

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติ
ฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และ ภาคใต้

ปริญญาโท

ของ

มณี พยอมยงค์

ขอส่งมอบถวาย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๙

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบหาชาติ
ฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้

บทคัดย่อ

ของ

มณี พยอมยงค์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
15 มิถุนายน 2519

ปริญญาโทฉบับนี้ เป็นการวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ ได้ศึกษาค้นคว้าความเป็นมาของมหาชาติ ที่กวีในท้องถิ่นแต่งขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือสอนประชาชนโดยบุคลากรพื้นฐาน แพร่กตติธรรมและจริยธรรมไว้สำหรับประชาชนใคร่และนำไปปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในท้องถิ่นของตน

การวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติทั้ง 4 ฉบับนั้น มีแง่ที่เหมือนและแตกต่างกันดังนี้

ลักษณะการแต่ง มหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสาน แต่งเป็นร้อยทั้งหมัด มีความแปลกกันบ้างคือ มหาชาติภาคกลาง เนื้อความในรายวรรคหนึ่ง ๆ ยาวกว่าของภาคอื่น ภาคอีสานไม่ค่อยเล่นสัมผัส มหาชาติภาคเหนือเล่นสัมผัสนอกใน และมีเนื้อความแต่ละวรรคสั้นเหมือนคำกลอนของภาคกลาง ส่วนมหาชาติภาคใต้แตกต่างออกไปคือ แต่งเป็นภาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ ยานี, ฉมัง, และสร้างคนางค์ พร้อมกับเพิ่มมาลีฉันทเข้ามาด้วย

สำนวนโวหาร กวีภาคกลางใช้ศัพท์สูง (บาลี สันสกฤต) และสำนวนโวหาร สละสลวยมาก เหมาะสมกับผู้ได้รับการศึกษามาแล้วจะกำหนดเข้าใจได้ ส่วนมหาชาติภาคเหนือ อีสานและภาคใต้ ใช้สำนวนโวหารภาษาถิ่น มีความสละสลวยไม่เท่าของภาคกลาง แต่เป็นสื่อให้คนทั่วไป แม้ผู้ที่มีการศึกษาน้อย กำหนดเนื้อความได้สะดวกและสามารถจดจำได้ดีกว่า

พฤติกรรมแห่งตัวละครนั้นมหาชาติภาคกลางและภาคใต้กำหนดให้ตัวละคร เป็นไปในแง่ อุดมคติ มากกว่าสภาพที่เป็นจริงของสามัญชน เว้นแต่กัณฑ์ชูชกเท่านั้นที่มีลักษณะเป็นชาวบ้านอยู่บ้างในเชิงพฤติกรรม สำหรับมหาชาติภาคเหนือและอีสานมีพฤติกรรมชาวบ้านมากที่สุด แม้แต่ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ เช่น พระเจ้าสุริยชัย พระนางอุสติ เป็นต้น ก็มีพฤติกรรมไม่ต่างไปจากสามัญชนทั่วไป การวิเคราะห์และเปรียบเทียบกัน ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างสังคมชาวเมืองและชนบทในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี พฤติกรรมที่แตกต่างของตัวละครที่เห็นได้ชัดอีกแบบหนึ่งคือ มหาชาติภาคกลางพรรณนาอุปนิสัยพระชาลีกุมาร หัวหาญใช้วาหะแข็งกร้าวต่อเสวกามาตย์ทั้งหลายในที่เฝ้า แต่มหาชาติภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ กวีแสดงพฤติกรรมพระชาลีกุมารอย่างเด็กชาวบ้าน ขอความกรุณาจากผู้ใหญ่ที่นิยมปฏิบัติกันอยู่ในสังคมชนบทของไทยโดยผู้เข่าว ต้องให้ความยำเกรงแก่ผู้อาวุโสกว่าตน

การพรรณนาสถานที่ มหาชาติภาคกลางพรรณนาความงามของธรรมชาติ เช่น กัณฑ์
มหาพน เป็นไปในลักษณะความใฝ่ฝันของกวี ให้ความงดงามทางอารมณ์ มหาชาติภาคเหนือและ
อีสานพรรณนาสถานที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติมากกว่า เพราะกวีอยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมป่าเขา
ลำเนาไม้ ตลอดชีวิตของตน มหาชาติภาคใต้อยู่ใกล้ทะเล กวีโคแทรกชีวิตสัตว์น้ำและคนใบ
ทะเล เข้ามามากกว่าภาคอื่น

คติธรรมและคำพังเพยมีในมหาชาติภาคกลางมากที่สุด รองลงไปก็มหาชาติภาคเหนือ
อีสานและภาคใต้ตามลำดับ จริยธรรมทุกภาคมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ค่านิยมและแง่คิดทางปรัชญา
ปรากฏในมหาชาติภาคใต้มากที่สุด ภาคเหนือและอีสานกล่าวถึงประเพณีทำศพนิยมเอาป่าช้าไว้นอก
วัด ซึ่งต่างจากของภาคกลางที่นิยมเอาป่าช้าไว้ในวัด และภาคอีสานและภาคเหนือมีตัวอย่าง
ทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม ปรากฏในกัณฑ์เขมร ซึ่งไม่มีอยู่ในมหาชาติภาคกลาง
และภาคใต้เลย และประเพณีสู้ขวัญนายศรีปรากฏในกัณฑ์เขมรราชของภาคใต้มากกว่าภาคอื่นทั้งหมด

สังคมวิทยา มหาชาติภาคกลางและภาคใต้ มีลักษณะ เป็นสังคมในเมืองที่ไม่มีความใกล้ชิด
เอาใจใส่ชีวิตของคนข้างเคียง ต่างกับมหาชาติภาคเหนือและอีสานที่มีลักษณะสังคมชนบทมากที่สุด
มีการช่วยเหลือกัน เวลาถึงงานคั่งปรากฏในกัณฑ์เขมรราช ตอนทำศพพราหมณ์ชุก ส่วนในทางจิตวิทยา
มานุษยวิทยา มหาชาติทั้ง 4 ภาคกล่าวไว้ใกล้เคียงกัน

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติทั้ง 4 ภาค ก่อให้เกิดความรู้ทางภูมิศาสตร์
ค่านิยมทางสังคม ภาษาชนบทนิยมประเพณี ตลอดถึงความเข้าใจในศิลปะที่ปรากฏในวรรณคดี
มหาชาติ เป็นสะพานเชื่อมความเข้าใจกันระหว่างประชาชนในท้องถิ่นหนึ่งกับอีกท้องถิ่นหนึ่งได้ดียิ่งขึ้น
ผู้วิจัยเชื่อว่าจะเป็นแนวทางอันหนึ่ง แห่งการ เสริมสร้างเอกภาพอันสมบูรณ์สำหรับประชาชนชาวไทย.

AN ANALYTICAL AND COMPARATIVE
STUDY OF DIFFERENT VERSIONS OF
MAHACHATI · CENTRAL, NORTHERN,
NORTH-EASTERN AND SOUTHERN.

ABSTRACT

BY

MANEE PAYOMYONG

PRESENTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE
REQUIREMENTS FOR THE MASTER OF EDUCATION DEGREE

SRINAKARINVIROT UNIVERSITY

JUNE, 1976

The main objective of this thesis is to make a comparative study of the four versions of the Vessantara Jātaka as composed by poets in the north, northeast, central, and south of Thailand

It is found that the metrical pattern of the three versions from the central, north and northeast falls into the form of rai. However, the phrasing of the central version tends to be longer than that of other versions. So far as riming is concerned, it is not as extensive in the northeastern version as in the northern version, where both inner and outer rimes abound. At the same time the northern phrasing is rather short, in such a way that is similar to that of the central version. On the other hand, the metrical pattern of the southern version belongs to the Kavya form, consisting of yanī, shabang, and suranganang, plus some of the malinee type of shanda.

Considering the vocabulary, it is found that the central poets prefer sophisticated words as derived from Pali and Sanskrit. Expressions are exceptionally refined. However, the other versions use more of the local dialects; expressions are not as polished. Nevertheless, they can communicate directly to the common people.

So far as the characters in the high register are concerned, those in the central and the southern versions are more idealized. The local colours can be seen in the Jujaga kanda in which the characters are common people. However, in the northern and northeastern versions, the characters are very much down-to-earth. Even the King and the Queen behave like commoners. In studying closely the various characters, one can get a very good picture of the urban and peasant society of the past. One striking point is that the character of Prince Chalie in the central version behaves and speaks somewhat in a harshful manner toward the courtiers, showing more of himself as an authoritative figure. However, Prince Chalie in the other versions acts just like an ordinary child, who tends to seek mercy from the elder. And this is more in accord with the Thai rural society, in which children pay high respect to the elderly people.

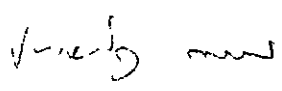
The imagery in descriptive passages concerning nature reflects a great deal of the central poet and imagination; whereas the descriptions of the other poets are more realistic. This may be explained from the fact that they live within the actual environment of wild woods and forests, while the southern poet also prefers to describe especially the sea-life images.

Didacticism and proverbial phrases show themselves more in the central version. Comparatively, they appear in lesser and lesser degrees in the northern, northeastern, and southern versions. Nevertheless, they emphasize the same kind of values. Yet it is striking that philosophical speculations are most frequent in the southern version. One custom, having to do with separating burial ground from the temple, is the characteristic of the North and Northeast, but the Central prefers to have burial ground within the temple. Descriptions of the architecture, painting, and sculpture are vivid in the Madsī kanda of the north and northeastern versions, but there is none of them in the other versions. Moreover, the baisī custom in the Maharaja kanda is more extensive than in the other versions.

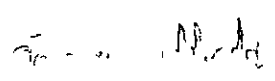
Considering the characteristics of the society, it is evident from the central and southern versions that their society belongs to the urban type, where one is not particularly interested in one's neighbors. On the contrary, the north and northeastern versions reflect more of the rural society, in which people are very much concerned with one another. Whenever there is a working activity, people will come to help. This is witnessed in the Maharaja kanda, in which there is described in detail a funeral for Jujok.

All in all, the four versions of the Vessantara Jātaka from the various parts of Thailand reflect common inspirations, customs and values of the people. Their similarities help to promote sympathy and understanding among them, thus bridging whatever gap that might exist in their geographical areas. This should provide them with a sense of unity and a feeling for togetherness among these Thai people.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำคณะได้พิจารณาประเด็นแล้ว เห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒได้.

ประธาน

กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาอย่างสูง จากท่านศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ปลัดทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ที่กรุณาเป็น ประธานกรรมการควบคุม และจัดหาทุนเพื่อทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ตลอดจนกรุณาแก้ไขแนะนำ ทางวิชาการอีกหลายท่าน ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณของท่านหาที่สักมิได้

กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ของผู้เขียนอีกท่านหนึ่งคือ ท่านอาจารย์ลลิตา ศิริเจริญ ผู้ซึ่งเป็นอาจารย์ล่อนผู้เขียนมาด้วยความเมตตากรุณาและได้ช่วยแก้ไขข้อบกพร่อง ต่าง ๆ ของปริญญานิพนธ์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ เป็นอย่างสูง

ขอฯ ปรีดา พัฒนถาบุตร รัฐมนตรี ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ได้กรุณาให้ ทุนสำหรับทำการวิจัย ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

อาจารย์ ดร. กิ่งแก้ว อัครถาวร อาจารย์ประคอง นิยมานเทนิท และ อาจารย์บโบริ ที่นสำราญ ได้กรุณาให้ความแนะนำทางวิชาการหลายอย่างหลายประการ ผู้เขียนขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อาจารย์บุญยง เอมพพิชัย ส่งเสริมกำลังใจและให้ทุนในการทำปริญญานิพนธ์ ตลอดจนให้ความช่วยเหลือหลายอย่าง ผู้เขียนขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

อาจารย์บุญเมือง กษอมยงค์ เป็นผู้ให้การช่วยเหลือทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านกำลังใจ และกำลังใจที่ผู้เขียนได้มาซึ่งผู้เขียนถือเป็นสิ่งที่ต้องจารึกไว้ในดวงใจ

นอกจากท่านที่ไดกล่าวชื่อนามมาแล้ว ยังมีมิตร สหายอีกหลายท่านให้ความกรุณา ถูปรัก การพิทักษ์และโร เบี้ยวในการทำปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งผู้เขียนขอแสดงความ ซาบซึ้งในบุญคุณของท่าน ทั้งที่ไดกล่าวชื่อนามและท่านที่มีใจกล่าวชื่อนามไว้ใบนี้ด้วยเป็นอย่างยิ่ง อีกครั้งหนึ่ง.

มณี สดอมยงค์

15 มิถุนายน 2519

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	* บทนำ	
	- ภูมิหลัง	1 - 8
	- ความมุ่งหมายในการค้นคว้า	9 - 10
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	10
	ขอบเขตของการค้นคว้า	11
	ข้อตกลงเบื้องต้น	11
	คำนิยามศัพท์เฉพาะ	11 - 12
	เอกสารและการศึกษาที่เกี่ยวข้อง	13 - 15
	วิธีการดำเนินการค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล	16 - 20
บทที่		
2	ความนิยมและระแวงประเพณีการวิกรมตาศาตติภาพต่าง	21 - 26
	ประวัติและเรื่องย่อมหาชาติ	27 - 32
	สาเหตุการนิยมวิกรมตาศาตติ	33 - 35
	พระราชนิพนธ์เรื่องมหาชาติ	36 - 44
	ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติภาคเหนือ	45 - 49
	ประเพณีการฟังมหาชาติของชาวม้าและวันออกเฉียงเหนือ	50 - 52
	ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติของภาคกลาง	53 - 62
	ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติของภาคใต้	63 - 65
บทที่		
✓ 3	ประวัติความเป็นมาของมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ	
	มหาเวศวันกร วาถกฉบับกรมศิลปากร	66 - 69
	มหาชาติมหาศพนฉบับศรีอยุธยา	70 - 77
	มหาชาติฉบับอีสาน	78 - 80
	พระมหาชาติคหหรือมหาชาติฉบับภาคใต้	81 - 84

บทที่	หน้า
๑๔	85 - 86
เปรียบเทียบมหาชาติ 4 ฉบับในแง่ต่าง ๆ	
ลักษณะความแตกต่างของฉันทลักษณ์	86 - 106
สำนวนโวหาร	107 - 153
พจนานุกรมแม่แก้วสาร	154 - 275
การขรรดษาศาสน์	276 - 301
สิ่งที่สละทิ้งจากสังคมและอนุภาค	302 - 339
บทที่	
5	340 - 345
การอภิปรายผลและข้อเสนอนะ	
การอภิปรายผล	346 - 347
ข้อเสนอนะ	
บรรณานุกรม	348 - 354
ภาคผนวก	
อภิธานศัพท์	355 - 368
บทคัดย่อ	369 - 371
.....	372 - 373
ประวัติย่อของผู้เขียน	374 - 376

ภูมิหลัง

จากการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดกทั่วทุกภาคของไทย ทำให้สามารถทราบขนบธรรมเนียมประเพณี ทัศนียภาพประเพณีปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และทำให้เกิดความคิดในแง่การสอน คือวิธีการที่พระพุทธรูปองค์และสาวกทั้งหลายนำมาสั่งสอนประชาชน พุทธบริษัทว่าเป็นกลวิธีที่ทันสมัยอยู่เสมอ สามารถประยุกต์เข้ากับวิธีการสอนสมัยใหม่ได้อย่างดียิ่ง เนื่องด้วยหลักการสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักที่ใช่เหตุผล ซึ่งสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์หาเหตุผลและนำเสนอ สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติได้อย่างสมบูรณ์ หลักการสอนทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นการสอนทางวิทยาศาสตร์โดยแท้

บรรดานิทานชาดกทั้งหลาย รวมทั้งมหาเวสสันดรชาดกด้วยอยู่ในแนวทาง "นวัคส์ตฤศาสน์" คือคำสอนของพระพุทธเจ้ามี 9 อย่างด้วยกัน คือ

สัจจะ ไต่ถามการยกข้อความขึ้นมาอธิบาย ขยายความเป็นร้อยแก้วสำหรับชาดกนิทานเกี่ยวกับประวัติชีวิตของพระพุทธเจ้าแลพระสาวก

เคยยะ การเรียนแบบร้อยกรองและร้อยแก้วผสมกัน

เวยยากธณะ ร้อยแก้วแบบพรรณนา ไม่มีกาถาร้อยกรองเข้ามาปะปนคาถาที่เป็นร้อยกรอง ตามระเบียบของฉันทลักษณ์ที่แน่นอน

อุทาน การเปล่งโวหารสั้น แต่มีความหมายลึกซึ้ง

อิติวุตตุกะ เริ่มขึ้นต้นด้วยคำว่า วุตฺถํ ภควา แล้วมีการขยายข้อธรรมะที่ยกขึ้นมาอธิบาย แล้วสรุปข้อกึ่ง

อัပ္พยุทธธรรม พรรณาข้อความที่เป็นปาฏิหาริย์ เป็นอัศจรรย์พิเศษไปจากเดิม

เวทลัสสะ การสอนแบบถามตอบ หรือ ปุจฉาวิสัชนา

หลักในวงศัศตวรรษดังกล่าวนั้น ย้อนนุวัติเข้ากับการสอนสมัยใหม่ กู๊ด (Good) ได้เขียนไว้ในหนังสือพจนานุกรมทางการศึกษา (Dictionary of Education) ว่า "การสอนได้แก่การจัดสภาพการณ์ สถานการณ์ หรือกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้ได้ง่ายขึ้น" การจัดสภาพการณ์ สถานการณ์ และกิจกรรมที่มีอยู่ในวรรณกรรม มหาเวสสันดรอันเกี่ยวด้วยจริยวัตรของพระเวสสันดรกัศิ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แทรกปะปนอยู่ในมหาเวสสันดรนั้น ทำให้ผู้เกี่ยวข้องคือประชาชนชาวไทยทุกภาค มีการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมเพิ่มพูนขึ้น และยังมีอยู่ในจิตใจของประชาชนมาช้านานแล้ว

ความจริงการสอนในทางพระพุทธศาสนา เมื่อสรุปลงไปเป็น 2 วิธี คือ บุคลาธิษฐาน แสดงธรรมโดยมีตัวอย่าง เช่น พวกนิทานชาดกทั้งหลาย ความมุ่งหมายก็เพื่อให้ผู้ฟังสามารถกำหนดจดจำได้ง่ายขึ้น ขรรมาธิษฐาน แสดงหลักการอันเป็นปรัชญาล้วน ๆ ใช้สำหรับผู้มีพื้นฐานทางความรู้เบื้องต้นมาแล้ว ให้ใช้ตรรกญาณในสภาวะธรรมทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ในคัมภีร์ปุณยชิกของฝ่ายมหายานกล่าวว่า "พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความแตกต่างของอินทรีย์ และความสามารถของเวไนยสัตว์ ซึ่งมีระดับต่าง ๆ กัน จึงทรงแสดงธรรมโดยวิธีต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับอักษาศัยของเวไนยสัตว์นั้น ๆ ทรงศรีสอนด้วยการเล่านิยายที่สนุกสนานไพเราะ ซึ่งเป็นทั้งคำสอนและให้ทั้งความเพลิดเพลิน" ชาดกในทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ การศึกษาเป็นการ เรียนรู้ถึงความแตกต่างของบุคคลในชาดกต่าง ๆ ทั้งในด้านบุคลิกภาพและอุดมการณ์

กิ่งแก้ว อัครดากร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "วรรณกรรมจากบ้านโน" ว่า "นิทานคติ หรือนิทานอุทธาหรณ์ได้รับความนิยมเสมอมา โดยเฉพาะเรื่องชาดกไม่ว่าจะเล่าถึงพระโพธิสัตว์ในพระชาติที่ทรงบังเกิดเป็นพระโพธิสัตว์กัศิ สัตว์กัศิ ย่อมเป็นเรื่องที่สอนใจและประทับใจผู้ฟังเป็นพิเศษ นิทานอุทธาหรณ์อื่น ๆ ที่มีชื่อเสียง เช่น นิทานอิสป ยังมีความหมายไม่ลึกซึ้งเท่า เพราะชาดกนั้นนอกจากจะให้ความรู้ ยังสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพุทธประวัติ อันแสดงถึงวิวัฒนาการทางกายและจิตใจของชีวิตหนึ่ง ๆ จากความหยาบไปสู่ความประณีต และจากความเป็นผู้มีสติ

บัญญัติอันชอบ ไปสู่ความสุขุมรอบรู้ เรื่องชาตกจึงเป็นประโยชน์ เป็นหลักและแนวทาง
พระพุทธศาสนาอย่างดียิ่งด้วย อีกประการหนึ่ง¹

ในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระมหาเวสสันดรชาตก นับเป็นเรื่องยิ่งใหญ่
เทียบเคียงมหากาพย์รามายณะ และมหากาพย์ของชาวฮินดูทีเดียว ประจักษ์พยานที่มีอยู่
ทั่วไปตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีของไทยในสุโขทัย ลานนาไทย อโยธยา ขนบุรี
และรัตนโกสินทร์ มหาเวสสันดรชาตก มีอิทธิพลในจิตใจของชาวไทยมาช้านาน สุโขทัยปรากฏ
ในคำอ่านจารึกนครชุม (หลักที่ 3) ว่า "อันหนึ่งโสดนับแต่ปีสถาปนา พระมหาชาติขึ้นไปเมื่อใด
เก้ายี่สิบเก้าปี ถึงในปีนั้น อันว่าพระนิรุกติรณนี้ จักหายแลหาคนจักรู้แท้แลมิได้เลย ยังมีคนรู้กัน
สเล็กสะน้อยไซ้ ธรรมเนียมอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้เลย ธรรมเนียมชาตก
อันอื่นไซ้ มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้นมิได้เลย"²

ลานนาไทย พระรัตนปัญญา มหาเถระกล่าวไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า "ตั้งพระผู้มี
พระภาคกัสสปะลงมา เว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ไม่มีพระพุทธองค์อื่นอุบัติ
พระโอรสตัวของเราทั้งหลายทรงกระทำกนิหาร แขนบาทมูลของพระพุทธที่บังกร กระทบถึง
ครั้งเมื่อเสวย พระชาติเป็นพระเวสสันดร อันเป็นราชวงศ์พระเจ้ามหาสมมติ ไม่มีวงศ์อื่นจะปน
ก็ทำไ้มหาปฏิสันถะเพื่อนถึง 7 ครั้ง ได้ประทมนพระราชาบุตร 2 พระองค์ คือ พระราชากุมาร
ชาติ 1 พระราชากุมารีกัณฑ์ 1 ให้แก่พราหมณ์ รวบยอดบารมีด้วย สามารถประทานพระมัทรี
ให้แก่ท้าวสักกะในวันรุ่งขึ้น ดังนี้แล้ว ก็ได้บังเกิดในพิภพกุสิต"³

อิทธิพลมหาเวสสันดรชาตก นับว่ามากกว่าชาตกอื่นใด ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ปรากฏในลักษณะวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง และในลักษณะศิลปะ คือ จิตรกรรมฝาผนัง
พระธรรมราชาอนุวัตร (ฟู อัครศิวิเถระ) กล่าวไว้ในคำนำหนังสือมหาชาติฉบับสร้อยสังกรว่า
"ธรรมเนียมมหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาตก เป็นธรรมเนียมที่นิยมฟังกันมาก ในบรรดา
พุทธศาสนิกฝ่ายเถรวาท เพราะเป็นคตินิยายที่จับใจ สอนใจอย่างทีเลิศ นักปราชญ์ได้ช่วย

¹ กิ่งแก้ว อัครดากร, วรรณกรรมจากบ้านโนน, หน้า 16.

² "จารึกกรุงสุโขทัย" ประชุมศิลาจารึกภาคที่หนึ่ง หน้า 16.

³ แสง มณวิชู, แปล ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 32.

กันแต่ดั้งเดิมเป็นร้อยกรองอย่างไรเพราะเสนาะโสต และเป็นพระชาติสุดท้าย ก่อนปัจฉิมชาติ
ของพระพุทธเจ้า ถือกันเป็นประเพณีฟังกัน เช่น ชาวลานนามีประเพณีฟังธรรมมหาชาติในเคียน
ยี่เป็ง¹

มหาเวสสันดรชาดก ก่อให้เกิดความสะเทือนใจทางศิลปะให้จิตรกรสร้างจิตรกรรมขึ้น
ปรากฏตามฝาผนังโบสถ์ วิหารทั่วประเทศที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ศิลป พีระศรีกล่าวไว้
โดยละเอียดในเรื่อง "วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนัง" ซึ่งหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล
ทรงแปลไว้ว่า "สกุลช่างเขียนสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ครอบคลุมไปถึงจิตรกรรมฝาผนังของวัดหลาย
วัดทางภาคเหนือของประเทศไทย ด้วยจิตรกรรมเหล่านี้แสดงลักษณะแตกต่างกันไป จากภาพ
เขียนในภาคกลางของประเทศไทย จิตรกรรมทางภาคเหนือนิยมภาพชีวิตประจำวัน ในขณะที่ทาง
ภาคกลางของประเทศไทย นิยมเขียนเรื่องทางศาสนาหรือนิยายต่าง ๆ ตามแบบคลาสสิก แม้จะ
เป็นความจริงที่ว่าช่างเขียนภาพเหนือจะวาดภาพตามแบบคลาสสิกด้วย เป็นต้นว่า ภาพพระพุทธ
องค์ พระโพธิสัตว์และเจ้านาย แต่ลักษณะก็ยังคงเป็นภาพชีวิตเหมือนชีวิตจริง

จิตรกรรมฝาผนังในวัดสุวรรณารามได้วาดกันขึ้นในครั้งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18
แต่ภาพเขียนในที่นี้ ก็คงได้เขียนขึ้นในระยะต่าง ๆ กัน ในบรรดาภาพเรื่อง เวสสันดรชาดก
ตั้งแต่ภาพเขียนในที่นี้ ก็คงได้เขียนขึ้นในระยะต่าง ๆ กัน ในบรรดาภาพเรื่อง เวสสันดรชาดก
ตั้งแต่ผนังเบื้องหลังพระประธานไปจนสุดผนังข้างนั้น มีอยู่หลายภาพที่สวยงามเป็นพิเศษ ภาพที่
งามที่สุดภาพหนึ่ง ก็คือ ตอนที่พระเวสสันดรกำลังลาพระชนกชนนีของพระองค์ ภาพนี้แสดงถึง
ความรู้สึกที่ท้อสสารมาก ทั้งสีที่ใช้ก็สวยสดด้วย"²

ความดีเด่นของมหาเวสสันดรชาดกที่ฝังแน่นอยู่ในความทรงจำ ยังให้ปทัสหาศรัทธา
เกิดขึ้นในทางสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม สำหรับเป็นแนวทางของชีวิตประชาชนชาวไทย ทั้งภาค
กลาง ภาคใต้ อีสาน ลานนาไทย ในหนังสือเทศน์มหาชาติ กรมศิลปากรได้กล่าวไว้ว่า
"หนังสือเทศน์มหาชาตินี้ คือรายยาวมหาเวสสันดรชาดก หรือเรียกในภาษามาลีว่า

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร, มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังขร, หน้าคำนำ 1.

² ศิลป พีระศรี, วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนัง, หน้า 35.

“เวสสันดรชาดก” เป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยพระบุพจริยาของพระองค์ในอดีต เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีเป็นชาติสุดท้าย ชาดกนี้ขึ้นเดิมเป็นภาษามคธหรือบาลี เชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปนับเนื่องอยู่ในชุดทศนิกายฝ่ายพระสุคันถวิภูภิก พระพุทธรูปองค์ทรงแสดงเป็นพระคาถา คือคำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์เรื่อง มีกำหนดยาวเป็นคาถาถึง 1,000 คาถา ซึ่งไทยเรานิยมเรียกว่า คาถาพัน¹

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายในการพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.2463 ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสาตรศุภกิจว่า “หนังสือเทศน์มหาชาติที่กวีได้แต่งไว้ทั้งเก่าใหม่มีมากมายหลายสำนวน หอพระสมุดฯ เลือกลงเฉพาะสำนวนที่เทศน์กันอยู่เป็นพื้นเมืองทุกวันนี้ พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เพื่อให้เป็นฉบับสำหรับนักเทศน์มหาชาติทั่วไป การที่ได้เลือกหรือ เจ้าคุณพระพิมพ์ธรรม วัดระฆังโฆสิตาราม ซึ่งเป็นประธานกรรมการเทศน์มหาชาติคำหลวง และได้สืบหาต้นฉบับในที่ต่าง ๆ มาสอบกันหลายฉบับ ตรวจชำระก่อนแล้วจึงได้ให้พิมพ์ แต่เมื่อสอบต้นฉบับได้ความปรากฏอย่างหนึ่งว่า หนังสือเทศน์มหาชาติ บรรดาที่เป็นต้นฉบับจารึกไว้ในคัมภีร์โบราณ ถึงความเป็นอย่างเดียวกัน และจะเป็นฉบับเก่าแก่อย่างไรก็ดี ที่ถ้อยคำจะตรงกันแต่ต้นจนปลายในสองฉบับเป็นอันไม่มี ยิ่งฉบับสร้างใหม่ก็ยิ่งวิปลาสมากไป ที่อาศัยสอบชำระได้แก่ฉบับสร้างเสมอในรัชกาลที่ 3 กระนั้นที่ในฉบับเก่าด้วย ผิดกันก็มีอยู่มาก ที่ผิดคำแต่ถ้อยคำเพียงต้องตัดสินว่าฉบับไหนถูกก็มีบางแห่งผิดถึงไม่ได้ความ จำต้องนึกเอาว่าของเดิมเป็นอย่างไร เหมือนแก้ไขโดยอัตโนมัติก็มีบ้าง แต่บ่อยแห่งไม่มากเหมือนที่ตัดสินเอาตามฉบับนี้หรือฉบับไหน แต่ส่วนกันที่ที่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกในรศ. นั้น ได้หนังสือฉบับหลวงในหอพระมณเฑียรธรรมมาเป็นฉบับ การตรวจชำระหาความลำบากไม่²

ตามนัยแห่งพระนิพนธ์ค่านำนี้ชี้ให้เห็นว่า มหาเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่ก่อให้เกิดความบันเทิงใจของกวีมากมายต่างกันมาช้านานแล้ว จนมีข้อความในบางกัณฑ์ผิดแยกกันไปตาม

¹ กรมศิลปากร, เทศน์มหาชาติ, หน้าค่านำ

² สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทศน์มหาชาติ, หน้าค่านำ.

ความนึกคิดของกวี ที่มีความคิดและประสบการณ์ต่างกัน ทำให้เกิดความผสมผสานทางความคิด และสภาพของวัฒนธรรมได้อย่างกว้างขวาง แล้วแต่วิจารณ์ของผู้นั่งว่าจะรับในแง่ไหน

พระเทพโมลี วัดเทพศิรินทราวาส ไก่กล่าวไว้ในคำอนุโมทนาหนังสือมหาชาติคำฉันท์ ว่า "อสิ่ง ในมหาเวสสันดรชาดกนี้มีบุคคลที่เป็นแบบอยู่ 2 อย่าง คือ แบบโลกและแบบธรรม ชูชกเป็นแบบโลก พระเวสสันดร เป็นแบบธรรม ผู้ของการเอาตัวรอดทางคดีโลก ก็ควรเอา เบี่ยงชูชก เพราะชูชกมีสิ่งที่เป็นเบี่ยงอย่างอยู่คือเป็นผู้หมั่นขยัน รุกฎรู้ทนต์ รุกฎเก็บหอมรอมริบ มีไหวพริบ เอาตัวรอดจากอันตราย แม้เขาจะขอสองกุมารก็รู้จักกาลเวลา - อธิษาศัยฝ่ายผู้ ของการเอาตัวรอดทางคดีธรรม ก็ควรเอาอย่างพระเวสสันดร แต่ฉันผู้นี้ให้ชอบแก่ภูมิชั้น จัดสำเร็จประโยชน์มุ่งหวังนั้น ๆ ทุกประการแล"¹

ในปัจจุบันสถานการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญทางวัตถุมากขึ้น ทำให้ ความคิดเห็นเกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องงมงายไร้สาระ เห็นแต่การทำบุญทำทาน เป็นเรื่องใหญ่กว่า การจะพัฒนาตัวเองและชาติบ้านเมือง ให้เจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและ ทางสังคม มากกว่าจะนั่งหลับตาภาวนาเอาตัวรอดคนเดียว แต่พระธรรมโกศาจารย์ไต่กล่าว ถึงสภาพความจริงที่ซ่อนอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกดังนี้ "ความจริงหนังสือเรื่องเวสสันดรชาดก เป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องใหญ่พอควร เป็นหนังสือที่นิยมอยู่ใน หมู่พุทธบริษัทมาก นิยมใช้เทศน์กันเป็นพื้น เพิ่งบรรจุเข้าไว้ในหลักสูตรของนักเรียนมัธยม ศึกษาตอนปลาย เมื่อไม่นานมานี้เอง แต่ก็มุ่งการศึกษาทางวรรณคดีมากกว่าจะสอนเป็นเนตติ แม้ทางวรรณคดีก็มีลีลาแตกต่างกันหลายรูปหลายรส แลดูเหมือนจะมีมากกว่าหนังสือเรื่องใด ๆ ที่เดียว"²

เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของประชาชนชาวไทย แต่โบราณกาลมา จนถึงปัจจุบัน ทั้งผู้ที่มีความเลื่อมใสในจริยาวัตรของพระเวสสันดร และผู้ที่คึกคักคานคางก็แสดง ความคิดเห็นของตนออกมาในแง่ต่าง ๆ ทั้งส่วนที่สรรททาและไม่สรรททาก็ตาม จำนวนัก ของประเสริฐ ได้เขียนไว้ในหนังสือศาสนาปรัชญาประยุกต์ว่า "เรื่องในพระพุทธศาสนาที่เรา

¹ หลวงสารวจวิถีสุมทร, มหาชาติคำฉันท์, หน้าคำอนุโมทนา,

² พระธรรมโกศาจารย์, ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก, หน้าคำนำ

รู้จักกันมากที่สุดก็คือ พระเวสสันดรชาดก ไม่ว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ผู้แก่ ล้วนเคยได้ยินได้ฟังชาดกเรื่องนี้ด้วยกันทั้งนั้น ถึงมีหนังสือหนึ่ง ๆ หลังออกพรรษาแล้ว ตามวัดต่าง ๆ มักจะให้มีการเทศน์เป็นประจำ เรียกว่า "มหาชาติ" ทำไมหรือจึงเรียกพระชาติที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรว่า "มหาชาติ" ด้วย มหาชาติแปลว่าชาติที่ยิ่งใหญ่ ชาติที่สำคัญ บางคนเห็นว่าไม่สำคัญเลย จุดใหญ่ของเรื่องนี่แต่การบริจาคทานทั้งนั้น และบางทีก็ออกจะมากไปเสียด้วยซ้ำ เพราะไถ่ดวงล่ำสืบทิมมนุษย์ ชนของผู้อื่นเสียอีก ดังกรณียก กัณฑ์ ขาสีให้หูดชก และยกมัทรีให้แก่พราหมณ์แขกคนหนึ่งนั้นอย่างไรเล่า และก็เพราะการบริจารที่ออกจะเกินไปของพระองค์มิใช่หรือ ที่ถูกประชามติขับไล่ออกจากเมืองจันทองพนเมืองไปในราวป่า นี่เป็นเรื่องของตัวอักษรที่ปรากฏอยู่บนบรรทัด ทุกคนที่ได้อ่านได้ฟังจะพยายามได้ทุกคน แก่ท่านสาธุชนทั้งหลาย เราได้คิดถึงข้อความระหว่างบรรทัดนี้แหละที่เป็นสิ่งมีค่ายิ่งของเรื่อง พระเวสสันดร จนได้รับยกย่องว่า "มหาชาติ" ขอให้เราพิจารณาด้วยกันต่อไป แม้พระองค์จะทรงสิริราชสมบัติแล้ว แต่ราชสมบัติคือโลกียะทั้งหลาย ก็หาได้ทำให้พระองค์หันเหไปจากอุคคมนตรีเดิมของพระองค์ไม่ ทรงข้ามพระองค์กลับมีโอกาสที่จะบำเพ็ญทานบารมีได้อย่างอิสระเต็มที่ทีเดียว ด้วยนำพระทัยเสียสละของพระองค์นั่นเอง ที่ทำให้พระองค์สั่งอำมาตย์ราชบริพาร สร้างโรงทานขึ้น 6 แห่ง คือ ที่ประตูทิศเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก ที่กลางพระนคร และที่ประตูพระนิเวศน์ แล้วทรงแจกเงินทอง เสื้อผ้าแพรพรรณต่าง ๆ ให้แก่ยากไร้เจ็บไข้ทุกถ้วนหน้า แสดงให้เห็นภาพความเป็นอยู่ของประชาชนในสมัยนั้นว่า อยู่ในระดับไหน สังคมอินเดียในสมัยนั้นคงจะเว้า ๆ แหว่ง ๆ ไม้ดึกกับอินเดียสมัยนี้เป็นแน่ ถ้าผู้ปกครองประเทศมัวปล่อยปละละเลยให้สภาพสังคมแห่งนครลี้ภัย เว้า ๆ แหว่ง ๆ ต่อไปตามยถากรรมแล้ว ในที่สุดแคว้นลี้ภัยที่จะต้องล่ม เมื่อแคว้นลี้ภัยล่มแล้ว ชนชั้นผู้ปกครองก็จักอยู่เป็นสุขได้อย่างไร เพราะประชาชนเป็นประจักษ์พื้นฐานของประเทศชาติ ถ้าประชาชนมีการศึกษาสูงอยู่ดีกินดีแล้ว ก็เท่ากับว่าประเทศชาติก็เจริญยิ่งขึ้น แต่ตรงกันข้ามถ้าฐานะของประชาชนไม่มั่นคง ทั้งในด้านการศึกษาและเศรษฐกิจ แล้ว ก็หมายความว่าฐานะของประชาชนประท้วงอ่อนแอเข้มแข็งมีที พระเวสสันดรตระหนักถึงฐานะ ความเป็นอยู่ของประชาชนในแคว้นแคว้นของพระองค์ จึงทรงดำเนิการสังคมนาเคราะห์เสียเอง เพราะถ้าพระองค์ไม่ทรงกระทำแล้วใครจะทำเล่า ถ้าพระองค์ไม่ทรงกระทำแล้ว ผลร้ายจะตกแก่พระองค์เอง.

พระมหาศีลา ได้เขียนไว้ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกฉบับอีสานตอนหนึ่งว่า "หนังสือนี้เป็นเรื่องสำคัญมากในหัวเมืองภาคเหนือ (อีสาน) เป็นชาดกสาขก เรื่อง พระโหราสัตว์มาเพื่อพระบารมีให้เต็มบริบูรณ์ ในปัจจุบันชาติคือพระองค์ได้ทรงประพฤติความดี ประกอบไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา หากผู้ใดจะเปรียบมิได้ พระองค์ค้ำคความโลภ ความ โกรธ ความหลง ออกจากพระองค์เสียได้ยิ่งกว่าชาติอื่น ๆ ฉะนั้น จึงได้นำ (เทศน์)ว่า มหาชาติ

อนึ่ง พระศรีอริยเมตไตรย บรมโหราสัตว์เจ้าก็ไตร่ตรองสั่งแก่พระมาลัยไว้ให้บอกแก่ ขนชาวชมพูทวีปว่า ให้พากันทำบุญฟังธรรม เรื่อง มหาเวสตร โดยเคารพก็จะได้ประสบบุญ มาก ทั้งจะได้พบเห็นพระศาสนาพระองค์ด้วย เพราะเหตุนี้แลนักปราชญ์ตั้งแต่โบราณทราบ เท้าทุกวันนี้ จึงได้พากันนิยมทำบุญฟังธรรม เรื่องมหาเวสสันดรมากกว่าเรื่องอื่น ๆ"¹

ในแง่การศึกษาทางวรรณคดี เวสสันดรชาดก เป็นคลังแห่งวรรณคดีทั้งหลาย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประเพณีปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นด้วย สมพร บัวทอง กล่าวไว้ในคำนำหนังสือพระมหาชาดก ว่า "หนังสือพระมหาชาดก เป็นหนังสือที่เก่าแก่เล่มหนึ่ง สืบได้ว่ามีอายุเกือบร้อยปี หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าในทางวรรณคดีอย่างยิ่ง และสะท้อนถึงศิลป วัฒนธรรมของไทยเรา ตลอดจนแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า คนไทยเรานั้นมีใจรักในเชิง กวีนิพนธ์ ซึ่งแสดงถึงจิตใจที่สูงส่ง งดงาม มาแต่ในโบราณกาล คุณค่าของหนังสือเล่มนี้ ที่มีต่อชนรุ่นหลัง ๆ นั้น มากเกินกว่าจะบรรยายได้

การศึกษาวรรณคดีเก่า ๆ นั้น นอกจากจะบังเกิดความซาบซึ้งในความไพเราะและ รสวรรณคดีแล้ว ยังทำให้ผู้ศึกษาได้มีความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ ทราบถึงศิลปวัฒนธรรม ความนึกคิดความเชื่อถือ ตลอดจนจิตใจของบุคคลในแต่ละยุคแต่ละสมัยด้วย"²

เนื่องจากมหาเวสสันดรชาดก เป็นนิทานชาดกเรื่องใหญ่ มีอิทธิพลสำคัญต่อ ศรัทธา ความเชื่อถือของพุทธบริษัทชาวไทยมาช้านาน การศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบจริยาวัตร

¹ พระมหาศีลา, เวสสันดรชาดกคำกลอนภาคอีสานเหนือ, หน้าคำปรารภ.

² สมพร บัวทอง, พระมหาชาดก, หน้าคำนำ.

อัยาศัยของตัวละครที่กวีแต่ละภาคสอดแทรกเอาไว้ รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีที่นิยมถือปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นของแต่ละภาคได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในค่านการวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติ ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าในแง่ที่จะนำมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา เป็นต้นว่า พระจริยาวัตร ของพระ เวสสันดร และพระนางมัทรี ตลอดจนพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องที่สะท้อนถึงขนบธรรมเนียมวัชธรรมของท้องถิ่น ว่ามีเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

สำหรับการวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติในด้านอื่น ๆ เช่น เอกลักษณะของกวีคดี คติสุภาษิต และทางสุนทรียศาสตร์ ซึ่งกำหนดคุณค่าทางปรัชญา ความเชื่อถือศรัทธา ผู้วิจัย จะจัดทำเท่าที่ปรากฏในเรื่องนี้

ความมุ่งหมายของการค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของมหาชาติ
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องมหาชาติ ฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ ในเรื่องต่อไปนี้
 - ก. ลักษณะการแต่งกวีจนถึงสิ่งเหล่านี้
 1. รูปแบบฉันทลักษณ์ของมหาชาติแต่ละฉบับ (ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทใด เช่น กลอน ร่าย ฉันท์ และกาพย์)
 2. เปรียบเทียบลักษณะการแต่ง ลีลา กลอน ร่าย ฉันท์ กาพย์ ในมหาชาติแต่ละฉบับว่า (แตกต่างกันเช่นไร)
 3. ลักษณะพิเศษของมหาชาติแต่ละภาคที่ปรากฏในรูปแบบฉันทลักษณ์ ในกระบวนฉันทลักษณ์และการบรรยายความ

ข. ส่วนนวนโวหาร

1. ศิลปะในการแต่ง ซึ่งกวีใช้ฉันทลักษณ์ และวิธีการทำให้นื้อเรื่องสละสลวย ไพเราะแตกต่างกันไป

2. ส่วนภาษาและการใช้คำ กวีใช้ให้เป็นไปตามความนิยมของท้องถิ่น ความนิยมคงามทางภาษาจึงแตกต่างกัน
3. รสความ ที่ก่อให้เกิดภาพพจน์ต่าง ๆ ความไพเราะ สุนทรีย์ยะ ความลุ่มลึกกินใจ ชองมหาชาติแต่ละภาคที่กวีนำมาแต่งไว้
4. ประโยค นั้นหลักเกณฑ์นำมาใช้วางหลักเกณฑ์ประโยคไว้ มีความยาว ความสั้นกวางกัน

ค. พฤติกรรมแห่งตัวละคร พิจารณาส่งต่อไปนี้

1. ตัวละคร เป็นไปตามลักษณะอุปนิสัยของประชาชนในท้องถิ่น เช่น ชูชก แต่ละภาคมีพฤติกรรมแตกต่างกันไป และวิเคราะห์เปรียบเทียบพฤติกรรมของตัวละคร ที่สำคัญในมหาชาติภาคต่าง ๆ ว่าผิดแผกกันอย่างไร
2. ความดีแท้ ของตัวละคร ซึ่งเป็นไปตามความคิดเห็นของกวีในถิ่นนั้น มีข้อที่ควรพิจารณาในแง่จริยธรรมเพียงไร

ง. การพรรณนาสถานที่ (ฉาก) คำนี้ถึงส่งต่อไปนี้

1. การพรรณนาภูมิประเทศ มีความสวยทางธรรมชาติและแตกต่างกันตามสภาพของท้องถิ่น กวีย่อมแต่งเรื่องราวต่าง ๆ ตามสิ่งแวดล้อมในถิ่นของตน
2. ธรรมชาติของสัตว์ต่าง ๆ เช่น นก เป็นต้น บางชนิดก็มีชื่อเฉพาะถิ่นนั้น ๆ
3. สถานที่อยู่อาศัยแม่ปราสาทราชวัง ก็ผิดแผกกันไปตามแนวของสถาปัตยกรรม จิตรกรรมหรือประติมากรรม กวีย่อมพรรณนาในสิ่งที่ตนพบเห็นอยู่เสมอจนเกิดความประทับใจ

จ. สิ่งสะท้อนจากสังคมและอนาคต (Motif) คำนี้ถึงส่งต่อไปนี้

1. คติธรรมคำพังเพยที่ปรากฏในมหาชาติแต่ละฉบับ
2. สิ่งสะท้อนจากพฤติกรรมของคนแต่ละถิ่น ที่ประพฤติปฏิบัติกันมา
3. ค่านิยมที่ยึดถือกันในท้องถิ่น

4. แง่คิดทาง ปรัชญา สังคมวิทยา มานุษยวิทยาและจิตวิทยา
3. เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดความเข้าใจทางวิชาการในหมู่ประชาชน ที่อยู่ในภาคต่างๆ เพิ่มขึ้น โดยคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้
1. เปรียบเทียบกันระหว่างภาษาถิ่นว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปอย่างไร
 2. เข้าใจชนบทกรรมเนียบวัฒนธรรมประเพณีของกันและกัน
 3. เข้าใจสภาพทางภูมิศาสตร์และทางสังคมเพิ่มขึ้น
 4. เข้าใจในศิลปะในคานสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมหาชาติ พร้อมทั้งอนุภาคอื่น ๆ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกเอามหาชาติจากภาคต่าง ๆ ภาคละ 1 ฉบับ โดยจะเลือกจากฉบับที่มีผู้รู้จักดี ดังนี้

ของภาคกลาง เลือกมหาเวสสันดรชาดก

ของภาคเหนือ เลือกเอามหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร

ของภาคใต้ เลือกเอาพระมหาชาดก

ของภาคอีสาน เลือกเอามหาชาติฉบับอีสาน

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

มหาเวสสันดรชาดก หมายถึง "มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง"

มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร หมายถึง "มหาเวสสันดรชาดกของลานนาไทย ที่พระธรรมราชาอนุวัตรรวบรวมจากคัมภีร์มหาชาติฉบับต่างๆ ของลานนาไทย ให้ชื่อว่า ฉบับสร้อยสังกร"

พระมหาชาดก หมายถึง "มหาเวสสันดรชาดกของภาคใต้ ฉบับวัดมัชฌิมาวาสสงขลา"

มหาชาติฉบับอีสาน หมายถึง "มหาเวสสันดรชาดกของไทย ภาคอีสาน ฉบับพิมพ์ของ ส.ธรรมศักดิ์"

ภาคกลาง หมายถึง "ดินแดนที่ตั้งเมืองหลวงของประเทศไทย คือเวากรุงเทพ-มหานคร เป็นศูนย์กลาง รวมกับจังหวัดที่ตั้งอยู่ในที่ราบภาคกลางของประเทศไทย"

ภาคเหนือ หมายถึง "บริเวณเจ็ดจังหวัดคือ เชียงราย ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน เป็นดินแดนที่มีความเจริญสร้างสมวัฒนธรรมมาช้านาน"¹

ภาคอีสาน หมายถึง "จังหวัดที่ตั้งอยู่บนที่ราบสูงตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย"

ภาคใต้ หมายถึง "จังหวัดที่ตั้งอยู่ในดินแดนใต้ของประเทศไทย ไปจนจดมาเลเซีย เรียกอีกนัยหนึ่งว่า ปักษ์ใต้"

การวิเคราะห์ หมายถึง "การวิเคราะห์แยกออกเป็นส่วน ๆ² ในที่นี้ผู้วิจัย หมายถึงการศึกษาประวัติความเป็นมา ลักษณะเนื้อเรื่อง ลักษณะสุภาษิต ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 4 ภาคของไทย

การเปรียบเทียบ หมายถึง "การนำเอามหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 4 ภาคมาเปรียบเทียบกันในด้านต่าง ๆ เช่น ลักษณะการแต่งสำนวนโวหาร พฤติกรรมแห่งตัวละคร การพรรณาสถานที่ (ฉาก) สิ่งสะท้อนจากสังคมและอนุภาคต่าง ๆ มีลักษณะเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร"

¹ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, "สถาปัตยกรรมลานนาไทย" รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี, (ครั้งที่ 1 : ลานนาไทย) หน้า 31.

² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 919.

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงความเป็นมาแห่งมหาเวสสันดรชาดกของแต่ละภาค
2. ทำให้เห็นเอกลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของตัวละครในเรื่องมหาเวสสันดร
3. ทำให้ทราบแนวความคิดของกวีแต่ละภาคว่า มีความแตกต่างหรือเหมือนกัน

อย่างไร

4. ทำให้ทราบขนบธรรมเนียมประเพณีที่ประเพณีปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ
5. ทำให้เกิดสื่อสัมพันธ์ให้คนไทยแต่ละภาคมีความเข้าใจสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของกันและกันดีขึ้น

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการค้นคว้า

หนังสือที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า เรื่องมหาเวสสันดรชาดก ผู้วิจัยได้ค้นคว้ามาจากหนังสือหลายแหล่งหลายเล่มด้วยกัน ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์มหาชาติ 11 กัณฑ์ ยกเว้น กัณฑ์มหาพนและกัณฑ์ทศพร เป็นคำร้อยบาทตลอดเรื่อง โดยมากทำเนียบตามพระบาลีมหาเวสสันดรชาดก¹

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ร่ายยาวมหาชาติกัณฑ์กุมารและกัณฑ์ทศพร ได้สกดแทรกคติธรรมเข้าไว้มาก รวมอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกของกรมศิลป์ากร

พระเทพโมลี (กลิ่น) ร่ายยาวมหาชาติกัณฑ์มหาพน มีการพรรณาคความงามของธรรมชาติในป่าหิมพานต์ ตลอดถึงสัตว์ทั้งหลายได้อย่างวิจิตรบรรจง รวมอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกของกรมศิลป์ากร

พระธรรมราชาอนุวัตร (ฟู อุตฺตลิวเถระ) รวบรวมมหาชาติฉบับที่มีเนื้อความดีเกินของลานนาไทยหลายฉบับ มาเป็นมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร เป็นร้อยยาวสกดแทรก

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, มหาชาติ 11 กัณฑ์ พิมพ์แจกในงานศพ 'สุด' ในพระบรมวงศ์เขตชั้น 4 กรมขุนศิริราชสังกาศ 2457.

คติธรรม ประเพณีของลานนาไทยตลอดเรื่อง¹

พระมหาระเบบ ฐิตญาโณ ได้ศึกษาซากดบางเรื่องในแง่ที่ว่า ซากดแฝง
 "รัศนะ" คือ "ธรรมรัศนะ" ไว้มากมายตั้งแต่ทองเรื่อง คำคม สุภาษิต ลักษณะสังคม
 มุคคด การแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชีวิตจากซากด แม้สภาพสังคมจะแตกต่างกัน แต่ความจริง
 ก็คือความจริง ที่หาได้เปลี่ยนแปลงไปตามสังคมไม่²

เจือ สตะเวทิน แสดงความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับซากดและสังเขปเรื่อง
 "ทศชาติซากด" 10 พระชาติ พร้อมทั้งประมวลคาถาชื่อ นิพาทต่าง ๆ มาทั้ง 550 เรื่อง³
 วรรณิ เอื้อสถาพร อธิบายลักษณะตัวละคร คติธรรมประเพณี ในเรื่อง
 มหาเวสสันดรซากดไว้อย่างละเอียด⁴

หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ในวรรณคดีซากด อธิบายทศชาติไว้ด้วยภาษาที่ง่าย ๆ
 พร้อมทั้งกำหนดคติธรรมและจริยธรรมไว้เป็นทางประพฤติปฏิบัติด้วย⁵

สงวน โชติสุวรรณ์ อธิบายเกี่ยวกับประเพณีเทศน์มหาชาติ (ทั้งธรรมหลวง)
 ไว้ให้รู้ของความรู้เกี่ยวกับประเพณีของลานนาไทย⁶

พระมหาสิลา ได้ทำการคัดยอมหาเวสสันดรซากดจากฉบับเดิมของอีสาน นำมา
 ประยุกต์ให้ทันสมัยปัจจุบัน เข้าใจกำหนดได้ง่ายขึ้นครบทั้ง 13 กัณฑ์⁷

¹ พระธรรมราชา นวภัทร (ฟู อุตตลิวเถระ), มหาชาติภาคพม่าฉบับสร้อยสังกร.

² พระมหาระเบบ ฐิตญาโณ, "รัศนะจากซากด" พุทธธรรม 7 : 13 กรกฎาคม 2514

³ เจือ สตะเวทิน, วรรณคดีพุทธศาสนา.

⁴ วรรณิ เอื้อสถาพร, คติธรรมประเพณีมหาชาติ.

⁵ หลวงวิจิตรวาทการ, วรรณคดีซากด.

⁶ สงวน โชติสุวรรณ์, ประเพณีไทยภาคเหนือ.

⁷ พระมหาสิลา, เวสสันดรซากดภาคลือนภาคเหนือ.

ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้ทำวิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต เกี่ยวกับลักษณะ
วรรณกรรมภาคเหนือ อธิบายชั้นหลักชนมหาเวสสันดรชาดก ตลอดจนความเป็นมาอย่าง
พิสดาร¹

พระธรรมโกศาจารย์ ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับปริพจน์ เวสสันดรชาดกไว้
ทำให้เข้าใจความหมายของเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกได้ดียิ่งขึ้น²

สิงฆะ วรรณสัย ได้อธิบายเกี่ยวกับชั้นหลักของกวีนิพนธ์ล้านนาไทย ไว้พร้อมกับ
ยกตัวอย่างกาพย์ (แหล่) มหาชาติ และอื่น ๆ ประกอบคำอธิบาย³

เนื่องจากการวิจัยในแง่วิเคราะห์และเปรียบเทียบเกี่ยวกับมหาเวสสันดรชาดกนี้ยัง
ไม่มีผู้ใดศึกษาเปรียบเทียบมาก่อน ส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดเรื่องราวในท้องเรื่องมากกว่า
ดังนั้น การที่จะนำเอามหาชาติทั้ง 4 ภาค เปรียบเทียบกันในแง่ต่าง ๆ ผู้วิจัยจะทำเป็นครั้ง
แรก ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงอย่างเดียว

สมมติฐานของภาวคนควา

1. มหาเวสสันดรชาดกของแต่ละภาค มีศิลปะการแต่ง ส่วนวนภาษา การใช้คำ
รสความ และประโยค ในทางชั้นหลักแตกต่างกันไปตามเอกลักษณ์ของตน
2. พฤติกรรมของตัวละคร แตกต่างกันไปบ้างตามท้องถิ่น ซึ่งมีความดีเด่นในด้าน
จริยธรรมต่างกันไป
3. ความแตกต่างกันทางภูมิประเทศ และชนชาติสิ่งแวดล้อม ถิ่นที่อยู่อาศัย
ทำให้สิ่งซึ่งปรากฏในท้องเรื่องแตกต่างกันไปด้วย
4. สภาพสังคมที่เกี่ยวข้องควา ค่านิยม คติธรรม และพฤติกรรมของประชาชน
ย่อมเป็นไปตามถิ่นของตน

¹ ประคอง นิมมานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ.

² พระธรรมโกศาจารย์, ปริพจน์เวสสันดรชาดก.

³ สิงฆะ วรรณสัย, "กวีนิพนธ์ล้านนาไทย" โบราณคดี 1 : 64 - 87 มิถุนายน

5. เรื่องราวที่เป็นแกนเดิมในพระบาลีมีลักษณะเหมือนกัน แต่เนื้อความมหาเวสสันดรแต่ละภาคแตกต่างกันไปบ้าง
6. จุดหมายในการแต่งมหาชาติมีอย่างเดียวกัน คือมุ่งสอนศีลธรรม ศติธรรม แก่ประชาชนเป็นสำคัญ
7. การเปรียบเทียบย่อมาก่อนให้เกิดการสร้างสรรค์ทางวิชาการในแง่ต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

วิธีการดำเนินการค้นคว้า

การดำเนินการศึกษาค้นคว้าเรื่องมหาชาตินี้ ใช้วิจัยเอกสาร จะเสนอเป็นรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ การวิเคราะห์เอกสารต่าง ๆ จะใช้แนวการวิจัยภายนอก การวิจัยภายใน ข้อมูลที่ใช้ศึกษาค้นคว้ามีทั้งข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ

แหล่งค้นคว้าที่สำคัญ

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร)
4. หอสมุดมหามกุฏราชวิทยาลัย
5. แหล่งอื่น ๆ เช่น หอสมุดวัดพระสิงห์เชียงใหม่ หอสมุดวัดพระธาตุนครพนม และหอสมุดวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นต้น

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า

1. ข้อมูลปฐมภูมิ
 - 1.1 สัมภาษณ์พระเทพรัตนโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม วัดพระธาตุนครพนม เกี่ยวกับประเพณีการเทศน์มหาชาติภาคอีสาน

1.2 สัมภาษณ์ พระเทพสุทธาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ วัดพระบรมธาตุ ดอยสุเทพ เกี่ยวกับประเพณีเทศน์มหาชาติภาคพายัพและอื่น ๆ

1.3 สัมภาษณ์ นายพิศาล ศุภดิษฐ์ เจ้าของโรงพิมพ์พิศาลการพิมพ์ จังหวัดกำแพงเพชร (อดีตพระครูพิศาล วชิโรภาส เจ้าคณะอำเภอเมืองกำแพงเพชร) เกี่ยวกับประเพณีการเทศน์มหาชาติภาคกลาง

1.4 สัมภาษณ์ นายภิญโญ จิตต์ธรรม อาจารย์วิทยาลัยครูสงขลา เกี่ยวกับพระมหาชาคกของภาคใต้

1.5 มหาเวสสันดรชาดก ฉบับกรมศิลปากร

1.6 มหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร

1.7 มหาชาติอีสานฉบับโรงพิมพ์ ส.ธรรมภักดิ์

1.8 พระมหาชาคก ฉบับวัดมณีมาวาส สงขลา

2. ข้อมูลทุติยภูมิ

2.1 ประเพณีไทยภาคเหนือ ของ สงวน โชติสุขรัตน์

2.2 คำนิยมทางวัฒนธรรมของ อำนวย ทะพิงค์แก

2.3 พระราชพิธีสิบสองเดือน บทพระราชนิพนธ์ ร. 5

2.4 เวสสันดรที่ป็นี่ ของ พระสิริมิ่งคลาจารย์

2.5 ประเพณีวัฒนธรรมของลาว ของ พระมหาเมธีวรคุณ สภาการศึกษา
แห่งชาติลาว

2.6 วรรณคดีเปรียบเทียบ ของ สิทธิฯ พินิจกุล

2.7 วรรณคดีเปรียบเทียบของ กระแสร์ มาลัยภรณ์

เหตุที่เลือกมหาเวสสันดรชาดก ฉบับกรมศิลปากร

เพราะเป็นฉบับสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งกรมศิลปากร ได้คัดเลือกมหาชาติที่กว้หลายท่านแต่งไว้ สรรเอาแต่สำนวนที่ค้เด่นมารวมกัน ซึ่งถือเป็นแบบฉบับได้

เหตุที่เลือกมหาวิทยาลัยพัฒนสรอยสังกร

เพราะพระบรมราชานุวัตร ได้คัดเลือกมหาวิทยาลัยนานาชาติไทย ซึ่งมีทั้งหมด 64 สำนัก
เลือกเอาสำนักที่เด่นที่สุด มารวบรวมไว้ได้ชำระอักษรและเนื้อความที่ปรากฏอยู่ให้ถูกต้อง
สมบูรณ์

เหตุที่เลือกมหาวิทยาลัยอีสาน

เพราะเป็นฉบับหลวงหรือดั้งเดิม สืบมาจากอาณาจักรลานช้าง สำนักงาน
ส. ขรรษาคีดี พิมพ์ขึ้นเป็นลานผูก มีความไพเราะ มีฉันทลักษณ์ถูกต้อง

เหตุที่เลือกพระมหาชาติ

เพราะเป็นหนังสือเก่าแก่ที่สุด และมีเนื้อหาความสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งวิภาคได้ได้แต่งไว้

เกณฑ์ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การเปรียบเทียบในการวิจัยครั้งนี้ อาศัยแนว Horizontal ซึ่ง สิทธา
พินิจภูวดล ได้กล่าวว่า "Horizontal" ได้แก่การเปรียบเทียบวรรณคดีของประเทศ
หนึ่งกับประเทศหนึ่งในสมัยเดียวกัน เพื่อให้ทราบคุณค่าทางศิลปะและค้นหาลักษณะ เฉพาะ
และลักษณะที่เป็นสากล (Universal Themes) ¹

การเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกในภาคทั้ง 4 แม้ว่าจะมีลักษณะเหมือนกันเป็น
บางแห่งบางตอน แต่เนื่องจากท้องถิ่นทั้ง 4 ภาค บางแห่งเคยเป็นราชอาณาจักรมาก่อน
มีวรรณคดี และภาษาเป็นเอกลักษณ์ของตน การเปรียบเทียบจึงก่อให้เกิดประโยชน์ในทาง
ภาษา ศิลป วัฒนธรรม ได้อย่างมาก

¹ สิทธา พินิจภูวดล, "วรรณคดีเปรียบเทียบ" คู่มือภาษาไทย หน้า 191.

กระแสรู มาลยาภรณ์ กล่าวว่า "วรรณคดีเปรียบเทียบนั้นเมื่อประกอบคำว่า วรรณคดีก็ย่อมหมายถึงวรรณคดีที่มีมากกว่า 1 คือ 1 พวก หรือชาติภาษาขึ้นมา แต่เราก็แปล ความเป็นวรรณคดีเดียว หากว่ามีมากกว่า 1 สมัยขึ้นไป เพราะมีเหตุหลายประการ รวมทั้งข้อที่ว่าอ่านภาษาอื่นไม่เข้าใจ ซึ่งที่จริงแบบนี้เราก็ใช้เหมือนกัน* และ *โดยปกติแล้ว วรรณคดีเปรียบเทียบควรจะว่าควยวรรณคดีของตั้งแต่สองชาติขึ้นไป แต่การ เปรียบวรรณคดี ของชาติที่มีวัฒนธรรมรองเกินกว่า 1 ขึ้นไป ก็น่าจะเป็นแนวศึกษาอีกแนวหนึ่งเช่นกัน*¹

กุกยารด์ (Gurard) นักวรรณคดีเปรียบเทียบชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า "วรรณคดี เปรียบเทียบมิใช่การ เปรียบเทียบ (ธรรมดา) แต่เป็นวิธีการของศาสตร์แขนงหนึ่ง ซึ่งคน คั้งข้อผิด ๆ แท้จริงแล้วควรให้คำจำกัดความที่ถูกต้องว่า ประวัติความสัมพันธ์นานาชาติ ทางวรรณคดี"²

ฮอง-มารี การ์เร่ ชาวฝรั่งเศสกล่าวว่า "วรรณคดีเปรียบเทียบเป็นสาขาหนึ่งของวิชาประวัติศาสตร์วรรณคดี เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์นานาชาติในทางความคิด จิตใจ เช่น หลักฐานของความสัมพันธ์ระหว่างไบรอนกับพุกินเกอเตอะกับคาร์โลส วอลเตอร์ สกอตต์กับวีณูญี (ความสัมพันธ์) ระหว่างวรรณกรรมกับแรงคลใจ กล่าวคือ ศึกษา ชีวิตของนักเขียนที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีหลายชาติกันเอง"³

เจตนา นาควัชระ กล่าวว่า "วิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ ควรจะมุ่งแสวงหา เอกภาพของวรรณคดี เราไม่จำเป็นจะต้องเปรียบเทียบวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อกันโดยตรง คือ วรรณกรรมประเภทเดียวกัน หรือ วรรณกรรมในยุคเดียวกัน ชอบชายของวรรณคดี

¹ กระแสรู มาลยาภรณ์, วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น หน้า 114, และ 245

² มัทนี รัตนิน "การศึกษาและการสอนวรรณคดีเปรียบเทียบ" เอกสารประกอบการ สัมมนา บัณฑิตการศึกษภาษาไทยในระดับอุดมศึกษา วิทยาลัยวิชาการศึกษาสงขลา 2515 หน้า 5.

³ ๕.

เปรียบเทียบกว้างพอที่จะสนับสนุนให้ร่ำเรียนลักษณะร่วมของมนุษย์ชาติได้ ถ้ามองกันในระดับ
ชาวบ้าน ก็หมายความว่า จะเอาอะไรมาเปรียบเทียบกับอะไรก็ได้ ถ้าสามารถเปรียบเทียบ
ด้วยเหตุผลที่น่าฟัง¹

หลักที่ประมวลมานี้ อาจนำมาใช้วิเคราะห์มหาเวสสันดรชาดกได้ เพราะเป็น
ลักษณะเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีภาคต่าง ๆ ซึ่งตรงกับหัวข้อที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ในจุด
มุ่งหมายของการวิจัยแล้ว

¹ เจตนา นาควิษระ, "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี"
วรรณไวทยากร, หน้า 38.

ความเป็นมาและประเพณีการฟังมหาชาติภาคต่าง ๆ

มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก เป็นวรรณกรรมที่มีค่าสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ชาวไทยทุกภาคนิยมฟังกันในคราวเทศกาลมาฆบูชาแล้ว นับแต่ไทยได้ตั้งราชอาณาจักรในแหลมทองนี้ ประกอบด้วยอาณาจักรสุโขทัย ลานนาไทย อโยธยา ชนบุรี และรัตนโกสินทร์ ตามลำดับมา แต่ละอาณาจักรก็มีการส่งเสริมการฟังมหาชาติ จนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญประเพณีหนึ่งของชาวไทย

ลานนาไทย

มหาเวสสันดรชาดกมิใช่จะแพร่หลายเฉพาะในอาณาจักรไทยเท่านั้น แม้กับพม่าก็มีมหาชาติฟังกัน โดยเฉพาะอาณาจักรลานช้าง มีวรรณกรรมมหาชาติลักษณะวรรณกรรมเนื้อเรื่องละม้ายเหมือนมหาชาติลานนาไทยอยู่มาก ทั้งนี้เป็นเพราะเมื่อ 5 - 6 ร้อยปีที่ผ่านมา อาณาจักรลานนาไทยกับลานช้าง (ศรีสัตนาคณหุต) ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นวงศ์ญาติเลยทีเดียว ดังปรากฏในพงศาวดารเหนือว่า

เสนาพฤคมาตย์จึงพร้อมใจกันอัญเชิญเจ้าเชษฐวงศ์ (สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช) วงศ์ลานช้างมาครอง พระเจ้าเชษฐวงศ์เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าโพธิสาร เจ้ากรุงล้านช้างมาครองนครพิงค์เชียงใหม่สืบกับศรียชัยติบวงศ์ เพราะพระมารดาเจ้าเชษฐวงศ์เป็นราชธิดาพระเมืองเกษเกล้า เวลาถูกเชิญมาครองราชันั้น ดำรงตำแหน่งมหาอุปโยธา ล้านช้างอยู่ มากองเชียงใหม่ได้ 2 ปี พอพระราชบิดา (พระเจ้าโพธิสาร) สวรรคต ก็จำต้องกลับไปครองล้านช้าง และได้อัญเชิญเอาพระพุทธรูปมากรแก้วมรกต พระพุทธรูปสีหิงส์ พระเสด็จมณี จากเชียงใหม่ไปไว้ ณ เมืองเวียงจันทรวง

ตามพงศาวดารตำนานจะเห็นได้ว่า ศิลปวัฒนธรรมของลานนาไทยเกี่ยวข้องกับล้านช้างทั้งในด้านการเมืองและการศาสนา วรรณกรรมมหาชาติของทั้งสองอาณาจักร จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

สุโขทัย

สำหรับมหาเวสสันดรชาดกในภาคกลางของไทยนั้น ถ้านับสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาก็มีความเจริญไม่น้อยจนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและธนบุรี และรัตนโกสินทร์ หลักฐานที่ปรากฏว่ามหาเวสสันดรชาดกมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่นิยมฟังกันในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ปรากฏในศิลาจารึก นครชุม กิ่งนี้

“อันหนึ่งโตฉบับแต่ปีสถาปนาพระมหาชาติขึ้นไปเมื่อหน้าได้เก้าสิบเก้าปี เจริญในปีก่อน อันว่า พระปิฎกไตรนี้จักหายและหากคนรู้จักแต่แลมีไคเลย ยังมีคนรู้กันละเล็กละน้อยในธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติ หากคนสวดแลมีไคเลย ธรรมชาดกอันอื่นในไตรนี้ค้นหาปลายมิไค มีปลายหากตนมิไคเลย จำพวกพระอภิธรรมในไตร พระปิฎกฐาน และพระยมก ก็จักหายเมื่อเห็นแล”¹ ฯลฯ

อยุธยา

จากหนังสือประวัติวรรณคดีไทย แปลอง ฆ นคร เขียนไว้ว่า

“ในทางวรรณคดีนั้น ตั้งแต่สมัยพระรามาธิบดีที่ 1 เป็นต้นมาเป็นเวลา 79 ปี ยังไม่ปรากฏว่ามีหนังสืออะไรตกทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้เลย กรันถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงมีหนังสือสำคัญเกิดขึ้น 2-เรื่อง คือ มหาชาติคำหลวง กับ ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งนับเป็นวรรณคดีชั้นเก่าที่มีความสำคัญไม่น้อย มหาชาติคำหลวงเป็นหนังสือทางศาสนา ส่วนหนังสือลิลิตยวนพ่ายเป็นหนังสือกวีนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ สดุดีวีรกรรมของพระมหากษัตริย์ทั้งสองเรื่องนี้เป็นหนังสืออ่านเข้าใจยาก เพราะมีศัพท์โบราณอยู่มาก

หนังสือคำหลวงในวรรณคดีมีหนังสือ “คำหลวงอยู่เพียง 4 เรื่อง คือ มหาชาติคำหลวง นิพนธ์นิพนธ์สุทรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง และพระนลคำหลวง นับว่าเป็นประเภทหนังสือที่มีไม่มาก พิจารณาตามหนังสือทั้งสี่เรื่องที่กล่าวมาแล้ว พอจะอนุมาน

¹ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. จารึกกรุงสุโขทัย หน้า 45.

ได้ว่าหนังสือกำหนดลวงนั้นมีลักษณะดังนี้

1. เป็นหนังสือที่พระมหากษัตริย์ หรือ เชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่จัดให้มีขึ้น จะโดยทรงนิพนธ์เอง หรือทรงเป็นพระธุระให้ผู้อื่นนิพนธ์ขึ้นก็ได้
2. เนื้อเรื่องต้องเป็นเรื่องที่ศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นเรื่องสำคัญทางศาสนา หรือตำนาน
3. แบบคำประพันธ์หนังสือกำหนดลวงมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

กำหนดลวงอาจหมายถึง เป็นฉบับที่ถูกต้อง ควรยึดถือเป็นแบบฉบับได้

หนังสือกำหนดลวงเล่มแรกคือ มหาชาติกำหนดลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตทำแต่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2025¹

เรื่องมหาชาติแปลตามคำว่าชาติใหญ่ ชาติสำคัญ หมายถึงเรื่องมหาเวสสันดรชาดกอันเป็นมรดกประวัตินิพนธ์ของพระพุทธองค์เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โอรสพระเจ้ากรุงสทศชัย ไททรงบำเพ็ญปรมาถบารมีเป็นที่สุด เมื่อสิ้นพระชนม์ จึงกลับพระชาติมาเป็นพระพุทธองค์ โคตรัสรู้พระธรรมวิเศษ และบรรลุพระปรินิพพาน ฉะนั้น มหาเวสสันดรจึงเป็นพระชาติอันสำคัญยิ่งของพระพุทธองค์ และกาลก่อนนั้นพระพุทธองค์ก็ได้เสวยพระชาติมาแล้วหลายพระชาติ ไททรงบำเพ็ญบารมีมามาก แต่ยังไม่ถึงปรมาถบารมี²

อันเรื่องของพระพุทธองค์เสวยพระชาติ คือตายแล้วเกิด วนเวียนจนกระทั่งที่สุดถึงปรินิพพานไม่เกิดไม่ตายอีกนั้นเป็นอจินไตย คือไม่ควรนำมานึกคิดว่าจะเท็จจริงประการใดเท่าที่ถือกันในทางพระพุทธศาสนานี้ ถือกันว่าเป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธองค์เท่านั้น

มหาชาติสำนวนไทย

อธิบายตำนานหนังสือมหาชาติของสมเด็จพระเจ้าตากมหาราชในหนังสือมหาชาติกำหนดลวง ฉบับหอพระสมุดพิมพ์ พ.ศ. 2460 ว่าเรื่องมหาชาตินี้ น่าจะได้แปลเป็น

¹ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, หน้า 82.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมมบท, หน้า 130 - 132.

ภาษาไทยตั้งแต่ครั้งพระนรสูโขทัย แต่หากฉบับสูญหายไปเสีย หนังสือมหาชาติแปลเป็นไทยเก่าแก่ที่สุดที่มีอยู่เวลานี้คือ "มหาชาติคำหลวง"

มหาชาติคำหลวงนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดให้ประชุมราชบัณฑิตแปลและแต่งเป็นสำนวนไทย เมื่อ พ.ศ. 2035 การแปลนั้นพยายามให้ความใกล้เคียงกับต้นฉบับเดิม ไม่ได้ขยายตกแต่งเนื้อความให้พิสดารมากนัก ส่วนมากเขียนทำนองร้อยยาวแต่ตอนใดต้องการให้มีเนื้อความไพเราะ ก็แต่งเป็นกาพย์บ้าง โคลงบ้าง ฉันท์บ้าง

ต่อมาพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163 - 2171) ได้ทรงนิพนธ์มหาชาติสำนวนไทยอีกฉบับหนึ่งเรียกว่า "กาพย์มหาชาติ" ทรงนิพนธ์เป็นร้อยยาวตลอดทั้ง 13 กัณฑ์¹

ชนบุรี - รัตนโกสินทร์

หลังจากสมัยพระเจ้าทรงธรรมมาจนถึงปลายกรุงศรีอยุธยา ยังไม่มีวรรณกรรมเกี่ยวกับมหาชาติเกิดขึ้น หรือจะมีฉบับราษฎรแต่งขึ้นสำหรับใช้เทศน์ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ก็เป็นได้ ต่อเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า คำรับตำราถูกเผาเพราะกรุงแตก พระสงฆ์องค์เจ้าตลอดปราชญ์ก็พลัดพรากจากการถูกกวาดต้อนเป็นเชลยบ้าง หลบหนีไปอยู่ตามป่าเขาบ้าง เมื่อกลับมาหลังจากเหตุการณ์สงบก็ถูกเผาไปบ้าง ถูกขโมยหรือกระจัดกระจายบ้าง มหาชาติคงจะเหลือจากกรุงแตกไม่สมบูรณ์ มาถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกอบกู้เอกราชจากพม่า กวีคู่พระทัยของพระองค์คือ หลวงสรวิเชียร (หน) ได้แต่งมหาชาติกัณฑ์ตรี กุมาร ชินชอมของเก่า และฟังกันต่อมาจนหมดสมัยกรุงธนบุรี

ต่อมา กวีต่าง ๆ ได้ช่วยกันแต่งเพิ่มเติมจนครบทั้ง 13 กัณฑ์ โดยเฉพาะกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงนิพนธ์ไว้ถึง 11 กัณฑ์ เว้นกัณฑ์ตรีและมหาพนเท่านั้น และมหาเวสสันดาชาคริยาว (ฉบับที่ใช้กันอยู่ปัจจุบัน) เป็นฉบับคัดเลือกคือเลือกพื้นสำนวนร้อยยาวที่ดีที่สุดของกวีต่าง ๆ ปรากฏตามสารนาฎว่า ที่มีสำนวนของกรมพระปรมานุชิตฯ 5 กัณฑ์ คือ กัณฑ์ศพร กัณฑ์มพานต์ กัณฑ์หาราช กัณฑ์ณัฏริย์ และ นครกัณฑ์

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, มหาชาติคำหลวง, หน้าคำนำ

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระจอมเกล้าฯ 3 กัณฑ์ คือ กัณฑ์วันประสูติ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์สักกบรรพ ส่วนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) คือ กัณฑ์กุมาร และ กัณฑ์ภัทร ของ พระเทพโมลี (กลิ่น) 1 กัณฑ์ คือ กัณฑ์มหาพน ส่วนกัณฑ์ชน (ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง) หนึ่งกัณฑ์ คือ กัณฑ์ทานกัณฑ์ วัตถุประสงค์ (ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง) หนึ่งกัณฑ์ คือ กัณฑ์ชูชก นับ ได้รับความหาเวสสันดรชาดกฉบับนี้ เป็นแบบอย่างชั้นเอกของสำนวนร้อยแก้ว

โดยที่เรื่องมหาชาติเป็นเรื่องสำคัญ และพุทธศาสนิกชนนิยมกันว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ จึงมีผู้คิดเขียนเรื่องนี้เป็นกลอนบ้าง ร่ายยาวบ้าง ฉันทบ้าง อีกหลายสำนวน ขอยกสำนวนต่าง ๆ ของมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่าง ๆ ของไทยแต่ละภาคมาแสดงไว้ ณ ที่นี้

1. มหาชาติคำหลวงโบราณว่า "โลกา นั ปริวารยั" หมายความว่า เจตบุตรไฉนน้อย นับด้วยร้อยคิดตามพรหมผล

2. เทศน์มหาชาติปัจจุบัน (ร้อยแก้ว) ว่า "โลกา นั ปริวารยั" ฝูงสุนัขนาย เจตบุตรนี้หนักหนา วิ่งนำหน้าแล่นมากอน บ้างก็วิ่งแข่งเสียดซุกซอนสี่สรวนต่าง ๆ พรรณ กอกคำแดงเด่น ต่างระคาถาริ้นไปทั้งไพร บ้างก็เห่าหอนแต่โหมไล่เสียงดอมเข้าเป็นวง แหกก็วิ่งตรงขึ้นต้นไม้"

3. มหาชาติไทยใต้ (ต้นฉบับได้จากสงขลา) ว่า

... "สุนัขหลายตัวคลา เทียวลอบกักหาสัตว์ไพร, ต่างคำแพ่งจ่ายพร้อย
กลางตัวน้อย ลางตัวใหญ่ เมียผูกกันไป ทกทางสิ้นพรณทางรี เทียวป่าไล่ล่าเนื้อ พบพาน
สัตว์เข้าคลุกคลี ชบกัดคากันซี่ วามฤเป็นอาหาร วันเมื่อพบชี่ ชูชกเจ้าฟ้าจักรย
ฝูงหมาไม่คิดอ่าน นึกว่าสัตว์สามคืนเดิน อ้ายระวังอีระไว แลนไล่กัติดตามแนวเนิน
อ้ายสิงหวังวางเกิน อีสะกัทรอก ออกยื่นคอย อีจู้คือแค้น แหงนคมส่ายขามรุกคอง
อีหมอน้อย วิ่งบุกรุกพรหมผลกัใจ"

4. มหาชาติลานนาไทย

"ส่วนชูชกพรหมผลบูบาบิ มันก็เข้าไปสู่ป่าไม้คงหนา ก็ไปพบ
พรานเจตบุตรเดินล่า เต็มหัวป่ามัวเมา หันเข่าบเลาเหมือนเต่า ก็มาหอมเท้า...
พรหมผลกลัวตายวิ่งหนีออกใต้ หมายพรานเจตบุตร เลี้ยงไว้มีสามสิบสองตัว มีรูปปูนกล้วสูง"

เห่าแล้วไล่เลยชม ตัวหนึ่งชื่อ ยูทูท มันแควนเชิงชมเชิงคาบ ตัวหนึ่งชื่อว่า ยูอายุทตาม
 มับข้างรูสามคนรอย ตัวหนึ่งชื่อว่า ยูคำมอปปังปหงครางครางกระครั้น ผุ่งสัตว์ที่หัว
 วายศรี (ราตรี) ตัวหนึ่งชื่อว่า อายหรีทางคอก ฯลฯ ครั้นว่ามันเห็นคาพราหมณ์แล้ว ปรึวารย
 มันก็มาแควลอมยังพรานเสก.....

5. มหาเวสสันดรชาดกฉบับแปลอุทิศถวายเป็นเวลา 5

สนธิเหล่านี้เป็นของนายเจตบุตร ผู้นั่งรักษาคน คาชุกถูกสนธิเหล่านี้
 ไล่หนีขึ้นไปบนต้นไม้รอดให้ออดครวญอยู่ มหาเวสสันดรชาดกของไทยมีหลายฉบับ แต่งขึ้น
 ตามความสามารถของกวีในภาคต่าง ๆ ของไทย ถ้าหากสามารถนำเอาวรรณคดีมหาชาติ
 ของไทยแต่ละภาคมา เปรียบเทียบกันอย่างละเอียด จะได้ข้อคิดคติธรรม ตลอดจนคุณค่า
 ทางสุนทรียศาสตร์อีกมาก < ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาเวสสันดรครั้งนี้ - ได้นำเอา
 มหาชาติทั้ง 4 ฉบับของภาคต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน ซึ่งจะไดทราบความเหมือนแลความ
 แตกต่างกันในหลายแง่หลายทาง ซึ่งย่อมน่าจะก่อให้เกิดผลต่อการศึกษาวรรณคดีอีกไม่ย่อย

ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าโคตรัสรู้ และต่อมาได้แสดงพระธรรมจักรอันประเสริฐ
 ในวันเพ็ญเดือน 8 ที่ป่าอสิปตมฤคทายวัน แคว้นพาราณสี เมื่อออกพรรษาแล้วก็ได้โปรด
 สัตว์ไปตามลำดับ คือ กรุงราชคฤห์ กรุงกบิลพัสดุ์ ถึง กรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยพระอรหันต์
 ประมาณ 2 หมื่นองค์ ถึงวันเพ็ญ เดือน 6 พระพุทธบิดาและพระประยูรญาติทั้งหลายได้พากัน
 ไปต้อนรับพระพุทธองค์ที่ป่าเสด็จไปสู่ไนโครชาราม ทรงประทับอยู่บนอาสน์อันประเสริฐ ในครั้งนี้
 พระประยูรญาติทั้งหลายพากันคิดว่าพระสิหัตถะราชกุมาร ยังมีพระชนมชนมอยู่ และพากันไม่
 ถวายบังคม ซึ่งพระพุทธองค์ทรงพระเนตรเห็น แต่ได้ประทับนั่งอยู่ พระองค์ทรงทราบ
 อธิษาศัย ว่าพระประยูรญาติทั้งหลายยังไม่ทรงทราบว่า พระองค์เป็นผูประเสริฐในไตรภพ
 พระพุทธองค์ดำริว่า เราจะให้พระประยูรญาติทั้งหลายไหวเราให้ไต่ แล้วก็ทรงเข้า
 จตุตถญาณเป็นเครื่องรองรับ ออกจากญาณแล้วก็ทรงเลื่อนลอยขึ้นไปบนอากาศ มีอาการ
 ประหนึ่งว่า จะไปยุ่นละอองธุลีพระบาทให้ตกลงเหนือเศียรของเหล่าประยูรญาติ แล้วได้
 ทรงแสดงอิทธิปฏิหาริย์นานาประการ ซึ่งมีอาการกลาย ๆ กับยมกปฏิหาริย์

พระเจ้าสุทโธทนะ ได้ทรงเห็นอิทธิฤทธิ์อัศจรรย์เช่น นั้น จึงกราบทูลว่าในวันที
พระองค์ประสูติ ภาพเทววิเศษได้มาเยี่ยม พระองค์ ได้ก่อนพระสิหัตถะไปจะให้ให้
ภาพเทววิเศษ ๆ ก็เอาพระบาทของพระพุทธองค์ ไปยืนบนพระเกียรของตน เมื่อได้ทอด
พระเนตร เห็นก็กราบพระสิหัตถะในครั้ง แรก

ครั้นอยู่มาถึงวันแรกนาขวัญ เวลานั้นเจ้าชายสิหัตถะยังเป็นเด็กอ่อนอยู่ แต่ก็ทรง
ลุกขึ้นนั่งทำสมาธิได้ เมื่อตะวันบ่ายแล้วเงาคนหัวา ซึ่งทรงประทับอยู่ที่โคนบนแท่นสิริไสยาสน์
ก็ยังไม่หายไปตามตะวัน ดูเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ เมื่อทรงทอดพระเนตร เห็นแล้วก็ให้
เจ้าชายสิหัตถะให้ เริงที่ 2 นาคครั้งนี้พระองค์ก็ได้ถวายบังคมครั้งที่ 3

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ได้กราบถวายบังคมครั้งนี้แล้ว ก็ไม่มีตากยารายผู้ใดที่ระบั้ง
ผู้ใด พร้อมกันถวายบังคมทุกคน พระพุทธองค์จึงได้เสด็จลงจากอากาศประทับนั่งลงบน
พุทธอาสน์อันประเสริฐ

ในขณะนั้นเกิดเหตุมหัศจรรย์ มีฝนโบกขรพรรษ^๑ มีสิ่งคั่งน้ำค้าง มีต้นฐานเหนือบน
น้ำค้างหยิบยิบ ตกถึงในต้นไม้ พระประยูรญาติทั้งหลาย แล้วไหลซึมลงสู่แผ่นดินทั้งสิ้น
บรรดาผู้ที่อยู่ในที่นั้นผู้ใดอยากให้เป็น ก็เปียก ผู้ใดไม่อยากให้เป็นก็ไม่เปียก พระภิกษุ
ทั้งหลายได้เห็นอัศจรรย์ใจจริง สิ่ง แยกมีก็เกิดมีขึ้น และพระภิกษุไปกล่าวพรอภันว่า
อโห อัจฉริยะ อโห อัมพุกัง พระพุทธเจ้า ตรัสว่า ฝนโบกขรพรรษนี้ ได้เคยตกลงใน
สมาคมแห่งชาติของเราตถาคตในอดีตกาล ๑๓ ครั้งแล้ว จึงได้ทรงแสดง
มหาเวสสันดรชาดกโดยพิสดาร^๑ ที่พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงไว้แล้ว สันดรชาดกหรือเรื่อง
มหาชาติ ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฐิมเนื้อเรื่องและมีพระคาถาปร
กัณฑ์ คือ

กัณฑ์ ๑ เรียกว่า กัณฑ์ศพร ประกอบด้วยพระคาถา ๑๖
มีเนื้อความโดยย่อว่า พระนางยุสสดี ได้รับพรทิพย์ ๑๐ ประการ จากท้าววิมาวันเทวราช
พรสิบประการนั้น คือ
พรข้อที่ ๑ ขอให้หม่อมฉันมีนัยน์ตาเหมือนกับतालุมฤที่ เกิดแล้ว

ได้ชวนปีปลา

^๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย. ขรรจบถ หน้า 130 - 135.

พรข้อที่ 2 ขอให้ชนค้ำของหม่อมฉันทำค่างามเหมือนกับเงาของปีก

แมลงทับทอง

พรข้อที่ 3 ขอให้หม่อมฉันมีชื่อเค็มว่า มุสสัคิ

พรข้อที่ 4 ขอให้หม่อมฉันมีโอรสผู้ประเสริฐ

พรข้อที่ 5 เวลาหม่อมฉันตั้งครรภ์ ขอให้ยาให้ทองนูนปรากฏให้เห็น

แก้ตาคนทั้งปวง

พรข้อที่ 6 ขอให้ถันทั้งคูของหม่อมฉัน จงเต่งตั้งอยู่เหมือนแก้งคอกบัว
ทุมจงเสมอไป ถึงมีพระโอรสจะเลี้ยงถันชาราวแล้ว ก็อย่าไคร้หูขอเรูยาน

พรข้อที่ 7 ขออย่าให้ผมของกระหม่อมฉันหงอกเหมือนกับคนทั้งหลายจง

คำชลับัญญจนกระทั่งวันตาย

พรข้อที่ 8 ขอให้ร่างกายของกระหม่อมฉัน มีผิวพรรณละเอียด

พรข้อที่ 9 ขอให้หม่อมฉันได้มีโอกาสช่วยคนที่ได้รับโทษถึงประหารชีวิต

ให้พ้นจากโทษได้

พรข้อที่ 10 ขอให้หม่อมฉันได้เป็นอัครมเหสีของพระราชาในประเทศลัพี
อันเป็นประเทศที่สมบูรณ์ด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง ฯลฯ

กัณฑ์ที่ 2 เรียกว่ากัณฑ์นิมพานต์ ประกอบด้วยพระคาถา 138 พระคาถา กล่าวถึงพราหมณ์เมืองกลิงกรารัฐ 3 คน ได้รับมอบหมายจากพระเจ้าแผ่นดินของประเทศนั้น ให้เป็นทูตมาขอพญาช้างปัจฉัยนาคจากพระเวสสันดร เพราะที่เมืองกลิงกรารัฐได้เกิดฝนแล้ง พระเวสสันดรก็ได้ทรงพระราชทานให้สมประสงค์ จนทำให้ชาวเมืองแคลนใจพากันเข้าไปทูลขอ พระราชาบิดาให้เนรเทศพระเวสสันดรไปอยู่เขาวงกตในป่าหิมพานต์

กัณฑ์ที่ 3 เรียกว่าทานกัณฑ์ ประกอบด้วยพระคาถา 209 พระคาถา กล่าวถึงพระเวสสันดรและพระนางมัทรีหรืออัครมเหสี พระชาลี พระกัณฑา ผู้เป็นพระราชโอรส และชิตาได้เสด็จออกจากเมือง แต่พอเสด็จออกมาถึงชานเมืองก็มีพราหมณ์ 4 คน เข้ามาทูลขอพระราชทานรถทรง พระองค์ก็ทรงประทานให้

กัณฑ์ที่ 4 วรณเวศน์ เดินทางไปเขาวงกต ไม่ยอมรับนิมนต์ข้าว
เจตราบนจร มุ่งไปบวชในหิมพานต์ กบฏริย์เจตราบนจร จึงตั้งให้พรานเจตบุตรคอยรักษา
ถนนทางมีให้ใคร เข้าไปรบกวณพระเวสสันดร

กัณฑ์ที่ 5 เรียกว่ากัณฑ์ชูชก ประดับด้วยพระคาถา 79 พระคาถา กล่าว
ถึงชูชกพรานหมดเข่าขอทาน เมื่อขอทานคิดเป็นทองได้ถึงร้อยกษาปณ์ ให้นำเอาไปฝากไว้กับ
ตระกูลเพื่อนเกลอชกกัน นานวันเข้าเพื่อนเกลอนั้นเองเอาเงินไปใช้หมด เมื่อชูชกมาทวง
ก็ไม่ให้ จึงได้ยกลูกสาวของตนชื่อ นางอมิตตพานำให้แก่ชูชกไป ชูชกก็ได้พานางอมิตตา
ไปสู่หมู่บ้านทุนนวิภูรคาม เมืองกลิงครัฐ อันเป็นที่อยู่ของตน ต่อมานางอมิตตาได้ให้ชูชกไป
ขอพระชาติ กัณฑ์ มาเป็นทาสและทาสี

กัณฑ์ที่ 6 เรียกว่ากัณฑ์จุลพน ประดับด้วยพระคาถา 35 พระคาถา กล่าว
ถึงชูชกเดินทางไปสู่เขาวงกต ซึ่งเป็นที่อยู่ของพระเวสสันดร เพื่อขอพระชาติและกัณฑ์ให้
นางอมิตตานิเฒ่าสาว ได้ใช้สอยได้ไปพบเจตบุตรพรานไพร ชูชกอ้างตนว่าเป็นผู้ถือพระราช
สาส์นของพระเจ้ากรุงสทศย์ให้ไปอัญเชิญพระเวสสันดรกลับไปเสวยราชสมบัติ นายพราน
เจตบุตรหลวงเชื้อ ปู่ผาลงกรามและคอนรับชูชกอย่างสมเกียรติ

กัณฑ์ที่ 7 เรียกว่ากัณฑ์มหาพน ประดับด้วยพระคาถา 80 พระคาถา
กล่าวถึงชูชกเดินทางต่อไปจนถึงอาศรมของพระอจุตฤาษี และได้หลอกเหมือนกับนายพราน
เจตบุตร และได้พักแรมอยู่กับพระอจุตฤาษี รุ่งเช้าขึ้นให้ชูชกกับผลไม้และชีวนให้ชม
สระเขาลำเนาไพร แล้วชูชกจะไปสู่เขาวงกตให้

กัณฑ์ที่ 8 เรียกว่ากัณฑ์บุการ ประดับด้วยพระคาถา 101 พระคาถา
กล่าวถึงชูชกได้พักแรม จนกระทั่งไปถึงอาศรมของ พระเวสสันดรราชฤาษี และได้ขอพระชาติ
และพระกัณฑ์ ในขณะที่พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ พระเวสสันดรราชฤาษีก็ยก 2 กุมาร
ให้ เมื่อสองกุมารทราบก็พากันหนึ่งไปซ่อนตัวในสระน้ำโดยใช้บัวบัง พระเวสสันดร
ศรีสเรียกจึงได้ขึ้นมาที่สระคน แล้วพระเวสสันดรก็นำไปประทานให้แก่ชูชก ไปเพื่อแลก
พระสัพพัญญุตญาณ

กัณฑ์ 9 เรียกว่า กัณฑ์ตรี ประดับด้วยพระคาถา 90 พระคาถา กล่าวถึงพระนางมัทรีไปเที่ยวแสวงหาผลไม้ป่า เมื่อซากลับไปได้มีเทพเจ้าทั้ง 3 ซึ่งได้รับสั่งจากเทพยดาผู้ใหญ่ให้แปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง ไปคอยกั้นหนทางของพระนางมัทรีไว้ เพื่อให้ชุกโค่น่า 2 กุมารไปให้ไกล จนพระนางเจ้าจะตามไปไม่ทัน พระนางนึกถึงพระลูกรักด้วงขวัญ และนึกถึงความฝันเมื่อตอนกลางคืนแล้ว ก็ทำให้พระนางเจ้าประนมกร ทูลขอหนทางตอพญาสัตว์ทั้ง 3 เมื่อกลับมายบรรดศาลาแล้วไม่พบลูก และพระเวสสันดรก็ไม่ศรีสวัสดิ์ จึงทำให้พระนางสลับไป

กัณฑ์ 10 เรียกว่ากัณฑ์สักกบรรพ ประดับด้วยพระคาถา 43 พระคาถา กล่าวถึงเมื่อพระเวสสันดรได้ประทาน 2 กุมารแก่ชุกไป พระอินทร์เกรงว่า ถ้ามีผู้ใดมาขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็จะประทานให้อีก จึงได้แปลงพระองค์มาขอเสียเอง แล้วได้ถวายคืนให้ปิตุพระเวสสันดรดังเดิม แต่ห้ามมิให้ประทานแก่ผู้ใดอีก แล้วพระอินทร์ได้ประทานพร 8 ประการ ให้แก่พระเวสสันดร คือ

- พรข้อที่ 1 ขอให้ราชาบิดาเสด็จมาอัญเชิญให้กลับไปเสวยราชย์ดัง
แต่ก่อน
- พรข้อที่ 2 ขอย่าให้ได้คิดมากนโหมที่มีโทษประหารชีวิต ขอให้แต่
จะคิดช่วยเหลือให้พ้นจากโทษนั้น
- พรข้อที่ 3 ขอให้ประชาชนพลเมือง ทุกหมู่เหล่าได้อาศัยเลี้ยงชีวิต
เป็นสุขจงทุกเมื่อ
- พรข้อที่ 4 ขอย่าให้มีจิตที่ว่างละเมียดในภรรยาของผู้อื่น ให้มีจิต
มันยังยืนอยู่แต่ในภรรยาของตน ทั้งขอย่าให้ไค้หลงมัวเมาอยู่ในอำนาจของมาตุคามเป็น
อันขาด
- พรข้อที่ 5 ขอให้บุตรและธิดาที่ได้พลัดพรากจากกันไปแล้วนั้น จงมี
อายุยืนนาน และขอให้ไค้กลับมาเสวยราชสมบัติโดยชอบธรรม
- พรข้อที่ 6 นับตั้งแต่วันเจ้า ไค้เข้าไปเสวยราชสมบัติแล้ว ขอจง
ให้อาหารเพียงพอทุกวันไป

พรข้อที่ 7 ถึงข้าพเจ้าจะได้ให้ทานไปสักเพียงใด ก็จงอย่าไคร้หมคร
รูสิ้น ทั้งขอให้จิตใจสงบใสอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ให้และในขณะที่ให้แล้วเสมอไป

พรข้อที่ 8 ขอให้ได้ไปเกิดในสวรรค์พิมาน เมื่อสิ้นอายุขัย

กัณฑ์ 11 เรียกว่ากัณฑ์มหาธาต ประดับด้วยพระคาถา 69 พระคาถา
กล่าวถึงชูชกพา 2 กุมาร เดินทางมาในกลางป่า เมื่อถึงเวลาค่ำคืนชูชกก็ได้ผูกสองกุมาร
ไว้กับต้นไม้ ส่วนตัวแเองขึ้นไปผูกเปลนอนอยู่บนต้นไม้ เทพเจ้ามีความสงสาร 2 กุมาร
เมื่อถึงค่ำคืนก็ได้แปลงองค์ลงมาเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรี มาแก่ 2 กุมารออกจาก
เชือกที่ผูก แล้วปฏิบัติจนสว่างทุกคำกั้น เมื่อสว่างแล้วก็ได้ผูกไว้คั้งเก่า และในที่สุดก็หลง
ทางไปเมืองสัจจชัย พระชาติ กัณฑ์หา ก็ถูกไล่ให้พ้นจากทาสทาสี พราหมณ์ชูชกกินอาหารเกิน
อัตราทองแตกตาย

กัณฑ์ 12 เรียกว่ากัณฑ์กษัตริย์ ประดับด้วยพระคาถา 36 พระคาถา
กล่าวถึง 6 กษัตริย์ คือ

1. พระเจากรุงสัจจชัย
2. พระนางยุสสี
3. พระเวสสันดรราชาภาณี
4. พระนางมัทรีตาปสินี
5. พระชาติกุมาร
6. พระนางแก้วกัณฑ์หา ฯ

ได้พบกันที่ อาศรมป่า เพราะความวิโยกทั้ง 6 กษัตริย์นั้นมีมากเมื่อได้พบกัน
โดยมิได้คาดฝันไว้ก่อน จึงได้ถึงซึ่งวิสัจฉิกภาพผลบลง คือเมื่อพระอินทร์ยังฝนโมกษพรพร
ให้ทองถูกองก์ จึงได้กินพระสคีสมปฤคั้งเก่า

กัณฑ์ 13 เรียกว่ากัณฑ์นครกัณฑ์ ประดับด้วยพระคาถา 43 พระคาถา
กล่าวถึงด้วยผลทาน ผลศีล และพระบารมีทั้ง 30 ทศขององค์พระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์เจ้า

ซึ่งดลบันดาลให้ชาวเมืองพากันคิดถึงพระคุณของพระองค์ ได้ยกโยธาไปรับเสด็จให้กลับมา
ครองราชย์จนวันสิ้นพระชนม์อายุของพระองค์เมื่อสวรรคตแล้ว ก็ได้ไปเกิดเป็นสันคูลิตเทพบุตร
เสวยสุขอยู่ในสวรรค์ชั้นคูลิต¹

กัณฑ์ 13 นี้ ไทกล่าวประชุมชาตกอีกว่า วิสุกรรมเทพบุตรได้มาเกิดเป็น
พระมหาโมกสถลลัน พญาราชสีห์ได้มาเกิดเป็นพระอุบาลี พญาเสือโคร่ง ได้มาเกิดเป็น
พระสมิพลี พญาเสือเหลือง ได้มาเกิดเป็นพระจุลนาค เทวคาที่ได้อภิบาลพระกุมาร
ทั้ง 2 นั้น ได้มาเกิดเป็นพระมหากัจจายนเถระ และนางวิสาขามหาอุมาสิกา พญาช่างเผือก
ปัจจุบันากันนั้นได้มาเกิดเป็นพระมหากัสป ส่วนแม่ของพญาช่างเผือกนั้น ได้มาเกิดเป็น
พระนางกัสาโคตมี พระจัมพรราชพระบิดาของพระนางมัทรี ได้มาเกิดเป็นอนาถบิณฑิก
เศรษฐี พระเจ้าสถชัยได้มาเกิดเป็นพระเจ้าสิริสุทโธทนะ พระนางยุสดี เกิดเป็นนางสิริ
มหามายาเทวี พระนางมัทรีได้มาเกิดเป็นพระนางพิมพายโสธรา มารดาของพระราहुลกุมาร
พระชาลีกุมาร ได้เกิดมาเป็นพระราहुล พระนางกัณหาคได้เกิดมาเป็นพระนางอุบลฉวีเทวี
ส่วนพระเวสสันดรราชาฤษี ได้เสด็จอุบัติมาเป็นเอกอัครศาสนดาของโลก ผู้เป็นเจ้าของ
พระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลนี้แล้ว

เมื่อรวมพระกาถาในมหาเวสสันดรชาดกทุก ๆ กัณฑ์แล้ว ก็จะได้ "หนึ่งพัน" พอดี
จึงได้นิยมเรียกกันว่า "พระกาถาพัน"

เมื่อผู้ใดได้ฟัง "เทศน์มหาชาติ" หรือเทศน์มหาเวสสันดรชาดกนี้ทุก ๆ กัณฑ์ หรือได้
ฟังพระกาถาพันจนจบแล้ว พระศรีอริยเมตไตรยบรมโพธิสัตว์เจ้าผู้ได้มาตรัสเป็นพระสัมพันธู
ในอนาคตกาล ได้ตรัสกับพระมัลลย์เทวเถระ เมื่อครั้งนำดอกบัวทุกนบุนุชขึ้นไปบูชา
พระเอกจุฬามณีบนดาวดึงส์สวรรค์ว่า ผู้นั้นจะได้เกิดเห็นศาสนาของพระพุทธองค์ท่าน

เมื่อเราท่านทั้งหลายได้ทราบว่า การฟังเทศน์มหาชาติ และคาถาพันมีอนิสงค์
ยิ่งใหญ่ไพศาลจะนี้แล้ว ก็สมควรที่เรากันทั้งหลายจะฟังเอาไว้ เพื่อจะได้เป็นการบูชา
เป็นกุศลและเป็นประเพณีของชาติไทยอันเป็นที่รักของเราต่อไป

¹ พระธรรมโกศาจารย์, เวสสันดรชาดกปริทัศน์, หน้า 13 - 20.

สาเหตุการนิยมฟังเทศน์มหาชาติ

การที่เทศน์มหาชาติเป็นที่นิยมกันในหมู่พุทธศาสนชนชาวไทยนั้น เพราะ

1. เนื่องจากความมีในมาลัยสูตร ซึ่งเป็นสูตรนอกคัมภีร์พระไตรปิฎก ไม่ปรากฏผู้แต่งและสมัย นำประหลาดที่บอกความชื่นชมของพระสูตรนี้มีข้อความ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจไปว่าเป็นพระสูตรที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสขึ้นเอง แต่นักปราชญ์บางท่านสันนิษฐานว่า มาลัยสูตรเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาในลัทธิมหายาน แต่จะอย่างไรก็ตาม มาลัยสูตร เชื่อมต่อกับในหมู่พุทธศาสนิกชนไทยอย่างมากมาย และนิยมกันมาเป็นเวลาช้านาน เช่น นิยมเทศน์กัน 3 องค์ และยังมีกวีนิพนธ์เรื่องราวในมาลัยสูตร เป็น กลอนไว้ในวรรณคดีโดยไม่ทราบสมัยว่าใคร เป็นผู้นิพนธ์ฉบับเก่าที่สุดที่มีอยู่ในเวลานี้ก็คือ พระมาลัยกลอนสวด เงามสมุคไทยฉบับของ "ท่านคารอดท่านยายสังสร้างไว้" บอกความไว้ในตอนท้ายว่า "สำเร็จง่าย 3 โมง ใน 1 ราววัน 7 เดือน 10 ปีเจาะ สัปตศก จุลศักราช พันร้อย" เข้าใจว่าราว พ.ศ. 2281 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศกรองกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้พระมาลัยยังปรากฏเป็นคัมภีร์ไตรทัศน์ในพุทธศาสนิกชนต่างกันในลานนาไทย ล้านช้าง แม่นครศรีธรรมราชก็มี แต่เนื้อความต่างๆ ก็อนุโลมเข้ากับภาษาในถิ่นนั้น ในลานนาไทยนิยมเทศน์งานศพด้วย

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรฯ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศกรองกรุงศรีอยุธยา ยังได้ทรงนิพนธ์มาลัยสูตรเป็นคำกลอนดิลิตไว้ เมื่อ พ.ศ. 2280 อีกสำนวนหนึ่งเรียกกันว่า พระมาลัยคำหลวง กล่าวกันว่าพิธีสวดพระมาลัยสูตร เป็นทำนองโศครวดูอ่อนหวาน เพื่อเป็นการสั่งสอนเจ้าบ่าวเจ้าสาว ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ แต่ต่อมาและบัดนี้กลับไปใช้สวดในงานอวมงคล คือสวดหน้าศพ

ข้อความในมาลัยสูตรในตอนเริ่มความว่า มีพระเถระองค์หนึ่งมีนามว่ามาลัยเถระเถระ อยู่ในโรหณชนบท ลังกาทวีปมีอิทธิปาฏิหาริย์สามารถเหาะลงไปปรกและเหาะขึ้นไปบนสวรรค์ได้ วันหนึ่งไต่ขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้พบกับพระศรีอริยมงคลไตรย ได้เล่าให้พระมาลัยเถระฟังว่า ในศาสนาของพระองค์นั้นมนุษย์จะมีความสุขสำราญนาเขาประการ

และในที่สุดพระมาลัยเถระได้ลงมาบอกชาวมนุษย์ว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาจะได้บังเกิดในศาสนาของพระองค์ ก็ให้เร่งบำเพ็ญกุศลและตอนสำคัญที่เกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก ก็คือตอนที่สั่งว่า "เธอจงแจ้งแก่เวไนย แมผู้ใดใครจะพบ จงเคารพตามโอวาท ให้ท่ามหาชาติเนื่องพัน สิ่งละอันพันจุสมิวธา ให้จบในทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพันบุชา คอกปทุมมาสวนพัน บัวเดือนต้นอินทวา คอกมณฑาโดยจง เทียนและธงฉัตรฯ เกรียงบุชาทั้งนี้ จงถวายเป็นสิ่งละพัน คบละสิ่งตามสมควร โดยจะนิยมบุชา พระกาฬพินถวน ไหลสดับเคารพ จนจบอุทธานต์ พระเวสสันดรชนญาณ บัจฉิมกาลสมโพธิ สมถารโสถอันอุดม เป็นที่สุดสมโนชาทินัน บุชาพระธรรมจันทรบ จึงจะได้ประสบบองข้า เมื่อจะลงมาอุบัติ จะใดคำรัสโพธิญาณ อันผู้มนุษย์เหล่านั้น เขาจึงทำศาสนา เฉพาะพักตราวิมล พระรชก็จะ ได้ถึงอรหันต์ ธรรมบริเศษ โดยประเภทกุศล อันเขาสั่งสมกันมานั้นแล

เรื่องราวในมาลัยสูตรจะมีข้อเท็จจริงเพียงไรหรือไม่ก็ตาม แต่ก็ได้อิทธิพลเหนือหัวใจของศาสนิกชนอย่างมากมาย ท่านผู้ใหญ่มากของเราบำเพ็ญกุศลก็จะตั้งความปรารถนาขอให้เกิดในพระศาสนาพระศรีอารียเมตไตรยซึ่งเรียกแต่โดยย่อว่า "พระศรีอารีย" พระมหาธรรมราชาที่หนึ่ง พระยาลิไทยพระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเสวยราชย์เป็นกษัตริย์พระองค์ที่ 6 ในราชวงศ์พระร่วง เมื่อแต่งหนังสือไตรภูมิพระร่วงก็แสดงพระราชาธิษฐานไว้ว่า ขอให้ได้เกิดหันในศาสนาของพระศรีอารีย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงออกกถุนั้นได้บอกไว้เป็นอันสงส์ว่า "ขอให้พระสงฆ์สามเณรพระภิกษุและราชบุรุษจะฟังพระมหาชาติชาดกนั้น สำแดงและฟังแต่ตามวาระพระบาณี และอรรถกถาฎีกาให้บริบูรณ์ด้วยผลอันสงส์นั้น จะได้พบพระศรีอารียเมตไตรยในอนาคตตามเทวโองการเชอตรัสสั่งมาแก่พระมาลัยเถระนั้น"

2. "ปฎุจอันตรธาน" แต่มีบางท่านเห็นว่า การที่เรานิยมประเพณีเทศน์มหาชาติ นั้น ไม่ใช่เพราะเราทราบเรื่องราวในมาลัยสูตร เรื่องในมาลัยสูตรเพียงแต่จูงใจให้เรา นิยมประเพณียิ่งขึ้น และให้เหตุผลว่า การที่เรานิยมมีเทศน์มหาชาตินั้นก็เพราะมีคำทำนายไว้ในเรื่องการเลื่อมใสพระพุทธรูปศาสนาที่เรียกกันว่า "อัครธาน" ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงอธิฐานให้ศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่ 5000 ปี นับแต่พระองค์เสด็จดับขันธ

ปรีนิพพานแล้ว คำพยากรณ์เรื่องความสูงส่งของพระพุทธศาสนานั้นมี 5 ประการ เรียกว่า "ปฎิจันตรธาน" คือ

1. ปรียัตถันตรธาน ความสูงส่งในการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติ
2. ปฏิบัติอันตรธาน ความสูงส่งในการปฏิบัติธรรม
3. ปฎิวชอันตรธาน ความสูงส่งในการตรัสรู้ริยมรรค อริยผล
4. ลิงคอันตรธาน ความสูงส่งพระภิกษุสงฆ์
5. ชาคุอันตรธาน ความสูงส่งพระบรมสารีริกธาตุ

บรรดาอัตรธานทั้ง 5 นี้ ความสูงส่งพระปริยัติ คือการเล่าเรียนพระไตรปิฎกเป็นสำคัญในเบื้องต้น เพราะถ้าปราศจากผู้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก 7 กัมมัฏ์ จะสูญไปก่อนแล้วก็ถึงพระสุตตันตปิฎก เมื่อพระสุตตันตปิฎกสูญสิ้นไปแล้ว ก็ยังมีผู้รู้แต่เพียงชาคคและพระวินัยปิฎก ต่อมาความรู้ในธรรมชาคคสูญสิ้นไปก่อนชาคคอื่น ๆ ต่อไปชาคคทั้งหมดสูญแล้ว พระวินัยปิฎกก็สูญ ตอนนั้นได้ชื่อว่า ปรียัตถันตรธาน

คำพยากรณ์เรื่องอัตรธานนี้ เป็นที่รู้กันมาแพร่หลายในพุทธศาสนิกชนชาวไทย เมื่อพระภิกษุสงฆ์ของเราถึงสวคคณตทำวัตรตอนเป็นตามแบบเก่าจนจบแล้ว ที่ประชุมจะสมมติพระภิกษุรูปหนึ่งให้บอกวัตร และประกาศเรื่องอัตรธานมีใจความอย่างเดียวกันที่ปรากฏในจารึกของพระมหาธรรมราชาที่ 1 ที่อ่านมาแล้วแต่เมื่อได้ใช้วิธีสวคคณตตามแบบใหม่นี้แล้ว คำประกาศที่กล่าวนั้นก็ดูเหมือนจะเลิกกันไป

เรื่องอัตรธานเหล่านี้ เราต้องยอมรับว่ามีความจริงเป็นส่วนมาก ถ้าลองพิจารณาดูแต่เพียงด้วยความรู้ ไซ้เหตุผลอย่างธรรมดาสามัญ เราก็จะเห็นกันว่าเป็นของธรรมดาเสมอไป ที่ทุกข้อมบังคับตลอดจนคำแนะนำสั่งสอน เมื่อประกาศออกมาเป็นครั้งแรกก็ย่อมมีผู้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แค้นาน ๆ ไปก็จิตจางจนไม่เอาใจใส่และเลิกร้างสูญหาย แล้วเราก็ต้องฟื้นฟูของเก่ากันขึ้นอีก ทำให้เป็นของใหม่ ถ้ามนุษย์เราไม่เสียเวลากลับไปรื้อฟื้นแก้ไขของเก่าและสิ่งที่ทำไว้แล้ว ยังคงถาวรอยู่ได้ตลอดไป ป่านนี้โลกคงจะเจริญขึ้นมากกว่านี้ ด้วยเหตุที่นักปราชญ์ฝรั่งบางคนมีความเห็นว่า พระพุทธเจ้าของเราเป็นผู้รื้อฟื้นของเก่า และคำพยากรณ์เรื่องเบญจอัตรธานนี้ จึงเป็นคำพยากรณ์ที่ถูกต้องตามกฎธรรมดาอย่างยิ่ง¹

¹ แสง มณีวิหฺร แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 120 - 125.

พระราชกฤษฎีกาเทศนามหาชาติ

ในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชบัญญัติของพระปิยมหาราช ร. 5 ว่า "เทศนา สำหรับแผ่นดิน เป็นพระราชกฤษฎีกาจัดมีมาแต่เดิมนั้น 33 องค์ ซึ่งมีกำหนดเครื่องกัณฑ์ คล้ายบริวารกฐิน คือผ้าไตร แพรเงิน 10 คำลึง ขนมต่าง ๆ ดังกล่าวมาในเทศนา เดือน 12 นั้น ธรรมเนียมแต่เดิมเคยเป็นเทศนามหาชาติ 2 จบ 26 กัณฑ์ อริยสัจ 4 กัณฑ์ เดือนสิบสอง 3 กัณฑ์ รวมเป็นเทศนาพิเศษสำหรับแผ่นดิน 33 กัณฑ์

ในรัชกาลที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ในเดือนสิบเอ็ดวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ มีมหาชาติ แรมค่ำ 1 มี อริยสัจ ครบทั้ง 30 กัณฑ์ เมื่อเทศนาจบแล้วจึงเสด็จลงลอยพระประทีป แต่ในรัชกาลที่ 3 นั้น ถ้าปีใดมีพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าทรงผนวชเป็นภิกษุและสามเณรมาก ปีนั้นก็มีมหาชาติ ส่วนปีใดไม่ใคร่มีพระองค์เจ้าหม่อมเจ้าทรงผนวช ก็เปลี่ยนเทศนาปฐม สมโพธิแบ่งวันละ 10 กัณฑ์ ครั้นต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กลางเดือน สิบเอ็ดตรงกับอาราธนาของพระพุทธรูป พระชนมพรรษา ซึ่งทรงทำการเต็มขึ้น ในเมื่อรัชกาลที่ 3 แรกมีพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษานั้น เคยฉลองในวันเดือน 5 ขึ้นค่ำ 1 ค่ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาในรัชกาลที่ 3 คงตกอยู่ในเดือน 4 ข้างแรม เดือน 5 ข้างขึ้น พระพุทธรูปหล่อในเดือน 4 ข้างขึ้น ถึงเดือน 5 ขึ้นค่ำ 1 ก็ได้ฉลองทุกปี ครั้นมาถึง ใน ร. 4 วันประสูติเกิดอยู่ในเดือน 11 จึงได้โปรดเลื่อนการหล่อพระชนมพรรษามาหล่อในเดือน 10 การฉลองพระชนมพรรษา จึงได้มาฉลองในเดือนสิบเอ็ดขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ ที่ พระที่นั่งอนันตสมาคมเทศนามหาชาติ ก็ต้องเลื่อนไป มีเทศนาพิเศษเปลี่ยนวันละกัณฑ์ การเทศนามหาชาตินั้นคงตกอยู่ในเดือน 12 ข้างขึ้นบ้าง ข้างแรมบ้าง ไม่กำหนดแน่ แต่มักจะโปรดให้มีแต่จบเดียว แล้วมีอริยสัจรวมเป็น 17 กัณฑ์ ยกมหาชาติ 13 กัณฑ์ ไปเป็น เทศนาพิเศษในกลางเดือน 11 3 กัณฑ์ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา 4 กัณฑ์ ยังคงเหลือ เทศนาพิเศษอยู่อีก 6 กัณฑ์ ไว้สำหรับใช้ในการพระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ ไม่ให้ต่ำกว่าจำนวนเดิม 33 กัณฑ์ ถ้าบางปีมีพระเจ้าเจษบ่างก็มีมหาชาติ 2 จบเต็ม 30 กัณฑ์บ้าง ถ้าเป็นเช่นนั้น เทศนาพิเศษก็คงเป็นอันเต็มขึ้นอีก 7 กัณฑ์ รวมเป็น 40 กัณฑ์

ครั้นมาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ การฉลองพระพุทธรูปพระชนมพรรษาไม่ตกเดือนสิบเอ็ด

แต่ต้องทำบุญวันประสูติวันสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในกลางเดือน 11 จึงเลื่อนมหาชาติมาเติมไม่ได้ ยังช้าเดือน 12 เมื่อเลื่อนฉัตรมงคลมาทำในเดือน 12 มาก จนไม่มีใครมีเวลาว่างเทศน์มหาชาติ จึงต้องเลื่อนไปเดือนอ้ายซึ่งเป็นเดือนว่าง แต่ถึงกระนั้นก็ถูก คราวเสด็จหัวบ้านหัวเมืองเสียไม่ได้มีเนื่อง ๆ และเจ้านายที่ทรงผนวช ก็ไม่มีใครมีใครอยู่ถึงเดือนอ้าย จึงไม่ชวนจะให้มีความ คังนั้นเทศน์มหาชาติจึงได้มีบ้างไม่ได้ มีบ้าง บางปีก็มี 2 จบ บางปีก็จบเดียว สุดแท้แต่มีเวลาพอสมควรเท่าใดแต่มีจบเดียวโดยมาก

ที่เทศน์มหาชาติหลวง

การเทศน์มหาชาติแต่ใน 3 รัชกาลก่อนนั้น เทศน์บนที่นั่งเศวตฉัตร ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยแห่งเดียว ยกเว้นเมื่อมีพระบรมศพอยู่บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงได้ยกขึ้นไปเทศน์บนแท่นมุกพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท แต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เคยยกไปที่พระที่นั่งอนันตสมาคม แต่ฝ่ายในฟังไม่ได้ยิน จึงได้ย้ายเข้าไปมีที่พระที่นั่งทรงธรรมข้างใน ข้าราชการที่เข้าไปในการเทศน์นั้น เฉพาะแต่เจ้านาย เจ้าพนักงานกรมพระตำรวจและมหาดเล็ก บนพระที่นั่งทรงธรรมเป็นข้างในทั้งสิ้น ครั้นแผ่นดินปัจจุบัน (คือในสมัยของพระเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ย้ายกลับมาเทศน์ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยตามเดิม เพราะเสด็จอยู่ทางนี้ เมื่อพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยต้องซ่อมแซมใหม่ จึงได้ยกมาเทศน์ที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท¹

การตกแต่งเวลายามที่เทศน์มหาชาติหลวง

"การตกแต่งเครื่องบูชาเทศน์นั้น แบบที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย หลังพระที่นั่งเศวตฉัตร ผูกกิ่งไม้ มีดอกไม้ร้อยห้อยย้อยเป็นพวงพุ่มกตามกิ่งไม้ทั่วไป บนพระแท่นมุกตั้ง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 73

พานพุ่มดอกไม้พานทองสองชั้นขนาดใหญ่ขนาดเล็กเรียงสองแถว ตะบะถมคั้งหลอดแพรก ข้าว
ตอก ดอกมะลิ ถั่ว งา และมีพานเครื่องทองนอยแถวสำหรับตั้งตะเกียงแพรกตามระหว่าง
เครื่องทองนอย ตรงหน้าพระที่นั่งเสด็จจัดออกไป ตั้งหมากพนมพานทองหมากกรีนสองพาน
หมากพนมในพานแว่นฟ้าสองพาน แล้วพานนี้เปลี่ยนเป็นโคมเวียน มีต้นไม้เงินทองตั้งรายสอง
แถวกระถางต้นไม้คัตลายคราม โคมพโคมแก้วรายตลอดทั้งสองข้าง ~~โคม~~ มาแถวมีกรนกกักรีน
ซึ่งคิดกับหม้อแก้วเลี้ยงปลาทองตั้งมีคชของกลางปลายแถว ตั้งชั้นเทียนคาถาพัน ตามตะเกียง
กึ่งที่เสาแฉวงฉากเทศนทั้ง 18 กัณฑ์ หน้าทองพระโรงมีซุ้มตะเกียง 4 ซุ้ม มีราชวัตร
ผูกตะขอยตามธรรมเนียมมาสน์เล่ากันว่า เมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
เป็นเวลาเล่นเครื่องแก้วซึ่งกำลังมีราคามากนัก ในห้องฉากซึ่งเป็นที่ประทับในพระเจดีย์พระ
ที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยนี้ ตั้งเครื่องนมัสการโต๊ะหมู่ และมีเครื่องประดับต่าง ๆ งดงามยิ่งนัก
เจ้านายข้าราชการฝ่ายในก็มีตะบะเครื่องบูชาเป็นเครื่องแก้ว เครื่องทอง เครื่องถมประภค
ประดับกันเป็นการสนุกเบิก แต่มาตอนหลังในพระฉากมีแต่เครื่องนมัสการ โต๊ะประดับกระจ
สำหรับเคี้ยวเท่านั้น แต่เจ้านายข้าราชการฝ่ายในยังมีเครื่องบูชาชั้นแก้ว ๆ จึงใช้ตะบะอย่าง
แก้ว ๆ ชั้นส่วน ๆ ก็เป็นโต๊ะเป็นพานย่อ ๆ ลงมาไป เล่นแต่สี่คอกไม้ไม่แข็งแรงเหมือนแต่
ก่อน แต่ฉากเทศนที่พระที่นั่งทรงธรรมจัดมาหมู่ตรงหน้าธรรมเนียม มีเครื่องแก้วต่าง ๆ
ฝรั่งบ้าง จีนบ้าง มากกว่าที่เทศนของพระโรง แต่ยกต้นไม้เงินทอง ใจตั้งต้นไม้ลักราย
ออกไปถึงที่ตั้งเครื่องกัณฑ์

ในเทศน์มหาชาติหลวง ได้มีเป็นการใหญ่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก เกศพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการ ทำกระจาดใหญ่เป็นรูปเรือสำเภา ทำที่หน้า
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นกัณฑ์เทศน์เฉพาะตัวคนเดียวกวาวหนึ่ง

ธรรมเนียมเสด็จออกมหาชาติ กัณฑ์แรกทศพร เจ้ากรมปลัดกรมตำรวจตองนำ
ตะเกียงที่ซุ้มเข้ามาถวาย ทรงจุดซุ้มตะเกียงต่อไปไม่ต้องถวายอีก มหาเล็กทองคอบ
เปลี่ยนเทียนนมัสการในเวลาเสด็จไปทรงประเคนเครื่องกัณฑ์ให้แล้วเสร็จ ทับเสด็จกลับมา
ประทับทุกครั้ง เวลาทรงจุดเทียนแล้ว ต้องรับเทียนประจำกัณฑ์และเทียบคาถาพันทุกกราว
ไม่มีการยกเว้น นอกนั้นไม่มีการอันใดซึ่งขาดเหลือ¹

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, หน้า 74

การเทศน์มหาชาติเป็นทำนอง

การเทศน์มหาชาติในชั้นแรก คงจะให้เทศน์กันในภาษาบาลีที่เป็นคาถาล้วนอย่าง
เรียกกันว่า เทศน์คาถาล้วน ทีเดียว และคงไม่มีทำนองอะไร ต่อมาจึงมีนักปราชญ์
เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้น คงจะพิจารณาเห็นว่า การเทศน์คาถาล้วนเป็นภาษา
ไทยบาลีล้วน ๆ นั้น คงฟังไม่เข้าใจ เรื่องนอกจากจะเชื่อถือกันว่าได้บุญแล้วก็ไม่มีความ
และถ้าเป็นความจริงยิ่งขึ้น จึงมีคำสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่งมหาชาติคำหลวง
ขึ้นแต่ตามลักษณะของมหาชาติคำหลวงคู่มือหนึ่งชื่อสำหรับพระเทศน์ เป็นหนังสือสำหรับที่
สวดทั้งกัน เช่น ในเวลาที่อุบาสกอุบาสิกาไปอยู่ถือศีลและบำเพ็ญการกุศลในวันธรรมสวนะที่วัด
เพื่อให้เข้าใจความของคาถาเทศน์ ประเพณีอันนี้ยังมีสืบเนื่องกันมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์
เวลานักชู้ตฤณ เช่น เจ้าพระยา เป็บหน้าทีของขุนทินมรณาการและขุนธรรมา กำนันกับผูช่วย
อีก 2 คน ขึ้นนั่งเตียงในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้วสวดมหาชาติคำหลวง
โดยทำนองเก่า ถวายพระมหากษัตริย์ทรงสดับในเวลาเสด็จพระราชาดำเนินไปบำเพ็ญพระ
ราชกุศล ในปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นหน้าที่ของกรมการศาสนา ต้องจัดหาข้าราชการไปสวด
มหาชาติคำหลวงเป็นทำนองในคอนเจ้าพระยา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
และการที่เด็กนักเรียนไปนั่งสวดหนังสือต่าง ๆ ตามทำนองซึ่งเรียกว่า "สวดโอ้เอ้วิหารราย"
ตามศาลาราย ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็สืบเนื่องมาจากประเพณีเก่าเช่นเดียวกัน
เพราะอุบาสกอุบาสิกาเมื่อไปประชุมสวดมนต์ฟังเทศน์กันตามวันเวลาหยุดพักก็มักเอาเรื่อง
พระพุทธศาสนา มีชาดกต่าง ๆ เป็นคนมาอ่านสูกันฟัง ประเพณีนี้ยังมีในจังหวัดหัวเมือง เช่น
ที่วัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช จนทุกวันนี้

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้ให้แต่งมหาชาติคำกาพย์ขึ้น ดังที่กล่าวมาข้าง
ต้น ก็ทำให้เข้าใจเรื่องได้ง่ายกว่ามหาชาติคำหลวง และเหมาะแก่การที่จะว่าเป็นทำนอง
เรียบ ๆ ได้พระภิกษุสงฆ์จึงเอาไปเทศน์ สมเด็จพระมหาคณาจารย์ราชูปถัมภ์สภาน
ว่า "การที่พระเทศน์มหาชาติ" มาถึงสมัยปัจจุบัน เทศน์มหาชาติมีระเบียบต้องว่าทำนองเป็น
ประจำกันทั้งทางกันทั้ง 13 กันต์ และมีครูอาจารย์ฝึกหัดซ่อมทำนองหลวงก็มี ทำนองราษฎร์
หรือเฉลยศักดิ์ก็มี พระผู้เทศน์ในพิธีทางราชการ แต่ก่อนมาจะต้องหาครูอาจารย์ที่ชำนาญใน

การว่าเทศน์ทำนองหลวงให้ช่วยแนะนำฝึกสอนให้ ในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพงศาติศรมทิพย์ยังมีพระชนม์อยู่ ไททรงเป็นพระธุระเอาพระทัยช่วยฝึกซ้อม และมีพระภิกษุไปถวายตัวเป็นศิษย์หลายรูป ส่วนท่านที่ฉันนั้นชอบทำนองผาดโผนเรียกกันว่า ทำนองรามัญ หรือทำนองเซลดยศักดิ์ มีหลายท่านเอง ยังพอหาฟังได้ในปัจจุบันนี้

เมื่อมีเทศน์มหาชาติเป็นทำนองต่าง ๆ ขึ้นแล้ว ก็คงจะยังมีผู้เชื่อถือได้ แม้ได้ฟังเข้าใจเรื่องดีแล้วก็ตาม ถ้าไม่ไค้ฟังคาถาพันหรือไค้ฟังไม่ครบทั้งพันก็ไม่ได้บุญหรือได้บุญน้อยไป จึงก่อนจะมีเทศน์มหาชาติขึ้น ต้องมีเทศน์ภาดาพันทั้งกันเสียจนหนึ่งก่อน ต่อมาเมื่อเราไค้ทราบเรื่องราวในวรรณคดีว่า เวสสันดรชาดก ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเล่าเวสสันดรชาดกในที่ประชุม พระประยูรญาตินั้นจบแล้ว ก็ทรงประกาศอริยสัจเทศนา อธิเบ้าหัวใจ พระพุทธศาสนาด้วย จึงเกิดขึ้นมกัว่ามีเทศน์มหาชาติจบแล้วจำเป็นต้องมีเทศน์อริยสัจต่อท้ายอีก จึงจะสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้บางที่ก็มีเทศน์เป็นปัจฉิมวิสาขนา เลยถือกันว่าการมีเทศน์มหาชาติถ้าจะจัดให้ครบพิธีต้องมีเทศน์คาถาพันก่อน แล้วมีเทศน์มหาชาติจบแล้ว มีการเทศน์อริยสัจฟังเสียบวันหนึ่ง¹

การจัดเกร็ดเรื่องบุชากัณฑ์

การจัดเกร็ดเรื่องบุชากัณฑ์ที่เรียกกันว่า เกร็ดกัณฑ์นั้น ไม่มีแบบแผนที่ตายตัวสุดแต่จะเห็นความสมควรตามยุคตามสมัย เช่นที่ท่านไค้อ่านมาในรัชกาลที่ 1 และที่ 2 จัดทำเป็นรูปกระจำดรรชนีในรัชกาลที่ 4 จัดทำกระจำดเป็นรูปเรือสำเภา ซึ่งมีบางท่านสันนิษฐานได้ว่า เนื่องมาจากเนื้อเรื่องในกัณฑ์กัณฑ์มาร มีตอนหนึ่งซึ่งพระเวสสันดรเปรียบชาติและนางกัณฑ์หาธิดาว่า เป็นคู่สำเภาที่จะพาให้บรรลู่ในโพธิญาณ ซึ่งอาจเป็นความจริงเพราะในสมัยโบราณมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เรือค้าขายของเราก็ทำเป็นรูปเรือสำเภาแบบจีนและโดยเฉพาะมหาชาติกัณฑ์กัณฑ์มารก็เป็นนิพนธ์ของเจ้าพระยาคลัง (หน) ซึ่งว่าการเจ้าท่าที่ต่อมาแยกเป็นกระทรวงการต่างประเทศ ทั้งนี้ถึงเอื้อกาถาในภาษาบาลีตอนกัณฑ์กัณฑ์มาร ก็มีคำว่า "ยานนาวา" ซึ่งเป็นคำอุปมาอยู่ด้วย เจ้าพระยาคลัง (หน) จึงนิพนธ์ในกาพย์ไทยเป็น

¹ ธนิต อยู่โพธิ์, "ตำนานเทศน์มหาชาติ", พุทธจักร, หน้า 35-39.

ลักษณะของเรื่องสำเนาแบบจีนได้ค่อนข้างสนิท ครั้นต่อมาหรือโดยทั่ว ๆ ไปก็มักจะขัดกับเป็น
 กระจก เป็นพื้นส่วนบริหารกัณฑ์ นอกนั้นก็เป็แต่เครื่องประกอบ สุดแต่ศรัทธาของเจ้า
 ของกัณฑ์เทศน์มหาชาติกัณฑ์กุมาร ของขุนช้างและกัณฑ์อิทธิของนางพิมวา

สั่งยาวไพร่ให้กองของเครื่องกัณฑ์

เมื่อกัณฑ์ของเราขึ้นอักโข
 ออยขาวออยแดงแดงโม
 ส้มโอมะคูกุลกมะไฟ
 ชะมคกงกเกียนขาวเหนียวแดง
 คีตปนทองครองแครงแครงลูกใหญ่
 นอกศาลาข้างของที่กองไว
 จักให้เป็นอันตั้งอย่างซึ่งชอน
 ยกมาข้างในไทรกับบาตร
 เสื่อสาคพุกเมาะเบาะหมอน
 พานหมากปร ~ จำกัณฑ์อย่างชอน
 ยกไปก่อนตั้งหน้าพานเข้าไทร

การจัดเครื่องกัณฑ์ที่มีการประกวดประชันมาก มักจะเป็นพานรองเทียนติดเงินบุชา
 กัณฑ์ ซึ่งมีหมากพลูและเทียนเงินติดอยู่ ซึ่งเรียกว่า ประจำกัณฑ์ บางทีก็เอาเผือกหรือมัน
 เป็นต้นมาแกะเป็นรูปต่าง ๆ ประกวดฝีมือกัน แต่ตามศรัทธาเลื่อมใสเกิดขึ้นเป็นพิเศษ
 ก็มักไปแสดงโอ้อวดกันในกลางที่ประชุมในคณะประเทศนี้ เช่น ถวายเงินติดเชิงเทียนเพิ่มชิ้น
 หรือถวายของอย่างอื่น ๆ เป็นพิเศษ สุดแต่จะมีในเวลานั้นของบุชากัณฑ์ที่ว่าขาดไม่ได้ คือ
 เทียนคาถาประจำกัณฑ์ เช่น กัณฑ์ศพรณี 19 คาถา ก็ต้องมีเทียนประจำคาถา 19 ดอกหรือ
 กัณฑ์ทานกัณฑ์ 209 คาถา จะต้องมีเทียนประจำคาถา 209 ดอก เทียนเหล่านี้ใช้จุดใน
 เวลาที่พระเทศน์ว่า คาถาเรียกกันว่า "เดินคาถา" แต่บางทีก็จุดกันอยู่เรื่อยไปไม่มีใครถือ
 เกรงครันนัก

การตกแต่งราชวัตรฉัตรธงโดยทั่ว ๆ เป็นหน้าที่ของเจ้าของสถานที่ ถ้าเป็นวัดใน ตำบลหรือหมู่บ้านชาวบ้านมาช่วยกันทำ มักจะนิยมและที่หามาโดยง่าย ใช้ดอกไม้ชนิดละหนึ่ง พันเท่าคาคา ทั้งหมดคนนั้นก็มักกลัวอ้อย ตามประตูวัด หรือทางที่จะเข้าไปในบริเวณที่มี เทศน์ที่หน้าหรือข้าง ๆ ชรรมมาส่นแว่นหรือคิดไว้ด้วย โดยปกติมีภาพประจำกัณฑ์ กัณฑ์ละ ภาพ 13 กัณฑ์ ก็มี 13 ภาพ

ปีพาทย์ประกอบมหาชาติ

ประเพณีการมีปีพาทย์บรรเลงประกอบพิธีสงฆ์ มีมาแต่ครั้งคำบรรพแล้ว ครุฑยาคค์ เป็นเครื่องจรโลงใจด้วยเสียงของศิลปะ เพื่อสนับสนุนศรัทธาปสาทะ ให้โน้มน้อมบังเกิด ความปีติซาบซ่านรวดเร็วขึ้นเท่านั้น และทำให้ผู้ที่อยู่ห่างไกลจากมณฑลพิธีได้ทราบ และ อนุโมทนากุศลกรรมนั้น จึงใช้ปีพาทย์เป็นเครื่องบรรเลงประกอบพิธีทั้งหลาย

ขั้นแรกเมื่อเจ้าภาพหรือเจ้าของกัณฑ์จุดเทียนประจำกัณฑ์ ซึ่งเป็นสัญญาณแทนพระ ชรรมกัณฑ์ขึ้นเทศน์ ปีพาทย์ก็จะบรรเลงสาธุการ ประกอบกิริยานอมนมัสการพระรัตนตรัย ไปจนถึงพระขึ้นธรรมมาส่นเรียบร้อย จึงหยุดการบรรเลง เวลาพระขึ้นธรรมมาส่นนี้ใช้ เพลงสาธุการเหมือนกันหมดไม่ว่าเทศน์กัณฑ์ไหนหรือเทศน์เรื่องอะไร ต่อเมื่อเวลาพระเทศน์ จบแล้ว เพลงปีพาทย์บรรเลงก็จะแยกย้ายไปต่าง ๆ ตามท้องเรื่องเทศน์ในกัณฑ์ที่จบลง ซึ่ง มีแบบแผนวางไว้แต่โบราณ ดังนี้

1. จบกัณฑ์เทศน์ บรรเลงเพลงสาธุการ ประกอบกิริยานอมนมัสการรับ พรทงสืบประการของพระนางมุลสสี
2. จบกัณฑ์พิมพ์านต์ บรรเลงเพลงดวงพระชาติ เพลงนี้ในอัตราชั้นเดียว รวมอยู่ในเรื่องเพลงนี้ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาอวยทาน แต่ที่นำมาบรรเลง ประกอบเทศน์มหาชาติกัณฑ์นี้ ใช้อัตรา 2 ชั้น และเลือกมาเฉพาะเพลงนี้ ก็เพื่อให้เป็น เครื่องน้อมนำไปถึงเหตุการณ์ ในพระพุทธรูปวัดคอนโทงพรหมวงศ์หลวงพระบางบุรีริกธาตุ ด้วยอีกประการหนึ่ง ส่วนค่านหน้าพาทย์นี้มุ่งแต่ประกอบกิริยาที่พระเวสสันดรทรงบริจาคนทานตามท้องเรื่องที่ผ่านมา

3. จบทันท์ทานกันต์ บรรเลงเพลงเรือกพญาโศก ประกอบกริยาโศกสลด
 รั้นทศใจของพระเจ้ากรุงสัตตราชย์ พระนางบุสสี พระนางมัทรี และพระบรมวงศานุวงศ์
 พระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากเมือง

4. จบทันท์ทวนปเวศน์ บรรเลงเพลงพระยาเดิน ประกอบกริยาการเดิน
 ป่าของพระเวสสันดร พระนางมัทรี เจ้าชายชาลี และเจ้าหญิงกัณหะ

5. จบทันท์ชูชก บรรเลงเพลงแสนเหล่า ประกอบกริยาตะกละตะกลาม
 ของพราหมณ์ชูชก บางวงใช้เพลง "ค่างาวกินกล้วย" หรือ วรเชษฐ ซึ่งเป็นเพลงหน้า
 พาทย์ประกอบการไปมาของผู้พผลภาพ หรือวิกลวิการต่าง ๆ ซึ่งนับว่าเหมาะสมกับสภาพของ
 ชูชก

6. จบทันท์กุลพน บรรเลงเพลงรั้วสามลา อันเป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบ
 กริยาการสำแดงอิทธิฤทธิ์ หรือชูชก ซึ่งพราหมณ์เจตบุตรได้แสดงต่อชูชกตามท้องเรื่อง
 แต่ถ้ามืดพาทย์วงใดต้องการให้บรรเลงมีเสียงสูงขึ้นจะใช้เพลงคูกพาทย์ ซึ่งเป็นหน้าพาทย์
 ประกอบกริยาชนิดเดียวกัน แต่ระดับชั้นสูงกว่าบรรเลงแทนก็ได้

7. จบทันท์มหาพน บรรเลงเพลงเส็ด กลองประกอบกริยาการเดินไป
 อย่างรีบเร่งของชูชก ซึ่งได้รับการบอกเล่าหนทางจากอจุตฤาษีแล้ว

8. จบทันท์กุมาร บรรเลงเพลงเช็ดฉิ่งโอด คือเพลงโอดสลับกับเพลง
 เช็ดฉิ่งประกอบกริยาที่ชูชก พาราสิ กัณหะเดินทางไปถูกเพี้ยมตีต้องให้เสียที่หนึ่ง แล้วก็
 เดินทางต่อไปใหม่สลับกัน ค้างนี้เรื่อยไปตลอดทาง

9. จบทันท์มัทรี บรรเลงเพลงทยอยโอด หรือบรรเลงโอดกับเพลงทยอย
 สลับกัน ประกอบกริยาคร่ำครวญไห้ของพระนางมัทรี เมื่อได้ทราบว่าพระเวสสันดรได้
 บริจาค 2 กุมารให้ชูชกไป

10. จบทันท์ลักขรรพ บรรเลงเพลงเหาะ อันเป็นหน้าพาทย์ประกอบ
 กริยาเหาะลงมาของพระอินทร์ตามท้องเรื่องในกันท์นี้ มีบางวงบรรเลงเพลง "กลม" ซึ่ง
 เป็นหน้าพาทย์ประกอบกริยาเหาะเดินเคียบอากาศของเทพดาเช่นเดียวกันก็มี และบางวง
 บรรเลงเพลง "กระบองกัน" ซึ่งเป็นหน้าพาทย์ประกอบการแปลงตัวของพระอินทร์ก็มี

11. จบกันที่ทหารราช บรรเลงเพลง กวายนอก แสดงถึงการยกพลซึ่ง พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาออกไปเพื่อรับพระเวสสันดร ภายหลังวงบรรเลงเพลง "เรื่องทำขวัญ" หรือ "เวียนเทียน" ประทับด้วยเครื่องเนคองที่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงทำ ขวัญแก่พระชาติ พระกัณฑ์ ซึ่งเป็นพระราชนัดดาทั้งสอง

12. จบกันที่กษัตริย์ บรรเลงเพลงตระนอน ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ ประกอบกริยาการนอน อันเป็นการแสดงเนื้อเรื่องในกัณฑ์ที่ว่า 6 กษัตริย์ คือ พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระนางอุสสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาติ พระกัณฑ์ ได้พบปะกันเลยบรรทมแรมคืนอยู่ ณ บริเวณอาศรมในป่านั้น

13. จบกันที่นกกลิ้ง บรรเลงเพลงกลองโยนแล้วเชิดเพลงกลองโยน หมายถึงการยกขบวนยาคูอย่างมีเกียรติ พร้อมทั้งไปถวายขบวนอิสริยยศอย่างคับกั่ง ส่วนเพลงเชิดนั้นเป็นเพลงหน้าพาทย์ แสดงการไปโดยทางไกล ประกอบเนื้อเรื่องที่เชิดเสด็จพระเวสสันดรกลับพระนครถวายขบวนอันเปรียบพร้อมไปถวายอิสริยยศ และความรื่นเริงบันเทิงใจอย่างยิ่ง

อนึ่ง ถ้าหากว่ามีการเทศน์มหาชาติสืบต่อกันเพียงนี้ โดยมีโคเทศน์อริยสัจหรืองานขึ้นใจต่อที่พาทย์กับบรรเลงเพลง "กราวรำ" ต่อกับเพลงเชิดซึ่งบรรเลงเมื่อจบเพลงนรกกัณฑ์ นับต่อไปที่เดิยว เพลงกราวรำนี้เป็นเพลงแสดงความรื่นเริงดีใจประกอบการเยาะเย้ยก็ได้ ซึ่งหมายถึง

1. อารมณ์ อันเป็นความเบิกบานด้วยปิติ ที่กุศลกรรมได้สำเร็จมาโดยสมบูรณ์
2. เป็นการอนุโมทนาและอวยพรใหญ่ที่กล่าวมาร่วมในการกุศลนั้น มีความสุขกายสบายใจทั่วกัน เหมือนดังคำกล่าว "สวัสดิ์" และพระภิกษุก็กล่าวแสดงความนอบน้อมเพียงนี้¹

¹ กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก, คำนำเฉพาะเรื่อง.

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ

ภาคเหนือ

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติทางภาคเหนือ เรียกว่า ประเพณีตั้งธรรมหลวง นิยมกันในระหว่างวันเพ็ญเดือน 12 หรือ เดือนนี้ แต่บางที่ก็ตรงกับวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุก ๆ ปีมีเทศน์

ประเพณีตั้งธรรมนี้ มีการฟังธรรมวัตร คือการฟังชาดกและพระธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ รวมอยู่ด้วยกัน 3 วันบ้าง 5 วันบ้าง และ 7 วันบ้าง ตามกำลังความสามารถของศรัทธาวัดนั้น ๆ แล้วแบ่งการฟังเทศน์ออกเป็นวันฟังธรรมวัตรและเป็นวันฟังมหาชาติเป็นวัน ๆ ไป ก่อนตั้งธรรมทางวัดจะป่าวประกาศให้ศรัทธาของวัดทราบ ใครประสงค์จะทำทานธรรมอะไรบ้าง ก็ให้ไปแสดงความจำนงบูชาธรรมอย่างอื่นก็ได้แล้วแต่ใจสมัคร ทางวัดก็จะกำหนดแบ่งให้ว่าธรรมกัณฑ์นั้นเทศน์วันนั้นวันนี้ และเมื่อถึงวันกำหนดการฟังเทศน์ เขาจะนำคัมภีร์และกัณฑ์เทศน์มาที่วัดเพื่อนิมนต์พระเทศน์มาสู่กัณฑ์ฟังต่อไป

การฟังเทศน์กัณฑ์มหาชาตินั้น ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน การว่ากาพย์หรือว่าแห่ของมหาชาติพื้นเมืองนั้นนิยมนำกัณฑ์ชูชก กุมาร มัทรี สักกบรรพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ เฉพาะกัณฑ์ชูชก มหาราช นครกัณฑ์ นิยมเสียงทุ้มใหญ่ ส่วนกัณฑ์มัทรี กุมาร และกัณฑ์สักกบรรพ นิยมเสียงเล็กแต่ไม่ใช่เสียงเล็ก กัณฑ์ฉกษัตริย์นิยมใช้สายแตรองค์เล็ก ๆ ที่มีเสียงไพเราะเทศน์ การเทศน์มหาชาติทุกกัณฑ์มี แห่ จะกล่าวถึงคำสอนหรือนิทานอะไรก็ได้ จบแล้วจึงเริ่มเทศน์ เมื่อเทศน์จบและแห่กาพย์สงท่ายอีกครั้งหนึ่ง เป็นกาพย์สรูปใจความของกัณฑ์ที่เทศน์จบลงนั้น เช่น เทศน์กัณฑ์มัทรีก็จะแห่สรูปเรื่องของกัณฑ์มัทรี เทศน์กัณฑ์กุมาร ก็จะแห่สรูปเรื่องกัณฑ์กุมาร เป็นอันเสร็จพิธี¹

¹ สวงน โขทิสุขรัตน์, ประเพณีเมืองเหนือ, หน้า 125.

ประเภทและทำนอง (ระบำ)

กรรมมหาชาติหรือเวสสันดรทางภาคเหนือ มีอยู่ 2 ประเภท คือ ฉับยอแปลจากภาษาบาลีคาถาพันและมีฉับพิศดาร มีหลายสำนวน (ภาคเหนือเรียกสำนวนว่าฉับ) เท่าที่มีผู้รวบรวมไว้มีถึง 61 สำนวน มีโวหารต่างกันและตกแต่งเพิ่มเติมบ้าง แต่ใจความอย่างเดียวกัน และมีท่วงทำนองโขนต่างกันเป็นบางกัณฑ์ (ทางเหนือเรียกผูก) และมีชื่อเรียกตามสำนวนต่าง ๆ กันดังนี้ ฉับของวังวอนหลวง ผู้กำ ไม้แจ้ เขียวแดง เจียงทอง หล้าพื้น แก้วในเมือง แสนยอด ~~ของปี~~ วัวพันหลัก แทนแก้ว ฯลฯ กรรมมหาชาติของไทยภาคเหนือมีหลายสำนวน แสดงว่าสมัยก่อนนี้ภาคเหนือมีนักปราชญ์ที่มีความสามารถในการร้อยกรองได้อย่างไพเราะเพราะพริ้ง ฟังแล้วเกิดความเพลิดเพลินใจ เพิ่มความมีศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ซึ่งนับว่าเป็นส่วนในการจรรโลงและสร้างจิตใจของคนภาคเหนือให้เปี่ยมในรสพระธรรม ยึดมั่นในศีลธรรมและมีจิตใจสูงน่านิยมเชยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผลงานอันนี้เป็นอมตะอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน

ทำนองในการเทศน์มหาชาติพื้นเมืองนี้ เรียกกันตามลานานว่า "ระบำ" และมีหลายระบำด้วยกัน บางระบำก็เป็นระบำประจำเมือง เช่น เชียงใหม่มีระบำพร้าวไกวใบ ซึ่งเป็นทำนองไพเราะ ยืดยาวและค่อนข้างช้า เมืองแพร่มีระบำนกกเขาเหิน ซึ่งมีท่วงทำนองเร็วกว่าของเชียงใหม่เล็กน้อย เมืองน่านมีระบำช่างฆ้องซึ่งว่าช้า ๆ เนิบ ๆ แต่ชักด้อยชักคำฟังง่าย และมีระบำอื่น ๆ อีก เช่น มะนาวล่องของ (ของเทากับโขง) ม้ายาไฟหมาไต่คันทนา เป็นต้น

การเรียกชื่อกัณฑ์

การเรียกชื่อกัณฑ์เทศน์มหาชาติภาคเหนือ นั้น มีผิดจากภาคกลางบ้าง และไม่เรียกว่าทำบุญพระเวสสันดร เหมือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเรียกว่าวงกรรมเวสสันดร หรือกรรมวัตร หรือตั้งกรรมหลวง ส่วนชื่อกัณฑ์ (ผูก) นั้นที่ผิดแตกต่างกันดังนี้

1. กัณฑ์ศุภพร	เรียกว่า	ทะสะพร	มี 19 คาถา
2. กัณฑ์หิมพานต์	เรียกว่า	หิมะพาน-หิมะปาน	มี 134 คาถา
3. กัณฑ์ทานกัณฑ์	เรียกว่า	ทานะกัณฑ์-ทานขันธ	มี 209 คาถา
4. กัณฑ์วนปเวส	เรียกว่า	วันนะประเวส	มี 59 คาถา
5. กัณฑ์ชูชก	เรียกว่า	ชูชก (เพี้ยนเป็นตุจก)	มี 79 คาถา
6. กัณฑ์จุลพน	เรียกว่า	จุลพน	มี 35 คาถา
7. กัณฑ์มหาพน	เรียกว่า	มหาพน	มี 80 คาถา
8. กัณฑ์กุมาร	เรียกว่า	กุมาระบรรพ	มี 101 คาถา
9. กัณฑ์ชัตรี	เรียกว่า	มะที	มี 90 คาถา
10. กัณฑ์สัททบรรพ	เรียกว่า	สัททบรรพ	มี 43 คาถา
11. กัณฑ์มหาธาต	เรียกว่า	มหาธาต	มี 69 คาถา
12. กัณฑ์กัณฑ์ตรี	เรียกว่า	สัททศัตถ์	มี 36 คาถา
13. กัณฑ์นครกัณฑ์	เรียกว่า	นคร (ออกเสียงเป็นนกะอบ)	มี 48 คาถา

รวมเป็น 1000 คาถา พอดี เรียกว่า คาถาพัน นักปราชญ์ได้รวบรวมเป็นคาถาพันบาลีไว้เป็นผูกหนึ่งต่างหาก ซึ่งคาถาพันบาลีใช้เทศน์เฉพาะกาลล้วน ๆ อันนั้นต่างหากซึ่งเชื่อกัน และได้ริเริ่มจัดพิมพ์ขึ้นโดยลานและหนังสือเล่ม ได้รับความนิยมเป็นอันมาก

การจัดงาน "ตั้งธรรมหลวง"

การจัดตั้งธรรมหลวง หรือ การเทศน์มหาชาตินี้ ก็เหมือนกับตอนแรกทีกล่าวมาแล้ว แต่จะกล่าวเพื่อเพิ่มให้ละเอียดกว่าจะจัดงาน เจ้าอาวาสของวัดได้ประชุมกับคณะกรรมการวัดมัคคทายกและคณะศรัทธาถึงเรื่องการจัดงาน "ตั้งธรรมหลวง" เป็นที่ตกลงกันว่า จะจัดขึ้นอย่างแน่นอน และกำหนดเวลาไว้แล้ว ก็จะมีการแจ้งธรรมเฉพาะกัณฑ์ ถือเอาเจ้าศรัทธาที่จะเป็นเจ้าของกัณฑ์ ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีฐานะดี หรือไม่ก็กลุ่มญาติพี่น้องช่วยกันรับเป็นเจ้าของกัณฑ์หนึ่ง จะเป็นกัณฑ์อะไรแล้วแต่จะตกลงกันตามแต่ฐานะและศรัทธา เมื่อแจกธรรมหรือ

พื้นเมืองเรียกว่า "ตกรัชม" แล้ว เจ้าของกัณฑ์จะไปนิมนต์ตามแต่ที่จะเห็นว่าพระธรรมรูปใด เป็นเอกทัศคะในการเทศน์กัณฑ์อะไร ก็ไปนิมนต์พระธรรมกถึกรูปนั้นเอามาเทศน์ โดยเจ้าของ กัณฑ์จะเตรียมเอาคัมภีร์ใบลานกัณฑ์นั้น ซึ่งโดยมากจะสร้างขึ้นใหม่ เช่น จารใหม่ หรือไม้กั ห้า ใหม่ ซึ่งคนรับจ้างเขียน (จาร) ไม้ชายในราคาไม่แพงเท่าไรนัก ไปให้พระรูปที่รับ นิมนต์นั้น มาอ่านดูก่อน เพื่อมิให้พลาดในเวลาเทศน์ ซึ่งท่านจะต้องขอมเทศน์ไปด้วย เพราะการเทศน์ทำนองหรือว่ากาพย์แบบภาคเหนือ นั้น ต้องมีการเอื้อนเสียงสั้นยาว ขึ้นเสียง สูง จึงต้องขกัขอมให้เสียงคงที่ เมื่อครบกำหนดรับเทศน์พระธรรมกถึกก็จะนำเอาคัมภีร์ ใบลานผูกนั้นมาเทศน์ให้ฟัง

การตั้งธรรมหลวงนี้กำหนดวันไม่เหมือนกัน แล้วแต่ความสะดวกของคณะศรัทธา แต่อย่างน้อยก็สองวันหรือสามวันเป็นเกณฑ์ และอย่างมากไม่เกินเจ็ดวัน ตามที่เทศน์ถึงนี้ วันแรกเทศน์ธรรมวัตร เช่น ธรรมอนิสังสการเทศน์ มหาชาติและธรรมอื่น ๆ เช่น ธรรมที่มีผู้จัดเตรียมไว้อุทิศ ส่วนกุศลให้แก่วชิราภิมนิคามาเรคาและบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้แก่วรรณมาลัยโปรดเป็นต้น วันที่สองนิยมเทศน์คำอาพันซึ่งนักปราชญ์โบราณได้รวบรวม เอาคาถามาจากมหาชาติ 13 กัณฑ์ มารวมเป็นผูกเดียวกัน และเทศน์เฉพาะแก่ภาษาบาลี เสียวันหนึ่ง เพื่อให้เป็นการเคารพต่อพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อกันว่าการ แสดงพระธรรมเทศนานั้น หากไม่มีภาษาบาลีด้วยแล้วจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ วันที่สามเป็นวันเทศน์ มหาชาติ เริ่มกัณฑ์หนึ่งคือทศพร ไปตามลำดับจนจบกัณฑ์ที่สิบสาม ซึ่งเชื่อกันว่าการฟัง เทศน์มหาชาตินั้น หากได้ให้อานิสงส์จริง ๆ แล้ว ต้องฟังวันเดียวจนจบทั้ง 13 กัณฑ์ เพราะตายไปเกิดชาติหน้าก็ได้พบศาสนาของพระศรีอารยเมตไตรย ดังนั้นวันเริ่มต้นการ เทศน์มักจะมีเริ่มต้นการเทศน์แต่เช้าตรู่ เวลามองเห็นลายมือเส้นใหญ่ก็เริ่มลงมือกันเทศน์กัน ทันที และพระจะผลัดเปลี่ยนกัณฑ์เทศน์ตามลำดับ คนละกัณฑ์จนจบสิบสามกัณฑ์ ซึ่งกว่าจะ จบก็เป็นเวลาจ วนสว่างอีกวันหนึ่ง การเทศน์เมื่อจบกัณฑ์หนึ่ง ๆ เจ้าของกัณฑ์จะถวาย กัณฑ์เทศน์และพระก็ให้พรเป็นกัณฑ์ไป และเมื่อจบกัณฑ์หนึ่ง ๆ ก็จะมีการตักถองที่เรียกว่า "ถองปู่จา" เสียครั้งหนึ่ง (คำว่าปู่จา คือ บูชา นั่นเอง) และอาจจะมีการจุดประทัดและ ประโคมฆ้องกลองอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้ได้มีพิธีสมโภชแก่ศรัทธา

การเทศน์มหาชาติ ตามธรรมเนียมที่ทำกันสืบมานั้น จะต้องมีการว่ากาพย์ (คือแหล่) สามมัยมันคน เรียกว่า กาพย์เต่า มัยกลางเรียกว่ากาพย์กลาง มัยปลายเรียกว่า กาพย์ปลาย ก่อนที่จะขึ้นว่า "นโม" ฯลฯ การว่านโม ฯลฯ ของภาคเหนือนิยมว่าครั้งเดียวไม่ว่าสามครั้ง เช่น ภาคกลาง และเทศน์เนื้อเรื่องนักเทศน์ก็จะมีกรวดเสียง "อ้อ" "คาถาพระเจ้าเปล่งลีลนาท" เมื่อคาถาเสร็จแล้วก็ว่านโม ฯลฯ แล้วเดินเนื้อเรื่อง และเมื่อใดครั้งกัณฑ์ที่ว่ากาพย์กลาง และเดินเนื้อเรื่องต่อ พอเทศน์จบก็ว่ากาพย์ปลายก็เป็นอันว่าจบกัณฑ์พอดี

การว่ากาพย์นั้น ก็คือการสรุปเอาเนื้อเรื่องที่ว่ามานั้น มาว่าทำนองอย่างไพเราะ เพราะพริ้งและคล่องจองกัน และในระหว่างที่พระกำลังว่ากาพย์นั้น หากว่าผู้ฟังรู้สึกไพเราะเพราะพริ้งถึงอกถึงใจ ก็จะมีการเก็บเงินกันแล้วแต่จะมีศรัทธา คนละหาสิบสตางค์หรือหนึ่งบาท หรือมากกว่านั้น ใส่ลงในขันพิเศษถวายของศรัทธาถือเป็นที่พิเศษจากกัณฑ์เทศน์สำหรับคำว่ากาพย์นั้นเป็นคำร้องกรองภาษาไทย-ยวน ที่ไพเราะ ท่านผู้สนใจใคร่ศึกษาโปรดอ่านจากหนังสือมหาชาติคาถาพิบ รวบรวมและเรียบเรียง ตรวจสอบชำระโดยพระธรรมราชา นฤมิตร (ฟู อตุตสิวเถระ)

การเทศน์เมื่อเทศน์จนจบสืบสามกัณฑ์แล้ว ก็มีการเทศน์ธรรมพุทธาภิเศก ปฐมสมโพธิ สวดมนต์เจ็ดตำนานน้อยและธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ต่อจากนั้นก็มีการสวด "เบิก" คือ สวดพุทธาภิเศกเป็นภาษาบาลี เป็นทำนองอย่างภาคกลางและมณฑลไพเราะมาก และใช้สวดประมาณ 10-15 รูป การสวดเบิกนี้เมื่อจบท้องให้ได้เวลารุ่งอรุณพอดี แล้วก็มีการถวายข้าวมธุปายาส แก่พระพุทธรูป 49 ก้อน ตามแบบอย่างที่ทางสุทธาคากวดยแก่พระพุทธรูปเจ้าเมื่อก่อนจะตรัสรู้ ครั้นแล้วพระให้พร อุบาสก อุบาสิกา ตรวจสอบว่าเป็นเสร็จพิธี จากนั้นก็จะแยกย้ายกลับบ้าน คว้าความอิมเอนปีทีโสมมนต์อย่างยิ่ง การเทศน์มหาชาตินี้เป็นงานใหญ่ จะต้องจัดเตรียมกันนานวัน และเห็นงเห็น้อย ต้องอดหลับอดนอนเป็นธรรมดา วัดต่าง ๆ จึงไม่จัดกันทุกปี มีบางวัด 2-3 ปี จึงจัดครั้งหนึ่ง และในงานนี้มีการสวดพุทธาภิเศก ชาวบ้านมักจะทำพระพุทธรูปมาสมโพธิถวายเรียกว่า "บวชพระเจ้า" ซึ่งจะจัดเครื่องบูชาเฉพาะมี ข้าวสุก ถวาย ออช หนาก ขนมข้าวต้ม เป็นเครื่องพิธี

การประดับประดาและเครื่องสักการบูชา

บรรดาผู้ที่ได้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์ จะจัดการเครื่องสักการบูชาใหญ่โต มีสิ่งของต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับสมณวิสัยที่จะใช้เป็นเครื่องอุปโภคและบริโภค ตลอดจนจัดแต่งเครื่องไทยทานเครื่องบูชาครั้งนี้ คือ ขอบ้านดิน (ขงเล็ก) (ขง) บ้านดิน ผ้าคัมภีร์สามหน้า ข้างรอบมารอบ รูปพระอาทิตย์ พระจันทร์ ขงเงิน เล่มเงิน เล่มคำ ดอกคำ สอง กลอง ฉาบฉิ่ง มักไว้กับทองคำ (สิ่งเหล่านี้คนโบราณมักจะหาไว้กับวัด) ฉางเงิน ฉางทอง รูปเทียนอย่างละพันดอก ดอกปี่ (กาสะลอง) จักร (บัวแดง) ฉักตบ รูปสัตว์ป็นด้วยขี้ผึ้ง เต่า ปู ปลา จะเข้ ปลาฉา (ตะพานน้ำ) มังกร ใสไว้ในอ่างน้ำ มีพวกใบบัว ฉักตบ บัวลอยไว้ด้วย ตั้งไว้หน้าธรรมาสน์ โคมไฟ ค่าวพระเวสสันดรคือภาพเขียน เรื่องพระเวสสันดร แขนงตามผนังโบสถ์เพื่อให้ประชาชนมาดูมาชมกัน และจัดให้มีราชวัตรฉัตรของ คนกลวย คนออย ขอช่างขงชัย (ขงใจ) เป็นต้น

เกี่ยวกับเครื่องประดับประดา และเครื่องสักการบูชา จะต้องกระทำการประดับประดาไว้ให้เรียบร้อย ก่อนเริ่มทำพิธี การตั้งธรรมหลวง เป็นประเพณีเกี่ยวกับศาสนา เป็นงานใหญ่งานหนึ่งของภาคเหนือ แต่ปัจจุบันนี้การ "ตั้งธรรมหลวง" ตามแบบอย่างประเพณีท้องถิ่นนั้น เป็นสิ่งหาได้ยาก นอกจากในชนบทที่ห่างไกลออกไปจากที่อยู่ ความเจริญแผ่ใหม่จะเข้าไปไม่ถึงเท่านั้นเอง

เทศกาลที่จะมีการเทศน์มหาชาติ หรือเรียกว่า "ตั้งธรรมหลวง" นี้ นอกจากจะมีการเทศน์ในเดือนสิบสองเพ็ญ (ภาษาพื้นเมืองเรียกเดือนยี่เป็ง) แล้วก็จะมีการเทศน์ในเดือน 5 - 6 เพ็ญ และเนื่องในโอกาสที่มีงานต่าง ๆ เช่น งานศพ งานฉลอง (งานปอย) งานบวชนาค งานผูกพัทธสีมาในโอกาสดังกล่าวนี้ มักจะเทศน์เฉพาะกัณฑ์เท่านั้น แต่หากเป็นงานใหญ่คือ ตั้งธรรมหลวง มักจะเทศน์จนจบทั้ง 13 กัณฑ์ และบางครั้งก็จัดเทศน์หาเงินบำรุงวัดด้วย

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติของชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติในทางภาคเหนือเรียกว่า การทำบุญพระเวส นิยมทำ

กันในเดือน 6 ของทุกปี แต่บางจังหวัดก็นิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว หรือนิยมทำราวเดือน 4 เมื่อทำบุญนี้ก็มีการฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดรด้วย วัดใดที่จะทำบุญพระเวสก็ประชุม ทายกทายิกาทั้งหลาย คือเมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ก็จะบอกบุญไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง หรือ ร้านค้าต่าง ๆ ตามท้องตลาดในตัวเมือง โดยแจกภัตตาหารเทศน์เป็นกัณฑ์ ๆ ไป

ก่อนถึงวันกำหนดงานรวม 7 - 8 วัน ชาวบ้านที่อยู่ในเมืองเป็นเจ้าศรัทธา คือ ผู้รับเลี้ยงดูในการอุปถัมภ์ของพระสงฆ์ และแขกผู้มาร่วมพิธี พวกเจ้าศรัทธาเหล่านั้นต้องเตรียม อาหารไว้เลี้ยงดูอย่างพอเพียงสำหรับพระสงฆ์และแขก ชาวพื้นเมืองเรียกพิธีต้อนรับเลี้ยง อาหารนี้ว่า "การค้ำยอ" และเจ้าศรัทธาทั้งหลายต่างก็ไปปลุกประรำเล็ก ๆ ลักษณะคล้ายเพิง ทำด้วยไม้ไผ่เรียงรายรอบวัด เรียกตามภาษาพื้นเมืองว่า "คุม" เพื่อให้ลูกศิษย์ศรัทธาที่คิด ตามพระสงฆ์ต่าง ๆ ได้พักนอนหลับนอนเป็นบ้าน ๆ และจะมีชาวบ้านคอยต้อนรับโดยตักถอง ใกฏูต้อนรับ 3 หมู หมูละ 3 ครั้ง เป็นารกุศลให้เกิดคติแก่พวกแขกที่มาในงาน หลังจากนั้นคนแก่ในคุ้มหนึ่งเป็นผู้นำพรอมควายชายฉกรรจ์ประมาณ 50 - 60 คน พากระบือไปกินข้าว และคัมเหล่าตามบ้านเรือนที่ใกล้เคียง และพวกชาวบ้านทุกครัวเรือนจะกองแหว่งข้าวทำขนมจิ้น กั๊กเป็นอันมาก ตลอดจนอาหารต่าง ๆ ไว้ตั้งแต่วันรวมพวกญาติพี่น้องก็จะไปรับประทานอาหาร ซึ่งวันนี้เป็นวันเริ่มทำบุญใหญ่กันอย่างสนุกสนานครึกครื้นรื่นเริงทั้งหมู่บ้าน

ส่วนทางวัดก็จะแบ่งกัณฑ์ เพื่อให้ภิกษุสามเณร เป็นผู้เทศน์ งานทำบุญทางวัดจะ ตกแต่งด้วยกระดาษสี ธงทิวต่าง ๆ พรอมกับนำเอากล้วย อ้อย กานมะพร้าว มาประดับ เป็นซุ้มเป็นป่า ในศาลาโรงธรรม โดยเฉพาะวันรวม (ก่อนวันเทศน์ 1 วัน) ชาวบ้านจะ ช่วยกันที่วัดตั้งแต่บ่าย 15.00 น. เพื่อนิมนต์พระอุปคุตและทำพิธีแห่พระเวสสันดรกับพระนาง มัทรีเข้าเมือง

การแต่งกายของพวกชาวบ้าน

ในงานประเพณีนี้ ชาวบ้านพื้นเมืองส่วนมากจะแต่งกายด้วยผ้าไหมหรือผ้าหางกระรอก สีต่าง ๆ สวมเสื้อชั้นในหลากสี ผ้าโพกศีรษะโดยมากเป็นสีม่วงและเทา ปลอยชายผายาว เพื่อยกลงมาข้างแกบขวาหรือซ้ายตามความถนัด มือทุกนิ้วสวมกรวยมือ หรือภาชนะพื้นเมือง

เรียก "ควมมือ" ซึ่งพันควมค้ายสีต่าง ๆ อย่างงดงาม

การ จัดขบวนแห่

เครื่องประกอบของขบวนแห่ที่จะเตรียมไปทำบุญในครั้งนี้ ไซ้กลอง 2 หน้า ขนาดย่อมๆ ซึ่งเรียกว่า "กลองจิ๋ว" หรือ "กลองเสียง" พร้อมควมของ ฉาบ และมัลลอ เป็นเครื่องบรรเลงสำหรับตีให้จังหวะเวลารำ หรือ "ฟ้อน" นอกจากนี้ก็มีบังไฟหาง บังไฟดอกและบังไฟตะไล เมื่อขบวนพิธีเรียบร้อยแล้ว ผู้นำก็จะเดินนำหน้าออกไปเดินตามถนนสายต่าง ๆ ส่วนชายฉกรรจ์อื่น ๆ ก็จะได้เดินเป็นแถวหน้ากระดาน และชอบกันเป็นคับ ๆ ห่างกับพอพอโยโย่ได้ถนัด เครื่องประโคมต่าง ๆ อยู่กลางกระบวน กากขบวนนี้แห่ไปถึงบ้านผู้ใด เจ้าของบ้านนั้นจะทองออกมาต้อนรับพร้อมกับจัดสุรอาหารออกมาเลี้ยงดู เมื่อเสร็จคนหนึ่งในจำนวนที่มานั้นก็จะกล่าวคำอวยพร เจ้าของบ้าน แล้วขบวนพิธีก็เคลื่อนต่อไป ไปถึงบ้านอีกบ้านหนึ่งก็ทำเหมือนแรกและเคลื่อนต่อไปเรื่อย ๆ

ความปกติจัดขบวนแห่แยกประเภทดังนี้ คือ พวกที่แต่งกายเป็นผีปีศาจ (ผี โชน) สวมหัว โชนนำหน้าขบวน เสมือนพระเวสสันดร ไล่เสด็จเข้าเมือง พวกขบวนแห่พร้อมควม พระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ ตามชนบทพร้อมควมพวกญาติโยมทั้งหญิงและชายได้ออกเดินทางมายังที่ซึ่งเจ้าศรัทธาเตรียมไว้แล้ว ในตอนเย็นเวลาประมาณ 16.00 - 17.00 น. ก็มีการแห่พระเวสสันดร เข้าเมือง โดยสมมติเอาที่ใดที่หนึ่งนอกเมืองเป็นที่รวม มีภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้เทศน์เชิดพระเวสสันดร เข้าเมือง โดยสมมติเอาที่ใดที่หนึ่งนอกเมืองเป็นที่รวม มีภิกษุหนึ่งเป็นผู้เทศน์เชิดพระเวสสันดรและพระนางมัทรี เข้าเมือง เมื่อจบแล้วก็เจ้าข้างแควเข้ามายังวัดในขบวนแห่มีค้ายหญิงหนุ่มสาวและเด็กเป็นจำนวนมากเกิดปีติยินดีแก่ชาวเมือง ตลอดจนภุมินีปีศาจ (พวกที่แต่งกายเป็นผีโชน) ทั้งหลาย ดังนั้น พวกเหล่านี้จึงเข้ามาร่วมในขบวนแห่ และจะร่วมรำร้องเพลงไปด้วย ตอนกลางขบวนมีพานดอกไม้นำไปถวาย สำหรับอัญเชิญพระเวสสันดรลงจากหลังช้างไปบมศาลาการเปรียญ พวกป่อนรำก็ฟ้อนเสยและเสียบไปคามควมเพื่อคู่สาว ๆ ที่จะมาจากถิ่นต่าง ๆ ในวันนี้หนุ่มสาวจะแต่งตัวเต็มยศ ส่วนบังไฟก็เริ่มจุดแข่งชิงกัน ตีกลองแข่งกันกลางคืนมีงานสมโภชอย่างสนุกสนาน

พอรุ่งขึ้น จวนสว่างก็เริ่มมีการฟังเทศน์ จนถึงวันใหม่ตอนเย็นจึงเสร็จ ส่วนพวก
 ฟอนรำจุกบังไฟและแฉ่งขันกลองก็คงยังมีอยู่ตามเดิม จนถึงวันต่อมาเมื่อหมดเขตทำบุญ พวก
 ที่อยู่ตามชนบทก็กลับบ้านของตน แต่พวกฟอนรำยังคงเล่นอยู่เป็นการฟอนคิมเหล่า และเป็น
 การสนุกสนานกันเป็นครั้งสุดท้าย ซึ่งนับว่าเป็นประเพณีอันดีงามของชาวบ้านอีกประเพณีหนึ่ง¹

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ

ภาคกลาง

งานเทศน์มหาชาติตามประเพณี มักทำกันเมื่อออกพรรษาพ้นหน้ากฐินแล้ว ทำกันใน
 วันกลางเดือน 12 หรือจะทำกันในวันแรม 8 ค่ำ ก็ได้ วันพระกลางเดือนอาายก็มีทำกันบ้าง
 แต่เห็นกันว่าทำลำบากไป เดือน 12 เสร็จหนานาแล้วหมดภาระงานที่ต้องทำ เพราะปักดำ
 เสร็จแล้ว ในเดือนนี้เป็นเวลาน้ำเริ่มลด ถือกันว่าหน้าชาวนาปลา กำลังอุ้มควย
 อาหารกรกิน ควรจะทำบุญทำทาน แล้วสนุกสนานรื่นเริงกันเสียที เพราะชีวิตของ
 ชาวกุ้งฝืดกับชาวชนบท จะมีสนุกรื่นเริงกันได้ทุกวันหาได้ยาก เพราะเศรษฐกิจและสิ่ง
 แวดล้อมบังคับ ทางภาคอีสาน กำหนดมีงานเทศน์มหาชาติ เรียกว่า บุญพระเวส ในเดือน 4
 ซึ่งเสร็จจากการทำบุญลาน เอาข้าวเข้ายุ้งแล้ว ในภาคกลางบางท้องถิ่นทำกันเดือน 5 ต่อ
 เดือน 6

งานเทศน์มหาชาตินอกจากที่กล่าวนี้ จะมีในกาลพิเศษไม่กำหนดฤดูกาลก็ทำได้ โดย
 บากมักทำกันเพื่อหาเงินเข้าวัด ที่จัดทำในเดือน 10 ก็มี เห็นจะทำด้วยเทศกาลสารท ใน
 หนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนแห่งหนึ่งกล่าวไว้ว่า

อยู่มากปรีะกาลสัปตศก
 ถึงเดือนสิบจวนสารทยังขาดวัน

หายกในเมืองสุพรรณนั้น
 กิจวันจะมีเทศน์ด้วยกรัทธิศา

¹ สัมภาษณ์ พระเทพวิมลโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม วัดพระธาตุนครพนม
 วันที่ 15 พฤศจิกายน 2517.

พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์
คาปะชาวเต็กแก่แซกันั้นมา

วัดป่าเลไลย์วันพระหน้า
พร้อมกันนั่งปรึกษาที่วัดนั้น

เมื่อปรึกษาตกลงพร้อมกัน กะว่าจะให้ใครรับกัณฑ์ไหน เช่น ให้เจ้าทางหัวล้านวังใหญ่
รับกัณฑ์กุมารไป ก็ออกไปถือภาชนะไปยื่นให้ขุนช่างและคนอื่น ๆ ตามกัณฑ์ที่ละไว้กว่าจะครบ
จำนวนกัณฑ์เทศน์

เขาแจกปฏิภาษักแจกแต่เนิ่น ๆ หลายวัน เพื่อให้ผู้รับกัณฑ์จะได้รับและมีเวลาตระ
เตรียมข้าวของไปทำบุญ เรื่องแจกและรับปฏิภาษักออกบุญ มีเทศน์มหาชาติไม่มีใครขัดข้อง
เพราะทำกันมาทุกปีจนเคย วัดโคก หมูบ้านโคกไม่มีใครทำ ถ้ามีผู้ศรัทธากันมาก คือรับเป็น
เจ้าของกัณฑ์เกินจำนวนจะรวมกันเป็นเจาจากกัณฑ์โลกกัณฑ์หนึ่งหลาย ๆ คนก็ได้ รวมกับเป็น
2 - 1 หลังคาเรือนก็มี ต่างคนต่างซักเครื่องกัณฑ์ของตน ไปรวมกันที่วัด ถ้าเป็นเช่นนี้
เครื่องกัณฑ์ก็มีมากหลาย เงินคิดเทียน 3 คำสิง หรือ 12 บาท เดียวนี้ถาดึง 10 คำสิง
หรือ 40 บาท เดียวนี้ก็เป็นอย่างคืดที่เกี่ยว นี้กล่าวเป็นเรื่องสมัยก่อนโน้น¹

ที่วัดในวันงาน

ก่อนหน้าที่จะถึงเทศน์มหาชาติ พระสงฆ์วัดพร้อมด้วยทายกและสัปบุรุษตระเตรียม
งาน ช่วยกันตกแต่งศาลาการเปรียญ หรือศาลาธรรมแล้วแต่เรื่อง ตลอดจนบริเวณรอบ ๆ
สถานที่นั้น ๆ มีเอากิ่งไม้ประดับทำเป็นซุ้มประตูป่า คือ ตรงปากทางที่จะเข้าไปวัดอย่างหนึ่ง
และตรงปากทางที่พระจะขึ้นเทศน์อีกอย่างหนึ่ง เห็นจะสมมติว่า เป้าปากทางป่าเขาวงกต
กระมัง ให้เห็นว่าคาถาอาถรรพ์ไปด้วยกันไม่ความทางที่จะเข้าไปกำแพง รั้วราชวัติเป็น
ระยะ และปักฉัตรและธงได้อย่างดี บางทีก็ทำทางเข้าให้วกเวียนอย่างเขาเขาวงกต
ซึ่งต้องการวกเวียนป่วนเวียนให้เสียเวลา ก็เสียเงินค่าคบทำทางบ้างเล็กน้อย เงินที่เก็บไป
นี้ สมทบเข้าเป็นทุนของวัดเป็นค่าใช้จ่าย พระท่านเข้าใจอย่างสนุก เพราะการตกแต่ง

¹ เสฐียร โภกเศศ, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, หน้า 427 - 428.

สถานที่แห่งนี้เป็นที่ของวัดตามเลาประตูลาการ เปรียญที่มีเทศน์ และตามแฉงร้าวราชวัติ
 ตลอดจนที่มชรรมาสน์พระนั่งเทศน์ ผู้ที่ระดับด้วยตนกลวย คบออย ตนกลวยนั้นจะเป็น
 ตนกลวยน้ำว่า กลวยหอม หรือกลวยอะไรแล้วแต่จะมี เลือกคนที่ตกเครือ เอามาผูกติดไว้
 แหกก็ได้ ตามเสาศาลาการ เปรียญผูกตนกลวยเช่นเดียวกัน ผู้มัดไว้ตลอดเสาศาลา คบออย
 เหล่านี้ชาวบ้านจัดมาถวาย จัดเพื่อตกแต่งเมื่อเสร็จงานมหาชาติแล้วถวายเลย ทายกจะ
 จัดการเอง ตนกลวยที่เป็นหน่อเล็กนอยติดกับบริวารของคนใหญ่ พระท่านก็เอาไปปลุก
 ตามศาลาการ เปรียญยังมีภาพจิตรกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกครบ 13 กัณฑ์ ติดแขวนทุกเสาศาลา
 ถ้าเสามีจำนวนน้อยกว่าจากภาพที่ติด ก็ติดเท่าที่ได้ ภาพเหล่านั้น บางทีก็เป็นฉากอย่าง
 ภาพพระบฏ ซึ่งเป็นผู้เจ้าของกัณฑ์ในงานเทศน์มหาชาติสร้างขึ้นเป็นพิเศษ สำหรับเป็น
 เครื่องอัญของคนถวาย ใ้ถวายให้แก่วัดก็เคยมี ฉากภาพเหล่านี้เมื่อเสร็จงานแล้ว ก็เก็บ
 หรือไม่จะติดแขวนไว้อย่างนั้นก็ตามใจ บางวัดไม่มีภาพก็ไม่ติด ไม่มีมัจฉะอะไร บาง
 ภาพแสดงประวัติพระเวสสันดร โพรสิศตัวครบ 13 กัณฑ์ ที่ติดแสดงไว้บนศาลา เพื่อประโยชน์
 ผู้มาทำบุญจะได้ดูเท่ากับได้ศึกษาไปในตัว แต่คนส่วนมาก แต่ก่อนนี้งานหนังสือไม่ออก ถ้า
 ต้องการความรู้ก็กองฟังเทศน์ ถ้าคุยคุย อย่างที่เรียกกันสมัยใหม่ว่า ทัศนศึกษา เพิ่มจากการ
 ใ้กินด้วยทุกที่ยังดี เพราะคุณภาพแล้วติดตานักเห็นเรื่องได้ จึงมักเขียนภาพเรื่องศาสนา
 คนที่ใ้มาจะได้เห็นและรู้ไว้ ที่คนแต่ก่อนส่วนมาก แม้จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคนโง่ แต่เมื่อ
 ว่างกันไปตามส่วนก็เป็นคนกลัวบาป เกรงกรรม เพราะใ้ฟังพระเทศน์ซ้ำซากจนติดหู
 แล้วยังใ้ดูภาพเรื่องเมืองนรกตามฝาผนังติดตามมาแต่เด็กจึงกลัวตนนรก ไม่กล้าทำบาป ทำ
 ชั่วจนถึงขนาด แม้เมื่อใ้เป็นผู้ใหญ่ผู้รู้แล้ว ก็ไม่ใ้เชื่อว่าใ้มีบุญล้นแท้จริง ของ
 บุญและบาปใ้สักก็ทน นอกจากเป็นผู้ใ้รับการศึกษามาแล้ว หรือเป็นคนช่างคิดช่างตรอง
 แต่คนส่วนมากมีฐานะต้องทำมาหากิน ไม่มีโอกาสใ้ศึกษาหรือมีเวลาครึกครอง

สิ่งประดับศาลาการ เปรียญ บางท้องถิ่นและบางวัด พระท่านยังทำตุ๊กตาเป็นรูปนก
 รูปปลาสานด้วยหลอดดาวยิบไ้มาบาง ทำด้วยไ้มาบาง เขียนเป็นลวดลายหรือทำสีตามแฉงจะเห็น
 งาม ถ้าใ้มีสีก็เอาปูนทาบาง นำไปแขวนบนเสาศาลาทำนองจะสนมคิว่า เป็นนกเป็นปลาใน
 ป่าเขาวงกต เห็นจะมุงประโยชน์แจกเด็กเมื่อเทศน์จบ เทศน์มหาชาติถ้าเป็นงานอับเดียว

เริ่มแต่ย่ำรุ่ง พอแดดพัดไปเริ่มตอนบ่ายโมงและจบลงตอน 2 ยาม บางทีก็ขับไปถึงที่หนึ่ง
ที่สองในวันรุ่งขึ้นก็เคยมี

ทรงนี้จะแทรกเรื่องประเพณีเกี่ยวกับเทศน์มหาชาติไว้เสียก่อน เนื้อเรื่องของมหาชาติ
ในภาษาบาลีเป็นความเรียง คาดาดหรือคำฉันทหรือมีรูปต่าง ๆ กับแทรกอยู่ตลอดไป ในเนื้อหาของ
ของเรื่อง เมื่อนำเนื้อหาของเรื่องมาแต่งขยายความเป็นร้อยยาวในภาษาไทย และแบ่งเป็น
กัณฑ์ หรือตอนรวมเป็น 13 กัณฑ์ ก็แยกคาถาเหล่านั้นที่มีอยู่ในกัณฑ์ไหนขอกเป็นกัณฑ์ จึงมีอำนาจ
ต่างกัน บางกัณฑ์มีจำนวนคาถาถึง 209 คาถา ที่มีอยู่เพียง 19 กัณฑ์มี คาถาเหล่านั้นเมื่อ
รวมทั้งหมด 13 กัณฑ์ ก็เป็นภาษาที่ถือกันว่า มีพื้นหนึ่ง จึงเรียกกันว่า คาถาพัน

เครื่องกัณฑ์เทศน์

ในหนังสือบทเสภา เรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวไว้ว่า

เด็กเอ๋ยหาไม่อย่าได้นาน	จักสาณะระจาคนั้นเตรียมไว้
เอาเงินตราไปหาซื้อสังเด็ก	บริวาร เบ็ด เสรีจึ่งนอยใหญ่
หาผ้าเนื้อดีมาทำไคร	ที่ผูกหึงนั้นไปหาเครื่องกัณฑ์
ชาวแปงระแนงทำทำเป็นผง	มุกกลมชนมกงเร่งจักรกร
สิ่งหนึ่งอย่าให้นอยสักร้อยอัน	อย่ากลัวเปลื้องนำมันไปซื้อมา
สมสุขลูกไม้ไผ่ของสวน	ให้ถัดวนถูกแหงก็ไม่ว่า
อย่าทำใจโง่ทมิฬเขานินทา	เขานี้เห็นว่ากูเป็นผู้ดี

กระจาคที่กล่าวข้างบนนี้ คือกระจาคสำหรับใส่เครื่องกัณฑ์เทศน์มหาชาติ เป็น
กระจาคขนาดใหญ่มาก สานด้วยไม้ไผ่เป็นลูกตุ้ม ๆ ที่มุมยื่นแฉะออกไป ที่ฝากระจาคเป็น
กลีบ ๆ อย่างคอกบัวตอนปลายกลีบปิดกระดานสี่แฉะและมีหูห้อย ตัวกระจาคจะปิดกระดานสี่
ประดับประดาอย่างไรก็ตามใจ หรือจะเปิดประดับประดาอะไรก็ได้ กระจาคอย่างนี้แต่
ละบานมีขนาดไม่เล็ก ถ้าเทศน์มหาชาติมีกระจาคอย่างนี้ก็เป็นงานใหญ่ เรียกกันว่า
มหาชาติกระจาคใหญ่ ไกลหน้าได้ตามากอยู่ ขุนช้างจึงนำเอาไปเปรียบเทียบกับบางวันทอง

ในเรื่องตอนหนึ่งว่า แม้อยอดฝาบาคกร กระจาดใหญ่ จะหาไหนเหมือนแม่แท้ไปแม่ไม่ได้
 เช่นนี้ไม่มีเมีย แสดงว่ากระจาดนี้มีขนาดใหญ่กว่าธรรมดามาก เมื่อบรรจุเครื่องกัณฑ์
 แล้วยกหนักมาก ยกแบกเอาไปคนเดียวไม่ไหว ถึงกับต้องไขหามกันหลายคน ตามปรกติ
 ส่วนมาก กระจาดอย่างนี้เขาใช้ใส่ขนมเครื่องกัณฑ์ หรือสมัครใจของอะไรอีกก็ได้ไม่มี
 กำหนด ถวายเลขทั้งกระจาด ของอย่างอื่นมี บาคกร บ้าม บริหาร และอื่น ๆ ที่ไม่ได้
 กระจาด จะใส่ตะพุ่ม โถก พาน กระจุง หรือภาชนะอื่น ๆ ก็ได้ไปตามลักษณะของดี
 ขอมวิจารแบกขนกันไปถวายแต่ของเท่านั้น ส่วนภาชนะที่ใส่ไปไม่ถวาย ของถายออกเมื่อ
 ถวายแล้วเก็บเอามา ขนมที่ซุงข้างนำไปถวายเป็นเครื่องกัณฑ์ ขนมกง เป็นชั้นหน้าชั้นตา
 ที่กล่าวตามในหนังสือ เรื่องซุงข้างซุงแผนพรรณาไว้ แต่ขนมเครื่องกัณฑ์ของนางศรีประจัน
 มีมากอย่างกว่า คือ มีขนมกง ขนมหมก ขนมกรอบ ข้าวเฒ่า ไม่ปรากฏมี
 ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวแก้ว และขนมกาละแม ซึ่งเป็นขนมทำบุญของชาวบ้านทุกชนิด
 ไม่มีขาดขนมต้นกล้วย ขนมฝักบัว และขนมนางเส็ด เป็นวงขนาดใหญ่ไว้กระยะผ่าศูนย์กลาง
 ใต้ตั้งคืบกว่าก็มี และทำกันเป็นจำนวนมาก ๆ ด้วยขนมอะไรที่กล่าวมานี้เป็นที่จักกันดีแม่
 ในเวลานี้ เว้นแต่ขนม คุณลาดเลาเห็นจะหมดไป เพราะเดี๋ยวนี้ก็ไม่สู้มีจักกันนัก ที่มี
 ขนมกง ขนมหมกเป็นเครื่องกัณฑ์ ก็เพราะขนม 2 ชนิดนี้ มีกรอบเป็นแบ่งย่อยสีต่าง ๆ
 กรอบเป็นอย่างผ่าสี่ จึงดูงามเป็นเขียว ๆ แดง ๆ

เครื่องกัณฑ์อย่างอื่นซึ่งเป็นอาหารแห้งมี ข้าวสาร ปลาแห้ง ปลาย่าง และ
 เนื้อเค็ม เป็นต้น จะมีมากเท่าไรแล้วแต่เรื่อง ผลไม้ก็มี กล้วย ส้ม และมะพร้าวอ่อน
 แก้ว เป็นทะเลา ๆ ไปตลอดจนอ้อยผูกเป็นมัด ๆ จะเป็นจำนวนเท่าไรสุดแล้วแต่สมัครใจ
 ถวาย บางทีถ้าสมมุติเห็นน้อยก็มีไตร เป็นเครื่องกัณฑ์ อย่างของซุงข้าง เป็นต้น ไตรนี้
 สำหรับถวายพระในครองชีพเทศน์ไปในตัว ถวายลงมาก็เพียง สมง จีวร หรือมีแต่สมง
 ตัวเดียว

รุ่งขึ้น เทศน์มหาชาติถึงกำหนดเวลาที่จะไปให้ทักษ์แห่งของกิน ก็จัดขนเครื่องกัณฑ์
 ออกจากบ้านไปสู่วัดถ้าใครมีหน้าฉิ่งใหญ่อย่างเศรษฐีบ้านวังใหญ่ เมืองสุพรรณ ก็มีแห่แหน
 เครื่องกัณฑ์ การมีเทศน์มหาชาติ ในมาลัยสูตรกล่าววว่า ถ้าใครฟังคาถาพัน และทั้ง

เนื้อเรื่องของเวสส์นครชาตกและบุษาค้วยคอกไม้ ชูปเหียน และธงอย่างละพันโกศลครวด
 เคียว คือในวันเกิดถือว่าโคบุญแรง ตายไปชาติหน้าจะได้พบพระศรีอารีย์ เมื่อมาตรัส
 เป็นพระพุทธเจ้านั้นมีเศาศิมหายานแทรก การฟังอย่างนี้ต้องนั่งฟังอย่างเคร่งเครียด
 ตั้งแต่เช้าจนค่ำ ถึงเที่ยงขึ้นไปเลยจนเสร็จการเทศน์ นอกจาก 13 กัณฑ์ ยังมีเทศน์แถม
 อีกกัณฑ์หนึ่ง เป็นเทศน์เรื่องพระอริยสัจ 4 ประการดังนี้ เขาจึงมีการแบ่งเทศน์ออกเป็น
 3 วัน เทศน์คาถาขับไล่วุ่น ๆ เสียบวันหนึ่ง เทศน์คาถาพันไล่วุ่น ๆ พร้อมกันเป็น 3 ธรรมาสน์
 ก็มี ใครรับก็เอาใจก็ฟังแต่กิจของคน เสียงคังให้แขกไปในศาลาการเปรียญจนฟังไม่ได้
 ศัพท์ เพราะเทศน์พร้อมกันทั้ง 3 ธรรมาสน์ ที่แบ่งเทศน์เป็นคาถาพันเป็นสองชั้นก็มี
 ชั้นต้นตั้งแต่กัณฑ์พิศพร ถึง กัณฑ์มหาพน อีกชั้นหนึ่งตั้งแต่กัณฑ์กุมาร ถึง นครกัณฑ์ ถ้าเทศน์
 อย่างนี้ คอกไม้ ชูปเหียน และ ธง บุษากัณฑ์เป็นอย่างละ 500 สำหรับเทศน์ชั้นต้นและ
 ชั้นหลัง เจ้าภาพกัณฑ์อาจมีเพียง 2 คนเท่านั้น ถ้าเทศน์เป็นลำดับไปทั้ง 13 กัณฑ์ เจ้าภาพ
 มีคนละกัณฑ์ พระที่เทศน์ก็ของคละกัณฑ์ และเทศน์เป็นทำนองต่าง ๆ กัน ทั้ง 13 กัณฑ์ แต่
 ได้ทราบว่าปัจจุบันนี้มักเทศน์เป็นทำนองธรรมวัตร การเทศน์คาถาขับ บางทีมีว่า แห่งเป็น
 พิเศษเฉพาะบางกัณฑ์เคยมี เห็นจะต้องให้ครึกครื้นบ้าง ไม่ถึงกับต้องเคร่งเครียดไป มี
 อย่างนี้กระมังที่เรียกว่า คาถาพันทรงเครื่อง

เมื่อมีเทศน์พระอริยสัจ 4 บอกอาภิสงสัยก็ถือ ถ้าต้องการฟังเป็นพิเศษ จะเทศน์
 กุ 2 ธรรมาสน์ หรือ 4 ธรรมาสน์ เท่าจำนวนพระอริยสัจ และซักถามโต้ตอบกันไปในตัวก็
 ได้ เทศน์พระอริยสัจสำหรับชาวบ้านไม่ต้องมีก็ได้¹

เวลาเทศน์

*ในศาลาการเปรียญหลายแห่ง จะประดับธงสีต่าง ๆ เป็นชายธงขนาดเล็ก ๆ มีก้าน
 ไม่เสียบไว้ บนรางไม้สองข้างในศาลา มีจำนวนมากมายเห็นเป็นแถว ปี่คือ คาถาพัน

กัณฑ์ไหนประดับด้วย ภาดาเท่าใดก็มีสิ่งต่าง ๆ เท่าจำนวนของกัณฑ์นั้นปักเสียบไว้ที่ ฟางข้าว มักเป็นลำ ซึ่งเขาจะทำไว้โดยเฉาะ ค้างหรือแขวนไว้แล้วแต่เรื่อง หรือจะ ปักกับหยวกกล้วยก็ได้ ซึ่งเหล่านี้เป็น ของขงขงบูชามีเค้าอย่างคติมหายาน แล้วยังมีเทียน ประจำกัณฑ์เป็นเทียนเล่มใหญ่ปักไว้ที่ชั้นหรือพาน เทียนนี้ไม่จุดแต่ใช้ติดเงินบูชากัณฑ์ นอก จากนี้ยังมีเทียนบูชากัณฑ์เล่มเทียนเล่มเล็ก ๆ มีจำนวนเท่ากับคากัณฑ์นั้น ๆ เมื่อเวลาจะ เทศน์ ก็เริ่มจุดเทียนนี้ บางถิ่นจุดเมื่อพระเทศน์เกินคากาติดไว้รอบปากกระดางที่จัดไว้ เทียนบางกัณฑ์มีจำนวนมาก ไท่นจะจุดเทียนไหว้พระกัน ธรรมดาเพิ่นขึ้นควยภายในศาลา การเปรียญ จึงดูสว่างไสว และมีควันกรุ่นกลิ่นปรมค บางครั้งเข้าตาแสบจนลืมไม่ขึ้น เรื่องขงซึ่งใช้เป็นที่บูชามีใช้กันอยู่ทุกศาสนา ผีร้องว่าขงต่าง ๆ เดิมมีกำหนดบาจาก ขงที่ใช้ในลัทธิ พิธีทางศาสนามาก่อน สำหรับเครื่องหมายแสดงข้อธรรม หรือลัทธิพิธีที่ทำ แล้วจึงกลายเป็นเครื่องบูชาและเป็นขงสดุดาณ ขงประจำทัพประจำชาติ เขาอธิบายอย่าง นี้ดูก็เข้าใจอยู่

เทศน์มหาชาติไว้แต่เขาย่ารุ่ง กัณฑ์ศพพรซึ่งเป็นกัณฑ์ขึ้นต้น ตามประเพณีเขา นิมนต์สมภาร เจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ และบางวัดก็มีหัวหมบายศรีบูชาเป็นเครื่องกัณฑ์ด้วย ถ้าจะสันนิษฐานว่า เหตุที่ใช้เทศน์มหาชาติกัณฑ์แรก จึงต้องเป็นสมภารเจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ และทำไมจึงต้องมีหัวหมบายศรีเป็นเครื่องบูชาด้วย ก็พอจะสันนิษฐานไปได้คือ งานการอะไร ที่จะทำเป็นงานใหญ่และสำคัญเป็นพิเศษ มีโองานปรกพิธีซึ่งต้องการความสะอาดและความ สำเร็จ ก็เป็นธรรมดาจะต้องให้ลัทธิพิเศษบูชา ผู้ซึ่งเป็นที่เจ้าของทองที่หรือสถานที่เสีย ก่อน เช่น พระภูมิ เจ้าที่เป็นต้น มิฉะนั้นงานที่จะทำต่อไป อาจไม่ได้รับความสะอาดและ ความสำเร็จก็ได้ งานนี้เทศน์มหาชาติเป็นงานใหญ่ ซึ่งไปทำกันที่วัดก็ควรจะมีคารวะ นิมนต์สมภารเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ในที่นั้นเป็นผู้เทศน์เอา ฤกษ์เสียก่อน อีกอย่างหนึ่ง มนุษย์ไม่ว่าชาติใด ย่อมถือผีสงฆ์เทวดามาแต่เดิม แม้จะมีความเจริญมาแล้วไกล การ นับถือผีสงฆ์เทวดาจะวางไป แต่ก็ไม่วายนับถือ ไม่วายกลัวเกรง คงแทรกเป็นมีเงาให้เห็น อยู่ในความเชื่อ ไม่ว่าศาสนาใดไม่ว่ากัณฑ์น้อย ที่ใครจะคาดคิดว่าไม่ถือผีเทวดา เห็นจะมี

น้อยเต็มที หรือจะไม่มีเลยก็ได้ ไม่ถนัดเห็นเหวดตาเห็นจะมีนอยกันเต็มทีหรือจะไม่มีเลยก็ได้ สถานที่และสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นว่าสำคัญ มักจัดว่าหรือเทพารักษ์สิ่งหรือคอยพิทักษ์ดูแล เป็นอย่างเจ้าที่เจ้าทาง เมื่อจะทำการอะไร เป็นพิธีเกษียณที่ของท่านจึงต้องพลิบบูชาเสียก่อน ท่านจะไถ่ไม่ว่าอะไร และไม่ทำไถ่งานที่ทำให้เกิดคึดขัด หัวหนุ่ก็คือคางหาก ถวายหมูทั้งตัว บายศรีก็คือ กระทบข้าว กระทบอาหาร เหตุนี้งานเทศน์มหาชาติก็จัดเห็นแรก สังกตองบูชาเจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งบองไม่เห็นตัวเลย งานจะลุล่วงได้กล้วยดี

เวลาเทศน์ก็เทศพร เป็นเวลาเขามาก นอกจากพวกเจ้าภาพเจ้าของกัณฑ์แล้ว ก็ไปสู่มีกนอื่นไปฟังกันนัก ยกเว้นแต่คนแก่คนเฒ่าที่จะเอาบุง อิกอย่างหนึ่งก็เทศพรก็เทศน์เป็นคำบองธรรมวัตร เบื่อ ๆ แม้จะเทศน์ใหม่ทำของไฟเราะเพิ่มขึ้นอีกก็ทำได้ แต่สมภาคผู้เทศน์บางองก็ถึงจะว่าทำนองให้ไฟเราะท่านก็ว่าได้ แต่ทาบไม่ยอมเทศน์อย่างนั้น เพราะเป็นผู้ใหญ่สูงอายุแล้ว ท่านเหนื่อยง่าย จึงเทศน์ทำนองธรรมวัตรเท่านั้น แล้วกัณฑ์ก็ไม่มีเครื่องเล่นเป็นพิเศนอกเหนือหาที่เรียกว่า แหล่นอก จึงไม่เป็นเครื่องชวนให้คนไปฟังบาก และทั้งเป็นเวลาเช้าด้วย

กัณฑ์นิรมพานต์ กัณฑ์ทานกัณฑ์ และกัณฑ์วนประเวสน์ ซึ่งจัดจากทศพรกัณฑ์นั้น ผู้คนฟังมากน้อย แต่ผู้ที่ชอบฟังมักเป็นกนแก่ ๆ และผู้หญิงแม่หม้าย เพราะในทาบ กัณฑ์ก็มีแหล่ หิงเมฆหมาย แหม่คั้วพอเป็นแหล่นอกด้วย ถูกใจแหม่มมาอยู่ ส่วนกัณฑ์นิรมพานต์และกัณฑ์วนประเวสน์ไม่มีแหล่นอก ผู้หญิงสาว ๆ รวนใส่ผู้ชายหนุ่ม ๆ ค้วยไม่ชอบฟัง เพราะไม่สนุก ยิ่งกว่านั้นทาบกัณฑ์ก็ทำนองง่าย ๆ ฟังเยือกเย็น เนื้อเรื่องเศร้า ผู้หญิงสาวกนใดใจอ่อนฟังแล้วถึงกับร้องไห้ทำตาแดง ๆ ก็มี ขึ้นชื่อว่าผู้หญิงและผู้ชายต่อไปกลายเป็นคนบั้นเฑาะ ไปก็มี พอสายหนอยถึงกัณฑ์ชูชก กัณฑ์ 5 มหาพน กัณฑ์ 7 หรือมหาพาราชกัณฑ์ 11 ในตอนเย็นมีกนหวังกันแนม เพราะเป็นกัณฑ์สนุกใจคโยน มีแหล่นอกบท เช่น กัณฑ์มหาพน ก็มีแหล่เขา แหล่สระ แหล่ราชสีห์ กัณฑ์มหาพาราชซึ่งมีอยู่

ในทำนองคุณัน เสียงใหญ่ ท้าว ๆ ก็มีแห และบายศรีต่าง ๆ แห่บนอกเหล่านั้น แต่ที่เป็นพิเศษนอกเนื้อหาของเรื่อง และมีแต่เป็นกลอนแปดติดต่อกันในเรื่องเนื้อหา ซึ่งแต่งเป็นรายยาว แห่เหล่านี้ส่วนมากฟังไถสนุก เพราะแต่งมีสำนวนโวหาร แฉมเนียนแต่บางทีจึงโลกโผน ที่นิยมกับมากมีกัณฑ์ชูชก เพราะมีแห่บนอก 12 ภาษา แห่พราหมณ์ที่เมีย แห่เขยท้าว เป็นที่ สนุกมาก พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ ชอบฟัง ถ้ามีเทศได้พระนักเทศน์ ๆ ที่ลือชื่อว่า กัณฑ์ชูชก หรือ กัณฑ์พราหาราช มีคนนิยมและป่าวประกาศให้รู้กันทั่ว ผู้คนแตกตื่นกันมาฟังล้นหลาม เพราะสมัยก่อนไม่มีภาพยนตร์ หรือ ละเบงละคร จะดูกันได้ทุกวันเหมือนเดี๋ยวนี้ ไม่ใช่แต่ฟังกับแค่คนบ้านเคียว ถึงคาบ้านอื่น ตำบลอื่น รวมทั้งพระสงฆ์องค์เจ้าวัดอื่นก็พากันมาฟังกันแน่นขนัดอัดแอกัน จนล้นศาลาการเปรียญทีเดียว ถ้าพระที่นิยมมาเทศน์เป็นที่ลือชื่อว่าโลนมาก ตามปรกติมักเป็นพระมีอายุกำดั่งฉกรรจ์อยู่ในเรือนไม่เกิน 40 ปี แก่กว่านั้นไม่สู้ดี เพราะจะไม่โลกโผนถึงขนาด คนก็มาฟังกันมาก จะหยามโลนอย่างไร เขาไม่ว่า ไหล่กัณฑ์ ไม่ถือกัน

ในกัณฑ์กุมารหรือกัณฑ์อื่น ๆ ที่มีแห่บนอก พระท่านว่าแห่เทศน์นอกเนื้อหาว่าให้ข้าฯ แต้ก่อนข้างเป็นสองงาน เมื่อฟังในบางตอนก็เสียวิไล บางทีว่าแห่จบหนึ่งแล้ว ทำท่าจะไม่เทศน์ต่อไป ขณะนั้นจะได้ยินพวกชายหนุ่ม ๆ ตะโกนชั้คออกมาทุกมุมห้อง ในศาลาว่าขออีกแห่หนึ่งขอรับหลวงพี่ เสียงให้แตกไปหมด พระท่านก็ฉลองศรีท้าว ว่าให้ฟังอีก คนฟังก็ใจป้า เพิ่มเงินติดเทียนถวายอีก บางทีไม่ติดเทียน แต่ทำเป็นทั้งเงินขาง เงินคลัง เงินทอง หรือสตาลค์ลงในขัน หรือในพานบูชากัณฑ์เทศน์ให้ตั้งเสียงกร่าง ๆ เพื่อพระที่เทศน์และคนในศาลาได้ยิน บางคราวพระเทศน์เสียงแห่บนอก พอถึงคำว่า "นรกคือยี่วิค ทำไมไม่คิด" สากเสียงยาวค้างไว้ แต้ันนหลายหน คนจะได้ศรีท้าวติดเทียน ว่าแห่ไม่ว่าเปล่า ถ้าพระองค์โตว่า กัณฑ์ชูชกเก่ง สิบรู้เรื่องราวของชาวมาฆ บางคนที่ข้าฯ ชาติแล้วก็จะกล่าวแฉงเป็นทำนอง ตอนชูชกไปเที่ยวขอทานตามบ้านเหนือบ้านใต้ ทำเป็นว่าชูชกเห็นบ้านนั้นบ้านนี้กำลังค้าลูกสาวอย่างนั้น ๆ และชูชกตระโกนออกไปให้ทำงานเสียบ้าง อย่างนี้เป็นต้น เวลาเดินกาถาบางทีก็เบียดแข้งคนฟังกับบ้าง

ซุกเป็นพรหมแก่ทั้งเห็นยวเหี่ยว ปิอาชพขอทานเขาก็ แต่แกใจคิมเมียสาว ชื่อ นางอมิตตา แหมางจะได้ยวแก่ แต่ก็ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาเป็นอย่างดี ตามแบบ วัชระธรรมสมัยเก่าของชาวบ้าน ไปตักน้ำ หาบน้ำ ที่หาน้ำ เป็นต้น ส่วนภรรยา พรหมคนอื่น ๆ ไม่ใจเช่นนั้น ทำให้สามีของนางพรหมเหล่านั้นต่างไปพอใจเมียของตน และยกย่องนางอมิตตาขึ้นมาเปรียบเทียบว่าเป็นเมียก็ คราวนี้ยวเขี้ยวก็เกิดทะเลาะกับเสียง ใ้ห้ขรม พ้อตาแมยายทไปไหว ออกมาถามปราชญ์ทะเลาะกับลูกเขยอีก ข้าพธมาเป็น หืดพุกใจอย่างละล่ำละลัก ผู้เทศน์ว่าแหล่งเปลี่ยนทางเสียงไปตามตัวเรื่องที่พูด เรื่องจึงได้ สุกเพราะนางพรหมทะเลาะกับยว และถูกยวอีก เมื่อไปตักน้ำพบนางอมิตตาก็โกรธ ว่าเป็นตาเหตุให้ยวเขี้ยวของทะเลาะกัน เกิดกลัวว่าตอดวนแตกค้ำใจถึงทะเลาะกันใหญ่ และท่านก็รู้ดีว่า ผู้หญิงชาวบ้านทะเลาะกันมีความสุภาพ เป็นวัชระธรรมแห่งภาษาแต่ไหน ตอนนั้นเห็นนอกเรียกว่าแหล่งเขยทาน้ำ

ในกัณฑ์มาร มีแหล่งนอกเรียก แหล่งยานนาวา คือพรมาถึงสำเภา ซึ่งเปรียบ เทียบเหมือนพาหนะพาผู้สั้วไปโบทะเล แห่งโลกสังสาร ครั้นนี้ผู้เทศน์อาจว่าแหล่งเปรียบ เทียบแวงผู้ฟังบาง เชนกล่าวว่า เอาสายสร้อยทองของคุณที่นึ่งเขี้ยวนี้แหล่งมาทำสายโซ่ กลาวแล้วหยุดนึกหนึ่ง แล้วกลาวเป็นที่ดูเชิงต่อว่า มะวายังมาแลตาก็อีกนะ ครั้นนี้ผู้ฟัง อาจมีฮาครันกันได้ สุกอย่างนี้ไปกัณฑ์พรหมมีแหล่งนอกอยู่มาก ในจำนวนแหล่งแะมายศรี เชน แหล่งนางลอย แหล่งกัณทร แหล่งขบขันใจ เป็นต้น

งานมหาชาติที่เทศน์จบ 13 กัณฑ์ ประมวลเรื่องกลับชาติของพระเวสสันดรชากก แล้ว ก็มีกัณฑ์เรื่อง อริยสัจ 4 และรวมนอกในอนานิสงส์ ในการเทศน์มหาชาติส่วนมาก กัณฑ์มักเป็นสมภารเจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์ หรือจะเป็นเถระผู้ใหญ่ หรือพระองค์อื่น เมื่อ มีเทศน์ 2 ธรรมมาสน์ หรือ 4 ธรรมมาสน์ ก็ได้¹

¹ เสฐียรโกเศศ, วัชระธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย, หน้า 440 - 454

ประเพณีการฟังเทศน์มหาชาติ

๘

ภาคใต้

ประชาชนชาวภาคใต้มีขนบธรรมเนียมประเพณีฟังมหาชาติ โดยมีความนิยมไม่แตกต่างกันไปจากคนไทยในภาคอื่น มีลำดับการกระทำทางทำนองดังนี้

การฟังมหาเวสสันดรชาดกทางภาคใต้เรียกว่า "ฟังธรรมมหาชาติ" หรือ ประเพณีมหาชาติ นิยมทำหลังจากเสด็จการท่าแล้วเดือน 6 ขึ้น 13-15 ค่ำ นิยมกัน 3 วัน ประเพณีเกิดขึ้นเนื่องจากทางวัดต้องการจะให้มีเทศน์มหาชาติ เพื่อส่งเสริมประเพณีซึ่งมีมาแต่เดิมประการหนึ่ง และวัดบางวัดมีการก่อสร้างถาวรวัตถุ การจะหาทุนสมทบในการก่อสร้างนั้น จึงหาทางตั้งฟังมหาชาติขึ้นโดยความมุ่งหวังที่จะให้ประชาชนในถิ่นได้มีโอกาสฟังมหาชาติทำบุญให้ทาน ซึ่งได้ประโยชน์ 2 ประการ คือการฟังได้อานิสงส์อย่างหนึ่ง และทางวัดก็ได้ปัจจัยสมทบการก่อสร้างถาวรวัตถุของวัดด้วยส่วนหนึ่ง

เริ่มแรกด้วยทางวัดบอกบุญแก่ศรัทธาประชาชนผู้ซึ่งเคยทำบุญวัดนั้น โดยการแจกฎีกาไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ และถ้าหากศรัทธาที่ใกล้วัดจะรับเป็นเจ้าของภักดีที่ใดก็หนึ่งเสียทีเดียวก็ได้ แต่บางแห่งนิยมจับสลากก็ต่าง ๆ ว่าใครจะได้ภักดีไหนไปจำนวน 13 ถังก็ เมื่อใครจับสลากได้ภักดีไหนไป ก็ถือว่าตัวเองมีบุญกุศลจะได้ทำบุญมหาชาติภักดีนั้น หัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้าหมู่บ้าน ก็จัดการตระเตรียมเครื่องวัตถุไทยทานของตน ถ้าหากทางวัดต้องการอะไรที่จะใช้ประโยชน์มากที่สุด ศรัทธาจะจัดการหาสิ่งนั้นมาไว้เป็นอันคับแค้น เช่น ทางวัดต้องการเสื่อหรือภาชนะใส่น้ำดื่ม เช่น ถังน้ำ เป็นต้น จากนั้นก็จัดหาซื้อของอย่างอื่น ๆ เช่น ผลไม้ เครื่องอุปโภคบริโภคควรแก่สมณะ สำหรับยอดปัจจัยที่จะถวายพระนักเทศน์แล้วแต่ศรัทธา ถ้าหากมหาชาติภักดีที่รับนั้นเป็นภักดีใหญ่ ต้องนิมนต์พระจากวัดอื่น ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป ความจำเป็นการไปมาก็ทำให้ยอดไทยทานที่ถวายเพิ่มมากขึ้นเป็นธรรมดา

การประดับตกแต่งสถานที่

การตกแต่งสถานที่ทำกันอย่างสวยงาม โดยประดับธงพืชี เช่น โบสถ์ ศาลาการเปรียญ และศาลาซึ่งใช้เป็นสถานที่เทศน์มหาชาติ ประดับด้วยธงทิวต่าง ๆ ศิลปภาพพระเวสสันดรทั้ง 13 กัณฑ์ จักรราชวัตรรอบบริเวณพืชี ทำเป็นประตูป่าทั้ง 4 ด้านของทางขึ้น มีกัณฑ์กล้วยคนหมากและประดับธงราวโดยรอบ บางแห่งจัดทำวงกตให้คนเข้าเดินเล่น ทำให้เป็นเหมือนที่ประทับของพระเวสสันดรที่ป่าวงกตหิมพานต์

พระนักเทศน์มหาเวสสันดร

ถ้าการจัดผังมหาชาติทำกับขนาดเล็ก ก็นิมนต์พระภายในวัดนั้น ๆ จัดเทศน์ตามลำดับกัณฑ์ไปจนจบ ถ้าเป็นพืชีใหญ่ทำกันหลายวัน ศรัทธาประชาชนทราบว่าพระวัดไหนที่มีความสามารถในทางเทศน์เสียงอย่างไรเพราะ เป็นที่ติดอกติดใจของผู้ฟัง ก็จะพากันนิมนต์มาจากวัดนั้น แม้พระรูปนั้นจะอยู่ไกลเพียงไรก็ตาม ธรรมเนียมนี้กันทั่วไปทุกภาค ถ้าทราบว่ามิใช่พระเทศน์เก่งก็จะนิมนต์กันมา บางที่ข้ามจังหวัดไป 2 - 3 จังหวัดก็มี และพระเมื่อได้รับนิมนต์แล้วถึงหนทางจะไกลไปมายาก ท่านก็ยินดีรับนิมนต์ เป็นการฉลองเจตนาศรัทธาของประชาชน ที่มีความเลื่อมใสต่อความเป็นธรรมกถึกของท่านเสมอ

การเทศน์

พืชีเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 13 ค่ำ จนถึงวันเดือนเพ็ญ 15 ค่ำ วันแรกมีการเทศน์อาานิสงส์ต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องพระมาลัยด้วย บางครั้งจะเทศน์เรียงกันไป แต่บางครั้งก็มีการเทศน์ 3 ธรรมาสัน เรื่องพระมาลัย วันที่ 2 หมายถึงขึ้น 14 ค่ำ จะเทศน์สหัสกาลา หรือ กาลาพันเป็นทานของปัทมไศ ศรัทธาผู้หวังบุญกุศลจะตั้งใจฟังโดยตลอด กาลาพันนี้อาจมี

เจ้าภาพหลายคนหรือทำเป็นหมอนเลขที่เคียว นิยมให้เจ้าอาวาสเป็นผู้เทศน์เสมอ

เครื่องบูชาที่เทศน์

การทำเครื่องสักการะนิยมใจดอกไม้ได้มากเป็นดอกบัว 1000 ดอก เทียน 1000 เล่ม และอ่างน้ำมนต์ไซคายสายสิญจน์โยงระหว่างธรรมาสน์เข้าหามาตรน้ำมนต์ และเทียนนั้นจุบุชาในคราวเทศน์คาถาพัน ความประสงค์ก็คือการบูชาพระคาถาพัน อันเป็นต้นเรื่องของพระเวสสันดรนั้น

ทำนองเทศน์

การแห่และการเทศน์นิยมใช้ภาษาถิ่น เพราะประชาชนเข้าใจง่าย ในระยะหลังๆ มา ทำนองเทศน์และแห่ เช่น แห่บายศรีตอนกัณฑ์มหาธาต ใช้ภาษาถิ่นใต้ แต่เนื้อเทศน์ใช้เวสสันดรชาดกของภาคกลาง แต่ใช้สำเนียงและทำนองของปักษ์ใต้ เพื่อสะดวกแก่การฟังของประชาชน¹

¹ สัมภาษณ์ พระศรีธรรมมัจฉิต (บุญมา ป.9) แห่งจังหวัดนครศรีธรรมราช และปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดฝายหิน อ. เมืองเชียงใหม่ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2519.

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาของมหาชาติทั้ง 4 ฉบับมหาเวสสันดรชาดกฉบับกรมศิลปากร

ถึงได้กล่าวมาแล้วว่า พระมหาชาติหรือเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ได้มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกันมานานแล้ว จากเรื่องราวที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหาเวสสันดรชาดก แต่งเป็นคำฉันท์มาดี ปัญญาวัตน์ ธิ์ เรียกว่า "คาถากากาบทหนึ่งแบ่งเป็น 4 บาท บาทหนึ่งมี 8 คำ ฉะนั้น คาถาหนึ่งจึงมี 32 คำ ทั้ง 13 กัณฑ์ 1000 คาถา จึงเรียกว่าสหัสสคาถา หรือ คาถาพัน กล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีอย่างสูงสุดของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ที่ถือกำเนิดมาเป็นมนุษย์ในพระชาติสุดท้าย ต่อจากนั้นได้อุบัติเป็นสันคูลิตเทพบุตร สกิดิในสวรรค์ชั้นคูลิต ซึ่งเป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะทรงอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า

วิวัฒนาการ เรื่องมหาชาติได้มีมาตามลำดับ นับแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ต่อมาจนถึงกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตามลำดับนั้น จะเห็นได้ว่าตั้งแต่เดิมมาเมื่อเรื่องมหาชาติเขวสุมเมืองไทย พร้อมกับพุทธศาสนานั้น พระสงฆ์จะเทศน์เป็นคำคาถาบาลีทั้ง 13 กัณฑ์ พุทธศาสนิกชนที่ฟังเรื่องนี้ แม้จะไม่เข้าใจความอะไรเลย ก็ถือกันต่อ ๆ มาว่า ได้บุญอันสง่างามนัก ถึงกับนิยมว่า ถ้าผู้ใดฟังคาถาพันจบภายในหนึ่งวัน จะไม่ตกนรก แต่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ร่วมกับพระศรีอาริย์เขตไทย

ต่อมาคงจะรู้สึกอยากรู้เรื่องบ้างว่า คาถาพันนั้นมีความหมายอย่างไร จึงมาปรากฏว่าในกรุงศรีอยุธยาคือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการแปลคาถาพันออกมาเป็นภาษาไทย โดยยกเอาบาลีขึ้นมาวรรคหนึ่ง แล้วแปลเป็นภาษาไทย วรรคหนึ่งสลับกันไป

มิได้แปลเป็นไทยไปตลอดทีเดียว และคำแปลภาษาไทยก็แต่งเป็นคำแปลนั้นเป็นคำประพันธ์
 ชนิด โคลง ฉันท์ กาพย์ และร่าย (ยกเว้นกลอน) ซึ่งผู้มีใ้รับการศึกษานี้ในเรื่องบทกวี
 ก็ฟังไม่ใคร่ออกนัก หนังสือมหาเวสสันดรชาดกที่แปลเป็นไทยสลักรับกับคำบาลีที่ว่านี้ คือ
มหาชาติคำหลวง ซึ่งสวดในวันสำคัญ เช่น วันเข้าพรรษา การสวดมหาชาติคำหลวงนี้
 สวดเป็นทวนอย่างเก่า โดยหลวงวาสเป็นผู้สวดที่เรียกว่า "สวดโอ้เอ้วิหารราย" แต่
 เนื่องจากมหาชาติคำหลวงแต่งเป็นคำประพันธ์ที่เข้าใจยากดังกล่าวดังนี้ จึงปรากฏต่อมาว่า
 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้โปรดให้ประชุมกับนักปราชญ์ราชบัณฑิต แต่งกาพย์
 มหาชาติขึ้น โดยยกเอาคำบาลีไว้ส่วนหนึ่ง คำไทยไว้ส่วนหนึ่ง แต่งเป็นร่ายยาว มี
 ศัพท์บาลีน้อย ใช้สำหรับพระเทศน์ให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจง่ายขึ้นกว่ามหาชาติคำหลวง แต่
 กาพย์มหาชาติมีความยาวมาก ไม่สามารถจะเทศน์จบได้ ทั้ง 13 กัณฑ์ในวันเดียว จึง
 เป็นเหตุให้เกิดมหาชาติกลอนเทศน์ หรือ มหาชาติร่ายยาว สำนวนต่าง ๆ ขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการเทศน์มหาชาติอย่างมโหฬาร
 หลายครั้งหลายหน ด้วยเหตุนี้เป็นประการหนึ่ง ที่ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระปรมาภิไธยทรงพระนิพนธ์มหาชาติร่ายยาวขึ้น 11 กัณฑ์ ยกเว้นกัณฑ์แหวนพญ และ
 กัณฑ์หิรัญ จึงทรงเห็นว่า 2 กัณฑ์นี้ผู้แต่งไว้ก็เยี่ยมที่สุดแล้ว ถึงจะทรงพระนิพนธ์อีก ก็
 สู้ออกจะเกินไป จึงไม่ทรงนิพนธ์ขึ้นใหม่

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของมหาเวสสันดรชาดกภาคกลางนั้น
 มีการคัดเลือกรวบรวมจากสำนวนการแต่งของกวีหลายสำนวน เพื่อให้ได้สำนวนที่ดีที่สุด ดัง
 ปรากฏตามคำชี้แจงของเจ้าพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ดังต่อไปนี้

“หนังสือมหาเวสสันดรชาดกนี้ เป็นหนังสือดีเรื่องหนึ่ง ในการที่จะฟังถ้อยคำ
 สำนวนของกวีแต่ละกวีต่าง ๆ เพราะเป็นหนังสือมีผู้แต่งต่าง ๆ กัน ก็ได้ฟังโวหารต่าง ๆ
 สำหรับเป็นแบบอย่างในการแต่งหนังสือและประโยชน์อื่น ๆ ในการเรียนตามที่ได้ชี้แจงไว้ใน
 คำนำทั่วไป สำหรับจำรวบหนังสือที่นิพนธ์กันแล้ว

หนังสือนี้ได้พิมพ์ใช้เป็นแบบเรียน ในกรมศึกษาธิการมาครั้งหนึ่ง แต่บางกัก็ใช้ฉบับพิมพ์ ขวงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์เป็นคนฉบับ ภายหลังนี้ผู้จัดทำขวงว่ายังมีคดียุบาย และทำอีกข้อหนึ่งว่า ควรจะพิมพ์เสียทั้ง 13 กัณฑ์ เหตุฉะนั้นจึงไกรรวบรวมพิมพ์ขึ้นใหม่ครั้งนั้นครบทั้ง 13 กัณฑ์ และในกัณฑ์หนึ่ง ๆ มีข้อความผู้แต่งผู้เขียนคนฉบับผู้ได้ไว้หรือคัดลอกต่อ ๆ กันมา ก็ยังมีก้อยคำที่วิปลาสคลาดเคลื่อนผิดแผกกันออกไปอีก เพราะเหตุฉะนั้น ในการที่จะพิมพ์เพื่อให้เป็นแบบฉบับ จำเป็นต้องสืบหาท่านที่เป็นนักเลง ขอแรงให้ช่วยจึงจะถือเป็นหลักฐานได้ ขอยากที่หนึ่งนั้นในกัณฑ์หนึ่งควรจะเอาของผู้นั้นมาพิมพ์ ยังต้องเพียวเจาะหาอีกว่า ต้นฉบับของไกรจะนับว่าถูกต้องได้ ต่อมาผู้นี้ยังยากหนัก ต้องสอบสวนกับควากันมาก เพราะเหตุนี้หนังสือได้เริ่มพิมพ์ตั้งแต่วันที่ 23 กรกฎาคม ศก 125 เพิ่งสำเร็จจดบันทึกนี้เป็นเวลาเกือบ 3 ปี

เมื่อได้บรรยายถึงงานที่ไกรทำแล้ว ก็รวมความได้ว่าในเรื่องนี้ทั้งเรื่อง ได้อาศัยพระดำริความแนะนำของกรมพระสมมตอมรพันธุ์เป็นกำลังยิ่ง ทั้งไกรประธานต้นฉบับก็หลายตอน ไกรทรงตรวจข้อความเมื่อเวลาพิมพ์ก็แทบทุกเรื่อง นับว่าไกรทรงพระเมตตาช่วยเหลือโดยเต็มพระกำลังในเรื่องนี้ เป็นพระเดชพระคุณเป็นอันมาก และเฉพาะกัณฑ์มหาราชไกรรับความพระเมตตาจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงตรวจข้อความทั้งกัณฑ์ และไกรประธานแหล่งจัดพิมพ์ ซึ่งเป็นปีพระโอรสของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งหาต้นฉบับใหม่ไม่ไกรนี้ทั้งแหล่ง นับเป็นพระเดชพระคุณมาก และได้ขอแรงหลวงพรหมมาธิบดีและขุนพิศลเสถียรขกิจ ให้ช่วยตรวจความด้วยบางกัณฑ์ก็เป็นบุญคุณอยู่ ฉะนั้นการตรวจอักษรวิธนั้น พระประสิทธิ์อักษรสาร (ศักดิ์เปรี๊ยะ) ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจหนังสือในการพิมพ์เป็นผู้ตรวจตลอดเรื่อง ข้าพเจ้าได้รับหน้าที่ช่วยแก้กัณฑ์มหาราชกัณฑ์หนึ่ง ก็ในการพิมพ์ครั้งนี้โดยจักเลือกแผ่นแลตั้งใจอยู่ทุกประการ ถึงกระนั้นก็เชื่อว่าจะยืนยันรับรองว่า จะไม่มีอะไรคลาดเคลื่อนอยู่หน้าพิไล

¹ เจ้าพระยาวิสุทธรุจิรัศย์, บทาเวสสันดรชาดก, หน้ากานำ.

ตามหลักฐานความเป็นมาของมหาเวสสันดรชาดก ที่จะได้รวบรวมขึ้นเป็นเล่ม สมบูรณ์ มีข้อความเรื่องราวที่วิญญูเคียวแต่งขึ้นเหมือนวรรณคดีภาคกลางของไทยฉบับอื่น ๆ ไม่ หากคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ช่วยกันพิจารณาหาหนทางหาชาติที่ข้อความส่วนวนในการแต่งที่สมควรรวบรวมไว้ เพื่อให้เป็นแบบฉบับในการศึกษาค้นคว้า ตลอดจนพิจารณาในแง่ความสะอาดสวยงามของสำนวนโวหารภาษาที่ใช้นั้นด้วย ทำให้มหาเวสสันดรชาดกฉบับภาคกลาง หรือ ของกรมศิลปากร มีความสมบูรณ์อย่างยิ่งในคำนำหนดเรื่องราวของพระเวสสันดร และพระจริยาวัตรของพระองค์ ตลอดจนตัวละครทั้งหมดด้วย

มหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ รวบรวมจากผลงานของกวีเอกหลายท่าน ดังนี้

1. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ไว้จัดเข้ามาไว้ 5 กัณฑ์ คือ ทศพร หิมพานต์ มหาราช วกษัตริย์ และ นครกัณฑ์
2. พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร 3 กัณฑ์ คือ วนปเวสเภา จุลพน และ สักกบรรพ
3. สำนักวัดถนน คือ ทานกัณฑ์
4. วัดสังฆาย คือ ชูชก
5. บทนิพนธ์ของพระเทพโมลี (กลั่น) กิ่ง มหาพน
6. บทนิพนธ์ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) 2 กัณฑ์ คือ กัณฑ์กุมาร และ มัทรี

โดยนามและพระนามที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า แต่ละท่านก็เป็นกวีชั้นเยี่ยมในทางวรรณกรรมทั้งนั้น แต่เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ วรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดก แต่โบราณมานั้นไม่ปรากฏว่า คณะกรรมการการพิมพ์เข้ามาไว้ไว้สักกัณฑ์เดียว ทั้งนี้ น่าจะเป็นความเหตุหลายประการ ผู้วิจัยให้ขอสังเกตไว้ดังนี้

1. ต้นฉบับเดิมที่ตกทอดมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาอาจมีชำรุดเสียหาย หรือมีความไม่สมบูรณ์ทางเนื้อความและฉับหลักอักขร
2. สำนวนภาษาอาจเป็นของเก่าจนเกินไป หากที่คนไทยปัจจุบันจะกำหนดเข้าไว้ได้อย่างสะดวกอย่างฉบับปัจจุบัน

3. ในจำนวนมหาชาติทุกกัณฑ์อาจเป็นของเก่า แต่กวีในสมัยธนบุรี เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) และในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงดัดแปลงจากของเดิม และเพิ่มเติมใหม่ในข้อความที่ต้องการจะให้ผู้อ่านผู้ฟัง ได้รับความสนุกสนานเพิ่มขึ้น เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เพิ่มเรื่อง เรื่องดำเกาศที่ว่าเป็นโลกียขาวา เข้ามาในกัณฑ์กุมาร และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์การจักจุกรังคเสนา ในกัณฑ์มหาธาต เป็นตบ

4. ตามเหตุผลดังกล่าว วรรณกรรมเวสสันดรชาดกฉบับกรุงศรีอยุธยา เกือบจะไม่มีใช้ในมหาเวสสันดรชาดกฉบับนี้ หรือจะกล่าวว่ามีมหาเวสสันดรชาดก ฝึกปาก ของกวีรัตนโกสินทร์นั้นก็เหมือนไม่ผิด เพราะไม่มีตัวฉบับเดิมที่สมบูรณ์

ความเป็นมาของมหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง ฉบับกรมศิลป์ฯ มีดังที่โคลงกวี มาว่า

มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร

มหาชาติลานนาไทย เป็นของมีมาแต่ดั้งเดิม นับแต่สมัยพระเจ้าเบ็ญจรายมหาราช ทรงรวบรวมแคว้นลานนาไทยและได้ตั้งเมือง จนบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ เป็นราชธานี เมื่อก่อตั้งราชอาณาจักรแล้ว พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์มังรายในรัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่งทุกพระองค์ ทรงทูลบำรุงอุปถัมภ์ ทั่วกว่าอาราม ตลอดจนการศึกษาระเบียบทางพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ โดยเฉพาะ ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช และในรัชสมัยพระคิลาปนัดดาธิราช (พระเมืองแก้ว) กษัตริย์ ผู้เรืองเดชานุภาพของลานนาไทยทั้งสองพระองค์ ในระยะนี้พระพุทธรูปศาสนารุ่งเรืองที่สุด ได้ส่งพระภิกษุสงฆ์ไปศึกษาพระปริยัติธรรม และศึกษาภาษาบาลีในลังกาทวีป ได้พระเถระ ผู้มีความรู้แตกฉานในภาษาศาสตร์ และทรงวิทยาการมากมายหลายรูป พระเถระเหล่านั้น ได้แต่งหนังสือ โดยเล่าเรื่องในพระไตรปิฎกบ้าง เถาניתานพื้นเมืองมาแต่งเป็นภาษาบาลี

บ้าง เอาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาที่เข้าไปในสุวรรณภูมิ หรือในลานนาไทยมาแต่งบ้าง
 ทั้งนี้เพื่อต้องการจะรักษาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ให้ดำรงมาอยู่ จึงไม่ยอมแต่ง
 เป็นภาษาเดิมของตน แต่แต่งเป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาแม่บทจารึกพระไตรปิฎก
 พระเถระที่รู้จักด้วยเกียรติยศที่ปรากฏในคัมภีร์ ศาสนาวิหาลายรูป เชน

พระธรรมบิกิเถระ

พระสิริมังคลาจารย์เถระ

พระโพธิรังสีเถระ

พระเนันทาจารย์เถระ

พระรัตนมัญญาเถระ

ฯลฯ

ชื่อคัมภีร์ที่นักปราชญ์ฝ่ายศาสนาลานนาไทยเขียนไว้นั้นมีมากมาย เท่าที่รวบรวมไว้
 ณ หอสมุดแห่งชาติ มี

1. โยชนาวินัย
2. คันทิปาฏิโภกข์
3. สีนาสังกรวินิจฉัย
4. มังคลัตถทีปนี
5. ทีปนีเวสสันดรชาดก
6. จักรวาฬทีปนี
7. ฎีกาสังขยาปกาสะกะ
8. สัทธมัตถสังกหะ
9. สวรรคตสังกหะ
10. จามเทวีวงศ์
11. ชินกาลมาลีปกรณ์

- 12. โยชนาบาทอภิมัคคสังคหะ
- 13. โยชนาสัตตปปรกฏอภิธรรม
- 14. โยชนามูลกัจจายน์
- 15. ปัททกมโยชนฉัตตคณตจินดา
- 16. สภาวคันธี
- 17. โยชนาฎีกาอภิมัคคสังคหะ
- 18. รัตนพิมพวงศ์
- 19. สิงหนิทาน
- 20. ปัญญาสชาดก
- 21. ฎีกาพรหมชาลสูตร

ฯลฯ

สำหรับมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกรนี้ พระมหาโพธิวงศาจารย์ ถ่อมมาได้รับ พระราชทานสมณศักดิ์ชั้นหิรัญบัฏที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมืองเชียงใหม่ ได้รวบรวมมหาชาติลานนาไทยไว้ในสมัยที่พระคุณท่านดำรงสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชาอนุวัตร ได้เขียนคำปรารภไว้ในหนังสือมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกรว่า "ธรรมมหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก เป็นธรรมเทศนาที่นิยมกันมากในบรรดาพุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาท เพราะเป็นคตินิยมที่จับใจสอนใจอย่างดีเลิศนักปราชญ์ได้ช่วยกันแต่งเติมเป็นร้อยกรองอย่างไพเราะเสนาะโสต และเป็นพระชาติสุดท้ายหรือปัจฉิมชาติของพระพุทธเจ้า ถึงกับเป็นประเพณีฝังกัน เช่น ชาวลานนามีประเพณีฟังมหาชาติในเดือนยี่เป็ง (เดือน 12) และ บางทีมีการฟังกันในเดือน 4 ถึงเดือน 8 เหนือแล้วแต่โอกาส วัตถุประสงค์ก็ฟังเพื่อหาเงินบำรุงวัด เรียกว่า "ตั้งธรรมบำรุง" และฟังอย่างธรรมดา การก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดที่สำเร็จด้วยเงินตั้งธรรมบำรุงมีมากมาย ข้าพเจ้าได้พยายามเรียบเรียงธรรมมหาชาติ ภาษาลานนา โดยให้มีถ้อยคำสัมผัสกันมากที่สุดที่ชาว

เรียกว่า "สร้อย" ซึ่งให้นามว่า "มหาชาติภาคพ่ายฉบับสร้อยสังกร" ความจริงมิใช่
 ธรรมเนียมเจ้าแต่งขึ้นเอง แต่คัดเลือกเอามหาชาติหลายฉบับแล้วแก้ไขปรับปรุงต่อเติมให้
 1
 เหมาะสม

ความจริงถ้าจะกล่าวตามคำนำที่แจ่มแจ้งของ พระธรรมราชาอนุตฺต จะเห็นว่า
 มหาชาติภาคพ่ายฉบับสร้อยสังกร เกิดขึ้นเพราะท่านใดรวบรวมมหาชาติลานนาไทย
 หลายฉบับ โดยเลือกเอาส่วนที่ดีที่สุดมารวบรวมไว้สร้างขึ้นเป็นอีกฉบับหนึ่ง หรือจะ
 เรียกว่าฉบับรวมก็ได้ เพื่อจะชี้ให้เห็นว่ามหาชาติลานนาไทยมีความเป็นมาอย่างไรนั้น ผู้วิจัย
 ได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากประวัติตำนานทางศาสนาลานนาไทย พอสรุปความได้ดังนี้

มหาชาติฉบับภาษาบาลี คงมีมานับแต่ไทยได้รับเอาพระไตรปิฎกทางพุทธศาสนา
 เข้ามากับพระสงฆ์ ลัทธิลังกาวงศ์นับแต่พุทธศตวรรษที่ 16 - 17 เป็นต้นมา ซึ่งเป็น
 คราวเริ่มตั้งอาณาจักรสุโขทัย ลานนาไทยครานั้น และมีความเจริญมาตามลำดับจนถึง
 ศตวรรษที่ 19 สมัยพระเจ้าติโลกราช อาณาจักรลานนาไทยรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา
 ยิ่งกว่าชาติใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พระอิริยมังคลาจารย์เถระ นอกจากจะรจนา
 คัมภีร์มิ่งมงคลทิพย์มีแก้ว ยังรจนาคัมภีร์เวสสันดรทิพย์อีกเรื่องหนึ่งด้วย คือได้อธิบายศัพท์
 ต่าง ๆ ที่เข้าใจยาก ตลอดจนการแสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับมหาชาติไว้ด้วย และการแปล
 มหาชาติออกมาเป็นภาษาลานนาไทย ก็คงทำกันมาในครานั้น และต่อมาวิถีที่ชวนำเอา
 คัมภีร์ธรรมมาบรรยาย ก็นำมาแต่งเป็นร้อยยาวสำหรับเทศน์ในวันอุโบสถ สั่งสอนประชาชน
 ในที่สุดการได้คัมภีร์เกี่ยวกับมาลัยสูตรมาเทศน์ด้วย เลยทำให้ประชาชนมีความเลื่อมใสยิ่ง
 ขึ้น เนื่องจากข้อความในมาลัยสูตรได้กล่าวถึง พระบาลย์เถระ ซึ่งเป็นผู้มีมหิทธิฤทธิ์
 ไปเยี่ยมพระชวาทเกศแก้วจุฬามณี บนดาวดึงส์สวรรค์ พบกับพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์
 และพระองค์รับสั่งฝากพระบาลย์เถระมาว่า "บุคคลผู้ใดปรารถนาจะพบกับพระศาสนาของ
 พระองค์แล้ว ให้ตั้งฟังมหาชาติในวันเกี่ยวคั้นเคียวจนจบเรื่อง และนำเพื่อตนอยู่ในศีลธรรม

1 พระธรรมราชาอนุตฺต, มหาชาติภาคพ่ายฉบับสร้อยสังกร, หน้าคำปรารภ

อันนี้ก็จะได้ร่วมพุทธมาทักกับพระองค์" ข้อความนี้ยังความเลื่อมใสให้บังเกิดแก่พุทธศาสนิกชนชาวไทยมาก จึงพากันนิยมวังมหาธาตอกันทั่วทุกภาคของไทยทีเดียว

ในกาลต่อมาอาณาจักรลานนาไทยเสื่อมลงในรัชสมัย พระเจ้าเมกุฏิสุทิวังศ์ รัชกาลที่ 15 แห่งราชวงศ์มังราย ตองตงเป็นเมืองขึ้นของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ และบุเรงนอง กษัตริย์พม่าสมัยนั้น แต่เป็นมรดกตกอยู่อย่างหนึ่งที่พระธรรมคัมภีร์ต่าง ๆ ก็ได้ถูกเผาผลาญเหมือนกรุงศรีอยุธยา ยังเหลือตกค้างอยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ ทั่วภาคเหนือแลได้เป็นมรดกตกทอดสืบมาจนทุกวันนี้

มีข้อที่เล่าไว้คือ พระภิกษุสงฆ์ในลานนาไทย ชาดการเอาใจใส่ก็ไม่นิยมเรียนคัมภีร์และอักษรลานนาไทย ซึ่งจารึกพระคัมภีร์เหล่านี้ ทำให้บรรดาตามลำดับ ทั้งนี้เพราะชาดการส่งเสริมจากส่วนกลาง มรดกมีค่าเหล่านี้จึงถูกทอดทิ้งไว้ อย่างน่าเสียดาย จะมีคนสนใจอยู่บ้างก็น้อย มีฝรั่งบางชาติสนใจมากคนคว้าเก็บไปไว้ในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติของเขาก็มามาก ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายและเศร้าใจ

ด้วยเหตุที่อาณาจักรลานนาไทยเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองหลวงมิได้ถูกข้าศึกเผาผลาญถึงคราว ผลงานการค้นคว้าวรรณกรรมจึงเป็นมรดกเหลือมากอยู่ โดยเฉพาะเรื่องมหาเวสสันดรชาดก มีผู้แต่งไว้มากมายกว่าอาณาจักรใด ๆ เท่าที่สังเขปรวบรวมได้ ออกค้นคว้าร่วมกับศูนย์วัฒนธรรมเยอรมัน ตามวัดต่างๆ ในลานนาไทย พบมหาชาติทั้งหมด ร้อยกว่าสำนวน กวีได้แต่งไว้ บางสำนวนก็ยาวบ้าง สำนวนสั้นบ้าง ซึ่งล้วนแต่ไพเราะวิภาษาเป็นของท้องถิ่นธรรมมา ๆ ไม่มีภาษาบาลีหรือสันสกฤตสอดแทรกมากนัก ทำให้ประชาชนกำหนดรู้เรื่องได้ง่าย จึงเกิดความนิยมขึ้นอย่างแพร่หลาย

เป็นที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า กวีโบราณของไทยมักไม่นิยมมีชื่อตัวเองลงไป โดยถือเสียว่า ทำเป็นพุทธบูชาบ้าง เกรงว่าสำนวนของตัวไม่ก็พอ จึงไม่ยอมลงชื่อไว้บ้าง ทำให้คนที่เกิดมาในภายหลังไม่สามารถกำหนดได้ว่า ใครแต่งที่ไหน เมื่อไร และเป็นอย่างไร ดังนั้นมหาชาติทั้งหมดจึงไม่ปรากฏชื่อคนแต่ง แต่มีชื่อเป็นนามปากกาฉบับนั้นชื่อนั้น ฉบับนี้ชื่อนี้ ดังรายชื่อรายยาวมหาชาติโบราณดังต่อไปนี้

1. ริงวอนน้อย
2. ริงวอนหลวง
3. พร้าวไกวโบ
4. ไผ่แจ้เขียวแดง
5. พุก้า
6. สามเมือง
7. อุโมงค์คำ
8. พระบาท
9. จรียา
10. ฝอยสังกร
11. อีบทลงเหลา
12. เหต้าวีคไ
13. แผ่นดินไหว
14. วงกต
15. วงศา
16. ป่าซาง
17. แทนแกว
18. ทาแป้นริมตง
19. มังตรา
20. พระสิงห์โศมคำ
21. ป่ากั
22. พร้าวพันลำ
23. กำแพงพันชั้น ๐

24. เฌอ[ั]นัง[ั]รุ้ง
25. เฌอ[ั]ลิ้น[ั]หลิบั
26. เฌอ[ั]ยง[ั]ทอง
27. หึง[ั]แกว[ั]มโน[ั]วอน
28. ยอด[ั]สรอย
29. ขอม[ั]มือ[ั]เหล็ก
30. ฟา[ั]ขาว
31. ชา[ั]พาร
32. เมือง[ั]หา[ั]ญ
33. นาน[ั]เกา
34. กำ[ั]แพง[ั]ชัน[ั]โน
35. เมือง[ั]สอง
36. มุก[ั]มุน[ั]ทร[ั]าย[ั]มุด
37. พระ[ั]หิ[ั]นรุ
38. เฌอ[ั]ยง[ั]แสน
39. ไท[ั]เหล่า
40. ยอด[ั]สรอย[ั]เมือง[ั]มาง
41. ปะ[ั]คอน[ั]กวาง
42. ป่า[ั]เหี่ยว[ั]แรง[ั]พี
43. ป่า[ั]กลว[ั]ยเมือง[ั]บัว
44. นัน[ั]ทัง[ั]กร
45. ทา[ั]ตั้ง
46. ใบ[ั]เลม

47. เมืองเลน
48. ลานช้าง
49. นันทเสน
50. ของปลี
51. ของแสนโหมง
52. ป่าเหิงน้อย
53. แสนยอด
54. เขา 49 กอน
55. สุนทรธา
56. อินทรแกวงฆอน
57. วิงวอนกอนกลาง
58. แสนกานอย
59. สร้อยดอกพราว
60. พัทธาเชียงรุ่ง
61. พระยอดสร้อย ฯลฯ

รายชื่อที่นำมากล่าวไว้นี้ เป็นฉบับที่พิมพ์ไว้แต่ที่จบแล้วยังไม่ไ้ทำนิตยไว้เป็นหลักฐานยังมีอยู่อีกมาก มีหลายคนแสดงความเห็นว่าลานนาไทยได้ตัวอย่างและอารไ้ขามปากกาแท้ชื่อของตนนั้นมาจากชนชาติตะวันตกเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นคัย ผู้วิจัไ้ไ้เห็นควย เหตุว่าคัยมีที่คนพบทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นคัยเก่า มีอายุตั้งแต่ 300 ปี ขึ้นไป ทั้งนี้ จะมีอายุขอลงมาบางก็มิไ้คัยบ เช่น อินทรลงเหลา กับ พระยาพื้นเหลา แต่มีอายุไม่ต่ำกว่า 150 - 200 ปีขึ้นไป

ประวัติความเป็นมาของมหาเวสสันดรชาคกลานนาไทย โดยมากกวีสมัยอาณาจักรลานนาแต่งขึ้นไว้เป็นส่วนมาก ตอนหลังพระธรรมราชาญวไตร ไ้ทำการรวบรวมจาก

มหาชาติหลายฉบับดังกล่าว และให้ชื่อใหม่ว่า "มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร" ดังคำปรารภของท่านตอนหนึ่งว่า "ข้าพเจ้าแต่งไว้เกือบสำเร็จทุกกัณฑ์ เหนือเกิดความจำเป็นขึ้นคือ เมื่อ พ.ศ. 2497 เกิดอัคคีภัยขึ้นแก่พระอุโบสถวัดพระบาทมิ่งเมือง จังหวัดแพร่ ซึ่งข้าพเจ้าอำนวยการก่อสร้าง อัคคีภัยได้ก่อความเสียหายเป็นจำนวนเงินล้านบาทเศษ ข้าพเจ้าโดยความร่วมมือ ความหาสมพวงภักดี (ส.ธรรมภักดี) จึงได้พยายามเรียบเรียงธรรมมหาชาตินี้จนจบแล้วพิมพ์ถวายโบลานและเล่มสมุดเพื่อว่านายไถ่กำไรสมทบทุนก่อสร้างพระอุโบสถที่ถูกไฟไหม้ ได้ผลเกินคาด คือมีผู้มีศรัทธาส่งเป็นจำนวนมาก ถึงกับต้องพิมพ์ 3 ครั้ง" ความเป็นมาของมหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุดังกล่าวนี้

มหาชาติฉบับอีสาน

มหาชาติฉบับอีสานที่สำนักงาน ส.ธรรมภักดี นำมาพิมพ์ เพื่อจำหน่ายนี้ เท่าที่ผู้วิจัยสอบดูสำนวนการแต่งลักษณะรายในมหาชาติตลอดถึง เนื้อความเป็นบางตอนของมหาชาติ มีความคล้ายคลึงกับมหาชาติลานนาไทยมาก ไม่ว่าจะเป็นสำนวนภาษาและสภาพทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในเรื่องก็ตาม ผู้วิจัยได้เรียนสัมภาษณ์เรื่องความเป็นมาของมหาชาติกับ พระเทพรัตนโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม วัดพระธาตุนครพนม ท่านเล่าว่า "มหาชาติที่เป็นแบบฉบับเทศน์กันในวัดต่าง ๆ ของอีสานทั่วไปขณะนี้ ทุนฉบับเดิมเป็นฉบับหลวงที่มีมาในอาณาจักรลานช้าง ซึ่งโดยเหตุผลทางภูมิศาสตร์ หรือทางประวัติศาสตร์ ภาคอีสานของไทยทั้งหมดแต่โบราณกาลนั้น ขึ้นอยู่กับอาณาจักรลานช้าง ดินแดนส่วนนี้ได้ขึ้นอยู่กับการครอบครองของไทย ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกกองทัพไปปราบกรุงศรีสัตนาคนหุต และได้ประเทศลาวเป็นประเทศราช และดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง จึงตกอยู่ในปกครองของไทยนับแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ดังนั้น สภาพทางวัฒนธรรมก็คือ ทางพุทธศาสนาก็ ภาคอีสานจึงยึดถือของดั้งเดิมที่มีมาแต่อาณาจักรลานช้างนั้นเป็นส่วนใหญ่ แม้มหาชาติก็ถือเอาฉบับของลานช้างเป็นแบบฉบับการเทศน์กันเรื่อย ๆ มา"¹

¹ สัมภาษณ์ พระเทพรัตนโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม 15 พฤศจิกายน 2518.

ตามประวัติพงศาวดาร อาณาจักร 2 อาณาจักร คือ ลานนาไทยกับลานช้างมีความสัมพันธ์กันทั้งการ เมืองและพระพุทธศาสนา มีปรากฏหลักฐานในประวัติตำนานหลายแห่งว่า ลานช้างได้สืบเอาพระพุทธศาสนาไปจากลานนาไทย ดังข้อความที่ปรากฏในพงศาวดารโยนกว่า ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้วหรือพระกิงกปนต์กัทธิราช มีราชทูตจากกรุงศรีสัตนาคนหุตมาขอ พระสงฆ์ไปสืบพระพุทธศาสนาว่า

“อนึ่ง ปีมะแม เบญจศก จุลศักราช 885 พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่งทูตเชิญ ราชสาสน์มายัง เมืองนคร เชียงใหม่ ขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎกไปสืบศาสนาในมณฑล ประเทศ พระเจ้านคร เชียงใหม่จึงให้อาราขนาพระเทพมงคลเดธ กับ พระภิกษุ พอคคะ สงฆ์นำพระไตรปิฎก 60 พระกัมภีร์ไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต พระเทพมงคลได้ออกจาก พระนครพิงค์เชียงใหม่ไป ๗ วันจันทร์ เดือนนี้ ขึ้น 15 ค่ำ ในปีมะแมเบญจศก¹

ต่อมาในรัชสมัยพระนางมหาเทวีจิริประภา ขึ้นเป็นนางพระยากองเมืองนคร เชียงใหม่เป็นการชั่วคราวนั้น จึงหมั้นสามล้านชาย เจ้าเมืองนครกับหมื่นแก้ว เจ้าเมือง เชียงราย หมื่นมณี เจ้าเมืองเชียงแสน หมื่นยี่ เจ้าเมืองพาน หมื่นหนึ่งสีหหลวง กับ เจ้าขุนเป็นอันมาก พากันไปประชุมกัน ณ เมืองเชียงแสน ปรีक्षाพร้อมกันให้ให้คทาแดง พอนายไปเฝ้าพระเจ้าโพธิสารราช เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้าง ทูลขอพระอุปโยกราช ล้านช้าง ซึ่งพระมารดาเป็นราชธิดา พระเอ็งเกษเกล้าเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ นั้น มา เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่สืบพระวงศ์ต่อไป พระเจ้าล้านช้างก็ทรงรับปฏิญาณ²

“พระมหาอุปโยราชล้านช้างพระองค์นี้ พระนามเดิมชื่อ เจ้าเรณูธูวงค์ พระมารดาชื่อ พระนางยอดคำทิพ อีกนัยหนึ่งเรียก พระนางทองสูง เป็นราชธิดา พระเมืองเกษเกล้าเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ส่งไปอภิเษกกับพระโพธิสารราช ผู้เป็น

¹ ประสาทจักรจักร, พระยา, พงศาวดารโยนก, หน้า 375.

² ฎ. หน้า 385

ราชโอรสพระเจ้าวิสุทธิราชา กรุงศรีสัตนาคณหุตล้านช้างสิบพันตีวงศมา พระนางนี้ไฉน
 พระโอรสและพระธิดากับพระเจ้าโพธิสารราช กือ เจ้าเชษฐวงศ์ 1. ท้าวท่าเรือ 1
 ท้าวรวงศ์ นางแก้วกุมารี 1 นางคำเหลา 1 รวม 5 องค์ เจ้าเชษฐวงศ์เป็นโอรส
 องค์ใหญ่ได้เป็นพระอุปโยวราชล้านช้าง พระเจ้าโพธิสารราชจึงโปรดให้พระอุปโยวราชมา
 เป็นเจ้าครองเมืองนคร เชียงใหม่

ต่อมาพระเจ้าโพธิสารสวรรคต พระอนุชาทั้งสองคือ ท้าวท่าเรือ และท้าวรวงศ์
 เกิดแย่งชิงราชสมบัติและยกกองทัพเข้าปะทะกัน พระอุปโยวราชทรงทราบข่าว จึงทรง
 พระคำริจะเสด็จไปกรุงล้านช้าง เพื่อจัดการศพพระราชบิดา และระงับพระอนุชาทั้งสอง
 ให้ปรองดองสมัครสมานกัน แต่การที่จะไปเมืองเชียงใหม่นั้น ก็มุ่งหมายจะไต่สืบต้นตอวงศ์
 คำรัฐในล้านช้าง ไม่คิดว่าจะไต่กลับคืนเมืองเชียงใหม่อีก จึงได้เก็บรวบรวมสรรพ
 ของวิเศษต่าง ๆ ในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ซึ่งเป็นที่พอพระทัยเอาไปเสียดวย คือไต่เวียง
 เอาพระมหามณีรัตนปฏิมากร แก้วมรกต และ พระจันทร์รัตน แก้วขาวกรุงละโว้
 พระพุทธรูปหนึ่ง พระแซกคำ และพระอื่น ๆ พาไปเมืองนครหลวงพระบาง ไต่เสด็จออก
 จากเมืองนครเชียงใหม่เมื่อวันที่ 5 ค่ำ เดือน 12 เหนือ คือเดือน 10 จุลศักราช 910
 ปีวอก สัมพุทธศก¹

ด้วยเหตุผลตามที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาและคัมภีร์พระไตรปิฎกและ
 คัมภีร์อื่นไปจากลานนาไทยในคราวสมณทูต สมัยพระเมืองแก้วครั้งหนึ่ง และในคราว
 เสด็จกลับของพระอุปโยวราช คือ พระหัยเชษฐฐานันคราวหนึ่ง เรื่องราวมหาดาศิจึงแผ่
 ขยายกว้างขวางในอาณาจักรล้านช้างต่อมา ผู้วิจัยได้อ่านคัมภีร์ต่าง ๆ ของล้านช้างที่เขียน
 ด้วยตัวหนังสือธรรม ความจริงก็คือตัวหนังสือที่จารึกพระธรรมของลานนาไทยนั่นเอง
 ชาวล้านช้างและอีสานยกย่องว่าเป็นตัวหนังสือชั้นสูงใช้ในคัมภีร์เท่านั้น ไปใช้เขียนอ่านอย่าง
 หนังสือลาวปัจจุบันนี้

¹ ประชาภิจักรจักร์, พระยา, ๕.๓. หน้า 392 - 393

การเปรียบเทียบมหาชาติภาคอีสานก็คือ มหาชาติฉบับหลวงของอาณาจักรล้านช้าง
 นั้นเอง ต่อมาพระภิกษุที่รักในการถว้ เช่น พระมหาศีลา และ พระมหาน้อย ได้ยื่นขอเรื่อง
 รวบรวมหาเวสสันดรภาคให้สั้นลง แลทำเป็นคำร่ายภาษาไทยอีสานสำหรับเทศน์ให้ประชาชน
 ในถิ่นใต้ฟังกันสำหรับผู้ต้องการฟังแบบง่าย ๆ ส่วนมหาชาติฉบับหลวงนั้น นายสม พ่วงภักดิ์
 ได้นำต้นฉบับมาพิมพ์ด้วยตัวหนังสือไทยภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. 2504 โดบสำนักงาน
 ๘.ธรรมภักดิ์ และเป็นฉบับที่ผู้วิจัยนำมาเปรียบเทียบกับมหาชาติของภาคต่าง ๆ ในขณะนี้

พระมหาชาติหรือมหาชาติฉบับภาคใต้

ประวัติศาสตร์ทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนานั้นภาคใต้ของไทยเป็น
 ดานแรกที่รับเอาอารยธรรมทางพุทธศาสนาจากชวา สุมาตรา ในราวพุทธศตวรรษที่
 13 - 14 ซึ่งเป็นระยะที่พระพุทธรูปรุ่งโรจน์ที่สุด ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งพวก
 พรานหม่นและพุทธที่เป็นชาวอินเดียนำมาเผยแพร่ไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์และแบบอย่าง
 ศิลปะได้กล่าวถึงความเป็นมาของพุทธศาสนาในสุมาตราและชวาว่า "นักประวัติศาสตร์
 กล่าวยืนยันว่า พุทธศาสนาปรากฏอยู่ในเกาะสุมาตรา ตั้งแต่ต้นคริสต์กาลและราชวงศ์
 ศรีวิชัย ซึ่งรบนชนะชวาภาคกลาง ก็มาจากเมืองปาเลมบัง เมืองหลวงของสุมาตรา
 แต่ทางฝ่ายโบราณคดีไม่มีความเห็นสอดคล้องกับการยืนยันนี้ เพราะไม่ปรากฏว่ามีเทรค
 ศิลปะโบราณที่สำคัญที่พบเห็นได้ในสุมาตราเลย

ประเทศชวา ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียนต้นคริสต์กาล ในคริสต์
 ศตวรรษที่ 5 ชาวอินเดียนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในชวาเป็นผู้ปกครอง ผู้ปกครองเหล่านี้เป็นพวก
 พรานหม่น ปี พ.ศ. 1275 ชวาภาคกลางตกอยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์ราชวงศ์ศรีวิชัย และ
 ได้สร้างปูชนียสถานในทางศาสนามากมาย ชาวอินเดียนที่เคยปกครองชวาภาคนี้มาก่อน ต้อง
 เคลื่อนย้ายไปสู่ชวาภาคตะวันออก ราชวงศ์ศรีวิชัยได้รบนชนะมีอำนาจเหนือแหลมมะลายูและ
 กัมพูชา ด้วยเมืองไชยาเป็นท่าเรือที่สำคัญที่สุด ของพวกศรีวิชัยในสมัยนั้น (ปัจจุบันนี้เป็น

อำเภอไชยาอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี) หลังจาก พ.ศ. 1413 ไปแล้ว ราชวงศ์ศรีวิชัย ก็เสื่อมอำนาจลงเป็นเหตุให้พวกอินเดียที่อพยพไปอยู่ภาคตะวันออกเฉียงใต้อมากครอบงำภาคกลาง อีก คานาพราหมณ์จึงเป็นใหญ่ขึ้นอีก ศาสนาพุทธจึงมีผู้นับถือน้อยลง

ความเจริญรุ่งเรืองของศิลปะนั้นอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 (

ในปี พ.ศ. 1458 ชาวภาคกลางได้ถูกทอดทิ้งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใดแน่ ส่วนชาวภาคตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญทางวัฒนธรรม

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ทางด้านวรรณคดีของชาวมอญเสียมก งานกวีนิพนธ์ และโคลงสุคติความกล้าหาญของชาติ งานละคอนและหนังตะลุง ได้ผลถึงขั้นสูงสุดด้านพุทธศิลป์ได้ถูกเป็นอย่างยิ่งในสมัยต่อมา¹

ประวัติในทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งอยู่ในภาคใต้ของไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 - 14 แล้ว และคงมีความสำคัญและเจริญ และความเสื่อมอยู่เรื่อยมา ต่อมาโบราณพุทธศตวรรษที่ 16 - 17 ภาคใต้ได้รับพุทธศาสนาในลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาอีก โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นราชธานีของภาคใต้ในระบายนั้น ปรากฏว่าพระพุทธรูปมีความเจริญมาก เพราะติดต่อกับลังกาทวีปโดยตรง

ด้วยเหตุดังกล่าวมา คัมภีร์ในทางศาสนาที่สำคัญ เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อื่น ๆ ย่อมจะต้องมีความเจริญพระภิกษุสงฆ์ ต้องได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะคัมภีร์มหาเวสสันดรชาดก คงจะมีมาตั้งแต่สมัยนั้นแล้ว แต่คงถูกปฏิรูปให้เป็นไปในรูปใหม่ หรือระยะหลัง ๆ ภาคใต้ของไทยขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยาโดยตรง อารยธรรมของอยุธยาถล่มยับลงไปสู่นครศรีธรรมราชอีกต่อหนึ่ง การกำหนดผลงานที่กวีทางภาคใต้แต่ง คัมภีร์หรือเรื่องราวอะไรใจ จึงเกิดความสับสนขึ้น

¹ ศิลป พีรศรี, ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลปะ, แปลและเรียบเรียงโดย เชียน ยิบศิริ, หน้า 124 - 125.

อย่างไรก็ตาม พระมหาชาคกหรือเวสสันดร ชาคกของภาคใต้ ที่วัดไค้แต่งไว้ก็ปรากฏให้เห็นชัดขึ้นว่า กวีภาคใต้นี้มีความสามารถในทางรจนาไม่แพ้กวีภาคอื่น ๆ ของไทย และยังมีลักษณะพิเศษไปอีกกว่ากวีภาคอื่นคือ พระมหาชาคกไค้แต่งด้วยกาพย์ 3 ชนิด และฉันทมาลีนี้อีกอย่างหนึ่งด้วย ในเรื่องที่จะวินิจฉัยว่า พระมหาชาคกของภาคใต้นี้ประวัติการแต่งเป็นมาอย่างไรนั้น ผู้วิจัยจะขอยกเอาคำชี้แจงเกี่ยวกับหนังสือพระมหาชาคกของพระราชสีลสังวร แห่งวัดมณีนิมิตวาส สงขลามากล่าวไว้ในที่นี้ว่า "หนังสือพระมหาชาคก" นี้คือพระเวสสันดรชาคก รับกันว่า เป็นฉบับที่นักปราชญ์สงขลาแต่งมีอายุจากรายการคัดลอกสืบกันมา 118 ปี แต่ไม่ปรากฏผู้แต่ง แต่งที่ไหนครั้งใดไม่ทราบ ถ้าเราให้คนอื่นอ่านให้ฟังจะรู้สึกมาก แต่ถาเราอ่านเองตัวหนังสือเก่าจะปะทะตา ทำให้ความรู้สึกไม่เพราะ เพราะพริ้งซากไป หนังสือรุ่นร้อยปีขึ้นไปที่เป็นสมุดข่อย ได้คัดลอกกับข้อความหลักการศึกษาจากทีศปาโมกข์ของวัดต่าง ๆ ทีศปาโมกข์มีภูมิสูงตัวหนังสือก็ตองสูงขึ้นตามหลักอักษรศาสตร์สมัยนั้น แต่ฉบับที่ตกทอดมาถึงเรานี้ก็ตองถูกคัดลอกสืบกันมาตามลำดับกาล จึงมักจะมีตัวผิดพลาดไปจากระบบหนังสือเก่า จะเข้ากับหนังสือระคนยุคใหม่ก็ไม่ได้ เราไม่ถ่านาดูหนังสือระบบเก่า เมื่อเห็นตัวหนังสือชนิดนี้เข้า เราก็เห็นว่าบรรพชาจารย์ทำไว้ผิด ใช้ภาษาผิด เขียนหนังสือผิด เลยไม่เข้าใจภาษาและไม่สนใจหนังสือเก่า ๆ นักปราชญ์สมัยนี้ตองการรู้เรื่องเก่า เพื่อรู้หลักปรัชญาสาขาต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ จึงตองชุกกันแผนดินค้นคว้าหาหนังสือเก่า ๆ ในถ่าตามภูเขาก็คเพราะตองการรู้เรื่องเก่า ๆ หนังสือฉบับนี้เป็นหนังสือเก่าแน่ ถาถามว่าเก่าขนาดไหน ก็ได้แต่ตอบว่า เก่าขนาดแกร่งอนฝรั่งเข้าเมือง ฯลฯ

หนังสือเล่มนี้พระภิกษุอุดมเจ้า คัดลอกลงสมุดข่อยไว้แต่ พ.ศ. 2395 เป็นปีที่ 2 ในรัชกาลที่ 4 นับเป็นโชคดีของท่านผู้ตั้งใจศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นโบราณมาก ที่ได้มาพบวรรณศิลป์อันเกิดจากน้ำเลี้ยงหัวใจของกวีสงขลาโบราณ ท่านกวีโบราณยอมเก็บเรื่องราวต่าง ๆ ในยุคนั้น หรือก่อนนั้นไว้โดยบทนิพนธ์ของท่าน รู้เรื่องราวในอดีตสาขาต่าง ๆ ได้ดี

วรรณกรรมโบราณจึงเป็นประจักษ์พิเศษอันพิเศษ ที่เก็บศาสตร์ต่าง ๆ ไว้ให้เราศึกษา เพื่อ

รู้เรื่องราวก่อนเราเกิดได้ดียิ่ง พระมหากษัตริย์ นายสุภัทร บุญโสมณ (วินโย) บางสุคนธ์ บุญโสมณ (กิมเหยียง) ผู้รับรศกรมมหาดำรงได้มอบไว้ให้ ภัทรศรี พิพิธภัณฑ วัคฆิมิมาวาส สงขลา เพื่อประโยชน์แก่ลูกหลาน ผู้เป็นเท็กิกหาในกาลข้างหน้าต่อไป¹

ตามคำชี้แจงนี้ทำให้เราทราบว่า พระมหากษัตริย์วัคฆิมิมาวาสสงขลาเป็นของเก่าสืบมาแต่โบราณกาลที่กวีภาคใต้ได้แต่งเอาไว้ เป็นหนังสือควรแก่การศึกษา ค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงนำมาศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นเรื่องราวขนบธรรมเนียม ประเพณี ตลอดจนถึงแนวทางการศึกษาสังคมวิทยา ปรัชญา ของกวีแต่ละท้องถิ่นสืบไป

¹ ราชสีลสังวร, พระ, พระมหากษัตริย์, คำชี้แจง

บทที่ 4

เปรียบเทียบมหาชาติ 4 ฉบับในแง่ต่าง ๆ

มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกที่ปรากฏอยู่ในภาคต่าง ๆ นั้น ถึงแม้จะมีโครงสร้างส่วนใหญ่ตรงกัน เพราะได้มาจากบาลีมหาณีมาตชาดก ขุททกนิกาย ฝ่ายพระสัทตันตปิฎก¹ เหมือนกันก็จริง แต่เมื่อกวีผู้มีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นต่างกัน สิ่งเหล่านั้นมีอิทธิพลหล่อหลอมมีวิวัฒนาการเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับความตวามต้องการของคนในสังคมนั้น ๆ การแสดงออกของกวีก็ย่อมเป็นไปตามสภาพของสังคมนั้นอย่างแน่นอน ดังนั้นการนำเอามหาชาติทั้ง 4 ฉบับของไทยภาคต่าง ๆ มาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกันนั้น ผู้วิจัยจะดำเนินการไปตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ลักษณะความแตกต่างทางฉันทลักษณ์
2. ส่วนจบโวหาร
3. พฤติกรรมแห่งตัวละคร
4. การพรรณนาสถานที่ (ฉาก)
5. สิ่งที่จะทอนจากสังคมและอนุภาค

หัวข้อดังกล่าวเป็นแนวทางที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์มหาชาติในแต่ละภาค ว่ามีแนวทางเหมือนหรือแตกต่างกันประการใด โดยจะได้แยกหัวข้อใหญ่ให้เป็นหัวข้อย่อยตามลำดับ เพื่อสะดวกในการศึกษาวิจัย และทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ง่ายขึ้น

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเลือกสรรเอาเนื้อหาหรือเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อมาศึกษาและเปรียบเทียบตามลำดับ ส่วนเรื่องราวอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับถ้อย แม้จะอยู่ในเรื่องนี้ก็จะไม่กล่าวถึง ทั้งนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นความดีเด่น และสาระสำคัญของมหาชาติแต่ละ

¹ สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายสุตต ซาตกัม มหานิปาเต ทสมสูตร เวสสุตฺต ซาตกัม หน้า 399 (เวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่ 10 ในมหานิปาตขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก)

ภาคว่าอยู่ในตอนใด ข้อความดังกล่าวอาจมีอยู่ในมหาชาติฉบับหนึ่ง แต่ไม่มีในอีกฉบับหนึ่งก็ได้ หรืออาจมีความคิดเห็นเหมือนกัน ซึ่งจะได้พิจารณาอีกต่อไป

1. ลักษณะการแต่ง

1.1 รูปแบบในการแต่ง มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคอีสาน นิยมแต่งควยรายเป็นพื้น บางกัณฑ์มีลักษณะ เป็นความเรียงอยู่บ้าง ส่วนมหาชาติของภาคกลางเป็นกัณฑ์ล้วน ๆ และยุคที่เฝ้าความหาชาติทั้ง 3 ภาค นิยมแต่งควยรายยาวเหมือนกัน

สำหรับมหาชาติภาคใต้หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระมหาชาดกนั้น กลับมีลักษณะการแต่งผิดแผกไปจากมหาชาติของ 3 ภาคดังกล่าวมา คือ นิยมแต่งเป็นกาพย์ 3 ชนิด ได้แก่ กาพย์ 22 (ยابی 11) กาพย์ 16 (ฉมัง 16) กาพย์ 28 (สุรางคนางค์ 28) และ มาลินีฉันท 15 สาเหตุที่กวีภาคใต้นิยมแต่งวรรณคดี หรือวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นกาพย์กลอน ก็เพื่อให้สะดวกต่อการขับร้องเวลาแสดงหนังตะลุงและการละเล่นอื่น ๆ ซึ่งช่วยให้เข้ากับทำนองและคนตรึ้ง่ายกว่าร้อย อีกประการหนึ่งกาพย์และกลอนเป็นคำประพันธ์ที่แต่งง่าย ง่าย และเข้าถึงจิตใจผู้อ่านผู้ฟังได้ง่ายกว่าคำประพันธ์ประเภทอื่น¹

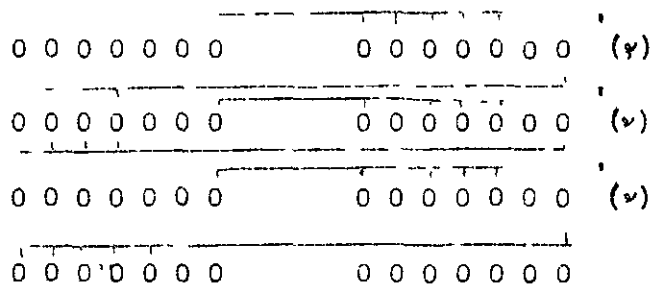
1.2 เปรียบเทียบลักษณะการแต่ง รูปแบบการแต่งรายยาวสำหรับมหาชาติทั้ง 3 ฉบับคือ ฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือ และฉบับภาคอีสานนั้น เหมือนกับไ้คำานการใช้รายประเภทเดียวกันคือ ร่ายยาว แต่มีความแตกต่างกันในรูปแบบอยู่บ้าง ดังจะนำมาเปรียบเทียบกันดังนี้

2. ลักษณะรายละเอียดของภาคเหนือและอีสาน

มหาชาติของภาคเหนือและอีสานเหมือนกันทั้งรูปแบบ คำโครงสร้างเรื่อง จะผิด

¹ จากการสัมภาษณ์ นายฉันทดี ทองช่วย อาจารย์แผนกภาษาไทย มศว.สงขลา วันที่ 11 มกราคม 2519

แยกกันไปบ้าง ก็คือภาษาที่ใช้ในถิ่นเท่านั้น ดังแผนผังดังนี้

การกำหนดคณะไม่แน่นอน แต่ส่วนมากก็อยู่ในคณะนี้ ที่แปลกจากรายปัจจุบันก็คือ บทที่ 2 กำสุดท้ายจะลงด้วยเสียงโทหรือเสียงเอก และไปสัมผัสกับคำที่ 1 - 2 - 3 - 4 โยบาทแรกของวรรคต่อไป ฟังสังเกตว่าเสียงเอก เสียงโท ที่กำหนดไว้ในบาทที่ (คือบาทที่ 1 ของวรรคแรกในบทที่ 2 หรือบทต่อ ๆ ไป ¹

ตัวอย่าง

มหาชาติภาคเหนือ

ปุณ สบเย ในเมื่อขางหนีไปป่าเมื่อเช้า ผู้ไคนาจักหันมิ่งนางแม่ มิ่งนางจุงมาหนี ยังกำภายหลังคนเงาไว้ ขางฟังจักหนีเสียเจื่อน แกวกนชายหื้อเรียบร่ำรู ราชสีห์จักหนีเสียคอย ปลาจักห้ำเสียนำ ศรมจจักหนีเสียครุ	ละตูกเต่ากุกุกลา อันลับสี่แก่งหนา กุจักบอกชื้อมิ่งฟัง กุจักบอกให้มิ่งฟัง เพราะวาชางผู้เพื่อนบ่มีหลาย เมียเล่นชุกก็เพื่อตัวใจดี ก็เพราะคอยอันนั้นมื่อ เปลิวปากถ้า ก็เพราะน้ำอันนั้นเมื่เปอะตม ก็เพราะครุหนีไป
--	--

¹ สิบระ วรรณสัย, "กวีนิพนธ์ล้านนาไทย" งาน สัมมนาประวัติศาตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ล้านนาไทย), หน้า 82.

นกจักหันี่เสี่ยต้นไม้
 กวางทรายจักหันี่เสี่ยเหล่า
 ราชหงส์จักหันี่เสี่ยสระ
 ชาคดียิ่งจักหันี่เสี่ยผัว
 หาเข้าของบ่ไค้
 เมียค่ายแดนแหงหนาย

ก็เพราะต้นไม้มันมีลวดหลาย
 ก็เพราะเสื่อโคร่งเกาไค้เที่ยวจง
 ก็เพราะสระอันนั้นบ่มีดอกบัว
 ก็เพราะผัวชู้ไร
 บึงรายหากค้แคลน
 เพราะผัวบ่ขาง เบียงบ่ขางชววย²

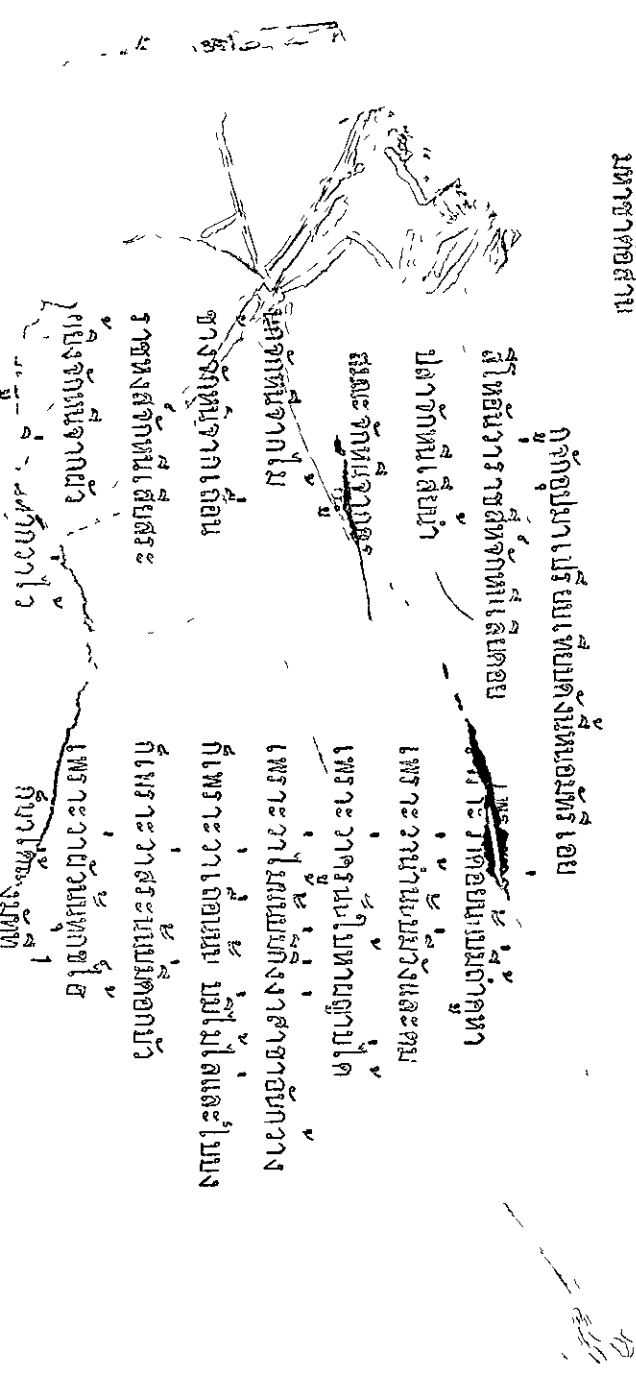
ถอดความ

ขณะที่นางหนีเข้าป่ายามเข้านั้น ไค้ทอดทิ้งลูกไว้ที่ศาลา ไค้ใครเล่าจะไปพบเห็น
 นางซึ่งหลบลี้ภัยอยู่กลางป่า นางจึงมาที่เฝ้าเราจักหันี่เสี่ยให้ฟัง บิดากล่าวที่คนแถกก่อนพูดกันไว้
 เราจักบอกให้ฟัง ขรรคมคว่าช่างฟังจักละทิ้งป่า ก็เพราะช่างหลายที่เบ้าเพื่อนไม่มีมาก
 ผู้ชายทั้งหลายฟังทราบไว้ควยว่า ภรรยาสักสอบทำชู้ก็เพราะสามเริ่ใจก็เกินไป ราชสีห์จัก
 ทิ้งภูเขานี้ไป เนื่องด้วยภูเขานั้นไม่มีปล่องดำ ปลาจักละทิ้งน้ำ ก็เพราะน้ำแห่งนั้น
 ไม่มีโคลนถม ทรณะนักบวชจักหันี่จากครู เนื่องจากครูบาอาจารย์ข่มขืนใจ นกจักหันี่จาก
 ต้นไม้ไค้ช่วยต้นไม้มันไม่มีลูกมีผล เนื้อกวางทรายจักหันี่จากป่า เพราะเสื่อโคร่งเกาไค้ติดตาม
 ราชหงส์จักทอดทิ้งสระเพราะสระแห่งนั้นบ่มีดอกบัว ขรรคมคว่าหญิงจักทอดทิ้งผัว ก็เพราะ
 ผัวเธอเป็นคนขยากไร หาเข้าของสมบัตินไค้มีไค้ ทำให้หญิงรายทั้งหลายแหงหนาย
 เพราะผัวไม่รู้จักชวนชววยหาเงิงทอง

¹ พระธรรมราชาบุตร, "กัณฑ์ที่ ๑" มหาชาติภาควายัพ, หน้า 12.

ตัวอย่าง

นทาศาสตร์อีสาน

ข้อสังเกต

เราจัดอันดับมาเปรียบเทียบกับแผนที่ของประเทศไทย
 ในแผนที่ที่หาได้จากหนังสือที่กล่าวไป เพราะบางแห่งไปมาและระยะ
 ไกลทางที่เดินไปไกลมากจะเห็นจากแผนที่ไม่ เหมือนแผนที่จริงที่
 จากปากเพราะบางแห่งไปมาและระยะไกลมากจะเห็นจากแผนที่ไม่
 เหมือนแผนที่จริงที่เดินไปมาและระยะไกลมากจะเห็นจากแผนที่ไม่
 ไกลทางมากไปมากของแผนที่จริง

จะเห็นว่าคำกล่าวถึงแผนที่ของภาคเหนือและอีสาน มีรูปแบบเหมือนกัน
 ความไปมาและระยะไกลมากจะเห็นจากแผนที่ไม่ เหมือนแผนที่จริงที่
 ไกลทางมากไปมากของแผนที่จริง

1. สำเนาจากงาน ศ. ธรรมศาสตร์, สำนักพิมพ์, จำนวนหน้า 16.

มหาชาติภาคเหนือ

กวางทรายจักหนีเสียเหล่า ก็เพราะเสื่อโครงเก่าไต่เพียงจง
 ขอกความต่อนั้นมหาชาติอีสานไม่ไกลลาวไว้ และที่กล่าวเหมือนกันแต่ข้อความผิดแยก
 กันออกไป เช่น

มหาชาติภาคเหนือ

ช่างพังจักหนีเสียเดือน เพราะวาช่างบูเพื่อบมีหลาย
 นกจักหนีเสียคนไม้ ก็เพราะคนไม้มีลูกหลวงหลาย

มหาชาติภาคอีสาน

ช่างจักหนีเสียจากเดือน เพราะวาเดือนนี้มีไม้ไผ่และใบง
 นกจักหนีเสียจากคยไม้ ก็เพราะต้นไม้มีกิ่งงาสาขานักว่าง

ความแตกต่างกันของมหาชาติภาคเหนือกับภาคอีสานในรูปแบบอีกประการหนึ่งก็คือ
 คำลงท้ายราย เวลาจบบทรายตอนหนึ่ง ๆ มหาชาติภาคเหนือนิยมลงท้ายด้วยคำว่า บัณฑิต
 หนอแลนา ชะแล นั้นแล อันชะ ฤ นั้นเทอะ นั้นเทอะ กอนเทอะ กังนี้เป็นตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1

พระมหาสัตว์เจ้ารองไรร่าเรณ	โอยอินทูลสองคนเจ้าพ่อ
กูหื้อแล้วก่อปารมีธรรม	บัดนี้พร่าหมกใจคำ
มากำจัตตอหน้า	เป็นตั้งข้าใช้เกากองเวือนมัน
บัดนี้ทาวันลงสามทอย	คลาคลาคคยลงแลง
สองเพิงแพงอยากเขา	ไปจักวป้อนเข้าหื้อลูกกุน <u>บิชาหนอ</u> ¹

¹ พระธรรมราชาวัตร, "กัณฑ์มาร" มหาชาติภาคพวนันท์, หน้า 22.

ถอดความ

พระมหาศัคว์เจ้าทรงกันแสงพิลาปว่า โธ่สงสารลูกทั้งสององค์ของพ่อ เรา
 ประทานไปเพื่อกอบารมีธรรม ชานี้พราหมณ์ใจกำโฉบาบ มากำจักทำเชือกต่อหน้าเรา
 ประหนึ่งว่าทาสีในเรือนเบี้ย ยามนี้ตะวันก็ยอแสงกำลังตามลาคับแล้ว ลูกรักทั้งสองหัว
 ซาว ไครเล่าจักมาป้อนข้าวให้ลูกเรากินไค้หนอ

ตัวอย่างที่ 2

<p>ในเมื่อพระยาเวสสันดรระทมผ่านแฉว แฉวเดินกาลวันหนาสังขยาว่าไค้ คุตตะา เตตุวา ก็ร้องก้องสนั่นหวั่นไหวไปมา ทรายบต่อเทาดังพรหมโลก ปฐวีไหววะวาค แกพราหมณาจารย์ ยญูเถา</p>	<p>อันประสาทหื้อลูกแก้วเป็นทาน สองแสนสี่หมื่นโยชนะคานา โกลาหล โกลาหล เป็นอันหนึ่งอันเดียว ชาติโอโหสิ ก็เกิดมี คุ้มอันหื้อลูกรักอัศวราชเป็นทาน อันชมเทาเขามาชอนันต์¹</p>
---	---

ถอดความ

ยาบพระเวสสันดรบรมราชทรงประทานพระลูกแก้วทั้งสองพระองค์เป็นทานนั้น
 แฉวเดินหนานับไค้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็สะท้านสนั่นไหวเกิดโกลาหลขึ้นพร้อมกัน ทรายถึง
 พรหมโลก สาเหตุที่แฉวเดินไหว ก็เพราะพระองค์ทรงบริจาคพระราชโอรสและพระราชธิดา
 อันประเสริฐทั้งสองพระองค์แก่พราหมณญูเชก (ชูชก) ซึ่งถือไม้เท้าคนมาชอนันต์¹

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร, "กัณฑ์ที่ ๑" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 1

ตัวอย่างที่ 3

<p> ข้าแต่พระ ฤๅษีเจ้าฟ้า วานางมีทมิฬ เห็นจักถือว่าข้าเป็นยิงใจบาป เห็นจักถือว่าข้านี้มักกามหลายหลาก พระอยู่เหนือหัวเฮยเจ้าฟ้า เสือเหลืองและเสือโคร่ง ราชสีห์มาอยู่เฝ้า ขาอมือสาหวานไขว้ พระยาเนื้อจิ้งจอกหลบหลีก ข้าจึงเขี้ยวมายามค่ำ พระราชาจูงนายโคคอคโทษเกษา </p>	<p> ข้าจักไปออกหน้าตั้ง ฤๅษี ฉลาดรู้ความเข็ญ เห็นจักถือว่าข้าเป็นยิงร้ายหยาบมากุศุม เห็นจักถือว่าข้านี้ไปเล่นชู้จากผัวขัวดู <u>พระแล</u> ข้าบว่าจักกมหน้าสู่วะเจี <u>อับชะตุ</u> ร้องเสียงส่งกองศิริ ที่ข้าจักไต่เตาเทียมมา จะใจซ่อนหนทาง เตนหลีกฟีกทางเทียบ คาวันตกคำพันเวลา เมื่อกำพร้าพอลางเดี่ยว <u>กอบนทะเล</u>¹ </p>
---	---

ถอดความ

ข้าแต่พระ ฤๅษีเจ้าฟ้า หม่อมฉันจักเขาน่ากับใครได้ เขาจะหาว่ามีทมิฬบอใจ
 เมื่อคราวเข็ญ เขาจะหาว่าหม่อมฉันเป็นหญิงใจบาป หญิงร้ายหญิงหยาบข้า เขาจะหาว่า
 หม่อมฉันมักมากในกามคุณลึกลอบทำชู้จากสามีจริง ๆ ข้าแต่พระทูนกระหม่อมแก้ว หม่อมฉัน
 จักไม่กมหน้าสู่นรกชั้นอเวจีหรือไร

พระยาเสือโคร่งและเสือเหลือง ส่งเสียงกองไฟ ทั้งพระยาราชสีห์ก็มานาเฆวาง
 ตรงทางเดินที่หม่อมฉันจักมา หม่อมฉันยกมืออภิวาทวิงวอนขอตลอดเวลา พอพระยาเนื้อ
 หลีกทางให้จึงได้รับมา จวบจบตะวันตกคณิศเวลาไปแล้ว ขอพระองค์โปรดพระราชทาน
 อภัยโทษ แก่หม่อมฉันซึ่งเป็นเมีย กำพร้าของพระองค์สักครั้งเดียวเถิดพระเจ้าข้า

¹ พระธรรมราชาบุตร, "กัณฑ์ทรี" มหาชาติภาควิชา, หน้า 15

คำสอนมหาชาติภาคอีสาน

สำหรับคำสอนมหาชาติภาคอีสาน เวลาคบข้อมความตอนใดตอนหนึ่งของคำรายนัน
ไซ้คำว่า ก็ข้าเทอญ แท้ก็หีนนา ฉะนี้เทอด^๑ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เป็นช้อยกับสมภาคพระภูบาลเป็นเจ้า
อัปไปแสวงหาลูกไม้
พระจอมธรรมค้อยมิตตาอโคโฆ
บุพพนิมิตต์ อีว่าบุพพนิมิตต์เกิดมีมาก
หลงใหลหาลูกไม้ในป่าภูกระซัง
ก็มาหลกชุกตักคาย
หอยบักว่ามาชว่าชวิกเสอ
คทาในกาดะเมื่อนัน
ชอกก็ยกมือถวยาปี ส่เกล้า
ทั้งทีสาพร้าพรอมมัสการว่า
พระบุญเชื้องหน่อไ้
ราชสีห์อย่าไคพาธา
สองกษัตริย์พี่น้อง
เพ็งบุรธาตีคำสวัสดิ์

อดโฆค้อยมิตตาแกชา เมียกำพร้าอยู่กลางไพร
เอามา ส่จ้งหัน
แกชานอยปางเคี้ยว ก็ข้าเทอด^๑
เห็นหลกแท้ไปใจ
ชวิกตีก็ อันว่าเสียมควงคมค้อยคาก
สาบกระเซาลูกไม้
แท้ก็หีนนา
อกแห่งซากก็สะบันสันสาบ
นบดมเจ้าเทวกา
อนกายสังอย่าไคมาไกล
อยู่คานควาคีรี
เลื้อป่าอย่าไคยาวี
อับอยู่แห่งหงศาธา
ก็เพ็งมีควยอานภาพอัญญาไคไหว ฉะนี้เทอด^๑

ถอดความ

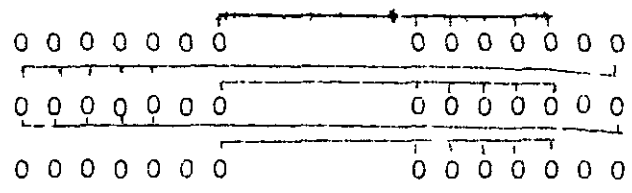
เป็นข้าทาสในพระราชสมภารของทูลกระหม่อม โปรคพระราชทาพระเมกตาแก
เกล้ากระหม่อมฉัน ซึ่งเป็นเมีย (มเหสี) กำพร้าอยู่กลางป่า ที่ได้ไปแสวงหาผลไม้ เพื่อ

¹ สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฑ์พระ" ฉ้ามหาชาติ, หน้าลาน 23.

เอามาเป็นเครื่องเสวยขอพระองค์ผู้เป็นจอมธรรม พระราชทานอภัยโทษแก่กระหม่อมฉัน
 ครั้งเดี๋ยวนี้เด็ก ปุณนิมิตเกิดขึ้นมากมายเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ขณะทีหม่อมฉันหลงไหลหาผลไม้
 ในป่า เสียมก็พลาคหลุดจากมือ สายกระเช้าที่ห้อยอยู่บนมาก็คิดว่าตกลงไป แผลจจริง ๆ
 ขณะนั้นดวงหทัยของหม่อมฉันก็สั่นไหว ไฉนจะมีขึ้นเหนือเศียร นบนอบเพพยคาทั่วทิศวิง
 วอนขออย่าให้อันตรายมากกว่าร้าย พระทูนกระหม่อมซึ่งประทับอยู่ในเขา ราชสีห์อย่าได้
 เบียดเบียนสิ เสือป่าอย่าได้ราวสองกษัตริย์พี่น้องซึ่งอยู่ในศาลา พิงพาบุษราศีของทูน
 กระหม่อม และควบบานุกภาพแห่งการกราบไหว้ของหม่อมฉันนี้เกิด

ลักษณะรายวมหาชาติของภาคกลาง

มหาชาติของภาคกลางเ้ารายยาวเป็นพื้น นิยมเรียกกันว่า มหาชาติกลอนเทศน์
 แม้ว่าในเนื้อเรื่องจะเป็นรายก็ตาม พระสงฆ์ทั้งหลายใช้เทศน์ให้ประชาชนฟัง บางแห่ง
 เรียกว่ารายยาวมหาชาติก็มี รายยาวก็มี มีแผนผังฉบับหลักดังนี้

รายยาว คือรายซึ่งท่านนิยมสัมผัสสังทำยวรรค และรับศนวนรรคคำใด ๆ ก็ได้
 เป็นสัมผัสเชื่อมกันไปเช่นนี้จนจบ ส่วนวรรคแยกเข้า เอกรับเอก โทรับโท ฯลฯ นั้น
 ทาบก็นิยมควย แต่ไม่เคร่งครัดอย่างรายอื่น ๆ และรายยาวนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับราย
 โปราณมาก ต่างแต่รายโบราณ ท่านแต่งเข้ากับโคลงสุภาพทั้งหลายมีกำหนดคำในวรรคหนึ่งๆ
 ไว้ชัดเจน มีสัมผัสและวรรคถูกต้องคงแผนทีวางไว้ข้างบนนี้ ส่วนรายยาวนี้เป็นคำกาบท
 ซึ่งท่านเ้ารองและแต่งเป็นคำสวดเรื่องต่าง ๆ เพื่ออ่านสูกฟังอย่างคำร้องเพลงหรือกล่อมลูก
 เป็นนกัน ส่วนคำไขววรรคหนึ่ง ๆ จะเ้า 5 - 6 คำ หรือ 6 - 7 คำ หรือมากกว่านี้ก็ได้

เป็นแต่ให้ทางสัมผัสส่งต่อไปยิ่งมากยิ่งขึ้น แต่ลงกับรับจะเป็นคำเกี่ยวกับไม่ได้¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า ร่ายยาวมหาชาติของภาคกลางมีลักษณะยาวกว่าร่ายยาวของมหาชาติภาคเหนือและอีสานจริง ๆ ทั้งนี้ก็อาจจะแต่งขึ้นโดยอาศัยหลักการเทศน์เข้าประกอบด้วย กล่าวคือ การเทศน์ของภาคกลางพระเทศน์ชา ไขลิลดาเสียงเนิบงามมีลูกคอประกอบด้วย สำหรับมหาชาติอีสานและภาคเหนือนิยมเทศน์จังหวะเร็วไปซ้ำเสียงเป็นบางตอน คำร่ายจึงนิยมคำสั้น ๆ เพื่อสะดวกในการอ่านของพระผู้เทศน์ดังกล่าวแล้ว ตัวอย่างของภาคกลางมีดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

พรหมณ์ คุกรมหาพรหมณ์พรหมบุตรมวรบรรพชาชาติพิชังคพิสัย เอตเสโล
 แลนัตในเมื่อน้ำโนนก็เขาไหลขอกเยี่ยมโพยมอย่างพยับเมฆ มีพรอเขียวชาวดำแดง
 คูถิเรก กังรายรัตนพณีแนมน้ำโครสม กรบแดงพระสุริยะส่องระกมก็ดูเด่นดังดวงดาว
 วาวเวววะวาววาบที่เว้งวุง วิจิตรจรัสจรัฏฐุง เป็นสีรุ่งฟุ้งพบเพ็ญกับพรที่เห็นอากาศ
 บ้างก็เกิดก่อกอบประหลาดศิลาลายแลละเลื่อมๆ ที่งอกงำเป็นแงเงื่อมก็ชะงูชะงองงละเลื่อม
 ชะงอเฒ่า²

ตัวอย่างที่ 2

สุริเยนเมื่อพระสุริยสายัณห์สมัยจะใกล้ค่ำ คล้อยตกท่าอัสคังคต เป็นเพลาพาฯ
 พยัคฆคุบหมันเทิงร้อง กีกกองทีลิกบีบประเปรียงเสียงสนับพันสี่ พนาคร แซ่เสียงโสมสิง
 กาลชาติประ กาศศัพท์เห่าหอน เสียงระนิแทนยวไม่ให้ยูโยย ๆ ละห้อย สะท้อนสะท้อนไพโร
 วังเวงวิเวกคง เสียงผีป่าโป่งส่งศัพท์อุโฆษโฆมนางไม้ ภูกองคะนองไพโรไหวหวั่นหวาด

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า 91 - 92.

² กรมศิลปากร, "กัณฑ์มหาพน" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 202.

พั้งนี้ก็จะ เบื่อก เบื่อทุก เส้นโลมชาติประหลาดล้ำสะพรึงกลัว¹

คำสั่งทนายรามมหาชาติของภาคกลางนิยมลงด้วยคำว่า นี้เถิด นี้แล นั้นแล เป็นขึ้น

ตัวอย่าง

ขอพระองค์ไต่ทรงโปรดปรานี้	ข้าพระผู้สผู้ตามักัก
ประทานโทษพระลุกรักร่วมชีวิต	แต่ครั้งเคี้ยวครั้งนั้นเถิด
พระมารดาอยู่ข้างหลังตั้งแต่จะคร วดูหา	จะ เสราทรงพระ โศกกับแฉงให้ไม่วายไว
อยู่ในห้องคำทักักจันทน์ <u>นี้แล</u>	
ปางเมื่อจอมประชามหา เวสสันดรคลิก	เชอหิมยกส์ตศคมหาทานแล้ว
พระทัฬหาว เชอผองแผ้วชัณบาน	ต่อทาบบารมีแห่งหน่อพระจันศรี <u>นี้แล</u> ²

ลักษณะภาพยมหาชาติของภาคใต้

คงได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า มหาชาติภาคใต้นั้น แต่งด้วยภาพย 3 ชนิดคือ ภาพยานี ภาพยฉมัง ภาพยสุรวงคนางค์ กับมาลินีฉันท 15 นั้น เพื่อให้สะดวกแก่คนฟัง ในท้องถิ่น และสะดวกในการใช้ขับร้องเวลาเล่นหนังตะลุง ซึ่งทำไถ่กว่าคำประสิทธิ์ประเภทอื่น สำหรับรูปแบบนั้นเหมือนกับภาพยในภาคกลางทุกประการ มีความแตกต่างกันอยู่ ก็คือ การใช้วรรกยุกต์ให้เสียงเป็นไปคาบสำเนียงของประชาชนในท้องถิ่น และมีคำบางคำก็ใช้ภาษาถิ่นสยดแทรกเข้ามาด้วย คงผู้วิจัยจะยกมาเป็นตัวอย่างต่อไป

เกี่ยวกับเรื่องภาพยนี้ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนารัตน์) ได้อธิบายใน

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์มหาพรต" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 324.

² กรมศิลปากร, "กัณฑ์ทานกัณฑ์" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 54, 56, 63.

หนังสือหลักภาษาไทยว่า "คำกาพย์เป็นของไทยเรา หมายถึงคำกาพย์พวกหนึ่งซึ่งต่างจากกลอน เพราะจักรวรรคต่างกัน ต่างกับโคลงและร่าย เพราะไม่นิยมเอก โท และต่างกับฉันทเพราะไม่นิยมครุสหู แต่ท่านประพันธ์เข้ากับกับฉันทก็ได้คือ กาพย์ยานี กาพย์ฉมังและกาพย์สุรางคนางค์ ครั้นโบราณหนังสืออ่านเล่นก็ตี หนังสือสวนอาบก็ตี แมจนคำร่ายบางอย่าง ท่านก็จัดเป็นคำกาพย์ 3 ประเภทที่สลับกับแทนคำกลอนสมัยนี้

กาพย์เหล่านี้คงเป็นคำดั้งเดิมของไทยเราย่างเดียวกับโคลงและร่ายคงกล่าวแล้ว ครั้นอาจารย์ทางบาลีรวบรวมมาแต่งเป็นภาษาบาลี เรียกว่า คัมภีร์กาพย์ จึงเรียกว่ากาพย์ตามภาษาบาลี¹

พระมหาษากกหรือมหาษาคิภาคไค ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเปรียบเทียบนี้เป็นของโบราณที่แก้ไขแต่งไว้หลายร้อยปีมาแล้ว คำกาพย์ที่นำมาแสดงทั้งหลายจึงเป็นรูปแบบของฉันทลักษณ์ที่เกิดขึ้นตามความนิยมชมชอบของคนในสมัยนั้นด้วย

รูปแบบของกาพย์

ก. กาพย์ยานี นิยมใช้แต่งสลับกับกาพย์ฉมังและสุรางคนางค์ มีแบบข้อบังคับดังต่อไปนี้

คณะ คือบทหนึ่งมี 2 บาท บาทต่อเรียกว่า บาทเอก บาทท้ายเรียกว่า บาทโท และบาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหน้ามี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ รวมบาทหนึ่งเป็น 11 คำ จึงเรียกยานี 11 ที่ปรากฏในพระมหาษากกหรือมหาษาคิ ฉันทวิธีฉมังฉิมาวาสสงขลา ที่ผู้วิจัยนำมาเปรียบเทียบนี้ เรียกว่า กาพย์ 22 คือนับคำทั้ง 2 บาท ๆ ละ 11 คำ รวมเป็น 22 คำ

ลักษณะสัมผัสใน ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัมผัสนอก คือสัมผัสบังคับไป้อย่างเดียวกับสัมผัสคำกลอนทุกอย่าง ต่างกันเพียงวรรคหนึ่ง ๆ มีค่าน้อยกว่ากันเท่านั้น ดังแผนต่อไปนี้

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, (นิม กาดูจาชิวะ), หลักภาษาไทย, หน้า 102-104.

	วรรคสลับ	วรรครับ
บาทเอก	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0
	วรรครอง	วรรคส่ง
บาทโท	0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0

ตัวอย่าง

กราบทูลแด่พระบาท คู่ไค้ไม่อาไหลด เมื่อพระแม่มีตรี	ว่าบิตุราชนี้ก็ไทร ละไห้เจ้าทำโทษา จักจรดีเขาไปป่า
จึงภาเอาลูกยา ควัญญาพระบิตุเรศ เหมือรหนึ่งแกลงชิงซัง	มาทูลฝากก็แสงสัง ไม่สังเวททรงกรนัง มายกให้แก้ศาซี
มีไค้คงคอยูธา ว่าควยกรรหานี น่านมพระมารดา ไม่คิคสังหารเลย	พระแมมาแค้นพิริ ไม่ถึงที่จวายน้อย โออนิจาพระคุณเอ้ย แกลกนอยทั้งสองรา ¹

ผู้วิจัยได้เขียนตามแบบอักษรเดิม ซึ่งเป็นสำเนียงของประชาชนชาวภาคใต้ การสะกดการันต์เป็นไปตามแบบของโบราณทั้งสิ้น จึงเป็นการลำบากแก่การอ่านของคนไทยในภาคอื่นไม่น้อย ผู้วิจัยได้ถอดรูปออกมาเป็นภาษากลางปัจจุบันดังนี้

กราบทูลแด่พระบาท คู่ไค้ไม่อาลัย	ว่าบิตุราชนี้ก็ไฉ ละไห้เจ้าทำโทษา
------------------------------------	--------------------------------------

¹ วัคมีณีมาวาส "กัณท์กุมาร" พระมหาสาภก. หน้า 147 - 148.

เมื่อพระแม่ภัทรี	จักรลีเข้าไปเฝ้า
จึงพาเอาลูกยา	มาทูลฝากกับแสงตั้ง
ควร ฎาพระบิดุเรก	ไม่สั่ง เวชทรงกรรณัง
เหมือนหนึ่งแก่งคังซัง	มากก็ให้แก่ตาซี
มีไต้คงคอบุกา	พระแม่มาจากพงพี
ควรวากัถหานี้	ไม่ถึงที่จะวายเสวย
น้ำนมพระมารดา	โอ้อนิจาพระคุณเอ๋ย
ไว้คิดคงสารเลย	แก่ลูกน้อยทั้งสองรา

ข. ภาพยอนัง

ภาพยอนังภาคใต้เรียกว่า ภาพย 16 มีข้อมันังคัมตั้งค่อไปนี้¹

คะ บทหนึ่งมีบาทเดียว ไม่มีบาทโทอย่างภาพยยานี และบาทหนึ่ง ๆ มี 3 วรรค วรรคต้นมี 6 คำ วรรคกลางมี 4 คำ และวรรคท้ายมี 6 คำ รวมเป็นบทหนึ่งมีบาทเดียว 16 คำ และเพราะมีบาทเดียวไม่มีกำหนดบาทเอก บาทโท จึงแต่งให้จบลงเ็นบาทใดก็ได้

สัมผัส ภาพยอนังไม่มีสัมผัสสลับ จึงจบวรรคเดียวเ็นบาทเอก โท ได้ ซึ่งตามธรรมดา จบสัมผัสวรรคหนึ่งเท่านั้นเป็นบาทหนึ่ง สัมผัสนอกของภาพยอนัง ของแบบโบราณเท่านั้น 3 แห่ง คือ สุกวรรคต้นเป็นสัมผัสรับ คำสุกวรรคกลางเป็นสัมผัสรอง และคำสุกทายวรรคเป็นสัมผัสส่ง ตามตัวอย่างดังนี้¹

	รับ		ส่ง
0 0 0 0 0 0	0 0 0 0	0 0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0

0 0 0 0 0 0	0 0 0 0	0 0 0 0 0 0	0 0 0 0 0 0
รับ	รอง		ส่ง

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร, (นี่) กาญจนาศีวะ), หลักภาษาไทย, หน้า 105-107.

ตัวอย่าง

ผู้สยดี่ปี่โฮเทวี	อันนางผู้สยดี่
วรนาคผู้ราชมารคา	
โกสัจจวังกิจจา	วากรุงนรา
จะซัปพระลูกจากจร	
สะคุงพระทัยอวรก	วรกายสายสมร
ตกตลิ่งระวีวทองค	
พระพันปีเจ้าจรง	จินตนาบีกปลง
คังตามาเกิดกาลี	
จำจกไปงคคี	คูใหญ่ทิวา
ปราสาทพระราชบุตรา	
คิดแล้วซั๊กสายภษา	ซัซลชารา
เสด็จทรงสีมิกาโดยควน	
เรงรีบมาตามทองฉนวน	คร้งถึงทควร
ไใหญ่คซังสีพิกา ¹	

กาพย์สุรางคนางค์

กาพย์สุรางคนางค์ บางทีก็ใช้คำว่า "สุรางคนา" แต่ก็แปลว่า นางฟ้าเหมือนกัน ทั้ง 2 อย่าง ในพระมหาชาติก ทานใช้คำว่ากาพย์ 28 เพราะกาพย์นี้มี 28 คำ มีข้อ บังคับคงต่อไปนี้

คณะ บทหนึ่งมีบทเคี้ยว ซึ่งมี 7 วรรคด้วยกัน และวรรคหนึ่ง ๆ มี 4 คำ ซึ่งรวม

¹ วัดมณีมาวาส, "กัณฑ์ทานกัณฑ์" พระมหาชาติก, หน้า 35.

เป็นบทหนึ่งมี 28 คำ และภาพนี้มีบาทและบาทเดียว คือไม่มีบาทโท จึงแต่งให้จบลงโดย
 บาทใดก็ได้ อย่างภาพยั้งไม่จำเป็นให้จบในบาทคู่เหมือนภาพย้านี้

สัมผัส มีระเบียบอย่างสัมผัสกลอน คือ มีสัมผัสรับรอง สั่งและเชื่อมสัมผัส
 เชื่อมรอง เจ็บกัน คังแผนต่อไปนี้

0 0 0 0	0 0 0 0	0 0 0 0	0 0 0 0	0 0 0 0
สัมผัส	รองสัมผัส	เชื่อมสัมผัส	สัมผัส	เชื่อมสัมผัส
0 0 0 0	0 0 0 0			
รอง 2	เชื่อมรอง 2 สั่ง			

ตัวอย่าง

ตกใจร้องกรีด ทวาดหวาดหวีด วายยามาทำ ผู้เถาเจ้าเล่ห์ โวเวณิศำ
 ชูชกลุกลำ แม่เอ่ยอย่าอึ้ง
 ยกมือขึ้นผาด บิดิตาควาด ไครนี้หน้าจึง พรามว่ากุดอง คำทองที่หนึ่ง
 อมิตคาหยิกทิ้ง ให้แล้วหนึ่งนอร
 แทนนอมิตคา ปฏิบัติรักษา มีให้อาวรร ตามเรคกษัตริย์ มีมาแค กร
 อยู่สุขสโมสร กวชูชกกา

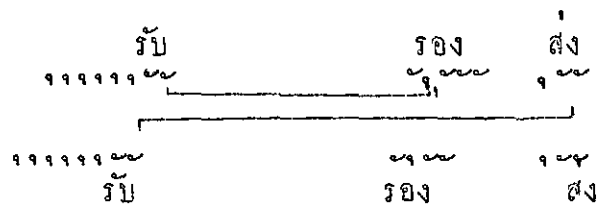
เขียนตามอักษรภาคกลาง

ตกใจร้องกรีด ทวาดหวาดหวีด วายยามาทำ ผู้เถาเจ้าเล่ห์
 โวเวณิศำ ชูชกลุกลำ แม่เอ่ยอย่าอึ้ง
 ยกมือขึ้นผาด อมิตคาหวาด ไครนี้หน้าจึง พรามว่ากุดอง
 คำทองที่หนึ่ง อมิตคาหยิกทิ้ง ให้แล้วหนึ่งนอร
 แทนนอมิตคา ปฏิบัติรักษา มีให้อาวรร ตามเรคกษัตริย์ มีมาแคกอน
 อยู่สุขสโมสร กวชูชกกา

¹ วัคัฒนิมาวาส, "กัเทศุชก" พระมหาธาตุก, หน้า 78.

มาลินีนันท

ฉันทลักษณ์โบพระมหาชาคกของภาคใต้ นอกจากจะมีกาพย์ 3 อย่าง ปรากฏอยู่ เป็นอันมาก แต่กวีเกิดสอกลแทรกฉันทเข้ามาอีก ตอนหนึ่งคือมาลินีนันท 15 โดยกวีแต่ง สอกลไว้ในตอนเกิดแม่คินไหว คราวพระเวสสันดรบริจาคพระโอรสชिका คงมีความมุ่งหวังให้เนื้อความตอนนั้นดีกว่าตอนอื่น ๆ ซึ่งกวีเห็นว่ามีค่าสำคัญมาก "มาลินีนันท" ที่กวีแต่งนี้มีอยู่ด้วยกัน 12 บท มีแผนผังดังนี้

คณะทางภาษาไทย บาทหนึ่งท่านแบ่งเป็น 3 วรรค วรรคต้น 8 คำ วรรคที่ 2 มี 4 คำ และวรรคที่ 3 มี 3 คำ ส่วนสัมผัสวรรค 1 ก็จบในบาท 1 ดังนั้นท่านจึงกำหนดว่าบาท 1 เป็นบท 1 เพราะมีสัมผัสจบวรรค¹ ตัวอย่าง

วันเมื่อท้าวสละลูกสงสาร	อัศจรรย์ก็บรรกาล
กำมบาท	
สิ้นเดือนเสทือนพิภพไหวทวาด	เขาพระสุเมรุราช
ก็เอนอร	

เขียนแบบหนังสือไทยภาคกลาง

วันเมื่อท้าวสละลูกสงสาร	อัศจรรย์ก็บรรกาล
กำปนาท	
สิ้นเดือนเสทือนพิภพไหวทวาด	เขาพระสุเมรุราช
ก็เอนอร	

¹ พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ). หลักภาษาไทย. หน้า 131.

แบบที่มาสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ มหาชาติของภาคใต้ไม่มีคำลงท้ายเหมือนรายของ มหาชาติทั้ง 3 ภาค คงจะเนื่องมาจากการแต่งควย กาพย์และฉันทัน มีเนื้อควยแน่นอน วนคายควยอยู่แล้วไม่ต้องใจคำสร้อย เพื่อเสริมให้ถ้อยคำมีน้ำหนักขึ้นอีกในการวิจัยนี้ จึงไม่ได้ วนบายเปรียบเทียบกับมหาชาติภาคอื่น ๆ

1.3 ลักษณะพิเศษของมหาชาติของภาคต่าง ๆ ที่รูปแบบฉันทลักษณ์เด่น

การกำหนดลักษณะพิเศษของมหาชาติแต่ละภาคว่า มีความดีเด่น ในกระบวนฉันทลักษณ์อย่างไรนั้น ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นได้ 3 ประการคือ

1.3.1 กวีผู้แต่งเป็นบุคคลใดในฐานะเช่นไร ในกรณีศึกษาจากรูป แบบลีลาภาษาที่ใช้กระบวนฉันทลักษณ์ ถ้ากวีที่แต่งคำวางตนอยู่ในเมศบรรพชิต รูปแบบการ แต่งย่อมนับไปอย่างเรียบ ๆ ไม่โลดโผน เหมือนกวีที่เคยดำรงชีวิตทางสมณเพศมาและ มาเป็นกวีที่สละบิณฑบาตมาก การแต่งจึงมีลักษณะพิเศษออกไปตามฐานะของบุคคล

อีกประการหนึ่ง พื้นฐานทางความรู้เกี่ยวกับฉันทลักษณ์และอักษรศาสตร์ ตลอดจน ขนบธรรมเนียมประเพณีของกวีนั้นควย รูปแบบมหาชาติภาคกลางนับเป็นเอกในฉันทลักษณ์ แบบราย ทั้งนี้ เพราะเจ้าปราชญ์ราชบัณฑิตที่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักแต่งกวีขึ้น เพื่อ ถวายพระเจ้าแผ่นดิน และพระบรมวงศานุวงศ์เป็นสำคัญ แต่มหาชาติภาคเหนืออีสานและ ภาคใต้กวีใดแต่งขึ้น โดยอาศัยความนิยมในท้องถิ่นเป็นเครื่องบังคับจิตใจ ภาษาที่ใช้จึงอ่าน เข้าใจง่ายไม่มีศัพท์แสงสูงอย่างราชาศัพท์ ที่เขียนเพื่อผู้มีความรู้อ่านอย่างของภาคกลาง จึงสรุปได้ว่า มหาชาติทั้ง 3 ภาคคือ เหนือ อีสาน และภาคใต้ เขียนขึ้นเพื่อต้องการ ให้คนในถิ่นรู้เรื่องราวโลกนี้ไม่ว่าคนประเภทใด ก็นับเป็นผลดีของรูปแบบฉันทลักษณ์ประการหนึ่ง

1.3.2 การวางรูปแบบฉันทลักษณ์ เป็นไปตามความต้องการของ คนในท้องถิ่นนั้น กวีย่อมแต่งขึ้นตามภาวะสิ่งแวดล้อมทางภูมิประเทศและขนบธรรมเนียมทาง สังคมเป็นประการสำคัญ กวีย่อมสอดแทรกคตินิยมทางประเพณีเข้ามาด้วย ทำให้ผู้รู้รู้สึก ซาบซึ้งและเห็นจริงจึงไปควย เพราะ เคยประพาศปฏิบัติกันมา

1.3.3 การใช้ภาษาถ้อยนิมิตภาษาถิ่นของตน ที่เคยพูดกันมาในท้องถิ่น เช่น ชื่อที่เรียก คน สัตว์ สิ่งของ สถานที่ เป็นต้น สอดแทรกเข้ามาในวรรณกรรมที่ตนแต่งขึ้น ความมุ่งหมายก็คือง่ายโยการแต่งประการหนึ่ง และมีความต้องการให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้นด้วย

ผู้วิจัยจะยกเอาคำประพันธ์ที่ปรากฏในมหาชาติและฉบับมาแสดงไว้ ณ ที่นี้ เพื่อจะให้เห็นความดีเก่าของรูปแบบฉันทลักษณ์ที่กวีแต่ละภาคได้แต่งไว้ ดังนี้

มหาชาติภาคเหนือ

ดูรนางกัณฑ์หาของรักยิ่ง เคี้ยวแกงพีเยย	คนทั้งหลายในโลกสงสาร
ยังกล่าวตำนานว่าไว้	จะใจสับสนมาว่าแม่เนื้อคน
แหงกุมาระกุมารี่สาวศรีหนุ่มหน้อย	กนโอบอยู่ใกล้
คือว่าไคพลัดพราก ฤตตายไป	เท่ายังแต่พอคนเท่านั้น
แวงมีชีวิตก็ เสมอตายแล้ว	เหตุน่าไคพลัดพรากแม่แก้ว
ผู้มีใจวินคุดกเท่า	พอเป็นใจก็บอคนดู ¹

ถอดความ

กัณฑ์หาของรักยิ่ง เคี้ยวของพีเยย คนทั้งหลายในโลกสงสารนี้ มีกล่าวเป็นตำนานไว้สับสนมาตามลำดับว่า แม่ของเด็กชายหญิงคนใดไม่อยู่ใกล้ด้วยการพลัดพราก ฤตเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ยังเหลือแก่พอเท่านั้น ถึงแม้จะมีชีวิตอยู่ไปก็เสมือนตายแล้ว เหตุน่าไคพลัดพรากจากแม่ผู้มีความรักความสงสาร ลูก พ่อค้นหาไคสงสารลูกไม่

¹ พระธรรมราชาตฤตวร, "กัณฑ์กุมาร" มหาชาติภาคพายัพ.. หน้า 19

มหาชาติภาคอีสาน

ดูรานองกัณฑ์หา เอกจุจिया นรา
ยสดี นคติ สภาภคตา
บมีบารคาออยอิน
แน่วามีชีวิตหลอตายล้ามาก
ความมฺุฮานเพื่อนว่าไว

อันวาททั้งหลายมางพองมากล่าวว่า
อันว่าเค็กนอยผู้ใดแรกแต่เกิดมา
ทุกซึกากมีนชวชชววย
อคเอื้อนยากหอคหิวนม
บัคนี้ก็หากมาได้แก่เอาพื่อนองทั้งผองแฉนา¹

ถอดความ

นองกัณฑ์หาเอย ทาทั้งหลายบางทบทกล่าวกันว่า เค็กนอยผู้ใดแรกแต่เกิดมาไม่มี
บารคาพุมักักรักษาขอมระทระเหินหาเลี้ยงชีวิต ถึงจะไม่ตายยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องทนทุกข์
ทรมานอคอยากหิวนม คำโบราณที่ท่านกล่าวไว้บัดนี้ ก็หากมาได้แก่เราทั้งสองนี้แล

มหาชาติภาคกลาง

ดูกร แก้วกัณฑ์หาเอย
ว่ากำพราสองประการสืบสัการ โดยประเพ็ นรา เอกจุจिया กุมารกุมารไคไรนรา
ปราศจากพอยังแต่แม่ผู้เดียว
ทารกา ทารกผู้ไคไรนราศ
ก็เปล่าเปลี่ยวไคไรชื่อว่าสุขยดินทั้งบิดามารดา
ถึงจะได้ทุกซึกัยก็รัยสิ่ง
อันคุณของพระมารดาท่านพร รณาไว้เป็นที่ยิ่ง

พี่ไคโยนเนื้อความตาเล่าสืบกับมา
ก็พอแลเห็นยิวชื่อว่าอู้อยู่พร้อมทั้งบิดาและมารดา
ปราศจากแม่ยังแต่พอยผู้เดียว
ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษาเฝ้าก็ไม่ถึงใจ
อันบิดาแล้วก็นิ่งไคไม่มาพา
ดีจจ คำที่วานั้นก็สมจริงอยู่แล้วนะพระ
นองแกจกัณฑ์หา¹

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์กุมาร" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 253.

มหาชาติภาคใต้

คุณพระนง ผู้แจกลาวพรอง บรรยายแต่หลัง ว่าเด็กผู้ใด
 พอตายแมย้ง เค็มนั้นเสมอบ้าง ยังพร้อมสบาย
 มีแต่บิดา ก็ไต่ชื่อว่า กำพร้าสองฝ่าย เสมือนึงอีกเรา
 พี่น้องสองสาย ลำบากอยากร้าย ไต่ความทุกท่าน
 บิดาหารเฉย บองกรรหาเอย หน้าที่จิจน เราจ้อยไปโย
 มาจักวายชนม์ ดีก็ว่ามาทน วิบากโพบพราหม

เขียนแบบตัวหนังสือไทยกลาง

คุณพระนง ผู้แจกลาวพรอง บรรยายแต่หลัง ว่าเด็กผู้ใด
 พอตายแมย้ง เค็มนั้นเสมอบ้าง ยังพร้อมสบาย
 มีแต่บิดา ก็ไต่ชื่อว่า กำพร้าสองฝ่าย เสมือนหนึ่งอีกเรา
 พี่น้องสองสาย ลำบากอยากร้าย ไต่ความทุกชน
 บิดาทานเฉย บองกัณหเอย หน้าที่จะจน เราจะย้อยไปโย
 มาจักวายชนม์ ดีก็ว่ามาทน วิบากโพบพราหมณ์

จากตัวอย่างทั้ง 4 ภาคที่ผู้วิจัยนำมาแสดงไว้ ทำให้เห็นความที่แตกต่างกันออกไป
 บทกวีภาคเหนือและอีสาน เน้นไปการใช้ภาษาสละสลวยแบบภาษาถิ่น มีความง่ายในการ
 กำหนดเนื้อความของประชาชนภายในถิ่น รูปแบบอนุวัตรกับความต้องการในชุมชนนั้น ๆ
 เป็นเกณฑ์ มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง รูปแบบฉันทลักษณ์เนื้อความในรายยาวกว่า
 ของภาคอื่นทั้งหมด และมีเนื้อความเชิงพรรณนาที่เกินทั้งในรูปแบบและเนื้อหาของคำคือ
 ใช้คำอย่างงดงาม มหาชาติภาคใต้เปรียบเทียบกับภาคอื่นลำบาก เพราะรูปแบบฉันทลักษณ์

¹ วัคัษณินาวาส, "กัณฑ์กุมาร" พระมหาชาติ, หน้า 156.

เป็นไปอีกแนวหนึ่ง ถึงแม้กระนั้นเราก็กำหนดความถี่เด่นในรูปแบบและ เพื่อความ ว่าคือ และให้ข้อความในเรื่องชัดเจนเหมือน กับภาคอื่น แต่ความนิยมชมชอบย่อมขึ้นกับภาษาเขียนในท้องถิ่นเป็นเครื่องวัดอีกทีหนึ่ง ความเชยชินต่อรูปแบบภาษา ย่อมสร้างทัศนคติว่าของตนเองนั้นดีเยี่ยมกว่าของคนอื่นได้ เพราะแรงแห่งศรัทธา และความยึดถือที่มีต่อของซึ่งคนพบเห็นมาแต่เดิมเป็นประการสำคัญ

จึงสรุปได้เป็น 3 ประการคือ

1. โครงสร้างที่มาจากบาลีนั้นตรงกัน ทั้งนี้เพราะเราได้รับมหาเวสสันดรมาจากกวีเมธีพระสุตตันตปิฎก เช่นเดียวกัน
2. ลักษณะนิยพลักษณ์ทั่วไปในรูปแบบตามความนิยมในท้องถิ่นของตน ทั้งในกานภาษาและวรรณยุกต์ ที่ประชาชนผูกพันในขณะนั้น
3. รูปแบบของฉันทลักษณ์ของบทาชาติแต่ละภาค มีความถี่เด่นสละสลวย กวดยลีลาภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ของตน

2. สำนวนโวหาร

กวีหรือนักประพันธ์ย่อมมีลักษณะลีลา หรือสำนวนโวหาร เป็นของตนเอง คือเอกลักษณ์เฉพาะตน แม้เรื่องที่ตั้งนั้นจะมีโครงสร้างเป็นเรื่องเดียวกันก็ตาม สำนวนภาษาที่แสดงออกจะแตกต่างกันออกไปอย่างเห็นได้ชัด

เปลื้อง ๗ นคร กล่าวไว้ในหนังสือลักษณะกวีประพันธ์ว่า "ตามปกติเมื่อเราอ่านหนังสือ เขา อมทราบเรื่องราวจากข้อความที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ท่านอ่านหนังสือกฎหมายหรือตำราเลข ท่านจะไม่มีความรู้สึกอะไรเกิดขึ้นเลย จะรู้สึกบ้างก็แต่ในความยากง่าย เจ้าใจหรือไม่เข้าใจเท่านั้น หนังสือพวกนี้ไปได้เราอารมณ์ใด ๆ ท่านอ่านเพื่อต้องการความรู้เท่านั้น แต่หนังสือบางเรื่องท่านอ่านแล้วสัมผัสตัวอาจยิ้มและหัวเราะออกมาได้ อารมณ์ดีเศร้าใจจนน้ำตาไหล อาจเกิดความโกรธเคืองแค้น อาจเกิดความสำราญเป็นสุขใจ มีอารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น ยิ่งกว่าอ่านตำรากฎหมายเป็นอันมาก สิ่งที่ทำให้ท่านเกิดอารมณ์นี้แหละ คือ ศิลปะ"¹

¹ เปลื้อง ๗ นคร, วิชาการประพันธ์, หน้า 1.

จะเห็นได้ว่าการใช้สำนวนโวหารของกวีเป็นศิลปะแบบหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดอารมณ์ต่างๆ ขึ้น ทั้งเป็นสุขและเป็นทุกข์ เสียใจและดีใจ ย่อมมีอยู่พร้อมในมหาเวศสัจธรรมชาคกของ แต่ละถิ่น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นอิทธิพลของศิลปะที่กวีเอามาปรุงแต่งตามภาษาและ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นนั้น เพราะตัวกวีเองก็อยู่ภายใต้สิ่งเหล่านี้ ย่อมเป็น เครื่องหล่อหลอมให้พูดให้เขียนอย่างนั้น ๆ เป็นการตอบสนองความต้องการของประชาชน ผู้อ่านผู้ฟังได้เข้าใจและกำหนดเรื่องความได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจะนำเอาสิ่งดังกล่าวมาศึกษา ค้นคว้าตามหัวข้อต่อไปนี้

2.1 ศิลปะในการแต่ง กวีผู้แต่งมหาชาติของภาคต่าง ๆ นั้น ต่างใช้ ศิลปะที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ ขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างสำคัญยิ่ง จึงทำให้วรรณกรรม ที่ปรากฏออกมามีรสทางวรรณคดีอย่างสมบูรณ์ เต็มไปด้วยอลังการศาสตร์ฝ่ายเสียง และ อลังการศาสตร์ฝ่ายความหมาย ก่อนที่จะเปรียบเทียบกับศิลปะของกวีผู้รจนามหาชาติทั้ง 4 ภาคนั้น ผู้วิจัยจะนำเอาอลังการศาสตร์ฝ่ายเสียงมากล่าวไว้ก่อน เพื่อเป็นหลักในการเปรียบเทียบ เนื้อความในมหาชาติแต่ละเรื่องแต่ละตอน ซึ่งจะช่วยให้กำหนดสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ใน หนังสืออลังการศาสตร์กล่าวไว้ดังนี้

“คราวนี้เราจักกล่าวถึงประมวลอลงการ อันไว้เบญญ์แล้วไซ้ กำประพันธ์แม่คำ ที่ปราศจากโทษทั้งหลาย แลประกอบไปด้วยคุณทั้งหลาย ก็ยังไปสง่าเหมือนรูปร่างหญิง อันสักแต่ปราศจากลักษณะที่ชั่ว และประกอบด้วยลักษณะที่ดี แต่เท่านั้นก็ไปสง่าฉะนั้น

“จิตฺตุม” (แปลก) “วภูโรติระ” (พุกไม่ตรง) “อนุปุรัส” พุกชำ ๆ

“ยมมมู” (คู) เป็นองการฝ่ายเสียง อลงการฝ่ายความหมายก็คือ “ชาติระ” (ชาติ)

“อุปภา” “รูปกม” (รูป)²

ในการทำเอาอลังการศาสตร์เข้ามาเป็นหลักสำหรับการเปรียบเทียบ เพื่จะชี้ให้เห็นว่า กวีแต่ละภาคมีความแตกต่างกัน แม้ข้อความตอนเดียวของมหาชาติ กวีบาง

¹ เปลื้อง ณ นคร, วิชาการประพันธ์. หน้า 1.

² ป.ส. ศาสตร์, แปลจาก อลงการศาสตร์ ของ วาสุภ, หน้า 5 (ฉบับโรเบียว)

ภาคก็มีอสังการศาสตร์ ในรูปหนึ่งแต่ไม่มีในที่แห่งหนึ่ง จะกำหนดตายตัวเลยไม่ได้
 ศิลปการแต่งจะมีอสังการศาสตร์ หรือไม่มีก็อาจจากกับไถ่ในแง่หนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยจะศึกษา
 ค้นคว้านำเอาข้อความในรายที่ปรากฏในมหาชาติทั้ง 4 ภาค มาเปรียบเทียบกันไว้ต่อไป

1. จิตรกรรม ในวรรณคดีสันสกฤต กล่าวถึงการประพันธ์ซึ่งกวีใช้ถ้อยคำที่แปลก
 แต่มีความคล่องแคล่ว มีจินตนาการที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังคล้อยตามไปด้วย ทั้งรู้สึกแปลกใจว่า
 ไฉนจึงเป็นอย่างนั้น ลักษณะการพรรณนาแบบนี้ ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง
 มากที่สุด คงเนื่องจากกวีในภาคกลางอยู่ในราชสำนักพวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยกันแต่งขึ้น
 เพื่อถวายพระมหากษัตริย์และฟังกันในราชสำนัก หรือในกลุ่มผู้รู้ทั้งหลายก็เป็นได้ ลักษณะ
 การแต่งของกวีเหล่านั้นจึงเต็มไปด้วยถ้อยคำและสละสลวยงดงาม เป็นที่แปลกใจของผู้อ่าน
 ผู้ฟังดังตัวอย่างต่อไปนี้

มหาชาติภาคกลาง

ตัวอย่างที่ 1

ย่อมนชื่อว่าเขาคันชมาทนต์ เพราะคิณฑพฤษคณาชาติประหลาดหลายอย่าง
 ต่าง ๆ พรรณ มีกลิ่นอันขจรพุ่งไป อาจจะให้ผู้ไกลได้คมโคจรของนาสิกเป็นทางเข้า
 แล้วมีนเบาอารโธสคธาณภาพ ราชจึงใคร่รู้จักทราบเป็นปถม บพุด เวสสุสนุโคร
 ราชชาติไหนเล่า ซึ่งสบแก้วพระสีพีบรรณานเรศเวสสันดร เป็นพื้นฐาน สลัดจประทับ
 พร้อมกับพระบวรบุทรบุตรี พระเทวีเทวีวิวัคเรศ¹

กวีได้พรรณนาถึงความมาพิศวงของภูเขาคันชมาทนต์ และแสดงถึงความงามทาง
 วรรณคดี ศิลปคือ การเขียนพระนามพระเวสสันดร พระนางมัทรีได้อย่างสวยงามยิ่ง

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์จุลพน" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 130.

และถ้าหากจะพิจารณาด้วยคำในรายกัณฑ์หาพจน์ก็ยิ่งทำให้เห็นอสังการศาสตร์ที่ว่าด้วย จิตรกรรม ได้ชัดยิ่งขึ้น เช่น

ตัวอย่างที่ 2

เอสเสโล แลฉนัคนเื้องหน้า ยอดเปี่ยมโพยมอย่างพยับเมฆ โนนก็เข้าใหญ่
มีพรรณเอิบวชวาคำแสดงคุดิเรก กังรายรัตนพนมณีนามณีใครชม
ครันแสงพระสุริยะส่องระคม ก็ดูเกินคังควงควาววาวแววระวามวามที่เว้งวุง
วิจิตรจำรัสจารุรุรง พงพิมเพียงคันนัมพรนภาภาค
บางก็ก่อเกิดกอนประหลาดศิลาสาย ที่เงงำเป็นเงงเงอมก็ชะงุมชะงองกะงอนผา
แลละเลื่อม ๆ ที่ผูกเฝินเป็นแผนภูตะเพิงพิัก บางแห่งเล่าก็เห็นหักเป็นรอยร้าวราน
ระกาย ครอบจะพิควงควยวารอุตกที่ตกลง เป็นหยาดหยัด หยดย้อยเย็นเย็นเห็นหนาว¹

ข้อความที่กล่าวแสดงให้เห็นศิลปการแต่งที่เพริศมพร้อมควย จิตรมู อย่างแท้จริง
ถ้าจะค้นหาชานักบาศคเหนือและภาคใต้ตอนเดียวกันนี้ ก็อ้อมจะไม่บ่เลข ดังตัวอย่าง

มหาชวติภาคเหนือ

มหาชวติภาคเหนือไม่ได้พรรณนาไว้อย่างนำแปลก นำพิควงเหนือบของภาคกลาง
โดยเฉพาะตคนันักกล่าวแต่เพียงว่า

ทวนพรทนงจุงมาพี	กุกักบอชชีที่อรูที่อาศรม
เขานันกลบเลิสแล้ว	เพียรยอมไปควยหนุแก้วและหินผา
ชื่อว่า เขาคันชบาทนะ	พระยาเวสสันตระเจ้าชาง
อยู่เสพสร้างกระทำผด	ควยเมียบตบเลิสแล้ว

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์หาพจน์" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 202.

กับทั้งดองลูกแก้วอุคม¹ (ท่านพรหมวงษ์บาทณี เราจับนอกที่อาศรมให้ ภูเขานักลบสูงลิ่ว ประกอบไปด้วยพลอยและหินผาซึ่งว่าเขาคันธมาทนะ พระเวสสันดรประทับสร้างบารมีกับพระมเหสีและพระราชโอรสธิดาทั้งสองพระองค์)

ในกัณฑ์มหาพนกัโหมพรธมาพิสการอะไร เบียงแคบอดลักณะของภูเขาท่านั้น
ตั้งคำของพระอจุตศคาบสบอกแก่พรานหน้ชุกค่อไปนี้

ดูราพรานหน้ค่อยอันนั้นสูงเพียงจอมหมอก ถัดข้างชอกคองหนา
ชื่อเขามาทนะปุ่นผอ หินผากอองกัน²
(พรานหน้เออย ภูเขานั้นสูงเยี่ยมเมฆ อยู่ถัดจากป่าไผ่นั้นชื่อว่า
เขามาทนะนำคูน่าชม มีหินกองกอกันเป็นชั้น ๆ)

มหาชาติภาคอีสาน

มหาชาติของภาคอีสานกล่าวถึงเขาคันธมาทนะไว้คล้ายกันทั้ง 2 ฉบับ เป็นการกล่าวแบบขรรษาไม่มีอสังการ ศาสดาฝ่ายจิตรมู ทั้งนี้ก็หวังมุ่งหวังจะให้ประชาชนผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจเป็นประมาณ ตัวอย่างดังนี้

ตัวอย่างที่ 1

ดูราหน้พรานหน้ผู้ใหญ่ อส มัคว่า อันว่าค่อยอันนั้นเสโลม้กว่าเสลโย
เอสโส ปพพิโต
เข็มรยอมแล้วควยหินทั้งแท่ง อันโลกหากตั้งแต่ไว้แต่ปฐมกัณฑ์
ประคับกัวยคันธชาติของหอมทิพยสืบสิ่ง จึงได้ชื่อว่าคันธมาทนะบรรพตปรากฏเห็นมา¹

¹ สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฑ์จุลพน" ลุ่มมหาชาติ, หน้า 4.

ถอดความ

คุณพรหมณ์ ภูเขาลูกนั้นประทับใจด้วยหินทั้งแท่ง ซึ่งตั้งมาแต่ปฐมกาลแล้ว
ประทับใจด้วยคัมภีร์ของหอมลิมประการ จึงได้ซื้อคัมภีร์มาทนะบรรพตปรากฏสืบมา

ตัวอย่างที่ 2

เอ้โสมักว่าเสนาบโยเซ็รยอมแล้วค้าย อันโลกหากแต่งไว้แก่ปฐมกาล
หินทั้งแท่ง

คัมภีร์มาโน ชื่อว่า เขาคัมภีร์มาทนะ เหตุคอยอันนั้นยังคนแล เทวคาทั้งหลายอีเข้า
มารอดมา ถึงที่นี้

ก็ให้แก้วแก้วมาไปด้วยคัมภีร์ของหอม จึงได้ชื่อว่าคัมภีร์มาทนะนั้นแล¹
ทิพย์สืบสิ่ง

ถอดความ

ภูเขานั้นประทับใจไปด้วยหินทั้งแท่ง ซึ่งมีมาแต่ปฐมกาลแล้ว ชื่อว่า เขาคัมภีร์มาทนะ
เหตุภูเขาลูกนั้นเมื่อคนหรือ เทวดามาพบจะ กลิ้งอกกลิ้ง เมามัวแก้วคัมภีร์ชาติอันเป็นทิพย์สืบ
ประการ จึงได้ชื่อว่าคัมภีร์มาทนะ นั้นแล

จะเห็นได้ว่ามหาชาติภาคเหนือและอีสาน กล่าวถึง เขาคัมภีร์มาทนะด้วยการพรรณนา
แบบธรรมดา ไม่วิจิตรพิสดารมีอลังการศาสตร์ เหมือนมหาชาติภาคกลาง ความมุ่งหมาย
ของกวีมีเพียงว่าต้องการจะให้คนอ่านคนฟัง เข้าใจเนื้อความได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งต่างกับมหาชาติ
ภาคกลาง คนที่จะกำหนดเรื่องราวเข้าใจความได้จะต้องเป็นคนที่มีพื้นฐานทางอักษรศาสตร์
เป็นอย่างดีมาก่อนไม่อย่างนั้น จะกำหนดได้ยาก เพราะเต็มไปด้วยศัพท์ที่เป็นอลังการมาก
เกินไปนั่นเอง

¹ สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฑ์หาพน" ลัทธิมหาชาติ, หน้า 8.

มหาชาติภาคใต้

คุุราพรามเถา เราจักบอกเล่า ถองแถวแนวไพร กำหนดถิ่น
 โนนแลเข้าใหญ่ ชุ่มอำไพ สูงสุดเมคา
 ลวนลีลาลาย แววาวพราวพราย เปร็ดพริ้งเพราตา เขียวขาว เหลืองแดง
 แสงส่องเวหา จับแสงสุริยา วาววาบปลาบเปลว
 เปนโตรกเป็นตรอก ชโงกชงอก เงื่องงำถ้ำเหว คุมตักตั้งหอย
 เห็นลอยแลแล้ว หน้าเลียบหลุเร็ว รากหอยหินผา
 ไปลงปล่องช่องซวาก เวียงผาหน้าฉลาก ทหารทารา ข้าไหลลับลับ
 หลุ่มพศก เว้นชานปรายมา ฟุ้งเฟื่องผอยฟ่อง
 ยังโนนทิว ชันพฤษชาติ คุงามล้ำมัยอง งอกบนเนินเขา เป็นแนวแก้งอิง
 สังกลิณล่อง เกษรสารพัน
 จึงโคซื่อว่า คันขมาทักพศก จอบเกล้าไพหาร แสนสนุกยิ่งล้ำ
 รัศวันรันทวาน เป็นที่ถาวร ทานพคนพัน¹

เขียนแบบอักษรไทยภาคกลาง

คุุราพรามเฒ่า เราจักบอกเล่า ถองแถวแนวไพร กำหนดถิ่น
 โนนแลเข้าใหญ่ ชุ่มอำไพ สูงสุดเมคา
 ลวนลีลาลาย แววาวพราวพราย เปร็ดพริ้งเพราตา เขียวขาว
 เหลืองแดง แสงส่องเวหา จับแสงสุริยา วาววาบปลาบเปลว
 เปนโตรกเป็นตรอก ชโงกชงอก เงื่องงำถ้ำเหว คุมตักตั้งหอย
 เห็นลอยแลแล้ว หน้าเลียบหลุเร็ว รากหอยหินผา

¹ วัคัณฉินาวาส, "กัณฑ์อุพน" พระมหาชาติ, หน้า 98 - 99.

โปลงปล่องของชวาก เวียงผาหน้าฉลาก ท่าซารชารา น้ำโห่งลั่นลั่น
 หลุมบรรพชา เชนชานปรายมา ฟุ้งเวียงผอยของ
 ยังโน้นทสี่ ชั้นพญาทสี่ กูงาบล่ายอง งอกบะเนินเขา เป็นแนวแถวถอง
 สิ่งกลั่นละออง เกษรสารพัน
 จึงได้ชื่อว่า คันชมาทน์พิศา จอมเกล้าไพโรษาร แสนสนุกยิ่งล้ำ
 รสรวยรินหวาน เป็บสถานที่ ทานเทศนธรรมพ์

ถ้าสังเกตภาพพระมหาชาติของใต้จะเห็นได้ว่า มีการพรรณนาความงามของ
 ภูเขาคันชมาทน์ไว้นี้อีกกับ ทั้งแสดงลักษณะแปลกประหลาดไว้ด้วย จึงนับเป็นจิตรรมุได้
 แม้จะไม่บอกเท่าของภาคกลางก็ตาม การเปรียบเทียบจึงทำให้เราทราบว่า กวีได้พรรณนา
 ความในมหาชาติแตกต่างกันทางอนุภาค เพราะเกิดขึ้นจากจินตนาการและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง
 มีอิทธิพลบังคับอยู่ วรรณกรรมจึงปรากฏออกมาให้เราตัดสินได้ว่าต่างกันในรูปแบบ

๖. วฏโรติ ในวรรณคดีสันสกฤต หมายถึงการพูดไม่ตรง หมายถึงการพูดแบบ
 มีเค้าเงื่อนให้ผู้อ่านเกิดความคิดจินตนาการตามไปด้วย การที่กวีเขียนลักษณะนี้ขึ้น ก็ด้วย
 ความคิดของกวีเอง มีความคิดซับซ้อนหรือกวีเองต้องการจะให้ผู้อ่านเกิดความคิดไปด้วย
 สำหรับมหาเวสสันดรชาดกของทั้ง 4 ภาค เท่าที่ได้ศึกษาคับคว้า ลักษณะที่ใช้ลักษณะ
 แทนสิ่งที่เป็นความจริงนั้นมีมากในมหาเวสสันดรของภาคกลาง สำหรับมหาชาติภาคเหนือ
 และอีสานนั้นมีอยู่บ้างเป็นบางแห่ง ส่วนของภาคใต้กลับไม่มีลักษณะของวฏโรตินี้เลย ตัวอย่าง

มหาชาติภาคกลาง

กาสรกำเหลาะราก็ลับเขาเขาคีตยงู
 พวกพรพรวิหกหงส์ก็เห็นหับเขวหา คอยกณนางนภเมณีนรังเรียง
 หมมยุรก็ส่งเสียงกระดั๊บเมฆมากมายเป็นภาษา¹

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, "กัจจัมหาพน" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 211.

ส่วนในมหาชาติภาคเห็นฉบับ กวีได้พรรณนาเพื่อความเข้าใจอย่างธรรมดา ไม่มี
ลักษณะวรุโระตะอยู่ถึงจะมีก็ไม่มากนัก พอ ๆ กับมหาชาติอีสานแล้ว ดังตัวอย่าง

โมหนุติ ก็ชบเร่ยนิคีระชู	กับค้วนกเป็นคู้ฉวีเมียบ
ร้องเสียงเซียงสะส่า	ก่องท้วป่าทังมวล ¹
มีทังแลนคำตัวพ	แลนสอกลุฉวีเมียบ
จักเวียบนอนงอนกันอยู่ ²	ทะรายคู้ฉวีเมียบ
กระต่ายเซียงไปเป็นคู้	

ถอดความ

ก็ชบเร่ยนิคีระชูระหว่างนกกู้ฉวีเมียบ ร้องกันเซียงแซกกองป่าทังมวล
มีทังแลน (ตะกวด) ตัวพ เสาะแสวงหาตัวเมียบ จึงเหลนนอนเคียงกันเหมือนเนื้อทราย
คู้ฉวีเมียบและกระต่ายกลอ เคลียดก็เป็นคู้ไป

มหาชาติภาคอีสาน

พิชานันวานกั้งหลาย	พหูโหนติ ก็มีปากโนป่าปากไฟสอ ^๓
วิมาสาหาคือว่าแวง เสาฮอนบินสูง	โมราณกยูงวอนหาคู ชะชูเหลื่อมฉายวรร
นกเงาลงเรียบมองปลา	อภิญหาฮ้องมีเสียงคั่นมวนยั้งนักหนา
กวรจินดาเงิงขนาด	อุปกุชชีโน เฝียรยอมฮ้องฮ่าขึ้นเป็นนยาม
คือมือเซาพ่าเสียงหวาน	เมื่อแลงชานเสียงออน
ฮองแลวกกลมกัมนอน ³	

¹ พระธรรมราชาวัตร, "กัณท์จุลพน" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 6

² พระธรรมราชาวัตร, "กัณท์จุลพน" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 10.

³ สำนักงาบ อ.ธรรมศักดิ์, "กัณท์จุลพน" ลำนมหาชาติ, หน้า 15 - 16.

ถอดความ

ธรรมชาติทั้งหลายมีอยู่มากมายในหนวป่าพนาสกา^๑ แง่บินวนว่อนอยู่ในที่สูง
นกยูงก็รำวาทหากผู้มีสี่สันเลื้อยมา

นกเจ้าบินเฉียดพื้นน้ำมองหาปลา ส่งเสียงร้องไพเราะยิ่งนักควรแก่จินตนาการ
เหลือเกิน มันจะร้องตามเวลากล่าวคือ ตอนเช้าร้องเสียงอันทวา^๑ ยามเย็นร้องเสียง
อ่อนโยนลงแล้วพากันหลับนอน

3. อนุปุระสา มีลักษณะพุ่มช้า ๆ เพื่อแนบซอกความใหญ่อันผู้ฟังรู้สึกซาบซึ้งยิ่งขึ้น
กวีในภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสาน พรรณนาข้อความที่ช้า ๆ ไว้หลายตอน แต่ไม่
ปรากฏในพระมหากาพย์ของภาคใต้ ทั้งนี้จะเป็นเพราะพระมหากาพย์แต่งเป็นกาพย์
ไม่สามารถจะสอดแทรกองค์การศาสตร์ลงไปอย่างสะดวกก็เป็นได้ จะขอยกเอาข้อความใน
มหากาพย์แต่ละภาคมาแสดงไว้ต่อไปนี้

มหากาพย์ของภาคกลาง

สะอื้นพระทัยหายว่าโอมพิริเจ้าพี่เออ บุณย์พิงนอนแล้วนะ เจ้าเพื่อนยาก
เจ้ามาตายจากพี่ไปโนงวัก เจ้าจะเอาปากคี^๑หรือมาเป็นปาก^๑ จะเอาพระบรรพชาลา
นี้หรือเป็นบริเวอพระเมรุทอง จะเอาแต่เสียงสาธิตาอันร่ำร้องนั้นหรือมาเป็นทองประโกม
ใน จะเอาแต่เสียงจักจั่นเรไรละเรไร อันร่ำร้องนั้นหรือมาต่างแดนสังข์และพิศพาพิ
จะเอาแต่เมฆหมอกในอากาศนั้นหรือมากันเป็นเพดาน จะเอาแต่ขลุ่ยขางในพระนิมพานต์
มาต่างฉัตรเงินและนัทรทอง จะเอาแต่แสงพระจันทร์อันบุคณองมาต่างประทีปแก้วงามโอภาส¹

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์พิริ" มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์, หน้า 288

มหาชาติภาคเหนือ

ในมหาชาติราชนาก็คือภาคเหนือ กวีโคไตรกอนปุระสาะมากกว่ามหาชาติภาคอื่น คือมีการย่ำคำเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับความประทับใจมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

นางนงคราญอันมาตากกลางป่าไม้	นางเทามาสะกุกุฬไว้อยู่คนเดียว
ผู้โคจักมากกลางไพร เขียวป่าไม้	ผู้โคพอยจักมาผาไม้ไวหือเป็นหลัก
ผู้โคจักมาช่วยกุกุฬที่หัว	นางหนูหมอนและหมผา
ผู้โคพอยจักมาตักน้ำช่วยหน้าแม่อุคม	ผู้โคพอยจักมาสร้างผผและเกล้า
ผู้โคพอยจักมาอุ้มเจ้าใส่เห็นอตก	ผู้โคพอยจักมาชักน้ำกลาง
ผู้โคจักมาผ่านทางใส่สองหู	ผู้โคพอยจักมาอินคางน้องไท
ผู้โคจักมาสอมดอกไม	เห็นเบเกศเกล้าเกศา

ถอดความ

น้องผู้มีความโศภาคเจ้าถึงแก่ชีวิตกลางป่า มาทอดทิ้งพี่ไว้คนเดียว ไครจักมากกลางป่านี้ ไครจักมาช่วยผาไม้ไว้เป็นพิภ ไครจักมาช่วยพี่ชอเตียรนาง หนูหมอนและหมผาให้ ไครจักมาชักน้ำกลางหนานางผู้ประเสริฐ ไครจักมาสร้างผผและเกล้าผผให้ ไครจักมาอุ้มแม่ไวบนตัก ไครจักมาชักน้ำกลางหน้าไท ไครจะมาเอาคัมพูใส่ให้น้อง ไครจักมาส่งสารน้อง ไครจักมาทำพวงดอกไม้ให้แม่ที่คบนเกล้า

¹ พระธรรมราชาวัตร, "กถาเขมร" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 28

ตัวอย่างที่ 2

ว่าลูกมาทะเละยอกส์เนหาเฮยเทียมท้าว	มาเป็นที่เหมาะหนองน้ำขึ้นเขยใจ
ลูกมาทะเละแม่ศรีนงวัยหนุ่มเนา	ฐานะที่นับไซ้เป็นที่เจ้าเมื่อมรด
ลูกมาทะเละแม่ท้าวที่ผิวอ่อนเฮย	แมคอกกลมคกปลอง
เต็มวานางเองบหยองก็หากดูงาม ¹	

ถอดความ

ลูกขึ้นมาเด็กยอกเส้าหาญเคียงพี่ จงมาเป็นเครื่องทรวงแห่ยวหัวใจให้พี่เฮย
 ลูกขึ้นมาเด็กแม่ศรีนงวัยหนุ่มเนา สถานที่ยี่ไซ้เป็นที่เจ้าจะมาตาย ลูกขึ้นมาเด็กแม่ท้าว
 ผู้มีผิวสีชมพู สอกกลมเป็ปลอง กิ่งแมนางไม่ประดับตกแต่งก็สวย

มหาชาติภาคอีสาน

กวีไค้พรรณภาคตอนที่พระนางมัทรีถึงวิสุตฐิภาว และพระเวสสัศครทรงรำพันถึง
 เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ พระวรกาย และทรงเสียดายพระนางที่จะจากไป ดังเป็นตอน
 เกี่ยวกับมหาชาติกัณฑ์เทวีของภาคพายัพด้วย - ตัวอย่างดังนี้

อหิ อัญญาหากอญ	บริคุพสอง
ไผจักมาผาณาไมเฮ็ดหลัว	ไผจักมาช่วยจิจมหัวบางลูกนึ่ง
ไผจักมาหลังน้ำอาบสรงศรี	ไผจักมาควยทามแกมมัทรีไปปลองป่า
ไผจักมาผาณาไมเฮ็ดเจิงตะกอน ²	

¹ พระธรรมราชาวัตร, กุศลเจตน์ * มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 29.

² สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฑ์เทวี" * ลำมหาชาติ, หน้าลาน 15.

ถอดความ

เรานี้จะต้องวญญ์โดยไม่มีคู่แล้ว ใครเล่าจักมาฆ่าไม้ทำเป็นพื้น ใครจักมาช่วยยกเคียว
แม้นขลุ่ยหนึ่ง ใครจะบาทลึงน้ำสร่ง ใครจักมาช่วยหามพระศ พระมัทรีไปปลงที่ป่าช้า ใครจัก
มาฆ่าไม้ทำเป็นเชิงกะกอน

คำร่ายที่บอกมา เป็นตัวอย่างของบทราชาศัพท์ทั้ง 3 ภาคนี้ (เวนมหาชาติภาคใต้) ทำให้
เห็นว่ากวีไทยเราสามารถแนบในอลังการศาสตร์มาก ความประสงค์ก็ต้องการจะเน้น
เนื้อความที่สำคัญบางตอนที่กวีเองอยากจะให้ประทับใจผู้อ่านผู้ฟัง ถึงสุดยอกทางอารมณ์
หรือปลุกอารมณ์ให้ได้รับรสทางวรรณคดีระสโรยอย่างสมบูรณ์ที่สุด แม้นั้นหลักบางข้อ ๆ
ทางพระพุทธศาสนาก็เน้นอุปมาอุปไมยไว้มาก เช่น พระธรรมบทชุตทานิกายได้กล่าวไว้ตอน
กำเนิดพระราหูล พระมหาสัตว์เจ้า ทรงเสกขันธ์ของพระนางกัสาโคตมี คราวกล่อม
พระราหูลกุมารว่า

นิพพุตา นุน สภา มาตา

นิพพุโต นุน โส ปิตา

นิพพุตา นุน สภา นารี

ยสุสายัณ อิติโส ปติ¹

ถอดความ

พระราชาบุตร เป็นโอรสของพระมารคองศ์โค พระมารคานั้นก็ดับแล้ว เป็นพระ
โอรสของพระราชาบิดาโคพระราชาบิดานั้นก็ดับแล้ว เป็นพระ สวามีของหญิงโคหญิงนั้นก็ต้องดับ
(เหมือนกัน)

ดังนั้นอลังการศาสตร์แบบนี้ จึงเป็นเครื่องเสริมวรรณกรรมมหาเวสสันดรชาดกของ
ไทยทั้ง 3 ภาค มีความมั่งคั่งเป็นเครื่องส่งเสริมการอ่านการเทศน์ให้ดีขึ้น กว่าเนื้อความ
ที่กล่าวเลยไปรวดเดียว ความประทับใจย่อมไม่เกาะเกี่ยวอยู่นานเหมือนการกล่าวซ้ำๆ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "สตฺยวัฑฒ" ธรรมบท, หน้า 80.

อย่างนี้

4. มุมมอง การใช้คำเป็นคู่คือ การเล่นคำเล่นอักษร ทำให้เกิดความไพเราะ เวลาอ่านหรือขบร่องในมหาชาติภาคต่าง ๆ กวีได้ใช้คำคู่ลงไปมาก เพื่อความไพเราะของเรื่องและเกาะกินใจ ในมหาเวศสัตรีของทุกภาคเต็มไปด้วยสัมผัสคือ "คำคู่ คำเทียบคู่" ทำให้บรรด คำพบคู่ คำแทรกคู่ คำแทรกถ ดูความไพเราะของกาพย์กลอนอยู่ที่สัมผัส สัมผัสมี 2 อย่าง คือ สัมผัสนอก กับ สัมผัสใน ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร จึงทำให้ความไพเราะยิ่งขึ้น¹ ผู้วิจัยจะนำตัวอย่างในมหาชาติแต่ละภาคมาแสดงไว้ ณ ที่นี้

มหาชาติภาคกลาง

ททากาเลในกาลเมื่อสมเด็จบรมหน่อนราธิราชินทร์สองภษัตริย์ ผู้เป็นมิ่งมุกุชเขต
ชัตติยยอดยิ่งสามกึ่งวงศ์

คือสมเด็จพระบรมจักรพรรดิพงศุบันดรวงกสิณเทเวศ อันเป็นยอดฤาษีเสยัญประเทศ
พุทธชางกูร กุฑามินนิหาร

คือพระมิ่งวิมลบาลย์มหิตลิมหิลี สุพรสาวสวัสสิเทพพาริ ภัทรีศรีศุภกษัตริย์ชัตติยวรวงศ์
เรอจึงพาพระวิสุทสิสวั กิจชัตติยทั้งสอง องคอรอุบแอบอกอุริราช²

มหาชาติภาคใต้

อายสิงว้างเขาช่า	พรามจึงร่าท่ากระบี่
เิมหัวเกล้าใต้	หน่สนี่ไซโตโองเมง
ยุควานนิกโครีบอย	หอบตะตึงตะโองเตง

¹ เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทย, หน้า 18.

² กรมศิลปากร, "กึ่งพุทธชก" มหาเวศสัตรีชาดก, หน้า 125.

ขึ้นไคถึงคากบ
 ถุงชาตคกเวียราย

กบกับกิงคูของหาย
 คิตเสียดายสมุกเหล็กไฟ¹

เขียนแบบหนังสือไทยภาคกลาง

อ้ายสิงหวิ้งเข้าชำ
 ไมเท่าแตกไล่ตี
 ยุคยานนิโครชย่อ
 ถุงยามยาโยงเบง
 ซึ่ไคถึงคากบ
 ถุงชาตคกเวียราย

พราหมณ์จิ้งรำท่ากระบี่
 หินเขินไทรโตโงงเบง
 ห้อยตะตึงตะโตงเตง
 น้ำเตาตกแตกกระจาย
 กบกับกิงคูของหาย
 คิตเสียดายสมุกเหล็กไฟ

มหาชาติภาคเหนือ

รถทั้งขวลยกเบียง
 ซึงกับไปเบียงชะชวาคชะชว
 เสียงนั้นลื้อคกูกอคงควบ
 เบียงตมตะตาม
 หกทองฟ้าฟาดถึงพรหม²

เบียงบิคเบียงผายชูชัย
 เบียงอะฮาคอะลาวอื่อทื่อ
 เสียงละสคละสาคลวลื้อนั้น
 เสียงกะกมคะคามกะคาค

ถอดความ

รถทั้งหลายยกเบียง ทำเหมือนจะบิคเบียงให้หิรัยชนะ ซึงกับและไปเสียงชะชวาค

¹ วัคคณินาวาส, "กัณท์ชุก" พระมหาชาติก, หน้า 93.

² พระธรรมราชาวัค, "กัณท์ชุก" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 17.

ชะช้า ๖ อะฮากอะฮาวคะครึ้น ๖ เสียงกั๊งก่องคะคุมเกรงครึ้นดั่งละสกละลาคว่นวาย
 เสียงตบตามโครมครวมครุคราด ๖ อะฮากอะฮาวกีกก่องนากาศตราบดั่งสวรรณคหฺกษั
 และถึงพรหมโลก

มหาชาติภาคอีสาน

นางแก้วราชมัทรีผู้ทรงโฉมคือฉั่วเลิศ	คู่ประเสริฐกว่านางทั้งหลาย
กทสลิวิ เป็นประคูกิ่งลำกล้วยคำสี่ลำ	งามพราวเพริศ อันเกิดแต่ประ เทศดาวเมืองสวร
จิตตวรกพิเศษ	สวนขวางเขตขงอินทร์
<u>งามจับเจียรกานก่อง</u>	ลำห้วยสูงเสมอคำ
มีลำนน้ำเอฮอน	ลมอ่อนอ่อนอวยหงาย
ทวยลำคายนาคค้อม	<u>โอบอ่อนนอมนวยนวย</u>
คือดั่งโฉมศรี เจ้าที่ที่นางนาง	ยามเมื่อกัวยุทธอรระไกว ¹

ถอดความ

นางแก้วราชมัทรีผู้ทรงโฉมดีเลิศแล้ว คู่ประเสริฐกว่าหญิงทั้งหลาย เธอประคูกิ่งกล้วยทอง มีความพราวเพริศ ซึ่งเกิดจากสวรรค์เป็นจิตรกรรมพิเศษอยู่ขวางสวนของพระอินทร์ มีกิ่งก้านสาขางามเงื่อนแสงส่องเสมอทองคำ มีสถานะเหมือนบะจะร้อนรำไออนอ่อนไปตามลมฉันใด ความโอบอ่อนนงคางานนั้นประคูกิ่งโฉมของพระมัทรี ยามบุรุษยาคไรไกวพระกร

¹ สำนักงาน ศ.ธรรมศักดิ์, *กัณฑ์กรกัณฑ์*, ล้านมหาชาติ, หน้าลาน 9.

2.2 สำนวนภาษาและการใช้คำ

สำนวนภาษาในวรรณคดีจะต้องเปรียบเทียบสมบูรณ์ไปด้วยความงาม สละสลวยในกระบวนการรจนาลงถึงแสดงถึงความปราศเปรื่องทางกวีด้วย อินทรายุทธ ได้เขียนไว้ในหนังสือข้อคิดจากวรรณคดีว่า "โคลงฉันทกาพย์กลอนทั้งมวล อันเป็นกลอนซึ่ง กวีใคร่จนาขึ้นไควรรณลาวัญย์ มีวรรณวิจิตร ประกอบด้วยกวีตาศุทธิ วรรณลาวัญย์คือความ งดงามในก่ากลอนอันไถ่ยกขึ้นไว้อย่างไพเราะสละสลวย ฝั่งระรื่นชื่นหู ดูซาบซึ้งกินใจ ถ้อยคำที่ไช้ถูกต้องตามหลักวิชาการบถวน ไม่มีกระบวนการวิปลาสคลาดเคลื่อน ฉะนั้นให้เฉใน ไพล่ผิดเป็นชนิดอนารยะ วรรณวิจิตรคือความประณีตในการรจนา เพื่อให้เกิดวรรณลาวัญย์ และความผดาดแผดงในการใช้ถ้อยคำ กระบวนรจนาให้ชวนฟังชวนดู ประกอบด้วยใช้ กลเม็ดเค็ดพรายต่าง ๆ ทั้งเสริมสร้างลักษณะให้ดูสละสลวยงดงาม บางทีก็ใช้กลบท ประกอบ กวีตาศุทธิ คือความรอบรู้ในกลการประพันธ์แห่งกวี มีลักษณะประื่องปราศด สามารถสรรเอาโลกทั้งโลกมาอยู่ยู่ในคำประพันธ์ อธิรจนาขึ้นไว้นั้นได้"

สำนวนภาษาที่ใช้ในมหาเวสสันดรซึ่ง 4 ฉบับ ที่นำมาวิจัยเปรียบเทียบนี้ ส่วน เค็บไปค้วยวรรณลาวัญย์ วรรณวิจิตรและกวีตาศุทธิ ซึ่งกวีทั้งหลายไคร่จนาไว้ แต่ดา พิจารณากันในแง่ที่แยกเป็นส่วนหลวงหรือสำนวนราชกรแล้ว จะเห็นว่าแตกต่างกันอย่าง เห็นได้ชัด นำหนักของสำนวนทำให้เราพิจารณาได้ว่าสำนวนไหนเป็นส่วนหลวงหรือ สำนวนราชกร ทั้งนี้โดยอาศัยการวิเคราะห์จากภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมนั่นเอง

ประสงค์ นิฆานเหมินท์ ได้เขียนไว้ในงานวิจัย "วิเคราะห์มหาชาติลานนา เปรียบเทียบมหาชาติภาคกลาง" ว่า โดยเหตุที่มหาชาติลานนาเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อ เทศนาให้คนในท้องถิ่นซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญส่วนมากฟัง ถ้อยคำภาษาที่ไช้ย่อมจะแตกต่าง ไปจากมหาเวสสันดรชาดก (ภาคกลาง) ซึ่งนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งขึ้นเพื่อเทศน์ในพิธีราชกร และพิธีหลวง ผู้ฟังมีตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริพาร

¹ อินทรายุทธ, ข้อคิดจากวรรณคดี, 6ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย) หน้า 11-12.

และคนธรรมดา โดยคำภษาในมหาเวสสันดรชาดกจึงค่อนข้างหรูหรา วิจิตรตระการ
ก็เช่นเช่นเดียวกับศิลปะประเภทอื่น เช่น สถาปัตยกรรม หรือ จิตรกรรม ถ้าเกิดขึ้นใน
เมืองหลวง สร้างขึ้นโดยพระราชประสงค์หรือพระบรมราชูปถัมภ์ (Imperial Art)
ก็จะมีภาพประณีตบรรจง มีการประดิษฐ์ประกอบให้วิจิตรพิสดารมากกว่าศิลปะซึ่งเกิดใน
ชนบท ซึ่งเป็นศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) แม้แต่นาฏศิลป์ถ้าเปรียบเทียบว่าแม่บท
ของซุนอุปถัมภ์รากรในบักย์ได้กับว่าแม่บทของกรรมศิลปากรก็จะเห็นว่า แม่บทของ
คณะซุนอุปถัมภ์รากรมีลักษณะข้อ ๆ เรียบ ๆ ใกล้เคียงธรรมชาติมากกว่า ไม่ว่าจะ เป็น
ท่าแขกเตาเข้าวัง กวางเดินดง หงส์บินหรือมีจิวาชมสาคร¹

ด้วยเหตุนี้จึงว่าผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ามหาชาติทั้ง 4 ฉบับ เห็นว่ารายยาว
มหาเวสสันดรชาดกมีส่วนวนภาษาที่วิจิตรตระการสมบูรณ์ด้วยวรรณคดี วรรณวิจิตร
และกวีภาพุทธิ มากกว่ามหาชาติลานนา มหาชาติอีสาน และพระมหาชาดกของภาคใต้ ทั้งนี้
ขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายของกวีในภาคนั้นแต่ต่างขึ้น เพื่อให้ประชาชนภายในท้องถิ่นอ่านหรือฟัง
เข้าใจง่าย มุ่งผลทางด้านอารมณ์เป็นสำคัญมากกว่าความไพเราะของภาษา ซึ่งผู้แต่งต้อง
การให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์และความรู้สึก โดยข้อความตรง ๆ ไม่ว่าจะกล่าวถึงธรรมชาติหรือ
การบรรยายเนื้อเรื่อง ตัวละครแม้จะอยู่ในฐานะพระมหากษัตริย์ เช่น พระเจ้ากรุงสุโขทัย
พระนางผู้สื เป็นคน ก็บรรยายด้วยสำนวนภาษาอย่างง่าย ๆ พอให้รู้ว่าใครทำอะไร
อย่างไร ดังจะยกตัวอย่างในตอนที่เกี่ยวกับของมหาชาติแต่ละฉบับมาแสดงไว้ เพื่อเปรียบเทียบ
เทียบสำนวนภาษาต่อไป

¹ ประคอง นิพนธ์นิพนธ์, วิเคราะห์มหาชาติลานนาเปรียบเทียบมหาชาติภาคกลาง (งานวิจัยสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และสยามสมาคม), หน้า 82.

มหาเวสสันดรชาดก (ภาคกลาง)

ททา กา เต ในกาลเมื่อสมเด็จบรมหน่อ ผู้เป็นมิ่งมกุฏเขตต์ติยยิ่งยอดสมมติวงศ์
 นราธิราชินทร์ สองกษัตริย์คือสมเด็จพระบรมจักรพรรดิพงศ์เพศยัตตรดวงคิณก อันเป็นยอด
 ภายสยัญเทพสุทธานุกรกฤดาเทเวศกนิหาร คือพระมิ่งวิมลมาลย์มหิตติยมิหิ์สุนทร สาวสวัสดิ
 มัทธิ ศรีศุภกษัตริย์ชัตติยวรวงศ์เทพาวารี เธอจึงพาพระวิสุทธีสวัสดิ์ชัตติยทั้งสององค์กรอุ้ม
 คือพระชาลีศรีครุเวงศ์วิสุทธีชาติเอบอกอุริราช เลิศลักขณพิเชกสรงพงศ์พิภพพระเจ้าสิหิ
 หนึ่งคือพระกฤษณะแก้วกัหาภาวารี ศรีวิรพนิทกนิษฐานุชงก่อนงคณาฏฐินานาง¹

เพียงแต่ตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าความละเอียดสละสลวยไพเราะในถ้อยคำสำนวนภาษาของ
 มหาเวสสันดรชาดกนั้นมีความดีเกินสมบุรณ์ แต่สำนวนภาษาดังกล่าวเหมาะสมกับผู้มีความรู้
 และเป็นคนชั้นสูง เป็นพื้น ยากแก่สามัญชนคนธรรมดาที่มีพื้นการศึกษาหาญจะเข้าใจได้ แต่ถา
 หันมาดูมหาชาติของภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ก็เข้าใจได้ง่าย เพราะกวีใช้สำนวน
 ภาษาเหมาะสมแก่คนทั้งในท้องถิ่นนั้น สามารถจะกำหนดเนื้อความและเรื่องราวได้ง่ายขึ้น
 ดังตัวอย่าง ซึ่งจะยกเอาตอนต้นของกัณฑ์ชูชกมาแสดงไว้เพื่อสะดวกแก่การเปรียบเทียบสำนวน
 มหาชาติแต่ละภาคต่อไป

มหาชาติภาคพายัพ (เหนือ)

ลำดับบรมเทศนา	มาเจิงชูชกถึงชวลวนหา
ส่วนวามหากษัตรา	ทั้งสี่พระองค์พอแมลล
ออกไปปลุกสร้างเป็นธานี	อยู่ในวังภักษีป่าไม้ ²

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์ชูชก" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 125.

² พระธรรมราชาอนุวัตร, "กัณฑ์ชูชก" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 1.

ถอดความ

ลำดับพระธรรมเทศนามาถึงชุกกัณฑ์ที่ 5 ส่วนพระมหากษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์
ทั้งพระราชบิดามารดาและพระโอรสธิดา ได้เสด็จออก (จากเมืองไปผนวชเป็นฤาษีประทับ
อยู่ ณ วงกตคีรีบรรพตป่าหิมพานต์)

มหาชาติสี่สาว (กล่าวหาชาติ)

ดูราสี่ปรีศทั้งหลาย สอนกัณฑ์พระองค์ทรง เพศเป็นรัสีสมณพรหมวัตร
ควยศรีสวัสดิ์อยู่ในวงกตคีรี มีกาละอันยืนยาวได้ 7 เดือนสิ่งนั้น ¹

มหาชาติภาคใต้ (พระมหาชาติ)

มหาชาติภาคใต้มีได้กล่าวถึงข้อความตอนที่พระเวสสันดร พระมัทรี และพระโอรส
ธิดาประทับในเขาวงกตหิมพานต์ไว้เลย พอเริ่มขึ้นเรื่องราวของพราหมณ์เลยทีเดียวกั
ข้อความในกาพย์ต่อไปนี้

ททากาเล กะลิงครุฑ ฑุณวิถิตคามัง โสพรามโ ๗ ยังมีพรามัง
ชื่อชุกกั ๗ อยู่ในคาเม ๗ บานทุณวิถิต ๗ ฝ่ายทักษิณทิศ ๗ ชิดกับนัคเร กะลิงคราษ
เชื้อชาฎพรามเน ๗ ทิงชาฎโวเว ๗ เรเทียวกิษา

เขียนตามแบบหนังสือไทยภาคกลาง

ททากาเล กะลิงครุฑ ฑุณวิถิตคามัง โส พรามโ ๗ ยังมีพรามัง ชื่อชุกกั
อยู่ในคาเม

¹ สำนักงาน ส.ธรรมกถึก, "กัณฑ์ชุกกั", กล่าวหาชาติ, หน้า 1.

บ้านทูลสถลวิจิตร ฝ่ายทักษิณทิศ ซิดกับนักเร กลิงครามภร เชื้อชาติพราหมณ์
 หินชาติโวลเด เร่เที่ยวภิกษา

2.3 รสความ กวีที่แต่งมหาชาติทั้งหลายมีความสามารถในการทำให้
 โครงสร้างมีรสความที่หนักแน่นลึกซึ้งกินใจ ก่อให้เกิดภาพพจน์ต่าง ๆ ในทางเสริม
 สร้างบโนภาพ หรือ จินตภาพ (1 พจน. 2) การสร้างมโนภาพของผู้อ่านให้เห็นชัดนั้นขึ้น
 อยู่กับการใช้สำนวนถ้อยคำแบบต่าง ๆ จึงเกิดภาพขึ้นมาและภาพพจน์นั้นคือสำนวนโวหาร
 ที่ผู้ประพันธ์ใช้ในการสร้างภาพในจิตของผู้อ่านได้กระจ่างชัด ตรงกับภาพในใจของผู้เขียน
 นั้นเอง การสร้างภาพพจน์เป็นวิธีการทางฝ่ายผู้เขียนจะไม่เกิดขึ้นโดยฝ่ายผู้อ่านเลย
 ผู้อ่านเพียงสัมผัส (อ่าน) ภาพพจน์นั้นแล้วเกิดจินตนาการนึกเห็นภาพไปตามภาพพจน์
 (โวหาร) ที่ผู้เขียน ๆ ขึ้นมาเท่านั้นเอง¹

รสความที่สมบูรณ์ในมหาชาติหรือหนังสือเรื่องใดก็ตาม สิ่งสำคัญก็คือมีความ
 ไพเราะสละสลวย สามารถทำให้เกิดมโนภาพตามไปด้วยเป็นประการสำคัญ การเปรียบ
 เทียบรสความในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ผู้วิจัยพยายามหาสิ่งที่มีข้อความที่แฝงไปด้วยมโนภาพ
 ต่าง ๆ มากล่าวไว้ในที่นี้ แต่ละในมหาชาติทั้ง 4 ภาค จะให้มีรสความสมบูรณ์เหมือนกัน
 ทุกแห่งไป ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ชี้ให้เห็นว่า ฉบับใดมีรสความที่ก่อให้เกิดมโนภาพ
 อย่างใดเป็นประการสำคัญ

2.3.1 มโนภาพแบบอุปมา (Simile)

การทำให้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน มาเปรียบเทียบกันเพื่อชักโยง
 ความคิดของผู้อ่านให้นึกเห็นภาพได้ดียิ่งขึ้น ภาพพจน์แบบนี้กวีนิยมใช้กันมาก โดยเฉพาะใน
 มหาเวสสันดรชาดก การอุปมาเปรียบเทียบบัให้รสความมีความหนักแน่น และเห็นจริงเห็นจัง
 ยิ่งขึ้นไปในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ อาจจะมีเหมือนกันเป็นบางแห่ง แต่บางแห่งก็แตกต่างกันไป
 ตามความนึกคิดของกวีว่าจะสอดแทรกเข้ามาตอนไหนอย่างไร

¹ กมล การกุศล "ภาพพจน์" วารสารศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก 3(1): 31.

มหาชาติภาคกลาง

ในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางลักษณะอุปมาหรือ (Simile) มีมากแต่ที่ปรากฏชัดคือตอนที่พระเวสสันดรพระราชทานพระราชโอรสธิดาแก่พราหมณ์ชุก และลักษณะเดียวกันนี้ ปรากฏในฉบับมหาชาติของอีสานด้วย ถึงแม้จะกล่าวข้อความต่างแต่ สกาวมก็แตกต่างกันไป เราสามารถกำหนดได้ด้วยการดูเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้

อภัย ปรู่วี่ อ้าวภาคพื้นพระธรณีอัชฌา	เสียงอุโฆษครั้นครั้นตั้งไฟประลัยกัลป์ประผลาญ
แน่นไค้สองแสนสี่หมื่นโยชน์	โลกไ้พ่าลายวายวินาศ
ฝูงสัตว์จุฑาทวีบาทก็ตื่นเต้นแค้นโยนโยนคืบ	ประหนึ่งว่าปลุสปีจะพลิกคว่ำพ่าแผลงไฟพลิกหงาย
อกนางพระธรณีจะแยะแยกแตกกระจายอยู่รอบๆ	สะเทื้อบสะเทือนเลื่อนลั่นอยู่ครั้น ๆ
คัจหน้าว่าปีสีกแสนนค้มากหน้าหน้าข้ายิ่งอยู่	ทั้งพระยาคชสารชาติดินพพันต์
เปรียบ ๆ เสียงระนาดนาบ ทะลิ่งคลันร่องวะแหว ๆ	ประแปร์แปร์นแล่นทะเลวงวงคว่า
งาหงายเงย	ประหนึ่งว่าจะสอยเสยเอาดวงดาวเหี้ยวหาว
คัจหน้าเค็ดัดทะยานอยู่	กระหิมคกมันอยู่ฮัก ๆ ฮักฮัก
สะฮักเข้าไล่แทงเงาอยู่ณลุดมลัง	
ไม้ไผ่พงผะผางโผงลัมพินาศ ¹	

มหาชาติอีสาน (ฉบับมหาชาติ)

ปพพตราชา พระยายศคคอยดวงขนาด	อันเป็นทิพอาสแห่งอินทา
โอรนิตวาก็อ่อนนอมคอบระหวยกายไปมา	เหมือนดังกะไ้ทหายบายยอกหวายสนไฟกวัดแกว่ง
ทั่วทุกแห่งสาธุการ	
เสียงสาธุการส่งขึ้นฮอดพื้นอนกนิฐิพรหม	แต่ลวงกมก็คืบ พ่าปากที่นภุพะนัง
เหมือนดังจะ เกพพิงแห่งคอบหิมเวส	ควยเลขสนภารทานพระภักดิ์ริย ²

¹ กรมศิลปากร, "กัณฑ์กุมาร" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 244-245.

² สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฑ์กุมาร" ฉบับมหาชาติ, หน้า 14-15.

ถอดความ

ขุนเขาบรพตราชา ลูกใหญ่หลวงเป็นทิพย์อาสน์แห่งพระอินทร์ ก็อ่อนน้อมค้อมระทวย
ลงมาเหมือนจางสามกระบหายลนหวาย กวักแกว่งไปมาในไฟ ทั่วทุกแห่งมีเสียงสาธุการ
ส่งขึ้นไปถึงอกนิษฐพรหมโลก ทั่วบริเวรกว้างใหญ่ครึบครึบ เหมือนจักทำลายเขาหิมวัตต์
เนื่องด้วยบารมีแห่งพระกษัตริย์เจ้า

2.3.2 มโนภาพแบบอุปลักษณ์ (metaphor)

เปรียบเทียบอุปมาตรงกับความเป็นจริง ไม่คงมีคำเชื่อม
ไต่แก้นำเอาอาการสิ่งหนึ่งโอนไปหาสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้คล้อยตามไป มีความ
ลึกซึ้งกินใจน่าฟังเหมือนกัน สำหรับมหาชาติภาคเหนือและภาคใต้ ตอนที่พระเวสสัครทำ
ทานพระโอรสธิดาเกิดผณคินไหว เกิดเหตุการณ์น่าอัศจรรย์ต่าง ๆ นั้น มหาชาติทั้งสอง
ฉบับกลับมีเนื้อความเป็นอุปลักษณ์ แทนที่จะเป็นอุปมาอย่างของภาคกลางและอีสาน ดัง
ตัวอย่างต่อไปนี้

มหาชาติภาคเหนือ

อันว่าเสียงบัจาลแก้ว	เส้นซบที่แปงแล้ว
หนังหัวถกสนั่น	แผ่นดินลั่นไปมา
น้ำสมุทรคงคาก็ซำเขือก	ยาวเยือกตีฟอง
ไหลเนื่องนองคัมคัง	ไหลทันฝั่งไปมา
เขาสีเนรบุปพตา	ก็เบนหน้าเงาะเข็งเวาวงกต
แล้วก็อ่อนน้อมค้อมไปมา	อันว่าพระยาอินทาเจ้าฟ้า
ก็อวยหน้าล่อเมืองคน	บินตีตบคณแชนมูชา ¹

¹ พระธรรมราชาวัตร, "กัณฑ์กุมาร" มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 15.

ถอดความ

เสียงบันทึกรักรื่น เสนขลุ่ยนาสะพริงกลัง ขนหัวลูกชันเพราะแม่กินดินหันไหว
 ไปมา น้ำในมหาสมุทรก็เกิดคลื่นใหญ่ถาโถมกัน ไปโถมมาขึ้นชายฝั่ง เขาสิเนรุบรรพตก็หัน
 หนาสูเขาวงกตแล้วออบโน้มออบไปมา ท้าวสักกะเทวาทิราชก็ผินพระพักตร์สู่มนุษย์โลก
 ตบพระหัตถ์อุโมทนา

มหาชาดก (ภาคใต้)

วันเมื่อท้าวสละลูกสงขาร	อัศจรรย์กับรกาล
กำมณฑล	
ดินเลื่อนเสด็จอนพิภ ไหวหวาด	เขาพระสุเมรุราช
ก็เอนอร	
ฝูงสัตว์ก็รึงเจียงยบชยอน	เวียรวิ้งสลับสลอน
อยู่ไปมา	
เบงหมอกออกมัวทั่วทั้งโลกา	พยุภารพัตถา
ในอำภล	
เสียงกระแวงกรักรื่นครันฟ้าผัน	ไปรยปรายในเวทล
เป็นผ้อยยอง	
เมกขลาที่ถือแก้วแววคนอง	รามสูรชัยบยอง
ชยิกชยี่	
บั้งคารแสงสายแก้วมณี	เปลวปลายแปลสมศรี
วาวววม	
อสุรีก็คว้าวานทยานตาม	เปรี๊ยะ เปรี๊ยะเสียงโกลาม
จุลาจน	

ยังมี ^๑ หาคู่ ^๑ เรศหวัง ^๑ วัน	เป็น ^๑ ลชก ^๑ ชอก ^๑ ชล
นัด ^๑ นัด ^๑ นาร	
มี ^๑ ฉิน ^๑ ก็ ^๑ มา ^๑ อุ ^๑ ตี ^๑ มรร ^๑ คา ^๑ ล	รัก ^๑ มี ^๑ โค ^๑ ค ^๑ โล ^๑ ค ^๑ เล ^๑ น ^๑ ท ^๑ ร
หลัง ^๑ ล ^๑ วง	
ซำ ^๑ น้ำ ^๑ เง ^๑ ย ^๑ ง ^๑ า ^๑ แ ^๑ ง ^๑ ช ^๑ ง ^๑ ว ^๑ ง	เง ^๑ อ ^๑ ง ^๑ ู ^๑ ห ^๑ ง ^๑ บ ^๑ ัง ^๑ ว ^๑ ง
ส ^๑ แบ ^๑ ง ^๑ เส ^๑ ียร	
ฝ่า ^๑ ย ^๑ ป ^๑ ู ^๑ ง ^๑ เท ^๑ ว ^๑ ร ^๑ า ^๑ ช ^๑ ค ^๑ า ^๑ ศ ^๑ เศ ^๑ ียร	ศิ ^๑ ม ^๑ ห ^๑ ก ^๑ ของ ^๑ วิ ^๑ เช ^๑ ีย ^๑ ร
ภี ^๑ ม ^๑ าร ^๑ แ ^๑ ณ	
ท ^๑ าง ^๑ ภี ^๑ ร ^๑ ม ^๑ ช ^๑ ม ^๑ ท ^๑ าว ^๑ ท ^๑ ู ^๑ ค ^๑ า ^๑ ค ^๑ ณ	ส ^๑ โม ^๑ ษ ^๑ ร ^๑ ก็ ^๑ แ ^๑ ส ^๑ ณ
โสม ^๑ น ^๑ ิศ	
วิ ^๑ ชา ^๑ ธร ^๑ ภี ^๑ ณ ^๑ ร ^๑ ท ^๑ ุ ^๑ ก ^๑ ส ^๑ พ ^๑ ล ^๑ ั ^๑ ท ^๑ ว	ท ^๑ ัว ^๑ ฉี ^๑ น ^๑ จ ^๑ ัก ^๑ ภี ^๑ ร ^๑ ห ^๑ วั ^๑ ค
ชม ^๑ น ^๑ าร ^๑ มี ^๑ ^๑	

เขียนตามแบบอักษรไทยกลาง

วัน ^๑ เม ^๑ ื่อ ^๑ ท ^๑ าว ^๑ ส ^๑ ล ^๑ ะ ^๑ ล ^๑ ุ ^๑ ก ^๑ ส ^๑ ง ^๑ ส ^๑ าร	อิ ^๑ ศ ^๑ จ ^๑ ร ^๑ ร ^๑ บ ^๑ ก ^๑ ั ^๑ น ^๑ ค ^๑ า ^๑ ล
กำ ^๑ ป ^๑ น ^๑ า ^๑ ท	
ล ^๑ ั ^๑ น ^๑ เล ^๑ ื่อ ^๑ น ^๑ ส ^๑ ะ ^๑ เท ^๑ ื่อ ^๑ น ^๑ พิ ^๑ ภ ^๑ พิ ^๑ ไ ^๑ ห ^๑ ว ^๑ ห ^๑ ว ^๑ าด	เช ^๑ า ^๑ พ ^๑ ระ ^๑ สุ ^๑ เม ^๑ รุ ^๑ ร ^๑ า ^๑ ช
ก ^๑ ี ^๑ เ ^๑ อน ^๑ อร	
ป ^๑ ู ^๑ ง ^๑ ส ^๑ ั ^๑ ว ^๑ ั ^๑ ระ ^๑ เจ ^๑ ิง ^๑ ส ^๑ ย ^๑ บ ^๑ ช ^๑ ย ^๑ อน	เว ^๑ ี ^๑ น ^๑ ว ^๑ ิง ^๑ ส ^๑ ล ^๑ ับ ^๑ ส ^๑ ล ^๑ อน
อ ^๑ ย ^๑ ู ^๑ ไป ^๑ มา	
เม ^๑ ษ ^๑ ม ^๑ น ^๑ อ ^๑ ก ^๑ อ ^๑ ก ^๑ ม ^๑ ั ^๑ ว ^๑ ั ^๑ ห ^๑ ง ^๑ โล ^๑ ก ^๑ า	พ ^๑ ย ^๑ พ ^๑ าน ^๑ พั ^๑ ค ^๑ พ ^๑ า
ใน ^๑ อ ^๑ ำ ^๑ พ ^๑ น	

^๑ วั^๑ถ^๑ม^๑ฉี^๑นิ^๑มา^๑ว^๑า^๑ส, "ก^๑ณ^๑ทุ^๑มา^๑ร" พ^๑ระ^๑ม^๑หา^๑ชา^๑ค^๑ณ, หน้า 146.

เสียงกระ เกรงกระครืนครันฟ้าฝน	โปรยปรายในเวทล
เป็นฝอยฟอง	
เมฆลาก็ล่อกว้าวคะนอง	รามสูรขยับของ
ซบิกซบี่	
บันกาลแสงสายแกวมณี	เปลวปลาบแปลบศรี
ระวาวววม	
อนูรกีชีหว่างชวานทยานตาม	เปรี้งเปรี้งเสียงไล่ลาม
จูลาจล	
ยังมหาสาคเรศท้วงวน	เป็นละลอกชอกชล
ระฉัดฉาดาน	
มีจาดาก็มาอุทัยบันกาล	ระคมโศกโศกแล่นฮาร
ทะเล้งลวง	
ช่างน้ำเงยเงาแขนงชวง	เงือกงูทั้งปวง
แสงยงเค็ชร	
ฝ่ายฝุ้งเทวราชคาชเค็ชร	สิบหกของวิเชียร
พิมานแมน	
ค่างภิมข่มท้าวทุกคว้าน	สโมสรรกัสน
โสมนัส	
วิชาธรกินนรทุกสรรพสัตว์	ท้าวพื้นจักรวรรคี
ชมบารมี	

ลักษณะที่แสดงถึงความชื่นชมโสมนัสในทางบริจาคของพระเวสสันดร ในมหาชาติ
ภาคเหนือและภาคใต้ แสดงถึงลักษณะ เป็นอุปลักษณะให้เห็นอย่างแท้จริง รสความจึงหนักแน่น
สละสลวยไพเราะยิ่ง ความจริงลักษณะการแต่งที่มีรสความเป็นอุปลักษณะนี้มากในมหาเวสสันดรชาดก

และมหาชาติภาคอื่น ๆ จะนำมากล่าวทั้งหมด ย่อมมากเกินไปสำหรับการศึกษาคำนี้ จึงนำมาเปรียบเทียบเป็นบางตอนว่า ฉบบัโคมี ฉบบัโคไม่มี เป็นตอน ๆ ไป

ความจริงการพิจารณาข้อความที่ให้ภาพพจน์คานอุปมาภักดี อุปลักษณ์ภักดี ผู้วิจัยพยายามหาสิ่งที่ตรงกับความหมายที่สุด โดยเฉพาะอุปลักษณ์นั้นผู้วิจัยลงความเห็นว่าเป็นพระสุเมรุก็เอนเอียง หรือนางมณีเมขลาสองแก้วแวววับ ช่างนำแกว่งวงงา เป็นต้นเหล่านี้แสดงถึงภาวะที่สิ่งเหล่านี้มีจริงหรือในกรณีเช่นนี้ แต่เพื่อเสริมให้บุคคลพิจารณาบริวารของพระเวสสันดร เป็นของยิ่งใหญ่เหลือเกิน ยากที่ใคร ๆ จะทำได้ สิ่งทั้งหลายจึงออกที่หวั่นไหวตามไปไม่ได้ แม้แต่ขุนเขาสุเมรุก็ยังโอนเอนลงมาเพื่อโอบนาคานบารมี แม้สิ่งเหล่านี้เราท่านจะเห็นว่า เป็นไปไม่ได้ แต่ควยอานุภาพของจินตนาการที่ก่อสร้างขึ้นมา ทำให้ข้อความสมบูรณขึ้นในจินตนาการของผู้อ่านผู้ฟัง

2.3.3 มโนภาพแบบปรพากย์ (Antithesis)

การเปรียบเทียบโดยใช้ความขัดแย้ง หรือใช้ความตรงกันข้าม โวหารแบบนี้ทำให้เข้าใจได้ดี เพราะลักษณะตรงข้ามตัดกัน เหมือนกับเราเห็นคนนั้นดีคนนั้นชั่ว ซึ่งเราพิจารณาจากพฤติกรรมของเขาเป็นเกณฑ์ วัตถุประสงค์ที่เกิดจากมโนภาพแบบปรพากย์มีหลายแห่งในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

พระนางมัทรีกราบทูลพระเจ้ากรุงสุโขทัย ตอนทรงทักทวนไม่ให้พระชาลีถึงหาความเสด็จเข้าไปในป่าควยนั้น เป็นข้อความที่ใหม่มโนภาพแบบปรพากย์ได้คือตอนหนึ่งดังนี้

พระพุทฺธเจ้าช่า	ฝ่าพระบาทศรีส้ามาทังนี้	ยอมทรงพระปรานีพระเจ้าหลาน
กลัวจะทองทุกข์ทรมานิในหิมเวศ		พระเดชพระคุณครั้งนี้เป็นที่สุด
ปิยปุตตากานามพระพุทฺธเจ้าช่า		<u>ขบชื่อว่บุตร เป็นที่สุดแสนเสนาหา</u>
<u>ถึงจะชั่วช่าประการใดใจสามารถ</u>		<u>เป็นหนามเสี้ยนเบียดพระชารานศรัครวท่ามา</u>
<u>จะตัดลูกเต้านั้นไม่ขาด</u>		เกล้ากระหม่อมเหมือนฝาละออกรู้ดีพระบาท
ก็คงจะตัดพระลูกช่าใดคสอง ๆ		<u>ไมรูหรือว่าช่างเผือกชาวเมืองทองพระประสงค</u>

จะสอยควาสาวเดือนลงถวายเป็นได้

แก่งเลือกส่งจงใจให้ชาติศึก

นี้หากชาวเมือง เขาคิดลึกลับจึงชวนกันทูลความ¹

และขอความตอนนางพราหมณ์ทั้งหลายคำว่า เสียดสีนางอมิตตา เพื่อให้นางทราบ ว่าการมีสามีแก่กับสามีหนุ่มนั้นมีความสุขผิดแผกกันอย่างไร ทำให้ผู้อ่านได้มโนภาพที่เป็นปรพากย์ได้อย่างดี ตัวอย่างเช่น

เออ ออเป็นเนนะเจ้า
ให้มันสลบลงกับที่ สติขยา หัก
จะมาประจัจจงจิง เข้าที่อกใจจำเพาะเจ้า
ทญูทญู อั้นว่าความทุกข์สองสิ่งเราไม่แสร้งว่า
กมหนาตายเป็นผีก็กว่าอยู่เป็นคน

แม่มึง เขียวหรืองูเห่า เลื้อยลอคเข้ามาตอกขบ
ถ้าหาไม่ก็ชายที่ฟวงพิพิลลากล่าสันหอนั้นมันก็ใหญ่
ให้มันคืนระเค่า ๆ คุณนาถจริง
เมื่อคืนบุญวาสนาแล้วก็ตามที
มันไม่เหมือนอยู่กับอายุ แต่ทูลพลทลถ้อยเข้า
ซังที่ถวนหน้า

“ดูพิขรค์ตสลงกับที่ หรือดูชายผู้ล่าสันฟวงพิ พ่างด้วยนอกตรงหัวใจ ความทุกข์
อันนั้นเมื่อจะมีเพราะสิ้นบุญวาสนาก็ตามทีเจ้า ยังดีกว่าที่จะอยู่เป็นคนและได้ร่วมชีวิตกับพราหมณ์
หง่อม ใคร ๆ ก็ซังนำหน้า” ข้อความนี้ก็แสดงมโนภาพแบบปรพากย์ให้มีรสความเข้มข้นถึงอก
ถึงใจจริง ๆ

มหาชาติภาคเหนือ

รสความที่เป็นมโนภาพปรพากย์ ก็มีอยู่มากมายหลายตอน ซึ่งทำให้ผู้ฟังมีความซาบซึ้ง
กินใจมากเหมือนกัน แต่การกล่าวกระหมกระ เทือนที่พระนางมัทรีทูลพระ เจ้าสฤษดิ์มหาชาติ
ลานนาไทยมิได้กล่าวไว้ ผู้วิจัยจึงขอยกเอาตอนที่พระนางมัทรีทูลพระ เวสสันดรตอนจะเสด็จ

¹ กรมศิลปากร, “กัณฑ์ทานกัณฑ์” มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 77 - 78.

ตามไปอยู่ป่า มีข้อความอันน่าสะเทือนใจ เพราะกวีใช้ข้อความแบบมโนภาพปรากฏดังนี้

ว่าข้าแค้นขอพระทศพลเจ้าพี่	คำอันนี้บ่จำเรอใจ
เจ็บเสียบในแกชา	พระเจ้าฟ้าจก้ลูกเตาและเมียบคน
เขาคอยคงป่าไม้	บ่ใช่จารีตประเพณี
แมนเจ้าจก้หนีไปที่ใดคั้งอัน	ชานองชก้ก็ขอตามไปในที่นั้นแล
<u>กรียาอันข้าตายกับบาทเจ้า</u>	<u>แควนคักว้ารอยเท่าพันที</u>
<u>อันมีชีวิตอันใดพลัดพราก</u>	<u>จากพระบาทเจ้าบุณิส</u>
<u>ข้าจก้หื้อเพลิงไฟกองใหญ่</u>	<u>จก้ปาวตกลใส่กองไฟ</u>
<u>แมชางเผือกตัวอยู่ในป่า</u>	<u>เทียบยอมไปเป็นเพื่อนลาค้วยข้างสาร¹</u>

ถอดความ

ข้าแค้นขอพระทศพลเจ้าพี่ พระคำรัส (ว่าจะไปอยู่ป่า) นี้ไม่น่าจำเรอใจ เจ็บปวดในทนต์ของหม่อมฉัน การที่พระองค์จะสละละทิ้งลูกเมียไปประทับในป่านั้นไม่ต้องด้วยประเพณีแมนพระเจ้าเสด็จไปประทับ ณ ที่ใด หม่อมฉันก็จะตามไปในที่นั้น การที่จะตายไกลพระบาทยอมประเสริฐกว่าอย่างอื่นรอยเท่าพันเท่า จากการมีชีวิตอยู่แคได้พลัดพรากจากพระองค์ หม่อมฉันจะให้เขาก่อไฟกองใหญ่แล้วจะกระโจนเข้าสู่กองไฟ (ให้ตายเสีย) ชรรมาชางเผือกที่อยู่ในป่า ก็ยังมีชางที่เป็นเพื่อนกันเที่ยวไป

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นตอนที่นางพรหมณีดำวว่า นางอมิตาค้วยประการต่าง ๆ มหาชาติภาคเหนือกล่าวแสดงมโนภาพได้อย่างคี่บ่ง มีรสความคี่เด่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

¹ พระธรรมราชา นวัตร, *กัณฑ์หมพานต์* มหาชาติภาคพายัพ, หน้า 15.

ครุฑนางอมิตตาเฮย
พอดานถอดตัวตาย
ยังบ่เท่าหนวกบ่เงาแทงนาง

งูพิษพานแสนตัวมาทอด
พิษทั้งหลายเจ็บปวด

แมวหวาหอกคมบางแทงแฉวรอยรอก ก็บ่เท่าพร้าหม่นเงาทอดทีเดียว¹

ถอดความ

อมิตตาเฮย งูพิษทั้งแสนตัวมาฉกกัดถึงแก่ชีวิตหรือพิษทั้งหลายที่เจ็บปวด ก็ยังไม่เท่า
หนวกของพร้าหม่นซุกแทงเอา ถึงจะถูกหอกคมบางแทงทะลุน่าหลัง ก็ไม่เท่าการทอดของ
พร้าหม่นแฉกครั้งเดียว

มหาชาติอีสาน

ดังได้กล่าวแล้วว่า รสความที่เป็นปรพากย์ย่อมมีนมหาชาติทุกภาค ผู้วิจัยพยายามจะ
เปรียบเทียบตอนเดียวกัน มหาชาติอีสานตอนกล่าวถึงพระนางมัทรีทูลพระ เวสสันดร จะขอไป
ถาม มีดังข้อความต่อไปนี้

ชัตติย ข้าไหว้มหาราชเจ้าตนเกิดใน
วงศ์กษัตริย์

ชีวิต กิยา อันผู้ชานหากมาพลัดพรากจากราช
สมภารมหาราชเจ้าแลมีชีวิต

น เสโย ก็ประเสริฐ

มรณ อันว่ากิยาอันตายแห่งผู้ชานกับค่อมมหาราชจ้าว

อุชฺชาณิตรา ดังไฟให้เป็นแปวแล้วแลโตนตาย
ในกองไฟนั้น

เสโย ก็ประเสริฐกว่าอันพลัดพรากจากราช
เจ้าก็ชานแล

เทว ข้าไหว้สมเด็จพระมหาราชเจ้าจักอุปมาดังนี้

อันว่าแมชางตัวตะเคินไปเฒ่า

อนูเวติ ก็ไปตามคชสารตัวประเสริฐอันตะเคิน
ไปที่อาบและบอาบ

คือว่าทรอกห้วยแลฮาวเขา²

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร, "กัณฐก" มต. เวทีภาคพายัพ, หน้า 4.

² สำนักงาน ส.ธรรมภักดิ์, "กัณฐกนิพนธ์" ลำนมหาชาติ, หน้าลาน 18.

ถอดความ

ข้าแค้นหาราชเจ้าผู้ประสูติในวงศ์จักรี กิริยาที่ระหม่อมฉันพลัดพรากจากพระองค์ ก็ไม่ประเสริฐกว่ากริยาอันตายที่อยู่กับพระองค์ ก่อกองไฟให้เป็นเปลวแล้วกระโจนเข้าไปตาย เสีย ยังจะประเสริฐกว่าเป็นไหน ๆ ข้าแค้นทุลระหม่อมแก้ว ชรรมดา ช่างพึงขอมติติดตาม พระยาคชสารไป แม้จะสู่สถานทีราบหรือไม่ราบเรียบ ไม่ว่าตรอกห้วยสะพานและราวป่า

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงตอนที่นางพรานหมี่ทั้งหลายกล่าววาทะนางอมิตตา ที่มีผิวแก้ว มหาชาติอีสานกล่าวด้วยถ้อยคำคล้ายคลึงกับมหาชาติของภาคเหนือ แต่มีข้อความผิดไปบ้างตาม ความคิดเห็นของกวีดังนี้

อันว่ามิ่งนางอันโคแลมานล้ำลึงคูดังผิว ยิ่งกว่างูพิษทอดแสนตัว

เข้ทุกคำเข้าให้หอค

หอกคมมาง เป็นทุกขรอยขยับแห่งสัง

อันโคแลมานล้ำลึงคูดังผิว เข้คางโวกเว้า

ทุกขชอกเข้าเสมอตาย แลนา¹

ถอดความ

เอ็งนี้เฒ่าเอาใจใส่ดูแลผิวแก่ทุกเข้คำ น่าจะร้องให้ตายยิ่งกว่างูพิษตัวแสนตัว ฉกักเขา ถูกแทงด้วยหอกคมเฉียบร้อยครั้งก็ยังไม่สาแก่ใจ เข้กับมาเฝ้าคูดังแกคางแห่ง คงจะต้องชอกเข้าเสมอตายนั้นแล้ว

มหาชาติภาคใต้ (พระมหาชาติค)

ข้อความในพระมหาชาติคของภาคใต้ กลับมีรสความให้เกิดมโนภาพแบบอุปมา ซึ่งก็มี

¹ สำนักงาน ส.ชรรมภักดี, "กัณฑ์ชอก" ล้านมหาชาติ, หน้า 4.

ความไพเราะกินใจเหมือนกัน กังตัวอย่าง

โณภณภูมัทรี แจงเหตุแล้วมี สุนทรอ่อนหวาน ว่าเกล้ากระหม่อมมี
กับองค์นี้ทุบาล คือคังอาจารย์ กับศิษย์คังองค์

ขอโดยเสด็จจ้วย แม้นชีพมจกม้วย ที่โนไพรพง เป็นเพื่อนบาท
คังชาจ้านง ขอพระไค้ทรง เมตตาย่าสูญ¹

ในตอนชูชกพวกพราหมณ์คังว่านางอมิตตา พระมหาชาติคังกล่าวความให้เกิดมโนภาพ
ปรพกยไ้วอย่างคังเหมือนกัน ทำให้เกิดรสความซึ้งและหนักแน่นคังตัวอย่างต่อไปนี้

แม้นว่าไม่งามแ่ง

ที่ไพบลิมไจนาง

คังหนึ่งนกกกระตรม

มาสมควยไนรี

คังเจ้าสิบท้าปี

ปีสิบท้าขางหน้า

ถึงเซกแก่แต่ปานกลาง

รักร้างเซกรายมคัง

หัวล้านแ่งอันกินยี่

พวกแซกแกวสรวริกา

ซซีแปคสิบซันษา

จะครบรอยประสมกัน²

2.3.4 มโนภาพแบบอภิปจน์ (Hyperbole)

รสความที่เป็นลักษณะมโนภาพแบบอภิปจน์คัง คือข้อความคังที่
กล่าวให้ตัวละครคังเรื่อมีความมูเกินจากสภาวะความเป็นจริง แต่สามารถทำให้ผู้อ่านคัง
จินตนาการคังล้อยตามไปคังว่า น่าจะเป็นจริงคังอย่างนั้น ในมหาชาติคังแต่ละฉบับคังมีลักษณะ
คังแห่งคังแตกต่างกันไป ไม่เหมือนกัน คังตัวอย่างคังของแต่ละฉบับคังต่อไปนี้

¹ วัคัมชณิมาวาส, "กัถ์ทิมพานคัง" พระมหาชาติคัง, หน้า 33.

² วัคัมชณิมาวาส, "กัถ์ชูชกคัง" พระมหาชาติคัง, หน้า 82.

มหาชาติภาคกลาง

พระนางมัทรีทูลพระ เจากรุงสตง์ถึงการจะตามเสด็จพระ เวสสันดร ไปอยู่ในป่าวงกต
 หิมพานต์ เป็นข้อความที่เห็นเกินความจริง แต่ทำให้เกิดความสะเทือนใจได้ไม่น้อย
 มัทรีนี้จะ สอนอมยอมตายกับผ้าพระบาท จะพิทักษ์ไทยธิราชทุกเย็นเช้า
 จะหาผ้าที่ไหม้ไค้คงพระทูลเกล้า ตายแล้วเกิดแล้วสักขยชาติ
 จะเหมือนพระ เวสสันดร จอมปราชาชุนียากนัก¹

ตอนที่นางพรานมิ่งทั้งหลายปรึกษารหรือกันจะไปค้าว่านางอมิตตา ตอนที่นางว่า

ออมิตตามันมาเวลาเย็นเราเล่น รำเอาเสียให้สิ้นตำรา
เสียให้ยั้งคำ
 จะประทังแตกค้าว่าเสียให้เจ็บ แม่เสียจะลองเล็บเล่นแล้วในวันนี้²

พระนางมัทรีทูลถามถึงพระโอรสชิวาว่าไปอยู่ที่ไหน พระเวสสันดรก็ไม่ตรัสตอบ
 กวีได้กำหนดอารมณ์ตัวละครคือ พระนางมัทรีให้เสวยความทุกข์เวทาคำต่อต่อไปนี้

นางก็เศร้าสร้อยสลดพระทัย คังเอาเหล็กแคงมาแทงใจให้เจ็บจิตให้เหลือทน
อุปมาเหมือนคนไขหนักแล้วมิหนำ ยังแพทย์เอายาพิษมาวางซ้ำให้เวทนา³

มหาชาติภาคเหนือ

ตอนพระนางมยุคี ทรงกันแสงพิลาป เมื่อทราบว่พระ เวสสันดร ถูกเนรเทศไปอยู่เขา

¹ กรมศิลปากร, "ทานกัณฑ์" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 83.

² กรมศิลปากร, "กัณฑ์ชูชก" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 133.

³ กรมศิลปากร, "กัณฑ์มัทรี" มหาเวสสันดรชาดก, หน้า 275.

วงกตนิมพานต์ ข้อความตอนนี้ก็แสดงให้เห็นโมณฑิพแบบอชัพน์ (Hyperbole) ได้
เป็นอย่างดียิ่ง ดังข้อความต่อไปนี้

นางบอจทรงอยู่ได้ ก็ร้องไห้ว่าไรไปมา
วากควรกลืนกินยาพิษงวนตายอนาถ อันนั้นก็จักปาวตกปราสาททั้งหลาย
อันนั้นก็จักผูกคอตายด้วยเชือก ลูกกษัตริย์ข้างเผือก
เหตุไฉนชาวเมืองฆ่าเชือกขับลูกกษัตริย์

ถอดความ

พระนางบอจทรงพระวรกายได้ ก็ทรงกันแสงพิลาปไปมาว่า เราควรกลืนกินยา
พิษให้ตายเสีย หรือจะกระโดดปราสาทห้อยหลังลงไป หรือจะเอาเชือกผูกคอตายให้ตายเสีย
ลูกเราบริจาคนางเผือก ทำไมเราชาวเมืองเคียดแค้นขับลูกเรา

อีกตอนหนึ่งพระนางมัทรีทูลถามพระเวสสันดรว่าเอาโอรสไปไว้ที่ไหน แต่ทว่าเธอไม่
ตรัสตอบอย่างไร พระนางทรงกันแสงพิลาปว่า

อิทั ตโต ทูชทรุ ชาทรงทุกชลาปาก	เพราะเจ้าบปากเจียรจา
คือเป็นยาฆ่าเหลมใหญ่	บักเสียมใหม่สันดาน
บินผลาญใจแก่ข้า	บ่ได้หันหน้าลูกกำพร้านางราม
คือชาสังฆคณน้อย	กับงามหม่นมอยกัณฑ์
ทุกขอนั้นนารอนริบ	ปานฟ้าหม่นกับดิน
ขัดขินีใจยะยัน	รอนรายบ่นวอนทรวง ¹

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร *กัณฑ์มัทรี* มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร หน้า 11

ถอดความ

หม่อมฉันได้รับความทุกข์ระทม เพราะทูนกระหม่อมไมตรีอะไรด้วย เป็นประจักษ์จลกลขน
 อานยาพิษปักเสียบร้อนใหม่ในสันดาน รู้สึกร้าวรานใจหม่อมฉัน เพราะไม่ได้เห็นลูกกำพร้า
 ทั้งสองคือ ชาลีและกัณฑ์หา ความทุกข์อันนี้ประจักษ์ฟ้างมากคืบแผ่นดินที่เดียว เพราะอัค
 แ่นร้อนรุ่มอยู่ในหัวใจ

มหาชาติภาคอีสาน (ลำมหาชาติ)

รสความเป็นอธิพจน์ในมหาชาติอีสานนั้นมีอยู่เพียงแห่งเดียว ซึ่งตรงกับของภาคเหนือ
 และภาคกลาง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คงจะได้มาจากรูปความมหาชาติในภาษาบาลีก่อน และ
 กวีนำมาแต่งตามความคิดเห็นของคนอีกครึ่งหนึ่ง มีโนภาพแบบอธิพจน์ของลำมหาชาติภาคอีสาน
 มีดังนี้

สลู่วิวโซ ยถา วญฺเณ เหมือน	ป็นชาแห่งคั่นกันปวดพิศทั่วทั้งคิง
คั้งบาคเจ็บขนาดเหลือแสง	
ยถาอันนั้นแลมีอุปมาฉันใด ยถุจ ปุตุเท	ทุกซอ้นโคบได้เห็นหน้าลูกกำพร้าทั้งสอง
น ปสุสามิ	
เหมือนคั้งเสียบปืนพิษเล่มขนาด	บัดนี้สมเค็จมหาราชเจ้า
แลปากคานจารจากอม	อันนี้ควร เป็นทุกข์ยิ่งยวด
ปักปวดซำในจิต	เหมือนคั้งมา เสียบคัวปืนพิษเล่มถวนสอง
เป็นครองอันทุกข์ยิ่ง	อคสูสิ่งเสมอตายแลเนา ¹

¹ พระธรรมราชาวัตร. *กัณฑ์ตรี* มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร หน้า 7.

ถอดความ

เหมือนกับได้รับบาดเจ็บอย่างเหลือเกิน ข้าลูกธนูแห่งทะเลคว้าวकिन เพราะพิภพซาบทั่ว
กายฉันใด ทุกข้อนี้ไม่พบหน้าลูกรักทั้งสองก็เหมือนลูกธนูกำซาบยาพิษปักเสียบอยู่แล้ว บัดนี้
ทุลกระหม่อมไม่ทรงปราศรัยกับหม่อมฉันก็เป็นทุกข์เพิ่มขึ้นยิ่งยวดในหัวอก คุจถูกปืนเล่มที่สอง
เป็นทางแห่งความทุกข์สำหรับสอคล้องใจประหนึ่งจะตองตาย

มหาชาติภาคที่

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าศึกษาครูสควความประเภทอภิปจนไม่มีอยู่สักแห่งเดียว ทั้งนี้เพราะ
มหาชาติกแต่งด้วยกาพย์และฉันท ไม่สามารถจะบรรจุเนื้อความได้มากเท่ากับคำร่าย ซึ่ง
สามารถเพิ่มคำเป็นเข้ามาได้อย่างสบาย กวีจึงสอดเรื่องราวเข้ามาเต็มที่ แต่พระมหาชาติก
ก็บรรสควความอย่างอื่นมาก ซึ่งจะได้นำมาเปรียบเทียบในบทต่อไป

2.3.5 มโนภาพแบบเสียงเสียงธรรมชาติ

การเสียบเสียงธรรมชาติหรืออื่น ๆ นั้น ช่วยเสริมให้บท
ประพันธ์มีความไพเราะ ช่วยให้นักอ่านคนฟังอ่านได้รสความที่ให้เกิดมโนภาพขึ้น เพราะไป
ช่วยกระตุ้นความทรงจำของคนที่มาแต่เก่าก่อน เช่น เคยฟังเสียงนก เสียงลม เสียงฝน
เป็นต้น สิ่งดังกล่าวฝังอยู่ในความทรงจำ เมื่อมาถูกกระตุ้นจากวรรณกรรมก็เกิดความซาบ
ซึ้งกินใจ มีจินตนาการกว้างขวางขึ้นไป

ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาค้นคว้า มหาชาติลานนาไทยหรือของ
ภาคเหนือมีมากที่สุด ต่อมาก็นมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ภาคอีสานหรือ
ลำมหาชาติ และมหาชาติหรือพระมหาชาติภาคใต้ จะนำมาแสดงการเปรียบเทียบตามลำดับ
แต่ภาพพจน์ดังกล่าวไม่อยู่ในที่แห่งเดียวจึงเปรียบเทียบโดยเฉพาะไม่ได้ เราจึงศึกษาเพียงว่า
มหาชาติของภาคไหนอยู่ในที่ใด มีความหมายอย่างไรเท่านั้น ดังต่อไปนี้

มหาชาติภาคเหนือ

การที่กวีของล้านนาไทยสามารถนำเอาเรื่องราวที่ทำให้เกิดมโนภาพแบบเดินเลียง
 ธรรมชาติไว้มากเช่นนี้ ด้วยเหตุผลสิ่งแวดล้อมทางภูมิประเทศประการหนึ่ง กล่าวคือ
 ภาคเหนือรอบล้อมด้วยขุนเขาดำเนาไม้ รุกขาเบญจพรรณต่าง ๆ มีสัตว์ป่านานาชนิด เมื่อ
 กวีอยู่ในสิ่งแวดล้อมเช่นนั้น ก็คิดที่จะนำเข้ามาสอกลืนในงานของตนไม่ได้ อีกประการหนึ่ง
 จากการศึกษาทัศนคติของผู้วิจัยปรากฏว่า มหาชาติล้านนาไทยนั้น กวีได้แต่งไว้มากมาย
 หลายสำนวน ซึ่งเป็นธรรมชาติอยู่ที่กวีผู้แต่งแต่ละสำนวนต้องประกวดฝีปาก หรือความสามารถ
 ในเชิงกวีของตน ผลงานที่ออกมาจึงปรากฏมากกว่ามหาชาติในภาคอื่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การเดินเลียงฝนตก

กวีพรรณนาฝนโบกขรพรรษ ตกในที่ประชุมพระญาติของพระพุทธเจ้าที่นิโครธาราม
 คราวพระองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์คราวแรก จวบเป็นเหตุที่ทรงเทศนาเรื่องเวสสันดรชาดก
 ในความว่า

หาฝนชลเมฆธารา	ก็ไหลหลังถึงตกลงมา <u>ชะชู</u>
เป็นฝนโบกขรพิศอยู่ <u>ปุณอัสจรรย</u>	ฝนอันนั้นมีวิถะอัน <u>แดง</u> เหมือน <u>ดั่งน้ำครึ่ง</u>
มีเสียงอัน <u>ร้องคังคัง</u>	แล้วก็ไหลหลังลง <u>กายใต้แผ่นดิน</u> ¹

ถอดความ

สายฝนหลังไหลตกลงมาเสียงคังชู ๆ เป็นฝนโบกขรมาอัสจรรย ฝนนั้นมีสีแดง
 เหมือนน้ำครึ่ง มีเสียงคังคังคัง แล้วก็ไหลลงไปกายใต้แผ่นดิน

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร, "กัณฑ์ศุภพร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังข หน้า 18.

เลียนเสียงสุนัข

พร้าหมนขุชกหนีสุนัขของพร้านเจตบุตรขึ้นต้นไม้ แล้วเอาไม้เท้าตวัดคืนมาข้างหลัง
ถูกจุมกหมาตัวผู้ตีคำตัวหนึ่งร้องขึ้นดังคำในร่ายว่า

หมนหมาตีสามสิบสองตัวก็มาหมนเท้า	เกาเจ้าเกากลัวตาย
มันก็ตะบุกตะบายขึ้นต้นไม้सान	คานหยานตกต้นไม้กวาว
ปาวหวาวตกต้นไม้หมี่	รูซี่ที่ยังยั้ง
มีอมันเกาะง่าชัน	คืนมันยั้งง่าเกา
เอาไม้เท้ายกคืนหลัง	ถูกหมาผู้กำรื่อง <u>ณะแห่งพะแห่ง</u> ¹

ถอดความ

หมาชนิด (ของพร้านเจตบุตร) ทั้ง 32 ตัว ก็พากันมาหมนล้อมเท้า ตาเขากลัว
ตายจึงรีบตะเกียกตะกายขึ้นต้นไม้सान พลัดตกลงไปที่ต้นทองกวาว นวเข้าหาต้นไม้หมี่
เมยหวารหนักออกมาโล่งโจ้ง มีอกว้างง่าไม้ เท้ายันตรงง่ากิ่งแรก ตวัดไม้เท้าขึ้นไป
คานหลัง ถูกจุมกหมาผู้ตีคำรื่องเองเอง

เลียนเสียงนก

พระนางมัทรีคามหาพระชาติ กัณหา ทรงสับเสียงนกร้องในกลางคืน ก็ทรง
พิลาปราพันหาถึงความว่า

¹ พระธรรมราชาบุรีวชิร กัณษุชก : บทชาตรีภาคพายัพจากที่สร้อยสังกร หน้า 14.

อันว่านกงส์บิอากาศ
 นกยูงกางปีกฟอน
 โพรคกวางเสียงก่อง
 สองกุมาร เคยขันผูกเล่น

นกเขียนอาจบินสูง
 จากพากหยอนเหยียบหาง
 นกเบ็ดป่องร้องเสียงหวาน
 นกตื่นเด่นร้องว่า กอกอ

ถอดความ

นกงส์บิบนอากาศ นกกระเรียนบินสูงลิ่ว นางยูงกางปีกรำแพน นกจากพรากหยอนเหยียบหางของตน นกโพรคกส่งเสียงก่อง นกเบ็ดป่องร้องเสียงวิเวกหวาน สองกุมารเคยคิดตามเล่น นกแตกตื่นส่งเสียงกอ ๆ

เลียนเสียงรถศึก

รถทั้งมวลยกเบิ่ง	เย็บะบิตเบิ่งชูชัย
ชิงกันไปเย็บะชะชวาคชะชวาว	เย็บะอะอาดอะอ้าวอ้อทื่อ
เสียงนั่นล้อคระคุมคือเครงครวน	เสียงระรคระรากล่วนล้อบัน
เย็บะตะตุ่มตะตามเสียงคะคุมคะคามคะตาค	คังอะอาดอะอ้าวอ้อทื่อ ²

ถอดความ

รถทั้งหมดยกเบิ่งชิงกันเอาชัย ชิงกันไปเสียงชะชวาคชะชวาว อะอาดอะอ้าวอ้อทื่อ กระทึก เสียงคังโครมครามครันครึก อ้ออ้ออ้อกระทึก ระรคระรากลึกก่อง

¹ พระธรรมราชานุวัตร, "กัณฑ์พิริว" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร, หน้า 20.

² พระธรรมราชานุวัตร, "กัณฑ์มหาพรต" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร, หน้า 17.

เสียงเสียงการกินอาหารของซุกก

กวีแสดงตอนพราหมณ์ซุกกต้อนรับประทานอาหาร ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นความตะกละตะกรามของแกได้โดยชัดเจสดังตัวอย่าง

บัดนี้ได้พบของกินแพงหลายอย่าง

ขึ้นสับคางกับมันหมู

สองมือถูเข้าปาก

เป่ยะ จะจุมจะจวบจะชุปจะชวย

กินทั้งลาบควายและแกงแคเบ็ด

แกงแคเห็ดเห็ดวะวี่วะวี่

กินทั้งบั้งจีและปลาเผา

แค้นหมูมันเอาใส่ระวัน

เอาขี้มันค้อยเคี้ยว

ปากพราหมณ์เปี้ยวเมือบน

กินทั้งแกงอ่อมต้มจืดชะชู¹

ถอดความ

ขณะนี้ได้มาพบอาหารมีราคาแพงหลายชนิด มีเหนมคางกับมันหมู เอามือทั้งสองจับยัดเข้าในปากเสียงจุมจวบชุปชวยชวย กินทั้งลาบควายและแกงแคเบ็ดแกงแคเห็ดมีรสเค็ดเสียงจิมปากดังวี่วี่ กินทั้งบั้งจีและปลาเผาแค้นหมูมันเอาใส่เข้าไปเสียงระวัน ตาเอกรูสึกมันจิ่งค้อยเคี้ยวเข้าไปทำปากเปี้ยวขึ้นข้างบน กินทั้งแกงอ่อมและต้มจืดชะชู

มหาชาติภาคกลาง

ตอนพราหมณ์ซุกกพูดเอาใจนางอมิตตา ตอนที่นางถูกนางพราหมณ์ทั้งหลายรุมค้าและนางอมิตตาได้ตอบไม่ให้พราหมณ์ทำงาน เพราะผิดกรรมนิยม แต่จะต้องไปหาหาหาสมา นางจึงจะยอม ดังข้อความต่อไปนี้

¹ พระธรรมราชาวัตร, "กัณฑ์มหาพรต" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 20.

มาเต ทุฏ อ้ออ้ออ้อ มันเป็นเหตุกระนั้นกอกหรือนะ เจ้าอมิตตารูปงาม มันให้
เกิดเป็นวิบากเป็นชวากหนามขึ้นกับเพื่อนบ้าน ที่นี้การงานก็อย่าทำ สารพัดการงานแม้
อย่าทำ ถึงเจ้าจะไม่ทำก็แล้วแหละ แต่ว่าเจ้าแล ๆ ไว้ให้ชื่นหัวใจ

นาห์ ทุมฺหิ กุเลชาติตา เอ เอ เอ มันเป็นกระไรนี้หน้าท่านพราหมณ์เอ๋ย
อันญาติกาของข้าไม่เคยเลยที่ถึงเช่นนี้ ตัวเป็นภรรยาท่านหรือจะหันไปใช้สามีเล่นต่างทาส
กระทำให้ผิดบุราณราชฎรแต่เก่าก่อน ฯลฯ

นตถิ เม สิปฺปฐฺฐานํ วา โอย โอย โอย อมิตตาเอ๋ยทุกวันนี้พี่ก็จวนใจ¹

เสียงนกก

เสียงสนั่นเสนาะต่าง ๆ พลอดพลาง เป็นบรรเลงเสียงขั่นลง อย่างฟัง
อย่างเพลง ใครจำนงฟังอย่างไร มักไคยินไปอย่างนั้น นกกลางพรรณคือโพระคก
โก่งคอโยกร้องโต้งโต้ง ชักโยงให้หมุกเหว้า ร้องเกว้าเกว้าไต่ชั้นบาน²

มหาชาติอีสาน

การ เสียงนกก

สกุณานกเนื่องนั้นมีหลายสิ่ง	ใบไม้จึงตกหนา
สาขาปศตอาอันลมมหากถักตอง	นกช่างฮองชานชั้น
อวณเตว เป็นประคูกจิ่งฮุกฮูเฮียก	
เอากัน ³	

¹ กรมศิลปากร "กัณฑ์ชูชก" มหาเวสสันดรชาดก หน้า 145-146.

² กรมศิลปากร "กัณฑ์จุลพน" มหาเวสสันดรชาดก หน้า 182.

³ ส. ชรรณภักดิ์ "กัณฑ์มหาพน" ลำนำชาติ หน้า 4.

มหาวิทยาลัยภาคใต้

เสียงเสียงการหายใจของพรานหมอสุนัข

ชราโหมหันเนาคลอน	เหม็นเนาหนองเขียวเขื่อนควา
ปลายจุมบิณคิคราว	คูเหม็นเนาหายใจดัง
โสรเสงคังเสียงทรวน	คังหวอดหวอดแทยะวัง
เมื่อหายใจนั้นคัง	เสียงทรอทรังทรอดพองลอด

2.4 ประโยค

นั้นหลักบทที่ใช้ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ เท้าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า มีความผิดแผกกันไปบ้าง กล่าวคือประโยคในรายยาวสั้นไม่เหมือนกัน ลักษณะประโยครายของมหาเวสสันดรชาดกภาคกลางนั้น ยาวกว่าฉบับของภาคอื่นหมด กล่าวคือกวีได้บรรจุอุบายคำลงในรายแต่ละวรรคยาวเป็นพิเศษ โดยสอดแทรกถ้อยคำที่เป็นคำคู่เกี้ยว คำเทียบคู่ คำพ้องเป็นต้น เข้ามาจึงทำให้ข้อความยาวออกไป

ตัวอย่าง

เอส เมาะ เอโส ปุพฺพโต นั้นคือขุนเขาใหญ่เสมอเขาวีเวกภัยหว่างเวียงเชิงช่องเป็นปล่องเปลว ระหนแหวนห้วยทรอกทรวยโตรกชะงองงำดำชะวากวุงหว่างภูมาเสโลลวนศิลาเลื่อมลายหลายสี บางก็เขียวขจีคำแดงมอหมึกหมนหมอดเมฆสลบกัน บางก็เป็นแสงสีสุวรรณอันเรืองโรจน์ บางก็เป็นแสงวิเชียรโชติช่วงชัชวาล¹

"การที่กวีทางภาคกลางนิยมใช้คำในประโยคยาวอย่างนี้ เนื่องจากการเทศน์ของพระภิกษุสงฆ์ในภาคกลางนิยมเล่นเสียงแลสัมผัส ทำให้มีเสียงขึ้นลงอย่างไพเราะ โดยเฉพาะการเล่นคำในประโยคถ้ามีมากเท่าใด ถือเป็นความดีเด่นของราย ซึ่งกวีของภาคกลาง

¹ กรมศิลปากร "กัจจวนปเวศม์" มหาเวสสันดรชาดก หน้า 114.

ยอมคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นร่ายยาวกลอนเทศน์ของภาคกลาง จึงบรรจุข้อความไว้มากกว่าภาคอื่นด้วยเหตุผลดังกล่าว¹

บทราชาธิภาคอีสาน

ประโยคในคำร่ายลำนำราชาธิของอีสาน มีลักษณะค่อนข้างยาว แม้จะไม่เท่าของภาคกลาง แต่ก็มิได้ย่อคำในประโยค ยาวกว่ามหาชาติภาคเหนือ และพระมหาชาติของภาคใต้ ดังตัวอย่าง

โสฬราหุมโณ	ส่วนคั้งพรหมณญุโศภโกลนพนประหมาน เจกขอทานไคแล้ว ยังลุกแกวกษัตริยชัตติบุญนิทร
ฉินทิตูวา	กักเอาเครือเขาแข็งควยแขวแหงมัน
พนชตูวา	มันก็ผูกยังแขนแหงกุมารทั้งสองโศกคยักไว้บ่ให้หมาย
อาทาย	มันถือเอาไม้เท้าและเครือเขาแข็งขนาดฟาดแล้วตีไปในที่ของ พระเนตร เขตทัศนวิสัย อันมหาสัตว์เจ้ายังหล่าหลังคูก็มีแล ¹

ถอดความ

พรหมณญุโศภโกลนพนประหมาน เมื่อขอทานไคพระโอรสธิดาของกษัตริย์
เวสสันดรแล้ว มันก็ไปกักเอาเถาววัลย์ที่แข็งควยพันของมันแล้วนำมาผูกพระพาดา แห่งสอง
พระกุมารอย่างมั่งคั่งไม่ให้คลาย เอาไม้เท้าและเถาววัลย์แข็งนั้นฟาดตีพระกุมารไปต่อพระพักตร์
ของพระเวสสันดร

¹ ส. ชรรณภักดิ์ "กัณท์กุมาร" ลำนำราชาธิ หน้า 1.

* เหตุที่กวีทางภาคอีสานแต่งแบบนี้ ก็โดยอาศัยหลักการขึ้นเสียงเวลาเทศน์ได้สะดวก เพราะการเทศน์ของพระภิกษุสงฆ์ภาคอีสาน นิยมเทศน์เร็วและขึ้นเสียงเป็นบาทหนึ่ง จึงมีลักษณะ คำร่ายบางแห่งยาวบางตอนสั้น เพื่อความสะดวกในการเดินเรื่องเวลาเทศน์เป็นสำคัญ¹

มหาชาติภาคเหนือ

ประโยคที่กวีเอามาใช้ในมหาชาติภาคเหนือ มีลักษณะผิดแปลกไปจากภาคกลางและภาคอีสานหลายประการคือ มีสัมผัสสระระหว่างวรรคต่อวรรคเหมือนกลอน ๘ ในภาคกลาง นิยมใช้คำคู่เพื่อเร้าสัมผัสเป็นส่วนมาก *อีกประการหนึ่งการเทศน์ในภาคเหนือ พระภิกษุสงฆ์ นิยมเทศน์ทำนองกว้างกับ คือแต่ละจังหวัดเทศน์ไม่เหมือนกันในด้านกาขึ้นลงเสียง จังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน นิยมเทศน์ไปช้า ๆ เป็นแบบแบบลมพัดกานพร้าว จังหวัดลำปาง เชียงราย นิยมเทศน์เสียงขึ้นลงแบบมะนาวสองโหล จังหวัดแพร่และน่าน นิยมเทศน์ตัววัดเสียงขึ้นเวลาจบวรรค มีลักษณะเหมือนนกเขาเหิน ดังนั้นประโยคที่กวีนำมาแต่งจึงมีวรรคสั้น ๆ เพื่อความสะดวกในการเทศน์ดังกล่าว²

ตัวอย่าง

ดูราพระยาเนืองหลาย
ไหวนมเวาทั้งสาม
เผ่าแฝงไผ่คงขวาง
บองสเจ้าช้อมัทรี
ในปากกว้างหินพานต์

ข้าขอมือมอฉายใส่เกล้า
อ้อมีตัวงามแจ่มใส
จงกสิ คุณางหนอหนา
เจ้าทั้งหลายกำลังมียิ่งกว่าช้าง
ชมูแทน ควยลวงธรรมถวญตี

² จากการสัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธีโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม วัดพระธาตุศรพนม
วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518.

² สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุคอกยสุเทพ
วันที่ 15 พฤศจิกายน 2518.

เจ้าจงเป็นพี่แห่งข้า บ้าง
 จงปล่อยมือของแม่หญิงเด็กร
 ในแถวกุศาลา
 บรมนาถภูมินทร์
 เจ้ารามนังควรย์
 เจ้าช้างเผือกภูบาล
 เป็นลูกท้าวภมิ่งขอสุดภัย
 เจ้าแม่เจ้าพญา
 สร้างบุญเพื่อรักษา
 ปฏิบัติแก่พระมาราม

ข้าขอทางจระจก
 เพื่อจักเที่ยวไปสู่
 ข้าแม่ภริยาแด่พระบาท
 พระนครินทร์ยศยิ่ง
 ก็ขอพระยาธรรมกนิศเปือก
 ทรงพละคุณอันยิ่ง
 ปราบแคว้นไทยตลอดทั่ว
 ข้าพร่ำเร็นแก้วมาทุกเมื่อ
 ก็อภัยนางดีทางกรมเง
 ข้าเฉล

ถอดความ

ข้าแต่เจ้าพระยาเนื้อทั้งหลาย ข้าขอขมาโทษขอเถลไถลเป็นขอบเขตสาม
 ซึ่งขี้นรูปร่างใหญ่โตสวยงาม เที่ยวไปมาอยู่ไปมานี้ ได้โปรดลงสารบัตรรับของพวกเฝ้า
 เถล ฝากถามแม่หญิงแรงยิ่งกว่าช่างไรเข็มพาดต้นเดียวอีก โลกท่านจงลงของธรรมแล้ว
 ฝากท่านก็เป็นพี่ของฉันทน์ ซึ่งวิ่งวอนขอทางจระจก เรื่อย ๆ จงปล่อยมือของแม่หญิงเด็กร
 สู่บรรพชาเถิด ฉันทน์แม่ภริยาเพื่อพระบาทของพระเวศอัครบรมนาถ ซึ่งมีพระยศอันยิ่ง
 ใหญ่ ซึ่งควรจะบำเพ็ญ ท้าเธอเป็นพระธรรมราชาประทัมแท้ให้กำลังช้างเผือกทรงพาเป็น
 ประเดรัจฉานประการ เป้าราชโอรสเลี้ยงของพระเจ้ากรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นพระเจ้าชีวิตหัว
 ฟ้าพสุธาไทย ฉันทนางก็ไต่มาขอพระนางมิ่งแก้วด้วยการสร้างกวางนิกักรักษาพระองค์ ประคอง
 บ้างสักปฏิบัติต่อพระมาราม^๑

¹ พระธรรมราชาวัตร "กัณฑ์พิທີ" มหาชาติภาควาฉบับฉบับธรรม อยุธยา หน้า ๕-5.

จากการสังเกตประโยคคำรามในมหาชาติภาคเหนือ กวีใช้ข้อความสั้น ๆ ไม่ค่อยยาว
แต่เต็มไปด้วยสัมผัสในวรรคและฉกวรรค ทำให้กำหนดข้อความได้ง่าย ทั้งมีวาจาไพเราะ
เวลาเทศน์ตามทางของแบบภาษาไทยด้วย อีกประการหนึ่งข้อความใน ประโยคที่ยกมาอีก นี้
ภาษาที่ไท้ในประโยคของรายวบางง่าบ ๆ แม้จะมีคำภาษาบาลีแล้ว ก็ใช้คำที่คนไทยเคยใช้
หรือรู้จักมานานแล้ว ไม่ตกร่องความเข้าใจ ประโยคจึงจะมี

มหาชาติภูไทหรือมหาชาติภาคเหนือ

เมื่อพิจารณาจากเรื่องประวัติพระมหาชาติของภาคใต้ มีจำนวนนิพนธ์มากไม่จำเพาะสามภาค
อยู่แล้วในลักษณะการประพันธ์ กล่าวคือภาคใต้ ประพันธ์โดย กายยยานี กายยยัง
กายยสุรางกายย และกาลีเนียนี ยื่นเปรียบกับ ภาคเหนือหรือภาคใต้ ประพันธ์
โดยคาราย แต่ทำให้เรารู้ว่าในการนิพนธ์ของพระมหาชาติภาคใต้ กวีได้คำนึงความ
กลมกลืนกันของคำบางเรื่องครึกกว่าภาคอื่น เพราะถ้าใช้วาจาในประโยคบางทีจะผิดรูปกลพ
หรือผิดเพี้ยนจึงจับคู่

อีกประการหนึ่ง กวีภาคใต้นิยมแต่งแบบที่มิใช่ใช้ประโยคกะทัดรัด ง่ายต่อการ
ขึ้นของเวลาเล่นโดยทำเรื่องบางอัน ๆ ซึ่งทำนองมีตีส่าเป็นไปอย่างรวดเร็ว ตาม
ความนิยมของประชาชนในท้องถิ่นภาคใต้¹

ตัวอย่างที่ 1 (กายยยานี)

ปราทพ ^{ตั้ง} แบกคชคิด	ว่าทรง ^{สุก} เสด็จไป
สวาทน ^เ โย	ฝ่าย ^{ประตุ} ทิดบุตร
กม ^{ว่า} เที พระบาท	แะก็ ^{จก} น.กรร ^เ จร
ดู ^{ระ} ตุน ^ก ก ^เ จ ^เ ม	ชว ^น ^เ ว ^ร ^ก ^เ จ ^เ ม ^ก

¹ จากการติดต่อทางจดหมาย ไท้กอบ นายภิญโญ จิตรกรรม แผนกภาษาไทย
วิทยาลัยครูสงขลา วันที่ 17 มิถุนายน 2518

² วัฒนธรรมนิพนธ์, กวีนิพนธ์ภาคใต้ พระมหาชาติ หน้า 24.

ตัวอย่างที่ 2 (ภาษาขอมบังคับ)

เวธธันโธวาวาสแลงวหา	วรรณโกล์เพลา
ป้าเจ้าได้เริงร. มัทธิ	
จักกัลป์ยามแห่งเงา	ชมตูกม. มงกริ
เปรมบริศำรกรระหทัย	
แรมว่ากุกักเข้าไป	บัคเก็บว้ไต้ (ไซร์)
ขอพระราชมุตรลงองค์	
นาครแหมพาทพาวเชอทรง	ศรีพัทธรมุคปลง
ไท. นางโฉนยงระขอวิณ ¹	

ตัวอย่างที่ 3 (ภาษาขอมสร้างท่วงถัก)

ล่าบกรุงกะสิริย์ สดุษย์ท้าวศรีศ คั้งแลเสมา ว่าเก้เราอยู่ นี้ในศิภา
 ประมาตมาเรา ไ้เก็บหนึ่งมี
 มีนักรว. งว จะรับลูกแก้ว เข้าใจมูร์, จงสู้ซ่งนาศ จากจาณักร
 ทรวทรโยชี่ มารถขไกร
 เร้วจักวิคการ เตรีบมไว้ไ้เห็น ราวทรทริไ้ แกกัฉิมเบร
 จักยกเสควี เขาเร่งเร้วไว้ ทา สมบัตินุชา²

ตัวอย่างที่ 4 (ภาษานี้ฉันท)

เมกชลาภัลล่อแก้วแววคยอง	รามตุร ชนิมยอง
ชยิกชยิ	

¹ วัคัณฉิมาวาส "กัณท์กุมาร" พระมหาชาตถ. หน้า 121.

² วัคัณฉิมาวาส "นกร กัณท์" พระมหาชาตถ. หน้า 241.

ใช้ชีวิตที่เป็นแบบสังคมของสามัญชนทั่วไปโดยแท้จริง

ส่วนพวกชาวบ้าน มีพฤติกรรมตัวละครแสดงออกแบบชาวบ้านธรรมดา ๆ มีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่ายและมีความสุข ความทุกข์ ความสับสนและสิ้นหวังตามพฤติกรรมที่เกิดขึ้น แม้จะเป็นเรื่องเวทสันครก็ตาม ผู้วิจัยกำหนดเอาพฤติกรรมของตัวละครเหล่านี้ นายและนางพรานหมี่ พ่อแม่ของนางอมิตา พรานหมี่ซุก นางอิมมา พรานแจ่มบุตร และพฤติกรรมของชาวเมืองเป็นบางตอน เวท สนวนของพรานหมี่ เมียพรานหมี่ชาวบ้านทวนวิสูตร เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางพฤติกรรมที่วิถีและถิ่นแสดงไว้ในพงศาวดารถิ่นของตน

ก. พฤติกรรมแนววงศ์

พระเจ้ากรุงสุโขทัย

ในพงศาวดารสุโขทัยตอนกลางวาง ใช้พระนามว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงสุโขทัยบ้าง สมเด็จพระบรมราชาธิบดีทรงบ้าง ซึ่งก็เป็นพระนามที่ถวายแก่องค์พระมหากษัตริย์โดยทั่วไป สำหรับประเพณีการมองพระของกษัตริย์ ทรงมีอย่างนี้

๑. ทรงเป็นนักประชวรชียไปทุก ก็ทรงเพื่อเลี้ยงช้างมากของพระราชชนนีพี่ที่หาทุกกล่าวโทษพระเวทสันคร ทรงพิโรธต่อพระโอรส จึง้องความในรักกษัตริย์ท่านกษัตริย์แห่งมหาเวทสันครราชาว่า

ครน้าวเขาทรงโง่ก็เค้อกลาง	ประหนึ่งเพลิงกาลเจ้าถามตน
จึงตรัสแก่ประ ชาธาทุกถว้เขา	เวล่ศบุดโร ราชา อ้ว่าระอุกรักเรา
	กระทำมิดราก็จาประ เณี
กุดสร้ ทชววา ไ้หคชสารศรีสง่างาบ	แกพรหมณีอันบาชขอ
ทหารจึง บายก้อหมีบเอาโทมพางจิโรธราวราน	

ในพงศาวดารสุโขทัยหรือพงศาวดารสุโขทัยพระเจ้ากรุงสุโขทัยมี พระนามว่า พระยาสุโขทัยบ้าง ชาวบรมลตัญย์บ้าง พระยาทศปู้บ้าง ซึ่งกวีของงานกวีนิพนธ์เรียกชื่ออย่างนี้

ฝ่าหวัมพิรุณกรรรมองพระองค์ฉัน กวีเสนาษาเช่นมิใช่ใครพระเจ้ากรุงสุโขทัย ไม่ทรงแกลง
อาการพิโรธกริ้วโกรธแก่พระโอรส หากแก่ทรงอนุวัตรตามนาน เพราะทรงเกรงจะเกิด
ภัยแก่พระองค์และแก่พระราชโอรส เป็นสำคัญ จึงทรงตรัสดังนี้

ท้าวบรมลکشัย	ไต่ยื่นคำขาวสี่พิงลาว
จึงไวขาวคำสี่	ว่าคราขาวสี่พิงหลายมวลมาก
ก้ามักอ้อมูเจ้าหากจืดชืดหาย	ควมมีแต่เราขอเฝ้าพิงทั้งช่าย
พอหื้ออ้อมูขายเราเจ้าพระยาเวสเสีคร	อ้อมูเสวยปิ่นจกามกุดทั้ง 5
ในปราสาทราชมณเฑียร	หื้อเฝ้าข้อมูหนึ่งกอบเเคะ

อุกคความ

ท้าวบรมลکشัย ทรงทรวายอ้อมคำของขาวสี่พิงหลาย จึงมีพระรา คำไว้ช่วยวจา
หึ่งกลสนว่า ลูกขาวสี่พิง ขาย ความปรารถนาของสุเจ้าก็จะสมหวัง นี้ก็จริงเราขอเฝ้า
พิงทั้งช่าย (ไปรดมูกๆ) ให้เวดเห็นครมูกเราอ้อมู เวดเมจกามกุดไปปราสาทราชมณเฑียร
เสียบรักจึ้นหนึ่งกอบเเคะ

ถ้อย สาขานิชของฉาวบี่ฉวน

ไต่ ว่าว ระนามของพระองค์ว่า พระบาทบริษัตุราชย์ และ"ผอง"พิรุณกรรรมอง
พระเจ้ากรุงสุโขทัยไปสิ๊กม.ม.ม. ก้าวคือ พระองค์ไม่ทรงพระ"โอรสแต่"ทรง"สั่งการการ
เส้าข้างพระโอรสอ้อมูเห็นไต่กัก คือไม่ยอมให้ขาวเมือมระ"คำ"ระ"ค" การประหารใน
ทับไต่ตั้งคำร้ายกั"ไปนี้

พระยาบรมศรีสังขัยไถ่ยื่นคำถ้อย
ชาวทั้งหลายใครจักฆ่าอุกฤษ พระยา
เวสสิท ะแท้ที่หัด
กมณี ชนป, ะมาลี รกฐณจาปี วันตสุต

นิว่าแลจักให้ฉิมหายเสีย ก็จูงให้ฉิมหาย
เทอ
สีวิหิ วรณา ควบคุมอภัยแห่งชาวสี่ที่
ทั้งหลาย
ปุกโต อ้วอุกฤษ พระยาเวสสิทกระเจ้า

อนัน อ้วอุกฤษ ขพพเภย ขควรกระทำ
ฮามแกอุกฤษแท้ที่หัด
อสิโลโกปี กำละจิติเกียนแห่งพระอรีย
เจ้าแห่งหลายก็จัก
กลี ราช, ราชเอ ตั้งภา มาจักฆ่ายังอุกฤษประ เสรวิ ฐก้วยหอกดวง ภา ราชกวงคณิงให้ว่า

ก็เขวคกทหมายราชอณเพ็งเงว่า
เจ้าบ้ราชอณเพ็งสันนี้แล้วกล่าววว่า
ดูราชานึงหลายแน่ว่าชาวชนมพินธทังนวด
และ เมืองก็ดี
อนัน อ้วอุกฤษพระมกั น ขพพาเซยมู บ้เิง
จับหนียังอุกฤษเภาโธษไป
จากบ้านเมืองแห่งกบ ตั้งอุกฤษระของกว่าอ้อใจ
หากเกิดมาแต่อกัว เป็นราชวงสายให้อุกฤษองค
แท้ก็ดี

อุกฤษแห่งอุกฤษพระยาเวสสิท ะระยาบิศจิตอ้อมิสุวิ
ยิงนั้
ปลเว ก็จักได้เสวยวิบากรรมมึง
ก้วยหอกดวง ภา ราชกวงคณิงให้ว่า

ถวญความ

ท้าวราชศรีสังขัย ทรงพิจารณาไตร่ตรองว่าชาวเวสสิททั้งหลายมีจะละเขาจะประหาราวิชา
ลูกเราแน่ เมื่อมีพระราชาดำริตั้งนี้ จึงดำริสว่าหาทั้งหลายทั้ง ชาวชนมพินธและชาวเมืองก็จัก มีศักดิ์
ทำให้ลูกเราฉิมหายก็จริงได้ฉิมหายเจ็ก เราไม่สมควรขยับไป ลูกเราชิงหาโทษมีนั้ ด้วยเหตุว่า
ธากษิที่ทั้งนวด ให้ตั้งจากเบื้องของตมหาไมเรกจึงว่าอย่างนั้น เพราะลูกเราเวสสิท ะภา
พระสุตนิมาแก่ของอุกฤษของพระราชาทรงสั่งของเราโดยแท้จริง ประการหนึ่งเวสสิท ะกรูกเรา มี
บริสุทธิยังนั้ คำคำหวิหิเตียนของ พระอรียเจ้าแห่งหลายก็จะเกิดชื่อกับเรา ทำให้ไมจะก้างทำอุ
เราผู้ประ เสรวิ ฐก้วยหอกจากอนันกมลลาเช่นนั้น

พิเคราะห์ตามค่าน้ำของคานหาชาติขานกล่าวี่ เราจะเห็นได้ก่าแม่ทรงพิโรธ
 พระราชโอรสและทรงปกป้องคุ้มครองอย่างเก็บี่ แสงถึงพระอุปนิสัยที่เห็นเอวาววมา ธรรมดา ๆ
 แม้จะเป็นพระราชโอรสก็ต่าง กวามรักความหวงแหวงแม่เป็นธรรมดา ๆ กิกรรทว
 ึ่งหาเวสัทรทาวี่ส่าบสงเนื่องความไว้ใ้เราเห็นว่า ความก่พิทิจหรือระหว่างแม่ ๆ ลูก ๆ
 เป็นไปอย่างซาวน้ำบ่ส่าบสงกบใจใ้ความสุขความทุกข์ใ้คนบ่ก่วี่สงเล ๆ และจ่อ
 อย่างจ่อใ้ยจ้งหยาบ ภาวชาติมากเหนือและวี่ส่าบสงพจกักรรทวี่จัน

นั้นมาพิจารณาคุณกักรรทวี่ของพระเจ้าสุทธีในพระมหากษัตริย์ของกาลเทศ์บ้างว่าเป็น
 อย่งไร เมื่อความก่พิทิจระหว่างกษัตริย์กับพระโอรสเห็นกัน ทั้งไม่ทาง
 แสดงวการพิโรธโกรธเคืองอะไรค้งค้ำกักรรทวี่สงคางค้ำอ ษาวเมืองกล่าวี่สง แะพระเจ้า
 กรุงส่าบสงกล่าวี่สง พระราชโอรสของพระองค์วี่

บางนักรุงส่าบสงได้ยี่ เสนอกถวี่นิม โจรดเจ้าจ ษจักรว ึ่งมีพระราช
 โธษการ วาเวบเลา บุมกตบไ้ระการนิกร
 ึ่งจ้งกระเวสัทร ไม่ใ้ใ้คตกร ึ่งมีกจะกักรรทวี่ จักแถบใ้ให้แม่
 ใ้ใ้เอวามา แ้วกุนิอ ะเวอตาบ
 ใ้ใ้จวจ้งคูกาบ ใ้ใ้เช็กใ้ขาม ใ้ใ้กรวใ้ใ้พริบถวี่ตาบ

ตวงหัดจัดการเบรียบใ้ ษนั้จะเห็นได้วี่ ษวเวสัศษครชาตกล่าวี่สงพระเจ้ากรุงส่าบสง
 ท พิโรธคานี่วาวเมืองจรวนถู่ แะมหาชาติทั้งส่าบสงค้ว ภาคเทวีว ษวชาติ และวี่ลาย
 กถบี่ทรงปกป้องคุ้มครองของพระราชโอรสแ่งใ้ทรงแสงอาการพิโรธโกรธวี่ว่ค่างใ้ค ้ว
 ษวระหัดค้ำอายุแ่งการแ่งมหาชาติทั้งส่าบสง ึ่งมีวี่การเล้าเกวี่วี่ ึ่งมีวี่ความ
 ตรงกัน ึ่งมีมหาเวสัศษครชาตของภาคกลาง ึ่งมีเวสัศษครชาตที่ 3 แ่งฐวี่
 ฆางภาวเวสัศษครชาตและลักษณะสังคสมันยร์คณโกสินทรคตวี่ได้เป็นอย่งดี ึ่งมีวี่ค้ววี่ฐวี่
 ษวธาตวี่องภาคกลาง เป็นกวีใ้ชื่อพระว่งศ ึ่งมีถ้อเอาแบบอย่างใ้ระส่าบสง ึ่งมีแ่ง
 กักรรทวี่วี่ ึ่งมีวี่ระว่งพด ๆ ลูก ๆ ึ่งมีค้ววี่ใ้ช้คตขวี่วี่ใ้มีใ้กรวใ้ใ้ ึ่งมีวี่วี่

คำถามระบบวังหลัง วังหน้าวังหลวง ซึ่งมีความไม่สนิทสนมแน่นแฟ้นเหมือนสังคยไปจากบทของกษัตริย์
โบราณ แต่ความเป็นประชาธิปไตยมาแต่เวลาเรชาลคดด้ง 4 ภาค กล่าวไว้ตรงกัน

2. พฤติกรรมการควบคุม เรื่องนี้เป็นเครื่องแสดงถึงความรักความเป็นห่วงก่อกล
ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในจิตใจของสัตว์โลกที่จะปกป้องคุ้มครอง ไม่วางแวบไม่ว่าจะเป็นพระมหากษัตริย์
และสาบิถัน ข้อนี้ในทหาคติทั้ง 4 ภาคกล่าวไว้ตรงกัน ที่จะไม่เบร เบคพระเวรสังครก็เพื่อจะ
ค่นอยความความตวงการชงขารเมืองมากกว่าจะไปลูกประหารมีวิค และการกระทำของ
พระเจ้ากรุงธนบุรีก็สามารถรักษาราชบัลลังก์ไว้ได้ แม้จะเสียดพระโอรสไปก็ไม่ถึงกับต้องสิ้น
พระชนม์ชีพเพียงแต่เสียดออกจากบ้านเมืองไปเท่านั้น

3. เรื่องเป็นผู้นำในควบคุม ข้อนี้วิเสกตามแนวของคติที่ว่า กษัตริย์ศรีแล้ว
ไม่ได้คำ บรคกุงใจพิพวแ่งเซบ ในตอนทหาคติ ที่พระนางมุดศิมาของชอปีในทองเวเขต
พระโอรส แก่จะเจ้ากรุงธนบุรีที่ว่า ได้มุกสั่งากไปแล้วจะกินคำอย่างไรได้ ในมทหาคติ
ทั้ง 4 ภาค กล่าวไว้ตรงกัน เช่น

บักกรุงสูงขันธ์ี พร	ฟิงนางวงลงสมร
มุดีเมวจาบวร	
คอบพระเสวรวีไปพลัน	องการก็อภักต์
ทาคคห่อหคทางงา	
สู้หักเห็นขานเวร	กระสัศธิยววนา
แล้วจกจักคืนคำไฉน ¹	

ถอดความ

บัดนี้พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงสดับเรื่องราวจากพระนางมุดี จึงได้สั่งนายพระเสวรวีให้

¹ วัดมณีนิมิตวาฬ สภมณีนิมิตวาฬ มหานครหลวง หน้า 3-6

ว่า ราชโองการเหมือนน้ำมันจาง ไหม้วันหนึ่งจะหกหายกลับคืน น้แก่จะหกเห็นไปจาก
เวรานุเวรเท่านั้น กษัตริย์ศรีสัตนจักษุสืบคำได้ขบ่างไร

มหาเวสสันดรชาดก อนุภาคกลาง

ด้วยเหตุที่พระพิธีกรรมของพระเจ้ากรุงสุโขทัยของมหาชาติภาติกาศางภม นี้ พระองค์ได้
กริ้วเสียแล้ว จึงใคร่ตรัสข้อความอะไร ทอที่พระนางบุสดีกับภานุชออดไปเฝ้าพระเว ชัยคร
ดิ่งจ้อควาไปในราย

ปางเมื่อสนเค็วพระบุสดี	กราบทูลพระราชสามีสักเฝ้าได้ ๆ
ข่าวเรอกี้ก็ไต่ทรัสจามรรจา	พระนางจววยบังจวโรคงสะอื้น
กลั้มก็ ฐู่พระตำหนัก	ตวงกอด พระสุภกรักแล้ว ฐู่พาเวชะ

มหาชาติภาติกายัญฉิมมัยครุชยสังกร

มหาชาติภาติกายัญฉิมมัยครุชยสังกร จาเฝ้าที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยจา ระดับปฏิเทิดพระพิธี
เร เทศอภการพระชคร พระนางบุสดีถึงเฝ้าพระที่นั่งถนงถนาร พระโอรสปางาใจ กิ่งทรงจำขบมา
ถวยเบญจผดขางการ เมือง ดั่งคำร่ำขอไปนี้

กฐน ราชบุสดี	ท้าวพระยาตนใจปฏิภิมมัยใจ
ชาวเมืองซันหนี่ไม่ทางจาริต	เราบรีศโยธธา
จักฉุขับเกาะทาวเมืองมากลาว	จักซันลุดแก้วเราไม่
มิใช่เก็กแค่วิกุทพจ่อ	ลูกรักทอเสื้อสายใจ
กฐนก็เพียงพระรั้วระคอบ	ลูกรักอหนวยศากของเรา แดนา

อุบายความ

กฐนราชบุสดี ท้าวพระยาองค์ทรงปฏิภิมมัยไม่เป็นที่พอใจชาวเรื่องซันไปไปทวจารี
เรากี้บังมธางประเณโคโยธธา จำต้องล้อยตามก๊าวเมืองนากกล่าวชา ท้องซันไฉ่ลูกเราไป

มีใช้จะ เกิดคำ จากของ ผู้เฒ่า ผู้แก่
ก็รัก เฟื่อง กัง ควง ใจ ที่รัก จุก กาง หับ ของ ที่ เรา จะ เป็น
ลูก ของ เรา

บทหาวิชาวิชาวิเศษ

ในตำนานหาวิชาวิเศษได้กล่าวถึงตอนที่ พระนางอุรุดี เข้าไปกราบ รุ่ง ชะลอภัย โทษ พระเวสสันดร
กับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา กล่าวถึง ความทุกข์ พระเวสสันดร ก็ เพื่อทราบข่าวว่า พระเวสสันดร ถูก
ขับออกจากเมืองแล้วนั้น ชื่อนี้ แสดงให้เห็น ความคิด ของ กวี ภาสกร ที่ เหน็ดหนี่ง ถึง ความรัก มาก
กว่าที่จะ พุ่ง จารีต โบราณ แล้ว ถึง การ ขับไล่ พระนางอุรุดี ออกจาก เมือง ของ พระเจ้า ชื่อนี้
เปรียบ เทียบ กับ แสดง ถึง ความคิด ของ กวี ได้ เป็น อย่างดี ที่ ไม่ กล่าว อนุทิน ไป กล่าว อีก คน หนึ่ง
ก็ เห็น ว่า อาจ คิด บง เื่อ เรื่อง ไม่ เห็น กัน

4. ความรักคู่กันและความ ในเวลานี้ที่ทุกภาคได้แสดงออกถึงประชาธิปไตยหรือ
ประชาธิปไตย จากที่ กรม ครุฑ วิชาการ เกี่ยวกับ บัง กัง วิชา ซึ่ง ผู้ที่ เกิด มา เป็น ผอง หนึ่ง เรา รัก ความ รุ่ง ชะลอ
ภัย ของ เหน็ด หนี่ง คน หนึ่ง และ เหน็ด หนี่ง ก็ ยังกู แล หนึ่ง เมื่อ คราว แล วิชา ถ้า ผู้ คน ไค หนึ่ง ชื่อนี้
ไม่ ใด รับ ความ มาก ก็ วิชา เป็น เหน็ด หนี่ง ไม่ มี ไท ภาสกร ภาสกร ของ ชาว บัง กัง ใน บท หา วิชา
ของ ภาสกร ไค เหน็ด หนี่ง รัก ความ รุ่ง ชะลอ ภัย ของ ภาสกร ไค บัง กัง วิชา และ ภาสกร ภาสกร หนึ่ง
ซึ่ง ควร แล ภาสกร ภาสกร

ม.๕ เวลสันดรชาดกของภาคกลาง

มหาชาติภาคกลางแม้ว่าจะแต่งตอนตามหลัก ๆ พระเจ้ากรุงสุโขทัยหรือพระเจ้ากรุง
ที่พระนางข้างเมืองแก่พราหมณ์ชาวทมิฬโย แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ทรงเสด็จมา สืบค้น
พระนางขัติรี พระชาลิภุมาร และพระกัณหาภิรมย์นารี คราวจะจากไปอยู่มา ดังความ
หรือคนในราชวงศ์พระนางขัติรีไม่ให้ไปอยู่มาว่า

มัทรีเอ๋ย พาพ่อชาติมาโยจะไปด้วย อนิจจานิจจาเอ๋ย ไม่ควรเลยจะประคัก
ประเดิด ตัวหรือพระลูกรัก คุเอาเกิดไม่เกรงกลัวเจ้าโอรสพ่อหรือว่าซั้มตัว
มัทรีจะไปด้วยตัวก็เป็นไปจากบุรี พระลูกเอ๋ยอย่าไปเลยฟังพ่อว่า ฯลฯ

ความมีพระปิยเสนหาคือพระนัคตาทั้งสอง พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสออกมาว่า แม่เจ้า
มัทรีจะโอรสพ่อที่ซั้มตัวออกจากวัง ถึงกับจะตามไป ฟ้องอนงอขอเท่าไรก็ไม่ฟัง อย่างไม่ก็
แม่เจ้าจะไปพ้อก็ขอหลวงทั้งสองไว้ให้เป็นกษัตริย์สืบไป ดังคำในรายถนัดคนกัณฑ์ว่า

อนิจ น้จจาพระลูกเอ๋ย หรือเจ้าเห็นว่าวาสนานี้คาน้นอนนัก
จะเลี้ยงพระลูกรักนี้แล้วเอียง เจ้าจึงทูลบายเบียงเลี้ยงเล็กออกจากวัง
ชะรอยว่าเจ้าจะชิงชิงฟังคำตัวจึงโอรสพ่อ มัทรีเอ๋ยสุดที่จะงอนงอเจ้าอยู่แล้ว
ตามทีเกิดพระลูกแก้วพ่อไม่ว่า อีเมงเต ทหรา ปุตุคา จะชชแต่ของนัคตาควง
สวาท จะพาไปโยในหิมวาสีให้เวทนา จงอยู่ในพระพาราให้สืบกษัตริย์.

ในกัณฑ์มหาราช เมื่อพราหมณ์นำเอาสองพระกุมารมาถึงเมื่อทราบความเป็นไปต่าง ๆ แล้ว
พระองค์ก็ทรงกระทำทัณฑ์ เช่น การพระราชทานคำไถ่พระนัคตาแก่พราหมณ์ชุก และการ
เตรียมพยุหยาไปติดตามเอาพระเวสสันดรกลับมาอย่างเดิม และตอนไปพบกับในกัณฑ์
กษัตริย์ระหว่างกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ในป่าวกตนิมพานต์ พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ทรงมี
พระโศกาคูร จนถึงวิสต์ฐฎภาพ กลับไปกับพระโอรสพระธิดา บ่อมเป็นเครื่องแสดงว่า
แม่พระองค์จะกริ้วต่อพระโอรส แต่โดยพระทัยที่แท้จริงนั้น มีพระเสน่หาห่วงใยยิ่งนัก
จะเรียกว่าทรงทำตามหน้าที่ก็ได้ เรื่องนี้ปรากฏในมหาชาติภาคต่าง ๆ เห็นอกกับดัง
ตัวอย่าง

มหาวชิราวุธ

จึงควรว่ามิตร
 บังคับมา รุมา
 อรั เวลเซทของสง
 เพลือกราเรียมุงไร
 จะใจทุกขาเพด
 ไชยอุระ สดขัศรม
 ไทอยู่โนพระนุรี
 เพื่อใจจะหัทมา

พระชาอังกักรหา
 แมงอันตรักรักเอาไป
 สรีรวงกตโณน
 มดลงวันขี้รักแทรทอะ
 ใบเตย เวลจะไผ่ยอม
 พระทัยเจ้าหงษ์องรา
 ทวงไอย่าและลัษกา
 ชมเผลา รักเอา รักกรสง¹

ตอนบรรณานุกรมที่กล่าวถึงพระคุณของเจ้าพระยาสุรสีห์พิทักษ์ชาติเมือง พระราชบิดาผู้
 ใจกว้างทุกข์ถึงความเดือดร้อนของชน จะประหับอยู่ไกล พระเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้
 เสด็จมาช่วยด้วยพระทัยไม่วางความทุกข์โศกเศร้า พระองค์จึงตรัสกับพระบิดาด้วยความรัก
 ความสงสารว่า

พระเจ้ากรุงสุโขทัย ทรงสังคหิ ชาลีสของไซ ชูรัหังกัเทณม ลีเจมเพเดอ้า เจนนี่ เสร้
 ใคร เดื่อกโตเจรจา
 เกรวี่ นี้นขอ พระปู่จักขอ เฝือเถิดนภาเอา พระจุเเวไผ่ ลุงงนไถยกกา
 ทิวัก กายา ร้อบเว้าหีเย
 เเงิงหนึ่งนางาย จักแยกแตกตาว เจียมพูนสิหัตวี จึงจักปรดิ้ง ไม่ทงนผะธา
 แกล้งไปญี่ เหวยควานโศกศัลย์
 ว่าเบียมที่ไผน เขากวก่อมไกล กษัตริย์สิมกั สวเชินภางา เพ้อมเจ้าว่ากั
 ทงสัฎาจะนั้ กดับกายเเงิงกา
 ลิดนอณาถ ปู่จะไต้พาทาก เบื่อเเฒเถิดนภา จะไก่อ เจ้าไว้ ธนเจ้าเเงิงตา
 เมื่อพระบิดา ใ้ทวชูก⁽¹⁾

¹ วัณณนิพนธ์วาท "มหาราช" พระมหาชาติคก หน้า 196 .

ตอนที่เสด็จไปพบพระเวสสันดรและพระนางมัทรีที่อาศรมศาลา ตอนนั้นก็ทรมานด้วย
 แขนพระองค์จะทรงแข็งพระทัยตามวิสัยของผู้ชายทั่วไป ก็ทรงออกสั่นไม้ได้ทรงกรรแสงพระ
 อัสสุชลไหลออกมาคั่งค้ำกายผู้สร้างลางควา

สกุขัยจอมกษัตริย์ ท้าวยกพระหัตถ์ ลูบหลังสององค์ คลั่งเคาะชไลนา โศกา
 พิศวง ควณขอพรพวงศ์ ฟังพานพบกัน
 กระจับกลายสงสาร ท้าวเอื้อนโองการ ตรัสถามโดยพลัน ว่าสุครีพ
 ธุเจ้าเวศุชวัก ซึ่งเจ้าจอมธรรม์ อยู่ในพนาลี
 บังเกิดกองทุกข์ โรคร้ายไขชุก เบียดเบียดภากายี ฤทธิทั่วทั้งหลาย
 อันร้ายราวี ให้เสียชีวิต พระลูกทั้งสอง¹

ในถ้ำมหาชาติของภาคือสวน

กวีได้กล่าวถึงความรักที่พระเจ้ากรุงสุโขทัย มีต่อพระราชาบุตรและพระมเหสีต่าง
 ไพเราะระกินใจเหมือนกัน คำบรรยายในตอนพระเวสสันดร พระนางมัทรี จะต้องเสด็จออก
 จากเมืองสี่พัน

ศโศ พระยาสุกษัยผู้ใหญ่	เชิงไซ้หามนางงาม
ยาจิกผู้ มีที่ศรีหน้าหน้า	ลูกสะใภ้พออย่าไปทอนา
มาคันชานางเคยพาจับหนูลูกได้	ทั้งคอกใบของงาม
โรไซ อย่าตามไปสักเทื่อ	เหยื่อยอยแแม่เค็มตน
กาสิยา นางเคยสมสอก	ผ้าแกวยอคยไยไหน
กุดจุก อย่าไปทรงของทรายเปรี๊ยกไม้	ทุกไซ้คือว่าเลี้ยงคนในกลางป่า

¹ วัณชณินมาวาส *กัณท์กษัตริย์* พระมหาชาติก หน้า 222.

แลต้งสี่

ออกบถกวางยวทุกซ์
จะหามเวอาอย่าไปชอนา

มัทธึ แห่งเสวยยชุกคำเซา

ถอดความ

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเป็นใหญ่ ทรงกล่าวหาตามงาน (มัทธึ) ว่า ไซ้ร้ร้สี่เภาเวอา
ไปนะ ญก ๆ เคยได้ทาแก่จวงจันท์ ประคิบลวกไม้อย่างสวณภบ อบักวงไปเงย เห่งือ
จะโหดเทอตัว ญกเคยวงมิใส่ยาเนื้อตี ฉวนแก่แห่งไรทบ ไฉนจะไปนุ่งห่มยาเบ็ดอกไ้และ
ท้างสี่อ เดียงทัวอยู่ใ้มาแคะจะทุกคักบักเก่ามาก เห่งิจากความมธุชุกคำเซา จะขอ
หารแจวเวอาไปเลย

ในตอนที่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงขอพระชาติ ถักแก รามนักรักไว้ บดชาชาติฉานก็
แสดงถึงความรักระหวางปู่ ย่า และหลานไว้อย่างซาบซึ้งกินใจ ถึงคำรำบชยนี้ว่า

กมฺพรวิ มัทธึเอภนภทระอ	ลูกสะเภา ไซคนเคียว
สวเวาสองศรีเสถียวลูกแกว	ยักมแล้วเลวเวตา
ชาธึกักทาทหลานปู่	สองแวงคู่ไ้ยมศา
วงไ้สองขาตสามนุกกบ	ยังนอระฮวนไปไซบทาง
เจ้าจวงวามกรทั้งกู	ไ้ทูกูยังหวนเภาชอนา ¹

ถอดความ

มัทธึเอภ ลูกสะเภาคนเคียวของงอ ฉำรรับบงศรีชู้เฉยบวลาตของญกเณ ไซ้ร้รัก
เระเวคองศา คือ ชาธึ ถักทว หลานของปู่ทั้งคูรักดังตาทั้งสองข้าง วงไ้ช.เอ ทั้งสองนุกกบ

¹ ส. ธรรมนักรัก "ท.ร.กัศ" อำนาจชาติ หน้า 10

เขายังเด็กเกินไปไม่เคยหนทาง จึงเอาหลานไว้กับพ่อเป็นปู่เถอะลูกเอ๋ย

ในตอนที่พราหมณ์ชุกนำพระกุมารทั้งสองเข้าเฝ้า ณ ท้องพระโรงนั้น พระเจ้ากรุง
 สดูชัยก็ทรงแสดงความเสนาหาในพระราชันต์คาทั้งสองอย่างยิ่ง ทั้งในคำพระคำรัสและอาการ
 ที่ทรงไถ่ออกมาจากทาสของพราหมณ์ชุก คังคำร่ำว่า

<p>ดูราเจ้าชาติศรีวีรราชกุมาร เป็นช้อยข้าแห่งพราหมณ์สัง ก็หากฮ้อนวะ วู้งังไฟลน เหมือนคังหลาแค้นไท้ มัดคังนี้เชื่อเจ้าอย่าไคกว่าวคังภายหลัง แม่นว่าสอง เชื่อหลานมีค่านอยมาก เหตุความากโขอาณาเขต บนีเป็นช้อยสาธารณชวงไซ</p>	<p>สองเชื่อหลานเฮออย่าไคกล่าวว้า ทหย์ อันว่าพระหือระทัยแห่งปู่ หวังเป็นคนมีไค ยกชั้นลูกองไฟนั้นแลนา โสกหากบ้งเกิดทุกซ์ แก่เฮาปู่แท้คังหลี่ ก็หากไคชื่อวานักคา เฮาปู่จักไถเอาสอง เชื่อหลาน เป็นช้อยไมแห่งพราหมณ์แท้คังหลี่¹</p>
--	--

ถอดความ

ดูราชาลวีรศรีกุมาร หลานทั้งสองของปู่อย่าไคกล่าวว้าเป็นข้าทาสแห่งพราหมณ์เลย
 ควงหทัยแห่งปู่หากรอนวুবวบคังไฟลน ไม่นึกจะเป็นคนมีชีวิตค้อยไปไค เหมือนว่าหลานยกปี่
 ขึ้นบนกองไฟนั้นแล คอนี้หลานอย่าไคกล่าวอีก ความทุกซ์หากบ้งเกิดแก่ปู่เหลือเกิน แมงหลาน
 จะมีค่านอยมากอย่างใด ก็ไคชื่อว้าเป็นหลานเรา คกมาในอาณาเขตบ้านเมือง ปู่จักไถเจ้าไว้
 ไม่ยอมให้เป็นข้าทาสสาธารณ เป็นข้าทาสรับใช้พราหมณ์อีกค้อยไป

ในตอนที่พระเจ้าสดูชัยเสด็จไปชมพระเวณสันตกรที่อุจกรมศาลาเขาวงกต กวีอีสานไค
 แสดงลักษณะหรือพฤติกรรมของพ่ออย่างไพเราะกินใจ คังคำว้า

¹ ส. ชรรณภักดิ์, "มหาราช" ฉำมหาชาติ, หน้า 6

พระยาบรมมหาราชวัง ประชวรเสด็จ
 อาเวงคิฐวา ลู่เอาบัง พระภักธาใน
 พระบรมมหาราชวัง
 โส ราชอาณัติ ระยาตนนั้น
 บ้างเกิดเกี่ยวเสนา
 ปริมสุสอติ ก็นวดพันคืบควมมือไว้ ไปมา
 โรหิตฐวา ก็ร้องไห้รำไปมา¹

ภคตความ

พระเจ้ากรุงสุโขทัยประเชษฐ บ้างเกิดพระเสนา ทรงอุ้มเอาพระภักธาหึ่งเองใน
 พระบรมมหาราชวัง นวดพันคืบควมมือไว้ของพระองค์ ทรงพระกับนางปริเทวนาครไปมา

มหาชาติฉนวนพิน

ในกรณีพระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงแต่ง ฤทธิกรรมชาวมุสลิมระหว่างพระโอรส พระธิดา
 พระภักธา อย่างวิธามักขึ่งชาวมุสลิมอยู่ภายในเมืองสุโขทัย กวีสาขาวไทยก็แสดงความ
 รักภักธาให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยเมืองสุโขทัยเมืองสุโขทัย "สดง ลอยพระสองครั้งดวงแก้วกาย
 ห่วงใย ที่พระนางเจ้าพระมารดาเจ้าแห่งเมืองสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัยไม่ยอมให้ การไปอยู่
 นั้นเก็บไปดั่งระยาตนนั้น บ้างพระนางเจ้าพระมารดาเจ้าแห่งเมืองสุโขทัย เมืองสุโขทัย
 ว่าจะได้อยู่ใกล้กับ พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัย พระเจ้ากรุงสุโขทัย และขอ
 พระราชทาน ความเป็นจริงความไม่ระยาตนนั้น ประการใด จึ่งเห็นว่าเป็นจริงว่า ที่
 ทรงกล่าวหาว่าความจริงว่าเมืองสุโขทัย พระโอรสออกไปบ้าง ลูกเขยก็ต้อง คอยนางได้รับถวาย
 ละครกระเทือนไปถวาย ความความเจ้าใจดวงใจวิเศษความแก้วไป เมื่อเข้ามาครั้งหนึ่งหน้า
 งามกริ้วประจบความทุกข์ยากลำบาก ผู้ที่รักก็องลอยจำบากไปข้างเขมรนั้น มหาชาติฉนวนพิน
 ฉนวนพิน จึ่งมีลักษณะผิดแยกไปจากมหาชาติฉนวนพินที่กล่าวมาแล้ว ด้วยนางแก้ว

¹ ส. อรรถกถา, "ภาคที่ร้อย" สำเนาชาติ, หน้า 8

พระบาทสฤชัยจึงกล่าวว่า
อันเป็นป่าใหญ่ทงหนา
มีสัตว์อันปุกปลิวตือแมงบง
มีทั้งจักเข็บและแมงป่อง
แม่มึงไต่ทวมตม

ฯลฯ

เมื่อเห็นท้าวสฤชัยคนพอ
ว่าดูราราชมีทิ
เจ้ามมีใจมอซึบตาม
พอกก็ห้ามไต่ตามใจ
เจ้าจูงไว้ห้อยอยู่ในปราสาทราชมณเฑียร
เหมือนตั้งไต่หน้าหน้าเจ้าทั้งสองนั้นเฑาะ¹

กูราเจ้ามทิทีโนลรีป่าไม้
มีกำลังอุศสาทะยาก เป็นที่ล่ามากแท้คี่หลิ
ยอຍงหัวเตนไต่ขบเข็บ
เหลืออกแหละยุงบินของยะโย
เป็นทุกซัเววนแก่เจ้า

จึงจาตอนางมทิ
พอจาคำดีทวนต่อ
จักเข็บตรงรามป่าไม้
เท่าว่าศรีมังวี่รหลานปู่
พอหื้อพอไต่เห็นหน้าหลานกำพรา

ถอดความ

พระเจ้ายกธรรมาธิราชจึงตรัสว่า มัทธิเอยใหญ่ป่าซึ่งเป็นป่าใหญ่ อยู่ไต่อย่างลำบากยาก
จริง ๆ มีสัตว์ที่พิษร้ายเช่น บุงกระโคตกค้อย่างเข็บปวก ตะขาบและแมงป่อง เหลือบยุง
บินระวอน รวมทั้งแมงก็ชอบมาไต่ทอม ทำให้เกิดความทุกข์กังวลแก่เจ้า ฯลฯ

เมื่อท้าวสฤชัยผู้เป็นพระราชาบิดาครัลกับพระนางมทิทิวา มัทธิเอย พอพูดด้วยถ้อยคำที่ดี
แล้วเจ้าก็ไม่เชื่อคำขอ จะเข้าไปสู่ป่าใหญ่ให้จงได้ พอกก็ไม่ห้ามความใจเจ้าเฑาะ แต่ว่า
หลานทั้งสองนั้นจงใจให้อยู่ในปราสาทราชมณเฑียรนี้เถิด พอให้พอไต่เห็นหน้าหลานแทนเจ้าทั้ง
สองก็แล้วกัน

ในกระบวนมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง กวีแสดงกรรม

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร * ทานกัณฑ์ * มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร หน้า 10.

มองตัวเองอย่างแข็งกร้าว ทั้งบางพระเจ้าสาขันธ์และพระนางมัทรี เมฆาชาติภาคไหนแล้ว
 ก็เลยแกล้งเข้าหาพระศุภกักรมเป็นข้างกลาง ๆ ไร้ทักก็ไม่เบา สำหรับเมฆาชาติภาคเหนือนี้
 กวีได้แสดงถึงอาการไร้ทรงรังเกียจพระโคตรจวงพระเจ้าจางฉวย แต่ก็บอกให้หนีจากเมือง
 ตามความต้องการของพระเจ้าจางฉวย และเมฆาชาติภาคนี้ก็จะเกิดความระแวงกลัวไปอยู่ป่า
 ก็ไปทรงท่านอีกให้ไปเป็นไปตามกษัตริย์ แต่ก็ขอพระราชทานวัดบ้างสองไว้ดูที่หน้าพระวิฆเนศ
 แลจนถึงเมฆาชาติภาคเหนือแสดงพฤติกรรมของพระเจ้าสาขันธ์อย่างธรรมดา ๆ ไร้ก็เคียงกับ
 ชีวิตของชาวบ้านทั่วไปมากที่สุด ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนชีวิตให้เห็นว่า แม้แม้พระราชา
 เมฆาชาติภาคนี้ก็ออกธรรมดา ๆ ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ ไร้ทุกวันนี้สุขแล้ว เสร็จแล้วไปบ่นเอง

พฤติกรรมของพระเจ้าจางฉวย

พระนางมัทรีไปลาจางฉวยแล้ว เมฆาชาติทั้ง 4 ฉบับ วิเคราะห์ได้ 4 วิชาเป็น
 ๒ แบบ คือ แบบวางในอุ้งพระศุภกักรมของชาวอียิปต์โบราณ คือจับแต่ด้วยพุทธคุณเป็นเทวดา
 ออกจากปากคือ เป็นตัววิฆเนศในราชสำนักของพระเจ้าจางฉวยของจีนโดยสมัยนั้น ราชวงศ์ถังที่เข้า
 เราชั้นเอกราชพุทธศาสนาเข้ามา ก็ยอมรับพระนางมัทรี ทั้งในอุ้งพระศุภกักรม ไร้เราฉลาดรัก
 มองไทยก็อนุวัตตามแนวคิดปฏิบัติของชาวตะวันตก นี่เป็นประการหนึ่ง

อีกประการหนึ่ง เราพิจารณารากความนับไปเป็นพระจริยวัตรของพระนางมัทรี
 ของชาวบ้าน ที่เป็นถึงพระนางมัทรี ที่มีความรัก ความใคร่ ความหวงแหน เลื่อมใส
 และความจงรักภักดี

ตอนท้าย ๆ นับแต่ได้แก่พระนางมัทรีที่พระนางรับเอาการ 10 ประการจาก
 พระฉันทน์ จุดประสงค์ของพระฉันทน์นั้น กวีได้แสดงทัศนะเห็นต่าง ๆ กันตามที่ได้กล่าว
 ไปในระบาวินิจฉัยความดีความชั่ว นอกนั้นก็ความผิดแยกแยะให้ชัด มรรค ๘ ไปบ้างช่วยกวีไว้
 ฉันทน์ก็รับแล้ว จากปากของคน ผู้วิจัยจึงเปรียบเทียบความแตกต่างของภพ และจากผล
 ฌายของศีลปะที่กล่าวมาแกลงไปเท่านั้น เช่น ตัวอย่างในการพระราชทานพระบรม 10 ประการ
 และพระนางไกรยรับเอาเป็น ๆ ดังนี้

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ข้าพระบาทจะจากไปสู่มนุษย์เมืองไกล จะขอรับเอาพระพิรุณทัตสนองเหนือเศศา
 ข้าพระบาทจะถวายมังคมตาลลงไปเอาชาคิก้าเน็ด ขอให้ไปบังเกิดในปราสาทแห่งพระ
 เจ้าสิริรามกร้ออันทรงศักดิ์ มีพระราชอาณาจักรปกแผ่ไปในสกล ให้นำหมู่ประชาชนอยู่เป็น
 สุขสำราญเกษมสันต์ชื่นชม ชมพู่ทวีป พระพรนี้เป็นประณม ขอให้สมปรารถนาอันล้นเนตคา
 ขอให้ข้ามีดวงเนตรทั้งสอง คำเป็นสี่เหมือนหนึ่งตามตุลกลเนื้อทราย อันเกิดได้ชวบปี
 ปลายเป็นกำหนด พระพรนี้เป็นคำรบสองจงปรากฏแก่ข้าพเจ้า

ฯลฯ

มหาชาติภาคเหนือ

ข้าแควมหาราชเจ้า
 พระราชเจ้าหื้อพรแก่ชาตังอัน
 ครันข้าตายจากพรากพระราชเจ้าไปแล้ว
 คือตระกูลแห่งพระยามัทธราช
 ในปราสาทรามณเข็ชร
 คุจคังตาลูกเนื้อ²

ผู้เป็นใหญ่แก่ทวดคาสองสวรรค์
 ความสวัสดีจึงมีแก่พระราชเจ้าเทอะ
 ขอหื้อข้าไปเกิดในตระกูลอันล้ำเลิศ
 มีรูปโฉมงามอาจสืบหกชวบเข้าวสา
 เกิดมาเป็นคนหื้อมีตา และคืออันเขี้ยวกองงาม

ถอดความ

ข้าแควมหาราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพยดาสองสวรรค์ พระองค์พระราชทานพรแก่หม่อมฉัน
 กังนั้น ขอความสวัสดีจึงมีกับพระองค์เถิด ถ้าหม่อมฉันตายจากพรากพระองค์ไปแล้ว ขอได้

¹ กรมศิลป์ากร "ทศพร" มหาเวสสันดรชาดก หน้า 12.

² พระธรรมราชาอนุวัตร "ทศพร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร หน้า 23.

ไปเกิดในตระกูลธำมรงค์ คือตระกูลพระยานิพัทรบุรี มีรูปโฉมงามราวกับนางฟ้าสิบหกปี
ขอให้ได้ไปอยู่ในปราสาทแห่งพระเจ้าสิริราช และเมื่อเกิดเป็นชายแล้ว ขอให้มีเนตร
และคิ้วดำ เขียวกษัตริย์ทรงทราบประจักษ์ตาแห่งลูกแก้ว

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดในภพนี้ กวีภาคกลางพรรณาน่าฟังก็ กล่าวคือในพระพร
ขอแรกก็ภาคกลางว่า ขอให้เป็นเกิดในปราสาทแห่งพระเจ้าสิริราชแต่ก็เขิน เป็นการใช้
รับความซึ่งคำให้ดีกว่าขอพระนางประสูติ ก็จะได้เป็นแก้วของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาที่เคียวหรือ
ซึ่งผู้จัดหรือใครก็ได้เห็นว่าเป็นไปไม่ได้ กวีทางสาขาวไทยพรรณาน่าฟังก็กล่าวกันว่า กวีคือ
พระนางขอไปก็เกิดในตระกูลของพระยานิพัทรบุรีกัน เมื่ออายุ 16 ปี ทวีงกษัตริย์ร่วมใจ
ปราสาทของพระเจ้าสุริย สวมการพรรณนาขอใดตรงตามและจึ่งวางแห่ไปเอาลูกแก้วเฝ้าหมายัน
กวีกล่าวไว้เห็นด้วยกัน

มหาชาติภูมิกวีสาว

ในบางเทศาคือตำนานกวีก็พรรณาน่าฟังว่า ขอให้มีนางได้ไปเกิดร่วมกับพระเจ้าสุริย
ในปราสาทแห่งสิริราชแต่ก็เขิน และพรรณาน่าฟังความงามแห่งสถานที่นั้นว่า ให้รักกันทั้งหลาย
มีบุญและมีกษัตริย์ทรงทราบเรื่องระบาราฟอนเสียดังขันธ์ระดม แลปราสาทให้เก็บไปค่ายนางระบารา
ทั้งหลายมาขันธ์กรมด้วยศุภปางก็มากมาไปว่านางรับใช้ ทั้งซัดให้บอกความขึ้นเดินทางมาเฝ้า
แห่งทุกคาเช้า แลประสูติบุตรโอรสแล้วด้วยแก้ว 7 ประการ มีเสียดังคนตรีอันไพเราะเวลา
เปิดปิดสี่หับที่ทรงเสียดังและประสูติ ขอให้มีว่านาคยชาราชบริพัตรนาคี นการตบแต่งสถานที่
และพระกระษัตริย์ทรงทราบทุกเมื่อปาร ขอให้มีพระอันเกษมแรก แลขอให้มีเนตรทั้ง สองงามทั้ง
ลูกตาเฝ้าหมาย

จะเห็นได้ว่า แม้การขอเพียงสองข้อ เราก็เห็นจินตนาการ ของกวีอีสาน
แสดงทัศนะจินตนาการอย่างกว้างขวางพิศดารมาก จนทำให้เราเห็นว่าไม่อาจจะเป็นไปได้
นอกจากจินตนาการที่ก่อสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อได้เหมาะสมกับความสูงส่งของตัวละคร คือ
พระนางผู้สืบทอด จึงจะได้เกิดเป็นพระมารดาของหนวพระพุทธรเจ้า ซึ่งคน เคารพบูชามากกว่า

กิ่งตัวอย่าง

<p>คั้่นว่าชาคาคจากพระรราชสมภารมหาราช เจ้าแล้ว</p> <p>เสวยศรีสมบัติในกองปราสาทราชมนเฑียรแห่ง พระยาสิวีราช</p> <p>แขกเต่าแลหงส์</p> <p>แลประกอบคายนางขับและนางพ่อนอนคาบพอนระเม็ง</p> <p>เค็ยรคายไปค้วยคนเป็ยคอมทังหลาย</p> <p>และปราสาทนั้เหยาให้มีเชชวนป่องเป็ยรสเ้าเบ็งชร</p> <p>และมีเสียงอันมวนบินงาม! สลุคกั้งเสียงคฺริยะคนตรี</p> <p>ขอให้มีอำมาตย์ผู้ฉลาดอาจปลูกเค็ยตกค่าง</p> <p>ผู้ษาขอพระพรอันค้อมมะราชเจ้า</p> <p>นิลเนตคาวขอใ้ทพผู้ชามีคองเนตร</p> <p>กุกคั้งคาวเน็้ออันออกมามีควันนั้กั้ชเ้าเทอญ</p>	<p>ขอใ้ทพผู้ชามีคองเนตร</p> <p>แลผาสาทอันนั้มีทมิ้นกุงยงทางแอนแวน</p> <p>ลงหงส์เขียนเก็ยงกลา</p> <p>มาพอนสาชยายของคองชานชั้นเค็ยกั้ไปมา</p> <p>ขับเพลงพิคเค็ยพาท</p> <p>ขอใ้ให้มีชาวพอกคาวเป็ยชุนนั้วะระชคิแลงกายถวายเก็ยชเ้า</p> <p>อันรัจนาควยแกว 7 ประการ</p> <p>ในกาละเม็ยหับและไซ</p> <p>ชั้นปลาเหล่านาคทุกเม็ยทุกยาม</p> <p>เป็ยเค็ยคองทังมวลคั้ชเ้าแล</p> <p>คาวพิเศษเค็ยวงามมัววิสุทคิ</p> <p> ฯลฯ</p>
--	--

ถอดความ

ถ้าหม่อมฉันฉลาดจากพระราชาสมภารมหาราชเจ้าแล้ว ขอใ้หม่อมฉันได้ไปเป็นอันกรรมเหสี
เทวี เสวยสิริสมบัติกลางปราสาทราชมนเฑียรแห่งพระยาสิวีราช แลปราสาทนั้ให้มึนกุง นกแอนลม
หงส์ นกกระเรียน แขกเต่าและพิลาป พอนเร็งราชานชั้นเค็ยชอญ ใ้มีนางระบำทำพอนควยคาว
และการละคร ขับพิคและพาทย์ เค็ยรคายไปค้วยคนรับใช้ทังหลาย ขอใ้มีพอกคาวมาเป็ยชุนนางคอย
ปรนนิบัติแกหม่อมฉันทุกชเ้าเป็ย แลปรางคั้นอยาเชชวนควยหน้าตางสี่หับคฺริ อันประดับคองควย
รัทธะ 7 ประการ แลใ้มีเสียงไฟเวระสคิโสคั้งเสียงคนตรีในขณะทีเปิดและปิด ขอใ้มีผู้ชามีคอง
ผู้ฉลาดในการคอบค่างสถานที่และเตรียมนกระยาหารทุกเม็ยยาม ขอพรอันนี้ปรากฏแกหม่อมฉันเป็ยชอ
แรก และมีขอใ้มีเนตรทังสององคองมคั้งคาวเน็้อ เฟ็งคลลคั้งควันเค็ยว

พระมหาชาติของภาคใต้

เนื้อความเป็นไปตามแบบแผนเดิม **อขยง** มาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง มีปีลักณะ
ชาวบ้านเขาบางปะนนอยู่เหนือมณฑลภาคอีสานและภาคเหนือ ทั้งคำในกาพย์ยานีต่อไปนี้

บรโมวะโรชา	จะปลงชีวกักรัช
ชลในหาน้ำไผ่	เป็นเอกวัตรชายา
บวงเจ้ากรุงสี่สี	มีพรชีปวิมา
อ่ากษัตริย์ขัตติยา	ยวยิ่งในชมพู
พรสองขอไฉนา	ตั้งตำรายอังกาบตรู
กิวคดมลิ้นขนู	คองามงอนพระระตรี ¹

พระติกรรมแบบาเมืองชาวบ้าน

แม่พระนางผู้สี่จะ เป็นนางกษัตริย์ กวีก็ได้แสดงพงศาวดารของ ระนางกัวยเอาชีวิต
ของหญิงสามผู้ทั่วไป เขาษาเสริมสร้างบุคลิกลักษณะ เช่น มีความจงรักภักดีต่อพระสวามี มีระทัย
เกินหาศกพระราชาบุตรและโอรส ด้วยความรักนี้ทำให้พระนางไปคอยตั้งอยู่ในเงาเงา ทรงเข้า
ข้างพระราชาทรอยอย่างเต็มที่ เป็นเรื่องแต่คงที่ชีวิตของหญิงธรรมดา ๆ ทั่วลูกของนางจะปลงก็เขมร
แม่จะนิคณคย รากอย่างไร หัวใจผู้เป็นแม่จามรักและหวังอยู่ไม่ตัดขาดไป มีพระติกรรมหลายอย่าง
กวีแสดงไวแ่เสมคนกัน ทายโคจรรางเติมในพระชาธิบาง และแตกต่างในภาพลักษณ์พระกนิทของ
นาง หนึ่งผู้หญิงลุ่มรักไม่เหมือนกัน ผู้วิจัยได้นำเอาเนื้อความที่ตรงกันมาถาวรไว้ เพื่อการศึกษา
เปรียบเทียบเห็นว่า มหาชาติแก้ ะจากมีก ๑๐ ภาคตรงกันอยู่บ้างไว้

¹ วัชปัทมวารวาส "กัณฑ์พนม" พระมหาชาติก. หน้า 12.

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ตอนที่พระนางผู้สืบทรงครำครวญปริเทวนาการ เมื่อพระเวสสันดรจะถูกขับออกจากเมืองนั้น คังกวีภาคกลางบรรยายไว้ว่า

ว่าโอ้ดวงหทัยนัยเนตร เวสสันดรของแม่เอ๋ย ไม่ควรเลยพระลูกรักมาต้องโทษ
 อุตสาห์เสาะสร้างทางประโยชน์อันใหญ่ยิ่ง เห็นยากจนจริงไม่หนึ่งใด สู้แผ่เนื้อเจือ
 ไปทุกคำเช่า เออก็การอะไรเล่าของชาวเมือง มาทำวุ่นซุนเคื่องกลาวร้าย เพ็ด
 ทุลลูนวายสนั้นวัง พระเจ้าพ่อใบรอรังข้างเชือกถือ สอพลอกก็ออ้อไปควยสิ้น พระ
 ลูกเอ๋ยแมนเจ้าพลัดพรากจากบุรินทร์รัตนะ เรือนหลวง แม่จะกุมกรซ่อนทรงงให้ไม
 วายวัน จะผูกคอให้อาสัญสิ้นชีวิต ¹

มหาชาติภาคเหนือ

มหาชาติภาคเหนือแสดงลักษณะหญิงชาวบ้านได้อย่างเหมาะสมที่สุด คือ กวีแสดงพฤติกรรม
 ของพระนางผู้สืบท เหมือนหญิงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป เมื่อได้รับความกระทบกระเทือนก็แสดงออก
 อย่างเต็มที่ไม้อดกลั่นไว้ ตามวิสัยของคนไทยแต่โบราณกาล ดังคำในร่ายว่า

นางผู้สืบทคนแม่	เชือกท้าวแหว่งศา
ค้นคว้าไต่ยีนคำจาถัดวัน	จาออนออยแหงลูกรักสององค์
นางบถาจทรงอยู่ไค	ก็ร้องไห้รำไรไปมา
ว่าควรกุกอื่นกินยาพิบงวนตายอนาด	อันหนึ่งจักปาวตกรปราสาทตั้งหงาย
อันหนึ่งจักผูกคอตายควยเชือก	ลูกกุทานข้างเผือก
เหตุไคชาวเมืองชว่าเชือกขับลูกกุหนี ²	

¹ กรมจิกป่ากร "ทานกัณฑ์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 48.

² พระธรรมราชาวัตร "ทานกัณฑ์" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 9.

ถอดความ

พระนางผู้ดีอันเป็นพระราชวงศ์ ทรงหึงคำกราบทูลแด่พระโอรส และพระโอรสทั้งสอง พระองค์อย่างแจ่มแจ้ง พระนางไข้อาจทรงพระวรกายอยู่ได้ ก็ทรงกันแสงรำไรไฉนมาว่า ควรเราจะกลืนกินยาพิษตายเสีย หรือจะกระโจนลงมายังคอกปราส^{๓๓} หรือจะเอาเงือกผูกคอกตายเสียถึงจะดี ลุกเราให้ช่างเปือกทามเฒ่าเมืองจึงพากันมาได้คร่อมรับลูกเราหนีจากเมือง

อาการแค้นว่าจะกินยาพิษให้ตายอย่างเอ็ดจอนาใจ หรือจะฆ่าล้างโจนปราสาทตาย นิดะนั่นก็เอาเงือกผูกคอกให้ตายเสีย พฤติกรรมอย่างนี้เป็นเหตุกรรมของหญิงบรรพชาสามัญทั่วไป เมื่อหาทางรอดของชีวิตไม่ได้ ก็มักจะทำอัตวินิบาตกรรม เช่น ดินยาพิษตาย กระโดดตึกตาย หรือมีเชนนั้นก็แขวนคอตาย เรื่องอย่างนี้มีมานานแล้วทั้งในอดีตและปัจจุบัน จะตกลงมีอยู่ตลอดไปตามวิสัยของสัตว์ที่มักจะเขยอนคณฤณผล และเข้าข้างคนผู้เป็นที่รักไม่ว่าจะมีบุญอย่างไร นี้ว่าตอนนี้ กวีภาคเหนือได้แสดงพฤติกรรมของหญิงชวามานโคคีที่สุด

มหาชาติภาคอีสาน

กวีของภาคอีสานได้แสดงถึงความรัก ความห่วงใยของพระนางผู้ดีว่า พระเวสสันดร จะต้องให้รับความลำบากอย่างสาหัสพร้อมกับพระนางมารีในกลางป่า และรับสั่งเจ้าชายพระเวสสันดร เสด็จมาหาท้าวเมืองว่า ตักถึงไม้ที่หนแต่ขอเอาโยมเงาคือพระเวสสันดร ชับไล่ให้หนีไปเป็นการไม่ควรอย่างยิ่ง ดังคำรำพันว่า

ยวาชุนหลวงเจ้าฟ้า
ชีพในบ่มีกุ่มไฉ
อุจฺเจสุตฺถิ กังคาอาวสีติยุงโส
ทั้งบุบผาเลาสีกัน
อันเน็ยนาถกนพยาริ
คือทนต์รีเวสสันดรธา

เป็นรพหลาวสีพี
ไพร่ย้ายไปบัดเสีย
ถักไ้ให้อันเป็นเงา
ทั้งกิ่งก้านโขนนา
กบอาจนาถีเห
ไพร่ย้ายจากขันหนี

โชนมีสิ่งสักสิ่ง
อุจฺเจสฺสุ โมนุงเมืองอุมกวาง

ไพร่ฮายจึงคุณแคลน
ฝูงไพร่ฟ้าอาจฮอนไบ¹

ถอดความ

ขุนหลวงเจ้าฟ้าเวสสันดร เป็นร่มอันกว้างใหญ่ของชาวสี่ทิศ โชนไม่มีเฉยหาความใส่
ไพร่รายทั้งหลาย บอกบัดเสียไม่โยคี เสมือนว่าชาวสี่ทิศทั้งหลายคัดคนไม่ใหญ่ที่ไทรหมั่งงาที่มีกิ่งก้าน
แผ่ไปทั้ง 4 ด้าน มีพุ่มใบหนากนเป็นโรคพาชโคอาศัย คือพระเวสสันดรก็ถูกไพร่รายขับหนีเสีย
แล้ว โชนที่แต่ไม่มีเลยสักอย่างเดียว ไอ้ไพร่ทั้งหลายมาคุหนึ่นแคลนเอา ตัดไม้ที่เป็นร่มเมืองเสียแล้ว

พระมหาชาคกของภาคใต้

พระมหาชาคกของภาคใต้แสดงอาการพิลาปร่ำไห้ของพระนางมุตติไวย่างไพเราะกินใจ
มีส่วนคล้ายกับเวสสันดรของภาคกลางที่ว่า พระนางจะทูลเท่าไรพระบิดาไม่ทรงเมตตา ปีถ้วนเหมือน
มหาชาติภาคเหนือตอนจะเอาเชือกมาผูกคอให้ตาย ที่แตกต่างไปจากมหาชาติทุกฉบับ คือแสดงถึง
ความทุกข์ของพระนาง เปรียบเทียบกับภูเขาสุมเมรุ และศรีภูมิมาทับพระองค์ไว้ตลอดเวลา ดังกาพย์
ฉมังกล่าวไว้ในตอนนี้ว่า

มุตติวีโรโยคร่ำไร	วิงวอนเท่าใด
มีอาจจะเอื้อนจาบัลย์	
เร่งทรงกันแสง โศกศัลย์	พิโรราพัน
โลว่าพระเวสสันดร	
ควรฤจักจากพระนคร	กรุงเชคอุคร
จะไกลอกแม่เขาไพร	

¹ ส.ธรรมภักดี "ทานกัมม์" ลุ่มมหาชาติ. หน้า 3.

ซึ่งแม่จกั๊กขี้ไป	เจ้าจกั๊กวันโค
วันนั้นแแต่เป็นวันตาย	
จะเอาสติไมเกสิยวเป็นสาย	มูกก็วาทนาย
วังลงทรงหน้ามัญชร	
ไอชีวิตมาบ้ายมกั๊ก	โ้วเวสกันเคร
ก็เมืงพคโกษาเห็น	
แม่แก่นแม่เฝ้าองรำเท็ญ	รำหิงคิดเห็น
จะอยู่ไปโยไต	
รำพจางกรบเวลาจรอ	ถึงปราสาทศรี
พระราชโอรส	
บอกว่าแม่สุลปิขุรา	ท้าวไม่มีภท
มาเชอหวกชาวสี่ผี	
ทุกขแม่เนกขิงแสนทวี	คังเมรุเขาตรี
กัญหับแพทรวงมารดร ¹	

สำหรับเหตุการณ์ในตอนหลัง * ของพระนางผู้สืบทอดเป็น ปฐมมเหษิน กิ่งรวงเมื่อพระราชสวามีอย่างในรัชสมัยราชทอนไถ่เอาพระนัดดา และมอบให้คำพิพากษาถึงชีวิตแก่ รวามเอาไว้ไกลเจียงกัน อาจกางกันไปยังสามส่วนภาวที่ใช้ในดิน ก็ขอขมพระนางเมสคงชากุแพนแห่งผู้นึง ไม่ว่าจะ เป็นนางกั๊กตรีหรือหญิงชวามานออกมา ก็องรงพระวันแสงถึงวิสุภภาพเฝ้าได้รับ ความสะเทือนใจอย่างรุนแรง มหาชาติที่ 4 ขม้พระนางโ้วเวสกัน

¹ วัทมวิภาวาส ทานกั๊กที่ พระมหาชาติคก. หน้า 40.

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ทั้งสมเด็จพะอัยกาอัยยิกา ก็กันแสงสุคนธ์พิลาป จนถึงวิสัยัญญาทั้งหกพระองค์¹

มหาชาติภาคเหนือ

มาตาปิตโร อันว่าพ่อแลแม่พระยาเลิศแล้ว	เห็นลูกแก้วแล้วและสองหลาน
ทั้งใจบานผ่องแผ้ว	สยบแล้วท้าวทวงกัน
สองจอมธรรมบออาจจกตั้งตนอยู่ได้	ก็ร้องไห้สยบตาย ²

ถอดความ

ท้าวและนางพระยาผู้เป็นพระราชบิดามารดาอันประเสริฐ เห็นพระโอรสศรีสะเกษและพระนาคาทั้งสองมีพระทัยเบิกบาน ในขณะที่เดียวกันก็ถึงวิสัยัญญาทั้กัน พระทรงธรรมทั้งสองไม่อาจทรงพระวรกายได้ ก็ถึงวิสัยัญญาสลบไปเหมือนกัน

ลำมหาชาติภาคอีสาน

อันว่าราชบุตรศรีบรมวงศกนพ	เห็นลูกหลานล้มไปต่อหน้าทั้งมวล
กุนาภูนาปราศจากสัญญา	ปศีสู่ ก็ล้มท้าวไปในสถานที่นั้น ³

มหาชาดกภาคใต้

บุตรศรีสัตตชัย	เห็นสายใยมาอดควาย
ระทกทณาทัยหาย	ใหญ่ถมกรัศชัคชรา

¹ กรมศิลปากร "ฉกษัตริย์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 367.

² พระธรรมราชาอนุวัตร "ฉกษัตริย์" มหาชาติภาคพายัพฉบับมสร้อยสังกร. หน้า 34.

³ ส.ธรรมภักดี "ฉกษัตริย์" ลำมหาชาติ. หน้า 8.

เกร้าโลกสุควาลัย

สลบไปเนือตสุชา¹

ในเชิงเปรียบเทียบ มหาชาติภาคเหนือก็พรรณนาแปลกกว่าเพื่อน ก็กล่าวถึงการพบกันระหว่างกษัตริย์ทั้งหก ทางพระองค์ก็มีความดีพระทัย โสมนัส จนนำสาเหตุเลยถึงวิสัยผู้ภาพสลบไปในที่สุด

พฤติกรรมของพระนางมัทรี

ในมหาชาติเรากำหนดตัวละครเวสสันดร เป็นตัวเอกฝ่ายชาย พระนางมัทรีก็เป็นตัวเอกฝ่ายหญิง พระนางมัทรีเป็นหญิงในพฤติกรรมทั้ง 2 แบบ คือพฤติกรรมทั้งชาววังและชาวบ้าน เป็นได้ทั้งกุลสตรีชั้นสูง คือเป็นนางกษัตริย์และเป็นตัวแทนหญิงผู้ดีทั้งหลายพร้อมๆ กัน พระนางก็เป็นตัวแทนหญิงงามมีคุณ คือหญิงชาวบ้านธรรมดาหลายลักษณะด้วยกัน การวิจัยนี้มีวิสัยได้วิเคราะห์พฤติกรรมทั้ง 2 แบบนั้น โดยอาศัยแนวทางของกวีให้นำเอาสภาพสังคม และพฤติกรรมของหญิงไทยในภูมิภาคที่ตนอาศัยอยู่มาวิเคราะห์เข้าไปด้วย จึงทำให้เราเห็นความแตกต่างทางพฤติกรรมได้

เมื่อเวสสันดรได้รับพระบรมราชโองการจากพระเจ้ากรุงสุโขทัยให้แปรพักตร์ไปอยู่บ้านนิคมพานต์ เวสสันดรเดชะจึงไม่งานพระนางมัทรีและภริยาเรื่องราวที่พระองค์จะต้องนิรจากจากพระนครของพระนางคุณพระราชาธิราช และพระราชมารดาแทน พร้อมกับรับสั่งว่าถ้าหากพระนางพบชายใดที่มีคุณสมบัติจะเห็นที่พึงรักก็จงอภิเษกกับชายผู้นั้น พระคำวิสัยของเวสสันดรอย่างนี้ พระนางมัทรีก็ทรงแสดงความรักแห่งหญิงตะวันตกที่อุทิศชีวิตเพื่อชายคนรักของตน พฤติกรรมอย่างนี้เมื่ออยู่ในหญิงชั้นสูง และหญิงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป กวีแต่ละภาคได้แสดงลักษณะของเขาไว้ไว้ก็เห็นเหมือนกัน

¹ วัณมัทรีนามาวาส กษัตริย์ พระยาคาจากก. หน้า 1.

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ไฉนจะนี้พระลูกเจ้าจึงไม่โปรดเกล้าขามัตรี มาตัดความไมตรีปราศจากประโยชน์ ออกบูพัพพ์ แดกก่อนก็มีไค้เคยตรีสโปรดประภาช ราโชวาทเหมือนครั้งนี้ ประหนึ่งว่าขามัตรีนี้เห็นชาติไช้เชื้อราชสุริยวงศ์ จะละให้พระองค์เสด็จเดี่ยวเปลี่ยวในกลางไพร เนส ชมุโม อย่างธรรมเนียมที่ไหนดพระพุทชเจ้าชา กษัตริย์นี้หรือว่าจะเสด็จพระองค์ เดี่ยวดังนี้เล่า ถึงพระรมเหล่าปกเกศเสด็จหุเรกโรราชสุริยวงศ์ จะบุกป่าฝ่าดงไป แหงไค้ ขาพระบาทจะตามเสด็จไปไม่ชออยู่ จะเอาชีวิตและกายนี้ไปสูสนองคุณ กว่าจะสิ้นบุญขามัตรี ที่จะละพระราชสามีนั้นหามิไค้¹

เนื้อความในคำร้ายเท่าที่ขกมานี้จับชกความไค้ว่า ทำไมเหตุระหมอมพระลูกเจ้าจึงไม่ โปรดเกล้า หมอมันมัตรี ทรงมาตัดไมตรีที่ปราศจากประโยชน์เสีย ซึ่งแดกก่อนไม้เคยตรีสประภาช และมีพระบรมราโชวาทอย่างนี้ ประหนึ่งว่าหมอมันมัตรีนี้เป็นคนใจหมิพินชาติ มิไช้เกิดมาใน สุริยวงศ์ จึงทอดทิ้งพระองค์ให้เสด็จเดี่ยวในกลางป่า บิตัวอย่างธรรมเนียมที่ไหนดพระพุทชเจ้าชา ที่กษัตริย์จะเสด็จแพรพระองค์เดี่ยวในป่า แบนพระองค์จะเสด็จโดยปราศจากพระญาติสุริยวงศ์ จะบุก ป่าฝ่าดงไปหงไค้ หมอมันก็จะตามไปไม่ชออยู่ในวัง จะเอากายและชีวิตไปสนองคุณ จนกว่าจะสิ้น บุญหมอมัน ที่จะทอดทิ้งพระราชสามีนั้นมิไค้เลย

ข้อความที่ขกมานี้แสดงถึงความจงรักภักดีแบบกุลสตรี มีนางกษัตริย์ซึ่งผู้วิจัยไค้พิเคราะห์ ตามสำนวนภาษาที่กวีไช้ เป็นประการสำคัญ กล่าวคือมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ไขภาษาและ คำราชาศัพท์มากชวยกวีทองการจะให้เหมาะสมแก่พระเกียรติยศของพระนางมัตรี เป็นพระมเหสี ของพระเวสสันดรซึ่งเป็นกษัตริย์ โดยคิมนี้ถึงชาวบ้านธรรมดา ๆ ว่าจะมีความซาบซึ้งเข้าใจใน ข้อความดังกล่าวหรือไม่ ดังนั้นภาษาและสำนวนที่กวีแสดงไว้ พระนางมัตรีจึงเป็นตัวแทนแห่งชาววัง หรือหญิงชั้นสูงโดยทั่วไป

¹ กรมศิลปากร "กัณฑ์หมิพานต์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 39.

ในพระบวรราชาของภาคใต้แสดงถึงนางนัทรีย เป็นตัวแทนของหญิงชาววังเหมือนกัน
 แม้จะมีลักษณะแห่งหญิงงามมาอยู่บ้าง เพราะภาวใจนางใจนายสำหรับคนธรรมดาสามัญ กวีภาคใต้
 เปรียบเทียบนางนัทรียจะขอศีกษารบระเวศสันทร เขาป่าไปประคูกิษย์กับอาจารย์ แม่สินธุ์ชีวิต
 โนกนางนัทรียยอม ขอแต่พระองค์ทรงพระเมตตาแก่แลอีก เป็นที่น่ายังเถกต่างกวีภาคใต้ได้แสดงควม
 รักความกตัญญู ของลูกศิษย์กับอาจารย์ไว้อย่างสูง เป็นเครื่องแสดงว่าไม่ว่าศิษย์โบราณ กิษย์และอาจารย์
 มีความรักความเข้าใจสนิทสนมกันมาก ถ้าที่ไหนมีอาจารย์ที่ดีจะมีลูกศิษย์ มีความเกี่ยวข้องกันอย่าง
 ใจซื่อซื่อ ทำให้ยังยกไทยแต่โบราณมีความรุ่งราราบริไม่มีความขัดแย้ง ตีตกกับครูบาอาจารย์และศิษย์
 ในปัจจุบันนี้ ที่มีแต่ความแตกกร้าว เหยียดหย้า ซาคความเคารพ และขาดความสัมพันธ์อันดีงามเยี่ยง
 กิษย์กับอาจารย์ จึงทำให้สังคมก่อน และอนุบายในสงคามนี้ทั่วไป

พระบวรราชาของภาคใต้

โณมชาฎิทธิ แรงใหญ่แลมี ดูพรออดความ ว่าเกล้ากระหม่อมนี้ กับองค์นฤบาล
 ขอตั้งอาจารย์ กับกิษย์ศิษย์
 ขอเอยเกล้าจถวาย แม่นชีหมอดม้วย ที่ในไพร่าง เป็นเพื่อนบาทา ตัวข้าจำง
 ขล ระวังพรอง เมตตาอาชัญญ 1

ลุ่มหาชาติภาคอีสาน

มหาธาตุวิธานและมหาธาตุภาคเหนือทำได้ดีที่สุดคือ ในภาษาและส่วนระบบชาวมาน
 ชรรมา คำบรรยายถึงชาว กษัตริย์ชาวมานและทั้งเข้าใจได้ไม่ทันที ที่ว่าอย่างนี้ก็วง
 ทองการให้เกิดความรู้สึกความเข้าใจเคยทำกัน มุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่ชาวชนในท้องถิ่นของ
 ตนเป็นสำคัญ สำนวนร้อยแก้ว ทั้งพจนานุกรมเห็นถึงสภาพวัฒนธรรมและพิธีกรรมของชาว
 เขมม จึงว่ามานโดยทั่วไป หรือจะว่านางนัทรีย เป็นตัวแทนหญิงชาววังทั้งหลายเดมิแต่เรียกว่า กิ่ง

1 วัชโรภาส. กิษย์ กิษย์ชาต. พระบวรราชา. หน้า 32.

มันราชมัทรี เป็นลูกสาวศรีกษัตริย์มัทราช
 เทว ข้าไหวมหาราชเจ้า
 แลมากล่าวคำอันบจะ เจริญใจแก่ชญาแท้คี่หลี่
 น ฌมฺโม บิไซธรรมดาจาฮีตบุขานกษัตริย์แท้คี่หลี่
 ก็เพิงว่าจักไปค้วยหนทางอันโค

ไปค้วยอกชงหนทางอันนั้นแล
 ชีวติ ก็ยาอันตายแห่งชญากับจอมมหาราชเจ้า

ก็ประ เสรริฐกว่าอันพลัดพรากจากมหาราชเจ้ามีชีวิตกี่ข้าแล

เทว ข้าไหวมหาราชเจ้า จักอุปมาคั้งนี้
 อเนวติ ก็ไปตามคชสารตัวประ เสรริฐอันตะเคินไปที
 ฮายแลมฮาย

ยดา อุปมา ฉันโค อหิ อันว่าชญา
 อนุคจุนามิ ข้าจักไปตามบาท

ถอดความ

ส่วนพระนางราชมัทรีศรีราชธิดาแห่งกษัตริย์มัทราช ทรงอัถถึลัถัษณะอันเลิศ ก็กราบทูลว่า
 หม่อมฉันถวายบังคมมหาราชเจ้า และที่พระองค์ตรัสไม่เจริญใจแก่หม่อมฉัน อาการที่พระองค์จะเสด็จ
 ไปแต่ผู้เดียวไม่ใ้จารีตประเพณีโบราณของกษัตริย์ พระองค์จะเสด็จค้วยหนทางโค หม่อมฉันจะ
 คอยเล็กแมกระหังชญาบุงกระต่ายและชญาปลอง ตามไปในหนทางอันลัดนั้น หม่อมฉันกราบทูล
 พระองค์ผู้ประ เสรริฐประดุจมาโนพระวงศ์กษัตริย์ กิริยาที่หม่อมฉันตองพลัดพรากจากพระองค์ไม่

ผู้ทรงอัถถึลัถัษณะอปุรวี ก็กล่าว
 ทูว่า อันว่าสมเค็จมหาราชเจ้า
 กิยาอันมหาราชเจ้ากลาวแก่ชญาว่าจักไปค้วย
 ทูว่า อันว่ามหาราชเจ้า คจฺเจยยาสี
 อหิ อันว่าชญาจักค้อยเล็กเพิกเสี่ยยังชญาบุง
 กระต่ายและชญาปลอง
 ชตฺติย ข้าไหวมหาราชเจ้าตนเกิดคี่ในวงศ์กษัตริย์
 อชฺชชลาติทฺวา คังไฟให้เป็นแป้วแล้วแลโค ตา
 ในกองไฟนั้น

อันว่าแม่ชางตัวตะเคินไปในป่า
 คื่อวาทรรอกห้วยและฮาวเขา

อาทายอุมเอาลูกนอຍทั้งสอง
 สมเค็จมหาราชเจ้าแท้คี่หลี่¹

¹ ส.ธรรมภักดี "กัณท์หิมพานต์" ลุ่มหาชาติ. หน้า 1๘.

การคือเลย แต่การตายกับช่วยมหาราชเจ้านั้นประเสริฐกว่า กอดอกไฟในหลุมโผลงแล้วกระโจนเข้าไปยังจิตว่าตองพลักพรากจากมหาราชเจ้า หม่อมฉันจักอุปมาดังนี้ ขรรคมดาบข้างที่เดินไปในป่าก็ ตามพระยาข้างเดินไปทั้งที่ร้ายและใ้ร้าย ตรกกช่วยละหาราวว่าราวชาวเขาฉันใด หม่อมฉันก็ จะอุ้มลูกน้องทั้งสองตามพระหูลงระหม่อมไป

การอุปมาเปรียบเทียบของกวีกาพย์คำนี้ แสดงถึงความจงรักภักดีที่แท้จริงจะพึงมีต่อผู้มี เหนือกว่าจะอยู่แต่อยู่เคียงกอดอกไฟในหลุมโผลงแล้วกระโจนเข้าไปยังจะประเสริฐกว่า ขรรคมดาบข้าง ทั้งเดินไปที่ไหนก็ต้องไปกับข้างหลาย การแสดงการ เปรียบเทียบอย่างนี้ในเครื่องแต่งเรื่องลักษณะ ขรรคมดาบ ทุกสิ่งทุกอย่างจะตองมีคู่ มีผู้ชายยามมีหญิง กวีก็สามเพรศษาไว้เป็นที่ลึกลับจึงมีใจ

มดาชาติภาคเหนือ

ขอความในขหาภาคเหนือ แม้จะมีข้อความใกล้เคียงกับขอวีศาน แต่ทว่าก็ตัดทอนไว้ พึงเสียดทาน้ำไทยแท้ เป็นภาษากันที่เ็นเครื่องแสดงพฤติกรรมของหญิงสาวบ้านป่าก็ยิ่งกว่าหาชาติ ของภาคอื่นทั้งหมด ดังนี้

ข้าแทนขอศรหกลผลเจ้าผู้
เจ็บเสียบในแม่ข้า
เขาคอดดงป่าไม้
แม่เจ้าจกหน้ไปไกลที่คตังอื่น
กริยาอันนาคายกับมาดเจ้า
อันมีชีวิตได้ใจดีพราก
ข้าก็หัวเห็ดรังไปกลองใจ
แมธางเือกหัวอยู่ใน
ข้ารักเอาคุณกลัวรังสรวงไปเ็นเือกเอน

ถ้าอันนี้ขงเวโรญ
พระเจ้าป่าก็จะถูกเือกจะเียบกน
บิเ็นจารีศรระเือก
จันจงขงก็ศคหยาไปเ็นเ็นเณ
กวางก็กลัวรอยเือกเ็นที่
จางเณมาดมาบุงาใจ
จกมาดตงใจกลองใจ
เ็นเณขงไปเ็น เ็นเณส่าขงขงจางเ็นเ็น
เือกเ็นเ็นเณขงไป¹

¹ พระบรมมหาราชวังวัดกร กิ่งจังหวัดเขานต์ มดาชาติภาคพายัพกับมดาบร้อยคังจร. หน้า 15.

ถอดความ

ข้าแต่หนอพระทศพลเจ้าพี่ พระคำรสอย่างนี้ไม่เป็นที่จำเริญใจ เจ็บเสียบในหทัยของหม่อมฉัน พระองค์จะทอดทิ้งเมียและลูกทั้งสองคนไว้ แล้วหนีเข้าป่ามีไชจารีตประเพณี เมื่อหลุดกระหม่อมจักเสด็จหนีไปที่ใดนั้น หม่อมฉันก็ขอตามไป การที่หม่อมฉันได้ตายกับพระองค์เป็นการดีตั้งร้อยเท่าพันเท่ากว่าที่มีชีวิตอันใดพลัดพรากจากพระองค์ หม่อมฉันจะให้เขาก่อไฟกองใหญ่แล้วกระโจนเข้าไป นางข้างเผือกที่อยู่ในป่าก็ไปกับข้างพลาย หม่อมฉันก็จะขอเอาลูกทั้งสองติดตามพระองค์ไปอย่างนั้น

ในทานกัณฑ์มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง ได้แสดงพฤติกรรมของพระนางมัทรีแบบหญิงชาวบ้าน คือรู้จักผูกเห็บแนมคัตพอต่อว่า กวีภาคกลางได้แสดงข้อความตอนนี้อย่างแจ่มชัดมาก เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติภาคอื่นแล้ว มหาชาติภาคกลางทำได้อย่างไพเราะถึงใจยิ่ง ดังคำในรายต่อไปนี้

ว่าพระพุทฺธเจ้าข้าฝ่าพระบาทศรีสรวน เกลากระหม่อมฉันมัทรี ทั้งนี้ก็เพราะทรงพระปรานีเป็นที่ยิ่ง พระคุณเอยเห็นว่าคุณก็เป็นหญิงยอมทรงอาลัย ครั้นลูกจะไม่ใช่ที่คุ้มภัยพระราชสามีสักไรใคร เขาจะอินัง ลูกจะนอนลอยนวลอยู่ในวังมีบั้จควร ประชาชนมันจะชวนกันสรวดแซ่ มัทรีไมรู้อะไรจะแลดูหน้าใครให้เก็บเนตร

พระพุทฺธเจ้าข้าฉันชื่อวาบุตร เป็นที่สุดแสนเสนาหา ถึงจะชั่วช้าประการใดใจสามารถ เป็นหนามเสี้ยนเบียดประหาราษฎรควรทรมานเฝ้า จะตัดจากลูกเท่านั้นไม่ขาด เกลากระหม่อมเหมือนฝาละอองธลีพระบาท ก็คงจะตัดพระลูกขาดโคศลวง ๆ ไมรู้อาข้างเผือกชาวเมืองทองพระประสงค์ จะสอยคาวสาวเคื่อนลงถวายไค

พระพุทฺธเจ้าข้าไซ้ว่าจะไร้อุชาติชาตคน เมื่อไรมี ลูกน้อยนิตหนึ่งเท่านี้จะทำอะไรไค ถึงจะเลี้ยงไว้ก็คงจะขายพระบาทา สอนหลอนก็ยากปากก็ถ้ำระอาใจ วาสุกกรี ๓ จะไร้อะไรซึ่งพิเศเข้า ชาวเมืองจะโกรธเกรี้ยวพาไลเลี้ยงไคขับให้อับประมาณ

พระลูกเอ๋ยไม่ควรคุยกับบุรุษแคว้นพระลูกรัก
โกลีถหรือจะพาเขาผูกหงส์ไซ้ ฝรั่งกับ
จงจูงนทนายไปภายในนา

อย่าไปสูงให้เกินศักดิ์ไซ้สุริยวง
พระลูกเอ๋ยเอาขบป้าไม้พรวันเก็บเร็วณคาย
เห็นจะดีกว่าอยู่ในพระนารา¹

กระบวนการ พรรณนาเกี่ยวกับการทูลคัดทอดความหาชาติภาคกลางหาได้ก็เขียน รวมถึง
พระนางมีทรีกราบมังคมทูลความลำบากยากใจของหญิงประการต่าง ๆ ไว่ด้วย ผู้วิจัยจะนำเอาข้อ
ความตอนเดียวกันนี้ในหาชาติภาคอื่นมาเปรียบเทียบไว้ เพื่อให้เห็นความแตกต่างของภาษา
และขนบธรรมเนียมวินัยชนที่ถิ่นนั้นและภาคสอดแทรกไว้ ดังนี้ -

มหาชาติภาคใต้

มีทรี วิศุภลักษณ์

องค์เอาอัครไคทั้งสาร

สุริย์ไคนี้เอนา

ล่องบัวกรวีภชนา

เจ้าอุ้มกราบทูลทก

เป็นมธุรสวาจา

ชายต ฤ เบนนรา

รินปลกเทศากรุงฉวี

ซึ่งตรัสหาพระหระพะไว้

มิใช่ไปถวายดาบี่

กัณฑ์การ เป็นพงสี

หรือสั่งนี้ก็ควรอยู่

โขนกมีทรีหมาย

แนนยากไรจะจวดู

กายคามทิว ระภุ

วนากเน้นจินทร

ยามลูขสิริวมธุ

แสนสนุกสโงศร

ยามเมื่อนี้ทกอรอน

บอนใจครากออกหากหนี²

¹ กรมศิลปากร "กัณฑ์ทานกัณฑ์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 71-72-73.

² วัดชัยนิมิตวราส "ทานกัณฑ์" พระมหาชาดก. หน้า 50.

มหาชาติอลิสา

นางมีตรีกรีแฉลม	นางยถกแตมทูลสาร
สาธุการใส่เกล้า	ขานพอเจ้าจอมศรี
มีที่โฉมศรีใส่สะอาด	บอกโอวาทแกงอด้ว่า
ยานี ทุกขมีทอฟ้า	ขานอยพำเห็นเอง
ขวยเกรงในป่า	บอว่าจักกลัวเลยนา
ยาสาสัพพา แมนทุกขไถมีทอฟ้า	ขานอยจักกมนาคอยอดเอา
ขอตามเงาก็คอย	ด้วแตนอยยังห้าม
หญาคมนางแกมแฝก	หญาปองแพกแกมคา
ปะพชชา หญามุงกระต่าย	หญาปลองคายนคกริว
ชาจักเอาอกเฟิก	ไหญ่ลุ่มเล็กเป็นคอง
ขวยปองไหญาก	ล่ำมากแกด้วตน พอเอย ¹

ถอดความ

มีตรีผู้มีโฉมศรีอันงดงามเหมือนรูปวาด ก็ทูลรับใส่เห็นเกล้าแล้วกราบบังคมทูลทอไปว่า ความทุกสิ่งถึงจะมีหน้าหน้าปานฟ้า หม่อมฉันก็เห็นเองไม่เกรงกลัวอะไรในป่า ไรเมื่อไรหากกลัว ถึงความทุกขจะมีเท่าฟ้า หม่อมฉันจะกมนาคพริบเอาขอเสี่ยงได้ติดตามพระราชสามี แม่จะด้หญาคมนาง แฝก หญาปลอง และป่าคา หญามุงกระต่าย หญาปลองคายนคกริว หม่อมฉันจะเอาอกเขาบุกเบิกให้หญาลุ่มลงโดยไมทำให้สามีล่ำมากเลย เสด็จพอ

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "ทานกัณฑ์" ล่ำมหาชาติ. หน้า ๑.

มหาชาติภาคเหนือ

ที่นั่นนางมีศรีจึงไหว
 วาชนแคะพระจอมใจนอกรา
 ขาก็จักถอกกัณฐ์นั้นบอญ
 ราชจักเกิก ระวะ เชื้อขีโยคะจะหยกมพญา
 นำนางไปกณะพนา

พระบาทเจ้าสุธรร
 เจ้าได้บอกขานถึงกัณฐ์ทั้งหมด
 จักไปเป็นกัณฐ์ที่พระราชเจ้าพอส่ง
 แคะ แยกแซมคากบบาง
 ลูกเจ้าหัวเหี้ยวไป มกษายะแล ¹

ถอดความ

ที่นั่นมีศรีจึงกราบบังคมทูลแทบพระบาทเจ้าสุธรรว่า ได้ข่าวดีพระบาททรงเจ้าเรื่องกัณฐ์ทั้งหมด แม้จะนำนมกัณฐ์ก็ไม่ยอมถอกกัณฐ์ไปเป็นเพื่อนพระราชสามี ขอมีเงินจักคอยเด็กในกาบละใบพญา ทั้งแขกแขกจากกัณฐ์บาง นำทางพระสุทนต์ หม่อมแก้วไป

แม่เอกร เมธีแดงถึงความจงรักภักดี และความรักในพระโอรสธิดา

พระนางมีศรีเป็นนางในอุณภพเมืองประชาชนผู้มีใจกระสุนพาศนามาแควเขรณกาล
 พระนางและพระโอรสเป็นแบบอย่างแห่งจริยธรรม ความประพฤตินิคม ความจงรักภักดีต่อ
 ตาพี่และในกานความรักความเอาใจใส่ต่อพระโอรสและพระธิดา กวีของเขมรหัดจะจากจึงนำเอา
 พระนางไปกล่าวไว้ว่าบรรณคดีต่าง ๆ มากมายหลายแห่งเขาในเรื่อง วิบุรสถนโลก บรรณคดีจุภาภิต
 ทรงลานนาไต่ยกกล่าวถึงความเคารพยำเกรงพระราชสามีไว้ โยเมเมธีแดงให้หญิงทั้งดลวยเอา
 เป็นแบบอย่างในทางที่ดีงาม ดังคำขวัญต่อไปนี้

วาเมธีคือเมธีเพียง
 บัวมีบัวจัก
 เภาครองเมธีมี
 กิ่วเอาบัวเป็นเจ้า

กาฮี จวนแฉ
 คำเช่า
 ยำพระเวส วันนั้น
 ลูกถวนกลองธรร

¹ พระบรมมหาราชวังจักร "ทาน กัณฐ์" มหาชาติภาคพายัพ แม่มีสร้อย ใจกล... หน้า ...

จักหาภรรยาให้หากันมีความจงรักภักดีจุฑาสาส์น ประณิบัติต่อสามีทุกเช้าค่ำ เอาตัวอย่าง
จากพระนางมัทรี ยำเกรงต่อพระเวสสันดร คือถือสามีเป็นเจ้า เป็นการถูกต้องตามทำนองคลอง
ธรรม

ในมหาเวสสันดรชาดกของทุกภาค ไต่กล่าวพระอภัยวาติรของพระนางมัทรีในคำนำดั่งมา
ทั้งหมด เช่น มีความรัก ความเคารพเสียสละ ออกนอกคกัณเฐียร พึ่งพระสวามี และมีความรักความ
หวงลูกค้ำชูทั้งหลายผู้มีคุณธรรม พระนางจึงเป็นแบบอย่างให้ทั้งหญิงในสังคมชั้นสูงและหญิงสามัญ
ชาวมาแต่ทั่วไป ผู้วิจัยจะยกเอาข้อความในมหาชาติทุกภาคมาแสดงไว้ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง
ทางความคิดของกวีทั้งในคำนำจริยธรรมและสังคม ว่ามีความแนบเหมือนและผิดแยกจากกันเพียงไร

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ความจงรักภักดี

ถึงจะตกกระกำระยำยับยั้งยากขย ไม่ให้ฉิวจากแล้วพระทูลกระหม่อม มัทรีนี้จะสู้
ทนอมขอมตายกับฝ่าพระบาท จักพิทักษ์ไถสิราชทุกเย็นเช้า จะหาฉิวที่ใดดังพระทูล
กระหม่อมเกล้า ตายแล้วเกิดเลาสาส์นรอยชาติ จะเพ็ญพระเวสสันดรจอมปราชญ์นี้
ยากนัก ตั้งแต่เกล้ากระหม่อมมาเป็นจอมบริวารภักดี คำนึกหนึ่งก็มีไฉนมาทรีให้อภัยค
สู่กอมอดโอบอ้อม ควรละหรือทูลกระหม่อมจะให้ลูกนี้ขอมอยู่ในวังไม่สั่งเวช จะให้
พระปิ่นเกศของลูกไปในกลางป่า คือใครจะปฏิบัติรักษาก็หาไม่ได้ ให้ลูกนี้ขอมอยู่ใน
เวียงชัยโดยควรรับ พระองค์จงฝากพันให้เป็นผี นั้นแหละบัพทริจะไม่ได้ไปตามฉิว
จะจงจำทันกรรมตัวก็คงจะหลบลี¹

ความรักความห่วงใยต่อลูก

พระนางมัทรีจะเสด็จเข้าป่าเพื่อหาอาหาร ค้นหาด้วยความรักความห่วงใยในพระโอรส
ธิดา จึงสั่งเสีย ทำให้เราเห็นค่าของความรักในหัวอกของผู้เป็นแม่ ดังนี้

¹ กรมศิลป์ากร "ทานกัณฑ์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 73 - 74.

ว่าไอพระหูดเกล้าของแม่เอ๋ย เมื่อคืนนี้พระชนนีไว้ศดึกพระหลาค ไปพูดถาม
 พระบิฑูราศท้าวเซอตรัสภาษาามี่เป็นไร แต่พระชนนีก็ยังไม่วางพระทัยเลยนะชาติ
 พอกุญหลังระวังเองเฝ้าจึงดี พอดยาก็กันทั้งเฝ้ามา แหมก็เฝ้าเอ๋ยแหมเอ๋ยนางจะเวียงเลย
 เสนไปกับนะแม่ แม่จงเสงี่ยมมอยาตะกัละเดียมจะลาไปก็ให้ไกลนี้ พวดชาติเฝ้าก็ควยา
 เเดินเลอละพระของให้เล่นเล่นแต่พำทั้ง วังทั้งกำเฝ้าพำคนพำวังทุกสิ่งอัน

ก็เห็นพระทั้งหมดเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรักความห่วงใยของพระนางที่มีต่อพระโอรสธิดา
 แล พระมกันั้น การที่พระเวสดีนทร ทรงกล่าวหาว่า พระนางไปทาหุจรีกัน ก็ก็เป็นเพียงการเพิ่ม
 บรรยากาศให้ถึงจุดสุดยอด ก็ทำให้พระนางถึงแก่วิสัญญิตกาขไป แล พระเวสสันดรก็ทรงลืม ระองค์
 หมวกอดเอาพระนางไว้ เรื่องทั้งหมดเป็นเหตุการณ์ที่แสดงถึงชีวิตของผู้ไปแม่ ในวามมนุษย์หรือสัตว์
 เจริญจนยอมทุ่มเทความรักให้แก่ลูก เพราะเป็นสัญชาตญาณที่มีมา ตกกำเนิด ตอนพระนางมีพระเสด็จ
 กลับ มาสู่อารมย์แล้วไม่พบ พระโอรสธิดา ก็มีพระทัยกาย

สักหนึ่งก็ถึงที่สุภมรี เวียงระอาวาส ประหลาดแล้วแลไปแต่ก็ใจหาย ดังว่าชีวิต
 นางจะวางวางลงทันที จึงตรัสเรียกหาแก้วกันตาเอชาก็บอกแม่เอ๋ย แหมมาถึงแล้ว
 เหตุนี้โย"พระลูกแก้วจึงมีมาเอาหลาคแกลใจ นกก่อนแม่ไร่สังรามเสวียง เจ้าเคย
 วิ่งระรี่ เรียงเรียงงั้งกันมาเอชรับพระมารดา ทรง ระระระจวคำร วลว่าระรับเงิงรับ
 รั้เอาชคษา" แล้วก็สาวกันจราบกราบพระชนนี พวดชาติเขาเวือกเอาชคไม่ แหมก็มหา
 จะกอนวอนในวว่าจะเสวยแม่ แหมเทื่อพระเพลา กางฉะลาระหมื่นต่าง ๆ กา
 ประสาจารกเจริญใจ ²

ความซัดซาดจากกัน ระหว่างลูกกับแม่เป็นเวลานาน เมื่อกลับมาพบหน้า ความรักปรารถนา
 ซึ่งในหัวอก ทำให้พระนางและโอรสสงวยใจถึงวิสัญญิตกาขไป ก็วิคพรุณนาไว้ดังนี้ -

¹กรมกิจปาการ "กัษะกัณนาร มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 222.

²กรมกิจปาการ "มัทรี" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 271.

ส่วนพระมัทรีไต่ทอดพระเนตรเห็นพระลูกเจ้าทั้งสององค์ มีอาภรณ์ที่จำรองทรงพระสร้อยระกาย
 ไหระส้าระสายเสี้ยวสั้นห้วน ๆ พระทรงทรงพระกันแสง เสด็จแล่นจนสุดพระแรงไม้ออรั้ง
 วจุณาพาลวามตร เสดื่อนหนึ่งแม่โคนมอันนिरาคบุตร ครั้นเห็นลูกแล้วก็แสนสุดกำสรดเทวม
 สมเด็จพระอัครมหาธรรมาดา มีพระสกลกายนี้ก็กับปนาท
 คุจเมมคปิตาจเขาสูสิ่ง ส่วนสองกุมารก็วางว้างเข้าทอดพระชนน
 สามกษัตริย์ก็ทรงพระโศลรั่าพันพิลาป จนถึงซึ่งวิสัญฐิภาพสลดง ¹

มหาชาติภาคใต้

มหาชาติภาคใต้มีลีลาภาษาการแต่งละม้ายคล้ายกับมหาชาติของภาคกลาง ผู้วิจัยได้
 เปรียบดูหลายแห่งมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก แต่มีความแตกต่างกันทางรูปแบบของฉันทลักษณ์เท่านั้น
 ขอความต่อไปนี้เป็นตอนที่พระนางมัทรีซึ่งพระชาลิกุมารแล พระชิตากัณหา

ข้าแต่พระองค์ สองศรีสุริยวงศ์ โปรดอย่าอุเบกษา คว้ยข้าพเจ้า จะเข้าไปหา
 บูลลยดา ลูกไม้ในคง

ขอฝากสองศรี ไว้ไต่ชู้ ละอองบาทหงส์ โปรดอย่าให้เหี่ยว เลี้ยวลาเล่นพง
 ลีเนตรพระองค์ เกล็ดอกมีกัยพาด

ปากแล้วสั่งสอน ลูกรักมิ่งอร กอดยออยู่สำราญ คว้ยมีทุราช อหาคลาดจากสถาน
 จงเดินคงคาร ไกลบรรณศาสดา

น้องอย่าค้ำพิ ที่เจ้าอย่าตี หยอกนวงกัณหา จงรักชากั กวแม่จักมา แนวมเนน
 เทินผา อยาพานองไป ²

เคยไต่พิศนา พระลูกสองรา สว่างในอารมณ์ วันนั้นเทวี มิเห็นพราหมณ์ วิตก
 ออกกรม เลี้ยวสั้นพระทัย

¹ กรมศิลปากร 'นิพนธ์กษัตริย์' มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 367.

² วัดมณีนิมมาวาส 'กัณท์บุร' พระมัทรีชาดก. หน้า 126.

โอนาอิจจา ลูกแก้วแววตา เจ้าไข่มวงไฉน พี่จะเอาค ุราแก้วดวงใจ ลูกรัก
 เจ้าโคเกยเลนจรัญญา
 โอ้ดวงนัยนา แม่ศรีเรียกลูกา มียื่นเสีงงาน ฤาเจ้ารักแม่เฒ่า เฒ่าพระชนนีมาร(คา)
 ไฉน เมตตากร มาเกิดเจ้ามา
 ไฉนพระมารดร มันเทาทุกขอัน เห็นน้อยจาเกล้า เห็นแต่ร้ายเปล่า ก้าวเจ้าร้องรา
 ไปแห่งไคณา แม่ไม่เห็นเลย
 ออกจะคราก ค่ายลูกกรามยาก เล้าตัวกูเลย แม่เป็นแม่จึงมีนิศ ไฉนผิดเพียงเลย
 ศรีสพร นางนางเลย มาถึงอากรม
 เด็กจมาถึงที่นี้
 บัตรีทอดคัทคณา
 วิวาทจะออกกลิ่น
 เนกรนองคสองชดนัย
 กังโกฉวิโร ราค
 กรัน ฆนุตร อาตมา
 เหมือนคังพระนุชนาฏ
 เกร้าโลกสคอาลัย
 เอนมาควยเร็วหัดฝ
 ฟ้า้องทั้งตองฉาย
 ระทายระนทองค
 วนตงเงื่อปฐพี

พรอมเปรียบกันนงาเวลา
 เห็นลูกรักรวมหฤทัย
 ความโลกภัยรั้นนี้ คีจ
 ไหลซึมซาบซาบกาธา
 มรจากลูกแก้วเดียวหา
 กานโคคาภิพรำไร
 เต็นเขาราชคองสายใจ
 หฤทัยนางพอลางแหกกาย
 พระองคสันที่ห้า้กาย
 เข้าความกอดเอารเมสี
 ขี้เคำรงกาณสิทธิ์
 ความกษัตริย์กัฉาสุวิโว

มหาชาติภาทิสาน

อาจลฺกฺลิตฺตฺวา จุมฺเอาจฺกฺกแกวฺทังสองเฌียงสม	จุมฺพิทฺตฺวาจุมฺชมฺคฺมฺมอมฺบชาคิโหโอาจฺวาทฺ
คาคฺทฺทฺราสองเณนฺหากำพฺรากลคฺคฺหนาแมฺดฺนฺหลัง	อฺยาไคเคินฺพะนังเถอนถ่า
อฺยาไคไปทฺนาฏฺญา	อฺยาไคเทียวไปมาในป่า
เนือฮายกั้วทฺวีระพี	มีทังราชสีห์เสื่อเถอน
แฮคฮายเฒ่อนพิงคณา	มีทังเหลื่อมเหลาสาเหาหอม
จิมฺพุงพรอมโกยพะลัน	ทฺสฺบิณฺ นิมิตค้ำฝั้นจันมคิ
อันญฺแมมฺหฺริทากเห็นในสาทรคิณฺวันนี	เจาทังสองอฺยาไคประมาทกัแมเพอ

ถอดความ

สวมกอดเอาลูกแก้วทั้งสองมาเรียงรมย์ จุมพิทคมกระหม่อมไม้ชาคิโหโอาจว่าลูกทั้งสองของแม่ดับหลังจากพลัดแม่ไป อฺยาไคพากันไปเคินแถวเถื่อนถ่า ทานาฏญา ทั้งอฺยาไปเทียวในป่าซึ่งเนือร้ายกระทิงมละควาย ราชสีห์ เสือป่า ทั้งแรครายทั้งหลาย งูเห่าจ่อม งูเหาเหาสาเหาหงมีพิหร้ายก็มาก ฝั้นร้ายเกิดขึ้นกับแบในคิณฺวันนี ลูกทั้งสองอฺยาไคบระบาทเดยนะแมบะ

วันเนือนางกัธล้าหิงคฺทุกฺทฺแห่ง	กัมเ็นญฺกนอยพ่าแพงทังสอง
อาห นางกลาวว อิมฺหิณฺ ปฺรทลฺมฺหิ ปุคฺทกามา สุกฺคฺฐาตา	คังนเ็นเคา ทฺราเจาอิกเวทังสอง
อันลันแตเขาเขาเถิงสาย	เนือกังลายกั้วฝุ่น
ปจฺคนทฺวาเห็นแมมมากัมลนคฺน	ทังพีและนองเอนเฌียกหากัณฺวา
กัณฺดาเฮยแมเฮามาแหว วจฺนาพาลาวมาทฺร หงลาว	เหมือนคังลฺกัจวักั้วไปแมบจนคฺนแตกัณน.

บริปลุลเส

อันหิงเหมือนตุกรราชหงส์อันยังอ่อน	อันเฮยอเห็นอเปือกคมนั้นแลนา
เตปุกุคกาพระโอรสาฝั้นอง	ป้สูกุณฺค้ำยันหลังนแตเขาเถิงสาย
เนือคังลายกั้วฝุ่น	หมนทิวเขาเกศา

¹ ศ.ธรรมภักดิ์ "กัณท์กุมาร" ลุ่มมหาชาติ. หน้า 4.

บุรุษอุกฤษฏา เวียงเวียงมาเวียงเวียงอุกฤษฏ

คำศัพท์อยู่ในระแวกนี้ ภาวีสัน 1

ถกถกถก

กันนี่พระนางก็คลอ ระเนตรทุกดวงเน โขบาย ระลुकก็เกย ทั้งสององ สภาเวียงคำรวิว่า
ดูรักก็ตั้งสองเวียงเวียงเวียง เวียงถึงสาม ระวาทายมีแปดกายไปำรองก็เม แม้วีเวียงคำรวิตั้งพี่
ทั้งน้อง รอดเก็บกวาด กวแกเวียงมาเวียง เวียงอุกฤษฏวิหัวพี่ยัง เวียงเวียง เวียงเวียงมาเวียงเวียง เพื่อ
ดูคนเม เพื่อดูคนองเวียง เวียงรอนเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงสององเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงสาม เวียงกายมี
แต่คนถลอกไม่ทั้งเกย เกยสามคนเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียง

มาถก เวียงเวียง เวียงถึงดูเงาเวียง ระเนตรทุกดวงตบทางอันดูจกักร เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
คำรวิ เวียงเวียง

ถกเวียงเวียง ถกเวียงเวียง ถกเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง

เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง

ถกถกถก

ระเวียงเวียงเวียงเวียงเวียง ระเนตรทุกดวงเวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง
เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง

1 เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง หน้า ๖.
2 เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง เวียงเวียงเวียงเวียงเวียง หน้า ๗.

มหาชาติภาคเหนือ

นางก็หอกินนมและสอนสั่ง
 ว่ากูราชาดีเหยเจ้าพี่
 นิमितบอดีฝันหลาก
 สองจอมหัวทั้งกู
 อยาไคลกลาพลักพราก
 หอนนิกาเนื้อลา
 งงอดเห็นเตี้ยาทอง
 เจ้าอย่าไปทานที่และไปเล่นน้ำ
 อยาป๊ะ เบียงขึ้นต้นไม้
 จงอยู่กับพระทรงธรรมคนพล

อุมลูกเตานั่งถักจ่า
 ก็นึกเมฝันรายนักรักดีหล
 กูเมหากใจเย็นกลัว
 จงเอากันอยู่ใกล้พ่อพระยา
 กานดาวจากศาสา
 ผกฉายผามาหัน
 จักเข็มแทงป้องหลอนมี
 เจ้าอย่าไปเอาปากถ้ำและเหวหิน
 แม่สิ่งเหืองเจ้าไวจุงซังก่า
 อยาชะลอเหวไปไกลแนว¹

ถอดความ

พระนางก็ให้พระธิดาเสวยขีรธารายและทรงสั่งสอนขณะทรงอุมพระโอรสนั่งบนพระเขลา
 ว่าชาติเอยก่อนกลางคืนและฝันประหลาดแฉะรู้สึกพรันใจอยู่ ทูนหัวของแม่ทั้งสองจงพากันเล่นในที่ไกล
 เส่ค็จพอ อยาไคทางไกลจากพระมรรณศาลา กลัวเนื้อเสื่อจะเดินป่าเข้ามาหา งูเงี้ยวเลื้อยมา
 หั่งตะขามและแมลงป่องหากจะมี ลูกอย่าไปที่ทาน้ำและฉวเล่นอย่าไปเจนนตาบปากถ้ำและที่แก้วเหว
 อยาได้เป็น เบียงต้นไม้ แม่สิ่งลูกไวแล้วจงเหืองขณะลูกนะ จงอยู่กับพระทรงธรรมราชบิดา อยาทอง
 เห็บวไปไกลนะลูก

นางก็ชะเรวะรา เบือก่า
 สองจอมธรรมงามแ่ง
 กูเล็งหาบอยู่

นางท้าวเหว้า เกษหัน
 แลนตอนแบบแคไกลนา
 บหันสองเจ้าคูเวียงกัน

¹ พระธรรมราชานุวัตร "กัณฑ์กุมาร" มหาชาติภาคบังคับฉบับศรีอยุธยาสังกร. หน้า ๕

นางเกษมสุกเถาเป็นไฉน
 บังเอิญเห็นแก่
 ก็ทรงโศก ร่ำไห้คร่ำครวญ
 โอโยหนอ ความที่ในวิเนน
 เคนดินภูเขาแสนไกล
 สองใจผายงามเอง
 ก็ห่างหายผิวผอง
 สองอุคฆงามละ เล็ด
 ก็เขียวตมเมากำ

นางก็ไปโดยที่ไป
 นางโศกาหงวากัด
 วิเนนนี้ มี ๗ เชนชาติ ภูเขาสูง ตั้งที่แม่น้ำ
 ความที่ เพศสาว
 กาลนี้ เคนดิน
 เคนดินภูเขาสูง
 เคยเห็นมาของกัน
 เห็นว่าอยู่
 ภูเขาสูง

ถอดความ

พระนางก็กระแจะกระเซิงมาตั้งกำ เคนดินพระโศกวิเนน ๗ เชนชาติ ภูเขาสูง ตั้งที่แม่น้ำ
 ขณะนั้นเองก็เห็นลูกแก้วแต่ที่ใด ก็ไปสู่นานที่นั้นไม่พบก็ความ (๗) เคนดิน ๗ เชนชาติ ภูเขาสูง ตั้งที่แม่น้ำ
 ตรงนี้ลูกทั้งสอง เกษมยังวิ่งเล่นกำปูนไผ่ทรายทราย โฉมงามของมดก็วิ่ง วิเนนนี้ ๗ เชนชาติ ภูเขาสูง
 ผิวผอง ๗ เชนชาติ ภูเขาสูง ตั้งสองข้างกายเหมือนกิ้งกือหอยเห่ เรามาถึงเขาแก้วสูง สองที่ไร่สวน

นางมัทรียังวญ
 นางไถวตาแข็งกล
 ก็สองบุษบาคนเดียว
 นางมอจจิกก็คนเดียว
 ก็คนเดียว เห็นว่า
 คนคนเดียว คนเดียว
 ก็คนเดียว ไปตาม
 นางมัทรีก็เห็น

โศกวิเนนภูเขา
 นางก็เห็น
 ก็เห็น
 ก็เห็น
 ก็เห็น
 ก็เห็น
 ก็เห็น
 ก็เห็น

๑ พระอรรษรามาผู้วัง " กิ่ง ๗ เชนชาติ
 ๒ พระอรรษรามาผู้วัง " กิ่ง ๗ เชนชาติ

๑ พระอรรษรามาผู้วัง " กิ่ง ๗ เชนชาติ หน้า ๕.
 ๒ พระอรรษรามาผู้วัง " กิ่ง ๗ เชนชาติ หน้า ๕.

ถวักความ

พระนางมีทรัพย์สินอยู่ที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง สอดพระเนตรดูทางที่พระโอรสจะมาเสด็จมา หอดพระเนตร เห็นพระโอรสศิขรินที่เด็กน้อยทั้งหลายเป็นบริวาร พระนางไม่อาจจะดำรงพระวรกาย อยู่ได้ ก็ทรงพระกัมแสงเด็กรีบไปหาโดยด่วน ประคองแม่วิวาม่วงไปต้อนรับลูกของตน ส่วนพระกษัตริย์ ทั้งสองทอดพระเนตร เห็นพระมารดาที่มาแต่ไกล ก็ทรงวิ่งเข้าไปหาทั้งแสงพูนพูนรายนาสงสาร พระนาง มีทรัพย์สินพระอัสสสุชไลศ กันแสงระลัน

ผู้วิจัยได้นำเอาข้อความตอนเดียวกันในมหาชาติทั้ง 4 ภาค มาแสดงไว้เพื่อให้ได้เห็นลักษณะ การพรรณนาถึงความรัก ความหวัง และความทุกข์ เพราะการพลัดพราก ตลอดจนถึงการประสบ พระโอรสในที่สุดที่มีความคิดนึกแตกต่างกันอย่างไร กระบวนการพรรณนาความขบเคี้ยวเวทนาของ ภาตกลางและพระมหากษัตริย์ของภาคใต้พรรณนาเชิงความรัก ที่เป็นพฤติกรรมหญิงสาวหวังไว้มากที่สุด อากัฏยการวิเคราะห์แห่งภาษาที่กวีใช้และการรักษาว่านับความเป็นคนชั้นสูงไว้เป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่ยกย่องคนที่สูงกว่าด้วยคำที่อาจทำให้เหมาะสมกับเกียรติยศ ถ้าพิจารณาความเชื่อ ความนิยมทำให้เกิดของวาระนี้ คือเป็นการแบ่งชั้นบุคคลตามระบบเก็บ หรือเรียกกันแบบนักศึกษาก็ได้ว่า ระหว่างศักดิ์กับกรรมฐาน ขาดภาวติภาคเหนือและอริยคุณบรรณภาพพฤติกรรมของพระนาง มีทรัพย์สินสว สัตถุส คือให้เป็นตัวตนแห่งหญิงทั้งหลายอันเป็นภรรยาผู้ใหญ่ของประเทศ ถ้าพิจารณาตามลักษณะแห่งภาษาและสำนวนที่กวีนำมาแสดงไว้ จะเห็นได้ว่าข้อความเหล่านั้นใช้ภาษาพรรณนา ที่กินทั่วไปกำหนดไถ่กาย รังกาย จกวางาย ไปจำกัดความรู้สึกความเข้าใจ ว่าจะต้องเห็นคนอย่างนี้ อย่างนี้ โง่รูเรื่อง เป็นการสร้างความเสมอภาคทางความเข้าใจและพฤติกรรมที่แสดงออกมา พระนางมีทรัพย์สินเหมือนคนธรรมดาสามัญทั่วไป มีความรัก ความหวัง ความทุกข์ ความสุข ไม่แตกต่าง สิ้นนี้วิเคราะห์ในแง่สังคมวิทยาและแง่ปรัชญาด้วย

ข. ความถี่เกินของตัวละคร

พระนางมีทรัพย์สินเป็นสาวเอกของเรื่อง กวี ปรากฏให้เป็นนางในอุกมคติหรืออยู่ บริเวณของหญิงสาวตะวันออก ที่จะถือเอาเป็นแบบอย่างในการประพันธ์ทำให้เห็นกุลสตรีที่สังคมต้องการ ความถี่เกินของพระนางมีทรัพย์สินจะสรุปจากมหาชาติทั้ง 4 ภาคได้เหมือนกัน คือ

แสนโกฏิอมราชมารู
 ขอทานทั้งหลายจงกระทำตามไหน
 วอกว่าวายวินาส
 ตกอเวจีท่าใด
 แคนอสงไขยก็ปม้อยาเงยงอก
 ในอเวจีเพียงเท่า
 ครัสต์พิพิตุญทุกาขอเนก
 สังขยามากกว่าเม็กทรายในแก้ว
 อยาห้อมมีตรีโคเห็นและโคไหว
 เพราะว่ามีใจงกคเคี้ยว
 เพศคารุงเล็งหันชุกดาว
 คนขามที่รับมีโคม
 หื้อขามีอายุก็มาขึ้นยิ่ง
 อยาห้อมมีคาพาษาจับบาด
 ๗ ล. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒.
 ขามรูจักหนีเสียจากเจ้า

ค้นว่าซาไปเล่นธูจากจอมธรรม
 หื้อขานวยใจโถมหาย
 หื้อเมี้ยนชาติวินทรีย์
 ไฟนรกไหมแฉดยับ
 อยาห้อมพนอกคือหื้อ
 แมพระพุทธเจ้าไปรดสงสาร
 ทั้งพระปัจเจกและอรหันเตา
 แสนโกฏิกล้าสมุทรหนี
 พระบาทโศกองค์
 ลัดเด็วแกนิ้วขวัญ
 ทุกเทศนาวคือหื้อ
 เหมือนชาวไท้โจพนา
 ทำเร็นเจ้าจอมเมืองราช
 อยาห้อมเป็นมหาชิกังวล
 เกิดมาแดนชาติขามคนขอเป็นแล้ว
 เต็มมรณะนั่งเกล้าเพศเพียงเงา^๑

ถอดความ

ถาวร - หุตุกร - หนอมแก้วไม่เสียหมอมฉิน ๓ ก็ชคสบตสาบานต่อพระพักตร์ของพระองค์
 ซึ่งทรงเป็นปิ่นปักเกศ จอมขวัญ เหมอมฉินชอฉิน เณริ์ท้าวภักทเวราชิราช ทั้งเป็นเจ้าทั้งสองสวรรคต
 ทั้งกุมภัพิตเทพเจ้ารวทั้งพรหมสามท้าวของทอพระนครภูทั้งเทพเจ้าอยู่ในสวรรค์ก็พิพิแพร
 ไปขอบเขตอมหุทวิภักคี ก็เรียกถวายละหานครนำยานวังวนหนี เหนือขึ้นไปส่วนภากาภาสภายใต้

¹ พระธรรมวราฐานุวัตร "มัทรี" มหาชาติภาคชาตินฉบับสรอชสังกร. หน้า 14.

คำว่า "ธรรม" ในที่นี้ หมายถึง ธรรมที่เป็นลักษณะของจิตที่บริสุทธิ์ เกิดจากเหตุอันสมควร โดยปราศจากกิเลสและนิวรณ์ใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่า "ธรรม" นี้เอง ในที่นี้หมายถึง ธรรมที่เป็นลักษณะของจิตที่บริสุทธิ์ เกิดจากเหตุอันสมควร โดยปราศจากกิเลสและนิวรณ์ใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเรียกว่า "ธรรม" นี้เอง

การที่จิตวิเวกเข้ามาหาใจของเราได้ เพราะจิตวิเวกของเราได้แก่จิตวิเวกของเราเอง ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงระดับจิตวิเวกของเราเอง ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงระดับจิตวิเวกของเราเอง

๕. เกิดกรรมของเร ๖. ธรรมอัน

- ก. ธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดกรรมของเร
1. มีระดับจิตวิเวกที่ต่ำ
 2. มีระดับจิตวิเวกที่สูง
 3. มีระดับจิตวิเวกที่ต่ำ
 4. มีระดับจิตวิเวกที่สูง
 5. มีระดับจิตวิเวกที่ต่ำ

มีพระทัยเบตตากรุณาต่อกันยากทั้งหลาย ข้อนี้เห็นว่าสำคัญมาก พระเวสสันดรทรงใส่พระทัยสั่งเคราะห์หนักยากจนมาโดยตลอด น่าจะเป็นเพราะตั้งกมฺปิณดินเคี้ยสมัยนั้นเต็มไปด้วยความยากจนประชาชนอยู่ภายใต้ความลำบากเข็ญ ถูกนายทุนคึกคึกขา ทั้งหลายเอารักเอาเปรียบเป็นอันมาก พระเวสสันดรเห็นโดยพระวิริยาญาณาณาพระองค์ไม่ทรงกระทำการสงเคราะห์อุปเคราะห์แก่ชาวเมืองแล้ว จะไม่มีใครทำเป็นอันขาด ทั้งนี้เพราะคนในดินเคี้ยสมัยก่อนก็ยังไม่แตกต่างกับประชาชนสมัยนี้ ก็มีความเห็นแก่ตัว เอารักเอาเปรียบกัน เหมือนว่าคนที่ต่ำกว่าไว้ในแพทยบาง เป็นบุตรจนชั้นกรรมมาชึ่งทาง ร่ำรวยมีข้อย มีพวกหนอก้าใหญ่ ๆ พวกชนชั้นผู้ปกครองจึงมีใจเฝ้ามัก พวกหลังนี้มีควาเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์พูนสุข พระเวสสันดรมีพระทัยเฝ้ามองไปในทางจะมีรูปสั่งคน โดยทำพระองค์ให้เป็นตัวอย่างในทางเสียสละความสุข ความสมบูรณ์ของพระองค์แก่ประชาชนในแคว้นแคว้น จึงมีความยากไร้ให้มีความสุขสบายที่เฝ้ามอง ถ้าจะกล่าวกันว่าน่าพระทัยอันมีเมตตา กรุณาของพระองค์นั้นเป็นระบบตั้งกมฺปิณินในความกติกองกบฏจวบ คุ เมื่อจะเป็นการถูกของ พฤติกรรมนี้กล่าวไว้ไบบหาชาติทั้ง 4 ฉบับ หลายแห่งหลายตอนดังตัวอย่างต่อไปนี้ -

มหาเวสสันดรชาดก

ทานิ ปวตุเตตฺวา ใ้จัดแจงทั้งเงินทองเสื่อผ้าราชวักกาศุภกรรณพรรณ แกรวมมุ่งมาศรรพภัณท์เกรื่องคี่อันนี้คา

ตามแต่จะปรารถนาแล้วยกให้	แกจากใช้ญในทกวันหน้า
ทาว เขตทรงพระราชาครัทธา มิรัฐสิน	คัจพันทรอินทรอันทเวหนัก
เป็นที่บำรุงรักแก่โหระพา ¹	

¹ กรมศิลปากร กัดพิมพ์งานพิมพ์ มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 22.

ไปขสมเถ็จ ร. ๑๑๕๓๓
 ยาจกก็บ่ไปเมืองเวียงวารีมีพระราชทาน
 ม้างก็รับเอาไปถวาย
 ทูลพระสงฆ์จะสัพพัตถ์พราภักดิ์จากบถ
 เราผู้บ่มีใจจะอ้อมรับเข้าในกัณฑ์การ
 ม้างก็มองใจอยู่ดี มีปากเวทนา ๑

ใจคนเรองจ้าว พระสงฆ์เฒ่าบ่มีปากเวทนา
 ม้างก็มองเจ้าผู้การณูโย. พม
 จารกจเวาเฒ่าบ่มีใจจะอ้อมยาค
 คึงดวงแก้วบ่มีใจจะอ้อมยาค
 จะไปรับพระสงฆ์พราภักดิ์ถวาย

พระมหาชาติทรงอุบายโต

พระบาททรงตั้งรับตั้งรับ ทำฟาดดาโรงदान ๓ บ่วงแม่ขมจะวางลูกปาก เบื้องหน้าใจรัก
 พระทัยไปเมตตาทำทานของพระเวศศีลธรรมทั้งแปดอยู่ในพระนคร

ใจบ่ของกัณฑ์เรา
 อดิเทพ ใจรักจ้าวเรา
 รับมาบ่หาว่าประสัพพัตถ์
 โดษพราภักดิ์ยา

มารากะใจขมแต่งพา
 อดิเทพจากกัณฑ์เรา
 ใจรักใจเทย์ตั้งมีมารากะ
 มีใบรับเข้าในบถ

เราบ่มีพระสงฆ์รับ
 ลูกรักจะเอาใจเรา
 รอดปราศไร้พระสงฆ์
 นามเจ้าผู้ใจรักใจเรา
 การศัสน์นี้มากเฒ่า
 กระบุงจากคณิทรเจ้า
 คณิทรเจ้าผู้ใจรักใจเรา
 เองกนทรงบทร ๓

เราบ่มีใจรักใจเรา
 ใจรักใจเรา
 คึงใจรักใจเรา
 ใจรักใจเรา
 ใจรักใจเรา

1 กรรมกิจของ "กัณฑ์ตามกัณฑ์" มีปากเวทนา พระมหาชาติ. หน้า ๑๓.
 2 ใจรักใจเรา "กัณฑ์ตามกัณฑ์" พระมหาชาติ. หน้า 17.
 3 ใจรักใจเรา "กัณฑ์ตามกัณฑ์" พระมหาชาติ. หน้า 14.

มหาชาติภาคเหนือ

เทศมฤคาคิดบุขาว ขาจากทั้งหลายอภยไค ในเมื่อบหาราชเจ้าคนบุญแผ จักหนีเจียรจากไปบอญ เบ็นกั๊งกั โยอัเน็ร่กวาง	กัร็องให้เก็คือกัลั้งไปมาว่า โยจำเร็ญแกชาวสิ่พิ ผูช่าทั้งหลายหาที่เพ็งบไค อันทานหากคักเส็ขบ้นนล 1
---	--

ถกความ

ขาจากทั้งหลายทนต์ญโมโกหากักรังงให้เก็ลือกกัลั้งไปมารำพันว่า ในเมื่อบหาราชเจ้า
 ผูพระกรุณาแณก่าจายให้เจ็ริญศุขแกชาวกัสิ่ทั้งหลาย ทอญ เส็คัจจากไปไปบอญเซ็บเป็ ชวกช่าเจ้า
 ทั้งหลายจักหาที่เพ็งบไค จะเบ็นประคัจกนโมที่มีรบกวางโหอิ ญกษัตักรานเส็ขบ้นนล

ลำมหาชาติภาคอีสาน

นิชมิ เจ้าจอบเร็บุญมาก สิ่วนี้ ท่าวโใจกว้างทุกหญ หตุตาโรหา นายช่างโลอกลม รกิกา นายรถเมามัวมีค ทาเกา นาทมิโนขสมโaim ทิกขมิเจ้าว่านายเล็ียงไฟร สิ่วนี้ จำเร็ญกร็ชมิชบ ผุงพร่า มอเป็องกะช่าวเจ้า อญญู ยาวกเหงารัมบชบ	จักโคพรากเบ็องหลวง ไพรป่าอยู่เย็นใจ นายมากบรรมเม ไพรฟ้าอ็กอ็อใจ ค็อกให้หิวตาย จักมางโมเอาหนี ไพรป่ากัแต็มเว็อง ยินโศกเกร่าบัวเม ฮองให้แหบกอชวย 2
---	--

1 พระธรรมราชาอนุวัตร "ทานกัลั้ง" มหาชาติภาคพายัพฉบับมัตร์ออยสังกร. หน้า 5.

2 ส.ธรรมภักดิ์ "ทานกัลั้ง" ลำมหาชาติ. หน้า 4.

ถอดความ

พระวอพระตผู้เป็นปู่อาวตารมาก จักเสด็จจากเบื้องหลัง พระองค์เป็นผู้มีพระทัยกว้าง
ทำให้ข้าพเจ้าเยื่อใจ นายช่างมโกลสีไป ลามมากจนแทบ นายช่างนายช่างขึ้นมา ไม่รู้เขาคังใจ
ครวญครางระหือใจ บ้างกร้องไห้เยื่อ รวาทกับพระชาย พระองค์ทรงบำรุงเลี้ยงไปไว้พระชายจะ
ต่างถูกเขารักษา ชาวเมืองบางภาคก็ใจก็ เขาก็หัวเราะ แต่ พวกเขามหาการ มีดะการ ทั้งถวาย
รู้จักเกรงาริเขตใจ ขวดยากแห่งเงยบร้างให้เหมือนพระผู้ปกครอง

วาทว่าวบางโมมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ จะไปไว้ถวาย พระเจ้าสุริยวงศ์ รัชกาล เมื่อกาลรัฐนา
เมื่อไรปรารภคุณ เมื่อกาลไรเชื้อใจทั้งหลาย พระองค์ก็เอาพระประสงค์มาบอกกล่าว บ้างก็ถึงใจ
ก็ก็ก็ เมื่อบ้างในสมัยนั้นระบมการปกครองแบบสังกัจฉิมะยังไปอยู่ในเวลา ก็คือจบประธาชน แต่
พระองค์ก็ไปพดิมารวมสอดคล้องกับสังกัจฉิมะยังไปอยู่ข้างนอก ม. มหาชาติทั้ง 4 ฉบับกล่าวไว้หลาย
สิ่งกัน พระเจ้าสุริยวงศ์กับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ไม่บัง บ้างถวายของของกวีก็สร้าง พระเวสสันดร
เงินฉายในอุคมวิเศษของชาวแคว้นเวลกันนี้ในปีจอ

นี่พระทัยนี้รัก เกิดเคี้ยว พุทธิกรวงนี้พระองค์พระราชาตามต่างในอีก เมื่อกาลมาถึงการปฏิ
กิติ การบริจาต ระโอรสยี่สามพระบาทพระผู้กิติ การระบ บ้างก็ด้วยใจรัก รักเข้ พระ
อินทร์จำบลกิติ ถ้าเจ้าเลวมีขุนนางไม่ทำไรได้ ก็ว่า เสนอเรื่องไปพระทัยอย่างระบ กังใจเมื่
บมธุระแห่งนาง เสียวละ เมื่ บ้างทางบงการเดิ่งร้างถูกละวาง ของกวี ไปผูกมัดสิ่งใดกับ พระ
องค์ยกย่องพระยาการ ระบารนาแห่งเอือกไปให้ จะทำให้ กวขวางราวเงืองมา เื่อจ ฉาย
ไป เข็มด้วยไปทางกรบ เอือก ฉายระโถมกิติไปเพื่อกร่อนได้ การ ระบารนา ระบารนาโดยระบ
เมื่อพระทัย นี้ ดูเมื่จะ ไปในนามรายกาจ เมื่ บ้างขมขมที่ไม่วร กิติ กวขวางราวระบ
ของกณณผู้เป็นรัก เมื่ทรงเข้าไปเพราะความ ขว้างข้างถึงบางเมื่ เมื่ในทางภาศนค เมื่ เมื่
ขึ้นสูงสุดซึ้ง ซึ่งว่าเห็นพระการกิติ แต่ไปเมื่ พระคำก็อย่างอื่น เมื่วิธิการ เมื่การ เมื่
ยังไป เมื่กรกิติ ทั้งเมื่ความถึง รัชกาลเมื่ของ พระองค์จะขว้าง กวขวางวิเลไปเมื่
การเมื่ของกิติ เมื่มหาชาติทั้ง 4 ฉบับทรงยกย่องการตั้ง รัชกาลอย่างเมื่เมื่สาธต พระเวสสันดร
เพื่อพระคุณพระศิวะผู้ทรงสร้างสิ่งหมก สิ่งนี้ คำนี้เมื่ของกวีในสมัยนั้นเมื่ของกวีจะ เมื่ เมื่ กวขวาง

ลำบากในการทรมานหาเสียงซึ่ง และความเหลื่อมล้ำทางสังคมไปสู่สถาบันที่ไม่มีความหวังเกี่ยวกับตัว
ไว้เพื่อครอบงำอีกเป็นนิตินกาล ตัวอย่างมาชาติทั้ง 4 ฉบับ จึงเป็นเรื่องซึ่งถึงความเล็กเกี่ยวกับ
มันงอในพระทัยของพระองค์เป็นอย่างดี ดังต่อไปนี้

มหาชาติที่สี่สาย

อัน วันวาสุกรีก็กรอยากใจอัศจรรย์พิศพา
โดยแทยจากยูโก โยยาเจยุม ฝั่งไถ้แลมาขอรับ-
เสียดและเนื้อตัวแห่งกู
ประการหนึ่งยากยูโกมิไฉนมาขอตาเชิงกู
ประการหนึ่งมิไฉนมาขอยูโกแลมากล่าวว่า
อัน อันวาสุกรีอนสาธุว่า จักสั่งสอนยังกนิ-
ในเวฬุเทสา

อันเริ่มไฉนภายในสังคาน พระองค์แล
เหตุวาสุกรีมาซึ่งแลเลือกให้เป็นทานแก่ยาก-
ผู้นั้นแล
อุหนเหตุวา กูวักกวัคออกให้เป็นทานแก่ยาก
หาโสโหติ เขาสิ้นกรจงมาเป็นขอรับแห่งกูแล
กเวยขก็จรวไปเป็นขอรับแห่งกูแล

ถอดถวาม

เราอยากจะให้อัศจรรย์พิศพา ก็ขอหนังสือที่อยู่ภายในตัวเรา โดยแทยจากกนิมาขอรับ
เสียดในตัวเราก็จักให้เสียและเลือกเป็นทาน ยาก กนิมาขอเรา ๆ ก็จักวักให้เป็นทานแก่ยาก
คนนั้น หรือถ้าเราก็จักมาขอเรา สิ้นกรจงมาเป็นขอรับแห่งเราแล แล้วเราก็จักสั่งสอนตัวให้
ความเป็นพาสแล จักไปเป็นขอรับแห่งเขาทั้งนี้

มหาชาติภาคแรก

กูก็มาชาตินี้ซึ่งเกิดมาแยกนอก(พหิรกทาน)
อันเป็นแก่นสารภายในกาย
มาขอเอาซึ่งหัวใจทั้งอัน

กูก็ใคร่ออกหรืออัศจรรย์พิศพา
มิว่าคนทั้งหลายผู้ใด
กูก็วักเอาหัวใจอันเป็นขอรับเป็นทานไป

แยกขัง ว่าง ๆ ว่าง ๆ
 ก็จักจกตัวกลางออก เป็นนา
 ก็จักจกตัวกลางออก เป็นนา
 อยู่ไหน เออ เออ อยู่ไหน
 ก็จักจกไปเป็น ๆ ว่าง ๆ ว่าง ๆ

อยู่ไหน เออ เออ อยู่ไหน
 ก็จักจกไปเป็น ๆ ว่าง ๆ ว่าง ๆ
 อยู่ไหน เออ เออ อยู่ไหน
 ก็จักจกไปเป็น ๆ ว่าง ๆ ว่าง ๆ

ถอดความ

เรา ก็จะมาหาที่นี่แต่ได้ทำตามเห็นเป็นหรือกระยางนอก เราอยากจะได้...
 แยกขังภายในตัว ถ้าหากเห็นสิ่งหลาย เราขอเอาใจเรา ๆ ก็จักจกไป...
 เรา ไกรมา เออ เออ อยู่ไหน อยู่ไหน ก็จักจกตัวกลางออก...
 เราก็จักจกไป เออ เออ อยู่ไหน อยู่ไหน ก็จักจกตัวกลางออก...
 ผู้ชม เราก็จักจกไป เออ เออ อยู่ไหน อยู่ไหน

บทวิเคราะห์

บทวิเคราะห์ บทวิเคราะห์ บทวิเคราะห์...
 โทนี ชาร์ลส์...
 จะเรียกเอา...
 อี จอร์จ...

บรรณานุกรม

- 1. ...
- 2. ...

1. ...
 2. ...

ตั้งไว้ได้เป็นแก่นสารแต่ไม่วิถาร	เท่าชกิกทานภายใน
กามมฺยฺวโจวขอควงนหฺย	เนื้อเลือดแลกายจาทนา
ไปใช้เป็นที่ธาธาธาธาจักเขียรพทา(ยาม)	คาบกิจมูลนายใช้การ
เมื่อถึงอภิตติตาน อักจรรยฺมิตฺตาล	สาธุสุธาหนานเนไปหวหนั้น ¹

ในพระบรมการพรรณนามหาชาติทั้ง 4 ฉบับ พรรณนาไว้อย่างใดเพราะลึกลับถึงจิตใจ และ การพรรณนาเพื่อความละเอียดชัดเจนนั้น มหาชาติภาคพาทย์ทำได้ดีกว่าเพื่อน คือจำแนกการทำท้าวไว้เป็นฉວวน ๆ ไม่รวมกันทั้งหมด ทำให้เข้าใจลึกยิ่งขึ้น

การตั้งนิทานเพื่อความลึกลับสูงสุดในทางพุทธศาสนา เรียกว่าท้าวพระมัทธการนี้ใน พระเวศกัณเฑียรทรงกระทำไว้หลายแห่งหลายชั้นตอน ทำการบริจาคนางเผือก ทำสัตตสมณทาน การบริจาคนางโอรส ธิดา และพระมเหสี แม้จะทางกรรมท้าววาระ พระองค์ก็มีพระทัยมุ่งมั่น เพื่อความดีทุกอย่าง เป็นเครื่องชี้ถึงกามเนวเนนพระทัย จนพระองค์เวียนซ้ายในอุคคกิตของชายทั้งหลายที่นับถือพระพุทธรูปมา ให้มีจิตใจมั่นคงเค็ดเค็ดใจในการทำงานส่วนรวมดีวิถของคณ ใน มหาชาติทั้ง 4 ฉบับก็กล่าวไว้ดังนี้.

มหาชาติภาค ๑. ปุ๊ก

พระมหาสัตว์เจ้าไคยนิพราหมณ์กล่าววอทา	ยังข้างพลายสารเจ็ดแล้ว
กณแก้วจิ้งรำเพิงในใจ	วากุโศเลงกัณตติตาน
คือวายุท้าวอกยกเอาหัวใจ	หื้อทานไปโดยงาย
บัดนี้พราหมณ์ทั้งหลายขอพรเทริดกทาเคันนี้	ก็จักหื้อความปรารถนาในใจ
พราหมณ์ทั้งนดาญญนี้บวรระมวลเหอะว่าอันแล้ว	ก็เงืงทานางแก้วมัจฉิยนาเกียร ²

¹ จักร์ชณินาภาค "พิภพพานท์" พระมหาชาติกก. หน้า 21.

² พระธรรมราชาอนุวัตร "พิภพพานท์" มหาชาติภาคพาทย์ฉบับสร้อยสังกร. หน้า

ถอดทวาร

ระมา ล้ำถ้ว เภาทรง คัมภำของ แพรพณเฑ่งผดวย ๒๐รัชชระราช พานชวงเมือถกถ้ว
ประเสริ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำในพระหัตถำเรำลงใจจะได้อันเฑ่งตำทำน ถือดยำกษะวักเขำถ้วใจ
ออกใจเฑ่งตำทำนถกถ้วมำคชเฑ่งกรำทำนถ้วนี้ เภำกรวระชำนไปเภาวประำกร กษำกรำนเฑ่ง เภำนี้ให้
มวิบุรณเฑ่งกรำระยงก ๒ ๒ระยงคัมภำกรำชวงใจจะมำคไป

ใจเฑ่งถกถ้วเภาวคัมภำกรำทำนพระเวธลักร ๒ ๒ระยงคัมภำกรำเฑ่งมำคคัมภำ
กรำเฑ่งกรำของทวารเป็นองมำง ๒ ๒

กิริยาลักรำเฑ่งกรำระยงคัมภำกรำ	หรือ เฑ่งกรำกรำกรำ
ควยค้ำทวำเมือมำคถกถ้ว	แกทวำถกถ้วลวถกถ้ว
เมือถกถ้วคัมภำกรำ	๒ ๒ระยงคัมภำกรำ
ทวำคัมภำกรำยง เฑ่งกรำยมำง	๒ ๒ระยงคัมภำกรำ
ทั้งชำนทวำยงชำนทวำมำคคัมภำกรำ	๒ ๒ระยงคัมภำกรำ
เฑ่งกรำเมือคัมภำกรำคัมภำกรำ	๒ ๒ระยงคัมภำกรำ
เฑ่งกรำคัมภำกรำคัมภำกรำ	๒ ๒ระยงคัมภำกรำ

ถอดทวาร

เรื่องทวารนี้ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำเฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ
๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ
๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ
๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ

๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ
๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ

๑ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ ๒ ๒ระยงคัมภำกรำ เฑ่งกรำคัมภำกรำ

เราจักถือสองแกนไต้เป็นทาน
 นำตนหยาดกฏหมาย
 กุ๊กมบรโภกนัยเอา
 อันจักไต่เง้แทนแถวเพลนารธรรม
 ก็ถือสองลูกแก้วเป็นทาน ¹

แก่ราเมณาจารย์เป็นเอนาค
 วนวาสมมิตีทั้งหลายในโลก
 เทาปรารภนายภูบาลพิณูเสลาณานแผ่
 กับท้าวปรารภนาเอาบเลว

ถอดความ

เราจักให้ลูกรักทั้งสองแก่พรหมณาจารย์อย่างแนบนอน เฉากยโหน้ำคั้งดงไปเอดะบี่ระ
 หมายว่าลวมมิตีทั้งหลายในโลกเราไม่ปรารภนาจะพิวพันทั้งสิ้น เอดะจะมีแก่พระสัมพันธู์กุฎาเยเทานันจ
 ใจเราไต่เง้มัยดั่งแก้วดั่งสอนพระธรรม เมื่อพระองค์ยกเิดิฆานแก้วก็ให้พระราชาโอรสและธิดาตั้ง
 เป็นทาน

กูรสารีบุตร อ้าวลูกสองจางนาแง
 นางมัทรีผู้เฝ้าบง
 เทาว่านายภูบาลพิณูอันเล็ดแล้ว
 จึงปลดปลงจกจ่ายน้อควยงายเฝ้าทาน ²

ก็มิใช่ซาเหิกกตณู
 ก็เป็นที่รักแก่หัวใจกู
 กูรักกว่าแก้วสามวงก

ถอดความ

กูรสารีบุตร ลูกทั้งองงานนารักทั้งสองคนก็ไม่ใช่เป็นศัตรูเรา มัทรีผู้เฝ้ามารดาของเด็ก
 ทั้งสองก็เป็นที่รักแก่ดวงใจเรา แก่พระสัมพันธู์กุฎาเยอันเล็ดแล้ว เรารักกว่าดวงแก้วทั้งตาบองร จึง
 ไต่ปลดปลงมริจจากเิดิฆายางายคาย

¹ พระธรรมราชาเว้ตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยดั่งกร. หน้า 15.
² ส.ธรรมบทกัถี "ศักกบรพพิ" ดำมหาชาติ. หน้า 7.

ซึ่งกว้างไกล มาจากนิมิตต์ภาคีที่สืบ ๒๒ ภาคกลาง มีเนื้อความที่กล่าวถึงไป ในเรื่องต่าง
ชนิดแตกต่างกัน ไป ในจำนวนร้อยคำที่นำมาเขียนเท่านั้น เมื่อได้ การวิพากษ์ เปรียบเทียบ ของคุณศรี ผู้วิจัย
จะนำข้อ ความมาเรียงเปรียบเทียบไว้ข้างที่พิงคต

มธุราชาติการเขียน

ส่วนทั้งเวลานั้น ระกรกัตถ์
วาทย์คือเอาบคว
พระจัตโถงน้อย รังวาริก ภายเชื่อมขุกลกตามแดง ระ เสร็จ
อาทาศรีให้แล้ว

เขว่าเร่อกุ ริศ บัดนี้แล้ว วรสีพีร์ จึงฉาย
ยังถูกแก้วนี้จ้อง รวง
๗. ได้เอกราว เษพา
อีกรูยคำ จึงจ้องไว้ ทารแก่, ราชขงกับแ

ถอดความ

ส่วนระกรกัตถ์กรณีย์ผู้ระเสริฐ ทรงเป็นทั้งเจ้าใหญ่ในราชปรีดิ์ให้ ภาย ทรงจับ
เร่ รังวาริก อรรถ และธิดาทั้งคองพระองค์ ทรงมีพระพิภพ สบกับด้วยอภังกรกิจ, ๗. (๗) ที่ไม่
ทั้ง รังวาริก และพระที่รุ่งต่าง เป็นด้วยผูกพันสายสัมพันธ์ระเสริฐ สำเริงแกล้วเทพบุตร ๒๒ ภาค
พระบาทแล้วนี้ ระ เสร็จ และระ ธิดาทั้งคอง ๗ ภาค

มีพระระเวสสันดรโพธิ์สัตว์
ก็ยกาวลอมจากธิดาก
ก็ไปเองๆ ราชลูกนถ
บัดนี้ตั้งการรักไป ทางระ ษาเมี่ยมิ่งแก้ว
ก็จักหอดผู้เถียวอชฎาแก้วคู่ศรีเจ้า
ที่นั่นมีพระเวสสันดรโพธิ์สัตว์
ใจต้องคืนนี้ชาติ

มีโคมนี้ รักรบาท
ในวิเศษเขียน
เจ้าพา สแล้วกับระ ษา
เป็นพาบแล้วกับ ราชคณฐษาขอ
พระศรีศรีบงกชมันแก้ว
เจ้าเจิงมณเฑียรราชเจ้า
เจ้ารักไฉนนาง กว มีรักด้วยง่าย

ข้าพเจ้ายกยูกุศลธรรม
เนื่อ ปีกุญชากไสโยไปชวลนี้แลนา
ภรรยาทาเ พระมหาสัทเจ้า

ถือคั่งทา"มาถ้งองคำพันหนึ่งไว้

นำเหิงทานบารปีได้ 4 อสังโทยเปลว
มหากัลป์

บนาบเวอโคเจ้าก็เห็นทุกขในวัฏฏะสงสารสิ่งนี้แล้ว จึงให้นางแก้วจ่ายเป็ทาน ¹

ถอดความ

สำหรับพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ไปบิ ความโท เบ็ดพระทัยเลย ไม่เกร็ดลยภาที่ผิดจจากว
เมื่อวานนี้ให้ให้ของกุมารเป็นทานแก่พรหมณ์ไปแล้ว บัดนี้ดำไมจักคองให้เป็ยรักเป็นทานแก่ภรรยา
นมาขออีกเดา จักเข็วแต่เรายู่เค็ยวันไปนี้ พระภาโวได้ครัดตั้งขึ้น พระองค์มีพระทัยโสมนัส
ขันนขณเห็นพระทศทัยา เราจักให้รางวัลของเราอย่างงาจะกาย เพื่อแลกเอากุศลธรรม เดวีก
นำเหิงทานมาถ้งองคำพันหนึ่งไว้ ใน มีอกนยากก็เขาไปรอนัน พระมหาสัทเจ้าก็มาเพ็ญทานบาร
ปี 4 อสังโทยแสนกัลป์แล้ว อักโง่นานเท่าใดก็ทรงเห็นความทุกข์ในวัฏฏะสงสารนี้ จึงทรง
บริจาจากนางแก้วให้เป็ทาน

บทประพันธ์ นักเขียนนิพนธ์

พระจริยาวัตรของ พระเวสสันดรที่ปรากฏในมหาเวสสันดรทั้ง 4 ฉบับ ถ้วนแต่กล่าวถึง
ความเป็ญมีพระทัยเสียสละทุกแห่งทุกตอนไป เราได้เอาระหังใจแห่งระบมการปกครองปัจจุบัน
จะเห็นได้ว่า พระองค์เป็นักสังคมนิยมโดยแท้ ถึมีนโยบายกระจายทรัพย์สินได้เป็นของมวลชน
โดยทั่วกันกล่าวคือ กองการได้ประธาชนเป็ระบบเกษตรกิจดี มีความเป็นอยู่ดี มีความสูงทั่วกัน ถึง
สมัยโบราณจะไม่มีรัฐธรรมนูญดีออกุหมายบังคับไว้ใบกรณีที่ได้มีการปฏิรูปทรัพย์ให้แก่ดินแก่ราช ปรก
พระกรณียกิจของพระเวสสันดรก็เป็เหมือนเครื่องเตือนใจบรรดาเศรษฐี ที่มีความเป็นอยู่ดี
มีทรัพย์สมบัติมหา าดในสมัยนั้น ได้เกิดความรู้สึกสำนึกว่าสมบัติในกายนอกไม่จริงยังเป็อะไร ควรจะ

¹ ศ.ธรรมรักษ์ดี 'สังกมบรรพ' ลุ่มหาชาติ. หน้า 5.

นอกรวงผึ้งเพียงชงกา

ในกำแพงเมืองคารา

ก็สูงเพียงสะเอวกอยกอง 1

มหาชาติภาคเหนือ

สวณพระยาเวศม์นครราช
 บิได้ชุกากัดสูง
 าววันพรูกพอเวอากอเมื่อเช้า
 กุจกษกยออันใดด้วยงาม
 เมื่อนั้นบิบัดบุกัมพอดิศาอารัน
 เรงทาววินพาดิราช
 อ่าแคงหือเวินเขา
 อ่ามิจากนคิตอ
 วรรษาดิพาทกณณณณ
 กกลองมาละล้านสะอาด
 ขอนบแก้วคุณนคานยั้ง
 ยลบนเินแกกนแกเมืองศวรกา
 ศัทกรัทนาเจ็คลิ่ง
 ชาวเซี่ยวคำแคงหลายหลาก
 กือแก้ววิบุรยชชาวณอง
 ปรระวาบเินเปเลวเมียงมุง
 ปรักมราคแคงกอโกฏี
 แก้วผู้นี้เวินแก้วคีมคามาก
 ตกปาสะสนสะอาด

ก็ขึ้นนั่งเข็เรืออาสา
 ใจท้าวมุงเก็งทาบ
 ยาวกจักเขาวาชก
 จกจวบหือเป็เทพานั้น
 อันเ็นเทอิอาวงนา
 ก็รอนกระดางแข็ง
 แมกระเวสศีกร
 ก็คิจลอเจิงทาบ
 ก็ทอหาฝนแก้วเจ็ดประการ
 กกลองมาระวากกกลองมาระวม
 เป็ชมกวกิ่งชัคฆง
 ตกนเินลางมา
 แก้วยอครายิ่งของแพง
 วรรณวิภาคแสงสุรย
 อมรกกสองนิวเขว
 รันี้นุงใสแคง
 แก้วตลิกงามวิโรจนรังมี
 แก้วทึบหากมื่อของกษ
 ตกมาระรคระราคเท็บคัน 1

1 วัดมัจฉิบบาวาส "ทานกัณเ" พระมหาชาคก. หน้า 244.
 2 พระธรรมราชาอนุวัตร "นกรกัณเ" มหาชาติภาคชายพัฒนาบิสรอยกักร. หน้า 12

ลาวขุนเขมปัต ภูเจ้าเมืองคูนยังฉวีเจระยอันสำเคศ

ก็จึงปลงพิทวัคภูวิญญู ภาณอันยกยิ่ง

เสก้าจากกราไบเขาวาเมือง

เขาระชาวุฒวาทวารธนา

ก็จึงไปชวนแก้วเจ็ดประการ

ลอกาโกลนเห็นลิ่งมีตมสีวั

ดวงสูงมีระตงานเียงเอา

ตกทุกวัเพกักขบตาด

มีตั้งแก้วไททาเอ็ดสูง

แก้ววิญญูยักคานาก

แก้ววิญญูยักคานาก

งวรคำเล็กถาไบเมืองรณ

เวตค้ำตระเจ้าผู้มีภู กัมแล 1

ถกความ

เราขาน เพราะเจ้าแห่งค้ำใหม่ยังไม่มีอะไรในจางา ๖๐ ถึงก็ไม่มีอะไรเก็บไว้ ขณะนี้
ได้วัคทุกสิ่งโคให้ทานโดยความได้ ขณะนั้นหินมีเสก้าแล จึงเกิดขึ้นด้วยบุญญาธิการแห่งพระอินทร์
ความยาวนี้กำมดได้ 6๐ โยชน์ ส่วนกว้างได้ 5๐ โยชน์ ความหนา 1๕ โยชน์ ฉนั้นสกลโคกลง
วาววาวเหมือนไผ่เมงบน เมื่อตั้งถกกระโถนพิศก้างมาน ม่ควางางตั้งไปแข็งไรเทหาม รวมเก็บ
เสก้ากันเมื่อพระอินทร์ประทัมจะจบวงกริ่งพระวรกาย และเมื่อเสก้าลุกขึ้นกำมเรียบดังเค็งแล
ได้คำแดงถากการอันกระถางไม้เหมือนนกกินฉนวนสุขุมาว พระอินทร์ตร งว่าจึงสอดสองทัพเนศร์
ลงมากไม่เห็นบุญใดก่อสร้างสมภาร นอกเหนือจากพระเวสสันดร ตอนเสก้าเข้าเมืองรู้สึกไปสบาย

ก็ไว้บนภูระเสรีครว้า เขมถาร

ก็จึงเห็นพระเวสสันดร เจ้าผู้มีบุญมาก

ยืมคำเค่งใจทาน

ถาเทา ในขณะนั้นเมื่อพระอินทร์ดูแล

วสุสาเปสี ก็ให้ทอดงาในคัมพระวา

วัศกแลวันฉก

ตกลงในคูนน้อยรารวังหลวง

ตกในเวียงเียงหัวเขา

เมื่อถึงหน้าป่าหยาคลไหลลิ่งดองมา

แก้วมณีบุงรัก็มี

แก้ววิญญูยักคานาก

เมื่อแก้วสาคัพพิณยักประเสรี

ก็ถกลงมาความบุญชาญูใจ

1 ส.ธรรมภักดี "นกรกัณฑ์ คำเทศาภิ. หน้า 13 - 14

สำหรับการพรรณนาของมหาชาติภาคเหนือ คำว่า แก้ววิฑูรย์ชาวเมือง ปีฉับขณะคิดแยก
ไปจากความเร่าใจของแก้วเข้าไปในภาคอื่นว่า แก้ววิฑูรย์จะต้องมีสีเหลืองเป็นพื้น แต่ทางด้านนา
ไทยนั้นแยกออกเป็น 2 ชนิด คือ

1. แก้ววิฑูรย์น้ำผึ้ง คือพลอยที่สีเหลืองยกประคุดน้ำผึ้ง จะมีรูปร่างกลางหรือไม้เท้า
เรียกว่าแก้ววิฑูรย์น้ำผึ้งทั้งหมด

2. แก้ววิฑูรย์ตาแมว หรือเพชรตาแมว ทางด้านนาไทยกำหนดชื่อความวาวแวว
ของรูปร่างกลางพลอยสีชาวนี้นี้ มีสีล้นจุกตาของแมวจึงเรียกว่า วิฑูรย์ตาแมว

กวีภาคเหนือกล่าวถึงแก้ววิฑูรย์ชาวเมือง คงจะหมายถึงเพชรตาแมวนี้เอง และการ
พรรณนาอย่างฉะฉานไว้บทนะ 7 ประการภาคเหนือ ภาคกลางและอีสานกล่าวไว้ตรงกันเป็นล้าน
มาก

พระเวสสันดรตัวละครเอกในเรื่องนี้ เป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานะนักอุดมคติ และมีนั่งอยู่ใน
อุดมทัศน์ อย่างหนึ่งเป็นแบบอย่างแห่งการปฏิบัติของคนที่อุดมคติทั้งหลาย และพระจริยาวัตรอัน
ของพระองค์ก็เป็นที่แนะนำให้ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเข้ามาประพฤติปฏิบัติได้เช่นกัน

พระชาติและพระมหากษัตริย์

ตัวละครทั้งสองนี้แม้จะเป็นเด็ก กวีก็ต้องการเสกสรรสะทอนถึงวังมโหฬารในสมัยโบราณ
ว่าเป็นอย่างนี้ เรขที่ พระชาติแสดงความเป็นอภินิหารที่ตกกับพระบาทและหูเรื่องราว
ต่าง ๆ ได้พระเวสสันดรตอนที่ถูกพรานหมื่นชูชกทำทารุณกรรม จนพระเวสสันดรขณะเกิดมแตก
เพราะความรักในพระโอรสโศก อาลัยแต่พระองค์เองมีคัมภีร์อย่างปี่ในอุดมคติ จึงสามารถชม
ความวิโรหิตได้ กวีนั้นก็หนีผลจากความเฉลียวฉลาดของพระชาติ ในกรณีที่พระองค์ก็ตกกับ
พวกเสนานพธู ราชชาตินี้ที่พระเจ้ากรุงสุโขทัย โดยทรงแตกต่างไป พระเวสสันดร พระราชมิตาว่า
ที่ท่าทายทอง ในอุบายนี้เพราะความยากจนของพ่อต่างหาก ท้าใจพระองค์ทำผิดคิดว่าไป
และการที่พระกุนนท้าวจะเข้าใกล้ ระอิกภาไม่ได้เห็น เพราะหลานทั้งสองมีศักดิ์ทำร้ายกลายเป็น
ข้าทาสของพรานหมื่นชูชก ท้าใจพระเจ้ากรุงสุโขทัยมีพระทัยหวั่นไหว ทำการไประลึกรานหนัก และ
ตอนที่พระชาติกุมารพูดเรื่องราวของพระราชมิตานารค่าที่หมื่นชูชกข่มขู่มาอยู่หน้า จะพระเจ้าอยู่

แก่งดบ ระมาทินทาตถนาฯ¹ ะองกโกทรหงงไบเก็องซอองมทเรก ทรง
 ะวินิจัยตองถวนกรรบกเหตุอุหรอพุทธเจ้าชา¹

มหาชาติภาคใต้

วางนั้นบนพระชา-
 เสนาชวนกันฉิบ
 เมื่อจักจะเื่องกัน
 เพื่อให้ระอัยกา
 ษาแกละอองบาท
 ฎฐชางชวนกัน
 ะตุวาระบิตุราช
 ไม่มีทรชัยโภค
 ไบเหมือนกษัตริย์อื่น
 ะภคณควยเศงการ
 นี้ระเวอก็ตกจน
 ะเ็นแะดูกหงสอง
 กวรธาเะลาพวกบาส
 ะฉินนินทาวา
 มีฐฎาเะทีนแกว
 ะงเองก็วาดัย
 นี้เะไรบาส่อมแะ
 ะเห็นชอมควยมนตรี

นัตตาเจ้ากรัณيين
 นินทามาทาละมิกา
 เะลาเวกขาลกควกรรหา
 ะรากณบจิงจิงพุทธสัน
 ะบรมขานูรงชรรัน
 นินทาโกไปปราณี
 ะกรายยาทรอยูงเ
 ะทาสรงงจะเิดทาน
 ะชาชมชั้นเะราละดูกาถา
 ะจิงทำการไคคังบอง
 ะรายทรพอทรไยชาวของ
 ะไคเิมเิมโคธิยา
 ะแก่งระจานกดาวกัจฉา
 ะตอชนาลูกไปเเกรงใจ
 ะจะตองสั้วสั้วรางวิไสย
 ะแก้เรกคักโลก็
 ะเคิมเเทมแกมวาวนเ
 ะฤาเินพระอัยกา²

¹ กรมศิลปากร "กัเิมพาราช" มหาเวสสันดรชาดก. หนา 336 - 337.

² วัดโพธิมาวาส "มหาพาราช" พระมหาชาดก. หนา 193 - 194.

ม. ราชเทีภาถเหนือ

ชาติกูษาโร เจ้าธาตีกุษาเรศนองฉว
 อธิติเกียนพระวิศาธาธาธา
 จักกยังก่าวันนีไว้วต่อเมษา
 กิ่งเหาวิเวรราชโพพธา
 บัดลกลวยฉอนไปมา
 เจื่อเจื่อขบขอมหาขไป
 กลาวก่าองฮาจกกลางสนามวา

 ขาเมปูพระยาเป็นเจ้า
 เมือชาวเมืองมาคนสอ
 ไปเป็นชื่อขูข่าไม
 ขื่อวาซาขิงขายขวยไซ
 ขานขลจกตัวเวรซี
 ขางขาศรก็มี่สุดโคศ
 เจื่อ ภานขมขุคโกกาขาขขของ
 จัก ขอขมมาคขโค
 ขานของเอาข
 ขาขของขรข ขานขูระยาเวา
 ขาขระยาเป็นเจ้าขเม 1

ไคยี่คำอ่าข่าขเมขโรหิต
 เจาขาข่าขกขขขขข ขมคณขขได้
 เมือ เม ขาคากข่าขวาข
 เมือขมาของขขขมาขผอม
 เจาขขขขขขขขขข
 เจาขขขขขขข
 ขขขขขข ขเม ขาข โศ ขขโศ
 ขาขขขข รโธ ขขขข
 ขาขขขขขขข ขขขข
 ขขขขขข โศขขข
 ขขขขขข ขข ขข
 ขขขขขข
 ขขขขขข ขขขข
 ขขขขขข โศขขขขข
 ขขขขขข ขขขขขข
 ขขขขขข ขขขขขข
 ขขขขขข ขขขขขข
 ขขขขขข ขขขขขข

1. ระขขขขขขขขข ขขขขขข "ม. ราชเทีภาถ" ขขขขขข ขขขขขข ขขขขขข ขขขขขข หน้า 6.

ถอกความ

พระราชกุมารผู้มองออกจากหน้าต่าง ทรงเงื้อมมือมาค้ำราชบุโรหิตที่ท้าววิเกียมนพระ
 ราชบิดา ไม่สามารถจะทรงออกเดินไถ่จึงทรงป้องกัน (พระเกียรติ) มิให้คนชุกกับต่อไปเหมือน
 เทพเจ้าผู้วิเศษ ป้องกันเขาสูเมรุบรรพตเพื่อศ้ายใหญ่มาฉีกกระหน่ำมิให้ขุนเขานั้นเองเอียงไปมา
 โดยเอาแขนขวาป้องกันไว้ก่อนในลมนั้นผอนคลายลง พระกุมารจึงนายสีหน้าทรีศออยกำองอาจ
 กลางสนาม (ทองพระโรง) วาษาแคะระปูเป็นเจ้า หม่อมฉันทจกกล่าวถึงพระบิดา เมื่อชาวเมือง
 ทั้งหลายมากล่าวโทษเบรเทพพระราชาบิดาไปผนวชเป็นคณาสอยู่ในเวลานั้น มีความทุกข์ยากลำบาก
 หลายประการปานว่าจะสิ้นพระชนม์ชีพ ไม่นานหาสหญิงชาย มาที่เป็นราชหาหนะ ช่างที่สำหรับแระ
 กียากจนซัดสนไปหมด เมื่อพรานมัจจุชกึ่งเดินทางจากที่ทางไกล ไปขอทานบ้จักได้ถึงโคมมา
 บริจากเล่า พระราชาบิดาก็เห็นแก่หลานทั้งสองนี้เท่านั้นที่จะให้เป็นทานได้ มิใช่ว่าพระราชา
 จะไม่ทรงเสนาหาลูก หากมิได้พระพุทธรเจ้าข้า

มหาชาติภาคอีสาน

เมื่อนั้นบนท้าวพระราชดีถวีรวงอาจ
 ก็กังวลสุดขนาดมอจจกตั้งอยู่ไต่
 อุปมาดังเทพยดาคนมีฤทธิ์กัญธสมภาร
 อันสลับปวีนาฯหากมาฯจากมอจจกอยู่ไต่
 จึงกล่าวภาดาว่า ยสุสนาสุส ฆเร ทาโส กังนี้เป็นแก้ว
 คังขานอยชาลีจกถวย
 อันมีแม่ทัพรี เป็นค
 ท้าโสวาสวนกังชาชอยขางมาราชสมบัติ
 โส ราชา พระเวสสันดรตนพอ
 จึงไต่ได้เมื่อเข้าเป็นทานตั้งกู

ไต่ยื่นกำอำมาคยทีฉินนินทาพระวรปิตดา
 ก็กำไวยังพระวรปิตดา
 ไปคำไวยังเขาดิเนรราช
 บ้ให้หวั่นไหวไปมา
 ข้าไหวมูพพิตเป็นเจ้า
 เเกะพระเวสสันดรบหารดี
 สองเจ้าอยู่โพรหนา
 นฤถักมีบ้ในที่อยู่ คือกูแกวมรรณกาลา
 คังใจเกอโพธิญาณ
 ขอแกมหาราชเจ้าทณมู่อยาช้ฉิฉินนินทา

¹ ส.ธรรมภักดี "มหาราช" คำมหาชาติ. หน้า 6 - 7.

ถอดความ

กรานั้นพระชาติที่วิรุฬหกอาจทรงค้นคว้าเวทอำนาจกถาวิจิตรเป็นทางระหวกรบิภา ก็ยัง
ระหัดยั้งหวดไปอาจทรงดำรงตนนิ่งได้ ทั้งใจจะกำ (ป้องกำ) ระหวกรบิภาไว้ อุปรภาควิเศษ
องค์ที่ตนถืออำนาจบุญ เมฆารไปกำเขากิเบรฐราช กะระที่ลบกัมภวิภาทนานะจะไปอาจอยู่ได้ วิเศษ
เกานั้นเนนเอียงไปมา จึงตรัสถามกถา ขสุส นาสุต แร ทาโถ เป็นกณ จาจจเอณะ โภจจเอณะ
กักระนาท นาทอย (หมอมณ) ขอดถาย (กาฐ์นาง) เมฆากะระเวศคี ธนากาธา มีชี
ระเจ้าเอษัตริ์ เห็นเหตุทั้งสองพระองค์ระหัดยั้งหวดไปมาให้ ทาชาสาวิรจวราชกรมารณ มีกัมภ
ในกฤฎกักรบรบทระ เเฉย เกองกักระเวศคีธรรากบิภา มีพระหัตถ์จดจดเอ ระโ ระเภาว จึงปรนถาย
ทอกรัททั้งสองเป็นทานขวเสศคีเมฆากาโถหม่าเกิบกักรบิภาโดย

ถ้าเปรียบเทียบปริมาณเวลาชาติทั้ง 4 ฉะนั้นจะเห็นได้ความมหากะเวศคี ทรนถา ยทรง
ภาทกลาง บอะระฆณ ทาธาถคองภาทโก กักรเเคเสริมธรางได้พระธาวจกักรบิภา กักรเเคเสริ วัธระ
กักรวัธระกฐนัช ไซโย ของเก็กขุดเมเบินถอยกักรบิภา โถบายุการจะพูด วัธระ วัธระ เเคเสริ
บทตะ อุยจิงคะนูกถากธาถคองภเก ภากราวพอเินทึนระ ฐนุเมฆองากษัย รังทอกรบรจกักรบิภา
วิเมฆาชาติทั้งสอง ฆัมกถนัชจึงมาพิจารณาไว้ เป็นกักระฆนของเก็ก ภาวบาย ภาทกว่าจะเิน ภาวจิง

ถ้า รับนทามาชาติถาค เเคเสริภาทถี่สาธา กักรเเคเสริ ภาวได้ ระธากักรบิภาทอกรบิภา
อากถายธาทมิไรกักรบิภาหลาย เินเมฆากธานทูลลา ระธากัมภคางง ระธากักรบิภา ระธากักรบิภา
อากถาไปของภิกษุสงฆาณะไรเคย แถพระหัตถ์ของ ระธากักรบิภาทรงได้เินสาธาภริภาทอกรบิภา
พราหมณ์ดูออกเเคเสริทางเเคเสริ จึงไม่ทราบว่าจะหาจิงเิน เินจิงเเคเสริเินอระ ฐนุเมฆองากษัย
ที่รับนทามาชาติเเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ ระธากักรบิภาเเคเสริ ฐนุเมฆองากษัย ระธากักรบิภา
ระธากักรบิภาเเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ ระธากักรบิภาเเคเสริ ฐนุเมฆองากษัย ระธากักรบิภา
ธาว ระธากักรบิภาของ ระธากักรบิภาเเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ
เเคเสริ เินจะเเคเสริจิงทอกรบิภาเเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ เินภาทกักรบิภา เเคเสริ เินภาทกักรบิภา
คากาฐเิน เินเเคเสริ

ถ้าหากจะพิจารณาให้ในแง่ของนิสัยกวีผู้แต่งมหากาพย์กวีนี้ มหาคาพย์ของภาคกลาง เป็นสำนวนรองกรรมสมเด็จพระปรมาภิไธยในรสรทรวงนิพนธ์ เป็นไปได้ใหม่กว่าทรงมีพระประสงค์จะให้ตัวละคร กวีพระชาติผู้ทุกอย่างเจ้า กอของป่านาจอเหนือไพร่ฟ้าราษฎรทั้งมวล และพระองค์ท่านก็อยู่ในราชินิกุลควย การที่พระชาติกวีอย่างนี้จะเหมาะสมกับภาวะความเป็น โอรสเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินก็เป็นได้ ยิ่งสมัยที่ทรงพระนิพนธ์ไว้ ระเทศเรายังปกครองด้วยระบบ การปกครองแบบราชาธิปไตย เจ้านายในพระราชวงก็มีอำนาจมาก ราษฎรไพร่เมืองทั้งหลาย ต้องให้ความเคารพยำเกรงในพระราชอำนาจกษัตริย์บรรดาแล้ว การลวนลามหรือพูดปราคา ย่อมมีโทษหนักอาจถึงขั้นประหารชีวิต สภาพของสังคมสมัยนั้นต้องเป็นเครื่องเสริมกวี ได้ แต่งเพื่อเข้ากันกับสถานการณ์ก็เป็นได้

ส่วนมหากาพย์ภาคเหนือและภาคอีสาน กวีแต่งเรื่องนี้จำเป็นต้องเป็นขุนนางข้าราชการ หรือบรรดาพระสงฆ์ที่เร่ร่อนไปทางกวีแต่งกันนั้น อธิบายที่รู้จักการขบถยอมให้เกียรติ แก่ผู้ที่สูงกว่าเป็นสิ่งดังอยู่ในจิตใจของกวีมาช้านาน เพราะจริยธรรมได้มาจากพระศาสนา ที่เป็นศีลธรรม 6 ประการ คือ

1. ขุททกการวตา	เคารพศอกของผู้อื่น
2. ขรรจบการวตา	เคารพพระธรรมคำสั่งสอน
3. สังฆการวตา	เคารพต่อหมู่คณะ
4. ปุริสัณฐานการวตา	เคารพในการต้อนรับทอแรก เรือผู้มาเยือน
5. ลีลาการวตา	เคารพในการศึกษาเล่าเรียน
6. บุคคลการวตา	เคารพต่อบุคคลผู้จักประเพณีของคน

การแต่งของกวีขึ้นอยู่กับพื้นฐานของวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นสำคัญอยู่มาก เพราะมี อิทธิพลลึกลับจิตใจให้กวีถกนึกและเขียนออกมาตามคำนิพนธ์ที่ตนได้รับมา จึงทำให้เห็นวาทะชาติ ภาคเหนือและอีสานที่แต่งเป็นชาวบ้านธรรมดา ๆ โดยสังเกตได้จากถ้อยคำที่ตัวละครพูดออกมา ในรายเวสสันดร โดยเฉพาะพระชาติกุมารเป็นเด็กที่นารักฆ่าเอ็นดู เพราะไม่ได้ทำหน้าที่ใหญ่ หรืออิกร ๆ เป็นแต่เพียงความจริงและขอความเห็นอกเห็นใจ

ก็มาสร้างบาราวาสนในบ้าน
 ชูชกพรหมณีนี่ลำบาก

ชื่อขุนนวิฑูคาม
 ตกทุกข์ชยากเข็ญใจ ¹

ถอดความ

ในเวลานั้นมีพรหมคนหนึ่งชื่อชูชก อยู่ในนครใหญ่สาวัตถีเกิดไปใหม่บ้าน เลี้ยงข้าว
 ของเครื่องบริโภคนิยม จึงเดินทางไปด้วยความโกลาหล ๑ จนถึงรัฐกาสิงห์ อาศัยอยู่
 บ้านอันหนึ่งชื่อขุนนวิฑูคามยากไร

ถามข้อความที่กล่าวในมหาชาติภาคเหนือ ผู้วิจัยได้ตรวจดูในพระบาลีภาคที่พิมพ์
 ปรากฏเข้าใจว่ากล่าวมาโดยสอดคล้องเข้ามาที่หลัง คงการจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นว่าพรหม
 ชูชกนั้นครั้งแรกก็เป็นคนมีอันจะกินมีหน้ามีตาคนหนึ่ง ในเมืองสาวัตถี ต่อมาเกิดไปใหม่บ้านชาว
 ของทุกอย่างมอดไหม้หมด เลยกอายเป็นคนทุกข์ยากจนกระทั่งต้องขอทานเขากิน

มหาชาติภาคไตรปิฎกความไม่สมประกอบของรูปรางพรหมชูชกไว้ว่า เป็นคน
 ทำเกียจตัวสันจันงก มีขนที่อก หูยาน หันเขยิบ มีน้ำลายไหล ตาปิดขวางเปิดขวาง จมูกแฟบ แด
 กวีภาคใต้ให้พรหมเป็นผู้มีคุณสมบัติอยู่บางดังนี้

รูปชั่วตัวรา เกยกอดศาห์ เรียบกรบสยสรร ฉวกอ่างไตรเพท นราหมณ์เสก
 กรบกรัน ทายสุรยตายจันทร ๕ ตาราศรี

รูปเด็กบณ ชั่วศรีจุก บุรุษกะตริย แบบมืออุลาช ทายทองทุกที่ รูปกรบจบศรี
 อาคมประสมยา เสนเสกนเไซ ศิวมสแมเมาย ทุกชรอนมาหา เมียนอยเมียดวง
 ด้วร้างด้วทยา แปงนำมันทา ทีเดี่ยวไคกัน ²

¹ พระธรรมราชาผู้วัตร "ชูชก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า ๘.

² วัคณ์ขณินาวาส "ชูชก" พระมหาชาติก. หน้า 72.

พระมหากษัตริย์ของภาคใต้ไม่ได้ทำพิธีเทียนและใส่ร้ายพราหมณ์ว่าไม่ดีไม่มีคุณสมบัติอะไร ตรงข้ามหลายแห่งหลายตอนก็ว่าได้ว่ากษัตริย์พราหมณ์ให้เป็นคนดีและมีก็ แบบกนรูปชั่วแต่มีคุณสมบัติเยี่ยม อย่างในกรณีที่ได้พราหมณ์ชุกเป็นคนเก่งกล้าสามารถในเชิงโหราศาสตร์ จมไตรเพทรู้ลักษณะชายหญิง รู้ศกฤกษ์ศาสตร์ คูลายมือ และรู้จักการทำเสน่ห์แก่ชายหญิงด้วย มีโอกาสจัดการเกี่ยวกับกรณีเนียบนอยเมียบหลวง หรือหญิงที่สามีย้ายร้างไปเพียงแต่เสกน้ำมันทาให้ครั้งเดียวก็กลับกันมาหากันดังเดิม

การทำเคหสถานบ้านเรือน มหาชาติทั้ง 3 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคใต้ และอีสาน บ้านเรือนพราหมณ์แสนจะชำรุดทรุดโทรม เพราะแก่ขาดทุนทรัพย์ และขัดสนยากจนประจวบกับเดินทางไปขอทานอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาเอาใจใส่ซ่อมแซม สำหรับมหาชาติภาคเหนือนี้ กล่าวถึงการทำบ้านของพราหมณ์ชุกไว้ด้วย แต่ก็ทำไว้อย่างสุกเอาเผากิน ใจมีความสวยงาม และความมั่งคั่ง อะไรดังตัวอย่างในรายต่อไปนี้

แควเรือนแห่งพราหมณ์นั้นเท่ามีสี่เสา	เอาไม้แพหนุมมาแปลงเปียะ ยองแย
แมวมาขึ้นแกวทางก็ไหว	แมวไอก็เพื่อนก็ช้าย
หาที่จักเอาไวลงคำบ่ได้	จักไวบนหัวก็ว่าเป็นของ
จักไวหน้าปลองก็เยียววาโจรจักจก ¹	

ถอดความ

แควบ้านของพราหมณ์นั้น ทำเป็นสี่เสา เอาไม้แพหนุมมาทำไม้บังนกงดาวอะไร สั้นไหวโยกโยไปมา ขนาดมาขึ้นไปแกวทางก็สะเทือน แมวไอจามก็สะเทือนและเอียงไปข้างหนึ่ง จักหาที่จักเอาไวลงคำบ่ได้ จะเอาไวบนหัวนอนก็มีช่อง จะเอาไวตรงหน้า ตางก็กลัวโจรจะมาฉกฉวยเอาไป

¹ พระธรรมราชาผู้ทรง "ชุก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 1.

พฤติกรรมของพรหมชุกโดยทั่วไป

ในมหาชาติภาคกลางกล่าวถึงในลักษณะคนอัปรีข์ ยากจน ไร้ญาติและซี้แก่บอดี้แค
 เทียวชอทานจนได้เงินทอง 100 กษาปณ์ จะเอาไปไถ่ตัวกัลลวักย จึงนำไปฝากไว้กับพรหม
 ครอบครัวยี่หนึ่งซึ่งมีภรรยาและลูกสาวนางหนึ่งชื่ออมิตตา แลตาเาก็เดินทางภิกษาจารย์ต่อไป
 เป็นเวลานานหลายปี

มหาชาติภาคอีสานและภาคใต้กล่าวไว้เช่นเดียวกับมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง
 คือเอาเงินไปฝากกับตระกูลพรหมผู้เป็นสหายครอบครัวยี่หนึ่ง แคมมหาชาติภาคเหนือ กวีได้
 พรรณาเพิ่มเติมไปกว่าภาคอื่น คือการที่พรหมชุกนำเอาเงินไปฝากครอบครัวพรหมตระกูล
 นี้ ก็เพราะเห็นสาวน้อย ลูกของพรหมและนางสาวหนึ่งสวย แก่ออยากได้มาเป็นภรรยา แก่ก็
 เสียวเอาเงินไปฝากเขา ถ้าเขาเอาเงินจ่ายก็จะไม่มีไ้และจะซู่ซู่เพื่อเอาลูกสาวมาเป็น
 ภรรยาของตนภายหลัง ดังความในรายว่า

มันจึงพกเอาค่าไปเซาะไซ้
 เฉาหวังใจไผ่หอย
 อันเป็นลูกหญิงคนซี้ไร้
 จักมาแถมของ เกาแห่งตน ¹

ไปฝากไว้ที่ชะกุดซี้ไร้มีสัง
 ยังนางสาวน้อยชิงรัง
 กันว่าฝากไว้ก็หนีไปขอแถมเดา

ถอดความ

มันจึงเอาถุงเงินทองไปเสาะแสวงหาที่ฝาก ไปพบตระกูลคนยากไร้ไม่มีสมบัติอะไร
 โดยหวังใจในสาวน้อยผู้สวยสมซึ่งเป็นลูกสาวครอบครัวยี่นั้น แลแล้วก็เดินทางชอทานต่อไป
 เพื่อหาเงินมาเพิ่มเติมของ เกาให้มากขึ้นกว่าเดิม

¹ พระธรรมราชา นุวัตร "ชุก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 1.

ความเป็นคนเจ้าเล่ห์เพทุบาย

มหาชาติทุกฉบับได้แสดงถึงความเป็นคนฉลาดของพราหมณ์ เป็นผู้มีเล่ห์เหลี่ยมทันคน และพยายามหาทางเอาเปรียบคนอื่นให้ตัวเองสำเร็จในกิจการที่ตนทำเสมอ เป็นผู้ใช้อบายเอาตัวรอดได้คิดหนึ่ง ตอนมาทวงเงินคืนจากพราหมณ์ยากไร้สองตัวเมีย เมื่อไม่มีให้ชบชुकาย อบายว่า จะฟ้องร้องจนพราหมณ์สองตัวเมียกลัวและหาทางยกลูกสาวให้ทดแทนเงินที่ตัวเองชดใช้ไป มหาชาติภาคกลางพรรณนาไว้ดังนี้

ส่วนออเฝ้ากักรวชขียนเหยียบขึ้นขึ้นบันได
ครั้นจะชุกขอนก็ไม่ใช่
ครั้นผลุนผลันผลุกนั้นก็จวนตัว

ตัวเมียก็หัวใจไม่รู้ที่ผันผวน
ครั้นจะหมอลหลักหินนั้นก็ใช่
จึงร้องวาสา อยู่กะเจ้าชาเชญตัว
มานั่ง

โจิตียนัน ส่วนออเฝ้ายังไม่ทันที่จะนั่งลงถึงฟาก

จึงทวงท้าวของของเราที่เอายาฝาก-
ฝากแก่ท่านไว้

เอามาให้ให้ทันที

เอามาเคี้ยวเคี้ยวขึ้นมีขมัน ¹

ในมหาชาติอีสานและภาคเหนือกล่าวไว้อย่างเดียวกับของภาคกลาง กล่าวคือไม่มีเงินใช้ยกลูกสาวให้ ส่วนมหาชาติภาคใต้นั้นพราหมณ์แสดงพฤติกรรมอย่างขมขื่นหาญมาก แสดงลักษณะชาวบ้านของคนไทยอย่างเต็มที่ ดังข้อความต่อไปนี้

ชุกทั้งตัวเมียว่า ดั่งหนึ่งไครบา เอาเหล็กอันแดงแทงหู ว่าเองเอาทอง
ของกู มาวาธาตุ ไม่ให้จะใคร่ค้าขาย

ก็จะคราพาไปโรงศาล แห้งนครบาล ให้ใส่ควยพระฎีกา ขึ้นเถียงพอเถิดว่า
กริวโกรธเขาคา บนวาพิมพ์คำราม ²

¹ กรมศิลปากร "ชุกก" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 128.

² วัดมณีมาวาส "ชุกก" พระมหาชาดก. หน้า 74.

ในมหาชาติภาคอีสาน กวีแต่งให้พราหมณ์แลนางพราหมณ์ยกลูกสาวอมิตตาเป็นเมีย
พราหมณ์ชุกเลขที่เคี้ยว แต่มหาชาติภาคกลางชุกได้เห็นนางอมิตตารูปสวยก็ระหิใจ อุปมา
คังโคกแกเห็นหญ้าอ่อน ละลนละลานแลมเลียชีวหาทางระเหิดหัยมหาชาติภาคเหนือแสดงถึง
นางอมิตตากลัวพราหมณ์ชุกมาก ตาเฒ่าทองปลอมประโลมว่าจะเอาไปเป็นหลานสาว และ
ท้ายที่สุดก็ปลอมว่านางตกลงยอมไปเป็นเมีย ก็จะมีชื่อของเครื่องประดับให้มากมาย ตาม
วิสัยเจ้าเล่ห์เพทุบายของคนคังกำในรายว่า

ดูรานางรูปหลอนองรักปานใจ
กูพี่จักหื้อสร้าง
ดูว่าเจ้าจักมีที่แหวนคู่มือ
ดูว่าเจ้าจักมีจ่าปาเทก
และผาสะเภาเทพทรงจง
กูพี่จักหื้อไค้ออัน ๆ อะแฉนวนอัน
เกาละลวานรินเหลน

เจ้าจักมีเครื่องประดับอันใด
ว่าจักมีหน้าตางและคำสร้อยใส่ปลายแขน
ดูว่าเจ้าจักมีเสื้อสีไว้ใส่ไหมคำ
ดูว่าเจ้าจักมีขมพูวิเศษ
ดูว่าเจ้าจักมีสินห่ารงกาใหญ่
ก็คังนางไวหื้อเป็นหลาน
หัยก็มีบั้นเป็นเมีย¹

ถอดความ

น้องรักรูปสวยที่รักปานดวงใจ น้องอยากได้เครื่องประดับสิ่งใด พี่จักหามาให้
อยากได้(หน้า)ตางหู และสร้อยแขนหรืออยากได้แหวนสวมนิ้ว หรืออยากได้เสื้อไว้สลับไหม
มีเทนนันก็ผ้าสีจำปา หรือสีขมพูสวยเก หรือผ้าที่พอคาส่าเกานำมาจากต่างประเทศ ถ้าแมอยาก
ไค้อาถุงที่เป็นตาหมากรุก พี่จะหาให้นองทุกอย่าง ที่แรกก็คังไว้เป็นหลาน แต่กลัวนลนลน
เอาเป็นเมียเสียจนไค

ในมหาชาติลานนาไทยพราหมณ์ชุกเต็มไปค้วยเล่ห์เหลี่ยมชั้นเชิงนัก เป็นนักรักรัก
เอาอกเอาใจดูหญิงไคยเสนอของที่ลือใจ หญิงสาวทุกอย่างจนนางอมิตตาทายใจ แล้วจึงหลอกลอ

¹ พระธรรมราชาวัตร "ฐก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 2.

แบบหมาหยอกไก่เอานางเป็นภรรยาคนในคอนหลัง นับว่าพราหมณ์ชุกมีวิธีการอุบายที่แยบยล

ในมหาชาติภาคใต้พรรณนาไว้ในเชิงพราหมณ์ชุกเป็นเจ้าชู้ยักษ์ใหญ่ไม่ผูกขลามทำ
 เหยงชนิดปากว่ามีอึ่ง ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงอุปนิสัยของชุกแบบหนึ่งว่า เป็นกบเห็นแก่ได้
 ขอให้ได้ประโยชน์เป็นไขได้ใบคำนึงถึงหัวใจคนอื่นว่าเป็นอย่างไร ดังก่าในมหาชาติตอนนี้ว่า

ศกโจรองกริด ทวาคหวาคหวัค วาอยามาทำ ยูเฆาเจาเลห โวเวนิคสำ

ชุกกูปคลำ แม่เอยออย่าอึ่ง

ยกมือขึ้นพาด อมิตตาคัก้าตวาค ไครที่หน้าซึ่ง "พราหมณ์ว่ากูตอง กาทองที่หนึ่ง
 อมิตตาทยิกทึง ใให้แล้วหนึ่งนอน ¹

ตามความในรายพราหมณ์ชุกตองการรวมรักกับนางอมิตตา จะเข้าไปกอดรักขณะที
 นางกำลังเคลิ้มหลับจึงร้องหวาคหวัคขึ้นมา พราหมณ์จึงกระซิบบออย่าอึ่งไป แล้วยกมือขึ้นพาด
 อมิตตาคัก้าตวาคเอาชุกกัก้าตวาคขมชูไปบางว่า กูตองเอาคาทองคินหนหนึ่ง อมิตตาไม่รู้จะทำ
 อยางไรจึงหยิกเอาแล้วบอกว่าไหนหนึ่งแล้วจึงไคนอนหลับไป

พราหมณ์เป็นคนขี้ชลาภ

ตอนที่นางพราหมณ์ทั้งหลายควานางอมิตตาจนร้องไห้กลับมาเรือน พราหมณ์ชุก
 ไต่ถามเรื่องราวจากนางพอรู้ว่าถูกพวกหญิงชาวบ้านควาน่า ก็ทำทีโกรธจะเืองรองเขาเหล่านั้น
 แต่ก็ไม่กล้าทำเพียงแต่พูด หันมาปลอบโยนนางอมิตตาวาคอไปการคักน้ำ ขอให้เป็นภาระของพี่
 น้องอยู่บนบ้านนี้ก็แล้วกัน เือนางอมิตตาไม่ยินยอมให้ทำอ้างว่าผิคประเพณี ได้ไปขอคนรับใช้
 นามอญควย คือเณะทำไปหาพระเวสสันดรที่ป่าเขาวงกต เื่อขอพระชาติและพระธิดากันหนั้น
 พราหมณ์ชุกแสดงอาการอิดเอื้อนด้วยกลฉ้อฉลต่าง ๆ ในป่าหิมพานต์ จนกระทั่งนางอมิตตา
 ชูวาคาไมไปหาขาทาสมารับใช้ก็จะหนีไปบ้านเคิม หรือมิเช่นนั้นก็จะหาสามีใหม่ พราหมณ์จึงไปสู่

¹ วัคมัชฌิมาวาส "ชุกก" พระมหาชาติก. หน้า 78.

ป่าควยความจำใจ และขณะที่เขาป่าพบหน้าพรานเจตบุตร ก็วิ่งหนีขึ้นต้นไม้ และร้องไห้เสียกาย
 ของใจที่หมารุมกัดจนเสียหายหลายอย่าง กระทั่งพรานเจตบุตรมาพบจะยิ่งควยหน้าไปตอนนี้
 พรานหมั่นึกว่าตัวเองจะสิ้นชีวิตแล้ว จึงคิดอุบายหลอกพรานเจตบุตรว่าตัวเองเป็นราชทูตของ
 พระเจ้าสุริยชัยให้ไปตามหาพระเวสสันดร ใ้ช้ว่าทะข่มชู่พรานเจตบุตรได้เกรงกลัวพระราช
 อาชญา ไม่ทำร้ายแต่กลับรับรองตนเป็นอย่างดียิ่ง ในกรณีพรานหมั่นได้ใช้ความฉลาดและเฉลียว
 เล่ห์จักหลอกพรานเจตบุตรจนตายใจ นับว่าเป็นคนมีวิธีการเอาตัวรอดได้ ซึ่งการกระทำ
 อย่างนี้เทียบได้กับวิสัยคนเป็นส่วนมากในสังคมไทยโบราณ และปัจจุบันนี้ที่มักจะทำเอาตัวรอดจาก
 ภัยอันตรายทั้งหลายด้วยอุบายกลบตะแคง แม้จะเป็นเรื่องไม่ดีนัก การที่พรานหมั่นอุชกทำอย่างนี้
 ก็นับว่าเป็นการใช้ความฉลาดให้รอดพ้นอันตรายและเป็นประโยชน์แก่คนด้วย ผู้วิจัยจักยกเอา
 ข้อความตอนพรานหมั่นอุชกกล่าวกับพรานเจตบุตรที่ปรากฏในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ดังนี้

มหาชาติอีสาน

กูราเจ้านายพรานเจตบุตร
 เคยเอาการชู้แห่ง
 กูเป็นราชทูตคิสรแหล่งหลา
 ตสมาเหตุคั้งนั้น ทูต นพนติ
 ยังทูตไพร่ฟานายเมืองนั้นแมนแท้คี่หลินา
 อหิ อันว่าข้าเฝ้านี้
 เทว เศล ปิหิโต อันพระกษัตริราช-
 เจ้าทั้งสองนั้น
 นำพระราชนัดศูรไปติดก่อ

เขานับใจพอประหมาน
 กูนี้ เป็นเชื้อแบ่งกูชริ
 แห่งไถ่หาสุริชัย
 คนทั้งหลายบ่อนมีท่าฆ่า
 ทูโตเป็นอำมาตย์ราชหัตถบาท
 หากใจชาเฝ้าด้วยชื่อจ้อจำ
 เพื่อจักนำลูกแก้วหนอ เมื่อเมืองแท้คี่หลินา ¹

¹ ส.ธรรมมภักดี "อุชก" ล้ามหาชาติ. หน้า 13 - 14.

ถอดความ

คุณพรพราหมณ์ เจตบุตร เรามีมีไซ้เป็นคนเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำงานทุกอย่าง เป็นเชื่อนัก
 บูโรทิตในแผ่นดิน เราเป็นราชทูตแห่งพระสมุชชัย ธรรมคาหุคคนทั้งหลายใคร เขายอบไม่เบีย
 เบียนบีทาชาติเป็นอันขาด เรานี้เป็นราชหัตถ์มาทูตที่พระมหากษัตริย์ทั้งสอง ทรงใช้ให้นำพระ
 ราชสารไปติดต่อกับ เชิญพระโอรสธิดาเสด็จกลับบ้านเมืองจริง ๆ

มหาชาติภาคเหนือ

พรหมณตกคะพวงกะพา	น้ำตาลาไหลนอง
ยกมือทั้งสองขึ้นกราบ	ราชาหลายแล้วเจ้าหลาน
จูงทั้งอาการอันปูจักกลาว	ตามชาวอันมีมา
พระราชาตนปู	อันอยู่บ้านเวียงชัย
ไซ้ขามารธนาพระตนลูก	หือเมื่อปลุกสร้างเสวยเมือง
ห้อยสร้งเรื่องคังเกา	เป็นท้าวเลาสองที
ขามีคณประหมานคังนี้โสศ	จักว่าขามีโพนจักฆ่าเสีย
เจ้าอยาหังอะเคียเนอเจ้า	ซาเฆาจักเลาเกาแต่โบราณ
จูงหือเจ้าหลานฟังกอน	ไผ่ทอนราวี
ฆาบุตึคนไซ้	นับชื่อไควาหุตา
อันพระยาคนใหญ่	ตกแคงไซ้ไปสืบคำเมือง
ลึงเป็นกนไซ้พระบุญเรื่องคนขอ	หลานบควรรคาตอบุตึ
ผู้มีหญาตีประณิต	รูจาวีตธรรมคา
แต่โบราณมาเมื่อกอน	กับหอนแรงวาคนอง
นี้แลหลานเฮย ¹	

¹ พระชนนราชานุวัตร "ชูชก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 19.

ถ้อยความ

พราหมณ์ชุกตกใจจะล้าละดัง น้ำตาไหลอาบหน้า ยกมือทั้งสองขึ้นกราบว่าเรา
 เท็ดหยาบแล้วหลานเอย จงฟังปู่จักกล่าวเรื่องราวที่มีมาก่อน พระเจ้าปู่ที่ประทับอยู่ในพระนคร
 ใหญ่มากราบหูลเจิญเสด็จกลับไปเสวยราชสมบัติอีก ให้พระยศรุ่ง เรื่องตามเดิม เป็นกษัตริย์
 หนที่สอง ข้ากระทำการ เป็นดังนี้ ทำไมว่าฉันเป็นผู้ปีโทะแล้วจะจับมาเสีย พึงให้คืนะหลาน
 อายาวัววามไป ใครมีไม่เหยียดหยามเบียดเบียนข่มเหง เช่นผาคนไนซีที่เป็นราชทูต อันพระมหา-
 กษัตริย์รับสั่งให้ไปเจรจาความเมือง ลุงนี้เป็นราชทูตของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ซึ่งเป็นพระราชบิดา
 (ของพระเวสสันดร) หลานไม่ควรจะหุบศึคนที่มีปัญญาละเอี้ยคคออ รุจารีตประเพณีโบราณ
 ยอมไม่ศุคคะนองอีก เหมไปนะหลาน

มหาชาติภาคกลางและภาคใต้

มหาเวสสันดรชาดกและมหาชาดก แลคงถึงความ เป็นคนเจ้าเก้เพทุบายของชุกตก
 ไว้มากที่สุด นอกจากที่ไค้หลอกพรานเจตบุตรว่าตัวเองเป็นราชทูตพระเจ้ากรุงสุโขทัยแล้ว ยัง
 หลอกให้พรานเจตบุตรกราบถักนริกถักถักงว่าเป็นที่บรรจุสารตราพระราชสีห์เจิญเสด็จพระ
 เวสสันดร เขาสูเมือง ขอความอย่างนักวิภาคเหนือและภาคอีสานมิไค้กล่าวไว้ และไปปรากฏ
 อยู่ในบาลีด้วย คั้งนั้นการกล่าวเช่นนี้ความประสงค์น่าจะต้องการ ให้ตัวละครเข้าถึงบทบาท
 การแสดงในสายตาของผู้ผู้ฟัง และเพื่อให้เกิดภาพสมจริงขึ้น คั้งข้อความในมหาชาติทั้งสอง
 ฉบับต่อไปนี้

มหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง

นี่แนนายเจตบุตร เอยทั้งคำเราว่า
 หมายจะให้กระทั้งถึงที่ตำหนักไพร
 จะไปให้สำเร็จราชกิจรับสั่ง
 จะไค้เจิญพระศรีวิสุทธิเมชมกฏโมดี
 นำเสด็จจากพงผานพระพิชัยเชตุคร

เราผู้ถือราชสารตราตรงมาถึงนี้
 ถึงว่าทางจะไกลเท่าไรก็ไม่คิด
 จะไปให้กระทั้งถึงหิมเวศ
 ให้ลาพรตพิธีทั้งสี่พระองค์
 เจ้าเจตบุตรพเนจรจงคิดดูให้จงดี

ถ้าหาเหตุไปใคร เขาจะมาที่นี่ที่สี่ตัวร้าย
 แต่พอหนอยนายพรานหลานมีความกตริตรองดู-
 ให้ออกออบ

ตาจะไม่ไปทูลสม่า เสมอให้หรือความชอบทาน

ทั้งทาสทาสเงินทองถวนทุกสิ่ง
 ลูกหลานก็จะไต่ขี้หนุคนั้นจริง ๆ ออย่าฟังศรี

าลา

ไต่ขี้หนุเสียดกรุก ๆ กตริก็ตักถามว่า-
 อะไรนะพระเจ้าข้า

เจตบุตรก็ขี้หนุขี้หนุขึ้นทูลหัว
 ของมันหนักกลักมันชั่วอย่าเหวี่ยงลงให้ราบ

พระมหาชาคกของภาคใต้

ชูชกได้แสดงความใหญ่โตว่าตนเป็นราชทูตของพระเจ้ากรุงสุโขทัย และทำให้พราน
 เจตบุตรถึงคนโดยกล่าวว่าตัวเราแม่จะตายก็เหมือนเสียใหญ่หรือจะถึงตาย เมื่อความทราบถึง
 พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็จะทำโหมแกลบประหาร เช่นมา ที่แรกพรานเจตบุตรไม่เชื่อกล่าวว่าเองแกล
 เถาถึงเพียงนี้ฉันจะแต่งตั้งให้เป็นทูตมา คนหนุ่ม ๆ มีทำไม่มาให้ถือสารตรามา พรานหมอชูชก
 บอกว่าพวกหนุ่ม ๆ เป็นคนที่เคยขบถกล่าวโทษพระเวสสันดรทั้งนั้นพระองค์เลยไม่ไ้มา ไซ้แต่
 เราผู้เฒ่าซึ่งเป็นอำมาตย์คนสนิทเก่าแก่มากแทน ดังคำกาศัพย์ฉบับต่อไป

จึงพร้องประพดตีวาจา คูกรพรานป่า
 ทานหรือซึ่งเป็นนายคาน

เราคิดว่าจะอาสาเจ้าให้จนตัวตายตามสุภาวitic
 จะคิดควรหาชอบจะเป็นไร

กลัวแต่ว่าจะรวย เรือนฝากระ กานสองสามสี่ห้า-
 หอง

ทั้งยศศักดิ์ก็ยกย่องเป็นเจ้าจอมเจตบุตร
 กลัวแต่ว่าจะกินข้าวเหนียวกับน้ำกะทิลูกไม้ไ้

ตะแก็กตักตักพริกกลักงาวว่าใส่สารตรา-
 พระราชสีห์

เผ่าก็ร้องสำทับว่ารับแต่คอบ ๆ
 เจตบุตรก็ขู่ฆ่าลงกราบ ๆ นี้กว่าจริง ¹

¹ กรมศิลปากร "ชูชก" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 172.

โยไม้พิเคราะห์กฎการ	มากล่าวคำพาด
ให้หนักควยพระกฤษฏีกา	
ทำเนียบชาทาวมาวพระยา	ให้อยู่รักษา
ทวารังระวังคังการ	
ฟังให้รู้จักประมาณ	เมื่อมีเหตุการณ
สุกกิจทุกกิจไปมา	
ควรหรือไม่ไถ่ถามหา	อวดอ้างเช่นฆ่า
กล้าดียังมาเถิดนาย	
ก้าวเรามาเนาทวาตาย	ทศทัณฑ์หลาย
เล่ห์พิศมวาริน	
กิติศัพท์เท่าทั่วธรณิน	รู้ถึงภูมินทร์
กรุงศรีสัตนชัยอิสรา	
จักให้สืบสวนพิจารณา	เอาผู้เช่นฆ่า
ทัพพรหมณผู้ถอรับสั่ง	
	าลา
จึงกล่าวเป็นกมมารยา	ว่าเหยยพรานป่า
ทานจงรับรองให้ดี	
กลักร่าไล่ศรราราชสีห์	พรานรับยามวี (ซี)
วางราบแล้วกราบสามรา	
แกกคิดว่าสมบ้ำหนา	มันคาถูกกล้า
อายหน้าบานนอกหลอกกุ ¹	

นอกจากพรหมณชุกจะหลอกพราน เจตบุตร เพื่อพึ่งตน และช่วยเหลือผู้ต่างจน
เกินทางต่อไปได้ สมพระอจุตคาบสซึ่งเป็นคนที่ไม่เลี้ยวเวลาค ก็ยังคามารถไ้ฆ่าทะหวานลอบ

¹ วัดมัจฉิมาวาส "ชุก" พระมหาชากก. หน้า 97.

ชี้แจงเหตุผลด้วยความโกหกหน้าชื่อทำตนเหมือนราชทูตจริง จนกระทั่งอุจุกตามสหายใจให้นอนพัก แสร้งซังกัไปรีทางให้เดินทางต่อไปจนถึงวงกตหิมพานต์ เป็นความสามารถในเชิงโกหกหลอกลวง เอาตัวรอดของพราหมณ์ จะนับว่าเป็นยอดแห่งคนหลอกลวงก็ว่าได้ พฤติกรรมอย่างนี้แม้จะมีกล่าวไว้นานแล้ว ถ้าจะนำมาเปรียบเทียบกับคนในสังคมปัจจุบันก็มีอยู่ทั่วไป สังคมจึงได้เคียดแค้นระส่ำระสายวุ่นวาย เพราะคนซาดส์จะตอกันนั่นเอง

พราหมณ์ชุกชุมรู้จักกาลเวลาและความนอนบอม

พราหมณ์ชุกเป็นคนที่ฉลาดในกระบวนการขอทาน และรู้จักอุปนิสัยการเข้าไปหาคนที่ตนต้องการผลประโยชน์ด้วย ไม่ว่าคนผู้นั้นจะเป็นคนชั้นต่ำหรือสูงศักดิ์ก็เพียงไรก็ตาม พฤติกรรมนี้นับเป็นความดีเด่นที่มีประจำตัวของชุกชุกทีเดียว ขณะที่เดินทางไปถึงเขาวงกตหิมพานต์ในเวลานั้นของวันนั้น ถ้าแก่จะเข้าหาพระเวสสันดรขอพระกุมารทั้งสองเลยก็ได้ก็คงไม่สมปรารถนา เพราะจะถูกขัดขวางจากพระนางมัทรี ซึ่งพราหมณ์ชุกกลัวรู้อธิบายก็จิตใจคน โดยเฉพาะหญิงผู้เป็นแม่ใดก็ว่า ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับลูกอย่างแนบสนิท และเมื่อมีเหตุการณ์อะไรขึ้น มุ่งจะปกป้องลูกของตนแม้กระทั่งต้องสูญเสียชีวิตก็ยอม พราหมณ์จึงทนรออยู่กินหนึ่งก่อน รอเวลาที่พระนางมัทรี เสด็จเข้าไปจึงจะเข้าขอพระกุมารทั้งสองในวันต่อมา ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับกล่าวไว้ดังนี้

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

เวลาปานฉะนี้หน้าที่จะมีคู่เคียงประจู่ใจก็อยู่ที่เจตนาง

พระนางจรลีกลับจากที่แสวงหาผลาผล

อันนี้ก็เป็นคำไภรณทานยอมว่า

ควนไค้โดยสามมัทรีพลิกเพลง

มีมีจฉริยะมีคมนคือถ้วมาร

ด้วยสมเด็จพระอนงค์นางนามมัทรี

เสด็จรีบลับเข้ามายังพระอาศรมสถเน

วธา ๆ จะไค้พร้าสองเล่มงาม

ธรรมควาว่าสัตว์นี้ เป็นเกาะแก่งก็ค-

กระแสบก

ยามเมื่อสามี่จะทำทานมักทำลาย

ควยแบกกายคอยคอบตึง เข้าทั้กท้วงให้ทอดทิ้ง-

เสียดศรีษะชาล

จึงพระปิยมุขทรนอยหนอญอแอบบอก

นางจะเสียดที่ทั้งสองทาง

ฝ่ายเราญอแสนจนก็ปราศจากลาภความนำเหลว-
อญอลังใจ

คอยให้พระนาง เธอหลีกละพระเจ้าดูทั้งญอ-
เขาสูคอง

อาตมะจึงจะลีลาสสอศเสาะเข้าไปสู่เฉพาะ-

พระเพ็ญพิศตร

ได้แล้วก็จะบทรมุ่งไปหาเมีย ¹

ระมหานาคกของภาคใต้

เออนี่อาวาสแล้วหนา

ปานนี้เห็นพระมัทรี

จักกลับมามตพงพี

เปรมปรีสำราญพระทัย

แน่ว่ากูจักเข้าไป

ขอพระราชาบุตรสององค์

มาครแผนทานทาวเธอทรง

ไหนดนางโฉมยงจะยอมยิน

ควยดูกรวมยากจากถิ่น

สินสุญประยูรวงศา

มาครเม้อาตมะจะรุกรันโลกเข้าไปขอ

ที่ นพระนาง เธอจะยอมยกซึ่งพระปิยมุขตทาน-
บารมี

ฝ่ายพระองกทรงสร้างก็จะเสียดศรีษะชาล

คอรุ่งเวลาพรงนี้เถิดสินะ

ยังมีตองคสมเด็จพระชินวงศ์วรราช

จะทูลขอ ระวังครักภิโยรส

จวเใกล้เพลลา

ชมดูสองศรี

มัดเคียวนี้ใส่ (ไซร์)

ศรีชชาปลคปลง

มาอยู่ดิชริน

¹ กรมศิลปากร "กุมาร" มหาเวอสันดรชาดก. หน้า 217.

หน้าทั้งนี้ทั้งนางพระยา	จะทูลทักทานา
ทางบรมีศาชวิน ไชว	
อันว่ากรรมคาน้ำใจ	กษัตริย์ (ผู้หญิง) มีใน
โลกนี้ก็ยอมีบา	
พิณดุริตระหนี่ในทานา	ตัดความเสนาหา
ให้ชากก็เห็นกันคาร	
ฝ่ายทานผู้จักทำทาน	หมายมุ่งโพธิญาณ
จะเสียเสื่อมศรีธาณ	
ทั้งตัวเราราวผู้คนจน	เสียแรงที่ทน
ทุเรศมาในกลางเดือน	
มาแล้วกลับเปลาไปเรือน	อมิตตาจะ เตือน
เรงเอากัณหาชาติ	
ควยวานางพระยาละเลิง	เข้าปารีนเริง
เก็บพันชุลไม้มากมี	
ยังแต่พระราชาไป	โคข่องขอบที่
กุนีจักเข้าไหววอน	
ขอลูกทั้งสองสายสมร	คิดแล้วก็ฝอน
ผันขึ้นยังเนินบรรพต ¹	

มหาชาติภาคเหนือ

อัชชในวันนั้นก็เป็กาลละอันคำ	ตะวันตกคำล็บคอบไปแล้ว
อันวานางแก้วราชมัทรี	อัน เป็นแม่สองศรีพี่น้อง
ก็จักมาธุหองศาลาชะแล	มาตุคามโมนามชื่ออันว่ามาตุคามผู้หญิงทั้งหลายนี้

¹ วัคม์ขณิมาวาส "กุมาร" พระมหาชาคก. หน้า 121.

ย่อมมีคำตระหนั
 ย่อมบั้นกาลหือหายจากลาภ
 เสวในวันพุกเขา
 อัน เป็นแม่สองศรี เขาควา
 ภูเยยะไป เขาสู
 จักวอนขอเอาลูกแก้ว
 แแต่ันนางมัทรีบมารอด

บรูที่สละทาน
 แหงขาจกวิพกัทั้งหลายควย
 นางหนุม เหนารามัทรี
 ในคานป่าคงไพร
 ที่อยูทาวเวสสันดร
 คั้นไคแล้วจักรีบคาหนี
 นำสอง เจ้ายอดหนีพลันชะแเด ¹

ถอดความ

วันนี้ เป็นเวลาที่ตะวันกลอยต่ำลับ เขาไปแล้ว ชะรอยนางแก้วราชมัทรีพระชนนีของ
 สองศรีพี่น้อง จักเสด็จกลับมาสู่ห้องกาดิลาแล้ว ธรรมภาตจึงทิ้งหีบขอมหริะหนึ่งเอาไว้
 ทำบุญทำทานบั้นกาลให้หายจากทั้งหลายเสื่อมลาภไค คังนั้นพรนี้เขานางหนุม เหนารามัทรีพระ
 ราชมารดาสองศรีพี่น้อง เขาป่าคงพงไพรแล้วเรากอยเขาไปสู่ที่อยู่พระเวสสันดร จักทูลวิงวอน
 เอาพระลูกแก้วพอไคแล้วก็จะรีบพาหนี ขณะที่พระนางมัทรียังไม่เสด็จมา

มหาชาติอีสาน

อชุตชาติสาขัณ เหว่นนี้คุดังคำพน เพลามาดี ชาติมาตุคามนั้น ไสคบหอนให้แลวประ โยชน แกทหายกวัณฉิพกคนขอแท้คี่หลี่ เสวในวันลุนสูง เข้าสิ้นฮาตรี กัวเกตุกไมแลห้วมัน จักขอเอาลูกแก้วกนักรีย ปลาเขตุตาม ภูจักพาหนีเวรแต่แลนา ²	อ้อยที่นางมัทรีมาแต่ป่ายคลาด เทียร ขอมสำแดงโทบหลอนตาย อันนี้หากเป็นบุญฮานมาแต่บุพเพ ราชมัทรีหนีไปสูป่า กนุควากูเขาไปแลว เชิงพระรัสีศัคนมหาเวส
---	--

¹ พระธรรมราชานุวัตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 1.

² ส.ธรรมภักดี "กุมาร" ลุ่มหาชาติ. หน้า 1 - 2.

ถอดความ

วันนี้จะค่าเลยเวลาไปไม่คืนนะ พระนางมัทรี จะเสด็จมาจากป่าแล้ว ธรรมดาหญิงไม่เคยให้สำเร็จประโยชน์แสดงโทษเป็นอันตรายคอกคนขอทาน เรื่องนี้คนโบราณกล่าวกันมา แต่ก่อนสิ้นราตรีรุ่งเช้าพระนางเข้าป่าไปแล้ว เพื่อทรงแสวงหาผลไม้และหัวมัน เราค่อยเข้าไปขอเอาพระลูกแก้วมัทรียั้งต้องกับพระเจ้านิมหาเวสสันดร พาหนีไปจึงจะสมควร

นอกจากพราหมณ์ชุกจะรู้จักอุปนิสัยจิตใจหญิงแล้ว การเข้าหาเจ้านายอย่างพระเวสสันดรและพระเจากรงสมุชชัย ตะแกก็มีวิธีการรู้เฝ้าเจ้าเขาขุน รู้จักการกราบทูลด้วยสุนทรโวหารจนทำให้เกิดความเชื่อถือแก่พระเวสสันดรและพระเจากรงสมุชชัย ในตอนที่พราหมณ์ชุกเดินทางเข้าไปหาพระเวสสันดรนั้น แทนที่ผู้ ๆ จะไปทูลขอเลยแต่พราหมณ์ก็ไม่ได้ทูลถามถึงพระพลานามัยของเวสสันดร ตลอดถึงสภาพแวดล้อมภายในวงกตนิมพานกว่า ได้รับความสะดวกและปรากฏจากอุปสรรคอันตรายเพียงใดก่อน หลังจากที่พูดเรื่องคืนป่าอากาศแล้ว เมื่อพระเวสสันดรตรัสถามว่าพราหมณ์เดินทางมาที่นี้ด้วยความประสงค์อะไร เมื่อพราหมณ์ได้ของทางจึงกราบทูลด้วยการชักข้อเปรียบเทียบ โดยยกเอาแม่น้ำใหญ่ทั้ง 5 สาย คือ คงคา ยมนา สรรภู อจิรวดี มหิ ซึ่ง เป็นแม่น้ำเส้นชีวิตของชาวอินเดียโบราณหรือแบกกระทงมีจุ่มน้ำมาพูดเพื่อโน้มน้าวพระหทัยพระเวสสันดรให้ปล่อยด้วยทานบารมี ซึ่งพระองค์ทรงเฝพระทัยมาตลอดเวลาแล้ว พราหมณ์ชุกก็เข้าจุดสำคัญ คือกราบทูลขอพระโอรสและพระธิดาของพระองค์ทันที ซึ่งก็ได้ผลสำเร็จด้วยความเชี่ยวชาญของล้นนักการขอทานชั้นยอดเช่นชุก ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ กล่าวขอความนี้ไว้คล้ายคลึงกันจะมีแตกต่างกันบ้าง ก็เพียงภาษาที่ไพเราะและลีลาการแต่งของกวีเท่านั้น คึงต่อไปนี้

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

พระคุณเจ้าเอยอันว่าแม่น้ำทั้งห้าห้วงกระแสน้ำชลลดาไหลมาจากห้วงคงคาเป็นห้าแถว นองไปควยแนวเต็มศิริราชนามชื่อว่า คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภูที่ มหิมาสาทแรก จึงแตกเป็นนิเวศกณทีน้อย ๆ ประมาณห้าร้อยโดยสังขยา

ปู่ไร ไหลหลังตั้งมา
 บางก็เป็นวังวนชะวากเว้ง
 บางก็เป็นคะคุดะคันกระ เค้นคางคังควงแก้ว
 ไหลสะสะซานสะ เซาะ โนม
 พิถีกลั่นบันลือหืออาหาร
 บำไปสู่น้ำน้อยใหญ่ น้อย เนกนินต์
 ยวม เป็นที่อาศัยทั่วไปแกยงปลา นานาสรรพสัตว์
 ฝูงคนใดเลี้ยงชีพก็ชมชื่น
 ถึงจะทอดทอระหัดหัน เขาทุ่งนาและป่าดง
 เสมือนหนึ่งน้ำ ระหัดขลุ่ยถูกระ เมอมแก้ว

าลา

พระฤๅณาเจ้าเอชชาพระสมภารนี้-

เป็นคณจันทพพลภาพสุคเข็ญ

ครั้งนี้ออกสำหายบากบุงป่าป่าดงพลพัสแสน-
 ก็นคาร

ขอพระองค์จงทรงยกยอคณปิยมุตรทานเบาณี

มหาชาติภาคใต้

อัครชีทวิภัก

เปรียบบุญจกงคา

ชนาอสุร กักดิ์

ครันรอนสกลคน

ลนจลระทบกระทั้งฟากฝั่งเง เป็นฝอยฝน

บางก็เป็นกระพิกกระ เฟิงกระพุงฟู

ตามทางแถวแนวทอธาร

เสียงระระระโรม โกรมครันกรับ

บางก็เลี้ยวลัดคักคั่นชลาลัย

เป็นคลื่นหมื่นหมื่นคัมในไหล ฟุ้งซานสุดที่จะพรรณ

ในภูมิจังหวัดมวงคดทวีป

ถึงจะวิกวักทักทวงทุกก่าคืนทิวาวัน

น้ำในสาครจะน้อยลงก็ทำมิได้

อันยาจกมาถึงแล้วไม่เลือกหน้า

จะหาเขาใดกินเย็นก็ทั้งยาก

หวังจะรับพระราชทาน พระชาลีก็เอาไปเป็นท

ทาสี

ให้แกชาชชีนี้เถิด ¹

เมื่อจะยกของกวรีชา

ทั้งหาแถวแวงองชล

แม้จักตักจะตักชน

กระหนกระหายไคลงกิน

¹ กรมศิลปากร "กุมาร" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 230.

ใหญ่่นอกรอยโกฏีแก้ง
 มังกรและกุมภิน
 รอนกายไค้เข้าฝั่ง
 ยมนามหิมา
 เป็นที่อ้างอาศัย
 เย็นเกลลากระหม่อมซี
 เดมอเหมือนพระทัยท้าว
 เลื่องลือระบือปรา-
 จึงซาพเจ้าลา
 เพื่อจักถึงสมภาร
 จักขอพระชาติ
 สองนาฎราชบุคตา
 บริจาคนุตร เป็นทาน
 จักไค้เป็นมัจฉัย
 คือตั้งโยธาพล
 จักสำเร็จโพธิญาณ

ไม่เหือดแห่งกระแสนินธุ
 เจ็องกุพลันและมัจฉา
 บึงบางสมุทรคงคา
 สวรรภูจีวรวัคถี
 สรรพสัตว์ในทองโลกีย
 พรหมมเพญูเทียวภิกษา
 ปินปกเกล้าทรงกรัธธา
 ภูวาให้้อัฒติกทาน
 อมิตตายอดสงสาร
 สุธรมานถอกายมา
 ศรีศุภลักขณแก้วกัณห
 ของพระองค์ปลงพระทัย
 โพธิญาณอันมไห
 ในอนาคตกาล
 ฅจัญควยปีติมาร
 ในรูกชโพธิบัลลังก์¹

มหาชาติภาคเหนือ

เมื่อนนชุกพรหมณญเฝ้า
 ยถาวาริวโห บรูโร สพุพกาลันชียติ-
 คังนี้ เป็นเค้า
 ลือทั่วคาวชรี
 ตกวางวิ้งลงมา

จึงไหวพระบาทเจ้ากล่าวภาดาว่า
 ขาจักกล่าวอุปมายังสายศรัทธาทานท้าว
 ยังมีแม่น้ำหลวงหาสิ่ง
 ก้อน้ำคงคางามสะอาด

¹ วัคัมชิติมาวาส "กุมาร" พระมหาชาคก. หน้า 131.

ยมนาภาคคีของ
 สรภูหลังไหลตาม
 ในปากวางหิมพานต์
 ไหลละเลือนสุคตา
 อันลือทั่วคามพหู
 ทุกขล้ามากหลอตาย
 ก็ห้ามไค้สักคน
 อับทาวไททองเหี่ยวมา
 เพื่อจักขอลูกเต่าทาน รสี
 ทานจุนาวเททานแกชา

อจิวคีนองแถวถัง
 มหิลามไหลกว่า
 ไหลเซียงคานในเถื่อน
 ก็ถังสายศรัทธาทานทาว
 ทุขานี้มาเป็นคนไวยาก
 ฐือวาชานึงชายชวยไช
 ขาเคินคองชอมชอง
 อันอาศัยศรัทธาแห่งทาว
 ก็อชาลีกันหาลูกทาว
 อันอว้ายหนามาชอนี้เถอะ¹

ถอดความ

พระหม่อมเจ้ากราบบังคมทูลแทบพระบาทว่าข้าพระพุทธเจ้าจักขออุปมาสายศรัทธา
 แห่งพระองค์ที่เลื่องลือไปทั่วคามชรี มีแม่น้ำใหญ่ 5 สายที่ไหลเลื่อนกันลงมา คือ คงคาใส
 สะอาด ยมนาภาคคีของคลื่น อจิวคีนอนลันฝั่ง สรภูไหลหลังตามมา น้ำที่ไหลหลากจากป่า
 หิมพานต์แถวเถื่อน สุกสายตาเปรียบประจักษ์สายศรัทธาแห่งมหाराชเจ้าที่เลื่องลือไปทั่วคามพหู
 ทวีป ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนซัดสนยากโรชาทาสหญิงชวยก็ไม่มีสักคนเคียว จึงคั้นคั้นมาตามทาง
 ที่พระองค์เคยเสด็จมา อาศัยศรัทธายิ่งใหญ่ของพระองค์จึงขอพระโอโร สธิตาทานฤาษี คือ
 วาลีกันหา ไวรคพระราชทานแกชาพระพุทธเจ้าดูบายหนามาชอนี้เถิดพระพุทธเจ้าชา

มหาชาติภาคอีสาน

ชาไหวพระรสีเจ้าคนบูรมสังกับปะ- ตั้งขาเถาจักถวยอุปมาอุปมัย
 อุตม์ธณาคัย

¹ พระธรรมราชานุวัตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 8.

อันสติกับแม่น้ำใหญ่หาประการ
 แม่น้ำใหญ่หาประการ เทียบขอมใหญ่แลกว้าง
 ปุราอัน เต็มไปค้วยน้ำฝนอันสัตว์แลคนฝูงล่ำมาก
 คักเอาหนี้ค้วยหม้อน้ำโถลภาชน
 นชียติ กับบกเป็นหาค
 สัพพกาล ยังเต็มอยู่ทุกเมื่อทุกยาม
 อหิ อันว่าชายูเฒ่าเคินมา
 อัน เต็มไปค้วยศรัทธาไมเกร้า
 ก็อุปมัยคั้งมีจริง
 เพื่อขอทานซึ่งสมเด็จพระญาณาล
 เจตนาสับปยุตคัมมัธาคัย
 โยคภูนาให้พระราชากรมารทั้งสองเป็นของทาน-
 แกกษา

คือวาคงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มยี่
 ไหลแหงอโนมา
 หากคูกินแล้วอาบเสียเต็มใจนัค
 ถาดถวยน้ำเต่าและคนที
 กับชาคเขินวัง
 อันนั้นแลปีค้วยประการใด
 อยูจักพระราชาชัฎฉากัยแห่งสมเด็จพระจอมไตร
 ทราบต่อเท่าชีวิตไชย
 อาสีเข้าเฝ้าจึงเข้าเมื่อสู่พระราชสมภาร
 คนประกอบควยมโหฬารบหันตะกุกถ
 ขอแกพระจอมไตรตนิโรจน
 อันเข้าเฝ้าชมเท่าเข้ามาขอ นึกเข้าเทอญ¹

ถอดความ

ข้าขอกราบบังคมพระดาณีเจ้าผู้มีพระคำรียอดเยี่ยม และมีพระอภิยาภัยอันสูงส่ง
 คั้งเข้าเฝ้าจักอุปมาถวยเปรียบปานกับมหานที 5 สาย คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู และ
 มหิมานที อันเป็นแม่น้ำกว้างใหญ่ไหลมาแต่ทองแห่งพระแม่เจ้าอุมาเทวีและสระอโนคาค เต็ม
 เบี่ยมไปค้วยน้ำฝนอันสัตว์แล คนที่ล่ำมากหากใช้คิม แลอาบตามใจปรารถนา ตักใส่หม้อ ไห
 ถาด ภาชนะ น้ำเต่าและคนโท ก็ไม่แห้งจนเขินหาคทราย ไม้ชาคเป็นวังน้ำเต็มอยู่ทุกเมื่อทุกยาม
 อันนั้นแลมีค้วยประการใด ชายูเฒ่าไตเต่า มาค้วยรู้จักพระราชาชัฎฉากัยแห่งสมเด็จพระจอม
 ไตรที่เต็มเบี่ยมไปค้วยศรัทธาไมเกร้าหมอง ทราบเท่าอายุไซขออุปมัยได้คั้งนั้นจริง ข้าเฝ้าจึง
 เข้ามาสู่พระราชสมภารแห่งสมเด็จพระญาณาลที่ทรงประกอบควยพระมหากุศลอันโฬารยิ่ง

¹ ส.ธรรมภักดี "กุมาร" ลุ่มหาชาติ. หน้า 8.

มีพระอภัยมณีที่ประสมประสานด้วยเจตนาญาณ ขอพระจอบไตรบูรพ์โรจน์ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าพระราชทานพระกุมารทั้งสองแก่ข้าเฝ้าเกิด พระพุทธเจ้าชา

มหกเวตสันดรชาดกของภาคกลาง กวีโคพรรณนาไว้มเหตุดมผลที่สุด มีศักดิ์สูง
เหมาะแก่กวีก็ยกย่องกันว่า เห็นความสละสลวยของถ้อยคำ แคมหาชาติภาคใต้กวีให้พรหมณ
รูเรื่องที ระเวตสันดรบริจาตบุตรทนนั้นจะเป็นทางใดถึงพระโพธิญาณเป็นที่พึงของสัตว์โลก
ทั้งมวล การพรรณนาอย่างนี้รู้สึกจะเอาความรู้ที่ปรากฏอยู่ในกัมภีร์พระพุทธศาสนา จัดได้เข้า
ไปจนเกินความจริง ผู้วิจัยเชื่อว่าพรหมณชุกจะต้องไมรู เรื่องพระโพธิญาณอะไรนั้นเป็นแน่
เพราะพื้นฐานความรู้ของคนอย่างชุกไมน่าจะรูปรัชญาของพระพุทธเจ้า และขณะนั้นก็ยังไม
เป็นสมัยที่พระพุทธเจ้าตรัสธรรม คือพระพุทธเจ้าเองก็ยังเป็นพระเวตสันดรบำเพ็ญพระทาน
บารมีอยู่เพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า การที่กวีภาคใต้สอดใส่ เรื่องพุทธปรัชญาอันเป็นอันติมะทาง
พุทธศาสนาเข้ามาตอนนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าไม่เหมาะสมกับสภาพของตัวละคร คือตัวชุกเองอย่าง
ที่สุด

มหาชาติภาคเหนือกวีโคพรรณมาความตอนนี้อย่างภาษาธรรมคาสามัญ ทำให้เห็นว่า
พรหมณชุกเหมือนกับชาวบ้านธรรมคา แต่ร่างพูดของลานนาไทยภาคเหนือคนหนึ่งนั่นเอง และ
การพูดก็แจ่มแจ้งด้วยเป็นภาษาถิ่นซึ่งเป็นภาษาไทยเดิม ไม่มีศัพท์สะแลง ทำให้เข้าใจคนธรรมคา
สามัญไม่ว่าจะใคร่รับการึกษาหรือไม่ใคร่รับก็เข้าใจเนื้อความใค้อย่างแจ่มแจ้ง ส่อให้เห็นถึง
อุปนิสัยของกวีที่ใคร่รับอิทธิพลทางภาษาและวัฒนธรรมของลานนาไทยเข้าไว้มาก จึงแสดงออกมา
ในรูปนี้

ล่ำมหาชาติอีสานตอนนี้มีศัพท์สูงปนอยู่ แต่มีภาษาถิ่นอีสาน อยู่มาก เช่น 'หมอไห-
โถกลาขนัดถวย น้ำเต่า และคนที" "โผคกุนา ให้พระราชากุมารทั้งสองเป็นทานแก่ข้า"
แสดงถึงกวีผู้แต่งนี้น่าจะเป็นพระภิกษุผู้เรียนทางอรรณาสีสูง จึงสามารถประยุกต์เอาภาษา
บาลีเข้ามาประสมกับถ้อยคำในภาษาถิ่นได้เป็นอย่างดี

รวมความแลวมหาชาติภาคกลาง และภาคใต้ กวีใช้ศัพท์สะแลงสูงมากน่าจะได้อิทธิพลจาก
ราชสำนักที่ใ้ช้ถ้อยคำราชาศัพท์ใค้อย่างเหมาะกะกับเรื่องราว ส่วนมหาชาติลานนาไทยมีสำนวน
ภาษาที่ใ้ช้อย่าง ธรรมคาสามัญที่สุด และมหาชาติภาคเหนือและอีสานมิไค่กล่าวถึงการที่พระเวตสันดร

จะโคตรสู้พระระสังข์พญูตญาณเลย ซึ่งก็เพราะที่ได้วาก็คงคิดว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะกล่าวเช่นนั้น เพราะพระเวสสันดรยังเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่นั่นเอง

มีความกล้าหาญและให้เหตุผลสมเหตุสมผล

โดยอชยาคัยแท้จริงนั้นซุกกเป็นกษัตริย์แล้ว และไมกล้าตัดสินใจด้วยตนเอง แต่เมื่อจวนตัวก็แสดงความกล้าออกมายวักกับความฉลาดที่มีอยู่บายเอาตัวรอด จึงสำเร็จประโยชน์ทุกครั้ง ความฉลาดและความกล้าหาญของซุกกนั้น ถ้าวิสัยในแง่ของชาวบ้านในชนบทไทยโดยทั่วไปแล้ว มีพฤติกรรมอย่างเดียวกันนี้ สาเหตุเกิดมาจาก

1. การขาดความรู้เรื่องเกรงเขาสมาคม

การขาดความรู้เรื่องการเขาสมาคมนั้น ขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางการศึกษาเป็นสำคัญ คนโบราณมีการศึกษาในขอบเขตจำกัด พ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกมีความรู้ทางหนังสือก็ส่งไปอยู่วัด เป็นลูกศิษย์พระ สอนกันจนมีความรู้และไต่บวชเป็นพระสงฆ์สองคเजा สำหรับหญิงมีโอกาสน้อย นอกจากครอบครัวใดหาพ่อแม่หญิงหนังสือให้เรียนกันในครอบครัว สภาพชีวิตของคนไทยในชนบทโบราณ จึงขาดการเขาสมาคมโดยเฉพาะในรั้วในวัง การวาทชีวิตพราหมณ์ซุกกทำให้มีความฉลาดกลัว จึงเป็นเครื่องแสดงถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่คนไทยสมัยโบราณโดยแท้

2. ธรรมเนียมไทยแต่เดิม คือยศศักดิ์

ชนธรรมเนียมแต่เดิมของคนไทยไม่ว่าอาณาจักรสุโขทัย ลานนา อโยธยา ไทยเรามีศักดิ์นาที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้ เช่น เป็นหมื่น เป็นขุน หลวง พระยา ความสำคัญทางการงานแตกต่างกันออกไป รวมๆ คนเร เมื่อมียศศักดิ์ อำนาจวาสนาย่อมมีฐานะการถือตัว สูงกว่าคนอื่นที่ต่ำกว่า มักจะเอาตัวเอาเปรียบโดยประการต่าง ๆ ส่วนผู้น้อยหรือสามัญชนชาวบ้านทั้งหลายก็มีความเป็นอยู่ผิดแปลกไปจากขุนนาง คือมีชีวิตอยู่กันอย่างธรรมดา ๆ มของแวงกับผู้มียศศักดิ์ ถ้าไม่มีความจำเป็น ถึงแม้กระนั้นประชาชนชาวไทยแต่โบราณมีความเกรงกลัวต่อผู้มียศศักดิ์ ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นก็ได้สร้างอุปนิสัยของพราหมณ์ซุกกให้มีความฉลาดกลัว เหมือนชาวชนบทเกรงกลัวขุนนาง เป็นอุปนิสัยคนไทยมานานแล้ว แม้กระทั่งปัจจุบันนี้ในชนบททั่วไป ก็ยังยึดถือชนธรรมเนียมอยู่ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างชาวบ้านชนบท กับผู้มีอำนาจในทางการปกครอง มีความไม่เข้าใจกันระหว่างชาวบ้านกับฝ่ายปกครองทั่วไป

แต่บางครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่สำคัญ ประชาชนชาวไทยทั่วไปก็มีความกล้าหาญอย่างไม่น่าเชื่อ เช่น การต่อสู้ชาติของชาวมานบางระจัน ที่ทำให้พม่าต้องสูญเสียทหารไปไม่ใช่น้อย ก็นับหาราชกวีได้ให้พรหมณกรบาทหลวงแก่ตัวต่อพระเจ้ากรุงสยาม ในกรณีที่คนนำสองพระโอรสธิดาของพระเวสสันดร เดินทางมาถึงพระนครเชตุคร มหาชาติทั้ง 4 ฉบับก็กล่าวข้อความส่วนใหญ่อันเดียวกัน แต่พลความแตกต่างกันไปดังนี้

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

สัญญา ขำแตกกรุงสยามอยู่มาแต่สุริยราชันคร เณรมิณสีพี เต ทารกา อันว่าเจ้าพระพี่น้องนี้เป็นพระโอรสของกุมารกุมารี แห่งพระหนอนเรศเวสสันดรคาบสมุทรราชธา สกิดยังวงศ์บรรพตถึงขร เชอทรงบริจาภิภวระกมลศรัทธาอันหายากที่จะทำได้ แต่เข้าใจสองคนนี้แล้วโคลคลา กำหนดคนับประมวลถึงวันสืบหารাত্রีกาล มาบรรลุประหารารามหาสถานในวันนี้ ¹

และเมื่อพระเจ้ากรุงสยาม ทรงฉายพระสุริยสิงหนาท ทวาดถามเอาความจริง ถึงเหตุการณ์ความเป็นไปให้พรหมณมอกอย่างแจ่มแจ้ง ชูชกจึงทูลแก่ตัวต่อไปอีกว่า

พระพุทเจ้าชาชาติก็มีไฉนนิทานจะอ้าง- ให้ท้าวเชอทราบสิ่งทีจริงใจไม่เท็จทูล

เอาอันใด

สมเด็จพร ะหนอนเรศสุริยศวรรยาธิเบศเวสสันดร-
พระองค์ใด

เสมอแมนแมนหลุชาคฉอันหานหนัก

มิฉนั้นประคัจจวาทวงมหาสาครชลาสัย

แต่มหาคงคาทุกถิ่นประเทศเขตนที่ธาร

ซึ่งทรงพระราษศรัทธามหาวิบุศรบริจาค

นี้แหละอาจอ้างเอาตางพยานของชาติชี

ผู้เป็นที่พึ่งพิงสำนักอักษัยแก่นิกรชน

เป็นที่พึ่งพิงสิ่งสำนัก แกสรรผลสัตว์ทั้งปวง

เป็นที่ชลชีหลังไหลดองสนมา

ก็เหมือนพระบวรสันคานของพระองค์

อันยอดยากที่จะกระทำไค้ทรงสละให้เป็นทาน

เป็นความสัตย์ดังนี้แล้วแล ²

¹ กรมศิลปากร "มหาราช" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 334.

² กรมศิลปากร "มหาราช" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 335.

พระมหาชาคกของภาคใต้

ชูชกครั้นไต่สตั้ม

ระรวักลัวเข็ดขาม

วาชาก็ชูชก

เที่ยวป่าพนาศรี

อาศรมนรินทร์

ศรัทธาท้าวรำพึง

จึงยกเอาสองเจ้า

ว่าเป็นพระเจ้าหลาน

ข้าเฝ้าทุกตามสั่ง

ตั้งเฝ้ารับพระทานได้

กุมกรับรับโองการถาม

พรหมณ์ทูลสนองพองคดี

ศกยากรายคนอัปรี

สิงขรวงหลงไปถึง

สโมสร เชอคำนึ่ง

เพื่อจะให้ซึ่งบุครทาน

โหชาเฝ้าพญาจารย์

จึงคนมาพามาถวาย

สุจริตไม้อูบาย

สืบท้าวันถึงพารา

มหาชาติของภาคใต้ก็ให้พรหมณ์ชูชกกราบทูลว่า หลงทางไปพบพระเวสสันดรและพระองค์อยากจะทำบุครทาน จึงยกพระโอรสธิดาให้แก่ตน บอกว่าเป็นพระราชนัดดาของพระองค์ จึงพาเดินทางมาถวาย ทูลตามสั่งสุจริตไม้อูบายใด ความจริงเขาพูดเท็จ พระเวสสันดรมิได้ยกเองแต่เพราะเขาไปออบวอนจึงได้มาทางหาก แต่ความกลัวทำให้เขามุสาพูดเอาตัวรอดไว้ชั้นหนึ่งก่อน เมื่อพระเจ้าสุริยชัยทรงทวาดลำทับให้หาหลักฐานพยานแกจึงทูลต่อไปอีกว่า

ขอพระบรมนาถ

เป็นทิพยพยาน (พยาน)

ประกาศตามพระเจ้าหลาน

แก่ชาฎฐ์ลีลา ¹

มหาชาติภาคเหนือ

ชูชกพรหมณ์ไต่ย่นพระโองการท้าวใหญ่ หน้าไข่มานทูลสารว่า
เหวชะตาพระเทพินทร สุนัขย่นรินทร์เจ้าเจื่อง

¹ วัดมัชฌิมาวาส "มหาราช" พระมหาชาคก. หน้า 192

แผ่นดินฟ้าเบื้องเคารพ
อันวาสองเจาราชกุมาร
เกิดรวมทองแม่เคียววา
ท้าวเวสสันดรราชา
ไค่หื้อลูกแก้วแก่ไท่เป็นทาน
หอมหั้นควยครัทธา
จากว้าไม้เมื่อเดือนเพงมา
ลิมห่าคำเคื่อนคับนี้แล ¹

ชาชอนบาระบาท
อันเป็นวงศ่วงพินอง
อันพระนราธิเบกร
ยังอยู่กรี่ป่าไม้
ควยหั่วใจบานชมชื่น
สองกบารนี้มาซาไค่
นับแต่นั้นนากันาน ๓๖๖

ถอดความ

พราหมณ์ชุกไค่หังพระราชดำรัสพระองค์เป็นใหญ่ หน้าซีกเคียด (ควยความกลัว) กราบบังคมทูลว่า ข้าแคะพระสมมติเทพสถิตย์อยู่ในใหญ่ที่เคารพของคณินแผ่นดิน ข้าพระพุทธรเจ้าชอกราบแพมพระบาท วันราชกุมารกุมารทั้งสองที่เวระสูติจากพระครรรพพระมารดาเกี่ยวกันนี้ พระยูเรนเจ้า แกนรชนเวสสันดรราชา ซึ่งประทับอยู่ในป่าไค่พระราชนานพระลูกนอมมีคาคูกจดวงแก้ว ควยพระทัยโสมนัส หอมหวนควยพระราชนครัทธาสองพระกุมารนี้ข้าพระพุทธรเจ้าไค่มาเมื่อวันเพ็ง บัดนี้ถึงวันเคื่อนคับนับเป็น 15 วันแล้วแล

พราหมณ์ชุกไค่หังรับสั่งรู้สึกลัวคากกลัว และไค่กราบทูลไปตามเรื่องที่เป็นมา แตะมาปิดบังตอนที่ตนไปอ้อนวอนขอไว้เสียเลาพฤติการดีที่ผูกพันตน นับเป็นความฉลาดของแก่อยู่มาก เมื่อพระเจ้ากรุงสถิตย์ทรงทวาคไค่เอาความจริงและประจักษ์พยาน อ่างถึงพระราชนครัทธาของพระเวสสันดรและนำพระทัยกว้างใหญ่คูกแผ่นดิน เนื้อความตอนหลังนี้มีหาชาติทั้ง 4 ฉบับ กล่าวไว้ไกลเคียงกัน คือกวีไค่นำเอาเรื่องราวในพระบาลีมาแปลและเสริมคำลงไป ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบเพราะมีลักษณะคล้ายกันอยู่แล้ว สำหรับเนื้อความในมหาชาติภาคเหนือมีดังนี้

¹ พระธรรมราชาผู้ตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 4.

ชูชกพรหมณ์	ไต่ยื่นคำพระภูบาลจงใจทัก
เยี้ยววาเป็นโหระแห้ว	จึงกมหัวกราบไหว้
พระบาทใหญ่ชรวา	ชาแถมเค็จนริบทรเจ้าฟ้า
อ้าวแค้นคินหลวงใหญ่กว้าง	เป็นที่อ้างอาศัย
แฉงสัตว์ทั้งหลายหลายโกฏิ	อันนั้นโสคมี่ฉนโค
พระบัวไชยรนาถ	ประกอบควยราชศรัทธา
เป็นที่เข้าไปหาแห่งหมุยจากวนิพกผู้เชิญใจ	ก็อุบมัยคั้งอัน
ประการหนึ่งคือคั้งนำมหาสมุทรสาครใหญ่กว้าง	เป็นท่าทางที่ไหลไป
แห่งน้ำน้อยทั้งหลาย	อันมีฉนโค
พระเวสสันดรสี่ใฉใจกว้าง	เป็นท่าทางที่ไหลไป
แห่งคนทุกขยากเชิญใจคั้งอัน ¹	

ถอดความ

พรหมณ์ชูชกทั้งพระคำรัสแห่งพระเจ้ากรุงสมุขัยทรงใจทักคั้งนั้น เกรงโหระจะตกแกตัวเองจึงกมกราบถวายบังคมแล้วทูลว่า แฉนคินอันกว้างใหญ่เป็นที่อาศัยของสรรพสัตว์นับโกฏิฉนโค ฉนโค พระเวสสันดรก็เป็นที่อยู่อาศัยของพวกยาจกฉนนั้น ประการหนึ่งมหาสมุทรอันกว้างใหญ่เป็นที่รวมแห่งน้ำฉนโค น้ำพระทัยแห่งพระเวสสันดรฤาษีก็เป็นที่ยรวมแห่งยาจกอย่างนั้น

ความโลภในการกินวาหะ

มหา าดกของภาคใฉนั้นก็กล่าวไว้อย่าง โดยแทรกอาหารที่นิยมกันในท้องถิ่นปักบได้ อันเป็นเครื่องแสดงถึงวัฒนธรรมของคนที่อยู่ใฉนั้นได้คือโสคหนึ่งควย คั้งเนื้อความกาพย์สุรางคนางคคตอนฉนี้ว่า

¹ พระธรรมราชาฉนวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉนฉนร้อยฉฉกร. หน้า 4.

ขณะที่พระองค์ ตรีเศียรทรงจตุรงค์ จะไปหิมพานต์ รั้งโอรสา มาครอง
ศฤงคาร ส่วนพญาจารย์ ชูชกใจฉกรรจ์

อยู่สุขภิรมย์ ทวยเหล่าสนม ในวังค์เจ็ดชั้น เมื่อจักเกิดเหตุ ใจแปรคมาทัน
เถาเถื่อนให้ร้าย ฉยากเสกนังสา

สั่งให้แม่ครัว จัดแจงข้าวอ้อ ตมแยงย่าพล่า กบแกงกับหมู ปรุงเอาเอามา แต่สวน
บรรคา ของกุเคยกิน

แม่ครัวรับคำ ออกมาจัดทำ วุ่นวายไขว่ขวั้น ให้ทันกับอยาก เถาแกมพิพ
เสร็จแล้วโดยฉิวลิด ยกออกมาวาง

ตรงหน้าชูชก เบิกฝาชีปก ยกตะเกียบหยิบพลาง ชิมकुสิ่งละน้อย อร่อยสิ้นทุกอย่าง
ชอบปากเฒ่าวาง กินจนเกินก วรรค

ฝ่ายเศโชชาตุ ไม่อาจสามารถ ที่จักเผาผลาญ วาโยพทวน หวนหอบอาหาร
สุดที่ทนทาน ถึงกาลความตาย ¹

ในมหาชาติภาคนี้ กล่าวถึงพราหมณ์ชูชกอยากเสพอาหารจำพวกเนื้อ เพราะตนเอง
อดอยากมานานแล้ว พอมาร่ำรวยก็อยากจะรับประทานอาหารดี ๆ เลยสั่งให้แม่ครัวที่เป็นบริวาร
ของตน ทำอาหารหลายสิ่งหลายอย่างมารับประทานให้สมกับความอยาก แต่ความที่ไม่รู้จัก
ประมาณ กินเข้าไปจนเกินพอดี กระเพาะไม่สามารถย่อยอาหารได้เลย ถึงแก่กาลกิริยา

มหาชาติภาคนี้ ที่ได้บอกชื่ออาหารของท้องถิ่นภาคใต้โบราณซึ่งก็คล้าย ๆ กับอาหาร
คนไทยภาคอื่น ๆ ที่มีชีวิตอยู่ตามท้องนาและป่าเขา อาหารก็มี แกงกั่ว อ้อ หมายถึงการทำได้
กรอกหรืออาหารประเภทคัส เช่น ไข่คัส เป็นคน ตมแยงย่าหรือพล่าซึ่งเป็นอาหารชิ้นหนึ่ง
ของชาวชนบท กบแกง แกงหมูที่มีทั้งปูและเต่า ซึ่งพราหมณ์บอกว่าเงินของคนที่เคยกินทั้งนั้น
ความจริงอาหาร เหล่านี้ก็เป็นอาหารของชาวไทยในชนบททั่วไปนั่นเอง กวีอยู่ในสิ่งแวดล้อม
อย่างนี้ก็อดที่จะสอดใส่สิ่งที่พบเห็นเข้ามาไม่ได้

¹ วัคมีชนิมาวาส "มหาราช" พระมหาชาคก. หน้า 210.

"พราหมณ์มัน เยี้ยะหลับมันคาอยู่ พราหมณ์เขาปุ่คอย เคี้ยววงงัน" ¹

(พราหมณ์ทำคาริบทร์ บางครั้งก็ค้มช้น พยายามเคี้ยวอาหารอยู่อย่างงันง)

มหาชาติคือฉานแสดงอาการตะกละตะกรามของพราหมณ์ชุกไว้อย่างที่คนอ่านแล้วอคคิถึงภาพ
พจนไม้ได้ คังนี้

"เขาเห็นของกินหลาย	มันก็ห้วยี่มีย่า
ความอยากน้ำลายเหือ	เข่าผีพรายซากจวบ
เขารีบสวคักกิน"	

(ตาเขาเห็นอาหารหลายชนิด มันก็ห้วยี่เราะว่า ความอยากน้ำลายไหล เข่าผีพราย
กายซากก็รีบควาอาหารกิน)

"เก็บขาหมูใส่ใส่ได้ ๆ	เก็บขาไก่ใส่ใส่ลิ้น ๆ
ขาหมูมันพราหมณ์แหง เคี้ยว	ปากพราหมณ์เบี้ยวคงหู ²

(เก็บเอาขาหมูใส่ปากไม่ขาดสาย ควาขาไก่มาเคี้ยวอย่าละลิ้น ๆ ไม่รู้หยุด)

คนในชนบทของภาคเหนือและอีสาน บางคนที่มีความตะกละตะกรามเรื่องกินนี้ มักพบ
เห็นอยู่เสมอ แม้กระทั่งปัจจุบันความที่ไม่เคยกินอาหารอย่างเอร็ดอร่อย เมื่อมาพบเขาก็มักจะ
กินอย่างไม่ระมัดระวังกิริยามารยาท กวีกวจใจล้อเลียนสังคมในสมัยนั้นด้วยก็บ้นได้ จึงเขียน
ไว้ในวรรณกรรม เพื่อสะท้อนให้คนเห็นโดยสอคใส่เข้าไปในตัวชุก คือให้เป็นตัวแทนของผู้มี
นิสัยโลกทางการกิน จะได้สำนึกและเกิดความสำรวมระวัง

2. อาหารที่รับประทานกันในท้องถิ่น ตามธรรมดาคนไทยเราแต่โบราณในภาคเหนือ
และอีสาน อาหารการกินมักจะคล้ายคลึงกัน แต่อาหาร เป็นบางอย่างมีในถิ่นหนึ่ง แต่ถิ่นหนึ่งไม่มี
และดูเหมือนว่าอาหารที่ถือกันว่าเอร็ดอร่อยของท้องถิ่น กวีจะนำมากล่าวไว้เกือบหมดทีเดียว
ความเป็นจริงอาหารเกือบจะ 20 - 30 ชนิด พราหมณ์เองก็คงกินไม่หมด แต่ที่กวีนำมากล่าว

¹ พระธรรมราชาวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 21.

² ส.ธรรมภักดิ์ "มหาราช" ล้ามมหาชาติ. หน้า 19.

ก็เพื่อแทรกอาหารที่นิยมบริโภคกันในสมัยนั้น ซึ่งก็จะเป็นอาหารที่หาได้ตามลำน้ำ เช่น พวกปลา และอาหารป่า เช่น เนื้อค้าง เป็นต้น ต่อไปจะได้นำอาหารทั้งของภาคเหนือและอีสาน มากกล่าวไว้ในที่นี้ เพื่อเปรียบเทียบกันให้เห็นว่าท้องถิ่นอีสานกับภาคเหนือ มีรสนิยมทางอาหารต่างกันอย่างไร

มหาชาติภาคเหนือ

บัดนี้ไต่มาพบของกินแพ่งต่าง ๆ	ซิ่นสมคางกับมันหมู
สองมืออุ้มน้ำเข้าปาก	เยี่ยะจะจวบจะจาบชะชุยชะชาย
กินข้าวลาบควายและแกงแคเป็ด	แกงแคเห็ดเผาะวี่วี่วี่
กินทั้งบั้งจี่แลปลาเผา	แลบหมูหันเอาใส่กระวันกระวัน
เผ่าอินมั้นคอยเคี้ยว	ปากพราหมณ์เบี้ยวเมื่อบน
กินข้าวแกงหอมตนจนคั่งชะชูป	บั้งไก่ลุ่มทั้งตัว
กินทั้งข้างัวและห่านต้ม	กินทั้งซิ่นสมและปลาเจียว
แกงหนึ่เห็นยวี่ใส่ส้มออย	เคี้ยวบวยยอส์กอัน
พราหมณ์มันเยี่ยะหลับมึนตาอยู่	พราหมณ์เถาปุ่คอยเคี้ยววงะงัน ๆ
กินทั้งแมงมันและอึ่งหย่าง	กินทั้งก้างทั้งคูกข้าวมัน
กินทั้งหมากไฟและลูกส้ม	กินทั้งซิ่นสมและปลาจิ้น
เยี่ยะมะมึนมะบาง	กินทั้งหมากพร้าวและหมากตาล
กินทั้งน้ำหวานและหัวเผือก	กินบเลื่อกบแยง
กินทั้งแตงทั้งเต่า	กินทั้งเข้าสาดี
ของกินมีหลายหลาก	บูนพุ่มากนางสาวไช้ถวาย ¹

¹ พระธรรมราชาวัตร "มหาเว" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 20-21.

ประเภทอาหารคาว

1. ส้มคาง
2. มันหมู
3. ลาบควาย
4. แกงแคเป็ด
5. แกงแคเนื้อ
6. ทังบั้งจีปลาเผา
7. แคหมู
8. แกงอ่อม
9. ตม
10. ขาวจั๊ว
11. หานตม
12. ซีนส้ม
13. ปลาเจียว
14. แกงหนังเหนียวใส่ส้มออย
15. แมงมัน
16. อั้งหย่าง
17. ปลาจิ้น

- แหม่มเนื้อคาง
เนื้อหมู 3 ชั้นทอด
ลาบเนื้อควาย
แกงฉีกหลายชนิดใส่เนื้อเป็ด
แกงฉีกหลายชนิดใส่เห็ดลมหรือเห็ดมัน
ปลาหย่าง ปลาจี่เผาไฟ
หนังหมูทอด
แกงอ่อมเนื้อทุกชนิด
ตมเนื้อ เช่น ตมซาไก
ขาวจั๊ว
ซุบห่าน
แหม่มหมูหรือวัว
ปลาที่แกงใส่ฉีกและขาวคั่ว
แกงหนังควายหรือวัวใส่ส้ม
มคชนิดหนึ่งนำมาทอดใส่เกลือ
อั้งอั้งหย่าง
ปลาทอด

อาหารประเภทของหวานและผลไม้

1. หมากไฟ
2. ลูกส้ม
3. หมากพร้าว
4. หมากตาล
5. น้ำหวาน

- มะไฟ
ผลไม้ต่าง ๆ
มะพร้าวอ่อน
ลูกตาลอ่อน
น้ำตาลสด น้ำอ้อยสด

6. หัวเผือก
7. แดง
8. เตา
9. ขาวสาลี

- เผือกหนึ่ง
 แดงไทย หรือแดงกวา
 แดงโม
 ขาวโหยค

อาหารของภาคอีสาน

เมื่อนั้นบรรณสิทธิ์ชัย
 คือชาวตมและนมแหมม
 ขาวมธูปายาส
 เขาหนมตมควายใส่หมากพร้าว
 สัตตฤกคัต ขาวสัตตฤกก่อนสัตตฤกยอย
 ขาวแดงงาหอมยวค
 ขาวผงปั้น เบ็ กีบ
 เป็น เครื่องหวานแก่เฒ่า
 ขาวและแดงทั้งหลาย
 คือแกงไก่และ เจือมัน
 หมกหมอกหมิ่นและแกงกา
 กุงหน้าและยำปี
 นำแจ่วไลจีนตม
 แกงซุนใส่หมากจับหงาย
 หมกหมอกใส่เขาเบือ
 หมากแปบกับน้ำผัก
 กินหมากหวาหมคสามชั้น
 กินหมากขามเื่อมหมคสามแมว
 กินแกงหมค เจ็ดหม้อ

ก็ให้คนทั้งหลายแดงแดงไว้แก่เฒ่า
 เขาเขมและ เขาเลียน
 เขามาตรและ เขามัน
 ขาวจาวใส่มันหมู
 ออนหอน้ำมันปลา
 ขาวนวดและขาวสาระวง
 เขากลึงกับน้ำนมพาน
 บทองแต่นั้น
 อันพอคร้วหลวงหากแดงไว้ทวยคี่ของไขว
 สรรพสรรบั้งจี
 ผักตบย่ำและปลาวำ
 เพื่อให้เป็นเครื่องจิจเครื่องจำ
 แกงส้มใส่ขาวปุ่น
 ลาบควายใส่ชี้เพี้ย
 หมาก เชือกกับปลาแดก
 พรานหมก เขามักพาโล
 กินหมากพันหมคสามพอม
 กินหมากพร้าวหมคเจ็ดคั้ง

ประเภทอาหารหวาน

1. หมม	ขนม
2. แหมม	ขนมใส่เนื้อ
3. ชาวแซบ	ชาวเกรียบ
4. ชาวเลี่ยน	ชาวพอง ชาวเล็กหรือนางเล็ก
5. ชาวมชุปายาส	ชาวผสมน้ำผึ้งถั่งงา นม เนย
6. ชาวบาตร	ขนมใส่ถวยเล็ก ๆ เหมือนบาตรพระ
7. ชาวมัน	เซน มีขั้วหนาสั่งขยา, หน่าปลาเค็มป่น,
	ชาวมันมะม่วง
8. ชาวหนมต้มควาย	ขนมสาราอ่อน
9. ชาวจาวใส่มันหมู	ชาวขี้คัสหมู
10. สัตตुकอนสัตตुकอยออนหน่ามันปลา	มันอ่อนบคทอคข่ามัน
11. ชาวแกลงงา	ขนมผสมควยงา
12. ชาวนวด	ชาวคลุกมะพร้าว ไทยใหญ่ใช้คลุกเนื้อเรียก กันอีกอย่างว่าซันสมเงี้ยว
13. ชาวสาระวง	ขนมไข่แป้งทอดทำเป็นวงลาคควยน้ำออย
14. ชาวผงปั้นเป็นก๊ีบ	ชาวจี หรือ ชาวกั๊
15. ชาวกลีบใส่น้ำนมฟาน	ขนมฉิ่ง
16. หมากหว่า	ลูกหว่า
17. หมากหัน	พุทรา
18. หมากขามป้อม	มะขามป้อม
19. หมากพราว	มะพร้าว

ประเภทอาหารคาว

1. แกงไก่ คือมัน	แกงป่าใส่เผือก
2. ปิ้ง	ย่าง

3. จี๋ เฒ่า
4. หมก ไช้ใบทองหล่อหมกไฟ
5. หมอกหรือหมอกปู ปลาหรือปลาร้า แกงใส่ผักและใส่ข้าวคั่ว
6. แกงกา แกงอ่อมเนื้อ เอาข้าวเหนียวสุกมาจับคิใส่ เรียกว่าแกงกา เพราะมีลักษณะคำเหมือนกา
7. ผักตบย่ำ
8. ปลาบ้า (ม้า) สับทำปลาตองภาคเหนือเรียก ซี้ปลาร้า
9. กุ้งหน้า น้ำพริกกุ้ง ไส้มะกอก
10. ยำปี่ ต้มหัวปลีหรือสด หั่นเป็นฝอยผสมน้ำพริกปลาสด
11. น้ำแจ่วใส่ขี้ต้ม พริกปั่นผสมน้ำปลาและมะนาวคั่วเนื้อให้สุกแล้ว ผสมลงไปหรือเนื้อต้มสุกและจิ้มพริก (แจ่ว)
12. แกงส้มใส่ข้าวปุ้น แกงปลาสดคิให้ละเอียดคิใส่มะนาวหรือมะขาม รากขนมจีน
13. แกงขี้ใส่หมากจับหงาย แกงปลาสด ใส่เนื้อในกระจับหรือแทนชนิดหนึ่ง
14. หมกหมอกใส่ข้าวเปือ เอากุ้งเหนียวย่างไฟจนคำแล้วบคิให้ละเอียด ผสมน้ำสูกพอคี่ ๆ¹
15. หมากเชื่อมกับปลาแครง มะเชื่อมน้ำพริกใส่ปลาร้า
16. หมากแปบกับน้ำผัก ถั่วแปบจิ้มน้ำพริกทำด้วยผักกาดคอง

การเปรียบเทียบระหว่างตัวละคร ถ้าจะถือว่าเป็นฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว หรือเวสสันดรทรง ดำรงอยู่ในฝ่ายดีและเป็นที่ยึดเหนี่ยวความดีตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด พราหมณ์ชูชกตั้งอยู่ในฐานะฝ่ายชั่ว ก็พบกับความวุ่นวายในชีวิตโดยตลอด กวีทุกภาคได้แสดงควมมีโทษบุรุษไว้ถึง 18 ประการ และ

¹ สัมภาษณ์ จ.ส.ต.คำสิงห์ วัฒนพัชร กายการารัตน์ อ.แมริม จ.เชียงใหม่ วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2519.

ปฏิปทาการดำเนินชีวิตของแกกัโธไม่ได้มีแต่ขอทานเขากิน ไม่ทำประโยชน์ให้แก่สิ่งใดอะไร ขณะที่พราหมณ์ชุกเกิดแน่นทองหายใจไม่ออกจะตายมีตายแหล เจ้าหน้าที่ยู่อยู่ใกล้ชีวิตจึงไปหาหมอมมาทำการเย็บเย็บ ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากหมอ เหมือนในชนบททั่วไปของลานนาไทย คนที่ไม่ดีเป็นภัยต่อสังคม หรือเป็นคนเกียจคร้าน เวลาชาวบ้านมีงาน เช่น การทำบ้านใหม่ การลงแขกเก็บเกี่ยวข้าว หรือค่านาก็ไม่ให้ความร่วมมือ คนชนิดนี้เป็นที่เกลียดชังของคนภายในหมู่บ้าน เมื่อเกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นยอมไม่มีใครให้ความร่วมมือ อย่างพราหมณ์ชุกเป็นตัวอย่าง ความจริงชีวิตความเป็นอยู่ของพราหมณ์เองนั้นที่ปรากฏในมหาชาติอื่น ๆ ก็ไปพิสดาร เท่าที่ปรากฏในมหาชาติลานนาไทยและอีสานที่กวีจริงใจจะคอ เลียนหรือประดัดชีวิตของใครสักคนหนึ่ง ในหมู่บ้าน ที่กวีอาศัยอยู่ซึ่งมีพฤติกรรมอย่างนี้ เพื่อเป็นกระจกส่องให้คนดูอันผู้พึงเห็นตัวอย่างคนที่ไม่ดีว่า ตนเองไม่ควรเป็นคนอย่างนี้ การไปหาหมอแต่ไม่ได้รับความร่วมมือ มหาชาติลานนาไทยกล่าวไว้ว่า

หันพราหมณ์เป็นคังจักตาย
ใจหลังน้อม เป็นเกลียวเคี้ยว
เพื่อจักแต่งหื้อพราหมณ์ชยาย
ไปหาหมอหัวหลวงก็ว่าบไค้อย
ยังอยู่กรรมมออก
ไปสู่มอซางตาล
ไปสู่มอแก้วยังจักยาก
ไปสู่มอสานไฟก็ว่าบรูที่
ไปสู่มออายก็ว่ามันตายแล้ว
ไปสู่มอคำพันก็ว่าไปการแขก
ไปสู่มอขวัญก็ว่าเป็นพยาธิ
ไปสู่มอทองใบก็ว่าไปล้อมรื้อบมา

เขาทั้งหลายพร้าพร้อม
เขาจึงเที่ยวไปหาหมอทุกแห่ง
ไปสู่มอหัวฝายก็ว่าซิดขวาง
ไปหาเขาปุ่ก็ว่ายาฆ่า
ไปสู่มอหัวหงอกก็ว่าอย่ามา เทอะหลาน
ก็ว่าตายเสียแล้ว
ไปสู่มอปากมากก็ว่าอย่าสูมาตาม
ไปสู่มอยี่ก็ว่าจักร้าย
ไปสู่มอซางแก้วก็ว่าผิดเมี้ยนมัน
ไปสู่มอหัวแตกก็ว่าไปสร้างสวนมัน
ไปสู่มอกากก็ใจไกล
ไปสู่มอกูลวาก็ว่าหนีไปไร¹

¹ พระธรรมราชาวัตร "มหाराช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 20.

อคความ

เห็นพราหมณ์มีอากรวิไลตายตั้งนั้น ก็ตกลงพร้อมกันไปหาหมอทุกแห่ง เพื่อเอามาเยียวยา
 ปหาหมอหัวฝ่ายก็ว่าถูกเสียด ไปหาหมอหัวหลวงก็ไม่อยู่ หมอปุเฒ่าว่าถูกมนต์ยาและหมอกำลังอยู่
 ธรรม หมอหัวหงอกวาวยามาหา หมอช่างตาลวาทายเสียแล้ว หมอแก้วก็พูดยาก หมอปากมากก็ว่า
 ยามาหา หมอसानก็ไม่ว่าอยู่ที่ไหน หมอฮิวาอากรหนัก หมออายุเขากว่าตายไปแล้ว หมอช่างแก้ว
 ว่าทะเลาะกับเมีย หมอคำพันก็ว่ามีคนไข หมอหัวแตกก็ว่าสร้างสวน หมอขวัญก็ว่าเป็นโรค หมอห้า
 ลากก็ว่าเป็นโรคไอ หมอคำใบก็ไปลอมรั้ว ไปหาหมอแขกก็ว่าไปไร มหาชาติอีสานก็กล่าวไว้ทำนอง
 ดียวกัน แต่ชื่อหมอไม่พิศดารเหมือนของภาคเหนือ เช่น

ไปหาหมอยาหลวงไปบัวพราหมณ์ได้ห้อย ไปหาหมอยาน้อยให้ไคพอน¹

ไปหมอใหญ่มาปฏิบัติเยียวยาพราหมณ์ ตั้งร้อยคน หมอยาเล็ก ๆ น้อยให้พอน(คน)

เมื่อไรได้รับความร่วมมือจากหมอ พวกบริวารก็ไม่รู้จะฟังใครต้องวิ่งหายากคางบ้านไป
 ามมีตามเกิดเอามาเยียวยาพราหมณ์ เมื่อไม่ได้รับการรักษาอย่างถูกต้อง พราหมณ์ก็ถึงแก่ความตาย
 เพราะไฟชุกแตกในเวลาต่อมา เมื่อรู้ว่าพราหมณ์ตายแล้ว พระเจ้ากรุงสุโขทัยให้จัดทำฉานปณกิจศพ
 ามประเพณี เวลาจะเอาไปป่าชากันทั้งหลายก็ไม่ยอมให้นำไปสู่สถานที่เคยใช้กันมา อางว่าพราหมณ์
 ชกเป็นคนเสียดจู้ไร เอาไว้ในสถานที่คนธรรมดาชาวบ้านจะเกิดอาการฟัดเคือคร่อนกันภายหลัง
 งตกลงกันเอาไปไว้ในที่ซึ่งคนทั้งหลายไม่เคยเยี่ยมกรายไป มหาชาติลานนากล่าวว่า

มีป่าอันหนึ่งอกหนา เป็นป่าไม้คนหาและคงป่าเป่า

มีไม้จิวเฒ่าตบหนึ่งแตรธรรมดามา เป็นที่แรงไปชี้เพียงกลางชา

เป็นที่กาไปชี้เพียงหัวเขา ควรเอาเฒ่าเฒ่าเกา

ไปเสียที่นั้นเหมือนจะควรและกา²

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "มหาราช" ลุ่มมหาชาติ. หน้า 13.

² พระธรรมราชานุวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 23.

อคความ

มีป่าแห่งหนึ่งรกนรก เป็นป่าชิงชืดและป่าเปล้า มีต้นงิ้วใหญ่ต้นหนึ่ง แร้งกาไปถาญบูลไว้สูง
 เกษาแคเขา ควรเอาเขาจัญไรนี้ไปทิ้งที่นั่นคงจะเหมาะกว่าที่อื่นกระมัง มหาชาติอีสานกล่าวไว้ดังนี้
 บัดนี้เฮาตั้งหลายจักเอาไปปลงในคองบกหวัดพืงพืง อันเป็นป่ากะทิงและแสดช้าย
 แม่นวาวายยานนำวังเวียน เฮาคอยกระทำเขียรเอาไปได้ฮอด

(พวกเราจะนำศพไปเสี้ยตรงป่าที่คองบกหวัด ซึ่งเป็ป่าที่มีกระทิงและแสดช้ายอยู่ ถึงจะต้องข้าม
 วัลลิกและวนไป เราก็จะพยายามไปให้ถึงให้ได้)

เมื่อนำไปให้ถึงป่าช้าแล้วไปนิมนต์พระสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ ก็ไม่ได้รับความอนุเคราะห์
 จากท่าน คือหาพระสงฆ์ไปงานศพไม่ได้ กวีจึงต้องการให้เห็นว่าคนที่ไม่ศรัทธาเป็นที่รังเกียจของ
 สังคม แม้แต่พระสงฆ์ก็ไม่ยอมคบหาด้วย

มหาชาติลานนาไทยกล่าวไว้ดังนี้

ไปหาพระวัดวันตก	ก็ว่าเราบ่เมื่อ (ไม่ไป)
ไปหาพระวัดเหนือ	ก็ว่าเฮาไปบ่ได้
ไปหาพระวัดใต้	ก็ว่ากลัวผีพรานหมันหลอก
ไปหาพระวันออก	ก็ว่าตื่นเราพอง (เท่าบวม)
ไปหาพระชื้ออง	ก็ว่าเป็นซากกระด้าง
ไปหาพระลานช้าง	ก็ว่าเราบ่มา
ไปหาพระภูลวาท (พระแขก)	ก็ว่าอาตมาเป็นไซ้ ¹

มหาชาติอีสาน

เขาก็ไปอาราธนาพระสังฆราชาเพิ่น	เพื่อนก็ว่าเจ็บท้อง
ไปไหวเจ้าหัวพืง	เพื่อนก็ว่าบ่สบาย

¹ พระธรรมราชาอนุวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับร้อยสี่กร. หน้า 24.

(ไปอาราธนาอิมิตพระสังฆราชที่ว่าประชวรปวดท้อง ไปนิมนต์พระสงฆ์อื่น ๆ ก็ว่าไม่สบาย)

ในตอนนี้ก็วิภาคเหนือและอีสานเขียนเป็นเชิงล้อเลียนทางศาสนาอีก ก็ล้อพระภิกษุสงฆ์ที่บวชในวัดแล้วไม่ศึกษาเล่าเรียนอะไรไม่จำกั้วสวด และไม่รู้อาสนพิธีที่จำเป็นในพระพุทธศาสนา ไม่ทำประโยชน์แก่ศรัทธาชาวบ้านที่ให้การอุปถัมภ์บำรุงอย่างคำพังเพยของภาคกลางกล่าวไว้ว่า

“บวชหนีทหาร บวชฉลาญสุก บวชสนุกตามเพื่อน บวชเมื่อศาสนา”

นี่ มหาชาติภาคเหนือโคไพรพรรณาวัวถึงการไปนิมนต์ได้ พระซีก ก็หมายถึงผู้ที่บวช มาโดยไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนอะไรคงคำต่อไปนี้

เขาวาชีชัวกับเชียง	ก็ยื่นชะเบียงสองตา
ไกวแขนมาเยี่ยะยะยุ้ยะย่าง	มายืนเทียมพางข้างกองหลัว
บุญก็ใครหัวหนักกว่าเซน	เบนหัวเยี่ยะจิตลจจิตลกว่า
อุบาสกเฮยเราจักมั่งสกุลสะหนอย	เอาไม้เท้าคอยกองหลัว
เยี่ยะกะกกกะกาก	คำปากก็สวดควา
นะนะตอสอ นะมะตาสัง	กุสลาธิมมิง อกุสลาธิมมิง
บุพรหมณันตายกายัง	วาคำหลังแถมเล่า
ธำคำเกาไปมา	กุสลาภิเบียง
เหมียงในปากกับหลุด	บุหรี่ชู้สูกับควาง
ถงชายางก็สะพาย	แล้วก็มีพรหลายห่อพรหมณูป
วาทือพอออกไปอยู่เวจ	อย่าไคหนีไปเมืองฟ้า
จุงกมหนา รับบาปกรรมเวร	หือไปอยู่กับ เถร เทวทัตคุมไค
อย่าหือไคมา เกิดเป็นคนชั่วพอสอง	ว้ออันก็มีวันนั้นแล ¹

¹ พระธรรมราชานุวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร . หน้า 25.

ถอดความ

จะว่าเป็นพระชั้วก็ไม่เลียง ยืนชะม้ายเวียงสองตา ไกวแขนไปมาพระรุ่งรุ้ง มายืน
 เรงกับกองพื้นท่าทางน่าหัวเราะะ หันหน้าเขาหากพแล้วกล่าววา อุบารกเอย เราขอบังสุกุลนิคหนอย
 ึ่งเอาไม่เท่าเกาะกองพื้นเสียงโกกกาแกแล้วสวคนโมและมาติกา พร้อมกับกลาพราหมณตายแล้ว
 หรือยังมีชีวิตอยู่ วากลับไปกลับมาเมียงก็อมคาปากันบุหรีก็อไวไม่ยอมทิ้ง สะพายยาม พูคขึ้นว่าเรา
 จะให้พร แกพราหมณ ขอให้ทานมุงหนาสูอเวจี อยาไคไปเกิกชั้นฟ้าเป็นอันขาด จงกมหนารับบาป
 เวรกรรมและไปอยู่รวมกับเถร เทวทัต อยาไคกลับมาเป็นคนอีกเลย

ขอความตอนนี้ก็ผู้แตงนับว่าแตงผิกจากสภาพความเป็นจริง เนื่องจากไคอางเอาเถร
 เทวทัตซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยพระพุทธเจ้า กวินำมากล่าวกับชูชกซึ่งเป็นคนละสมัย เวสสันดรชาดกกลา
 ถึงสมัยที่พระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีธรรม แต่เทวทัตมีในสมัยที่พระพุทธเจ้าตรัส
 ธรรมแล้ว การนำเอาเรื่องนี้มากล่าวไว้ก็เพราะลึมนึกว่าเป็นเรื่องราวก่อนหลังกัน นับเป็นความ
 พลังแคลงของกวีอย่างมาก

ในมหาชาติอีสานกวีไคกล่าวถึงการไว้นิมิตพระหลวงตาแก่ ๆ รูปหนึ่งมาในงานศพของ
 พราหมณชูชกดังนี้

มหาเถรเจ้าจึงสูตรกุตลาขัมมา	หลับตาเห็นกะบุม ๆ
เป็นดังเสียงอึดมและนกกะ	พระตาเฝ้าเสียงบติ
สูตรกรณิกับไค	ไคเท่าตอยตีโลง
วาอิตาลุงพราหมณเอย	เจ้าอยาไคหลงกองบุญกองทานขึ้นเมื่อเมืองฟ้า
ให้เจากมหนาคอเวจีเนอ	อิตาลุงพรหมณเอย
อยาไคคิเคถึงนางผู้คี่แกนเหง่า	อยาไคคิเคถึงเมียมิงเจานางอมิตตา
มันหากจำลุงมาตายในที่ประกอบควย	มันบยาคำลุงสอนสั่ง

คลองธรรม

เมื่อเช้าฉันบ้วนอวยมาหาจันทร์
มันหอ คั่น ๆ คั่น ๆ กอมเขา แลนา

เมื่อวันมันฮับขาวแวงมาหาขมัน¹

อุทิศกรรมของนางอมิตตา

นางอมิตตานับเป็นนางในวรรคคณางหนึ่งที่เขาเป็นตัวแทนของหญิงชาวบ้านทั่วไป จะทำตัวให้อยู่ในกรอบประเพณีของชาวชนบทคือ มีเคารพยำเกรงพ่อแม่ มีความกตัญญูต่อญาติ ความเคารพต่อสามี ปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดี แม่เธอจะมีสามีที่แก่กว่าตนเกือบ 50 ปีก็ตาม นางป็นกระจกส่องให้หญิงทั้งหลายยึดถือในจริยวัตรความเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดี สังคมไทยสมัยโบราณของผู้หญิงที่ประกอบคุณสมบัตินี้ของกุลสตรีว่าเป็นแม่ศรีเรือน เป็นอิตถีรัตนะนางแก้วมางแม่บ้านแม่เรือนมีหน้าที่ดูแลงานบ้าน และเลี้ยงดูอบรมลูกให้อยู่ในกรอบแห่งประเพณีอันดีงาม ต่างกับสมัยปัจจุบันที่ใช้สิทธิเท่าเทียมกับผู้ชาย เป็นความค้ำในค่าน้ำใจความเป็นอิสระและมีสิทธิมีเสียงทั้งในการบ้านและการ เรือนหญิงทั้งหลายนิยมออกไปทำงานนอกบ้านมากกว่า ช่วยเหลือสามีทางเศรษฐกิจ คือแทนที่จะหารายได้คนเดียว กับเป็นรายได้ทั้งชายและหญิง ทำให้ลดภาระทางเศรษฐกิจขึ้น ผู้วิจัยวิเคราะห์เหตุในแง่ของจริยธรรมแล้ว เห็นว่าบัลเล่ย์อยู่เหมือนกัน กล่าวคือเมื่อผู้หญิงทั้งหลายออกทำงานนอกบ้านมากขึ้น การจะใช้เวลาอยู่กับลูกไม่มี ทำให้เกิดช่องว่างทางครอบครัว อุดหนุนความอบอุ่นและเมื่อเอาไปฝากโรงเรียน ถ้าพบครูบาอาจารย์ที่ดีเด็กก็พลอยดีไปด้วย ได้รู้อารมณ์ความเอาใจใส่เด็กก็จะเลื่อมใส โดยพ่อแม่ไม่มีโอกาสทราบชีวิตของลูกเท่าที่ควร ความวุ่นวายของบ้านเมืองที่เกิดขึ้นมีอยู่ในเวลานี้ เช่น เด็กไม่เชื่อฟังขาดความเคารพในพ่อแม่ เหตุเนื่องมาจากทั้งสองฝ่ายขาดความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่เยาว์นั่นเอง

นางอมิตตาในมหาเวสสันดรฉบับภาคกลาง แสดงพฤติกรรมของนางอมิตตาไปอีกแบบหนึ่ง คือนางมีความกล้าไม่เกรงกลัว ที่จะไปอยู่ร่วมกับพราหมณ์ชุก แสดงความเป็นสาว อย่างเต็มที่ ไม่มีความสะทกสะท้าน เมื่อคราวที่พ่อแม่ของนางพามาเฝ้าพราหมณ์ชุกดูตัว คังคำกล่าวตอนหนึ่งของกัณทุชฎกาวา

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "มหาราช" ลุ่มหาชาติ. หน้า 22.

จึงจับจูงเจ้าของอมิตตาออกมาสะเออะอวดหน้า เสนอเวลาให้ทำจิตรกรรมนิกรรมบวรสืบ
ปะปี้ไหนึ่ง เหาแซนแกนหยัดแล้วเขียนหน้า กวดยการมีจิริตจะกานของนางอมิตตาที่ออกมา เสนอหน้า
พรหมณนี้เอง ทำให้พรหมณชุกเห็น กังคำว่า 1

พณโคเตาเฒ่าจรจร ครั้นแควาเป็นเหยื่อเห่าอนออกโองโธรู้อ่า

ละและคาบแลบ เลี้ยวชีวหาหุทางระเหิดหัน

เมื่อนางไคมาอยู่รวมกับพรหมณชุก ก็มีความตั้งใจปฏิบัติคนตาบอดที่โง่รังเกียจว่าตัว
เกกราวปูของตน ประจวบกับนางมีความงามอยู่ควย ทำให้พรหมณหนุ่ม ๆ ชาวบ้านหนุ่ม ๆ เกิดอิจฉา
พรหมณชุก และกลับไปคุกคาม กวว่า ตอยตีกรรยาของตน จนรับความเค็ดครอนไปทั้งหมู่บ้าน ทำ
นางพรหมณนี้ทั้งหลายรู้สึกแค้น เกื่องกอมิตตาเน้อย่างยิ่ง จึงพากันมารุมค้ำที่หน้า เพื่อจะให้นาง
นี้จากพรหมณชุกไปเสีย

อมิตตาของภาคกลาง เธอได้รับความสะเทือนใจมากที่สุด ๆ ก็เป็นคนมาค่างอย่างสาครเสีย
เหเสียจึงยึดอันเอาความแค้นมาระบายให้พรหมณชุก ตอนนีก็ภาคกลางไควภาพิให้เห็นความ
กัจจานชุกเกง คาเกง ของหญิงไทยในชนบทไคไคเอย่างคิ เรียกวา ชันกั้งชันกั้งไคไคววว่า

มันว่ากูนี้จ้ใจจ้ใจ จำเป็นจำบา มีตัวแกแทบเป็นพอพอตัวก็ว่าไค
พรหมณเอยกนี้อายกะไรไปอายจริง อายประหนึ่งว่าจะกลันใจลั้งตายเสียก็ไค
ทำเป็นหม่นนอยระริกระริวระเรอรา มันจึงแคะไคชุกเอาโคตร เคาชันมานี้ทุกค้ำ 2

นางไควางกลอุบายให้พรหมณชุกไปขอพระโอรส ชิดา ขาดี้ กัณหา นาเป็นข้าทาสนั้น
พรหมณแสดงท่าอิดเอื้อนไม่ยอมไป นางไคควาและจะทำอะไร ๆ ที่แสดงกา แสงใจ ว่า

ถึงยามตรุยามสงกรานต์ กนทั้งบ้านเขาเล่นฤกษอยู่มีฉาว
หังหนุ่ม ๆ สาว ๆ อยู่รอมหน้า กูจะแดงกัวหัวชันมางให้ระรวย

1 กรมศิลปากร "ชุก" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 131.

2 กรมศิลปากร "ชุก" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 145.

จะนั่งหลับให้สะสวยทรงสะอาดเอี่ยม

ภูก็จะทำ เป็นและ เลี่ยมสามหลอกหลวงเล่นให้-
เลื่อนเปื้อนกับเพื่อนบ้าน

ทีนี้อายเขาก้จะโกรธขุ่นงานหงมเหงา

หน้ามึงก็จะมีคดง เป็นหน้าฉีนายฉอมทรอมใจตาย-
ลงทุกที ¹

มหาชาติภาคใต้

บางอมิตตาของภาคใต้มีชื่อเรียกในภาษาถิ่นว่า อมิติตา นางได้แสดงความเชื่อฟังกตัญญู
ต่อพ่อแม่อย่างน่าเห็นใจยิ่ง คือเมื่อแม่ของนางรับปากกับพราหมณ์ว่าจะให้ลูกสาวแทนค่าของที่ไร่ไป
แล้ว เขาไปปรึกษาอ้อนวอนลูกว่า เขาจะเอาไปเป็นคนใช้ นางบอกว่าไปกลัว แต่เกรงจะเอาไป
เป็นเมียแล้ว ก็นางยังไม่รู้เรื่องราวอะไร บางพราหมณ์ผู้เป็นแม่จึงร้องไห้รับทุกซักกับลูกสาว
ร้องไห้พลางแต่งกายให้ลูกสาว เพื่อนำมาแสดงตัวแก่พราหมณ์ชุก มหาชาติภาคใต้กวีพรรณนาเป็น
กาพย์ฉมัง ดังนี้

ไปอยู่ควยพราหมณ์ชรา	กว่าจะถึงปีหน้า
จะไคหาทองให้เขา	
ชชี่แกคี้คอกเจ้า	ไม่หนักไม่เบา
ไม่ไว้ชอกชำระกำใจ	
อมิติตาไคกาล้าย	จำเป็นจำไป
จะทำไฉนนะแม่อ่า	
ทองทานเอาไปซื้อหา	เกรื่องเขาเข้าปลา
มาเลี้ยงลูกไคเป็นตัว ²	

ทำให้เราเป็นอุปนิสัยของชนชาวภาคใต้มีความจริงจังต่อชีวิต พิจารณาความเป็นไปอย่างมีเหตุผล
เมื่มีความเพี้ยนหรือจินตนาการที่ไม่อำนวยความสะดวก กวีจึงให้นางอมิติตาหรืออมิตตามองชีวิตใน

¹ กรมศิลปากร "ชุก" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 151.

² วัดมณีนิมิตวาส "ชุก" พระมหาชาดก. หน้า 76.

ระแแสของสามัญลักษณ์ที่ประกอบด้วยความจริง ตอนที่พราหมณ์ชุกกิดเือนไม่ยอมไปขอ ภาลี้กัณหา
 ามคำขอของนาง ๆ ก็พูดสำคัญด้วยคำหนักแน่นจนพราหมณ์นำตาตกและยอมเดินทางไปครั้งนี้
 เราไม่เชื่อเนกร อย่าหวังสิ่งเกต ว่าจะอยู่ด้วยชี ่ถ้าชุกกเว่ย กิดให้กัค
 อันตัวเรานี้ ไม่จีรังกาล

เคื่อนดีมีใหม่ หึงชายสบายใจ ทรงสงกรานต์ ประชุมที่โรง เอิหรศพทุกสถาน
 ลามราตรีกาล เคนรำตางกัน

กูจักแกงแง นุ่งหมลวนแพร ถอนไรคามชั้น แบ่งผักผิวหน้า ทำน้ามันจันท์
 กลินเอนรกลัน รสเราเวาใจ

จะกบพวกเพื่อน ลอดคลงแคเวือน เมื่อมุ่งแลไป เห็นเหอ่าวาวาว ประชุม
 ที่ไหน กูจักเข้าไป ลอชายไซกระบวน

ไหญ่บ่าวแพละ เออที่นั่นแพละ พราหมณ์เอยจะชวน หัวอกชกเกร่า
 ออเภาจะกวย ใจตายเมื่อชวน ชายเชยกลกาม ¹

มหาชาติภาคอีสาน

มหาชาติทั้ง 4 ฉบับที่กล่าวถึงชีวิตและจริยธรรมของนางอมิตตานี้ มหาชาติอีสานกล่าว
 ไว้น้อยที่สุด ไม่มีพิศดารอะไรนัก ผู้วิจัยลงความเห็นว่ กวีของอีสานกล่าวตามพระบาลีที่เป็นมา
 คือความในบาลีมีเท่าใดก็กล่าวเท่านั้น โดยมากเป็นการยกศัพท์ คือเอาบาลีมาตั้งแล้วแปลเป็น
 ภาษาไทย เช่น

<p>ตลุมจรัญนุเต ในเมื่อชุกกพราหมณ์- และมินนาลิงนั้น ก็เห็น เงินชุกกพราหมณ์ควยงาย</p>	<p>พราหมณ์กุด อันว่าตระกูล 4 ราหณ์- ผู้รักษาของฝากทุกขุยากบมีสิ่ง มาวกจ่ายชอกิน เสียหมดคั้งนั้น</p>
--	---

¹ วัณณนิมาวาส "ชุกก" พระมหาชาติก. หน้า 87.

มันชูชกพราหมณ์มาถามเพื่อถามคุณ บอจจักให้เงินตั้งนั้นได้
 อทาถักให้ อตุตโนชีครยังลูกสาวแห่งชีวิตวามิตตา แกชูชกพราหมณ์ก็มีผล 1

อีกประการหนึ่งตามชนบททั่วไปของอีสาน หญิงสาวก็มักมีในชนบชกรรม เข็มประเพณี
 มีความกตัญญูทเวที่ต่อพ่อแม่ และมีความเชื่อฟังโอวาทคำสอนของพ่อแม่อย่างยิ่ง ดังนั้นการที่พราหมณ์
 และพราหมณีได้ยกให้พราหมณ์ทั้งที่นั้นแลนางวามิตตาก็ไม่แสดงอาการอย่างไร เป็นเหมือนเครื่องช
 ไม้เห็นถึงความเคารพเชื่อฟังตลอดถึงความมุ่งมั่นในประเพณีนั้นเอง

ก่อนที่นางถูกพราหมณีทั้งหลายชาวบ้านทูลวิรุ คำทอที่ทวนำ รวจให้ กลับมาบ้าน เมื่อ
 พราหมณ์ชูชกถามนางก็กล่าวไม่มากนัก เพียงแต่บอกว่า ถูกเขาตาและตอไปจะไม่ไปตักน้ำอีกเท่านั้น
 กวีอีสานต้องการให้นางอมิตตาพูดน้อยไม่จู้จี้จกจก สร้างให้เธอเป็นคนสงบเสงี่ยมเจียมตัว และซอ
 หนึ่งจะเห็นได้จากพฤติกรรมของหญิงชาวอีสานทั่วไป เป็นคนพูดน้อย รักที่จะทำงาน มากกว่าพูด
 ในลำนำทราทิตอนนี้กล่าวไว้ว่า

ดูราทานพราหมณ์ ตั้งแธกวันนีเมื่อหน้า
 ออ์ อันวากู นลจุนามิ ก็ไปสูทาเพื่อตักมายัง-
 นำแกทานแล

เบนวาอันจา ตา อิตถโย อันวาเมียบพราหมณ์-
 ทังหลาย
 ปริภาสีสุ ก็คำป้อยยังกูแลนา

ตยาธิณเชน เหตุทานเฒ่าพนชวกรการ
 เป็นเหตุให้เพื่อนหยันอูบไค
 นิคส์บายูเป็นปู มาเห็นคุณผู้ชวัญ
 กูกิ่งสงให้หนีบาเพื่อนแล 2

เมื่อนางขอให้พราหมณ์ชูชกเดินทางไปขอพระชาลีสักหาชิตาที่เขาวงกตนั้น พราหมณ์ได้
 แสดงอาการอิดเอื้อนโดยอ้างว่า ทางไกลกันการ และถนนก็แก่แล้วจะเดินไปไม่ได้ ตนจะขออยู่รับใช้
 นางต่อไปไม่ให้นางไคเคื่อตรอน ตอนนี้กวีอีสานให้นางแสดงเหตุผลที่พราหมณ์ชชลาดเหมือนทหาร
 รบศึก 4 ประเภท ซึ่งข้อความนี้ไม่มีในมหาชาติภาคอื่น ดังต่อไปนี้

1 ส.ธรรมภักดิ์ "ชูชก" ลำนำมหาชาติ. หน้า 2.

2 ส.ธรรมภักดิ์ "ชูชก" ลำนำมหาชาติ. หน้า 6.

ทว่าฉันว่าท่านสุณาทิ จุงจิก^๑นี่

ชาติทหารนี้มี ๔ จำพวกในโลกนี้แล

หลอกล่อวาโยชา

แฉะขาว เก๊กนั้น สะทอนอยู่แถมานหากสันสาย-
ยานแล้วพ่ายหนี

ฮีบเฮวเอาไทรอค

คำโยชาทหาร 4 จำพวกนี้

ผู้นี้ถอยฮายยิ่งกว่าทั้งมวล ยดาอุปมาฉันใด

เรียกผู้ขายอันยิ่งยวด

อุปมาดังพลหาญอันชียาน นั้นแล ¹

ถ้อยความ

พราหมณ์จึงร้องขอเปรียบเทียบที่นั่นจะกล่าวให้ฟัง ขรรคมทวารหาญมี 4 พวกคือ พวกหนึ่ง
เป็นชายแคชื้อไม่ยอมเข้าสงคราม ยินชาวก๊กก็สันสะทอน พวกหนึ่ง เข้าสงครามแล้วกลับกลัว พวก
หนึ่งรบไม่ชนะ เขาแล้วหนี พวกหนึ่งสามารถปราบข้าศึกทั้งมวล โยชาทหาร 4 จำพวกนี้ต่างก็เรียกว่า
ทหารเหมือนกัน แต่พวกแรกถอยกว่าพวกอื่นทั้งหมด เหมือนท่านได้ชื่อว่า เป็นชายแคชื้อมาแก้คำว่าเกษรา
ก็เป็นประจักษ์ทหารที่ซื่อลานั้นแล

แสดงถึงนางอมิตตาของอีสาน แม้จะเป็นคนสงบเสงี่ยม แต่เวลาพุกออกมา ก็เต็มไปด้วย
เหตุฉฉ เมหาชาติลานนาไทย

นางอมิตตาในเมหาชาติลานนาไทย กวีได้วาดภาพให้เธอเป็นคนเรื่องง่าย คือเชื่อฟังบิดา
มารดาแลก่อนที่พราหมณ์ชุกหลอกว่าจะเอาเธอไปเป็นหลานสาว ก็เชื่อและยินดีไปตาม จนกระทั่ง
พราหมณ์ใช้วิธีการหลอกล่อโดยให้หรือร้องประคัมและพุกให้กายใจ ที่สุดก็ตกเป็นเมียพราหมณ์ชุก

¹ ส. ขรรคมทวาร "ชุก" ลุ่มหาชาติ. หน้า 8.

อุปมายังอุปมาอันกุกจิกกล่าวนี้ เทยอ

สวนตั้งโยชาทหารผู้หนึ่งนับเป็นชายแคชื้อ

ออกนุความันนไป สงครามสูงสงคราม

โยชานาผู้หนึ่ง เขาไปในสงครามแล้วจึงสะทอน-

โยชาทหารผู้หนึ่งนั้นรบสงคราม เฝื่อนบแพ้ปัจจุบัน-
แล้วกลับหนี

โยชาทหารผู้หนึ่งนั้นรบสงครามถอยแพ้เขาก็ทั้งมวล

หลอนถ้อยว่าคนหาญ บัดนี้เอาการศึกสิ่ง

ทว่าฉันว่าท่านออกนุควา บัดนี้ไปชวนชวาย

ลวคมาแกวว่าตัว เขาชวคชราการ

ข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่ากรณีที่หญิงสาวชาวเหนือในปัจจุบันต้องถูกหลอกลวงเอาไปขายตามช่องสี่เหลี่ยม เป็นจำนวนมาก หรือว่าจะมากกว่าภาคอื่น ๆ เสียอีกนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม แต่โบราณคดีย ก่ลาวคือเชือกนงาย ๆ มีน้ำใจอภัยยาลัยต่อกันทุกะ ไม่มีเลินเหนียนก่อไกร ๆ เธอทั้งหลายจึงตกเป็นเครื่องมือของคนต่างถิ่นที่มีจิตใจคอกอยู่เสมอ จนทำให้เกิดปัญหาทางสังคม อยู่ในปัจจุบันนี้ จะเห็นได้จากตัวอย่างในรายมหาชาติกัณฑ์ชูชกว่า

ชูชกพรหมณจึงเลาโลมนางหนุ่มน้อย ว่าเจาหนุ่มน้อย อมิตตาคนเลา
 ปู้จักเอาเจาเมื่อไ่วแทนตัวชา นางก็เที่ยงวาจักไคแทนครอบครัวทุกครอง
 ปู้จักหยองเอาไ่วเป็นหลาน นางอมิตตาก็เยียวว่ามีเป็นตั้งอัน ๑
 จึงขานว่ากัทรปุเฮย ๑

ถอดความ

ชูชกจึงปลอมประโลมนางสาวน้อย ว่าอมิตตาคนสวย ปู้จักเอาหนูไปไ่วแทนตัว หนูจะได้
 ทั่วของทั้งหมด ปู้จะตบแต่งหนูให้เป็นหลานสาว อมิตตา นี้กว่าเป็นเช่นนั้นจริง จึงรับคำวาถาอย่าง
 นั้นก็คั้นจะปู้

เมื่อนางต้องตกเป็นภรรยาของชูชกแล้ว นางก็มีความรักและภักดีต่อชูชกอย่างดี ไม่รังเกียจ
 เดียดฉันท์ว่าตัวแก่ ปฏิบัติจารีตประเพณีของกุลสตรีลานนาไทย ดังคำร่ายกล่าวไ่วว่า

นางอมิตตาก็ประกอบค้วยวัชตปฏิบัติ หมั้นหลับเค็กลูกเจา
 พำเรียมัวเขาชู้วันยาม ๒

ในคำอุทธรณ์ไคกล่าวถึงขอปฏิบัติของหญิงทอสามีไ่วเป็นข้อ ๆ เช่น การหลับหลังสามี
 แต่ต้นก่อนสามี ดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านให้เรียบร้อยก่อนจึงนอน และเอาใจใส่ต่อชาวขงใช้
 ทั้งหมด จึงจะเป็นกุลสตรีหรือเป็นเมียนางข้างแกวของสามี ดังคำกล่าววา

1 พระธรรมราชาวัตร "ชูชก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 2

2 พระธรรมราชาวัตร "ชูชก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 2.

ปฏิบัติชอบด้วยคลองวัตร
คืนกำมาแล้ว

ความเหินแวงจับเสื่อและผ้า

ปักกวาคูแฉ่ง

ห่อแก้วนายบอนกอนน้อง

ห่อกราบต้นผ้า

ห่อสายที่ของนอนลูน

เรียงเรียงเนื่อ

หากเป็นคุณ

ถึงเมื่อยาม

ห่อตัวนายเอาลูกเช่า

กอยตกคั้นเบา

ห่อลูกกอนเจ้าสามี¹

กับคูแก้วผิวแพง

ห่อนายปักแฉ่ง

ห่อนอนไวฉ่า

เช็ดควมววยของ

อย่าหอนอนสูง

คลองวัตรแห่งเจ้า

ก็ลูกหนึ่งเช่า

อย่าอันนั้นเท่า

ถอดความ

ให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมกับสามีผู้เป็นที่รัก เวลาทำไข่มุกที่นอนจุดเทียนพับเสื่อผ้า เตรียม
ห่อนอนไวให้สำนียงนอนกอนเจ้าคอยนอนที่หลัง ให้กราบเท่าสามี เช็ดควมววยฉม ยามลูกขึ้นตอนเช้า
ให้เคินเบา ๆ ลูกขึ้นกอนสามี

จะเห็นไคววากวีฉานนาไทยไคแต่งขึ้นตามคตินิยมทางวัฒนธรรมของฉานนาไคโดยคือ ให้หญิง
มีความเคารพนบนอมต่อสามี ปฏิบัติภารกิจในบ้านให้เรียบร้อย ชีวิตของอมิตตาจึงสะท้อนให้เห็นชีวิต
ของภาคเหนือไคเป็นอย่างดี

นางอมิตตาหลังจากอยู่ร่วมกับพราหมณ์ชุกชกมา นพอควร ชีวิตความเป็นแม่เรือนก็รู้
ชำนาญงานขึ้น การพูดจาปราศรัยก็หนักแน่นและรู้จักกระทบกระเทียบเบรียมเปรยมากขึ้นตามไปด้วย

¹ คำวอทธาหรณ "สมุดคำ" หน้า 50.

ซึ่งเป็นลักษณะสังคมไทยทั่วไป นางก็บอกแก่พราหมณ์ชุกกว่า

นิยามิ่งไปขงชววย หาท้อไค้	ยังชำระว่ยให้พำ เร็ญกู
ตัวกูบทางจักอยู่	จักละพราหมณ์เข่าปู้ให้อนตาย
ประการหนึ่งอันใดคอกพราหมณ์จะแตก	กูจักแรกขงชววย
ทุกขทั้งหลายแสนโคก	มิ่งเทาจักให้วะไวกวะไวในเรือน
เมื่อเพื่อนตกเคื่อนชิปีใหม่	กูจักหวิ้มใสมาลา
นุงกาลาฝันใใสสอง	คอกคำผองสุวันวัน
กูจักเสียบสานและหักคอกไม้	ปักปิ่นไวจงกง
กูจักจกถงควยชวยหนุมนอย	หื้อเข่าอึ้งออยสงวนใจ 1

ถอดความ

นิยามิ่งไม่ไปชวนชววยหากนไชบ้ำเรอกูมาให้ได้ กูจะไม่ยอมอยู่จักตั้งพราหมณ์เข่าให้ครอมใจตาย อีกอย่างหนึ่งทางโคกที่จะทำให้พราหมณ์อกแตกตาย กูจะชวนชววยทำ เป็นสิ่งแรกที่ทำให้แกเกิดความทุกข์ความโคก มิ่งจะต้องร้องไห้ไหวก ๆ อยู่ในบ้าน คราวเทศกาลมีใหม่ กูจักหวิ้มประดับคอกโบแต่งควยเสื่อผ้า ประดับควยคอกไม้ทองทุกวัน ๆ ทั้งจะใส่ต่างหูและประดับควยคอกไม้ปักปิ่นที่มวยแถม กูจักคลอเคลียคบหากับชายหนุ่มให้เขาโลม เล้าเป็นที่วาบหวาบใจ

มหาชาติทั้ง 4 ฉบับ กวีใดแสดงพฤติกรรมของนางอมิตตาแตกต่างกันไปตามสภาพวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เห็นชีวิตของหญิงไทยในชนบทได้เป็นอย่างดี ทั้งในด้านความเป็นอยู่ การทำงาน การแต่งตัวความนิยมของคนสมัยนั้น นางอมิตตาจึงเป็นตัวแทนหญิงชาวบ้านทั้งส่วนดีและไม่ดี ซึ่งกวีนำมาสอดใส่ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้ ดังที่ยกมาเปรียบเทียบกันแล้ว

พฤติกรรมของนางพราหมณ์ทั้งหลาย

บรรดานางพราหมณ์ที่เป็นเมียพราหมณ์หนุ่มทั้งหลายในบ้านทุนวิรุ ที่ชวนกันมาค้า

1. พระธรรมราชาผู้วัตร "ชูชก" มหาชาติภาควายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 10.

างอมิตตาคาท่าง ๆ ภา ๑ ตามโครงเรื่องมเวาเวสสันดรชาดก ก็ไม่มีความวิจิตรพิสดารเท่าไร
เท่าที่กวีแต่ละภาคนำมาแต่งไว้ในกัณฑ์ชูชก นับเป็นเครื่องแรงคงถึงพฤติกรรมของหญิงไทยในสมัย
สมัยก่อนนั้นเอง แลพฤติกรรมดังกล่าวคล้าย ากับชีวิตของฉนในสมัยนี้ จะต่างออกไปเพียงความ
เจริญทางวัตถุเท่านั้น ส่วนคำพูดหรืออาการ กิริยาที่ฉนเราแสดงออกไม่ว่าในปัจ
ษณ์หรือ ในอดีตที่มีอาการ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความเป็ยไปของชีวิตหญิงไทยที่กวีให้
เราฉนนี้ทั้งทวยแสดงมบทบาทแทน ผู้วิจัยจะนำมาเปรียบเทียบกันดังต่อไปนี้

หาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

กลับเตอดโคกโศกหมีลงจากเรือน	ไปหาเตค่าพวกเพื่อนทุกถ้วนหน้า
โรทพานาร้องไห้เช็ดน้ำตาเข้าหากัน	บันให้แก่นขบพันถกเขมร มั่นหมคทุกกน
บ้างก็เฒว เสือกสนสี่งซ่าวกัน	ว่าข้างเรานี้บันเป็นกะนี้
หรือว่าข้างกูมีบันเป็นกะนั้น	เอ็งเอ่ยอย่าว่าไปเลยมันก็เหมือนกัน
มันได้เกิดกูสี่งนั้นไปแล้วสี่งทั้งบ้าน	

อึงกตตามันมา เชื้อเย็นเราจะเล่นเสียให้ยงกำ	ร่าเอาตัวได้สี่งตำรา
จะประดักแตกค้ำว่าเสียให้เจ็บ	แม่สี่งจะคองเค็ยเล่นแล้วในวันนี้
กูจะห้ำหิวว่าเอาให้สี่งโกทร	เอาให้สี่งโกทร ถ้าบันโกร ทรูจะกรูเข้าคร่า
ถ้ามันค้ำกูจะเข้าเสียง	ถ้ามันเค็ยงกูจะเข้าคอง
ถ้ามันร้องกูจะเข้าราเข้ารอ	ถ้าบันต่อจ ตามเข้าคบ
มัน ๆ เอาตัวเสียให้มันขบ	คบหัวเสียให้เป็นแสกเสียง ¹

กวีภาคกลางได้แสดงพฤติกรรม ของหญิงไทยที่ชอบร วมกันเป็กลุ่ม ๆ เวลาเดินไปไหนมาไหน
ออก รว่งงานเทศกาลมักเดินไปมาเป็นกลุ่มใหญ่ อาจช่วยแก้ควายเก้อ เช่นเวลาชายหนุ่มจ้องมอง
า หรือช่วยป้องกันภัยอันตรายอื่นได้ ย่กอย่างหนึ่งธรรม มคาคผู้หญิงไทยเวลาร้องไห้เสียใจหรือเกิด

¹ กรมศิลปากร " ชูชก " มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 133.

คร่ำโศกอย่างใด ๆ มักจะวิ่งเข้าหากันขบที่หน้าอกและปล่อยประโลมกันพฤติกรรมนี้มักพบเห็นทั่วไป
แม้เวลาปัจจุบัน อีกประการหนึ่งการที่เรอบอกว่าจะกอดเขมร เวลาเข้าไปคำว่าทบตี นางอมิตตานัน
แสดงถึงวัฒนธรรมในการแต่งกายของหญิงสมัยนั้นว่า นิยมแต่งโจงกระเบนกันทั้งหมด เหมือนหญิง
ทยนิยมนั่งผ่าถุงและกระโปรงอย่างสมัยนี้ วัฒนธรรมทางภาษานิยมใช้ในพวกที่สนิทสนมกันว่า อ้าย
นี่ อ้ายนี่เรียกแบบผู้ชาย ไซสรพนามตัวเองว่ากู ไซท์กับเพื่อนว่า เอ็ง ทั้งนี้ยังมีปรากฏอยู่ในชนบท
ทยทางภาคกลางทั่วไป เวลาโกรธหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน คาทอกัน มักจะลำเล็ก ความไม่ค
องคุปรักมาคาวาสารพัด และอาจจะลามไปมาถึงโคตรเงาเหลากอ และถ้าเถียงกับฝ่ายหนึ่งสู
มใด ก็จะใช้กำลังเข้าตบตี หยิกขวนและที่นิยมทำกันมากที่สุดของหญิงธรรมดาสามีญก็คือ การตบ
ชน ตบหน้า เป็นต้น พฤติกรรมทั่วไปของหญิงไทยที่กล่าวไว้ในเรื่องชุกชกเป็นอย่างนี้ เวลาที่คาทอ
างอมิตตาได้เปรียบเทียบกับ นางทำการบูชาไฟในวันกาลกิณีและถูกถามาจิกกินเครื่องพลีกรรม
งเป็นเหตุให้ไค้ผิวแก่เทา ๆ กับผู้ของตน

ระมหาซากกของภาคใต้

พฤติกรรมของหญิงชนบทภาคใต้ มีลักษณะอาการเหมือนของภาคกลาง จะเป็นเพราะ
ทธิพลทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกันหรือผู้แต่งมหาชาติของภาคใต้ จะนำเอามหาชาติภาคกลางไป
คียนแบบก็อาจเป็นเพราะมีข้อความหลายแห่งตรงกัน จะผิดกันไปบ้างในแง่ภาษาถิ่นเท่านั้น พฤติกรรม
องหญิงภาคใต้ซึ่งบรรยายไว้มีส่วนละม้ายเหมือนกับพฤติกรรมของหญิงภาคกลาง ดังตัวอย่างกาพย์ยานี
งนี้

จำเราจะชวนกัน	ไปอยู่ถ้ำที่ตีนท่า
คอยเมื่อมันลงมา	จะแตกคำให้หน้าใจ
ถาวามันคอสู	เราจะกรู เขาผลัดใส่
ตบตีตอยหักไห	อี่ชี่รายขวางทำลาย
กำจัดเสียบจงไค้	เอาละไว้จะเป็นอย่าง
ไซขอเขามาขวาง	อวควาพี่รักผิว

ถ้าอีก(กำจัด)มันเสียได้
 รวมสุขอยู่ควยตัว
 ขวนกันแต่งตัวเช้า
 โกรขใจกึ่งไฟเผา

เราทั้งหลายจะเป็นตัว
 สโมสรคังกอนเกา
 อยาขาเลยเวยพวกเรา
 ถกเขมรมันรันริบมา ¹

พิจารณาตามเนื้อความนี้จะเห็นว่า หึงภาคใต้มีพฤติกรรมอย่างเดียวกับภาคกลาง แต่
 นกาคากวีใช้คำอุปมาอุปไมยไปกับภาคอื่นว่า นางอมิตตาศวย จะมาอยู่ร่วมกับพราหมณ์ไม่เหมาะสม
 กันเลย ตั้งคำว่า

แม่นว่าไม่งามแง
 ที่ไหนปลัดมีใจนาง
 คังหนึ่งนกระกรรม
 บาสมคายโนรี
 คำเจ้าสิบห้าปี
 ยี่สิบปีข้างหน้า

ถึงเผาแกแค้นปานกลาง
 รักร้างเงารายบักกรี
 หัวล้านแล่งอันกินผี
 พวกแขกเตาสาริกา
 ขี้แค้นสิบพันษา
 จะกรบรอยประสบกัน ²

มหาชาติอานนาไทย

มหาชาติภาคเหนือไม่แสดงลักษณะแห่งหญิงไทยชนบทไว้แจ่มแจ้งนัก ในตอนนี้แต่ได้แสดง
 ๖ ตอนที่พราหมณ์ชุกชุม ถึงชื่อนางพราหมณี ปรากฏว่ามีชื่อของหญิงในภาคเหนืออยู่ควย ซึ่งจะกล่าว
 ในหัวข้อเกี่ยวกับสังคมวิทยา ในตอนนี้กล่าวเพียงว่า

คุราศหายทั้งหลายเฮย
 แกแค้นอีกกลกีนผู้นั้นมารวมบาน

แตกอนผ้าเราบหอนวารายสักเพื่อคี่หื้อ
 ผัวเราจึงคาวาเราชีกรานคี่หื้อ

¹ วัดมณีนิมิตวาาส "ฐตก" พระมหาชาติก. หน้า 80.

² วัดมณีนิมิตวาาส "ฐตก" พระมหาชาติก. หน้า 82.

มาเราจักขัมมันหนีจาก
ก็ไปชุมนุมกันยังท่า

บ้านที่นี้ เหวะว่าอันแล้ว
ร้องเอนคานางอมิตตา¹

เอกความ

สหายทั้งหลายเอ๋ย แต่ก่อนมาตัวเราไม่เคยพูดว่าพวกเราเป็นคนเลวร้ายสักครั้งเดียว
แต่ก็กาลกีนี้นี้มาอยู่รวมบ้านตัวเรา จึงว่าพวกเราเป็นคนชั่วเกียจ มาเถอะพวกเราไปช่วยกัน
บไล้ให้มันหนีไปเสีย ว่ามัลลก็ชวนกันไปทีทาน้ำ ร้องคานางอมิตตา

สังเกตจากคำในรายจะเห็นว่าภาคเหนือนิยมเรียกชื่อผู้หญิงว่า อี หรือ อี้ เช่น อีมา
แก้ว อีสม ดังนั้นคำว่า อีกาลกีนี้นี้คือหญิงไม่ดี และคำว่า วารายหมายถึง การพูดไม่ดี การกล่าว
ารกล่าวขวัญในทางเสื่อม ถือเป็นการวาราย และคำว่า ชีครานหยานการ คือเกียจคร้าน
อหวนทองาน อันเป็นลักษณะของคนไม่ดีพวกหนึ่ง

ในคำว่า ทางภาคเหนือกล่าวถึงนางอมิตตาทำกรรมบูชาไฟในเดือนแรม 9 ค่ำตรงกับวัน
จันทรคติ จึงทำให้เกิดจัญไรได้ตัวแก่ มหาชาติลานนาไทยฉบับอื่น เช่น ฉบับไม้แจ้เรียกว่า นาง
มิตตาได้บูชาพระปัจเจกศวยกอกบัวเหี่ยวจึงได้ตัวแก่ จึงได้คนเฝ้าอย่างพราหมณ์เป็นสำนึ แต่ไม่
กล่าวถึงตอนที่นางบูชาไฟว่า มีกามากินเครื่องพลีกรรมเหมือนมหาชาติของภาคอื่น ๆ

หาชาติอีสาน

มหาชาติอีสานก็ไม่กล่าวเหตุการณ์ของหญิงไวพิศดารเหมือนภาคกลาง กล่าวแต่เพียงว่า
วคนางพราหมณี ถูกตัวทำร้ายจึงไปชุมนุมกันที่ทาน้ำ เพื่อดาวนางอมิตตา และคำที่คำกัศุคถึงนาง
งยังสาวอยู่ว่า

มีนางยังน้อยหนุ่ม

นมยังตมเป็นสาว

าได้พราหมณ์แก่เป็นตัว และได้กล่าวตอนที่พราหมณ์ทั้งหลายว่านางอมิตตาบูชาไฟและกาเฝ้ามากิน
เครื่องพลีกรรมอยู่ด้วย ซึ่งลักษณะนี้เหมือนกันทั้ง 3 ภาค คือ ภาคกลาง ภาคใต้ และภาคอีสาน

¹ พระธรรมราชาวัตร "ชูชก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 3.

เหตุการณ์ของพรานเจตบุตร

พรานเจตบุตร เป็นเจ้าหน้าที่รักษาด่านป่า ที่พระราชาราชเจตรามุทร์ทั้งหลายได้ยกยอแลให้คนขอตานหรือคนที่คิดร้ายต่อพระเวสสันดร เข้าไปวนวายในเขตเขาวงกต พรานเจตบุตรในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับปรากฏตรงกันว่า เป็นคนซื่อตรง เกรงครัดต่อหน้าที่แหว่ขาดความรอบคอบละเอียดอะอออยู่บ้าง จึงถูกพราหมณ์ชุกหลอกเอาไค้ เพราะเล่ห์เหลี่ยมของพราหมณ์ชุก ซึ่งเป็นคนอยู่ในบึงยอมมีความเจินจัดมากกว่า พรานเจตบุตรซึ่งเป็นชาวชนบท แม่จะฉลาดก็มีประสบการณ์น้อยงเสียที่พราหมณ์ชุกไค้

ในตอนพรานเจตบุตรถูกชุกหลอกให้เข้าไปจากดักพริกกลักเกือ เป็นพระราชสารตราให้มีปรากฏอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางและภาคใค้ กวีคงมีความมุ่งหมายจะให้คนอ่านหนังสือนี้ เกิดความสนุกสนานเมื่อเห็นพราหมณ์ชุกหลอกเอาพรานเจตบุตรอย่างนั้น ทำให้กมลพบาทวอะครมากขึ้น แต่ในมหาชาตินานาไทยและอีสานไมค้กล่าวถึงสิ่งนี้ กล่าวแต่เพียงว่าเป็นราชทูตของพระเจ้าสุทโธทนะนั้น แต่ความมีอิษยาก็ค้ ค้วยการเลี้ยงดูพราหมณ์ชุก ตลอดถึงบอกทางเดินสู่เขาวงกต มหาชาติทั้ง 4 ฉบับกล่าวไว้เหมือนกัน

การพรรณนาสถานที่ (ฉาก)

มหาเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องใหญ่ที่ยืคยาวและวิจิตรวิสดารมาก ทั้งในด้านการพรรณนาละครและสถานที่ในท้องเรื่อง ยิ่งรวมกันทั้ง 4 ฉบับค้วยแล้ว ยอบทำให้เกิดปัญหายุงยากเนื่องจากเนื้อหาเพิ่มมากขึ้น มีส่วนประกอบทางวัฒนธรรมชนบทรรมนิยมประเพณีหลายถึงหลายอย่าง อันรแกการศึกษาค้นคว้าทั้งนั้น ผู้วิจัยได้เลือกเอาที่เห็นว่าเกี่ยวข้องและสำคัญมากเปรียบเทียบโดยนึ่งประโยชน์ทางการศึกษาวรรณคดีเป็นพื้นฐาน

การพรรณนาฉากสถานที่ความแตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศที่กวีผู้แต่งอยู่อาศัยภาคเหนือและภาคอีสาน ภูมิประเทศเป็นเขามิป่าไมหวยระห่าน ส่วนใหญฉากของเวสสันดรชาดกเกี่ยวข้องค้วยสถานที่เหล่านี้ ส่วน มหาชาติภาคกลางและภาคใค้อยู่ในบริเวณที่ราบอันกว้างใหญ่ และใกล้กับทะเล ลักษณะการพรรณนาของกวีจึงมีมากเกี่ยวกับทะเลค้วย เช่น ในพระเวสสันดรคกตอนให้บุตรทานบริจาค เป็นคน คังจะไค้เปรียบเทียบกันค้อไป

มหาชาติภาคใต้

การพรรณนาเกี่ยวกับสัตว์ป่า โดยเฉพาะสัตว์น้ำนั้น กวีภาคใต้พูดถึงปลามากกว่าภาคอื่นทั้งหมด คงจะเนื่องมาจากภูมิประเทศใกล้ทะเล มีบึง หนอง ทะเลสาบอยู่มากแห่ง ประชาชนบางหมู่บางพวกมีอาชีพทางการประมง กวีที่มีชีวิตอยู่ในถิ่นนี้จึงสามารถประกอบคำบรรยายเกี่ยวกับสัตว์ได้เป็นอย่างดี เช่น

ปลาพรมหมปลาภา	ส่วนปลามาชมปลางัว
กระโทไผ่ยุคหัว	ไลปลา ร้อยสอยหากิน
นวลจันทร์พรมธสวาย	หางแดงลายดองวาริน
ปลาหลดกกดคำคิน	คลักกินตมชมชู่ใจ ฯลฯ

มีทั้งปลาน้ำจืดและปลาทะเลปนกัน มีปลาพรม ปลาภา ปลาหมา ปลาวัว ปลากระโทปลานวลจันทร์ ปลาสวาย ปลาหางแดง ปลาลาย ปลาหลด ปลาตก ปลาตะเพียน ปลากระแห ปลาลำปำ ปลาหลดทอง ปลาเงิน ปลาโสด ปลาไส้ตัน ปลาข้างเหยียบ ปลาแกบซ่า ปลารำพัน ปลาคง ปลาหงุก ปลาตุ๊ก ปลาโรงโรง ปลากระสก ปลากระสง ปลาตะโกง ปลาหมอบ ปลาแม่ปลาหมู ปลาหลด จระเข้ เหยี่ยว มังกร นนาก นลาม และเงือกน้ำ

นก ประกอบด้วย นกกระทง นกกระเรียน การเวก นกยูง นกอี แหกเต่า ลาดิกา กูกลอ นกเป็ดน้ำ ตะไน หรือกระไน ไก่ฟ้าพญาลอ โขระตก ไก่แก้ว กระทา นกแก้ว นกเขาชวา นกเงือก นกกระจ่าง ราชหงส์ นกเป็ด คับแก กาน้ำ

ในมหาชาติภาคใต้กวีไม่ได้นำเอาสัตว์บกสี่เท้าสองเท้ามาใส่ไว้เลย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสัตว์ต่าง ๆ เช่น เสือ หมี และอื่น ๆ คงจะไม่ปรากฏตามคตินิยมภูมิประเทศ 3 ดินของไทย คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสาน กวีจึงไม่กล่าวไว้ แต่ได้เพิ่มพวกยาสมุนไพรรวมกับบอกสรรพคุณในการรักษาไว้ด้วยเช่น

พิศนีโสกลอน แก่แม่ลูกอ่อน แม่เรือนฟูโต เป็นตานเป็นทรง เป็นป้าง(ม้าม)
ท้องโร พุงเป็นประโจ ยอมแห้งหืดไอ

สัตว์น้ำ โดยมากเป็นปลาน้ำจืดที่อยู่ตามลำคลองหนองบึงทั่วไป เช่น ปลาหางแดง ปลาบึก ปลาคูก จระเข้ ปลาซา เป็นเพื่อนกับมังกร ปลาไน ปลาสะพาก (ตะเพียน) ปลาเสือ ปลาสิบกาง ปลาถึง ปลาคราว

พูดถึงสัตว์ป่าในลานนาไทย จำพวกนกก็ไต่บรรยายไว้มากที่สุด รองลงมาก็พวกสัตว์ 4 เท้า ซึ่งมีรูกชุมในป่าภาคเหนือสมัยโบราณ ปลาถาวไว้น้อยที่สุด เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศไม่เหมาะสมจะเป็นที่อยู่ของปลา ก็ไม่มีคลองหนองบึงที่เก็บน้ำเหมือนภาคกลาง ปลาจึงไม่มีมาก และนกบางชนิดสัตว์บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้ว ตามกฎของธรรมชาติและ การเบียดเบียนสัตว์ของมนุษย์เราในยุคปัจจุบัน

ดาชาติภาคอีสาน

มหาชาติอีสานมีการพรรณาสัตว์กับสัตว์น้ำ และนกทั้งหลายคล้ายกับมหาชาติภาคเหนือ ต่างแต่ชื่อสัตว์ตามภาษาถิ่นเท่านั้น เป็นที่มาสั่งเกตว่ากล่าวถึงปลา น้อยมาก คือ

มีทั้งปลากบและปลาปาก

ปลาสะนากและปลาตะเพียนไฟ

มังกรไปแกมค้อ ปลาค้ากอเต็มสระ นั้นแคนา¹

ที่ทวีภาคอีสานกล่าวไว้เพียงชนิดน้อย ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศเหมือนกัน เนื่องด้วยอีสานมีแม่น้ำ ลำคลองไม่มาก ทั้งอยู่ลึกกว่าระดับดินบนที่ราบสูงมาก หนองบึงต่าง ๆ ก็แห้งขอดในฤดูแล้ง จึงไม่มี ปลาชุกชุมเหมือนภาคกลางและภาคใต้ กวีกล่าวตามที่ตนได้พบเห็นเท่านั้น จึงไม่มีความวิจิตรพิสดาร เติงอย่างใด

การพรรณาสัตว์ 4 เท้า

สัตว์ 4 เท้าของมหาชาติอีสาน กวีพรรณานความเหมือนของภาคเหนือ มีชื่อสัตว์แตกต่างกัน ออกไปบ้าง ดังนี้

ราชสีห์ เสือโคร่งคืนลายแสง (ลายพาดกลอน) นางยักษิณี ช้าง ทวยเอนแก (ลิงลม)

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "มหาพน" ตำนานมหาชาติ. หน้า 7.

อึ้งเห็น ษะมคเซียง ละมั้ง ฟานคำ ฟานแดง (อึ้งเก้งสี่คำ เข้าใจว่าเป็นนมเสร็จ) หมูป่า เม่น
หมาใน ษะนี้ ลิง กาง ฟังพอน บาง กระจอก หมาจิ้งจอก และหมาแดง (หมาใน) เอ็นแรงเอ็นร่าง
วัวลาน (ลานเพราะวัวแดง) ระเหยหลวง (วัวดำ) กวายเป็น แรด ษะมีคำ เตื่อเซี้ยว เตื่อคาย
(เตื่อคาว) กระจาย กระจอน (ฟังพอน) กระจเตอ อึ้งเห็น กาง กระจเด็น ซึ่งสี่ตัวมางชนิดนี้ไม่มีผู้
รู้จัก เพราะสูญพันธุ์ไปแล้วแม่จะสอบถามคนภาคอีสานเองก็ตาม

การพรรณานก

กวีภาคอีสานกล่าวถึงนกไว้มากเช่นเดียวกับภาคเหนือ ทั้งนี้เพราะภูมิประเทศมีดักและ
ใกล้เคียง คือ เป็นป่าเป็นเขามิได้เบญจพรรณมากมายหลายชนิด ทั้งไม้ดอกและไม้ผล ย่อมเป็นที่
อาศัยพวกนกทั้งหลายเป็นนิตย์ มีชื่อแตกต่างกัน ดังนี้

แสงเฮฮอนบินสูง (อึ้งแรง) นกยูงอาอนหาคู

ไก่เถื่อน นกขุม นกกด นกจิ้งเวียน นกจอกฟ้า นกตัว (กระจตัว) นกอินทรี ย่างขาว
นกเขาเตี้ย นกกระจั้น นกแค่นวด (ตอยกนิวด) นกเขียน นกเหยี่ยววอก นกค้อนหอย นกประชิด
นกกระหา นกคัมแค นกเขียน (กระจเวียน) นกแขงยว นกเอี้ยง นกคังกา นกแวงเต่า นกแจนแวน
(แอนจน) นกกรัก นกอำพาม นกกรวิก นกเค่า นกแกง นกขุม นกคอกาน หานป่า นกทะเลลุ่ม
(ตะกรุ่น) นกเป็ด นกคชอด นกขม้น นกเป็ดไฟ นกหัสดีลิงค์ นกกระจจอก นกเจ้า

สัตว์ทั้งหลายที่กล่าวมานี้ปรากฏอยู่ในมหานาคี ผู้วิจัยนำมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นว่า
การพรรณานกสถานที่ของกวีแต่ละภาคนั้น อาศัยกฎเกณฑ์สิ่งแวดล้อมของธรรมชาติเป็นเกณฑ์ใน
การ แต่ง จึงมีลีลาภาษาและชื่อผิดแตกต่างกันไปตามสิ่งแวดล้อม ภาคไหนอะไรมากก็กล่าวมาก ภาค
ไหนมีน้อยกวีไม่กล่าวถึงก็มี เช่น การพรรณาสัตว์ในบทสาขาคีภาคใต้ เป็นต้น ดังนั้นการเปรียบเทียบ
เทียบสถานที่และนามของละครจึงทราบโดยช่วยการศึกษาว่า อะไรมีหรือไม่มีทั้งเห็นความแตกต่าง
ของภาษาที่ไพเราะ

3. สถานที่อยู่อาศัย เช่นปราสาทราชวังที่เกี่ยวของด้วย สถาปัตยกรรมจิตรกรรม และ
ประติมากรรม

การวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานที่ประทับของตัวละครในเรื่องเวสสันดร มหาชาติ ฉบับภาค
กลาง ภาคใต้และอีสาน ไม่มีอะไรที่น่าสนใจมากนัก คือกล่าวไว้มืดๆ ไม่ได้ไม่ปรากฏความ
งามในแง่สถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรมได้อย่างชัดเจน ตัวอย่าง

1 ท้าวเชอภัทรพระกรุณาให้ตกแต่งนคเรศ	เหมือนทิพนิเวศที่สุราดิยมโหฬาร
ให้ทรงสิวิภากาประดัย	เป็นสีแสงสุวรรณงามวิบระยับตา ¹
2 เส็ด สติตแทนบรรพหาไสยาลัน	ในปราสาทรัตนพิมานทอง ²
มโนนี้ก็จะหักนากรุงธานี	เวียงวังทั้งปรางศรี
แห่งพระบิฑูราชมมาตุรา	
ว่าเจ้าจงบุญบุรี	ปรางค์ปราสาทรัตนมณี
อันแสนสนุกกริหารมย์	
กรุงกบฏริยพระองค์คัลลอุคม	ประกอบไปค้วยแสนสาวสนน
ก็กรมย์รินชื่นใจ ³	

มหาชาติของอีสานกล่าวเรื่องราวประลาหาราชวังของกบฏริยไว้น้อยมาก ดังตัวอย่าง

โยธาหลายคับคั่ง	สพรั่งพร้อมเหลือหลาย
เสด็จไปเคียรคาน	ยังพระยาค (บุรยาค) คล้ายคลาไป
สู่เวียงชัยเมืองใหม่	สนุกมากไซ้สามาแย้
มีขอมงสะลาย	ห่อใหญ่ตั้งบายยัง

¹ กรมศิลปากร "หีบพานต์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 18.

² กรมศิลปากร "หิมพานต์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 20.

³ วัดมณีมาวาส "ทานกัณฑ์" พระมหาชาดก. หน้า 55.

3. สถานที่อยู่อาศัย เช่นปราสาทราชวังที่เกี่ยวของควย สถาปัตยกรรมจิตรกรรม และ
ประติมากรรม

การวิเคราะห์เกี่ยวกับสถานที่ประทับของตัวละครในเรื่องเวสสันดร มหาชาติ ฉบับภาค
กลาง ภาคใต้และอีสาน ไม่มีอะไรที่น่าศึกษามากนัก คือกล่าวไว้ไม่ชัดเจน ทำให้ไม่ปรากฏความ
งามในแง่สถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรมได้อย่างชัดเจน ตัวอย่าง

1	ท้าวเชอแก้วทรงพระกรุณาให้ตกแตงนคเรศ
ให้ทรงสิวิกาภาประทับ	เหมือนทิพนิเวศบุรุษราชสมบัติ
เป็นสีแสงสุวรรณวาววับระยับตา ¹
2	แต่ดี สติคนแถมบรรณาไสยาสน์
มโนนี้ก็จะหักแกกรุงธานี	ในปราสาทรัตนพิมานทอง ²
เวียงวังทั้งปรากฏศรี
	แห่งพระบิตูราชมาตุรา
ว่าเจ้าจงบุญรี	ปรากฏปราสาทรัตนมณี
	อันแสนสนุกกริ้วทวรมัย
กรุงกนิศริย์พระองค์โคอันอุดม	ประกอบไปค้วยแสนสาวสนน
	ก็กรมย์รื่นชื่นดูใจ ³	

มหาชาติของอีสานกล่าวเรื่องราวประดาพระราชวังของกษัตริย์ไว้น้อยมาก ดังตัวอย่าง

โยธาหลายคับคั่ง	สพรั่งพร้อมเหลือหลาย
เสด็จไปเคียรดา	ยังพระยาต (บุรยาต) คล้ายคลาไป
ผู้เวียงชัยเมืองใหม่	สนุกมากไซ้สามานย์
มีขอมงสะลาย	ห่อใหญ่ตั้งยายยัง

1 กรมศิลปากร "หิมพานต์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 18.

2 กรมศิลปากร "หิมพานต์" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 20.

3 วัดมณีมาวาส "ทานกัณฑ์" พระมหาชาดก. หน้า 55.

อันพิจิตรจินาค่ายแก้ว 7 สิ่ง
 ฉิวจะนับสองแขงควยลงฝั่ง
 คุต่ายลาดเคียงกัน
 เทยออกชอกทงทวาร ¹.

ของ เมืองมิ่ง เกิดภัยสมภาร
 ในแก้งอิงภาค
 กำแพงชั้น 16 คอก

ออกความ

โยธาทหารคัมภีร์สังฆะพรังพร้อมมากมาย เสด็จไปเคียรคานควยการบูรยาทร เขาสูเมือง
 หญ มีจอชงขวัญวัดไสว มีโรงเรือนใหญ่ที่ไพจิตรควยแก้ว 7 ประการ เกิดขึ้นควยพระราชสมภาร
 กำแพงวังเสมอกันกับประตู สูงถึง 16 คอกทุกคอก

หาชาติลานนาไทย

ในการพรรณนาเกี่ยวกับปราสาทราชวัง กวีภาคเหนือได้สอดแทรกไว้เป็นจินตนาการ
 ของพระเวสสันดรในคราวที่ทรงรำพันตอนพระนางปัทมิสวลวิมลวิสุตยาฯ พรรณนาเรือนยอดที่จะวาง
 ระศพของพระนางมัทรีไว้อย่างวิจิตรพิสดาร เปรียบพร้อมไปควยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรม
 ระติมากรรม และวิตรกรรมอย่างสมบูรณ์ แม้นในมหาชาติของอีสานจกกล่าวไว้ทำนองเดียวกันนี้
 ไม่วิจิตรพิสดารและสมบูรณ์เท่ามหาชาติลานนาไทย ดังข้อความต่อไปนี้

สถาปัตยกรรม

กูราบางมัทรีศรีสะอาด
 และมิ่งขางมาต่ายจาก
 กุพิจักหื้อเพื่อนสร้างวิมานปราสาท
 แต่งแผนเรือนนอนเหนือแผน
 บ่องรูชีสลอด
 เจือแผ่นวางลาดเลื่อน

ฟองวาสองราไค้เสวยราด เมืองขวาง
 วิวิตรากสันดาน
 งามสะอาดบวร
 แทบทองแทนประตู
 ใ้สอดรอดขวัดขวาง
 บั้ชชคคาลัยเคลื่อนไปมา

¹ ศ.ธรรมภักดิ์ "นครกัมภ์" ลำนมหาชาติ. หน้า 12.

อันช่างไม้หากฤษนาตกแดง
 คืบเจ็ววางทงทิด
 เสาชอมงามถอยถึ
 เบงฉะพาดขันชัคไซ
 ค้งยองปีและกาวว่า

ทุกที่แห่งท่ากลาง
 งามประณีตโสภณ
 หุงคำที่ขึงมัน
 ชายหลวงใสมุงคิ
 แคมุชหน้าออกทุกกาย ¹

(คุกรมัทรีศรีสะอาด ถ้าหากเราทั้งสองยังเสวยราชสมบัติใน เมืองอิทฺยและนองมาตาย
 ขณะนี้ พี่จะให้เขาสร้างวิมานปราสาทที่สวยงามพิลากรอย่าง โดยทำเป็นแม่เรือนนอนกับพี่แผ่นดิน
 จะไม่รู้สติเพื่อ วางคานและรอด ปูกระดานลาดเรียบไม่ให้ขยับเขยื้อนไปมา ตามที่ช่างจะ
 วกกำหนดครวณาไว้ ท่ามกลางเป็นที่สวยงามวางหีบพระศพที่สวยงามประณีต ระหว่างเสาชอมที่
 งามเรียงกันจรดเพดานมีค้ำยันไขว้ไปมา ตลอดเชิงชายมียอดไฉไลขึ้นไปข้างบนแห่งปราสาทจตุรมุข)

ประติมากรรมและจิตรกรรม

การบรรยายเกี่ยวกับประติมากรรมและจิตรกรรมคลุกเคล้ากันไป ถ้าศึกษาภาณานาถินจน
 เข้าใจศัพท์และความหมายจะรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งที่ไพเราะอย่างยิ่ง ทั้งได้เห็นภาพพจน์แห่งวิมาน
 ปราสาทเรือนยอดเป็นอย่างดี ตัวอย่าง

ประคัมคำแดงลายกานกาว
 ชะบานโบขันแนวรีต
 ลายคอกดวงเกี้ยวกอด
 เสาชอมประคัมควยแก้ว
 พองพายแสดงควยโกฏ
 ประคัมควยแก้วมีทั้งแห่ง

เหลื่อมมะบายมีวรรณ
 จักห่อซางแกมซี่คลายดวง
 ปี่เขอสอดมินตอม
 เรืองอรามแล้วควยกำแดง
 งามวิโรจน์รังสี
 ทั้งสี่แจจตุรา

¹ พระธรรมราชานุวัตร "มัทรี" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 23.

รูปเขาคายันก้อยเดี่ยว
งามบรรณแจลม
ทั้งรูปกิริแอนพอน
ถือรูปฝังดวงออก

คืนจับเรียบประณมกร
ลายทางแถมศรรพูนมี
รูปกิริทรหอนตามหลัง
กึ่งกานออกเฟิงพาว ฯลฯ¹

ประดับดอกไม้สีแดง คำลดับกัน เลื่อมระววยส่งแสงสี ดอกไม้วิมานเรียงเป็นระเบียบ พืชให้
นางวาครูปมังกร เกาะเกี่ยวเครือดอกไม้ ฝ้ายสีอ แมลงปอบินวอนคอมไปมา เจ้าจอมประดับด้วย
ทันะพลอยสีต่าง ๆ สดับกันเหลืองอร่ามควยทองคำ ปีกีแพรวพรายควยโกฏิสวยงามคังแสงสีแห่ง
เกามณี ทั้งสี่ด้านทำรูปเทพคายน เรียงรายประณมมีหน้าแฉลมสดสวยลวดลายจิตรกรรม
การมีทุกขานี้ทั้งรูป กิริราพอน มีกิริทรรายราตามหลัง ถัดดอกไม้กึ่งกานแยกออกไปอย่างสวยงาม)

ในลวดลายจิตรกรรมนั้น การแถมหรือการวาด ประกอบด้วยรูปดวงดาวและอากาศ รูป
มมคกลงกลางหา รูปนางสาวประดับสร้อย รูปนาคบาทกรอบปราสาท เครื่องแก้วศิข รูปสิงห์โต
มายเมียงตัวเมีย รูปหมา หมี รูปป่าและถ้ำเขา รูปกรุฑและมังกร รูปมาอิศกรและรูปช่างทรง
ปั่วควายและโคอุสุภราช รูปนกจากพราศและหงสา รูปเนื้อเดินไปตามชาย รูปรางน้ำ รูปเสื่อ
ครงทั้งกระต่าย กระแต รูปนกกระเรียนเมียงมายหักคี่คิงก์ นกอิงาลิงและการเวก นกแขกเต้า
ปจูรี งูเงี้ยว ทั้งสัตว์พวกนักษิ บางคางชะนี นกกระทา กาบ่า กาบ่า รูปไก่อหยอง และเป็ด นก
าลาบกุเหว่า นกเขาและนกงุม และรูปสาวงามที่ชายจับแกมประโลมใจ ปราสาทแก้วแววยุ่งนั้น
ประดับด้วยประติมากรรม และจิตรกรรมหลายหลากนาคูนาชม

การที่กวีนำเอางานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมของลานนาไทยมาออกใ
ว้ในมหาชาติเช่นนี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีและศิลปะเป็นอันมาก เพราะการทำปราสาท
เรือนโสตพของภาคเหนือสำหรับเจ้านายพระสงฆ์ และผู้มีอันจะกินในปัจจุบันนี้ก็อาศัยแผนแบบที่กวี
คพรรณนาแจจแจ้งไว้นั้นเอง เป็นครูแบบทแห่งการกระทำทุกครั้ง มหาชาติกัฉ์ฉังตรีของลานนาไทย
งเป็นเหมือนนายช่างสถาปนิก มีฉันทศิลป์และจิตรกรรม ที่ปรึกษาางานก่อสร้างของช่างลานนาไทยทั่วไป

¹ พระธรรมราชานุวัตร "มัทรี" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 24.

จ. สิ่งละทองจากสังกมและอนุภาค

1. คติธรรมคำพังเพยที่ปรากฏในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าทุกฉบับ

แล้ว พบความหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางมีคำพังเพยมากที่สุด ส่วนมหาชาติภาคใต้ ภาคเหนือ และอีสานก็มีคำพังเพยคติธรรมอยู่เหมือนกัน แต่ไม่ตรงกันกับของภาคกลาง ผู้วิจัยเชื่อว่าวิถีที่ต่าง
หาชาติของแต่ละภาคเห็นว่าตอนไหน เหมาะสมจะสอดแทรกคติธรรมคำพังเพยในถิ่นของตนเองไป
แทรกเข้าพื้นที่ ซ่อนซ่อนอยู่กับพื้นฐานของทางวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย ผู้วิจัยจะนำเอาคติธรรมคำพังเพย
มหาชาติภาคต่าง ๆ มาแสดงเพื่อเปรียบเทียบกันดังต่อไปนี้

หาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

ในกัณฑ์หมื่นพานต์ พระนางมัทรีทูลพระเจ้าสุทนต์ในการที่จะขอตามเสด็จไปกับพระเวสสันดร

ว่า ถ้าไม่ยอมให้ไปพระนางจะทรงกระทำอย่างนี้

ขามัทรีจะก่อไฟใหญ่โรจน์โคกเข้าตาย

ามัทรีสาแต่เมื่อยามสุข

แต่จะรันทวยอยู่ในนบุรี

เห็นจะดีกว่าอยู่เป็นม่ายให้คนเขานินทา

แต่เมื่อถึงยามทุกข์สีไม่ทุกข์ด้วย

จะขอตามเสด็จจรลีไปสู่นายกเมื่อยามจน

นทานกัณฑ์ พระนางมัทรีทูลขอกลับโทษพระเวสสันดรทรง เปรียบเทียบถ้อยคำต่อไปนี้

1. ควยข้างตนเมงคดขวัญเมือง

ะหาลูกคังดวงใจนี้ยากนัก

2. เหมือนหนึ่งไข่มวงวันเป็ด

ะเหลืองหลนตกตามกันหยอม ๆ

3. มีบุญเขาก็จะวิ่งเข้ามาเป็นข้า

ผ่าป้อยขอสอพพลอยทุกคำ เขา

4. คังราชหงส์ปีกหักตกปลักหนอง

บุญหลังยังรุ่งเรืองงหาได้

คังดวงวิเชียรจักราราช

ทรงสุคนธรสอันหอมหวาน

ไม้พิกงยศอยกขอสอยให้เสียวเส้น

พึ่งพระเควเคราได้ไร่สอย

ยามเมื่อเพลิงปล้ำ เขาก็จะช่วยกันกระหน่ำ

ข้าขอมรัก

กาแกก็จะแซงของเขาสาวไส้

พระนางมัทรีกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงสุโขทัยในเชิงกระทงกระเทียมว่า

1. ค่ายพระราชสามีสักใคร่ใคร เขาจะอินัง ลูกจะนอนลอยนวลอยู่ในวังมิบังควร
ประชาชนนั้จะชวนกันสรวลแซ
2. จะให้ลูกนี้ยอมอยู่ในเวียงชัยไอศวรรย์ พระองค์จงฝากพันให้เป็นที่
นั้นแหละมัทรีจะไม่ได้ไปกามฉั่ว จะจงจำทั้เหตุการณ์ตัวก็กงจะหลบลี้
3. ซิ่นชื่อว่าบุตร เป็นที่ลูกแสนเสนาหา ถึงจะชั่วช้าประการใดใจสามารถ
เป็นเสี้ยนหนามเมียบประหาราฎการควรห้ามเฝ้า จะตัดจากลูกเต้านั้นไม่ขาด
4. ทรงเปรียบพระโอรสชาติขี้มเป็นเหมือนลูกอสรพิบ คงจะทำความยุ่งยากแก่พระอัยกา
เหมือนพระบิดาของพระองค์ว่า "ว่าสุกรีจะไรซึ่งพิมเข้ยา"
5. เปรียบเทียบว่าทั้ง 4 กษัตริย์คำข่าไม่ถวรจะอยู่ในวังต่อไปได้เหมือนกาเข้าอยู่กับ
ฝูงหงส์ว่า

อย่าใฝ่สูงได้เกินศักดิ์ไชสุริยวงค์
ชูกรมีกำลังเพยมากที่สุกนิมนาเวศสันครชาคก

โกลีกาหรือจะเฝ้าเข้าฝูงหงส์ไชพงศ์พันธุ
พราหมณ์และนางพราหมณีผูกกับชูกรกว่า
ของนั้นมันจะหนีไปไหน
เสมีอนหนึ่งของท่านหายมีที่ไว้
ยอมยอมเสียคำไปก่อนนั้นแหละจึงจะไก่ออม
มีทองนั้นหรือจะไรแหวน
มีไม่มีไคปลุกเรืองาม

1. เสมีอนหนึ่งเกี่ยวนหักลงกับที่
เสียหนึ่งปิ้งให้บานไปจะไคสอง
ก็กงจะให้ไม่ได้เคื่อกรอน
2. ท่านว่ามิเงินนั้นหรือจะไรของ
3. จริงหนอเขาวามีเงินมี เองนั้นพูดไค

กวีได้เปรียบเทียบพฤติกรรมของชูกรตอนที่ได้นางอมิตตาเป็นภรรยาว่า

พรุทธิโคเคาเฝ้าชราจร ครั้นและว่าเห็นเหยื่อหย่าออนออกโอส โอนจัว

คะอนละลานแลบเลียชีวหาหูหางระเหิดหัน

นางพราหมณีทั้งหลายประชุมกันไปคากคาวว่า นางอมิตตา

1. แม่เฒ่าจะลองเล็บเล็บเจ้าในวันนี้
2. ใคร เขาจะเอาอย่างเยี่ยงมันอีชนนุก มันอีสุกกอนทาม

3. นี่แม่จะไม่ขายหน้าหรือจะมาเป็นกระดือเสี้ยพงศ์ จะมารักเหากว่าผมจะบารักสมกว่าน้ำ
จะมารักต่ำกว่าเรือจะมารักเดือนยิ่งกว่าตะวัน แม่จะมารักออเฒ่านี้ยิ่งกว่าตัวเรา

พรหมณัฐชกพุกชมชูชาวเมืองสี่พีว่า
จะรักขอมสามเส้าสอบก้นควมววยหมัก
หักกันลองแกสักตั้ง

อันกูนี้ถึงแกก็แกหัก

พรานเจตบุตรชูชกตอนพบกันในป่าว่า
อายเชื้อเฒ่าจำศีลโกรเดยจะรูเกศ
เท่าเที่ยวแหยของสับปลา

ท่าเสแสร้งขนออกคังวานกยางกรอกหลอกชิมเงา

พรหมณัฐชกกล่าวพรานเจตบุตรจะยิงจึงพูดยืนยันว่า
1. เจ้าเวตบุตรจงหยุดก่อน

จะมาคุ้ยเคื้อครอนตำร่องแรก

อย่าหาว่าบักมันบักแกกตอไม้คิค

2. ถ้าใครฆ่ากูให้สิ้นชีวิตวายชีวาตม์

เจ้าชัวโกตฤาตย์บั้งนั้น

กัณฑ์มาร พระราชาลิเกมหา น้อยพระทัยตัดพ่อพระเวสสันดรว่า กำพรวาแบหอสบายใจได้บาง

ยกกำพรวาพอไม่มีหวังสิ่งใดเลย

กุมารกุมารีใครไรนี้ราคปรากพอยังแต่แม่ผู้เดียว ก็พอแลพอเหลือวชื่อว่าอยู่พร้อมทั้งบิดามารดา

รกรผู้ใดไรนี้ราคปรากจากแม่ยังแต่พอยู่เดียว

ก็เปลี่ยวเปล่าใดชื่อว่าสูญสิ้นทั้งบิดามารดา

ถึงจะประโลมเลี้ยงรักษาเขาก็ไม่ถึงใจ

ถึงจะได้ทุกขภัยสักร้อยสิ่ง

นบิตาแล้วก็นิ่งใดไม่นำพา

กัณฑ์มัทรี พระนางมัทรีเสร้างสดพระทัยตอนไ้รับการปริภาษจากพระเวสสันดรมีอุปมาว่า

1. คังเอาเหล็กแดงมาแทงใจให้เจ็บจิตนี้เหลือทน อุปมาเหมือนคนไขหนักแล้วมีหน้า

งแพทย์เอายาพิษมาวางฆ่าให้เวทนา

2. อุปมาเหมือนหนึ่งพดกบาดคาวัลย์

ยอมจะอาศัยญลงเพราะลูกเป็นแท้เพียง

กัณฑ์มหาธา พระชาลิกรามมังคมหุตให้พระเจ้ากรุงสัญชัยว่า ไม่ทรงเสนาหาพระราชบิดา
ของพระองค์ควา

1. ธรรมดาว่าสรรพอนันตนิกรสัตว์	บังเกิดในโลกโอบสงสารวิภูอันเวียนวาย
ของเล่นหาในบุครชิตานี้ไม่ว่ายวายถวนทุกคน	แต่พระปู้คือพระกมลไม่เอื้อเอื้อ
2. ซึ่งทรงพระกรุณาจะให้ชาตินี้ออกไป	เกลือกจะทรงเคลือบแคลงระแวงว่าเป็น
รับเสด็จ	ความเท็จไม่เชื่อฟัง

อันคำเด็กนี้หรือผู้ใหญ่ใครจะหวังเอาเป็นสัตย์จริง

คำตั้งเพยและคติธรรมในมหาชาติภาคใต้

กัณฑ์พิมพ์านต์ พระเวสสันดรทรงเตือนพระนางมัทรี ว่า

ท้าวทรีสุวาเสา ไชยกระนั้นคอกเจ้า ชวนชวายอนุกุล ทำบุญทำทาน ผู้ยากทั้งสกุล

พรหมอภฤตยากร ผู้เป็นสัมมา

ทรงศีลสังวร ภูษณกรรมกำสอน ชินเทสิตา มั่นแมนแกนสาร ละเบี่ยงอาตมา จรชามนารา

พระสมุทรกัณการ

พระนางผู้สีกิรามมังคมหุตขอภักโยไทพระเวสสันดรต่อพระเจ้ากรุงสัญชัย ว่า

คือคังรวงผึ้งรอนหา แม่ไขรักษา

จะเกิดอุบาทศาสดรสูญ

ภูมินทรพรอบสิ้นบริบูรณ์ ญาติวังศ์สกุล

คังนี้ก็ยากนักหนา

เปรียบคังรุกชชาติอัมพา ทรงผลผลา

ยามสุกตกกลดามัฐพี

ฝูงสัตว์รับทานสะควกคิ ดุจพระบุรี

อันไร้พระญาติวังศ์

มานฟ้าอย่าเหือกนหลง หมั่นแกลงยุยง

จะให้ไน้ร เทควงศา

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาฯ สตอบพระนางบุสดีไปว่า

ตอบพระเสาวนีย์ไปพลัน

โองการคือทัน-

ชาคชหอนหกหายงา

ภูตักเสี้ยนตามเวร

กษัตริย์ศรีสวรรค์

แล้วจกจกคืบทำไฉน

พระปณิธานของพระนางมัทรีที่จะขอตามเสด็จพระเวสสันดร ว่า

ในเอกมัทรีหมาย

แมนยากไร้จะขอสู

กายตามคิกพระภู-

วนาถเนื่อนรินทร

ยามสุขขิตวิวมสุข

แสนสนุกสโมสร

ยามเมื่อมีทุกขรอน

กอนใจครากออกหากหนี

กัณฑ์ชูชก พราหมณ์กล่าวคำกำหราบเจตบุตร ว่า

ตัวเราแมนาทรวาตาย

หอนดาหายลาย

เล่นพิศม์วารินทร

กิตติศัพท์ดาหัวธรณิน

รู้ถึงภูมินทร์

กรุงศรีอยุธยา

จกให้สืบสวนพิจารณา

เอาผู้เขนฆา

พราหมณ์ผู้ถือรับสั่ง

กัณฑ์ทศมาฯ พระเวสตนครทรงปลอบโยนพระทัยพระโอรส-ธิดา ก่อนจะประทานแก่

พราหมณ์ชูชก ว่า

ธรรมควานกบุง

ยอมมีแวงไม่เสียศรี

ชาติหนามใครเลี้ยง (ทำให้แหลม) มี

สองเจ้านี้คู่กัน

พระราชดำริ ทักพ่อพระเวสสันดรถึงความ เป็นลูกกำพร้าที่ไม่ได้รับการ เหลียวแล ว่า

ดูรามระนอง ผู้เขากล่าวพร่อง บรรยายแทนดัง ว่าเด็กผู้ใด พ่อตายแมียัง เด็กนั้นเสียนั่ง
ยังพรอมสยาย

มีแต่บิดา ก็เฝ้าชื่อว่า กำร่าสองฝ่าย เสมือนหนึ่งอกเรา ฟัน้องสองชาย อ่ายากยากร้าย
โศกความทุกข์ทน

กำลังเพยและคติธรรมในมหาชาติภาคเหนือ

กัณโหมสวนศุ พระนางมีตรีกราบทูลพระ เวสสันดรถึงการขอตามเสด็จไปอยู่มิพานต์
ด้วยมีความหวัง เพยที่ซาบซึ้งกินใจว่า

กิริยาอันช้าตายกับบาทเจ้า	แควรคี่ควาร้อยเท่าพันที
อันมีชีวิตอันใดพลัดพราก	จากพระบาทเจ้าบุญใส
ซาจกที่ห่อเพิ่มคั่งไฟกองใหญ่	จักป่าวตกใสกองไฟ
แมขวางเผือกตัวอยู่ในป่า	เจียรยอมไป เป็นเพื่อนล่าด้วยข้างสาร

(กิริยาที่หมอมั่นตายกับพระองค์ ประเสริฐตั้งร้อยเท่าพันเท่ากว่าการพลัดพรากจากพระองค์ หมอบนใจ
จะไหนกองไฟใหญ่แล้วกระโจนเข้าไปตายเสียดีกว่ากรรมคาข้างพังทั้งหลาย ยังเป็นเพื่อนกับข้างพลาย)

กัณเทพานกัณท์ พระนางผู้สื่กรายบังคมทูลพร~ เจ้ากรุงสุยชัย เพื่อขอพระราชทานอภัยไทย
พระเวสสันดร มีข้อความตรงกันกับ เวสสันดร ซากกของภาคกลางและภาคใต้ว่า

รวงเผิงอันตำแม่เป็นแหลมอัน แก่เฝ้าแหงมได้	คนเข้าใกล้เอากินง่ายสันใด
อันนี้ไม่มวงกันใดเป็นลูก	หากนรักษาบได้
เจียรยอม เป็นสาชารณแก่คนสันใด	บ้างเมืองแห่งมหาราชเจ้า

จักเป็นสาชารณแก่ท้าวพระยาทั้งหลายต่างประ-เทศ

(รวงผึ้งที่ตัวอ่อนแต่ไม่มีแม่เฝ้ารักษา คนก็เข้าไปเอามากินได้ง่ายสันใด ไม่มวงมีลูกนลหากนเฝ้าแหง
ไม่ได้ ย่อมเป็นสาชารณะสันใด บ้างเมือง รวงทูลกระหม่อมก็จะ เป็นสาชารณะแก่ท้าวพระยาต่าง
ประเทศนั้นนั้น)

สองเฟิงเพงอยากเข้า

ไฉจ๊กม้าย้อนเข้าหื้อลูกกุกิน น้ราหผอ

(ขณะน้พราหมณ์ใจคำมาทำกำจ้คูกุกูกุท่อน้ำกู คูกุข่าทาศีใน เรือน เบี้ย ทรายอาทิตย์

ก็ยอแสงกำลงแล้ว ลูกรักทั้งสองของกุกุหัวขาว ใคร เล่าจะ เอาชาวปอนลูกกินหนอ)

พระชาติกุมารตัดพ้อพระเวสสันดร ซึ่งขอกความคล้ายคลึงกันกับมหาชาติภาคกลางและภาคใต้ และอีกอัน
ขอกความนี้ก็ลงได้มาจากพระบาลีเดิมเหมือนกัน ของภาคเหนือเป็นดังนี้

คนทั้งหลายในโลกสงสาร
ว่าแม่เนื้อคนแห่งกุมาร กุมารศรีหนุ่มน้อยคนใดโดยอยู่ไกล
เทาายังแต่พอกนเทาอื่น
เหตุว่าไคพลัดแม่แกวผู้มีใจอินคูลูกเต่า
คำอันอื่นใดโลกาไว้

ก็ยังกล่าวตำนานไว้ว่าจะใจสืบสายมา
คืออาไคพลัดพรากฤาตายไป
แม่มมีชีวิตก็เสมอตายแล้ว
พอ เป็นเวากับอินคูลูก
ก็มาไคแกสลงรา นี้แล

(คนทั้งหลายในสังสาร วัฏนี้กล่าวสืบสายกันมาเสมอ ๆ ว่า แม่กุมารกุมารคนใดตายเสีย
แล้ว เหลือพ่อแควยุเคียวก็เสมอเหมือนว่า กุมารกุมารนั้นตายควย เพราะพอไม่รักกรุณาเหมือนแม่
ของตน)

กัมหมัตรี พระเวสสันดรทรงใส่ความพระนางนัตรี เพื่อให้ทรงลืมลูกทั้งสองไคตรีศคำ
พังเพยนี้ ซึ่งปรากฏในมหาชาติลานนาไทยและอีสาน ไม่ปรากฏในมหาชาติภาคกลางและภาคใต้
ดังขอกความต่อไปนี้

มีงนางจุงมานี้
ยังคำภายหลังอันคนเล่าไว้
ช่างพังจักหนีเสียเถื่อน
แกวคนชายหื้อ เร็วร่ารู้
ราชสีห์จักหนีเสียกอย
ปลาจักหนีเสียน้ำ
กรมน์จักหนีเสียกรู

กุกุกับอกซี้ไคมีงสัง
กุกุกับอกไคมีงพัง
ก็เพราะช่างผู้เพื่อนมีหลาย
เมียมมีฐักก็เพราะตัวใจดี
ก็เพราะกอยอันนั้นมึรูปเปลี่ยวปากเก่า
ก็เพราะน้ำอันนั้นมึเปือกม
เพราะครุอันนั้นไค

นกจักหนีเสียต้นไม้	ก็เพราะต้นไม้ไม่มีลูกหวางหลาย
กวางทรายจักหนีเสียเหล่า	ก็เพราะเสียโครงเผาไต้เที่ยววง
ราชหงส์จักหนีเสียสระ	ก็เพราะสระอันนั้นมีดอกบัว
ยิงจักหนีเสียนิ้ว	ก็เพราะนิ้วชี้ไว้
หาเช่าของไม่ได้	ยิงร้ายหากคู่แกลน

(เขอลงมาที่นี้ฉันจะชี้แจงให้ มีคำคนแถกก่อนเขาเล่าไว้ ฉันจะบอกให้ฟัง ช่างฟังจะหนี จากปากก็เพราะไม่มีช่างพลายอยู่เป็นเพื่อน ขาชาตรีทั้งหลายควรรู้ไว้เมื่อยมีชู้ก็เพราะตัวใจก็เกินไป ราชสีห์จักหนีจากถ้ำ ก็เพราะถ้ำนั้นไม่มีปล่อง เปลี่ยว ปลาจะจากน้ำเพราะไม่มีเปอะตม สมณะจักหนี คุกรู้ก็เพราะคุคนั้นโง่ นกจะจากต้นไม้ เพราะไม้นั้นไม่มีลูกผล กวางทรายจักหนีจากปากก็เพราะถูก เสียโครงแถไลตาม ราชหงส์จักหนีจากสระเพราะสระนั้นไม่มีบัว ขรรคมดาบหญิงจะจากตัวก็ตัวเป็น คนยากไร้หาข้าวของไม่ได้ หญิงทั้งหลายจึงคูหมื่นคู่แกลน)

คำพังเพยและกถิขรรมนในมหาชาติภาคอีสาน

ความจริงโครงวางและเนื้อความ ตลอดถึงคำพังเพยกถิขรรมต่าง ๆ นั้น มหาชาติอีสาน มีความคล้ายคลึงกับมหาชาติลานนามาก เพราะอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

กัณท์หิมพานต์ พระนางมัทรีขอตามเสด็จพระเวสสันดร ไปสู่ป่าหิมพานต์ ก็มีข้อความคล้ายกับ มหาชาติภาคเหนือที่ว่า

อันว่าแม่ขางสารตัวคะเนนไปป่า ก็ไปตามคชสารตัวประเสริฐอันตร เดินไปที่อ่าบและบ่ยาบ ทรอกห้วยไหลเขาที่ไค้ก็ตาม

ทานกัณท์ ตอนที่พระนางมัทรีทูลพระเจ้ากรุงสัณชัยเป็นถ้อยคำไพเราะ เป็นคติเตือนใจ ของหญิงและไม่ปรากฏในมหาชาติฉบับอื่น ๆ แม่แถของภาคเหนือก็ตาม ข้อความดังนี้

ข้ามัทรินมีให้ตัวคถอยชา	เป็นกำพร้าพรากพอยาม
ข้าขอตามจงไค้	ในป่าไม้คองคอน
แผนว่าตัวชาตาย	ข้าจักตายจงไค้

ในป่าไม้หินผา
ข้า้กับของเป็นธู
ข้า้ขอไปตามบาท

แมนว่าแมนคินหนาบแตกเป็นของ
คั้นว่าเห็นผิวอยู่ฉันโค
บคอยคาคล็กยาม

(หมอบฉันม้ทรไม่ยอมให้พระสวามีตกค้ำเป็นกำพราแม่เตยามเดียว ขอไปตามจงโคไ้ในป่าใหญ่พงพี แมนว่าพระสวามีสิ้นพระชนม์ก็จะขอตายตามในป่าหินผานั้นเอง แมนแมนคินจะไม่แตกออกเป็นของโง่ไป ข้า้จะขอเจาะบังให้เป็นธู (เดินไป) ถ้าพระสวามีอยู่อย่างใด หมอบฉันจะขอตามเสด็จไม่ให้คล้อยคลาดล็กยามเดียว)

กัณฑ์ชุก พราหมณ์ชุกขบอกแก่ชรานเจตบุตรว่า ตนเองนั้นเป็นทูกของพระเจ้ากรุงสยัรัช
คามธรรมดาไม่มีใครทำร้ายทูก คำนี้ เป็นของโบราณ ขอความนี้ตรงกันทุกฉบับ
กูเป็นราชทูกคิทรแหล่งหลา
กนึ่งหลายบตอนมีมาชา
แห่งโตฟ้าสยัรัช
ยังทูกไฟรฟ้าเมืองนายนั้นแท้คี่หลินา

(เราเป็นราชทูกของพระเจ้ากรุงสยัรัชผู้เป็นใหญ่ คนทั้งหลายไม่นับฆ่าทูกของเจ้าบ้าน
เจ้าเมืองเลยนะ)

พระชาติกุมาร ตรัสกับพระมิคากันหาถึงความทุกข์ ที่พลัดพรากจากพระราชบิดา มารดาว่า
ทุกข์อันใดอันพรหมณ์มาคา
ทุกข์อันนั้นฐูว่าเป็นของผูชายในโลก
พรหมณ์ถวนตีล้ามาก
ทุกข์อันใดโคโคเห็นหน้า
แควนเป็นทุกข์ล้ายิ่ง
ชอนมันฉากวางหลัง
ทุกข์ยากโศกเหลือออก
เวรหากไ้แก่กายหลัง
แมก่าเราอยู่ดูนหลัง
พันขอคสิ่ง เสมอตายก็ฆ่าแล

(ทุกข์ที่พรหมณ์มาคา เอาไม่เท่าที่ข้างหลัง พี่ก็รู้ว่าผูชายในโลกจะถูกตีกันทุกคน ก็เป็น
ความทุกข์ยากพอทนไปโคควยเวรกรรมแก่คนหลัง แแต่ความทุกข์ที่ไม่โคได้เห็นหน้าพอแมนนี้ เหลือกว่า
สิ่งโค เป็นทุกข์อย่างยิ่งเสมอตายเลยที่เกี้ยว)

พระชาลีกุมารพวพระเวสสันดรว่า

สวนคังหัวใจแห่งพอแลแม่นี้

อุอินคูลูกเตา

เป็นอันกระค่างเหมือนคังแแนศิลาگونใหญ่

(ตามขรรคมคาหัวใจของพอแม่ยอมจะมีความเอ็นดูและอ่อนไหวต่อลูก สำหรับหัวใจของ

พระราชาบิดา ทำไมจึงกระค่างเหมือนศิลาگونใหญ่ที่มีโซเหล็กผูกพันไว้

พระเวสสันดรทรงกล่าวหาพระบางมัทรี ตอนเสด็จจากป่าคำเกินไปคล้ายกับมหาชาติ
ของลานนาไทยมาก ผิดกันเป็นบางตอนเท่านั้น ดังนี้

เจ้ามัทรีเอ๋ย สีโหอันวาราสสี่จักหนี่

ปลาจักหนี่จากน้ำ

สมณะจักหนี่จากครุ

นกจักหนี่จากไม้

ช้างจักหนี่เสียเถื่อน

ราชหงส์จักหนี่จากสระ

ผู้หญิงจักหนี่จากผิว

คำบุญฮานว่าไว้

เพียร ขอมอนมท

สวนคังหัวใจแห่งพอเป็นเจ้านี่

เชือกเหล็กใส่พันธันัง

เสียคลาคอยเพราะว่าคอยนั้นบมีถ้ำคูลา

เพราะว่าน้ำบมีวังและกม

เพราะว่าครุนั้นไบหาญายไค

เพราะว่าไม้นั้นบมีกิ่งงาสาชอันกว้าง

เพราะว่าเถื่อนนั้นบมีไม้ไคและไบบง

เพราะว่าสระอันอันบมีคอกมัว

เพราะว่าผิวนั้นทุกซไอิ

ก็มาไคแกนองมัทรี

ส่วนที่ผิดจากมหาชาติภาคเหนือ ก็กล่าว "นกจักหนี่เสียจากไม้ เพราะว่ามีไม้กิ่ง
สาชอันกว้าง" ของภาคเหนือเป็น "นกจักหนี่เสียต้นไม้ เพราะว่ามีไม้กิ่งคูลงหลาย"
ช้างจักหนี่เสียเถื่อน เพราะเถื่อนนั้นบมีไม้ไคและไบบง" ภาคเหนือเป็น "ช้างพังจักหนี่เสียเถื่อน
เพราะช้างผู้เพื่อนบมีหลาย" ส่วนคำว่า "แก้วคนชายเื้อเรียนว่ารู้ เมียมี่ฐเพราะผิวใจดี" มีใน
องภาคเหนือ มหาชาติภาคอีสานไม่มี

อย่างไรก็ตาม คติคำพังเพยทั้งหลายที่กว้นำมาสอดแทรกเข้าไว้ นี้ ก็โดยอาศัยคำที่นิยม
กันในถิ่นสมัยที่กวแต่งเรื่องเวสสันดร เมื่อเห็นว่าข้อความใดเหมาะสมที่จะนำมาเปรียบเทียบกับ
งานเป็นไปของเนื้อเรื่องก็นำมาใส่ไว้ คติคำพังเพยสมัยคังกล่าวอาจมีความเหมาะสมกับขนบ-
รมนิยมประเพณีสมัยนั้น

1. ฉากป่า

กวีได้พรรณาน้ำเขาลำเนาไม้ตามภูมิประเทศที่อยู่ของตน และเรื่องราวของพระเวสสันดร ก็เกี่ยวข้องกับป่าเป็นส่วนใหญ่ ฉากป่าที่ตีปรากฏอยู่ในกัณฑ์ต่าง ๆ หลายกัณฑ์ โดยเฉพาะในกัณฑ์มหาพนนั้น พระเทพโมลี (แก้ว) ได้พรรณาน้ำไว้เป็นอย่างดีเยี่ยม เช่น พรรณาน้ำเขาด่าง ๆ ในป่าหิมพานต์ ทำให้เห็นความงดงาม ความแปลกประหลาด เพราะท่านใช้ศิลปะในการบรรยายมีการเล่นอักษร ทำให้ผู้อ่านเกิดภาพพจน์เห็นภาพเป็นจริงเป็นจังไปด้วย เช่น

เอจเลโลแฉกนคในเบื้องหน้าโน้นก็เขาใหญ่ ยอดเยี่ยมไพยมอย่างหยับเมฆ
มีพรหมเขียวขาวคำแดงคูคิเรก คังรายรัตนพนมณีแนมน้ำไกรชม ครันแสงพระสุริยะ
ส่องระคม ก็ดูเคนคังดวงดาววาวแววระวาว ๆ ที่เว้งวุง วิจิตรจำรัสจำรุญรุ่งเป็น
สีรุ้งทงพนเพียงคคณัมพรพินนภาภาค บ้างก็กกอกอนประหลาดคิสาลายแลละเลื่อม ๆ
ตั้งอกง่าเป็นแงเง้อมก็ชะง่มชะงอนผา ที่ยุคเฝินเป็นแม่ภูตะเพิงพัก บางแห่ง
เฒ่าก็เห็นหักทั้นเป็นรอนราวรานระกายกรจะพิศวง ค้วยชารอุทกที่ตกลงเป็นหยาด
หยัดหยดย้อยเย็นเป็นเหน็บหนาว ¹

มหาชาติภาคใต้ กวีก็พรรณาน้ำลักษณะภูมิประเทศไปอีกแบบหนึ่ง ซึ่งต่างจากของภาคกลาง โดยรวมฉากทั้งป่าทั้งเขาเขาคอยกัน ทำให้เราได้เห็นความสวยงามในการบรรยายไปอีกรูปหนึ่ง ผู้วิจัยได้นำเอาตอนเดียวกันมาเปรียบเทียบไว้ดังนี้

อัมมคโค อกฏฐีโน ไปถึงปัพกา ก็รับบรรพต ปรากฏเห็นมา สนานน้ำคำลา
แหวยศรภาคาร
พระสุริ์แสงส่อง แสงฉายกระจายตอง สีลาหน้าผาร ระยับจับสี่ มณีประพาพ
คังบสงสุริ์กาล ประทุมรุกโข
เปลวประลึงคัง ระยับจับทั้ง บูรบรรพโต ประพริบทร้อยพราย จับลายเสโด
ชอ้ารุกโข ชะอุมคิดเภา

¹ กรมศิลปากร "มหาพน" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 202.

การพรรณนาจากตอนนี้องค์วิภาคเหนือ ไม่ค่อยพิสดาร เหมือนกับกัณฑ์กุมารหรือมัทรี
ซึ่งถือคติว่าเบื่อกัณฑ์เอก จึงกล่าวไว้เพียงย่อ ๆ ถ้าจะเปรียบเทียบกับของภาคกลางและภาคใต้
เทียบกันไม่ได้ เพราะความนิยมในท้องถิ่นต่างกัน ทางลานานานิยมกัณฑ์กุมาร มัทรี มหาราช
นครกัณฑ์ กวีจึงกล่าวถึงละเอียดมีสำนวนหดย่อยมากในมณฑลนี้ กล่าวฉากสถานที่เขาวงกต ไม้
เที่ยงนืดหนอยเท่านั้น คือ

ดูราพราหมณ์คอยอันสูงเพียงจอมหมอก ทัดช่างชอกดงหนา
ชื่อว่าเขาคันธมาทนะปูน่ผอ หิน ผากอกองกัน

(พราหมณ์เอย ภูเขาลูกนั้นสูงเทียมเขษ (จอมหมอกคือมีหมอกปกคลุมตลอดเวลา) กัด
จากป่าใหญ่นั้นไปชื่อว่า เขาคันธมาทนะ มีหินผากองกองกันขึ้นไป) มหาชาติภาคเหนือ กล่าวเพียงว่า
ภูเขาส่งเพียงเมฆและมีหินผากองกันเป็นชั้นขึ้นไปเท่านั้น คือกล่าวตามสภาพความเป็นจริงมากกว่า
การวิจิตรปะอย่างของภาคกลางและภาคใต้

เอส ปุพพิโตอั้วาคอยอันนั้น เสโลบักว่าเสลมโย เทียรยอมแล้วด้วยหินทั้งแห่ง
อันโลกหากแก่งไว้แต่ปฐมกัลป์ คุนธมาทโน ชื่อว่าเขาคันธมาทนะ เหตุคอยอันนั้นยังคน
และเทวดาทั้งหลาย อันมาฮอกมาเต็งที่นั้น ก็แก้วแก้วมาไปด้วยกันระของหอมทิพย์
สิบสิ่ง จึงได้ชื่อว่าเขาคันธมาทนะแล

มหาชาติอีสานกวีได้พรรณนาลายกับของภาคเหนือ แต่เพิ่มเติมประวัติของภูเขาวาดังมา
แต่ปฐมกัลป์แล้วมีลักษณะ เป็นหินทั้งแห่ง ภูเขานั้นทั้งคนและเทพยดามาเกลือกกลั้วมาด้วยของอัน
เห็นทิพย์สิบประการ ที่อยู่ในเงาคันธมาทนะนั้นแล

จะเห็นได้ว่าเพียงฉากสถานที่แห่งเดียวกันนี้ ส่วนวงการพรรณนาของกวีแตกต่างกันอย่าง
เห็นได้ชัด ทั้งขึ้นอยู่กับรสนิยมของกวีในท้องถิ่นซึ่งตกอยู่ภายใต้ความคิดเห็น และความเชื่อถือทาง
สังคมนั้นแล

การพรรณนาต้นไม้

ป่าไม้เกี่ยวข้องกับมหาเวสสันดรแทบจะทุกกัณฑ์เลยทีเดียว ผู้วิจัยจะนำเอาตอนพรรณนา
เกี่ยวกับป่าไม้ในกัณฑ์มหาพนมากล่าวไว้ในนี้ เพื่อให้เห็นความแตกต่างกันทางภูมิประเทศและสภาพ
องป่า

มหาชาติภาคกลาง

โนนนั้นคือหมู่มือเนกขานาบัมิด้าน นีดาแลสด่างล้วนสูงสดอน บ้างก็ออก
 ขอรชรผลยกาเกิดกับกิงกานระกุกแถมแนมโบวิมุระบัคบัง เชี่ยวช่อมเป็นพุ่มคั้งคังจอม
 เมรแก้วเป็นหมอกมูล พรรณหญ้าแพรกกักขื่น เชี่ยวสะพรั่งเชียว คังสรอยคอกชนมยุระยล
 ระยัษออนลอออิงอย่างสำลีโย

มหาชาติภาคใต้

งอกเรียงเป็นแถว ภาคพื้นเนินแนว ระแวกศิลา เกศแก้วระกุ่ม ปลายลายทอตา
 กำลัดขั้ตรา ศาลาเพ็งวัง

ไฉ่นากราจตรวก ลีเภาเถาเมวก พากพรรณกระสัง มะขุมขุมแสง แพงพวยต้นคั้ง
 หลหาดเหียรหัง รั้งก็สมี่แสม

ประโคกโคกล้าน พุเรียนตะการ มะกอสะแระ สทอนสเคียร อาเกียรรำแข
 สูงสุดตาแล ยุงยางแกมกัน

ดมเงาะเงาซุก ทะล้งดาคศุภ ละมุกอินจัน สะทอนสะเคียร อาเกียรหลายพรรค
 ชนุนชนันจำมคาสะแก

ค้นไต้ในวรรณคดีมหาชาติภาคใต้ กวีไต้ นำเอาต้นไต้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาสอดแทรกไว้

เช่น ดิเภาเถาเมวกกระสัง อังคี สมี่แสม สะเคียร ดมเงาะ สะล้งคาค เป็นต้น ซึ่งไม่ปรากฏใน
 มหาชาติภาคอื่น นอกจากพรรณนาต้นไต้แล้วที่เร้นลักษณะพิเศษของมหาชาติภาคใต้ ซึ่งไม่มีมหาชาติ

ภาคอื่น ก็คือการนำเอา ราน ยาน มาชนิดมาไต้เข้าไว้ให้คนอ่านหลังรู้ว่าเป็นอะไร มีสรรพคุณ

เภสัชทางไหนบ้าง ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจก็ศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เช่น

วานมหากาด กำลังหนุมาน เพชรน้อยเพชรใหญ่ วานนาเยาหมาก หน้าหังถึงไถย
 หงานงัวหัวใจ ไวยราบกำลัง

วานดินทรชิต บังพระอาทิตย์ นางคอบนางวัง วานรายนางคี่ วานศรีเมซัง
 นางกวักกำลัง พระยาพรพี

วนนาคราช เพชรสังข์คาง วนกวาดชรี วนมหาเพชร เพชรเลือกเพชรศรี
 กำลักราชสีห์ มหาคงคา
 ขางเผือกขางคำ กินเรคกำลั พระรามรามมา หังวานงูเห่า วนเตามีกา วน
 เหลือกวานกา ผ่านมากสำคัญ
 วนนาง เรียงหมอน วนกลอนนางนอน ร่องทองแสงจันทร์ วนครึ่งไตรภพ
 กบขยายคาร์พันซ์ สมครึ่งตอกัน กลมกลิ้งกลางคอง
 บร เพชรพุงซาง วนงอหัวคาง วนภูกโกสย เสียงร้องเจี๊ยบเจี๊ยบ เรียบกับวานกง
 อึกหังวานคงชรีครึ่งสา
 วนหอมกระเทียม วนเปราะวานเลียม กระเทียมชิงช้า ไพลคำไพลเห็บคอง
 กระชายกะปุกนา วนมินกาลา ชมิน้อยชมินขึ้น

การพรรณนาหรือสร้างฉากสำหรับตัวละครนั้น กวีแต่ละภากมักจะนำเอาต้นไม้หรือพืชพันธุ์
 ต่าง ๆ ที่ตนรู้จักมาใส่เข้าไว้เลยทำให้ฉากในเรื่องแปลกกันออกไป ดังเรื่องวานนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า
 ในภาคนี้ตนนิยมวานกันมาก ทั้งวานเหล่านี้ขึ้นในภาคนี้มากที่สุด ปัจจุบันนี้มีคนบางหนุบางพวก
 ในภาคนี้นิยมทำยาดังกันอยู่ ทั้งนี้ก็อาศัยสมุนไพรพวกวานนี้เอง เท่าที่ปรากฏในมหาชาคกเกิน
 60 ชนิด ซึ่งมีมากกว่าการพรรณนาเรื่องอื่น ๆ

นอกจากนั้นกวีก็พรรณนาพืชบกพืชน้ำ ผลไม้ต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น สมแป๊ะ สมโอ
 สมเกลี้ยง มะนาวมะกรูด สมพุ่มมะเฟืองมะไฟ มะปรางมะปริง ตลอดจนกล้วยชนิดอื่น เช่น
 กล้วยทอง กล้วยบาง กล้วยไซ กล้วยนมสาว กล้วยหีบ กล้วยน้ำ ซึ่งกวีบอกว่ายูเฒ่ายูแก่โบราณ
 นิยมใช้เลี้ยงลูกอ่อน

มหาชาติภาคเหนือ

เนื่องจากภาคเหนือมีภูมิประเทศเป็นป่าเขาลำเนาไม่อยู่มาก ประชาชนอาศัยอยู่ตามที่
 ราบระหว่างเขาเป็นส่วนใหญ่ ป่าจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของคนในภาคเหนือทุก ๆ คน กวีผู้
 แต่งมหาชาติก็ตกอยู่ในอิทธิพลเหล่านี้สำหรับต้นไม้และพืชพันธุ์อื่น ๆ ก็เป็นไปเท่าที่มีอยู่ในถิ่นของ
 ตน และใกล้ชิดไม้ไผ่เป็นพวก ๆ น่าตื่นตาตื่นใจกัน เช่น

1. ป่าอันมีไม้กุ่ม ก้านคอมพูนเย็นใจ
2. ไม้มะม่วงชมพู หมากขวิดคูเห่เลือกหลาก
3. คอกอุบลมีสามดี คือ ขาว แดง และสีขาม
4. ช่างสระมุจลินท์ มีไม้โกมเกาะ แคน้อยและทองดลาง
5. ไม้หมากพัน และต้นปาริชาติ ไม้กาะหึงและกะพุ่มน้ำ ไบ้กลมไม้แก้ว ไม้มะยมหิน ฯลฯ
6. ลูกรักมีสามชนิด ล้วนแต่มีผลอันหวาน
7. มีเกรือเขา(เถาว์ด้ย)และชะเอม
8. มีเครื่องหอมมากมายหลายชนิด เช่น คอกสุรภี ไม้คักคัน เนียมฤาษีและโกธอันเป็น
เกรือองยา

ตัวอย่างในราย เช่น

ต้นไม้หากเหลือใจ	สัตบุษย์มีไปทุกสิ่ง
ชะเอมยิ่งกินหวาน	สุรภีการวงใหญ่
คักกันไซวเจือกัน	สมุดเส็กมีอ้ทุกสิ่ง
กินหวานยิ่งเป็นยา	เนียมฤาษีและช้กมอก
โกธสอดคอกเรื่องราย ¹	

ลักษณะของป่าและต้นไม้ต่าง ๆ เป็นไปตามภาษาในถิ่นภาคเหนือบางอย่างก็หาคำที่เทียบ
ในภาษากลางไม่ได้ เพราะมันไม่มีอยู่ภาคกลาง การเปรียบเทียบต้องการศึกษาว่าแต่ละท้องถิ่นมี
ความแตกต่างกันทางภูมิประเทศ สถานที่ซึ่งถ้าศึกษาให้ละเอียดลงไป แต่ละเรื่องจะได้เนื้อหาและ
ความรู้ที่มากที่เดียว

มหาชาติภาคอีสาน

มหาชาติอีสานก็ได้พรรณานากป่าเป็นไปอย่างมหาชาติภาคเหนือ เพราะมีภูมิประเทศ

¹ พระบรมราชาวัตร "มหาพน" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 10.

คล้าย ๆ กัน ชื่อต้นไม้ ชื่อดอกไม้และสถานที่ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับ เป็นส่วนมาก ดังตัวอย่าง

ไม้ตะแบกกอมใบหนา	ไม้หูวางแกมกอ
ไม้ตะเคียนจอบจอบผา	ไม้ของหน่าอัมกวาง
ไม้คอบางแถมทาง	ไม้ยางพลายปลายมันสูงพน เพื่อน
อุปละชาติ 3 ประการ	คือดอกอุบลเขี้ยวบานบอเกรา
บานเมื่อเขาเลียนกัน	มีวรรณะเขี้ยวแดงดูต่าง ๆ ¹

ถอดความ

ไม้ตะแบก ไม้หูวางแกมไม้กอ ไม้ตะเคียน ไม้รังซึ่งมีรยางค์กว้างใหญ่ ไม้ตะกร้อ และ ไม้ยางซึ่งสูงกว่าไม้อื่นทั้งหมด อุบลมี 3 ชนิด คือ สีเขียว สีแดง และขาว ต่าง ๆ กัน

ถ้าพูดถึงแนวการเปรียบเทียบจะเห็นได้ว่า มหาชาติลานนาไทยกับอีสานใกล้เคียงกันมาก เพราะภูมิประเทศที่อยู่อาศัยคล้ายคลึงกัน มหาชาติภาคกลางโคตเคี้ยวออกไปจะเปรียบกับมหาชาติภาคใต้ไม่ได้ เพราะภาคใต้เอาจากเกี่ยวกับสถานที่ใกล้เคียง เขาสามารถบรรยายไว้อย่างหลายตอน เช่น ถิ่นพุกามและการพรรณนาต้นไม้ชายทะเล เช่น ต้นโกงกาง และแสม ซึ่งภาคอื่น ๆ ไม่มี

2. การพรรณาสัตว์ป่า

สัตว์ป่าในเชิงไทยถ้าเป็นสัตว์บก กวีพรรณนาไว้เหมือนกันจะมีชื่อแตกต่างกันไปตามภาษาท้องถิ่นอยู่บางส่วนสัตว์น้ำนั้น มหาชาติภาคใต้แปลกออกไป ผู้วิจัยจะยกเอาสัตว์ที่กล่าวไว้ใน ถิ่นพุกามของมอญมาเปรียบกันไว้ดังนี้

มหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง

มีสัตว์มากมายหลายชนิดซึ่งก็นำมากล่าวไว้ เช่น นก สัตว์ป่า 4 เท้า 2 เท้า อื่น ๆ หรือพวกสัตว์น้ำ เช่น ปลา เป็นต้น ดังนี้

¹ ศ. ชีรรมภักดิ์ "มหาพน" ลำนมหาชาติ. หน้า 5.

ปลา ประกอบด้วย ปลาตะเพียน ปลานวลจันทร์ เนื้ออ่อน สวาย กุ้ง กุ้ง มังกร จระเข้ ตะกอก ปลาเกา กระตี่ ะโศก กุก

นก หงส์ นกยูง นกกต ไก่แก้ว นกกระทา หอด กระเรียน จากพราก สัตวาน วายุภักย์ กะดัง โกลิกา กระดุมหู โนระคก กระตั่ว กระเค้น โนรี สาลิกา ตระเวนวัน นกขุม นกกระทา และกางเขน

สัตว์ 4 เท้า สุนัขจิ้งจอก 4 จำพวก คือ ทิกราชสีห์ กวางสิงห์ราชสีห์ บัณฑิตสุรราชสีห์ และ ไกรสรสิงห์ราชสีห์ เชื้อ มา ช่าง เนื้อทราย ละมั่ง ะมาด อีเก้ง ะมด สมัน เม่น หมี หมู วัวกระทิง กวายเป็น กระจง จามรี กระรอก กระแต กระต่าย ลิ่น เขี้ยว เลียงผา ลิง ก่าง บ่าง ชะนี

2. สิ่งสะท้อนจากพฤติกรรมของคนแต่ละถิ่นที่เคยปฏิบัติกันมา

พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์นั้น เป็นของสืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คนไทยทั้งชาติอาจมีพฤติกรรมคล้ายกับบ้าง ผิดแยกกันบ้าง ตามท้องถิ่นและประเพณีวัฒนธรรม "การที่เรายึดถืออะไรถูกต้อง หรือการที่เราใจของต่าง ๆ นั้น ควรเป็นที่เข้าใจ ความคิดว่า อะไร ถูกหรือผิด ความเชื่อต่าง ๆ และสิ่งของนั้นเป็นผลทางพฤติกรรมของมนุษย์แต่ก่อนนี้สืบมาจนถึงปัจจุบัน พฤติกรรมของมนุษย์เช่นว่านั้น รวมถึงพฤติกรรมตัวเองด้วย ดังนั้นคนไทยในภาคต่าง ๆ ย่อมมีพฤติกรรมแตกต่างกันตามความเชื่อถือสืบ ๆ กันมาประการหนึ่ง และการที่ประชาชนชาวไทย ตกอยู่ในสิ่งแวดล้อมของภูมิประเทศที่มีอากาศต่างกัน พฤติกรรมก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย ทำให้ผิดไปจากโครงสร้างเดิมทางวัฒนธรรมประเพณี เราจึงพบเห็นพฤติกรรมของคนผิดแผกกันเป็นธรรมดา ผู้วิจัยจะไต่ถามเอาพฤติกรรมที่คนในท้องถิ่นประพฤติปฏิบัติกันมากล่าวไว้ ดังนี้

มหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง

พฤติกรรมที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดกภาคกลางนั้นนี้หลายตอน เช่น การนับเงินทอง นกขี้ขูด กัณฑ์กุมาร กัณฑ์นาราช กวีใช้เงินทองเป็นกะปด บาด และคำดิ่ง ซึ่งแตกต่างจากภาคเหนือและอีสานมีการนับเป็นกะปดะ เม็นฮ้อย เป็นพัน หรือหมื่น แสน นับเป็นพฤติกรรมที่คนระพฤติปฏิบัติกันมาในภาคนั้น ๆ

2. ใ้ซำคจำกทำสพดฐำ เจำจงแสวงหำ

สุวรรณพັນคำลิ่งให้พรำหมณั 1

3. เป็นทรพัยสุวรรณพันคำลิ่งนั้น ซำคจำกทำสำ แต่พระนองนำกวรรำชกัเฒำ พิกัดอัครำ
ใ้หมำมำกมำย

อิกโกนหิงส์ ซำทำสรำยหิงง ลิ่งลระร้อบโดยหมำย กับทัวทงคำร้อยคำลิ่งใ้
จิงพระนองโก่ จำกทำสชชี 2

มทำชำคิกำนนำและอีสำน

มทำชำคิกำกเหนือ นิยมกำรนับอຍำงชำวบำนเป็นร้อย พัน หมั้น แสน ในกัถ์ชู้ชุกไ้
อธิบำยวำ

1. จิงเคินไปหำใจใจ

ประมำยไ้ครอຍกหำปณะ

ผิจักนับล่ำคัมมำแต่คน

ไ้เคำชองอินจิกจำย

จัดเป็นอรรณะเทวำไ้พันเงินตรา

ไ้ลีสือบกำชื้อวำรอຍกหำปณะ 3

เงินร้อยกหำปณะของกำกเหนือคี่เป็นน่ำหมักเงินไ้ค่นึงพันบำท และมีกำนนำหมักถวงควยลुकมะกคว่ำ

๐ ลุก เทำกัับร้อยกหำปณะ

2. อันยูไ้คมีใจมกัไ้ครไ้

กัหื้อค้ำพันนิกจะงำมช้อยขึ้น

ผิวำนางส่ำยใจนองเจำ

จุงท เรำงถำร งำมพอรอຍ

ค้ำคองงำมเป็ยวพอแพง

ก่ำยเจำไ้เป็นลुकเทำลีสือบวงก

มำยื่นหื้อแกช็พรำหมณั

ไ้ครพเจำกชำเฒำช็พรำหมณั

มำไ้ใหญ่นอຍกัณันเค็ยว

พอรอຍคองน่ำมำ 4

1 วัคมีชติมำวำส "กุมำร" พระมทำชำคก. หนำ 142.

2 วัคมีชติมำวำส "มทำรำช" พระมทำชำคก. หนำ 196.

3 พระชรรมรำชำนุวัตร "ฐูก" มทำชำคิกำกพำยพจนันสร้อยลิ่งกร. หนำ 1.

4 พระชรรมรำชำนุวัตร "กุมำร" มทำชำคิกำกพำยพจนันสร้อยลิ่งกร. หนำ 14.

ถอดความ

ถ้าใครมีความประสงค์จะไถ่เจ้าไว้เป็นลูกสืบสกุล ก็ให้หาทองคำแท่ง (หนักพันบาท) มามอบให้แก่ชุก สำหรับนางสายใจ (กัณหา) น้องสาวของเจ้านั้น ถ้าต้องการพนจากชาวต่างชาติของ ตราเผา ก็จงหาช่างลาร 100 เชือก ม้า 100 ตัว ทองคำชั้นหนึ่งหนัก 100 บาท แกลงมาให้แก่ชั พราหมณ์

ในมหาชาติภาคอีสานกล่าวถึงการนับต่างจากของภาคเหนือไปบ้าง ในการเทียบค่าเงิน บาท และการชั่งน้ำหนักโดยใช้ลูกมะกล่ำ นิยมอย่างเดียวกันกับของลานนาไทย ดังตัวอย่าง

ยังเงินอันขอเก่าแลขอใหม่แกมกัน ไค้หาพันล่ำ เป็นสี่ร้อยเงิน เหตุทุกหาปณะกริตชามวก สัจขยาสี่สิบกลักหาปณะหนึ่ง เหตุเจ้าอรรถถาวาฉนั้นนี้เป็นประทัด บรรทัดนี้ชุกพราหมณ์มันกระทำ เพียรขอจี้ใจ ลวคมาไค้เงินฮ้อยกหาปณะ เป็นสี่ร้อยเงิน

ถอดความ

ทั้งเงินที่ขอมาก่อนและใหม่ รวมกันได้ 5,000 ล่ำ นับเป็น 400 บาท เหตุนับ 40 ลูกมะกล่ำ เป็นกหาปณะหนึ่ง พระอรรถถากกล่าวอย่างนี้เป็นบรรทัดฐาน ชุกเพียรขอมาเรื่อย ๆ จึงได้ 100 กหาปณะนับเป็น 400 บาท

การนับของอีสาน 100 กหาปณะเทียบกับเงินเพียง 400 บาท แกลงของลานนาไทย 100 กหาปณะเทียบได้ 1,000 บาท พฤติกรรมดังกล่าวในเรื่องการนับ ภาคกลางและภาคใต้คล้ายคลึงกัน เหมือนภาคเหนือและอีสานก็มีส่วนคล้ายกัน ต่างกันบ้างตามความคิดของกนิในท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยเห็น ว่าเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ในภาคภูมิภาคนั้น

การแหลบายศรี

พฤติกรรมของกนิในท้องถิ่นภาคใต้ นิยมกันอีกแบบหนึ่งก็คือ "พิธีแหลบายศรี พระชาลีกุมาร และพระนางกัณหา ในกัณท์มหาราช ซึ่งเป็นเรื่องนิมกัณมากในภาคใต้ พระที่เทศน์มหาราชต้องแหล บายศรีแก่ถ้วย และยันิมกัณอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ ¹

¹ สันภาษณ์ นายขาว เพชรรัตน์ จังหวัดพัทลุง, 12 สิงหาคม 2518.

การแหลบายศรีของภาคเหนือและภาคอีสาน ภาคกลาง นิยมทำกันตอนกัณฑ์หมัตรี คือพระเวสสันดร ทรงเรียกพระขวัญของพระนางมัทรีซึ่งถึงวิสาขบูชาใหม่มาอยู่กับพระวรกายทางลานนารียกว่า "สองขวัญ" ทางอีสานเรียก "เฮียขวัญ" ภาคกลางเรียกว่า "บายศรีขวัญ" เรื่องแหลบายศรี พฤติกรรมของประชาชนภาคใต้ผิดแผกไปจากทั้ง 3 ภาคนี้ อย่างเห็นได้ชัดทีเดียว

แหลกำเนิษฐก

พระที่เทศน์กัณฑ์ชูชกของภาคเหนือ นิยมใช้แหลนอกเล่ากำเนิษฐก ว่าเป็นลูกใครหลานใครขอทำนายสิ่งเกิดอีกอย่างคือ ในมหาชาติภาคเหนือกล่าววว่า พราหมณ์ชูชกแต่เดิมอยู่ในเมืองสาวัตถีมีภรรยาอื่นจะกินแต่ทำการบูชาไฟ ถูกไฟไหม้บ้านจึงยากจนและหนีมาอยู่บ้านหุบวิสุในเมืองกาฬิงครากล่าวในมหาชาติภาคอีสานควย แตมหาเวสสันดรชาดกและมหาชาติกโมโลกกล่าวถึงเคย สำหรับแหลกำเนิษฐกไม่นิยมในภาคกลางและภาคใต้ ใช้แหลนอกอย่างอื่นแทน ซึ่งถือว่าพระสงฆ์ผู้อยู่ถิ่นต่างถิ่นก็มีพฤติกรรมต่างกัน รวมทั้งรสนิยมของคนทั้งก็คล้ายตามไปควย

พฤติกรรมเกี่ยวกับการไร่ป่าชา

ในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางและพระมหาชาดกของภาคใต้ ไม่กล่าวถึงการที่จะเอาศพพราหมณ์ชูชกไปไว้ที่ไหน พฤติกรรมนี้อาจเป็นสิ่งที่ภาคกลางและภาคใต้ นิยมเอาป่าชามาไว้ในวัดต่าง ๆ แต่ภาคเหนือและอีสานนิยมไร่ป่าชา ซึ่งกันเขตไร่แห่งหนึ่งสำหรับนำศพไปฝังหรือเผา เรียกกันว่า "ป่าเฮี้ยว" นักวิจารณ์ที่พิศหลายท่านกล่าวว่าปป่าเฮี้ยวหรือป่าเรียวหนามนั้นไทยในทวีปเอเชียเรียกว่า "ปป่าเรียว" หมายถึงศพคนตายนานแล้ว ส่วนคนตายใหม่เรียกว่า "ผี" ที่เหนือเรียกว่า ปป่าเรียว เพราะทางเดินนำศพไปลำบากเป็นป่าเรียวหนาม ภายหลังป่าเรียวหรือเฮี้ยวกลายเป็นเฮี้ยวไป "การนำเอาศพไปเผาหรือฝังใกล้ ๆ วัด ไม่นิยมกันในภาคเหนือ ถือว่าคเป็นสถานที่บริสุทธิ์ ให้ความสุขมากกว่าความทุกข์ ไม่ควรนำเอาศพฝังเป็นสัญลักษณ์แห่งความทุกข์เข้าไปเกลือกแล้วควย จึงไม่ทำกันในภาคเหนือและอีสานมาจนทุกวันนี้"¹

¹ สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธาจารย์ เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่, 5 กุมภาพันธ์ 2519.

3. กานินยมที่บีบคั้นกันในท้องถิ่น

กานินยม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตของมนุษย์มาช้านานแล้ว นับแต่ชนมนุษย์เริ่มสร้างตัวเองให้ห่างไกลจากความป่าเถื่อนและวิวัฒนาการขึ้นมาสู่อารยธรรมตามลำดับ กานินยมหรือ $v&1uec$ จึงมีความจำเป็นอย่างมากต่อมวลชน ลักษณะคานินยมเป็นอย่างไร อำนาจ และฟังก์ชันใดเขียนไว้ว่า "กานินยมหรือ $v&1uec$ หมายถึงการนิยมนิยมชมชอบหรือการที่กำไ้ไขสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ศึกษาค้นคว้าจากคุณลักษณะของสิ่งนั้นในเชิงจิตวิทยา สังคม จริยศาสตร์ วิชาการ ศาสนา หรือในเชิงสุนทรียรส คานินยมเป็นทัศนคติและความเชื่อที่ฝังลึกในวิถีชีวิตของบุคคล และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขาทุกด้าน จากพฤติกรรมที่ง่ายและธรรมดาที่สุด เช่น การแต่งตัว หรือการเลือกหนังสือสำหรับอ่านในเวลาว่าง จนถึงพฤติกรรมที่ยากและซับซ้อน เช่น การคิด การแสดงความคิดเห็น การบีบคั้นคตติ การนับถือศาสนา การเลือกคู่ครอง ตลอดจนการเลือกวิถีชีวิตหรือปรัชญาชีวิต บุคคลคนหนึ่งย่อมมีคานินยมของเขาเองโดยเฉพาะ ซึ่งแตกต่างไปจากคานินยมของบุคคลอื่นไปไม่มากนักย่อย ทั้งนี้ ก็เนื่องจากตัวประกอบหลายประการด้วยกัน เช่น การอบรมในวัยเด็ก ความสัมพันธ์ในครอบครัว พื้นเพทางครอบครัว ประสบการณ์ที่ได้รับ สิ่งแวดล้อม การศึกษา ความต้องการ การเรียนรู้ เป็นต้น กานินยมเป็นตัวประกอบอันหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์และบุคลิกภาพของบุคคล คานินยมเป็นทั้งรากฐานที่บุคคลกระทำการ "ที่ค้ำ" คานินยมเป็นโครงสร้างที่ซับซ้อนและถูกกำหนดขึ้นโดยกระบวนการที่บุคคลรู้สึกตัวและไม่รู้สึกตัว¹

ตามคำกล่าวเกี่ยวกับคานินยมนั้น เราจะเห็นคานินยมนั้นในมหาเวสสันดรชาดกหลายประการด้วยกัน ผู้วิจัยพยายามค้นหาเนื้อความที่อนุรูปกับคานินยมในมหาธาตุดัง 4 ฉบับ ดังนี้

1. คานินยมทางศาสนา
2. คานินยมทางประเพณี
3. คานินยมทางสังคม
4. คานินยมทางการปกครอง

¹ คร. อำนวย ทะพังกแก, กณเภาทางวัฒนธรรม. หน้า 1.

1. กานิยมทางศาสนานั้น ผู้ที่นับถือศาสนาใดก็ตามย่อมมีศรัทธาเลื่อมใสยกย่องเทิดทูน คำสอนและศาสนาดูเป็นเจ้าของศาสนานั้น ๆ กล่าวคือมีทัศนคติที่คำนึงต่อศาสนาของตน ป้องกัน หวงแหนใครจะละเมิดดูหมิ่นดูแคลนไม่ได้ บางครั้งบางคราวถึงวิวาทชกต่อยร้ายแรงหรือเกิดสงคราม ใหญ่ เพราะศาสนา เช่น สงครามครูเสด เป็นต้น ดังนั้นในวรรณคดีมหาชาติของไทย กวีจึงนิยม แต่งเรื่องราวให้จิตรไพเราะ ความประสงค์ก็เพื่อตนเองเกิดมาในภพโศกชาติใดจะมีบุญญาเจียม แหวมเน่ล้นบรรลวด บ้างคนก็ปรารถนาพุทธภูมิ อรหันตภูมิ อันเป็นที่สุขของชีวิต อีกประการหนึ่งกวี ที่มีความรู้ในทางศาสนา ก็มักจะแทรกคติธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วย เช่น ตอบ แหสนาวาในกัณฑ์กุมาร เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้เปรียบเทียบเรือสำเภาเป็นโลกียนาวา อัน โปทานพจนดกเลิศคัมภีร์ในสังสารวัฏ จะจมลงในห้วงแห่งโอชะไค้กาย สู่โลกุตระนาวา คือเรือชั้น เยี่ยมยอดไม่ได้ ซึ่งสามารถันทุกผู้โดยสารข้ามแม่น้ำใหญ่ ก่อวัฏสงสารถึงพระนฤพานไค้กาย มหาชาติภาคกลางกล่าวไว้ดังนี้

เจ้าจงมาเป็นมหาสำเภาของบรรพชาติ

อันนายช่างชาวจาลาดจำลองทำ

๑๓๓

พระบิดาจะทรงเครื่องคัมภีร์พิชัยสำหรับกัตรีย์ ^๑ ^๒ ^๓ ^๔ ^๕ ^๖ ^๗ ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘} ^{๑๙} ^{๒๐} ^{๒๑} ^{๒๒} ^{๒๓} ^{๒๔} ^{๒๕} ^{๒๖} ^{๒๗} ^{๒๘} ^{๒๙} ^{๓๐} ^{๓๑} ^{๓๒} ^{๓๓} ^{๓๔} ^{๓๕} ^{๓๖} ^{๓๗} ^{๓๘} ^{๓๙} ^{๔๐} ^{๔๑} ^{๔๒} ^{๔๓} ^{๔๔} ^{๔๕} ^{๔๖} ^{๔๗} ^{๔๘} ^{๔๙} ^{๕๐} ^{๕๑} ^{๕๒} ^{๕๓} ^{๕๔} ^{๕๕} ^{๕๖} ^{๕๗} ^{๕๘} ^{๕๙} ^{๖๐} ^{๖๑} ^{๖๒} ^{๖๓} ^{๖๔} ^{๖๕} ^{๖๖} ^{๖๗} ^{๖๘} ^{๖๙} ^{๗๐} ^{๗๑} ^{๗๒} ^{๗๓} ^{๗๔} ^{๗๕} ^{๗๖} ^{๗๗} ^{๗๘} ^{๗๙} ^{๘๐} ^{๘๑} ^{๘๒} ^{๘๓} ^{๘๔} ^{๘๕} ^{๘๖} ^{๘๗} ^{๘๘} ^{๘๙} ^{๙๐} ^{๙๑} ^{๙๒} ^{๙๓} ^{๙๔} ^{๙๕} ^{๙๖} ^{๙๗} ^{๙๘} ^{๙๙} ^{๑๐๐} ^{๑๐๑} ^{๑๐๒} ^{๑๐๓} ^{๑๐๔} ^{๑๐๕} ^{๑๐๖} ^{๑๐๗} ^{๑๐๘} ^{๑๐๙} ^{๑๑๐} ^{๑๑๑} ^{๑๑๒} ^{๑๑๓} ^{๑๑๔} ^{๑๑๕} ^{๑๑๖} ^{๑๑๗} ^{๑๑๘} ^{๑๑๙} ^{๑๒๐} ^{๑๒๑} ^{๑๒๒} ^{๑๒๓} ^{๑๒๔} ^{๑๒๕} ^{๑๒๖} ^{๑๒๗} ^{๑๒๘} ^{๑๒๙} ^{๑๓๐} ^{๑๓๑} ^{๑๓๒} ^{๑๓๓} ^{๑๓๔} ^{๑๓๕} ^{๑๓๖} ^{๑๓๗} ^{๑๓๘} ^{๑๓๙} ^{๑๔๐} ^{๑๔๑} ^{๑๔๒} ^{๑๔๓} ^{๑๔๔} ^{๑๔๕} ^{๑๔๖} ^{๑๔๗} ^{๑๔๘} ^{๑๔๙} ^{๑๕๐} ^{๑๕๑} ^{๑๕๒} ^{๑๕๓} ^{๑๕๔} ^{๑๕๕} ^{๑๕๖} ^{๑๕๗} ^{๑๕๘} ^{๑๕๙} ^{๑๖๐} ^{๑๖๑} ^{๑๖๒} ^{๑๖๓} ^{๑๖๔} ^{๑๖๕} ^{๑๖๖} ^{๑๖๗} ^{๑๖๘} ^{๑๖๙} ^{๑๗๐} ^{๑๗๑} ^{๑๗๒} ^{๑๗๓} ^{๑๗๔} ^{๑๗๕} ^{๑๗๖} ^{๑๗๗} ^{๑๗๘} ^{๑๗๙} ^{๑๘๐} ^{๑๘๑} ^{๑๘๒} ^{๑๘๓} ^{๑๘๔} ^{๑๘๕} ^{๑๘๖} ^{๑๘๗} ^{๑๘๘} ^{๑๘๙} ^{๑๙๐} ^{๑๙๑} ^{๑๙๒} ^{๑๙๓} ^{๑๙๔} ^{๑๙๕} ^{๑๙๖} ^{๑๙๗} ^{๑๙๘} ^{๑๙๙} ^{๒๐๐} ^{๒๐๑} ^{๒๐๒} ^{๒๐๓} ^{๒๐๔} ^{๒๐๕} ^{๒๐๖} ^{๒๐๗} ^{๒๐๘} ^{๒๐๙} ^{๒๑๐} ^{๒๑๑} ^{๒๑๒} ^{๒๑๓} ^{๒๑๔} ^{๒๑๕} ^{๒๑๖} ^{๒๑๗} ^{๒๑๘} ^{๒๑๙} ^{๒๒๐} ^{๒๒๑} ^{๒๒๒} ^{๒๒๓} ^{๒๒๔} ^{๒๒๕} ^{๒๒๖} ^{๒๒๗} ^{๒๒๘} ^{๒๒๙} ^{๒๓๐} ^{๒๓๑} ^{๒๓๒} ^{๒๓๓} ^{๒๓๔} ^{๒๓๕} ^{๒๓๖} ^{๒๓๗} ^{๒๓๘} ^{๒๓๙} ^{๒๔๐} ^{๒๔๑} ^{๒๔๒} ^{๒๔๓} ^{๒๔๔} ^{๒๔๕} ^{๒๔๖} ^{๒๔๗} ^{๒๔๘} ^{๒๔๙} ^{๒๕๐} ^{๒๕๑} ^{๒๕๒} ^{๒๕๓} ^{๒๕๔} ^{๒๕๕} ^{๒๕๖} ^{๒๕๗} ^{๒๕๘} ^{๒๕๙} ^{๒๖๐} ^{๒๖๑} ^{๒๖๒} ^{๒๖๓} ^{๒๖๔} ^{๒๖๕} ^{๒๖๖} ^{๒๖๗} ^{๒๖๘} ^{๒๖๙} ^{๒๗๐} ^{๒๗๑} ^{๒๗๒} ^{๒๗๓} ^{๒๗๔} ^{๒๗๕} ^{๒๗๖} ^{๒๗๗} ^{๒๗๘} ^{๒๗๙} ^{๒๘๐} ^{๒๘๑} ^{๒๘๒} ^{๒๘๓} ^{๒๘๔} ^{๒๘๕} ^{๒๘๖} ^{๒๘๗} ^{๒๘๘} ^{๒๘๙} ^{๒๙๐} ^{๒๙๑} ^{๒๙๒} ^{๒๙๓} ^{๒๙๔} ^{๒๙๕} ^{๒๙๖} ^{๒๙๗} ^{๒๙๘} ^{๒๙๙} ^{๓๐๐} ^{๓๐๑} ^{๓๐๒} ^{๓๐๓} ^{๓๐๔} ^{๓๐๕} ^{๓๐๖} ^{๓๐๗} ^{๓๐๘} ^{๓๐๙} ^{๓๑๐} ^{๓๑๑} ^{๓๑๒} ^{๓๑๓} ^{๓๑๔} ^{๓๑๕} ^{๓๑๖} ^{๓๑๗} ^{๓๑๘} ^{๓๑๙} ^{๓๒๐} ^{๓๒๑} ^{๓๒๒} ^{๓๒๓} ^{๓๒๔} ^{๓๒๕} ^{๓๒๖} ^{๓๒๗} ^{๓๒๘} ^{๓๒๙} ^{๓๓๐} ^{๓๓๑} ^{๓๓๒} ^{๓๓๓} ^{๓๓๔} ^{๓๓๕} ^{๓๓๖} ^{๓๓๗} ^{๓๓๘} ^{๓๓๙} ^{๓๔๐} ^{๓๔๑} ^{๓๔๒} ^{๓๔๓} ^{๓๔๔} ^{๓๔๕} ^{๓๔๖} ^{๓๔๗} ^{๓๔๘} ^{๓๔๙} ^{๓๕๐} ^{๓๕๑} ^{๓๕๒} ^{๓๕๓} ^{๓๕๔} ^{๓๕๕} ^{๓๕๖} ^{๓๕๗} ^{๓๕๘} ^{๓๕๙} ^{๓๖๐} ^{๓๖๑} ^{๓๖๒} ^{๓๖๓} ^{๓๖๔} ^{๓๖๕} ^{๓๖๖} ^{๓๖๗} ^{๓๖๘} ^{๓๖๙} ^{๓๗๐} ^{๓๗๑} ^{๓๗๒} ^{๓๗๓} ^{๓๗๔} ^{๓๗๕} ^{๓๗๖} ^{๓๗๗} ^{๓๗๘} ^{๓๗๙} ^{๓๘๐} ^{๓๘๑} ^{๓๘๒} ^{๓๘๓} ^{๓๘๔} ^{๓๘๕} ^{๓๘๖} ^{๓๘๗} ^{๓๘๘} ^{๓๘๙} ^{๓๙๐} ^{๓๙๑} ^{๓๙๒} ^{๓๙๓} ^{๓๙๔} ^{๓๙๕} ^{๓๙๖} ^{๓๙๗} ^{๓๙๘} ^{๓๙๙} ^{๔๐๐} ^{๔๐๑} ^{๔๐๒} ^{๔๐๓} ^{๔๐๔} ^{๔๐๕} ^{๔๐๖} ^{๔๐๗} ^{๔๐๘} ^{๔๐๙} ^{๔๑๐} ^{๔๑๑} ^{๔๑๒} ^{๔๑๓} ^{๔๑๔} ^{๔๑๕} ^{๔๑๖} ^{๔๑๗} ^{๔๑๘} ^{๔๑๙} ^{๔๒๐} ^{๔๒๑} ^{๔๒๒} ^{๔๒๓} ^{๔๒๔} ^{๔๒๕} ^{๔๒๖} ^{๔๒๗} ^{๔๒๘} ^{๔๒๙} ^{๔๓๐} ^{๔๓๑} ^{๔๓๒} ^{๔๓๓} ^{๔๓๔} ^{๔๓๕} ^{๔๓๖} ^{๔๓๗} ^{๔๓๘} ^{๔๓๙} ^{๔๔๐} ^{๔๔๑} ^{๔๔๒} ^{๔๔๓} ^{๔๔๔} ^{๔๔๕} ^{๔๔๖} ^{๔๔๗} ^{๔๔๘} ^{๔๔๙} ^{๔๕๐} ^{๔๕๑} ^{๔๕๒} ^{๔๕๓} ^{๔๕๔} ^{๔๕๕} ^{๔๕๖} ^{๔๕๗} ^{๔๕๘} ^{๔๕๙} ^{๔๖๐} ^{๔๖๑} ^{๔๖๒} ^{๔๖๓} ^{๔๖๔} ^{๔๖๕} ^{๔๖๖} ^{๔๖๗} ^{๔๖๘} ^{๔๖๙} ^{๔๗๐} ^{๔๗๑} ^{๔๗๒} ^{๔๗๓} ^{๔๗๔} ^{๔๗๕} ^{๔๗๖} ^{๔๗๗} ^{๔๗๘} ^{๔๗๙} ^{๔๘๐} ^{๔๘๑} ^{๔๘๒} ^{๔๘๓} ^{๔๘๔} ^{๔๘๕} ^{๔๘๖} ^{๔๘๗} ^{๔๘๘} ^{๔๘๙} ^{๔๙๐} ^{๔๙๑} ^{๔๙๒} ^{๔๙๓} ^{๔๙๔} ^{๔๙๕} ^{๔๙๖} ^{๔๙๗} ^{๔๙๘} ^{๔๙๙} ^{๕๐๐} ^{๕๐๑} ^{๕๐๒} ^{๕๐๓} ^{๕๐๔} ^{๕๐๕} ^{๕๐๖} ^{๕๐๗} ^{๕๐๘} ^{๕๐๙} ^{๕๑๐} ^{๕๑๑} ^{๕๑๒} ^{๕๑๓} ^{๕๑๔} ^{๕๑๕} ^{๕๑๖} ^{๕๑๗} ^{๕๑๘} ^{๕๑๙} ^{๕๒๐} ^{๕๒๑} ^{๕๒๒} ^{๕๒๓} ^{๕๒๔} ^{๕๒๕} ^{๕๒๖} ^{๕๒๗} ^{๕๒๘} ^{๕๒๙} ^{๕๓๐} ^{๕๓๑} ^{๕๓๒} ^{๕๓๓} ^{๕๓๔} ^{๕๓๕} ^{๕๓๖} ^{๕๓๗} ^{๕๓๘} ^{๕๓๙} ^{๕๔๐} ^{๕๔๑} ^{๕๔๒} ^{๕๔๓} ^{๕๔๔} ^{๕๔๕} ^{๕๔๖} ^{๕๔๗} ^{๕๔๘} ^{๕๔๙} ^{๕๕๐} ^{๕๕๑} ^{๕๕๒} ^{๕๕๓} ^{๕๕๔} ^{๕๕๕} ^{๕๕๖} ^{๕๕๗} ^{๕๕๘} ^{๕๕๙} ^{๕๖๐} ^{๕๖๑} ^{๕๖๒} ^{๕๖๓} ^{๕๖๔} ^{๕๖๕} ^{๕๖๖} ^{๕๖๗} ^{๕๖๘} ^{๕๖๙} ^{๕๗๐} ^{๕๗๑} ^{๕๗๒} ^{๕๗๓} ^{๕๗๔} ^{๕๗๕} ^{๕๗๖} ^{๕๗๗} ^{๕๗๘} ^{๕๗๙} ^{๕๘๐} ^{๕๘๑} ^{๕๘๒} ^{๕๘๓} ^{๕๘๔} ^{๕๘๕} ^{๕๘๖} ^{๕๘๗} ^{๕๘๘} ^{๕๘๙} ^{๕๙๐} ^{๕๙๑} ^{๕๙๒} ^{๕๙๓} ^{๕๙๔} ^{๕๙๕} ^{๕๙๖} ^{๕๙๗} ^{๕๙๘} ^{๕๙๙} ^{๖๐๐} ^{๖๐๑} ^{๖๐๒} ^{๖๐๓} ^{๖๐๔} ^{๖๐๕} ^{๖๐๖} ^{๖๐๗} ^{๖๐๘} ^{๖๐๙} ^{๖๑๐} ^{๖๑๑} ^{๖๑๒} ^{๖๑๓} ^{๖๑๔} ^{๖๑๕} ^{๖๑๖} ^{๖๑๗} ^{๖๑๘} ^{๖๑๙} ^{๖๒๐} ^{๖๒๑} ^{๖๒๒} ^{๖๒๓} ^{๖๒๔} ^{๖๒๕} ^{๖๒๖} ^{๖๒๗} ^{๖๒๘} ^{๖๒๙} ^{๖๓๐} ^{๖๓๑} ^{๖๓๒} ^{๖๓๓} ^{๖๓๔} ^{๖๓๕} ^{๖๓๖} ^{๖๓๗} ^{๖๓๘} ^{๖๓๙} ^{๖๔๐} ^{๖๔๑} ^{๖๔๒} ^{๖๔๓} ^{๖๔๔} ^{๖๔๕} ^{๖๔๖} ^{๖๔๗} ^{๖๔๘} ^{๖๔๙} ^{๖๕๐} ^{๖๕๑} ^{๖๕๒} ^{๖๕๓} ^{๖๕๔} ^{๖๕๕} ^{๖๕๖} ^{๖๕๗} ^{๖๕๘} ^{๖๕๙} ^{๖๖๐} ^{๖๖๑} ^{๖๖๒} ^{๖๖๓} ^{๖๖๔} ^{๖๖๕} ^{๖๖๖} ^{๖๖๗} ^{๖๖๘} ^{๖๖๙} ^{๖๗๐} ^{๖๗๑} ^{๖๗๒} ^{๖๗๓} ^{๖๗๔} ^{๖๗๕} ^{๖๗๖} ^{๖๗๗} ^{๖๗๘} ^{๖๗๙} ^{๖๘๐} ^{๖๘๑} ^{๖๘๒} ^{๖๘๓} ^{๖๘๔} ^{๖๘๕} ^{๖๘๖} ^{๖๘๗} ^{๖๘๘} ^{๖๘๙} ^{๖๙๐} ^{๖๙๑} ^{๖๙๒} ^{๖๙๓} ^{๖๙๔} ^{๖๙๕} ^{๖๙๖} ^{๖๙๗} ^{๖๙๘} ^{๖๙๙} ^{๗๐๐} ^{๗๐๑} ^{๗๐๒} ^{๗๐๓} ^{๗๐๔} ^{๗๐๕} ^{๗๐๖} ^{๗๐๗} ^{๗๐๘} ^{๗๐๙} ^{๗๑๐} ^{๗๑๑} ^{๗๑๒} ^{๗๑๓} ^{๗๑๔} ^{๗๑๕} ^{๗๑๖} ^{๗๑๗} ^{๗๑๘} ^{๗๑๙} ^{๗๒๐} ^{๗๒๑} ^{๗๒๒} ^{๗๒๓} ^{๗๒๔} ^{๗๒๕} ^{๗๒๖} ^{๗๒๗} ^{๗๒๘} ^{๗๒๙} ^{๗๓๐} ^{๗๓๑} ^{๗๓๒} ^{๗๓๓} ^{๗๓๔} ^{๗๓๕} ^{๗๓๖} ^{๗๓๗} ^{๗๓๘} ^{๗๓๙} ^{๗๔๐} ^{๗๔๑} ^{๗๔๒} ^{๗๔๓} ^{๗๔๔} ^{๗๔๕} ^{๗๔๖} ^{๗๔๗} ^{๗๔๘} ^{๗๔๙} ^{๗๕๐} ^{๗๕๑} ^{๗๕๒} ^{๗๕๓} ^{๗๕๔} ^{๗๕๕} ^{๗๕๖} ^{๗๕๗} ^{๗๕๘} ^{๗๕๙} ^{๗๖๐} ^{๗๖๑} ^{๗๖๒} ^{๗๖๓} ^{๗๖๔} ^{๗๖๕} ^{๗๖๖} ^{๗๖๗} ^{๗๖๘} ^{๗๖๙} ^{๗๗๐} ^{๗๗๑} ^{๗๗๒} ^{๗๗๓} ^{๗๗๔} ^{๗๗๕} ^{๗๗๖} ^{๗๗๗} ^{๗๗๘} ^{๗๗๙} ^{๗๘๐} ^{๗๘๑} ^{๗๘๒} ^{๗๘๓} ^{๗๘๔} ^{๗๘๕} ^{๗๘๖} ^{๗๘๗} ^{๗๘๘} ^{๗๘๙} ^{๗๙๐} ^{๗๙๑} ^{๗๙๒} ^{๗๙๓} ^{๗๙๔} ^{๗๙๕} ^{๗๙๖} ^{๗๙๗} ^{๗๙๘} ^{๗๙๙} ^{๘๐๐} ^{๘๐๑} ^{๘๐๒} ^{๘๐๓} ^{๘๐๔} ^{๘๐๕} ^{๘๐๖} ^{๘๐๗} ^{๘๐๘} ^{๘๐๙} ^{๘๑๐} ^{๘๑๑} ^{๘๑๒} ^{๘๑๓} ^{๘๑๔} ^{๘๑๕} ^{๘๑๖} ^{๘๑๗} ^{๘๑๘} ^{๘๑๙} ^{๘๒๐} ^{๘๒๑} ^{๘๒๒} ^{๘๒๓} ^{๘๒๔} ^{๘๒๕} ^{๘๒๖} ^{๘๒๗} ^{๘๒๘} ^{๘๒๙} ^{๘๓๐} ^{๘๓๑} ^{๘๓๒} ^{๘๓๓} ^{๘๓๔} ^{๘๓๕} ^{๘๓๖} ^{๘๓๗} ^{๘๓๘} ^{๘๓๙} ^{๘๔๐} ^{๘๔๑} ^{๘๔๒} ^{๘๔๓} ^{๘๔๔} ^{๘๔๕} ^{๘๔๖} ^{๘๔๗} ^{๘๔๘} ^{๘๔๙} ^{๘๕๐} ^{๘๕๑} ^{๘๕๒} ^{๘๕๓} ^{๘๕๔} ^{๘๕๕} ^{๘๕๖} ^{๘๕๗} ^{๘๕๘} ^{๘๕๙} ^{๘๖๐} ^{๘๖๑} ^{๘๖๒} ^{๘๖๓} ^{๘๖๔} ^{๘๖๕} ^{๘๖๖} ^{๘๖๗} ^{๘๖๘} ^{๘๖๙} ^{๘๗๐} ^{๘๗๑} ^{๘๗๒} ^{๘๗๓} ^{๘๗๔} ^{๘๗๕} ^{๘๗๖} ^{๘๗๗} ^{๘๗๘} ^{๘๗๙} ^{๘๘๐} ^{๘๘๑} ^{๘๘๒} ^{๘๘๓} ^{๘๘๔} ^{๘๘๕} ^{๘๘๖} ^{๘๘๗} ^{๘๘๘} ^{๘๘๙} ^{๘๙๐} ^{๘๙๑} ^{๘๙๒} ^{๘๙๓} ^{๘๙๔} ^{๘๙๕} ^{๘๙๖} ^{๘๙๗} ^{๘๙๘} ^{๘๙๙} ^{๙๐๐} ^{๙๐๑} ^{๙๐๒} ^{๙๐๓} ^{๙๐๔} ^{๙๐๕} ^{๙๐๖} ^{๙๐๗} ^{๙๐๘} ^{๙๐๙} ^{๙๑๐} ^{๙๑๑} ^{๙๑๒} ^{๙๑๓} ^{๙๑๔} ^{๙๑๕} ^{๙๑๖} ^{๙๑๗} ^{๙๑๘} ^{๙๑๙} ^{๙๒๐} ^{๙๒๑} ^{๙๒๒} ^{๙๒๓} ^{๙๒๔} ^{๙๒๕} ^{๙๒๖} ^{๙๒๗} ^{๙๒๘} ^{๙๒๙} ^{๙๓๐} ^{๙๓๑} ^{๙๓๒} ^{๙๓๓} ^{๙๓๔} ^{๙๓๕} ^{๙๓๖} ^{๙๓๗} ^{๙๓๘} ^{๙๓๙} ^{๙๔๐} ^{๙๔๑} ^{๙๔๒} ^{๙๔๓} ^{๙๔๔} ^{๙๔๕} ^{๙๔๖} ^{๙๔๗} ^{๙๔๘} ^{๙๔๙} ^{๙๕๐} ^{๙๕๑} ^{๙๕๒} ^{๙๕๓} ^{๙๕๔} ^{๙๕๕} ^{๙๕๖} ^{๙๕๗} ^{๙๕๘} ^{๙๕๙} ^{๙๖๐} ^{๙๖๑} ^{๙๖๒} ^{๙๖๓} ^{๙๖๔} ^{๙๖๕} ^{๙๖๖} ^{๙๖๗} ^{๙๖๘} ^{๙๖๙} ^{๙๗๐} ^{๙๗๑} ^{๙๗๒} ^{๙๗๓} ^{๙๗๔} ^{๙๗๕} ^{๙๗๖} ^{๙๗๗} ^{๙๗๘} ^{๙๗๙} ^{๙๘๐} ^{๙๘๑} ^{๙๘๒} ^{๙๘๓} ^{๙๘๔} ^{๙๘๕} ^{๙๘๖} ^{๙๘๗} ^{๙๘๘} ^{๙๘๙} ^{๙๙๐} ^{๙๙๑} ^{๙๙๒} ^{๙๙๓} ^{๙๙๔} ^{๙๙๕} ^{๙๙๖} ^{๙๙๗} ^{๙๙๘} ^{๙๙๙} ^{๑๐๐๐}

ในมหาชาติภาคเหนือและอีสาน เนื่องจากอยู่ห่าง

คือฟ้าผ่าจากสงสาร
 จำทุกสิ่งโลกา
 จักห่อเข้าสู่นิพพาน
 คว้ยอันห่อลูกเอ๋ยอายพอ เป็นทานนี้เทอะ ¹

มีนิพพานเป็นที่สุขยิ่ง
 ยังกนและ เทวดาแสนหมู่
 จากสงสารที่ร้าย

ถอดความ

ลูกจงมาเป็นสำเภาทองคำใหญ่ลอยอยู่เหนือสาคร ให้พอไค่หนึ่งแล่นไปสู่ฝั่งหน้า คือจาก
 ฟ้าผ่าและสังสารวัฏ ถึงพระนิพพานอันเป็นสุขยิ่งใหญ่ จะหาสรรพสิ่งทั้งหลายเป็นแสน ๆ เข้าสู่นิ
 พพาน หนีจากสงสารอันร้ายกาจนี้คว้ย (อานิสงส์) ที่พอไค่ประสาทรักทั้งสองนี้เกิด

มหาชาติอีกตำนาน

เจ้าจงมาตามถอยคำแห่งพอ
 วายโลกีย์แสนยาน
 กรายคงคอนเคียรคาม
 นำพอให้ถึงแล้ว
 กุพอจักยกออกยังสัตตโลกแล เทวโลก
 ถึงนิรพานเบื้องมิ่งก็พอเทอญ ²

อย่าไค่ใหนางยังอันสืบสร้างปารมี
 คว้ยสะเภาแควนานสารนคร
 ไหน่นจากชาติชราธรรม
 กือควงแควแก้วสัตัพัญญู
 ไทพนโอมสงสาร

ถอดความ

ลูกจงมาตามคำของพอ อย่าไค่ทำลายล้างการ สร้างปารมีเลย พอจะแหวกวายโลกีย์อัน
 าวยานคว้ยเรือสำเภานานสงสารนครซึ่งมีเตป้าแควคง จนพ้นจากชาติ ชรา ทั้งหลาย จนถึงควงแก้ว
 ระสัตัพัญญู โดยจะนำเอามนุษย์และ เทพยคานานพ้นโสมสงสารไค่ถึงพระนิพพาน เวียงแก้ว เกิด

¹ พระธรรมราชานุวัตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 12.

² ส.ธรรมภักดิ์ "กุมาร" ลำมหาชาติ. หน้า 12.

มหาชาติภาคใต้

บรรดามหาชาติทั้ง 4 ฉบับนี้ มหาชาติภาคใต้เป็นนิมิตทางศาสนาสูงที่สุด คือการยกเอา
โลกุตตรนาถที่ประทับระคาศวดยชอระต่าง ๆ เข้ามามากมาย ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงอภิปาศัย
จิตใจของกวีผู้แต่งในแคว้น กวณ เวียงแถม จะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

พอช่วยกฤษณ์ในสังสารวัฏ เว้นเวียงกงศา ภควารีอันใหญ่ยิ่งมัทมา สุดซึ่งชนาจะเข้า
ได้ไฉน

โลโกคือกลิ่น ใหญ่ยิ่งกรีกครัน ก่องจักรวา โศโศสงกาล พัดพานสมุทไทร พองพุ่ง
กลุ่มไป เป็นนิรันดร ฯลฯ

เจ้าจิ้งขึ้นมา เป็นล้านาวา มหาสำเภาทอง อ้นงามล้ำเล็ก เกิดกับมุนีกรวง สองสี่
แสงส่อง ทั่วโลกสว่าง

จะเอาสัมมปชาน ไตรลักษณ์ญาณ มาเป็นกลาง วางพวนหน้าท้าย กูงามสำอาง แถ่ง
างข้าง ทำเป็นเกศรา

รัดด้วยอนิจจัง ผูกด้วยทุกขัง ทิ้งด้วยอนัต เอ จะเอาบารมี แสนกัณนี้ขึ้นมา ปลูกคาคพ้า
าไทรครึ่ง

เอาปัจเจกฉลา ทั้งห้าอุตสาห์ กุศลขบฟิง เ็นดูกระทัก เหล็กกรักกรอกครึ่ง เข้มแข็งขันซึ่ง
วลล้ำสำเภ

จะเอาบารมี ทั้งสามอันมี วางลงเป็นเส จะเอากวาสัจ เป็นจายระโยงเพล
ปลิ้นสามเส สาย รีเวเกี่ยวการ

เอาพระสวาทิ กล่าวคือสติ เป็นจิงกูคบ น ธรรมพหุสูต เป็นสมอระการ เอาสัมมกชญา
บีแกว้นละไป

แล้วจะตั้งขุนบก คือไตรปิฎกทั้งสามประ พ เอาสัตตโคภณงค์ เป็นกัศกาวิน คือทานันนัส
ป็นเสบียงเคินทาง

แล้วจะชนดินค้า ลงยังนาวา สรรพสิ่งต ง ๆ คือเวไนยสัตว์ สี่สงไขยสร้าง บันทุกระวาง
อบสิ้นเสร์จัดการ

แล้วพระบิดาจะทรงพระคันชา คือองกั ญาณ เอาปัญญา เป็นสะคิงยังทาน เอาเมตตญาณ
ใหญ่ใหญ่หลวง

เอาพระเจดีย์ เป็นธงกระดิก ตามลมทั้งปวง เอาพระกัษณังก ทั้งแปดมาทวน
เป็นเข็มกลองขวาง ชีของวิถี ¹

จะเห็นได้ว่ากวีแต่ละภาคมีทัศนคติและค่านิยมในทางศาสนาแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะ
ทางภาคอีสาน เป็นเครื่องวัดค่านิยมสูงสุดในทางศาสนา มากกว่ากวีทั้งสามภาคที่กล่าวมาแล้ว
คนไทยทุกภาคแต่ครั้งโบราณ ถือกันว่าการทำงานบุญฟังเทศน์มีบุญญาภิสงส์อันใหญ่ยิ่ง กล่าวคือ
ทัศนคติตามคัมภีร์มาลัยสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก ตามเรื่องราวกล่าวถึงพระมหาเถระ
ผู้ทรงอิทธิฤทธิ์รูปหนึ่งคือ พระมาลัย ได้ไปนมัสการพระธาตุเกษแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และ
เคยพบกับพระศรีอาริย์เมตไตรยโพธิสัตว์ เมื่อได้ถามอะไรกันแล้วพระมาลัยได้พูดถามว่า บุคคลผู้
จะใดมาเกิดรวมศาสนาของพระองค์จะทำอะไร พระเมตไตรยเรียนถวายว่า บุคคลใดอยากรวม
ศาสนาของท่านจะต้องทั้งนหาชาติ หรือเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์จนจบในวันหนึ่งคืนหนึ่ง และดำรง
นอยู่ในศีลธรรมอันดี จึงจะได้รวมศาสนากับพระองค์ในอนาคตก" ทัศนียมนี้ทำให้ประชาชนชาวไทย
แต่โบราณมาเชื่อถือยิ่งนัก อันนับเป็นค่านิยมทางศาสนาได้ประการหนึ่ง

2. ค่านิยมทางประเพณี

ความรักความห่วงแหนและพยายามรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณี นับเป็นค่านิยมอย่างหนึ่ง
ของชนุชนที่มีวัฒนธรรมและประเพณีก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมด้วย ท่านเสฐียรโกเศศได้เขียนเกี่ยวกับ
วัฒนธรรมประเพณีไว้ว่า "เราจะทราบได้ว่าชนชาติใดมีความเป็นอยู่หรือวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ก็อยู่
สิ่งต่าง ๆ ที่ชนชาตินั้นปรุงแต่งสร้างหรือทำขึ้น อันมีลักษณะปรากฏออกมาให้เห็นได้ในของชนชาตินั้น
แก่ประเพณี ศิลปวรรณคดี ภาสนา ความเชื่อถือ จรรยา การศึกษา กฎหมาย การปกครอง และ
อื่น ๆ เหล่านี้เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถ้าแยกกันก็เป็นเพียงส่วนประกอบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมเท่านั้น ฯลฯ
ถ้าต้องการเข้าใจวัฒนธรรมทางศิลปะและวรรณคดีของไทย ก็จะต้องเข้าใจวัฒนธรรมทางศิลปะและทาง
ประเพณีและอย่างอื่น ๆ ของไทยเข้ามาเป็นส่วนประกอบด้วย จึงจะเข้าใจวัฒนธรรมของไทยได้" ²

¹ วัคม์ชัยนิมาวาส "กุมาร" พระมหาราชาคก. หน้า 138.

² เสฐียรโกเศศ วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของไทย. หน้า 10 - 11.

ประเพณีที่สำคัญที่นับเนื่องในมณฑลชาติทั้ง 4 ฉบับนั้น มีอยู่มากแต่ไม่ไ้กล่าวไว้ชัดเจนเท่าไร ทั้งนี้ กวีคงมุ่งเอาเนื้อหาอย่างอื่น ๆ ในท้องเรื่องเป็นสำคัญ ประเพณีที่ผู้วิจัยจะนำมากล่าว

- (1) ประเพณีการแต่งงาน
- (2) ประเพณีการดูขวัญ
- (3) ประเพณีเกี่ยวกับการตายและการทำศพ

(1) ประเพณีแต่งงาน ในมณฑลชาติ เช่น การแต่งงานของชูชกกับนางอมิตตา ก็ไม่เชิงเป็นประเพณีอย่างสมบูรณ์ แต่ถาพึเคราะห์ดูตามพฤติกรรมของตัวละครแล้ว

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง พราหมณ์และพราหมณีให้ลูกสาวอมิตตา ออกมาสะเเกาะหน้าเสนอนวล เพื่อชวนให้พราหมณ์ชูชกอุปโลกน์ ถ้าเกี่ยวกับประเพณีก็คือการยกลูกสาวให้โดยการที่พราหมณ์ฝากทองไว้เป็นสินสอดทองหมั้นก็ได้ หรือจะตีค่าเป็นประเพณีคลุมถุงชน ก็อหังฝ่ายหญิงไ้ขายชายไม่รู้จักกันมาก่อนเลย แต่พ่อแม่ทั้งสองฝ่ายต่างชอบพอเป็นมิตรสหายกัน อยากจะให้ลูกชายหญิงทั้งสองได้เชื่อมสัมพันธ์กัน อกันก็โดยที่แม่หญิงหรือชช เบไม่รู้ว่าเด็กที่ หรือพ่อแม่มีความจำเป็น เช่น เป็นหนี้สินนายทุน จำต้องยกลูกสาวให้อย่างกรณีชูชกนี้เป็นต้น ซึ่งเราก็ก็น่าเป็นคานิยมทางประเพณีแต่ดั้งเดิมมาเหมือนกัน

แต่ทางภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ กวีกล่าวถึงพราหมณ์และพราหมณีไ้โดยลูกสาวเองตนเป็นประกัน โดยไปเป็นคนรับใช้ก่อนจนกว่าจะหาเงินทองได้ จึงจะไปไ้เอาคืนมา แต่เผ่าไ้ชูชกเกิดหึงหอยใจในนางอมิตตา เลยหาทางเอาเป็นภรรยาของตน หนี้สินที่พ่อแม่ของอมิตตาจะคืนก็เป็ขันธ์คุณิ เพราะพราหมณ์ชูชกไม่คิดไ้จะเอาทอง เพราะไ้ของทดแทนมีค่ากว่าเสียแล้ว ฉะนั้นประเพณีแต่งงานในมณฑลชาติ แม้จะไม่กล่าวโดยตรง แต่ก็เป็แนวทางการแต่งงานที่

- (2) ประเพณีดูขวัญบายศรี

"ในมณฑลชาติภาคใ้กวีไ้กล่าวถึงพระเจ้ากรุงลัญชัย รับสั่งให้เจ้าพนักงานจัดเตรียมข้าวของเพื่อทำบายศรีดูขวัญของราชันคาคาทั้งสอง คือกัณฑ์มหาธาสิไ้ไว้อย่างไพเราะและในการเทศน์พระธรรมกถึกภาคใ้คัก็นิยมทำกันอยู่ตั้งแต่โบราณมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้"

ทางภาคเหนือกล่าวไว้ในกัณฑ์มหาพรตตอนนายศรีสุพระขวัญ ชาลิกัณฑ์เหมือนกัน แต่ไม่ถือเป็นประเพณีในการ เทนอย่างของภาคใต้ แต่ที่กล่าวไว้ในกัณฑ์เทวีศรีทอนพระเวสส์ครทรงเรียก พระขวัญพระนางมัทรีทอนถึงวิสัยฤๅภานั้น มีความไพเราะระกินใจยิ่งนัก เช่น

ร้องรำให้เรียกขวัญนาง	ว่าลูกมาเทอะยอกบุญขวางเฮยเมียมิ่ง
ลูกมาเทอะเมียรักยิ่งเสมอตา	ขวัญนางอย่าไปลากหนาเถื่อนดอง
ขวัญนางอย่าไปลาประเทศทองพนาศัย	ขวัญนางอย่าไปอยู่พงไพรทีกหวย
ที่แหวหลังช้วยและผาชัน	ขวัญนางอย่าไปลากตนหนีบแทน
กั๊กคังแคนอญูเมามัว	กุกุ๊ตเป็นผิวและมาเรียกร้อง
สามสิบสองขวัญมัทรีขุนนางน่อง	จุงรีบเร็วมา ¹

ข้อความในมหาชาติมีอิทธิพลที่วันำไปแต่งคำบายเรี เรียกขวัญชาวบ้านในชนบทภาคเหนือเสมอมา แม้ปัจจุบันนี้ก็ยังมีชกัันอยู่

(3) ประเพณีการทำศพ

ประเพณีงานศพพราหมณ์ชุกเหมือนกันมี เอื้อนเย็นของภาคเหนือ และประเพณีงันเอื้อนคี่ของอีสาน คือเมื่อมีงานศพชาวบ้านจะไปช่วยเหลือกันจัดการ เกี่ยวกับศพ เรียกว่าไปช้วยเอื้อนเย็น หรือไปงันเอื้อนคี่ ในข้อนี้สงวน โชติสุขรัตน์ เขียนไว้ในประเพณีภาคเหนือว่า "ในงานเอื้อนเย็นนี้ พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ จะพากันไปช้วยงานและได้พบปะเกี่ยวพาราสาส์กันไป บางรายก็ไปพบรักเอาในบ้านเอื้อนเย็นเลยก็มี และผู้ชายส่วนมากที่ไปในงานศพจะมีการ เล่าคำาคืออ่านหนังสือ รอยกรองต่าง ๆ เช่น หงส์หิน กำกาทำ เตาน้อยของคำ ซึ่งเป็นวรรณกรรมสันเมืองเรียกว่า "คารวชอ" ในกัณฑ์ทั้งและมี "การเล่นแสง" (เสือกินวัว) หรือ "เสือกตัง" "ไฟสีข้าง" เป็นเพื่อนศพ ส่วนมากพวกสาว ๆ หนุ่ม ๆ มักจะชอบคุยหรือเล่นกันในตอนดึก เพราะพวกผู้ใหญ่ผู้เฒ่าผู้แก่ไปหลับนอนกันแล้ว

¹ พระธรรมราชาบุตร "มัทรี" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 28.

การเก็บกวาดที่ขี้บ้านนี้ จะเก็บไว้ที่วันก็แล้วแต่ฐานะของเจ้าภาพ บวลงคนก็เก็บไว้คืนเดียว บางรายก็ 3 - 7 คืน ฯลฯ และการเผาศพก็ไม่นิยมเผาในวัด เพราะเกรงเป็นบาปกรรม จึงมีฌาปนสถานไว้ประจำหมู่บ้านเป็นแห่ง ๆ เรียกตามสำเนียงเมืองเหนือว่า "ป่าเสี้ยว" หรือ "ป่าซา"¹

การทำศพพราหมณ์ชุกของภาคเหนือและอีสาน กวีเขียนขึ้นตามความนิยมของท้องถิ่นในภาคกลางและภาคใต้นิยมเอาศพไว้ที่วัด มีฌาปนสถานอยู่ที่วัด กวีทั้งสองภาคจึงไม่เขียนลงไปในมหาชาติ เพราะไม่ใช่ประเพณีท้องถิ่นของตน

5. ค่านิยมทางสังคม

การต้อนรับแขกผู้ไกล เพื่อต้อนรับแขกคือแขกที่มาเยี่ยมเยือนนั้น คนไทยถือเป็นการนิยมอย่างสูง ภาคกลางมีคำขวัญว่า "แขกมาถึงเรือนชานต้องต้อนรับ" ภาคเหนือเรียกว่า "แขกมารับรอง" หมายถึงต้องเอาใจใส่ดูแลอย่างดี แม้ภาคอื่น เช่น อีสานและภาคใต้นิยมแบบเดียวกัน บางท้องถิ่นตามตำนานเนื้อความในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ที่พระเวสสันดรรับสั่งให้ชาลี-กัณหาไปคอยต้อนรับพราหมณ์ชุก บละพระองค์เองทรงต้อนรับพราหมณ์ก่อนมาถึง แสดงอริยาคัญวิถีของคนไทยได้อย่างสมบูรณ์ว่า เป็นผู้มีความนิยมสูงในแง่สังคมวิทยาที่เกี่ยว ตัวอย่างเช่น

มหาเวสสันดรชาดกภาคกลาง

ฝ่ายพระชาลีแมกกัณหา	ถวายนั่งคมจาวออกไปกอบต้อนรับพราหมณ์
ครั้นถึงจึงไต่ถามตามประสาเด็กแต่โดยดี	ว่าลุงจีเจ้าชากุณเฑาะเจ้ามาแต่ทางไกล
ถูกไถ่ไม่เท่าสิ่งใดหนัก	สงมาเกิดหลานรักจะชวยรับไป ²

สำหรับการต้อนรับของพระเวสสันดรต่อพราหมณ์ชุกนั้น กวีภาคกลางกล่าวไว้ไม่ชัดเจน คือเมื่อพราหมณ์ชุกไปถึงก็กล่าวสัมโมทนียกถาให้พระเวสสันดรทรงสดับเลยที่เดียว แต่ขอความแสดงถึงอริยาคัญแห่งความเอื้อเฟื้อ และให้เกียรติแก่แขกนั้นปรากฏในมหาชาติภาคเหนือและภาคอีสานมาก

¹ สงจน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ. หน้า 146 - 147.

² กรมศิลปากร "กุมาร" มหาเวสสันดรชาดก. หน้า 225.

คังชอกความทอไปนี้

มหาชาติภาคเหนือ

พระชาติกัณฐกทอพระราชาชิตาที่รับสั่งให้ไปต้อนรับพราหมณ์ชุกว่า

ชาตทพพระยาเป็นเจ้า

อันว่ายาววกไทเกาเดินมา

อันพระชิตาทากบอก

ซาหันแต่พายนวกอาราม

เหมือนคังพราหมณ์ผู้วิเศษ

เดินคั้นเขกถึงรา

มันเดินบายมีคู

เขานาสู่อาราม

กันมันเขาถึงแล้ว

ก็จักเป็นแขกแถวแห่งเรารา อะแล ¹

(ซาแต่พระราชาชิตาเป็นเจ้า ที่ว่ายาวจากเดินทางเขามา นั้น หมอมนั้นเห็นตั้งแต่นอกอาราม
แล้ว มีลักษณะเหมือนพราหมณ์ผู้วิเศษที่ตนคั้นมาถึงเขตของเรา แกเดินทางมาคนเคียวเขาสู่อาราม
ถ้าแกมาถึงก็คงจะเป็นแขกแถวของเรา นะพระ เจ้าชา)

พระเวสสันดรทรงปฏิสันถารกับพราหมณ์ชุกว่า

ท่านพราหมณ์มาเป็นแขก

ตั้งตนแรกหัวที

เชิญท่านชี่เขาสู่โรงน้ำ

ชำระกำปาทา

แล้วจูงมาสู่ที่นี้

นั่งที่หนึ่งสบายแรงก่อนทรา

อันว่าลูกไม่มีหลายหลาก

อันนางมีตรีหากนำมา

หมากค้ำทองหมากหาดสุโขใหม่

แกงเต่าใหญ่สุกล่า

หมากม่วงคำสุกแหม

คูกตั้งแกมสาวราม

เชิญท่านพราหมณ์กิน เหอะ เจ้า

คนเฝ้ากินอ้อมไคแรงมา อะแล ²

¹ พระธรรมราชานุวัตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 6.

² พระธรรมราชานุวัตร "กุมาร" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 8.

(ท่านเดินทางมาเป็นแขกคนแรกที่เคี้ยว เชิญเขาสูทของน้ำชำระล้างเท้าทั้งสองแล้วมานั่ง
ที่โต๊ะให้หายเหมือนก่อนเถอะ ผลไม้มีมากมายซึ่งมีที่ร่นำมาจากป่าก็อหมากคับห้อง หนากहत ก่ำล้งสุก
ใหม่ ๆ แดงโมดูใหญ่อรอหที่เคี้ยว มะม่วงดำสุกสีแคงจัด คุจแกมสาวนอย เชิญชิมดูเถอะ คนแกกข
เขาไปคงจะมีเรือวแรง่นมา)

มหาชาติอุทาน

คำพิทุสนิ กิยาอันเภาเห็นพราหมณเภาเข้ามาคิ	เป็นปฐมภัวที่แท้คิหลีน่า
อากคักิยาอันเภาแ่งทานนี้	จักมีอนิสงลัมมาก
ปราศจากประโยชน์ณบฮางวาจักมี	อิพิอันว่าลวิสคิ
อตุกัจจะมีแกทานเทอญ	ตุว่าอันว่าทาน
กิลมนุโตอันเภาวักควยแคงแคงลสม	จงอามน้ำค้ำณมเสียบ
ปาเทปุกขารอขสุสุ จงลางเสียบยังคีนทงสอง	อันเมณหมองกวยคิ
ปาววิคิกิจงเขาไปสุปามุงชด	อากรมบพิหายค้ำลัมมาก
ทาบอชากแลวจงกีน	คิอว่าเมากคัมทงสุกเซม
หมากมาคเล็อกเลมแกทวนยคิ	หมากทรางสุกล้าเลศ
หนากมวงเกกิกินไทรหนา	มีรสอันหวานลสมสกานคังน้ำเผ็องน้ำมิม- นินแท้คิหลิ 1

(กิริยาที่เราเห็นท่านพราหมณเข้ามาครั้งแรกเป็นการคิจริง ๆ ลักษณะที่มาของท่านนี้มี
อนิสงลัมมากที่ไยเป็นประโยชน์ณบฮางวาจักมีเลย ความสุขลวิสคิจงมีแกทานเถคิ ท่านได้รับค้ำมค้ำบาก
กายแคงแคงลสม จงอามน้ำค้ำณมเสียบ ลางเทาที่เประเป็อนแล้วเขาสุกกาล่าให้หายค้ำมค้ำบ
แลวรับประทานผลไม้คิอ หมากคัมทง หมากहत หมากทราง หมากมวง ลวนแตรสหวานปานน้ำ
เผ็องน้ำมิมที่เคี้ยว)

¹ ส.ชรรมภักคิ "กุมาร" ลัมมหาชาติ. หน้า 7.

มหาชาติภาคใต้

พระเวสสันดรรับสั่งให้พระชาลีกุมาร และพระกัณหาธิดาไปรับพราหมณ์ชุก เข้ามาสู่ศาลา
เพื่อนของภาคกลาง แต่การปฏิสัมพันธ์กับพราหมณ์มีคู่หูคือ อาจจะมีเนื้อความคล้ายตอนที่
พราหมณ์ชุกได้ปรากฏมอจุตฤมาแล้วก็ได้ อย่างไรก็ตาม การรับแขกและมีความเอื้อเฟื้อของ
ประชาชนในภาคเหนือและอีสานของไทย คงจะได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องราวในเวสสันดรก็ได้ หรือ
ขอประเพณีปฏิบัติในสังคมแต่ภาคก่อนของคนที่ในท้องถิ่นดังกล่าว มีอิทธิพลให้วันนำมาแต่งก็อาจเป็นได้
เหมือนกัน

ในทางสังคมวิทยานั้น เนื่องจากสังคมไทยเป็นเกษตรกร ประชาชนร้อยละ 80% ของ
ประเทศทำไร่ ทำนา ดังนั้นลักษณะจึงมีความผูกพันทางตระกูลและเพื่อนบ้านใกล้เคียงอยู่มาก
คร.ไพฑูริย์ เครือแก้ว ได้เขียนเกี่ยวกับสังคมไทยไว้ดังนี้ "ลักษณะชนบทของคนไทยที่มองเห็นได้
ง่าย ๆ ก็เช่นในความสัมพันธ์ประจำวัน ประจำชีวิตกับคนอื่น ๆ คนไทยมักจะทำไปตามความรู้สึก
Emotion และตามประเพณี Tradition ไม่ได้ตั้งรากฐานของความสัมพันธ์ไปตามเหตุผล
และไม่มีการพิจารณาตามเหตุที่ควรจะเป็น เราจะสังเกตเห็นคนไทยนิยมการรู้จักกันเป็นส่วนตัว คือ
เบ้กันเอง นิยมสนใจในเรื่องของคนอื่นที่ไปเกี่ยวข้องกับและเป็นประโยชน์แก่ตนเอง มีการจับกลุ่ม
จับก้อน พวกเขาพวกเขา และชุมชนนิเวศ เอาใจใส่เรื่องส่วนตัวของคนอื่นกันอยู่เสมอ¹

ถ้าเราพิจารณาชีวิตของ นางอมิตา ซึ่งเป็นหญิงสาวสวยในหมู่บ้านทิววิ ซึ่งความจริง
ก็ว่าได้คาถาพยานั้นเป็นบ้านในชนบทของไทยนี้เอง เธอต้องมาโตคนเดียวอายุ 60 กว่าปี เชนชุก
แล้ว เธอก็เป็นเป้าหมายแห่งการชุมชนนิเวศ ประการหนึ่งแล้ว อีกทั้งพราหมณ์หนุ่มในบ้านนั้นก็คงจะ
สนใจในความสวยและคงจะหาทางพูดจาแฉะโลมอยู่ ประจวบกับได้เห็นการ เอาใจใส่ประเพณีปฏิบัติ
ต่อสามีเขาอย่างดี ปราศจากความรังเกียจเคียดแค้นทศแล้ว ก็อดไม่ได้ที่จะหันมาคุยรกรยาของตน
ซึ่งมีความบกร่องทางการงานบ้านอยู่บ้าง ความวิสัยของคนไทยทั่วไปที่ชอบอยู่กับแบบง่าย ๆ ก็เลย
พากันไม่พอใจและเกิดเป็นปากเสียงขึ้นถึงกับ ทะคอยทุบตีกัน เกิดความเคียดแค้นโดยทั่วไป หญิง
ทั้งหลายจึงนัดประชุม เพื่อปรึกษาความทุกข์อัน เป็นวิกฤตกาลชีวิตของตนแต่ละคนให้กันฟังตามลักษณะ

¹ คร.ไพฑูริย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทยและการพัฒนาชนบท. หน้า 172 - 173.

สังคมไทยในชนบทและก็ได้เรื่องราว นางอมิตตา ซึ่งก็ใช้คนเช่าบ้านใหม่ทำพิธีให้ได้รับความ
เคื้อครอน และเมื่อประจวบกับความหึงหวงเขาก็ดูเหมือนไม่ได้ เลยนักกันไปซบได้ นางอมิตตา
ควยโกฎีราวช จนนางต้องร้องไห้กลับมาถึงเรือนั้น เราจะเห็นได้จากถ้อยคำในมหาชาติทั้ง 4
ฉบับต่อไปนี้

มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง

หลังจากที่นางพรหมเอี๊ยงทั้งหลายกล่าวเปรียบเปรยนางอมิตตาต่าง ๆ นานาแล้ว ในตอน
สุดท้ายก็กล่าวด้วยคำไทยแท้ เช่น คำว่า เอ็ง มึง กู อี ไอ เหล่านี้ ล้วนแต่ทำให้เกิดความเขม่น
ของเรื่อง และมีความหนักแน่นตามความเคยชินของชาวชนบททั่วไป

เราอยากอยู่ฟังพี่ว่าไปเสียในวันนี้ ไปหาญาติที่เขามีกวามเอ็นดู ให้เขาหาผ้าห่มเอาใหม่
ให้มันแวกกว่าออกมา จะไปกระชั้นควยอเฝ้า อีเข่อ เออะ นี่ มึง จะมาเฉอะเฉอะเฉานำเนื่ออยู่จะนี่
ก็ดูโอ๊ย อาย เขากาก กลี กระ คาง คาง ยัง มัน นี้ ใคร เขามีบ้างที่เมืองกน นรมยิสฺสูติ กู นี้ น่าน น่าน น้ำ ใจ
ควย อี จำ ใจ จำ จน เรา อยู่ จะ นี้ มัน จะ มี ควม ก็ มา แต่ ไหน

ข้อความในรายนี้เป็นเรื่องบอกลักษณะสังคมไทยภาคกลางได้อย่างดียิ่ง ควยการใช้
ภาษาที่เป็นคนไทยในชนบทที่พูดกันด้วยคำไทยเดิม ทั้งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าสังคมในชนบทชอบ
เอาใจใส่กิจกรรมของชาวบ้าน แม้จะไม่มีประโยชน์อะไรก็ตาม อีกประการหนึ่งความอิจฉาริษยา
เห็นใครได้ก็ไม่ได้ ก็เป็นลักษณะหนึ่งแห่งสังคมไทยควยเหมือนกัน

มหาชาติภาคใต้

พฤติกรรมทางสังคมของหญิงไทยในภาคใต้ก็เหมือนหญิงไทยทั่ว ๆ ไป ก็มีภาษาไทย
โบราณ เช่น มึง กู อี อายอย่างเดียวกัน เช่น คำว่า

จำเราจักชวนกัน	ไปตักอยู่ที่ตีนท่า
ควยเมื่อมันลงมา	จะแตกคาน้ำหน้าใจ
ถาวมันทอสู	<u>เรา</u> <u>จะ</u> <u>กรู</u> <u>เขา</u> <u>ดัก</u> <u>ได้</u>
ณที่ตอยหัวไ้	<u>อี</u> <u>ชี</u> <u>ไร</u> <u>ช่าง</u> <u>ท่า</u> <u>กลาง</u>

ชวนกันแต่งตัวเข้า
โกจรใจคังไฟเผา

อย่าธาเลยเว่ยพวกเรา
ถกเขมรมันวันรับมา¹

ในที่นี้ เราจะเห็นหญิงไทยในภาคใต้นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบนเห็นได้ชัดจากคำว่า

"ถกเขมรมันวันรับมา"

มหาชาติภาคเหนือ

ในสังคมชนบทภาคเหนือชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันรู้จักกันทั่วบ้าน เวลาว่างงานมีการจะต้องไปช่วยกันเช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ ถ้าใครไม่ไปช่วยถือว่าเป็นคนที่สังคมรังเกียจ ไม่มีใครคบหาด้วยเหตุที่สังคมมีความเกี่ยวพันกันอย่างนี้ ปกป้องเรื่องราวเอาใจใส่ดูแลความทุกข์ ความสุข มักจะเอาเรื่องของคนอื่นมาพัวพันกับตัวจึงมีเป็นธรรมดาอีกอย่างหนึ่งในชนบทไทยทั่วไป สมัยก่อนรัชกาลที่ 6 ขึ้นไปยังไม่มีการใช้นามสกุล ชาวบ้านนิยมเรียกชื่อคนมีสร้อยกำกับเช่น นางแดง ลูกนายอินทร์ ชาวบ้านจะเรียกเป็นสร้อยเต็มเข้าไปว่า อีแดงอินทร์ หรือ นายแก้วมีภรรยาชื่อ มา ชาวบ้านจะเรียกเพื่อให้จำง่ายว่า แก้วมา บางคนพิจารณา เช่น คนตาบอดน้ำใสชื่อ นายโมะ ชาวบ้านจะเรียก โมะตาสอง เป็นต้น กรณีนี้มีปรากฏอยู่ในรามมหาชาติกัณฑ์ชูชก ตอนพราหมณ์ชูชกดำกับชื่อพวกพราหมณ์ที่มารุมคานางอมิตตาวา

คังกูจักทวายดู
บ่อนกลางอิตาคำปากกวาง
บ่อนก้อสี่ผู้มักชู
บ่อนก้อสี่พรายแม่คาเหมียง
รู้ว่าอิตาเพรียเมียพราหมณ์ใส
รู้ว่าอียวงเมียพราหมณ์ตาเหลือก

รอยว่าอิตากัณฑ์สี่ที่ปลากมันร้ายหากหมุ่คำ
ผิวเล็กรางหลายที
มันช่างรุธยาแผคหลวงหลาย
ทีเกลาเกลี้ยงคังโพงเสี้ย
ป่งแข่งใหญ่ตากลวง
รู้ว่าอิชากเลือกนมนาน

¹ วัคษณินาวาส "ชูชก" พระมหาชาคก. หน้า 82.

บ่อนักแม่นี่ปากหวานใจเคียด
รู้ว่าอีจอบจิกเมียพราหมณ์เอง

ร้ายสนเปรตเหลือผี
เกล้ามมโสดของควี่ลุยลาย¹

พราหมณ์บอกว่า เราจะลองทายดู คงจะมีแม่พวกนี้แน่ ๆ

อีกาลก็ฉีกปากจู ขอบทะเลาะหาความ
อีตาคำปากกว้าง ผัวเล็กร่างหลายครั้งแล้ว
อีสีนักรหอมทำชู มักรูจักทำเส้นหย้าแฉัด
อีผีพราย แมคบาเบียง หายทอยเกลี้ยงเกล่าเหมือนผีโพงมาเลีย
อีตาเพรียเมียพราหมณ์โสด มีปลีนองใหญ่ตากลวง
อียวง เมียพราหมณ์ตาเหลือก
อีชากได้อกนมหยอบยาน
อีปากหวานใจเคียด ร้ายเหมือนเปรตเหมือนผี
อีจอบจิกเมียพราหมณ์ดวง เกล้ามมดลึกรูยราย
อีผีพรายเมียพราหมณ์ผี เกล้ามมดลึกรังคนแพะ

เราสังเกตได้จากที่เรียกกันว่าอีนั้น หรือทางภาคเหนือเรียกเป็นอี ไค้ เป็นไอ้ เช่น
อีตา ไอมอย เป็นต้น รายชื่อที่ยกมาแสดงเป็นตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าอีจอบจิกพฤติกรรมของหญิง
ทพในชนบทนั้นเป็นอย่างใด และอาจจะเขียนขึ้นเป็นการประชดสังคมนด้วยก็ได้ เช่น อีสีนักรหอม
จิกทำยาแฉัดทำเส้นหย้า อีผีพรายแมคบาเบียง บีเกล้ามมที่หายทอยเกลี้ยงเหมือนผีโพงมาเลีย
แสดงถึงการเอาใจใส่ชีวิตชาวบ้าน ระหว่างครอบครัวหนึ่งต่อครอบครัวหนึ่ง ซึ่งจะห้ามไม่ได้เพราะ
สังคมชนบทนิยมอย่างนั้น แม้เวลาปัจจุบันนี้ก็เหมือนกัน ยังมีความสัมพันธ์ไปมาตาสู่กันอย่างเดิม

หาชาติภาคอีสาน

มหาชาติอีสานก็วิเศษคงลักษณะสังคมไทยในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีเหมือนกับภาคอื่น
ชกภาษาว่ามิ่งกูเหมือนกัน เช่น

¹ พระธรรมราชาวัตร "ฐธก" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 8.

เป็นลามกทุกขภายในขนาดญาติที่องแตงมึงนาง เขาตั้งให้มึงตบมึงวาย
แลเล็มชายกินแต่นอย ¹

อย่างไรก็ตาม มหาชาติทั้ง 4 ฉบับมีลักษณะสะท้อนสังคมไทยในชนบทเหมือนกัน คือ
เอาใจใส่ต่อเพื่อนบ้าน รู้จักกันหัวบ้านท้ายบ้าน สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวรรณคดีมหาชาติ ซึ่งก็นำ
มาสอดคล้องไว้ ทำให้เราเห็นมรดกทางสังคมไทยแต่โบราณได้ชัดทีเดียว

5. คานิยมทางการปกครอง

การปกครองของพระเจ้ากรุงสุโขทัยที่ปกครองประชาชนชาวสุโขทัยนั้น พระองค์ทรงถือ
การปกครองแบบประชาธิปไตย คือประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เมื่อผู้ปกครองทำผิดตามกฎก็มีสิทธิ
ในการที่ฟ้องร้องกล่าวโทษ และต้องหมกอำนาจอในการปกครองไป ข้อนี้ปรากฏในเวสสันดรทั้ง 4
ฉบับ โดยความเป็นจริงการปกครองด้วยลัทธิต่าง ๆ นั้น ทางตะวันตกเราก็ดำเนินการตั้งแต่สมัยกรีกลงมา
แต่ในทางตะวันออกเราก็ดำเนินการจากลัทธิศาสนาในอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมทางตะวันออก
มาช้านานแล้ว

พระธรรมโกศาจารย์ได้เขียนเกี่ยวกับนโยบายการปกครองและนโยบายการเมืองสมัย
พระเวสสันดรว่า "เมืองสีพีเป็นเมืองเล็ก หากความสนใจแก่พระเวสสันดรในฐานะผู้ปกครองมาก
จำต้องสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศใหญ่ ๆ เช่น แคว้นกาลิงค์ ในสมัยดังกล่าวกติกากฎที่พระเวสสันดร
มีข้างเนืองไปเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้ากาลิงค์ ซึ่งไม่มีข้างดังกล่าว จึงหาอุบายรุกรานโดยการส่ง
พราหมณ์ 8 คน มาขอ ถ้าหากพระเวสสันดรไม่ให้ก็จะถือเป็นสาเหตุรุกราน พระเวสสันดรมีพระ
ปรีชาญาณยอมเสียสละให้ไปเพื่อรักษาไมตรี แต่การกระทำของพระองค์ชวบ้านชาวเมืองธรรมดา
สามัญตามความคิดไม่ทัน จึงเกิดการซึ่งเกลียดและหาเหตุขับไล่อะองค์จากบ้านเมือง" ²

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "สุชก" ลุ่มนาชาติ. หน้า 3.

² พระธรรมโกศาจารย์ ปริทัศน์เวสสันดรชาดก. หน้า 2.

ความจริงเรื่องค่านิยมในทางการปกครองที่กล่าวนี้ อาจจะไม่ตรงกับความต้องการ
 ของบุคคลผู้ที่ต้องการจะมีอำนาจในการปกครอง หรืออำนาจในทางการเมือง ซึ่งคนบางคนที่ต้องการ
 ะเป็นนายบังคับบัญชาคนอื่น ซึ่งเป็นความนิยมชมชอบอย่างหนึ่งของบุคคลบางกลุ่มบางคน

จากลักษณะการปกครองของเมืองสีพีโบราณนั้น เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงจิตใจของ
 ผู้ปกครอง คือราษฎรทั้งหลายอยากจะมีสิทธิมีเสียงในทางการปกครองเหมือนกัน กวีอาจได้รับ
 ความไม่สะดวกในฐานะพลเมืองคนหนึ่งที่ไม่ได้สิทธิมีเสียง จึงระบายความรู้สึกของตนเองลงใน
 เรื่องเวสสันดรก็เป็นได้

4. แง่คิดทางปรัชญา สังคภววิทยา มานุษยวิทยา และจิตวิทยา

ปรัชญา

ข้อนี้เห็นเหมือนสรุปผลแห่งการเปรียบเทียบมหาชาติทั้ง 4 ฉบับว่า ในเรื่องเวสสันดร
 าคกนี้มีแง่คิดอย่างไรบ้าง ถ้าจะวิเคราะห์แง่ต่าง ๆ แล้ว มหาชาติแต่ละฉบับมีแตกต่างกันออกไป
 ความความคิดของกวีในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ในมหาเวสสันดรชาดกของภาคกลาง กล่าวถึงโลกียขวาว
 ปรียบเทียบกับโลกุตระขวาว เป็นการเปรียบเทียบทางปรัชญาว่า สรรพวัตถุทั้งหลายในโลกย่อมตกอยู่
 ายไถกฏของไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่เป็นตัวของตัวเอง คือไม่อยู่นานอำนาจที่จะบังคับ
 ้เป็นไปตามเจตนาธรรมได้

พระมหาชาติคือมหาชาติภาคใต้ กล่าวถึงโลกุตระขวาวล้วน โดยแทรกปรัชญาชั้นสูงทาง
 ะพุทธศาสนาลงไปมา ตอบสุทนต์กล่าวถึงนิรวาระ หรือนิพพานอันเป็นอับติมะทางพระพุทธศาสนา

มหาชาติภาคเหนือกวีได้แทรกแนวปรัชญาตอนกัณเฑษฐกที่กล่าววว่า บ้านของพราหมณ์มี 4
 ฐา อันเปรียบได้กับธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันขึ้นเป็นบ้านเรือน เหมือนอัฐภาพ
 องมนุษย์ที่มีธาตุ 4 และชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กล่าวถึงสุนัขของ
 รานเจตบุตรมี 32 ตัว เปรียบเทียบกับทิวติงสการิกไคแก ฌม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น
 ะดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ปอด ฟังผึก ใสใหญ่ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า
 ะโลหคคีระมะและมันสมอง ชนิดที่เป็นน้ำ คือ ทิ เสจค เลือด หนอง เหงื่อ น้ำตา เปลวมัน

มันชน น้ำลาย น้ำนูก ไชชอ มูตร รวมเป็นอาการ 32 ซึ่งเป็นเครื่องรุ่มแต่งอวัยวะมีลักษณะที่
กองคอย .. ระเบียบปกครองเหมือนพรานเจตบุตรดูแลหมาของตน ถ้าจะกล่าวตามชื่อเจตนั้นก็
แปลว่าความคิดหรือจิตใจอันเป็นเจ้าอวัยวะ คือ บ้านของพรานหมณ์เป็นปรัชญาอย่างหนึ่งเหมือนกัน

ในมหาชาติภาคอีสานกล่าวถึงปรัชญาไว้มากหลายแห่ง โดยมากตรงกันกับภาคเหนือ แต่
ตอนพระชาติกราบมูลพระเจากรุงสฤษดิ์ถึงความรักในพระราชบิดามารดาของพระองค์ ดังคำว่า
ข้าไหว้พระยาเป็นเจ้า

ชาน้อยจักถวายเหตุ

พอให้เป็นอุปเท่ห์ในราชบัญญัติ

บุตรโอรสว่าลูกหญิงชายสายสมรจอมมิ่ง

ลูกแก้วกิ่งวงศา บิยาเป็นที่รักล้ำเลิศ

แกพอแม่เกิดกันมา

มนุสสานัน แกคนทั้งหลายในเวลานี้แท้คือสิ้นนา

บุตรเตลีเนโท

อันว่าเสนาหาธรรมคำชัก

ในลูกแก้วกิ่งสันดาน

กับบมีแกพระภูบาลจอมมิ่ง

เหตุความมาละลูกแก้วกิ่งวางเสียด

สองนิ้วเมียหากทรงงโกลเกล้า

เหตุใดสมเด็จพระมหाराชเจ้าแลมอันดูกุนา¹

(หม่อมฉันขอกราบบังคมทูลพระอัยกา ถวายเหตุไทรงพิจารณาพอให้เป็นแนวทางแห่ง

พระราชบัญญัติ ธรรมคาวาบุตรหญิงชายยอมเป็นควงใจ และมีความรักอย่างเลอเลิศสำหรับพ่อแม่
ผู้ให้กำเนิดมาสำหรับมนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ แต่ความรักอันเป็นเสนาหาธรรมในลูกตามพระสันดาน
ไม่มีในพระอัยกาเลย เหตุมาทอดทิ้งลูกทั้งสองนิ้วเมียให้มีความเศร้าโศก เหตุใดมหาราชเจ้าไม่
ทรงพระกรุณาสงสารเล่า)

ผู้วิจัยพิจารณาในแง่ความรักความผูกพันระหว่างสัตว์ต่อสัตว์ มนุษย์ต่อมนุษย์ จะต้อง
มีความรักอย่างแนบแน่นตามหลักปรัชญาที่ยึดในจิตนิยมมาช้านาน แต่ข้อความในมหาชาติอีสาน
กระตุ้นให้พิจารณาในแง่ของทฤษฎีสสารนิยมวิภาววิธีว่าควมมนุษย์ของคาร์ลมาร์ค ที่กล่าวว่า
"มนุษย์วิวัฒนาการมาจากสัตว์ สัตว์วิวัฒนาการมาจากพืช พืชวิวัฒนาการจากอินทรีย์วัตถุ สัตว์เชิงซ้อนวิวัฒนาการ
มาจากสัตว์เชิงเดี่ยว พฤติกรรมของสัตว์กับพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ได้แตกต่างกันขั้นพื้นฐาน

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "อุชุก" ลุ่มมหาชาติ. หน้า 12.

ทั้งสัตว์และมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลง สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ สัตว์พอใจอยู่กับอาหารที่อยู่และการสืบพันธุ์ฉันใด มนุษย์ก็พอใจอยู่กับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และการสืบพันธุ์ฉันนั้น มนุษย์ก็สนใจเกี่ยวกับสัตว์ก่อทุกข์ทรมานเพื่อสนองความต้องการของชีวิตและความต้องการทางวัตถุเป็นสำคัญ¹

การที่พระราชาลักรามมังคมหุดพระเจ้ากรุงสุโขทัยเช่นนั้น เป็นแง่คิดทางปรัชญาว่าเมื่อมนุษย์และสัตว์ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม มีอาหารที่อยู่และการสืบพันธุ์เป็นต้นตอของทุกสิ่งของมารคแล้ว การที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยไม่ทรงรำลึกถึง หรือรักเสนาหาในพระราชโอรส เหมือนกับท้าวภูจิตินิมทั้งหลายที่นิยมกัน กรณีนี้ก็เข้าในชายของปรัชญามารคโดยแท้

สังกมวิทยา

มหาชาติภาคเหนือและอีสาน กล่าวถึงพฤติกรรมของพราหมณ์ชุกกว่า มีความละโมภในการกินอาหาร และแสดงอาการกินอาหารของชุก ทั้งที่มหาเวสสันดรชาติของภาคกลางและภาคใต้ไม่กล่าวถึงนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการละทอนให้เห็นพฤติกรรมซึ่งคนไทยในสังคมสมัยนั้นบางคนประพฤติอยู่จนเป็นที่รังเกียจแก่คนผู้พบเห็น กวีจึงนำมาแต่งไว้เป็นการประชดสังคมด้วยก็ได้ อีกนัยหนึ่งอาจเป็นจินตนาการของกวีเอง ที่ต้องการสั่งสอนประชาชนในสังคมให้ปฏิบัติอย่างเรียบร้อยตามระเบียบประเพณี เช่นมารยาทในการกิน เป็นต้น เพื่อให้เป็นที่รักที่ขอบพ้อของคนในสังคมก็เป็นได้

ตัวอย่างในมหาชาติภาคเหนือ

บัดนี้มาพบของกินแพ่งต่าง ๆ

สองมือถือเข้าปาก

กินทั้งลาบถวายและแกงแกเบ็ด

ขึ้นส้มกางกับมันหมู

เยยะจะจุมจะจาบจะชุยชะชาย

แกงแกเห็ดเห็ดคะวี่วะวี่²

¹ อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์, ปรัชญาเบื้องต้น, หน้า 261.

² พระธรรมราชานุวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 21.

(ได้มาพบอาหารที่มีราคาแพงต่าง ๆ มีชิ้นสัมคางและมันหมู สองมือจับเข้าไปปาก เสียงดังจวบจวบ ะซุซชะซาย กินทั้งลามควายและแกงแคเบ็ด ทั้งแกงแคเห็ด เห็ดร่อนอะไร ๆ)

นอกจากจะสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมทางสังคมของพราหมณ์เปรียบเทียบกับชาวบ้านแล้วยังแสดงถึงรสนิยมทางอาหารที่นิยมในท้องถิ่นด้วย เช่น ชิ้นสัมคาง คือแหมมเนื้อกาง มันหมูคือ แคมหมูหรือหนังหมูทอด ลามเนื้อควาย แกงแคเบ็ดคือแกงผักหลายชนิดรวมกันใส่เนื้อเบ็ด แกงแคเห็ดคือแกงผักหลายชนิดรวมกันใส่เห็ด ทางภาคเหนือเรียกเห็ดลมหรือเห็ดซอน เพราะเห็ดลมนั้นถ้าต้องการโตเร็วจะต้องไขหัด ๆ ไปมา โตะขึ้นต้นตาเห็น และเห็ดสีขาวรวมทั้งเห็ดลมซึ่งมีสีน้ำตาลเกิดขึ้นบนขอนไผ่ เช่น กนเค็ง หรือต้นม่วงฝู เป็นต้น

มหาชาติภาคอีสาน

เขารับฮวยคั่วกิน

ผักกตมิดเต็มปาก

ขึ้นปลามากยูกิน

เข่าพาโลโลกลัน

เก็บใส่พนประหมาด

บพิจารัดเก็บใส่

เก็บขานหมูใส่ใส่ใส่ใส่

เก็บขาไก่ใส่ใส่ใส่ใส่¹

(ตาเขารับกินอาหาร มีผักกตมิดเต็มปาก ทั้งเนื้อทั้งปลามีมากกินได้เต็มที่ เข่าพาโล

มีความโลภเก็บใส่ปากจนเกินประมาณทั้งขานหมูขาไก่ เก็บใส่ละล่าละลัก)

จากบทรายนี้อาจสะท้อนให้เห็นชายคนใดคนหนึ่งในสังคมชาวไทยอีสาน ที่ไม่รู้จักประมาณในการกิน มีความมึนเมาเหมือนพราหมณ์ชุก ซึ่งสังคมสมัยนั้นรังเกียจจนกวีนำมาแต่งไว้ในเรื่องมหาชาติ เพื่อประชดประชันและเตือนคนทั้งหลายอย่าได้ก่อเป็นเยี่ยงอย่างต่อไป

มานุษยวิทยา

ในบงของมานุษยวิทยาที่ศึกษา รวบรวมระหว่างมนุษย์ในฐานะ เป็นสมาชิกของสิ่งมีชีวิต และมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมนั้น บรรพต วีรสัย ได้อธิบายเกี่ยวกับการศึกษา

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "มหาราช' สามมหาชาติ. หน้า 18.

ในแง่วิวัฒนาการ เช่นเดียวกับมนุษย์ มีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม แทนมนุษย์จะสามารถกว่าสัตว์อื่นในการที่อยู่ได้ทุกหนทุกแห่งในโลก ที่สำคัญคือว่ามีวัฒนธรรม

การมีวัฒนธรรมนั้นจะต้องพึ่งการมีภาษาอย่างมากที่สุด ภาษาช่วยในการสื่อสารติดต่อกับเพื่อนมนุษย์และในการสะสมและส่งความรู้ต่อไปยังอนุชน ในบางสังคมอาจไม่มีภาษาเขียน แต่ภาษาพูดนั้นจำเป็นอย่างยิ่งและมีในทุกสังคมมนุษย์¹

ในการศึกษามานุษยวิทยาในมหาชาติ ก็คือการศึกษาวรรณกรรมประเพณี ตลอดจนถึงลักษณะวรรณกรรมที่ก่อสร้างไว้ด้วย ผู้วิจัยจะยกเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏในมหาชาติภาคต่าง ๆ มากล่าวไว้อย่าง

ประเพณีการแต่งกาย ปรากฏในมหาชาติกัณฑ์นครกัณฑ์ของมหาชาติทั้งสี่ภาคนั้น ปรากฏว่าคนไทยมีการแต่งกายอย่างสวยงาม มีเสื้อผ้าเครื่องประดับอย่างวิจิตรมาเป็นเวลานานแล้ว แม่เตยภรรยาของหญิงที่นิยมใช้กันอยู่ปัจจุบัน ก็ปรากฏในมหาชาติลานนาไทยกัณฑ์นครกัณฑ์ว่า "อุกกุฐานจะหลองนมนางคูเต่า สองแผลเจ้าใจใจกรกำ"² กำ จะหลอง หรือ ฉก่อง เครื่องเครื่องสวมออกหญิงมีใ้กันหยอนคลอยลงมา ทำให้รักษารความงามของทรงออกไว้ได้ ปัจจุบันฉลองนมนี้ก็วิวัฒนาการมาเป็นยกทรง ซึ่งเป็นแห่งหนึ่งในมานุษยวิทยา

จิตวิทยา

วิธีการเชิงจิตวิทยาของพราหมณ์ชุกตอพอแม่ของ นางอมิตตา ก็คือ การใช้วาทะหลอกพราหมณ์เจตบุตรกัณฑ์ การพูดด้วยการอ้างแม่น้ำทั้ง 5 สายมาเปรียบเทียบกับน้ำระทัยของพระเวสสันดรกัณฑ์ การที่พระเวสสันดรทรงปลอบประโลมพระโอรสและธิดาคอนจะยกให้พราหมณ์ชุกตอกัณฑ์ เจ้าชวลิตกุมารกราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยุมชัยไปรับเอาพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับพระนครสี่กัณฑ์ แม่มหาชาติทั้ง 4 ฉบับจะพรรณนาแตกต่างกันไปบ้างตามภาษาถิ่น แต่โครงร่างอันมาจากเรื่องเดิมเหมือนกัน เราจะปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นจิตวิทยา

¹ บรรพต วีรสัน, สังคมวิทยา มานุษยวิทยา. หน้า 124.

² วรรณกรรมราชานุกัณฑ์ "นครกัณฑ์" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 6.

ตามทฤษฎีของฟรอยด์ที่กล่าวว่า "ความต้องการทางเพศนั้นสังคมประณามจึงถูกกดไว้ กลายเป็นสิ่งไร้สำนึก แรงจูงใจไร้สำนึกนั้นหาได้หมกมุ่นกับมันภาพไม่ มันจึงเกิดเป็นปมต่าง ๆ และจะแสดงกัมมันตภาพออกมาในรูปของความผันผวนหลัง" ¹

พฤติกรรมการทรงสุบินของพระนางมัทรีคืนวันที่พรหมณ์จะไปขอพระราชโอรส-ธิดานั้น ถ้าพูดตามแง่กรีธาทางศาสนาก็ว่าเป็นเทพสังหรณ์ คือเทพยดามายอกเหตุ ถ้ากล่าวตามทฤษฎีของฟรอยด์ ผู้วิจัยเชื่อว่าพระนางมัทรีได้รับความเก็บกดทางเพศมาก เพราะนับแต่จากพระนครสีหีมารวม 7 เดือนแล้ว ก็ไม่ทรงสมประสงค์ในทางเพศเลย เพราะพระเวสสันดรทรงประพฤติพรหมจรรย์เสียแล้ว ประจวบกับพระนางมีความรักห่วงใยต่อพระชาติกัณฑ์หา เกรงจะได้รับอันตรายจากป่าจึงเต็มไปด้วยภัยนานาชนิดนั้น เป็นเครื่องกระตุ้นให้พระนางฝันร้ายก็เบบได้

การที่พระเวสสันดรคร่ำท้านายฝันเป็นไปทางสตรีวิทยา คือกล่าวถึงพระนางทรงทรากคร่ำและเสวยอาหารที่มีคุณภาพไม่ดีเท่ากับพระกระยาหารในวังหลวง ทำให้ทรงเห็นมิมิตรร้ายใค้้น จนทำให้พระนางคลายจากความหวั่นไหวเกรงกลัวไปไค้้น โกร ๆ ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าพระเวสสันดรไม่ทรงใช้วิชาจิตวิทยา

3. เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดความเข้าใจทางวิชาการแก่ประชาชนในภาคต่าง ๆ เพิ่มขึ้น คำนี้จึงต่อไปนี้

3.1 เปรียบเทียบกันระหว่างภาษาถิ่น ๆ มีความเหมือนหรือแตกต่างกันไปบ้างนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการที่ประชาชนในถิ่นหนึ่งพูดกันในหมู่ของตน โดยใช้ภาษาสำเนียงและชื่อบางสิ่งบางวอย่างผิดแยกไปจากภาษาและสำเนียงของชนในถิ่นหนึ่งนั้น ย่อมทำให้ความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติวัฒนธรรมไม่แน่นแฟ้นเท่าที่ควร ถ้าหากมีโอกาสศึกษาค้นคว้าวรรณคดีเปรียบเทียบระหว่างถิ่นหนึ่งต่อถิ่นหนึ่ง อย่างการค้นคว้าวิจัยมหาชาติเปรียบเทียบทั้ง 4 ภาคนี้ ทำให้ได้รู้จักภาษาที่พูดกันในถิ่นมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเข้าใจ ความสัมพันธ์ของภาษาและวัฒนธรรม

¹ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, ปรัชญาเบื้องต้น. หน้า 274.

และการฝึกกำลังของประชาชนในชาติได้อย่างสมบูรณ์ เพราะมีความเข้าใจซึ่งกันและกันดี อยู่แล้วในทางภาษานั้นเอง

วิลเลียม เจ เกคินี โค้กลาวไวโนบทความ "คำสำหรับทดสอบเสียงวรรณยุกต์ใน ภาษาล้าน" ว่า "วิธีการที่จะให้ทราบเกี่ยวกับประวัติภาษา ผู้ที่ใช้วิธีนี้ต้องรู้ว่าการบรรยายลักษณะ แบบจำกัดเวลาและสถานที่ไม่สามารถเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาเกี่ยวข้องได้ และการ วิเคราะห์วรรณยุกต์ซึ่งมีที่มาจากการใช้วิธีที่บรรยายในที่นี้เป็นเรื่องเฉพาะตัว มิได้เกี่ยวข้องกับ ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจช่วยในการค้นพบภาษอื่น ฯลฯ เราไม่สามารถเชื่อถือการ สะกดคำในภาษากรุงเทพฯ ทั้งหมด บางคำเปลี่ยนไปตามบิดเบือนของถิ่นหรือการยืมภาษาล้าน ผลคือวรรณยุกต์ในภาษากรุงเทพฯ ปัจจุบันมีความคลาดเคลื่อนทางประวัติศาสตร์ คำบางคำออก เสียงเหมือนกัน และสืบทอดมาโดยมิได้บิดเบือนไป กลับสะกดไม่เหมือนกับที่ควร เป็นทางประวัติ- กาสตร์ มีหน่วยคำเป็นจำนวนมากที่พบในภาษาตระกูลไทยสาขาอื่น แต่ไม่มีอยู่ในกรุงเทพฯ ¹

ตามลักษณะบทความนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการเปรียบเทียบนั้นต้องมีความรู้ในทางประวัติ- ศาสตร์ ทางภาษาและวรรณคดีของท้องถิ่นเป็นอย่างดีก่อนจะได้นำมาเปรียบเทียบกับภาษาและ วรรณยุกต์ของภาษากรุงเทพฯ ได้ดียิ่งขึ้น เพราะความสัมพันธ์ทางภาษาพูดและภาษาเขียนนั้น เกิดขึ้นควบคู่การคิดหรือศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นควบคู่กันไป โดยนักศึกษาแต่ละถิ่นกันคว่าศึกษา และนำเปรียบเทียบกันในเชิงภาษา วรรณยุกต์และวัฒนธรรมบางอย่างบางประการ จะทำให้เกิด ความเข้าใจระหว่างกันและกันดียิ่งขึ้น

กำบางคำที่ปรากฏในมหาชาติภาคเหนือและอีสาน เช่น สัพพัญญูพระพุทธเจ้าหรือคนแก้ว ไชยกระดุมแก้ว จะเห็นว่ามักพ้องทางภาษาล้านอยู่ ยากแก่การเข้าใจของคนในภาคกลาง ซึ่งนิยม บัญญัติในหมู่ของคนโดยเฉพาะชื่อพระนามของพระพุทธเจ้า เช่น พระผู้มีพระภาค พระบรมโลกนาถ พระชินสีห์ พระพุทธเจ้า พระศากยมุนี เหล่านี้ คำว่า "คนแก้ว" ในภาษาล้านหมายถึงพระพุทธเจ้า ประทับนั่งบนมัลลลังก์แก้ว หรือเป็นดวงแก้วอันนับเนื่องในแก้ว 3 ประการ ถ้าหากประชาชนใน ภาคกลางภาคใต้ฟังว่า "คนแก้วจึงไชยกระดุมแก้วเทศนา" อาจไม่รู้ว่าหมายถึงอะไร คำว่ากระดุม

¹ วิลเลียม เจ เกคินี คำบรรยายในการสัมมนาอาจารย์ภาษาไทย. หน้า 258.

ก็คือมอบแก้ว หมายถึงพระโอรสของพระพุทธเจ้า คำว่า 'คนแก้วจึงไขกระดุมแก้วเทกนา' หมายถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดพระโอรสเทกนา ที่ยกย่องว่าพระโอรสแก้วหรือกระดุมแก้ว ก็ด้วยแรงศรัทธาวาสูงส่งกว่าสามัญชนนั่นเอง การเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความเข้าใจกันและกัน ทางภาษานี้ ผู้วิจัยได้ทำภาคผนวก เป็นอภิธานศัพท์ตอนท้ายของเรื่อง ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจในภาษาดังเพิ่มขึ้น

3.2 ศึกษาชนบทรรมนิยมวัฒนธรรมประเพณีของกันและกัน การศึกษามหาชาติ ทำให้รู้ชนบทรรมนิยมประเพณีท้องถิ่นหลายประการ เช่น

(1) การแห่บายกรีและการทำบายกรีของประชาชนในภาคใต้ การประดับตกแต่งสถานที่ที่เทศน์มหาชาติให้มีบรรยากาศเหมือนกับที่บรรยายไว้ในเวสสันดรชาดก คือให้เขาวงกตจำลองและสถานที่คล้ายคลึงที่ป่าหิมพานต์

(2) การประดับตกแต่งสถานที่ที่เทศน์มหาชาติของภาคเหนือ ต้องการเตรียมสถานที่และนิพนหารูปภาพพระเวสสันดรมาติดตามผนังโบสถ์ เพื่อให้ผู้ฟังใช้เป็นอุปกรณ์ในการจดจำเรื่องราวได้ดียิ่งขึ้น เหมือนกับอุปกรณ์การสอนของครูในปัจจุบัน

ประเพณีทำศพในกัณฑ์มหาชาติที่เป็นวัฒนธรรมประเพณีของภาคเหนือและอีสาน ที่ไม่นิยมเอาศพเผาที่วัดเกรงจะเป็นบาปกรรม บ้านแต่ละแห่งจะมีสุสานซึ่งทางภาคเหนือและอีสานเรียกว่า "ป่าเฮี้ยว" เมื่อถึงงานศพเกิดขึ้นในหมู่บ้าน เจ้าภาพจะบอกหรือไม่บอกก็ถือเป็นหน้าที่ต้องไปช่วยเหลือจนกว่างานศพจะเสร็จไป

สำหรับภาคกลางในกัณฑ์ชกได้บรรยายถึงการนำเอานางอมิตตมาเสนอให้พราหมณ์ชุกกุตาว ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในพิธีให้สินสอดทองหมั้นของไทยภาคกลางแก่โบราณ วิธีการดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในมหาชาติภาคอื่นเลย กล่าวคือมหาชาติภาคเหนือ อีสานและภาคใต้ พราหมณ์และนางพราหมณ์มอบนางอมิตตาให้ตาเผ่าชุกกุตาวไปเป็นคนไว้อ่อน เหมือนตัวประกันเมื่อมีเงินทองจะกลับไปไถเอาคืน แต่พราหมณ์ชุกกุตาวใจหาผิดสัญญา โดยเอานางอมิตตาเป็นภรรยาเสีย เงินทองที่จะชดใช้ก็กองระงับไปโดยปริยาย

3.3 เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์และทางสังคมเพิ่มขึ้น ขอให้ผู้วิจัยไต่ถามว่าในตอนเปรียบเทียบกับระหว่างภูมิภาคในประเทศไทยที่มีอิทธิพลออกวิญญูแห่งมหาชาติแต่ละถิ่นมาแล้ว กล่าวคือภาคเหนือและอีสานมีภูมิประเทศเป็นภูเขาต่ำเนินไม้ มีธรรมชาติสวยงามด้วยไม้เบญจพรรณและสีคว่านาชนิด การพรรณนาเรื่องราวในมหาชาติของอีสานและภาคเหนือ จึงอาศัยสิ่งแวดล้อมมาเป็นฉากได้มากกว่าภาคอื่น

สำหรับมหาชาติภาคใต้นั้น ภูมิประเทศอยู่ใกล้ทะเลแม้จะมีป่าเขาอยู่บ้างก็ตาม เห็นได้จากการพรรณนาเรื่องป่าไม้ มีป่าเสม็ดและโกงกางเข้ามาด้วย และปลากี่หลายชนิดที่เป็นปลาหน้าแกม

ส่วนของภาคกลางอยู่ในที่ราบไม่ค่อยมีป่าเขามากมายเหมือนภูมิภาคอื่น แกกวีก็สามารถนำเอาฉากป่าเขามาประกอบในการแต่งได้อย่างดีเกิน การพรรณนาธรรมชาติมีเขาในกัณฑ์มหัทธน์ เป็นต้น

ความเข้าใจในทางสังคมนั้น เนื่องจากความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นไปไม่เหมือนกัน พิธีกรรมในทางศาสนาและประเพณีอย่างอื่น ๆ ย่อมแตกต่างกันไปบ้าง ความคิดเห็นของคนในสังคมนั้นเช่นเดียวกัน การที่เฝ้าคนควาเปรียบเทียบจึงมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ทางสังคมของคนในท้องถิ่นได้ แต่ที่สังคมในชนบทของไทยมีเหมือนกันทุกภาคอย่างหนึ่งคือการไปสู่มารกัน โดยถือว่าวัดเป็นศูนย์กลางทางสังคม ท่านเสฐียรโกเศศ กล่าวไว้ในเรื่องประเพณีงานมหาชาติว่า "งานมหาชาติแต่ก่อนถึงแควเดียนี้จึงมีผู้ไปชุมนุมมากหนาหลายตา แก่ ๆ เฒ่า ๆ ลาว ๆ หนุม ๆ และเด็ก ๆ ไม่ว่าหญิงหรือชายตลอดจนถึงพระสงฆ์ องค์เจ้าก็ไปร่วมบุญรวมกุศลด้วย เท่ากับเป็นงานสังคมาอย่างใหญ่ของหมู่บ้าน ความสำคัญของงานเทศน์มหาชาติตลกสนทนากันอย่างนี้ โบราณเอาความเป็นอยู่ของคนสมัยใหม่ซึ่งมากด้วยเหตุผลขอเท็จจริงไปแทนด้วยอารมณ์ความรู้สึกที่ธา ซึ่งอยู่เหนือเหตุผลไปเป็นมาตรฐานวัดความเป็นอยู่ของชาวบ้านคนสมัยเก่า ซึ่งมีศูนย์กลางของสังคมอยู่ที่วัดวิชาความรู้และศิลปะก็อยู่ที่วัด ถ้ามีสนุกกันที่วัดต้องมีการทำบุญถวายไปกับการสนุกไม่ เห็นว่าจะเสียหายที่ตรงไหน ความสนุกของชาวบ้านก็เป็นไปง่าย ๆ แบบชาวบ้าน"¹

¹ เสฐียรโกเศศ, วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของไทย. หน้า 264.

การศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบมหาชาติ ทำให้รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณีอันประหลาดของแต่ละถิ่นปฏิบัติกันอยู่ได้ดียิ่งขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจกันและกัน ตลอดจนความสัมพันธ์ของประชาชนชาวไทยไม่ว่าจะอยู่ในส่วนกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ หรืออีสานก็ตาม

3.4 ความเข้าใจในศิลปะในค่านิยมค่านิยม จิตรกรรมและประติมากรรมที่ปรากฏในวรรณคดีมหาชาติ รวมทั้งอนุภาคอื่น ๆ

ความจริงเกี่ยวกับศิลปะค่านิยมค่านิยม จิตรกรรมและประติมากรรมนั้น ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ว่าภาพพรรณานาถและสถานที่ ในที่นี้ต้องการย้ำเสียว่าการศึกษาเปรียบเทียบ ทำให้เข้าใจว่าภาคไหนได้สอดแทรกศิลปะเหล่านี้ไว้ในที่ใดเท่านั้น

ส่วนอนุภาคหรือข้อปลีกย่อยในสิ่งต่าง ๆ ที่ก็นำมาสอดแทรกไว้ในมหาชาติแต่ละถิ่นนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้วิจัยจะนำมากล่าวเพื่อเปรียบเทียบให้ทราบว่า ภาคไหนมีเรื่องอะไรจะเริ่มจากมหาชาติภาคกลางก่อนตามลำดับดังนี้

มหาเวสสันดรชาดก กวีคือสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพรรณนาไว้มีลักษณะเหมือนในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย หากแต่เป็นการจตุรงกเสนาล้วน ๆ ไม่ได้แทรกเรื่องราวเกี่ยวกับนายทัพฝ่ายไทย ฝ่ายพม่า เข้ามาเหมือนในลิลิตตะเลงพ่ายเท่านั้น ขบวนยุทธเสนามีความโอ้อาสวยงามมาก เหมาะสมกับเป็นทัพของพระมหากษัตริย์จริงดังตัวอย่างต่อไปนี้

พลช้าง

แล้วเร่งรัดจัดสรรพวกพลกษัตริย์
 วันเกิดมาแต่ชาติปางก่อน
 ประมาทหมื่นสี่พัน สรรแต่ตัวหาญตัวเหี้ยม
 เข็มข้างมารทานข้างหมื่น พันโถมศึกฝึกหนกร ฯลฯ

พลม้า

ขุนมาพันขุนหมื่นพัน	ตัวลำสันต่างลันทร
ตั้งมือรอน ไทมรรำ	เสื้อแดงกำสีแดงแกม
หมากสุกแรมม่วงแรมปน	หมู่พลมาพลหาญ ฯลฯ

พลรถ

สุวรรณรถจำรัสอร่ามเรือง
อัมพรพรายชงชายเน็คเนลิมงอน
ไม้ตอทานทางเทพีเขารุกราน ฯลฯ

อร่ามรุ่งบรร เทืองอัมพร เพร็ค
เนลิมงามสงครามสยอนไม้ตอติค

พลเคินเท้า

พลเคินเท้าก็เขานั่งเคียงเป็นชนัค

พร้อมทั้งพระที่นั่งถนวมงคลคเชนทร

มหาชาติภากิติ

ตอนที่พราหมณ์ชุกเคินทางไปพบอจุตมาณี ไคกล่าวคำที่เป็นแก่นสารที่น่าเชื่อถือ
แม่จะแสรงไไหนน เชื่อตนักตาม ข้อความนี้ไมไคกล่าวไว้ในมหาชาติภากอื่นเลย ดังคำกัพย์ต่อไปนี้

ข้าเขานี้สังเวช
จนเลื้อคคซุขไหล
ครวญถึงพระเวสสัน-

ปริเทวะรำไร
ก็พิลาปละหอยหา
ครควงหนอกษัตรา

เคยสนทนาผา-
โยมนัชราจวน

สูกควยสบายกาย
มรณาพิฆาตหมาย

อินทรีย์กักสับกลาย
ร่างรายบเป็นแกน

สกลกายก็ฟิงซัง
สรีรคองก็อทุกซัง

ลวนเกรื่องกนิจจัง

จะก่าจคอนัตตา ¹

ก็อพราหมณ์แสรงกล่าวให้พระอจุตคาบสคายใจว่า ตนเองนั้นชราแล้วคคถึงแต่
ไตรคกณค คืออนิจจัง ทุกซัง อนัตตา ที่เคินทางมหาหาพระเวสสันครนึก็คด้วยความเวทนาพระเจ้า
กรุงสญชัยที่ทรงกันแสรงหาโอโรสคตลอดเวลา

¹ วัคมัชฌิมาวาส "มหาพน" พระมหาชาคค. หน้า 108.

มหาชาติภาคอีสาน

การจัดจตุรงคเสนาในกัณฑ์มหาธาตุนั้น พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงให้เลือกเอาชนิดที่ค
ที่อยู่คั้งสี่เหล่าทัพโดยให้เว่นช้าง ม้า รถ พลทหารที่มีลักษณะไม่คี่เสีย ดังข้อความในร่ายว่า

พลช้าง

ช้างฮายโนมบพางอย่าไค้เอา	ข้าป่าแลหางบักปลอด
ไหลยอกและบงคองยาไค้เอา	ปุมพองและแซงคค

จงไว้ให้แม่มคเที่ยวทาง ฯลฯ

(ช้างรายบักบักไม้ไค้อย่าเอาช้างซาเป้และหางชาคอย่าเอา ช้างไหลแคบและ
กระพองลิกอย่าเอา ช้างทองใหญ่และแซงชาคอย่าไค้เอา จงเอาไว้ให้แม่มคขี่เสีย)

นอกจากให้เลือกช้างแล้วมหาชาติยังเลือกช้างขึ้นระวางมีชื่อเป็นเชือก ๆ ไป ซึ่ง
นิยมลักษณะนามว่าตัว ไม่เรียกว่าเชือกอย่างของภาคกลาง ดังชื่อต่อไปนี้

ตัวหนึ่งชื่อนิคโลกยาม เมืองแมน (ปราวเมืองยักซ์)

ตัวหนึ่งชื่อศักรูพิงพาย

ตัวหนึ่งชื่อฉาบพันฉานชรี (ปราวหัวแผ่นดิน)

ตัวหนึ่งชื่อวาสะบอมหลวงวินาทก้อง (เหมือนปืนใหญ่ยิงถล่มพินาศ)

ตัวหนึ่งชื่อหัวออกท้ายผายผัน (ช้อบออกหน้าศึก) ¹

พลม้า

ม้าตัวไค้คอไวแลตัวน้อย	กระโพก้อย ๆ และกระหนองเนิน ๆ อย่าไค้เอา
ม้าตัวไค้เลาคิงบสมทอง	ยามเมื่อเข้าเครื่องหยองกับกลองคองยามอย่าไค้เอา

ฯลฯ

¹ ส.ธรรมภักดิ์ "มหาธาตุน" ล้ามมหาชาติ. หน้า 19.

(มาตัวที่ก่อวอกแวกหัวเล็กตะโพกเล็ก มีเนองนูนอย่าเอา มาตัวที่มีรูปร่างไม่สมกับ
ทองตอนประดับไมศวยงามอย่าเอา) แยกให้เลือกเอามาต่อไปนี้

จงเลือกมาให้ได้ 4 คอก เป็นประมาณ
เอาอานค่าประดับไว้ให้ไคหมื่นสี่พันถ้วนาค
อัครวรรราชตัวคัจงเอา ฯลฯ

พลรถ

ถคนันนบเสนาเจ้ารถคี่ชนชอย
บนอยให้ทางรถไคหมื่นสี่พัน
กงเกวียนไคกวักแกวง จับเหล็กแดงตงคี่
ฯลฯ

พลเขา

มหาชาติอีสานไม้ไคกลาวถึงเลย ผู้วิจยเข้าใจว่าจะรวมอยู่กับรพลทั้งสามเหล่าทัพแล้ว

มหาชาติภาคเหนือ

ในการพรรณาจกรุงคเสนาของพระเจ้ากรุงสุริยนั้น มหาชาติภาคเหนือกล่าวไว้
อย่างพิศดารและสมบูรณ์ที่สุด นับแต่การพรรณาข้าง มา รถ และทหารรบ

พลช้าง

ในจำนวนพลช้างหมื่นสี่พันตัวนั้น ให้ประดับประดาอย่างสวยงามและช้างแต่ละเชือก
ซึ่งทางภาคเหนือเรียกว่าตัว เหมือนภาคอีสาน แต่ชื่อช้างนิคแยกไปจากของอีสานบ้างดังนี้
ตัวหนึ่งชื่อไวยโลกาแก้วแควน
ตัวหนึ่งชื่อปราบทองแท่นจักรวาฬ
ตัวหนึ่งชื่อพระเพลิงลामสนลวาค

ตัวหนึ่งชื่อพระพายภาคัทักหาญ
ตัวหนึ่งชื่อไชยปรากฏร เหล็กคาน¹ ฯลฯ

พลมา

พลบาทหมื่นพันก็ประดับประดาด้วยเครื่องประดับอย่างงดงามและนำมาชั่งอย่าง ๆ
 ยอมอาชชาติขมขมขมขม มีหลายพันธุ์ต่าง ๆ
 นิวสอสว่างแวมซอน กาแกพอนมาเผือก
 มาหอเลือกควาบ้านเคริง คาวเสด็จเชิงนิวก้า
 นิวคานพร้านิวสอ นิวการอถิ่นเทา
 มามณีกากเจ้าสุทธุ มาคิคูคำเลิศ
 มาหอเกิดหนองแส มาแถวแกตั้นชาย
 มาหอมายมาแมน แคมคำแถวทักคี่ใหญ่
 ชนันใสใหม่คำ ออกทองท่าหมอนมาก
 จักรคำคาคทิดหาง อานคำวางข้างแส
 คาวเงินแสหวทอทำ แชนลายกำหวงหอย
 คาวเสด็จสร้อยจามรี¹

(มามีหลายพันธุ์ต่าง ๆ กัน มีนิวสีน้ำตาล มาสีขาวเหมือนนกพิราบ มาสีเงินเลือก
 มาอย่างดี มามีจุดคาวขีดแดงเข้ม มาสีเทาและสีเงิน มาสีคำที่มีจุดที่เทาเหมือนมามีกลิ่นของ
 เจ้าสุทธุ มาชนิดคี่พิเศษก็ออกมาที่เกิดจากหนองแส ซึ่งมีทั้งมาแถวสีนพิราบ มาฮอยสมมาอาหรับ
 (แมน) นิ่งเห็นท่าควยทองคำ สายบั้งเห็นเป็นใหม่แกมเส้นทอง สายอกคิตคาวทอง ที่ทางตึก
 จักรทองคำ มีอานทองและอานเงิน ทอสลับควยใหม่ แกบข้างมีหวงพหอยเป็นคาวเสด็จท่าควย
 ชนจามรี)

¹ พระบรมราชานุวัตร "มหาราช" มหาชาติภากพ่ายพนบับสร้อยสังกร. หน้า 15.

พลรก

มหาชาติลานนาไทยจักรพรรดิขึ้นอย่างสวยงามและรอดของภาคเหนือ นี้ลักษณะนาม
เป็นเล่ม หมายถึงกันของภาคกลางคือรตเล่มหนึ่งเท่ากับกันหนึ่ง และที่ถือเป็นอนุภาคพิเภบอีก
แบบหนึ่งก็จ้อ กวีได้นำดาวฤกษ์ประเภทดาวฤกษ์และดาวฤกษ์ทั้ง 27 ดวง มาเป็นชื่อรตแต่ละคันและ
สร้างสัมพันธ์กัน เปรียบไฟเพราะ โดยเริ่มจากพระอาทิตย์ซึ่งถือเป็นแกนของจักรวาลและพระจันทร์
ตามลำดับ ดังนี้

- เล่มหนึ่งชื่อสุริยาพิศตรราช (พระอาทิตย์)
- เล่มหนึ่งชื่อจันทมาสมณฑล (พระจันทร์)
- เล่มหนึ่งชื่ออังการพลวิเภบ (ดาวอังคาร)
- เล่มหนึ่งชื่อพฤษเบศเตลากรวี (ดาวพุธ)
- เล่มหนึ่งชื่อฉัสสวคีศูโลก (ดาวพฤหัสบดี)
- เล่มหนึ่งชื่อศุกรโชคเพลลาพิมาน (ดาวศุกร์)
- เล่มหนึ่งชื่อโสรัสฐานสูงโสศ (ดาวเสาร์)
- เล่มหนึ่งชื่อราหูโคตนิยาเขียว (ดาวราหูหรือโลก)
- เล่มหนึ่งชื่อเกตุเปลี่ยวปล่องฟ้า (ดาวเกตุ) ฯลฯ

พลเคินเท้า

ในการพรรณนาพลเคินเท้าแห่งมหาชาติภาคเหนือก็กล่าวไว้อย่างละเอียดและได้แทรก
เพลงคาบทาง ๆ ที่ใส่อยู่ในฉบับภาษาไทยเจ้าข้าด้วย นับว่าเป็นวิธีการดีมาอย่างหนึ่ง ที่กวีดึงเอา
สิ่งที่มีค่าสำคัญเข้ามาแทรกไว้ในวรรณกรรม เพราะสามารถรักษาไว้ได้นานกว่าการเขียนหรือ
จดไว้เป็นตำราอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะเสียอีก ข้อความในมหาชาติมีดังนี้

ถัดนั้นคนตื่นเนื่องไวยวน	ไซ้ส้อยแควนรางวัล
เรงจักศวรทูกทาง	เศรษฐีมังเมืองมูล
ขุนกินเมืองห่อป่าบ้าน	จาเสนกวานอยาหวังไกรกินกว้าง
เครื่องเก็กอ้างอาสา	รวมหนังหนา วอมเงี้ยว

จากค้เขี้ยว เบียดะถึงทะลัน
 หน้าไม้พาคป็นยา
 คายคามคาคปลายสอง
 เสนาแควนกับมือ
 หอกจาวหลอนคร
 คามยาวศอกกำปู¹

ชนุคันและสีนาท
 สีโลกลาคังคาย
 ฉาลาทองไวแวน
 หอกของยอยื่นยอก
 คามลามอญเอาออก

(ต่อจากนั้นพลเดินเท้าผู้วางไวในการใช้สอยจนได้รับรางวัล เริงจัดกันทุกฝ่าย
 รวมทั้งพวกเสรีผู้คนร่ำรวยของบ้านเมือง ชุมเมืองให้พำนักป่าวพนักงานบุญชื้อยาหวังจะเอาสินบน
 ใตแต่งเครื่องทักสำหรับพลอาสา ทั้งหมวกหนังและหมวกเงี้ยว พุคักคัพนอย่างทะลิตะกัน มีทั้งชนุ
 และสีนาท (ปืน) หน้าไม้ พาคควยป็นกำชาบยาพิษ มีทั้งหอกปลายแหลม คัง แลคาย คำคักคาย
 ปลายสอง (ถืออก) โลหทองแดงถ้อย่างวงไว พร้อมกับหอกซัค (เสนา) หอกของสำหรับพุ่ง
 กระแทก หอกจาว หอกที่หลอมเมืองนคร (ลำปาง) คายกับลา ยาวศอกปลายสามคัม)

นอกจากพุคถึงสรรพาวุธแล้ว ยังพุคถึงเพลงคายตาง ๆ ควย เช่น

อันหนึ่งชื่อแม่หมัดคนอนแกลบกองวาง
 แม่เลื้อลากทางเลนหลอก
 แม่ชางงาทอกตวงเต็ก
 แม่กำแพงเพกคินแตก
 แม่พาคพกแวกไวเวียน
 แม่อินทือเทียณถอมถา
 แม่เกรนกายฟ้าเอาพระยาอินทร์
 แม่ป็นเมฆเซา
 แม่ไกเลียบเลากุมเวียง

¹ พระธรรมราชา นวัตร "มหาราช" มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร. หน้า 17.

แม่ชะ เฌียงบตันพิบ
 แม่สับตาพราย
 แม่พระยาสิมมิงายเลนคาว
 แมยักบส่าบคนคิบ
 แม่สามสิบรุมบทาว
 เมงาวรายเคียดเทเรือ่น าลา

ถอดความ

ทาเอาตัวหมัดคนอนบนรำ
 ทาเสื่อลากหางหลอกล่อ
 ทาช่างควักงาแล้วแทงทิ่มลงไป
 ทากำแพงเพชรแตกราวกระทั่งแผ่นดิน
 ทาละลายพวยหอมผาเดินรอบ ๆ
 ทาพระอินทร์ถือเทียนคอยทา
 ทาบีไค่กายฟ้าจับพระอินทร์
 ทาปีนกำแพงเมืองเขาไป
 ทาเดินเลียบบเพื่อชิงเมือง
 ทาสีมตาไม้ทั้กระพริบ
 ทาลับตานางพราย
 ทาพระยาสิมมิงินข้าวเข้าเพราะมัวรำคาบ
 ทานางยักบไค่กลืนกน
 ทาคนทั้งสามสิบรุมไม่ลม

ในทางล้านนาไทยเพลงคาบท่าต่างๆ นิยมเรียกว่าแม่เจิง คั้งนั้นการเรียกชื่อ
 เพลงคาบทั้งหมดจึงเรียกแม่ทุกเพลงไป

บทที่ 5

การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การอภิปรายผล

เมื่อได้พิจารณาลักษณะโดยทั่ว ๆ ไปของข้อมูลแล้ว อาจสรุปผลได้ดังนี้.-

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของมหาชาติที่เป็นวรรณกรรม มีค่าสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คนไทยทุกภาคในอาณาจักรสุโขทัย ลานนาไทย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ นิยมฟังกันมาช้านานแล้ว นับแต่ชนชั้นผู้ปกครองลงมาถึงราษฎรทั่วไป

สุโขทัย ปรากฏในศิลาจารึกนครชุมน์ หน้าที่ 3 สมัยพระยาลิไท กล่าวถึงเทศนาว่าคเวยพระมหาชาติ

ลานนาไทย และลานช้าง ซึ่งเป็นอาณาจักรพี่น้องกัน ก็นิยมแต่งเรื่องมหาชาติหลายสิบสำนวน และประชาชนก็นิยมฟังกันตลอดมา นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน

อโยธยา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ประชุมนักปราชญ์แต่งพระมหาชาติคำหลวงขึ้น และต่อมาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม นักปราชญ์ได้แต่งกาพย์มหาชาติขึ้น เพื่อให้พระสงฆ์เทศน์แก่พุทธศาสนิกชน

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ แม้นานเมืองจะถูกพม่าซำคึกยกกองทัพเข้ามารุกรานถึงขนาดเผาบ้านเมืองและตำรับตำราของมีค่าสูญสิ้นไปมากก็ตาม กวี เช่น เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระเทพโมลี (จั่น) และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฯลฯ ก็ได้ทรงพระนิพนธ์มหาชาติกันที่ขาดหายไปให้บริบูรณ์อย่างเดิม

สาเหตุที่ประชาชนนิยมฟังเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ เพราะได้รับอิทธิพลจาก

(1) เรื่องมาลัยสูตรที่พระมหาเถระมาลัยไปพบพระศรีอาริยมุตไตรยบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อทูลถามการ จะไ้รวบรวมพระพุทธรูปในอนาคตจะต้องทำอย่างไร พระศรีอาริยมุตไตรยตรัสว่าต้องฟังมหาชาติให้ครบ 13 กัณฑ์ ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดี จึงจะไ้รวมศาสนากับพระองค์นี้เป็นเรื่องหนึ่งมีอิทธิพลให้ชาวไทยนิยมฟังมหาชาติกันต่อ ๆ มา

(2) เกิดจากปัญจอันตรายที่พระพุทธเจ้าอธิบายพระศาสนา 5000 พระวสา

เมื่อก่อนสุดท้ายจะเกิดอันตราย 5 ประการ คือ ความสูญสิ้นแห่งพระปริยัติ 1 ความสูญสิ้นแห่งการปฏิบัติ 1 ความสูญสิ้นแห่งการบูรณารักษ 1 ความสิ้นไปแห่งพระสงฆ์ 1 และความสิ้นไปแห่งพระบรมสารีริกธาตุพระพุทธเจ้า 1 ทำให้ประชาชนสร้างศรัทธาไว้มาก่อนที่จะถึงเวลานั้น

การเทศน์มหาชาติมีทั้งประเพณีหลวง คือเป็นเจ้านายพระราชวงศ์ทรงทำกันมา 1 ประเพณีราษฎร์ คือประชาชนนิยมทำตามเจตนาภักดีของตน 1 และการเทศน์มหาชาติภาคต่าง ๆ นั้นมีทำนองไปตามท้องถิ่นของตน และประเพณีมหาชาติก็เรียกแตกต่างกัน เช่น ภาคเหนือเรียกตั้งธรรมหลวง ภาคกลางและภาคใต้เรียกทั้งเทศน์มหาชาติ ภาคอีสานเรียกบุญพระเวส เป็นต้น แต่ละท้องถิ่นก็มีประเพณีจัดกันพิเศษตามความนิยมของประชาชนสืบ ๆ กันมา

มหาชาติที่นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบทั้ง 4 ฉบับนั้น มหาเวสสันดรชาดกของกรมกิตติปาการมีความสมบูรณ์ เพราะได้คัดเลือกส่วนที่ดีที่สุดมารวมกัน มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร พระธรรมราชาผู้ทรงรวบรวมจากมหาชาติ 60 ส่วนวน โดยเลือกส่วนที่ไพเราะที่สุดมารวมกันล้ามหาชาติภาคอีสาน เป็นของเดิมที่มีมาแต่อาณาจักรล้านช้าง ซึ่งสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดีนำมาพิมพ์เป็นตัวหนังสือไทยกลาง พระมหาชาดกหรือมหาชาติภาคใต้ กวีแต่งเป็นกาพย์และมาลิณีฉันทอย่างไพเราะ ได้นำเอามหาชาติทั้ง 4 นี้ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความแตกต่างกันหลายแง่มุม

2. การวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้นั้น เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่วางไว้ ดังนี้

ก. ลักษณะการแต่งคำฉันท์

(1) รูปแบบการแต่ง ภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสาน กวีนิยมแต่งด้วยร้อยยาวเป็นพื้น แต่ของอีสานและภาคเหนือมีลักษณะวางกำหนดข้อความสั้นความหาชาติภาคกลาง ซึ่งใช้สัมผัสรับช่วงยาว ส่วนพระมหาชาดกของภาคใต้อันได้ไปจากสามภาคที่กล่าวมา ก็คือกวีแต่งด้วยกาพย์ 3 ชนิด และมาลิณีฉันท

(2) เปรียบเทียบลีลา กลอนร้อยฉันท์ กาพย์ ของมหาชาติแต่ละภาคซึ่งแตกต่างกับมหาชาติภาคกลาง แต่งด้วยรายบรรจุข้อความยาวและมีศัพท์สูง มหาชาติภาคเหนือและอีสานใช้ลีลาสัมผัสสั้นต่อเนื่องกันเหมือนกลอน ใช้ภาษาง่าย ๆ ฟังกันได้สำหรับคนทุกชั้น มหาชาติภาคใต้ลีลาผิดแปลกไปจากภาคอื่นทั้งหมด ด้วยแต่งเป็นกาพย์และใช้ภาษาดูเข้ามาเป็นอันมาก

ข. ส่วนนวนโวหารของกวีแต่ละภาคมีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

(1) ศิลปะการแต่ง กวีแต่งไปตามความนิยมในท้องถิ่นของตน แต่ก็มีอสังการ กาสตร์ คือ จิตรกรรม ความแปลก วุทโศติพิศไม่ตรง อนุปราศ พุคซ่า ๆ และ ยมกมฺ ใช้คำกู่ซึ่งมีอยู่ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ในแต่ละตอนไม่เหมือนกัน บางแห่งมีบางแห่งไม่มี

(2) ส่วนนวนภาษาและการใช้คำ กวีทั้ง 4 ภาคใช้ถ้อยคำสละสลวยและยากง่ายต่างกันไป แต่ก็ประกอบด้วยวรรคเวลาวิชัย วรรณวิจิตร และกวีตามพุทธิ ก็มีความสละสลวยไพเราะ มีความประณีตในด้านการใช้ภาษารจนว และมีความรอบรู้เชิงการประพันธ์เป็นอย่างดี

(3) รสความ กวีได้สร้างสรรค์ให้เกิดมโนภาพแก่ผู้อ่านเห็นภาพพจน์แล้วเกิดจินตนาการ อันประกอบด้วยภาพพจน์แบบอุปมา 1 ภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ 1 ภาพพจน์แบบปรพากย์ 1 และภาพพจน์แบบเลียนเสียงธรรมชาติ 1 ซึ่งทำให้เนื้อเรื่องสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในการสร้างกานิยมในหมูชนของท้องถิ่นนั้น ๆ

(4) ประโยค ฉันทลักษณ์ของมหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ และอีสาน มีประโยคผิดแปลกกันไปบ้างในด้านความยาวความสั้น มหาเวสสันดรชาดกของภาคกลางมีประโยคยาวกว่าภาคอื่นทั้งหมด เช่น

เอส เมาะ เอโส ปัพพโต นั่นคือขุนเขาใหญ่เสมอเมฆวิเวกด้วยหว่างเวียง
เชิงของเป็นปลองเปลว าลา

มหาชาติอีสานประโยคยาวกว่าของภาคเหนือ แต่สั้นกว่าประโยคของภาคกลาง
ตัวอย่าง

โส พรหมโธ ส่วนตั้งพรหมณัฐสาโศกโลกฉนพนประฆาน เฆาฆอนได้ไ้
ยังดูแกวณัตรีษัทธิภุมินทร าลา

ส่วนมหาชาติภาคเหนือมีประโยคสั้น ๆ ดังนี้

ครุาพระยาเนอั้งหลาย	ข้าขอยอมมือนายโสเกลา
ไหวนบเจ้าทั้งสาม	อันมีตัวงามเงั้ใหญ่ าลา

ส่วนมหาชาติภาคใ้ตอนนี้อยู่ในเกณั้เปรียบเทียบ เพราะเป็นคำกาพย์และ
ฉันท ซึ่งกวีแต่งขึ้นให้เหมาะสมกับการ เณหนังหรือโน้ทร่า หรือการขับร้องอย่างอื่น ๆ

ค. พุทธิกรรมแห่งตัวละคร พิจารณาในแง่ต่อไปนี้

(1) ตัวละคร เป็นไปตามลักษณะอุปนิสัยของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งแบ่ง
ออกเป็น 2 พวก ก็อ

(ก) พุทธิกรรมชาววัง ประกอบด้วยตัวละครคือ พระเจ้ากรุงสุยชัย
พระนางมุลลิตี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาดีกุมาร และพระชิตากันหา เปรียบเทียบ
พุทธิกรรมตามความคิดของกวีในท้องถิ่นว่า มีความผิดแ่กกันไปตามสภาพแวดล้อมและชนบ-
ประเพณีของตน

(ข) พุทธิกรรมของชาวบ้าน ประกอบด้วยตัวละครคือ พรหมณัฐชก
นางอมิตตา นางพรานมณี แห่งบ้านทุนวิฐุ พรานเจตบุตรและประชาชน ซึ่งกวีได้วาดภาพให้เห็น
ลักษณะอุปนิสัยของคนไทยในถิ่นต่าง ๆ ของประเทศว่า มีความต้องการบางอย่างตรงกัน บาง
อย่างผิดแ่กกันไป

(2) ความดีเอนของตัวละคร กำหนดตามลักษณะที่ปรากฏในบาลีส่วนหนึ่ง
และคุณลักษณะอื่น เป็นข้อประพทธิปฏิบัติกันนในท้องถิ่น มาเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความ
แ่กต่างกันตามท้องถิ่นของตน

ง. การพรรณนาสถานที่ค่านึงสิ่งต่อไปนี้

(1) การพรรณนาภูมิประเทศ กวีได้กล่าวตามลักษณะภูมิประเทศ เช่น

ภาคเหนือ ภาคอีสาน มีภูเขา ป่าไม้ และสัตว์ป่ามาก สิ่งเหล่านี้ปรากฏในมหาชาติทั้งสองภาคมากที่สุด มหาชาติภาคกลางพรรณนาธรรมชาติเป็นอย่างกลาง ๆ คือไม่มากไม่น้อย ส่วนภาคใต้ อยู่ใกล้กับทะเล ฉะนั้นมีธรรมชาติของทะเลเข้ามาด้วย เช่น คนไม้ วานยา และสัตว์น้ำ เป็นต้น

(2) ธรรมชาติของสัตว์ กล่าวถึงสัตว์ในท้องถิ่นของตน เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน กล่าวถึงสัตว์ป่าซึ่งมีมากกว่าสัตว์น้ำ ภาคใต้อ้างถึงสัตว์น้ำมากที่สุด ส่วนภาคกลาง กล่าวถึงสัตว์ป่า สัตว์น้ำ เทา ๆ กัน

(3) สถานที่อยู่อาศัย มหาชาติ 3 ฉบับคือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ กล่าวไว้อย่างธรรมดา ๆ ไม่เน้นหนัก แต่มหาชาติภาคเหนือกวินำเอาการทำปราสาท ซึ่งเป็นเรือนศพของพระนางมัทรีมากกล่าวไว้อย่างพิสดาร ทั้งในแง่สถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม

จ. สิ่งสะท้อนจากสังคมและอนุภาค คำนี้ถึงสิ่งต่อไปนี้

(1) คติธรรมคำพังเพย ปรากฏอยู่ในมหาเวสสันดรชาดกภาคกลางมากที่สุด รองลงไปก็คือมหาชาติภาคใต้ ภาคเหนือ และอีสานตามลำดับ

(2) สิ่งสะท้อนจากพฤติกรรมของคนแต่ละถิ่นที่ประเพณีปฏิบัติกันมานั้น แต่ละภาคแสดงให้เห็นพฤติกรรมไปคนละอย่าง เช่น ภาคใต้นิยมทำบายศรีในกัณฑ์มหาพรต เรียกแหลบายศรี ภาคกลางมีวิธีนับกาไฟพระชาลี-กัณฑ์ เป็นกะป๋อง ซึ่ง และทำดิ่ง ส่วนภาคเหนือและอีสานเป็นกะป๋องเป็นร้อย เป็นพัน เป็นหมื่นตามลำดับ ภาคเหนือนิยมแหลกำเน็ดชุก ซึ่งภาคอื่น ๆ ใช้แหลอย่างอื่นแทน ภาคเหนือและอีสานนิยมเอาศพไปป่าช้าที่กำหนดไว้ประจำหมู่บ้าน ไม่นิยมทำในวัดเหมือนภาคกลางและภาคใต้

(3) ค่านิยม คือสิ่งที่นิยมชมชอบ อันเป็นทัศนคติที่ลึกซึ้งซึ่งของประชาชนในท้องถิ่น มีความนิยมทางศาสนา กวีนิยมแทรกธรรมะเข้าไว้ การแต่งเรื่องถือสิ่งที่ปฏิบัติในท้องถิ่นใส่เข้าไว้ ตลอดถึงความนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติ มีส่วนต่างกันไปบ้าง ค่านิยมทางประเพณีมีพิธีบายศรีสู่ขวัญ การทำศพ การบวช ที่ยึดถือกันในถิ่นของตน ค่านิยมทางสังคม การเข้าสมาคม การรับแขก และความมีน้ำใจปรากฏอยู่ในมหาชาติ แต่ละแห่งซึ่งไม่เหมือนกัน ค่านิยมทางการปกครอง การ

คำเนนนโยบายทางการ เมืองของพระเจ้กรุงสญชัยและพระเวสสันดร และพระเจ้กาสิงค มีความมุ่งหมายทางการปกครองตางกัน

(4) แจกคิทางปรัชญา สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และจิตวิทยา มีปรัชญาอยู่มากแหวงในมหาชาติ โดยแจกแหวงภาคใตมีมากที่สุด โดยมากเนนหนักในคานความคิดคานึงถึงสิ่งทีเป็นอันคิมะ และคิทางไตรลักษณญาณในคานสังคมวิทยา ประชาชนชาวไทยเป็นสังคมเกมทร มีการเอาใจใส่คอรอบคราวของคนอื่น เชน เรื่อง นางอมิตตา เป็นทีเพงเล็งของนางพรหมณีทั้งหลาย เป็นการสะทอนให้เห็นลักณะสังคมไทยตางคานมานุษยวิทยา ใคก็ึกษาชีวิตของคนสมัยโบราณ เปรียบเทียบกับปัจจุบัน ซึ่งมีความนิยมทางอุดมคติและความสงบสุขคานจิตใจ แต่ปัจจุบันนิยมความเจริญของวัตถุไมมีความมุงคางในคานจิตใจ

3. เพื่อสร้งสร้งกัให้เกิดความเข้าใจทางวิชาการแกประชาชนทีอยู่ในภาคตาง ๆ

โดย

(1) เปรียบเทียบภาษาถิ่นหนึ่งกับอีกถิ่นหนึ่ง ซึ่งเรียกชื่อสิ่งตาง ๆ ไมเหมือนกัน ให้รู้ชื่อและความหมายคี่ขึ้น

(2) ทำให้เข้าใจขนบธรรมเนียมทีปฏิบัติกันใถถิ่นหนึ่งไปสู่อีกถิ่นหนึ่ง เป็นการผสมกันทางวัฒนธรรมเป็นทางทีนำไปสูความเจริญอันเป็นส่วนรวม

(3) ทำให้เข้าใจสภาพภูมิศาสตร์และทางสังคมเพิ่มขึ้นนั้น คือสิ่งที่ปรากฏในมหาชาติ มีความแตกตางกัน เชน ภาคเหนือ อีสาน มีป่าเขา ตลอดจนพีชพรรณต้นไม้ รวมทั้งสัตว์ป่ามากมาย แต่ภาคใตกลั้มีอยู่ไกลทะเล และภาคกลางก็มีสภาพแห่งภูมิประเทศเป็นอีกลักษณะหนึ่ง การศึกษาเปรียบเทียบมหาชาติทั้ง 4 ภาค ทำใ้รู้สิ่งตาง ๆ เพิ่มขึ้น แมทางคานสังคมก็เช่นเคียวกัน สิ่งแวดลอมของภูมิประเทศทำใ้ประชาชนใถถิ่นตาง ๆ ปรับตัวเข้ากับสภาพนั้น ๆ จึงจะอยูควยความสุขสบาย

4. เข้าใจคานศิลปะใคานสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม ทีปรากฏในมหาชาติเพิ่มขึ้น เชน การทำเรือนคพเป็นรูปปราสาทใมหาชาติภาคเหนือ อีสาน เป็นต้น แบบแห่งศิลปะทีตางทั้งหลายยึดถือเป็นแบบฉบับอยูใปัจจุบันนี้

สำหรับอนุภาคที่แตกต่างกันนั้น คือการ แต่งโดยสอดแทรกเรื่องราวเข้ามาในมหາชาติ แต่ละฉบับ เช่น การจัดทรงกเสนาในภาคต่าง ๆ ต่างกัน เช่น ภาคเหนือมีชื่อข้างเป็นตัว มิได้เป็นชื่อกลางของภาคกลาง และการเรียกชื่อรถเป็น เลมมิได้ เป็นต้น และกวีภาคเหนือ ยังได้ข้อความพเคราะห์และดาวฤกษ์ 27 กลุ่มของโบราณเข้ามาเป็นชื่อรถควย ทหารราบมีเพลง ค่ายเรียกว่าแม่ ซึ่งตรงกับท่าของภาคกลาง การแสดงความสามารถสังเวชของชูชกในกัณฑ์มหาพน และประเพณีบายศรีในกัณฑ์มหาธาธาภาคใต้ การเกณฑ์ทรงกเสนาให้เลือกเอาคี่ที่สุด และการ นำศพไปฝังที่ป่าชานอกวัดของภาคอีสาน ก็เป็นอนุภาคที่ผิดแยกไปจากมหาเวสสันดรของภาคกลาง

ข้อเสนอแนะ

จากการทำปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ ทำให้ผู้เขียนเกิดความรู้สึกว่าจะได้มีการค้นคว้า รวบรวมและวิจัยค่านต่าง ๆ เกี่ยวกับมหาชาติเพิ่มขึ้น เป็นต้นว่า

1. ความวรรณกรรม

1.1 ควรค้นคว่ำรวบรวมมหาชาติของภาคต่าง ๆ เข้ามาไว้ให้มากที่สุด ณ จุดใด จุดหนึ่ง ซึ่งเป็นการ เก็บของมีค่าอันเป็นมรดกของชาติไว้มิให้สูญหายหรือตกไปอยู่ในมือของชนต่าง ชาติ ซึ่งเขามาค้นคว้าค้นหาเอาไปมากแล้ว

1.2 ควรศึกษาค้นคว่ำมหาชาติในค่านเนื้อหาอย่างจริงจัง เพื่อเก็บเอาสารัตถะ สำคัญในมหาชาติแต่ละแห่ง นำมาประยุกต์เข้ากับวิทยาการสมัยใหม่ให้เกิดประโยชน์กว้างขวางขึ้น

1.3 ควรจัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับหนังสือที่จารึกคัมภีร์โบราณ เช่น หนังสือไทย ภาคเหนือ หนังสือไทยภาคอีสาน และภาคใต้ ตามโรงเรียนระดับประถมหรือมัธยมด้วย เพื่อ อนุรักษของเก่าไว้มิให้สูญหายและการรู้หนังสือจะให้เป็นกุญแจไปเอาความรู้ที่เขียนไว้ในคัมภีร์ ต่าง ๆ ถายทอดมาสู่หนังสือไทยกลางปัจจุบัน

2. ค่นคว่ำเกี่ยวกับปรัชญา มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และจิตวิทยา

2.1 เกี่ยวกับปรัชญา มหาชาติภาคต่าง ๆ มิได้มีแต่เฉพาะที่นำมาเปรียบเทียบใน ปริญญานิพนธ์นี้เท่านั้น ยังมีอีกมากมายหลายฉบับที่ควรนำมาศึกษาหาแนวทางปรัชญาที่กวีโบราณ สอดแทรกเอาไว้

2.2 วิเคราะห์แนวปรัชญา ทางพระพุทธศาสนาปรัชญาที่เกิดจากจินตนาการ ของตัวเอง นำมาเปรียบเทียบกับปรัชญาอื่น ๆ เช่น ปรัชญาตะวันตก เป็นต้น

2.3 เกี่ยวกับมานุษยวิทยานั้น น่าจะศึกษาค้นคว้าเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ไทยในถิ่นต่าง ๆ ตามแนวทางประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับภาววัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชนชาติใกล้เคียง ได้รับอิทธิพล อะไรมาจากชาติเหล่านั้นบ้าง

2.4 สังคมวิทยา ควรศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปในสังคมชนบทและสังคมในเมือง ของโบราณมีความแตกต่างจากสังคมปัจจุบันอย่างไร โดยนำเอาความเป็นไปในทางสังคมของแต่ละ ถิ่นมาเปรียบกันด้วย

2.5 พฤติกรรมทางสังคมที่ยึดถือในคุณค่าทางวัฒนธรรม ค่านิยมทางศาสนา ทาง การปกครอง ทางเศรษฐกิจและทางสุนทรีย์ะ เป็นสิ่งที่ควรได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง

2.6 ในด้านจิตวิทยา ควรศึกษาค้นคว้าทางพฤติกรรมของตัวละคร เช่น พระเวส- สันดรทรงกล่าวใสรายพระนางมัทรีว่า ประพศินอกใจ พรานมณีสูกหูลขอพระโอรส-ธิดา ชาลี กัณหาว่า เป็นจิตวิทยาอย่างไร ทั้งนี้เพื่อจะได้นำมาเปรียบเทียบกับวิชาจิตวิทยาปัจจุบัน

3. ตำนานวัฒนธรรมประเพณี

3.1 ประเพณีที่ปรากฏในมหาชาติแต่ละฉบับ ควรได้รับการค้นคว้าเพิ่มเติมจาก สภาพสิ่งแวดล้อมของประชาชนในถิ่นนั้นอย่างละเอียด

3.2 ควรค้นคว้า วิจัย ถึงค่านิยมในสังคม โดยเฉพาะเกี่ยวกับประเพณีอย่าง กว้างขวาง

3.3 กำหนดคุณค่าทางประเพณี เปรียบเทียบระหว่างภูมิภาคหนึ่งกับอีกแห่งหนึ่ง ว่าทำไมจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันระหว่างภาคกลางกับภาคใต้ ภาคเหนือกับภาคอีสาน.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กมล การกุศล "ภาพพจน์" วารสารศรีนครินทร์วิโรฒ พิษณุโลก 1(3) . 31-35

ตุลาคม - ธันวาคม 2518.

กรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ,

คณะประเพณีพื้นเมืองและนิทานพื้นเมืองภาคเหนือ คุรุสภาพระสุเมรุ 2514. 92 หน้า

กวีพจน์ สุปรีชา, พระราชวรพงศ์เชอ กวณรัตน์ มหาชาติคำฉันท์ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ

ชนนกร 2472. 37 หน้า

การศาสนา, กรม เทศน์มหาชาติ โรงพิมพ์คุรุสภา 2503. 226 หน้า

กิ่งแก้ว อัดดากร "คติชาวบ้าน" คู่มือวิชาภาษาไทย เล่ม 3 หน้า 309-316

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู คุรุสภาพระสุเมรุ 2512.

กิ่งแก้ว อัดดากร วรรณกรรมจากบ้านใน คุรุสภาลาดพร้าว 2514. 444 หน้า

กิ่งแก้ว อัดดากร "วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น" ข้อฟ้า 4 : 14-16 เมษายน 2514.

คำวาทุทธาทรณ์ วรรณกรรมลานนาไทย จากสมุดคำ ของ นายไชยพยอมยงค์ (ของเก่า)

30 หน้า

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ มหาชาติ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒชนนกร 2479.

88 หน้า

จำนง ทองประเสริฐ ศาสนาปรัชญาประยุกต์ แพรวพิทยา, 2517. 46๑ หน้า

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ, พระราชพิธีสิบสองเดือน ศิลปบรรณาการ

2511, 718 หน้า.

เจตนา นาควัชระ "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี" วรรณไวทยากร
หน้า 1-50 โครงการตำรา ฯ สมาคมสังคมนักเขียนแห่งประเทศไทย 2514.

เจือ สตะเวทิน "วรรณคดีพระพุทธศาสนา" ธนบุรีศึกษา 2502, 312 หน้า.

ชาติกฤดาภ ทสมีม ภาโค มหานิปาต วดณนา "มหานิปาต วดณนา เวสสุตฺตราชคก"
หน้า 315 - 502 โรงพิมพ์ไท 1, 2465.

คำทรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ตำนานเทศน์มหาชาติ โรงพิมพ์
ประยูรวงศ์ 2508, 72 หน้า.

ตัญ ชุมสาย, ม.ล. วรรณกรรมพื้นเมืองจิตวิทยา ไทยวัฒนาพานิช 2516, 163 หน้า
เทศน์มหาชาติ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2496, 426 หน้า.

เทศน์มหาชาติ มหาเวสสันดรชาดก โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางอรุณ วีรพงศ์ 21 สิงหาคม 2514, 447 หน้า.

เทศน์มหาชาติต่างสำนวน โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นางนอม บุญศรี 2507, 226 หน้า.

ชมมปทก ฐ กถาย ปฐโม ภาโค "สตฺถุสสุตฺต" สยามมรฎ รุสสุส ราชธานี มหามกุฏ
ราชวิทยาลัยเยน ปกาสิตา พุทธปรินิพพานา 2512, 165 หน้า.

ธรรมโกศอาจารย์, พระ ปริทัศน์เวสสันดรชาดก แพร่พิทยา 2513, 378 หน้า

ธรรมราชานุวัติ, พระ มหาชาติภาคพายัพฉบับสร้อยสังกร สงวนการพิมพ์เชียงใหม่ 2508,
352 หน้า.

ธรรมราชานุวัตร, พระ หลักภาษาไทยภาคพายัพ สำนักพิมพ์ ส.ธรรมมัทคี 2497, 250 หน้า.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, กรมหมื่น วิทยาวรรณกรรม แพร่พิทยา 2515, 1042 หน้า.

- บรรพต วีรชัย, ดร. สังคมวิทยา มานุษยวิทยา โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว 2514,
288 หน้า.
- บุญนพ สุวรรณมาตร มหาเวสสันดร ฉบับสมบูรณ์ สำนักพิมพ์ธนบุรีศึกษา 2501, 208 หน้า.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ "ข้อควรคำนึงเกี่ยวกับการอบรมครูภาษาไทย" คำบรรยายวิชาภาษาไทย
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู จัดพิมพ์ 2517.
- บานเย็น ลิ้มสวัสดิ์ มหาชาติคำกลอน จตุรมิตร 2513, 326 หน้า.
- ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ พระปฐมไพสิภคณา โรงพิมพ์การศาสนา
2505, 462 หน้า.
- ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ มหาชาติ 13 กัณฑ์ พิมพ์แจกในงานศพ
สุก ในพระบรมวงศ์เชื้อ ชั้น 4 กรมขุนศิริราชสังกาศ, 2457, 160 หน้า.
- ประคอง นิมนานเหมินท์ ลักษณะวรรณกรรมเหนือ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2510.
- ประคอง นิมนานเหมินท์ วิเคราะห์มหาชาติภาคกลางและภาคเหนือ งานวิจัยสมาคมสังคม
ศาสตร์แห่งประเทศไทย และสยามสมาคม 2518, 126 หน้า (อัครสำเนา).
- ประจักษ์ ฉายแสง มหาชาติคำหลวงแต่งในเมืองพิษณุโลก ชุมชนภาษาและสังคมศาสตร์
วิทยาลัยวิชาการศึกษา พิษณุโลก, 2512, 3 หน้า (อัครสำเนา).
- ประชากรจักรจักร, พระยา (แถม บุนนาค) พงศาวดารโยนกฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รุ่งเรืองรัตน์ 2507.
- ประมวล คิคคินสัน, ทฤษฎีจิตวิทยาว่าด้วยบุคลิกภาพ เอกสารทางวิชาการ ฉบับที่ 1
พ.ศ. 2511 วิทยาลัยวิชาการศึกษา มหาสารคาม โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ 2511,
135 หน้า

เปลื้อง ณ นคร, ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ไทยวัฒนาพานิช 2495, 572 หน้า

พจนานุกรม ภาษากันไต้ ฉบับชั่วคราว วิทยาลัยครูสงขลา ด้วยความร่วมมือจากมูลนิธิ เอเซีย
จัดพิมพ์ 2514, 610 หน้า.

พรหม จนทโสภโณ, คำค้น ปญญาทีโป, สวัสดิ์ เทพธานี, มหาเวสสันดรชาดก ภาคอีสาน
โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง 2499, 158 หน้า.

พระเจ้าสิบชาติ โรงพิมพ์โอเคียบนการพิมพ์ 2514, ไม่ปรากฏจำนวนหน้า.

พระมหาชาดก ฉบับภัทศร์พิพิธภัณฑ์ วัดมัชฌิมาวาส สงขลา วิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลา
จัดพิมพ์ตามโครงการพิมพ์หนังสือเก่า 2513, 250 หน้า.

พระมหาระบบ ฐิตญาโณ *รัตนะจากชาดก* พุทธธรรม 7 . 13 กรกฎาคม 2514.

พระมหาศีลา, เวสสันดรชาดกคำกลอนภาคอีสานเหนือ โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง 2510, 89 หน้า.

ไพฑูย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย และหลักการพัฒนาชุมชน เลียงเชียงจงเจริญ 2513.

ไพโรธ เลิศพิริยกุล, คหิวบ้านลานนาไทย มิตรบราการพิมพ์ 2516, 215 หน้า

ภิญโญ จิตต์ธรรม, เพลงพื้นเมืองภาคใต้ ส.การพิมพ์ พระนคร : 2509, 157 หน้า.

มณี พยอมยงค์, ประวัติวรรณคดีลานนาไทย มูลนิธิ ม.ล.คุย์ ชุมสาย จัดพิมพ์ 2513
167 หน้า.

มหาวีรวงศ์, สมเด็จพระ (คิสสมหาเถระ) พจนานุกรม ภาคอีสาน-ภาคกลาง ไทยวัฒนาพานิช
2514, 258 หน้า.

มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์ องค์การค้ำของคุรุสภา, โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2506, 416 หน้า.

- เมธ รัตน์ประสิทธิ์, พจนานุกรมไทยยวนไทย-อังกฤษ ไม่ปรากฏชื่อโรงพิมพ์ 2508, 230 หน้า
- ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505, 2053 หน้า.
- ลุ่มหาชาติ สำนักงาน ส.ธรรมศักดิ์ จัดพิมพ์ 2504, ฉบับโบราณ 18 ผูก.
- วรรณีย์ เอื้อสถาพร, คู่มือหาเวสสันดรชาดก พิมพ์ครั้งที่ 2 คุรุสภา 2515, 180 หน้า.
- วิจิตรวาทการ, หลวง วรรณคดีชาดก พิมพ์ครั้งที่ 2 คลังวิทยา 2499, 452 หน้า.
- ศิลป์ พีระศรี, ประวัติศาสตร์และแบบอย่างศิลป์ กรุงเทพมหานครพิมพ์ พระนคร : 2512, 230 หน้า.
- ศิลป์ พีระศรี, วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมแผ่นดิน, 2502, 40 หน้า, ภาพประกอบ.
- ศิลป์ปากร, กรม ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ 8 เมษายน 2515, 214 หน้า.
- ศิลป์ปากร, กรม ปัญญาสาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคหนึ่ง ศิลปบรรณาการ 2499, 1040 หน้า.
- ศิลป์ปากร, กรม ปัญญาสาตกฉบับหอสมุดแห่งชาติ ภาคสอง ศิลปบรรณาการ 2499, 982 หน้า
- ศิลป์ปากร, กรม มหาชาติคำหลวง 2496, 529 หน้า ภาพประกอบ
- สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ สงวนการพิมพ์ 2512, 386 หน้า.
- สำรวจวิดิสมุทร, หลวง มหาชาติคำฉันท์ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2504, 323 หน้า.
- สิงฆะ วรรณสัย, *กวีนิพนธ์ล้านนาไทย* โบราณคดี 1 : 64 - 87 มิถุนายน 2518.
- สุภัทรทิศ ทิศกุล, ม.จ. *สถาปัตยกรรมล้านนาไทย* รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ล้านนาไทย) 2510.

แสง มณวิชชุ, แปล จินกาลมาลีปกรณ์ กรมศิลปากร 2502, 225 หน้า

อนุমানราชอิน, พระยา การศึกษาวรรณคดีประเพณีไทย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง)
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 2505, 183 หน้า.

อมร โสภณวิเศษวงศ์, ปรัชญาเบื้องต้น โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2514.
424 หน้า.

อสังการศาสตร์ ป.ส. ศาสตรี แปล จาก อสังการศาสตร์ของ วากุภฏ (ฉบับโรเนียว)
31 หน้า.

ภาคผนวก

อภิธานศัพท์

การใช้อภิธานศัพท์ ผู้ใช้ควรทำความเข้าใจในเรื่องต่อไปนี้เสียก่อน

1. คำศัพท์ที่รวมอยู่ในนี้ ได้มาจากเนื้อความในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ ที่ยกมาอ้างในปริญา นิพนธ์ฉบับนี้เท่านั้น

2. คำศัพท์บางคำมีหลายความหมาย ความหมายที่แสดงในที่นี้คือ ความหมายที่ปรากฏ ในมหาชาติทั้ง 4 ฉบับ เป็นสำคัญ และอาจมีเพิ่มเติมบ้างในข้อความที่เกี่ยวข้องกัน

3. การเขียน ถือการเทียบอักษรภาษาถิ่นกับภาษาไทยกลาง ถือเอาเสียงในภาษากลาง เป็นเกณฑ์ ซึ่งมีเสียงอาจไม่ถูกต้องกับเสียงพูดกันในภาษาถิ่น แต่ผู้วิจัยต้องการให้ทราบความหมาย ของศัพท์มากกว่าเสียงพูด

4. ได้รวบรวมคำในมหาชาติทั้งหมดที่เป็นคำยากไว้ด้วยกันตามลำดับอักษร โดยใช้คำว่า "ภาษาถิ่น" "ภาษาไทยกลาง" เป็นเครื่องหมายให้เข้าใจความดังต่อไปนี้

ก

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
กงกาง	ทามกลาง	กบกับกิง	ประกบกับกิง
กระตุม	ตะกรุม	กรียา	กิริยา
กอยกอง	กอกอง	กั้ง	กั้น
กัปปวินาส	ลมพัดเมื่อสิ้นกัลป์	กัวแกมัวเมา	เกลือกกลั้วมัวเมา
กาบจว่า	ครอบสระระใน	กำปาหา	เท้าทั้งสองข้าง
กำหนา	ฟากหนา	กินเหอะ	รับประทานเดิด
กिया	กิริยา	กัเมือ	เมื่อใด
กุมใส่	หาความใส่	กุกูล	ความดี ความฉลาด
กุนา	กรุณา	เกลียว	ริ้วเป็นเกลียว
แถวคนชาย	ชายชาติตรี	ไกวตาเล็ง	สอดสายตากู

ข

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
ขงขวาย	ขวนขวาย, แสวงหา	ขงอินทร์	อาณาจักรของ พระอินทร์
ขคคาย	ขยับเขยื้อน	ของไซ, ของไขว	หลากชนิด
ของทราย	หนังเนื้อทราย	ขอยซา	คนไซ
ขวกขวาง	ขวกไขว	ขว่าเขือก	เกิดคลื่น, นิยมกัน
ขวินไขว	ขคขึ้น	ขันตี	ความอดทน
ขางซอก	ชายป่า, ชายแดน	ขางเขต	ไกลเขต
ขามอน	ซาฟเจา	ขานอยโสด	ขานอยนี้แหละ
ข้ซอน	นั่งเรือแล่นไป	ขี้ดลยดลง	เขียนลายมังกร
ข้ไร	ทุกขยาก, ยากไร้	ขื่นโค	บั้งโค
เขากวา	เขาไป	เชิงไขว	กางกัน
เขี้ยวกองงาม	คิวโก่งงาม	แขกแก้ว	แขกพิเศษ
โขงทวาร	ขอบประตู		

ค

คมปาว	คมเจียบ	ควรย่า	ควรย่าเกรง
ความบุญฮาน	คำโบราณ	คอกกป้อง	คอ เป็นปล้อง
คอยคาค	คลาดเคลื่อน	กะพวงกะพา	ละลาละลั้ง
คะยุคะยาย	ตะเกียกตะกาย	กัตคัตแค้น	คับแค้นใจ
กัถถา (ตนา)	คัคนม	คัแม่น	ครั้นมัน
คันวา	หากวา	คัวหัว	เดินไปทั่ว
คายแคน	เบือระอา	คำมัก	ความปรารถนา

ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง
คำเมือง ค็คคอย, คะคอย เคาคัน	การ เมือง เรื่อย ๆ ครันครัน	คำอันนี้ เครื่องจี้เครื่องจ๊า แควนคี่	คำนี้ เครื่องจิ้ม ปิ้งคี่
งามเงิน งามเบี้ยว งูงอก	งามเงื่อน งามเปล่งปลั่ง งูเงี้ยว	งามแง งามเบี้ยว	งามงด งามปลั่ง, งามเปลว
จกกง จอมหมอก จะจ้อง จ๊กเข็บ จ๊กถง จ๊กหยอง จ้งหัน จาร์จา จายีต จิตตาวรรณ จุงมาหนี่ เจตสิก มัชฌากัย์ ใจมอ	มวยผม เปี่ยมเมฆ บอย ๆ, เรื่อย ๆ ตะขาม คมหา จะตมแดง อาหารพระ เจรจา จาร์ต ฉิวพรรรณเจตงาม จุงมาหนี่ องค์ประกอบความคิด อัยยาศัยประกอบค้วยเจตนา ใจงาย	จกวาง จอมหัว จะใจ จ๊กบอง จ๊กหลอ จ๊กปาว จ๊กหื้อเพิ่น จาออนอวน จิงจาทอ จุงมาพี เจตนาสัมปยุตต- เจ็บเสียบใน เจ้าจุงไว้ เจือแป้น	จกปลอย ทูนหัว เสมอ ๆ, บอย ๆ จ๊กบง จ๊กเหลือ จ๊กกระโจน จ๊กให้เขา พุดออนหวาน จิงคกหนา จุงมาหนี่ ประกอบค้วยเจตนา เจ็บปวดคในใจ เจ้าจุงเอาไว้ ลาดกระดานขึ้น

น

ภาษาถิ่นภาษาไทยกลาง

ฉันทะ

อย่างเดียวกัน

ภาษาถิ่นภาษาไทยกลาง

ฉันทะ

ความพอใจ

ช

ชงคา

ช่าง

ช้อยขึ้น

สคขึ้น, ชมขึ้น

ชะลอ

ชลาลัย

ช่างแถม

ช่างวาด, ช่างเขียน

ช่างผู้

ช่างพลาย

ช่างฮอง

ส่งเสียงร้อง

ชาติยิง

ชาติยิงหญิง

ชายหลวง

ชายคา

ชวัน

ทุกวัน

ช

ชวยหน้า

ช่างหน้า

ชัยชัย

เงียบงัน

เชชวน

เพื่องพด้า

เงิ่งกัน

ซึ่งกันและกัน

เงิ่งกู

ทอกู

ค

คองขวาง

ป่าใหญ่

คองหนา

ป่าใหญ่, คองใหญ่

คองแกวแกน

พลอยชั้นหนึ่ง

คองม

คองนาน

คอง

กุงเขา

คองคาง

กุงเขาควมคาง

คองไฟ

กองไฟ

คองอัน

คองนั้น

คองปอย

คองอย่างเจ็บแสบ

คองม

คองม

คองหัว

คองม

คองล

คองจริง

คองคั้น

คองคั้นคั้น

คองช

คองเทศกาล

คองเมื่อ

คองไป, คองกลับ

ต

ภาษาถิ่น	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
กคาย	หลุคคกงาย ๆ	ตงหืด	รอกคำโลงศพ
อด	ฉกักค	ตะเคิน	จะเคิน
ังหงาย	หงายหลัง	ต้านยาน	กระโคคคว่า
าวันลงลามหอย	ตะวันยอแสง	เต็มว่า	แม่วา
เต้าใหญ่	แดงโมตุกใหญ่	แดงแง	แดงตัว
แดงแปง	แดงท่า	ไทเต้า	เคินทาง
ไค้เที่ยว	เคินไป	ไครบิฎก	ตะกร้า 3 ใบ
ไครลักษณฺญาณ	ปัญญาหยังเห็นลักษณะ 3 อย่างคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	โตน	กระโจนเข้าไป

ถ

ถึกตอง	ถุกตอง	เถาเถาเถา	เฝ้าคำครี
เถือเถก	ชำแหละ	เถือนตอง	ป่าใหญ่

ท

ทลิกา	ยากจน	ทวยไป	ตามไป
ทอนา	เถิดหนา	ทะรงโฉม	ทรงโฉม
ทังมวล	ทังมวล	ทังหลาย	ทังหลาย
ทาทาง	ทาน้ำ, ทางน้ำ	ทาวกองกัน	ล้มทับกัน
ทุกซ์ไฮ	ทุกซ์ไร, ยากไร	ทาวสุขัมบตี	พระอินทร์
ทุกซ์ง	สิ่งที่ทนไม่ได้	ทุกภาย	ทุกทาง

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
หุงค้ำ ชุงมัน	เสาค้ำเพดาน	เทายัง	คงเหลือ
เทออัน	เทานั้น	เทาะนา	เถิดหนา
เทียบยอม	ยอมจะ, หาก	โทโส	ความโกรธ
	ช		
ธรรมกถา	กล่าวธรรม	ธรรมกถิก	ผู้แสดงธรรม
ธรรมเทศนา	การแสดงธรรม	ธรรมพหูสูตร	ได้ฟังธรรมมามาก
	น		
น้องชั้น	น้องรัก	นาทม	ระทม
นานชะรำ	นานพอควร	น้ำเตา	น้ำเต้า
นิกชะ	แทงทอง	เนื้อกัวผู้่นผับตน	เกลือกกั่วผู้่นหัวตัว
เนื้อกิงฉายกัวผู้่น	เนื้อตัวฉายเพราะกั่วผู้่น		
	บ		
บ้ำไซ	ไบไซ	บทยอง	ไบตบแต่ง, ไบ
บอกซ์	บอกกล่าว, ชี้แจง	บมึคู้พอสอง	เสริมสวย
บฮาง	ไมนาจะ	บักวี	ไม่มีคู้
บวัระบตี	ปรนนิบัติ	บางพอง	ร้ายเหลือ
บารมี	การสร้างสมความดี	บ่าวแพละ	บางพวก, บางคะ
บาวแวง	หนุ่มใหญ่	บี้เขือ	หนุ่มประเด้าประโลม
บุปผาเลา	ดอกไม้งาม	บุพพิท	แมลงปอ, ผีเสื้อ
			บพิตร

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
บรมสญ	บรมสญชัย	บูราน	โบราณ
เบงสะพาด	ค้ายัน	เบนตรา	บดินทร์, ผู้เป็นใหญ่
เบนหน้าเฉพาะเชิง	หันหน้าสู่	โบบง	โบบง

ป

ประทัด	บรรทัด	ปลุกเต็น	สร้างห้องโถง
ป่องรู	รูปลอง	ปญจสีลา	สีลห้า
ปามุงชด	คาลามุงควยแฝก	ปาวตกปราสาท	โจนลงจากปราสาท
ปาวหาว	ผวาลง	ป็นชวนชววย	หัวทกกันชวค
ปุ่นกล้วย	นากกล้วย	ปุ่นผอ	นาคู, ชวนคู
เบ็งชร	บญชร	เป็นคอง	ครอง, ของ
เป็นปร่างห้องโร	โรคม้ามโตทำให้พุ่งป่อง	เป็นแม่	เป็นเปลว
เปี้ยวปากถ้ำ	ปล่องถ้ำ	เปี้ยวคอม	คนเปี้ยว, คนคอบ
ไม่เคยทาง	ไม่เคยหนทาง	ไปบัว	ไปปฏิบัติ
ปแม่	ยังไม่หยานแม่	ไปล่า	ไปเที่ยวแสวงหา

ผ

ผ่ายผ่า	แอบเดินผานมา	ผญา	ปัญญา
ผาย	ไปรอยปราย	ผับแผ	ทรนทราย
ผาน	ภูผาสูงชัน	ผานผ่า	ผู้เป็นใหญ่
ผายชุย	ไปอย่างมีชัย	ผิคส่าบาย	ผิคลักษณะ
ผอน	ผิวสีชมพู	ผู้เฒ่า	ผู้เป็นหัวหน้า
ผิง	ผู้หญิง	ผแเติมตน	ทั่วตัว
ผผายผับ	ลูกกลมทั่วตัว	ผแวรอยรอก	ทางทะเล
ผ	ใคร		

ด			
ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง
ฉันทลาก	ฉันทแปลก	ฉันททาง	ฉันทหู่
ด			
พนาสัย	ปานป่า	พระบุญเฮือง	พระบุญทรงบุญญาธิการ
พระพรตรี	พระพรชอที่สาม	พระอัฐางค์	องกมรรค 8
พรำเคยหัน	ไคเคยหัน	พหิรทาน	ทานสิ่งภายนอก
พอรานถอค	จนลีนชีวิต	พอแพง	พอควร, กรบถวน
พอรอบ	คบรอบ	พอย	พลอย, หนอ, กัดับ
พอหือ	ขอไห้	พนัง	ทำนบ
พำแพง	สุครัก	พำเวิน	บำเรอ
พิงงวน	ยาพิษ	เพคเพียงเงา	คุดคังเงา
เพิงบุญ	พิงบุญ	เพิงมี	พิงมี
เพิน	เพื่อน, เขา	เพินจักหือ	เขาจะถือว่า
เพื่อนว่า	เขาว่า	แพชาเถิก	ชนะข้าศึก
พาธา	เบียดเบียน		
ด			
ภัทนา	จำแนกความ	ภูกระซัง	เนินเขา
ด			
มวน	สนุก	มหาสัดเจ้า	พระโพธิสัตว์เจ้า
มhingส์	ควาย	มักโคร	อยากไค
มัตคนี้	มาคราวนี้	มาง	ล่าง

ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง
าแหลว	มาแล้ว	มาออกมาถึง	โตมาถึง
ตตา	มีเมตตา	เมตตามาน	เพงควยพลังเมตตา
เมียนชาติ	สิ้นชาติ	เมียมิ่ง	เมียมิ่งที่รัก, เมียมิ่ง
เมืองมิ่ง	เมืองแก้ว	เมื่อเช้า	ยามเช้า
เมื่อมรณ	ไปตาย	แมงบง	ตัวบุง
แม่เนือคน	แม่ของตน	แม่เรือน	ฐานปราสาท
มคนทา	ไม่ซึ่งชี้	ไม่เท่าเตาไลตี	เข่าถือไม้เท้าไลตี
มไล	ไม้ไผ่พวกหนึ่ง		

ย

กแข็ง	ข้างเขื่อง	ยศเขือก	ยศสูงส่ง
องปี	สระโนยอกปราสาท	ยอกแถม	สวยกวาทาพवाद
อกมญูขวาง	ยอกรัก, ยุมิบุญ	ยงยะโย	บินวอน, บินทอม
ยอนคาบ	รำคาบ	ยงมือฉาย	ยงมือขึ้นเหนือเคียร
อยง	ผงกหัว	ย่าวเขือก	ตาโถมเข้าไป, เย็นยะเขือก
ำพระเวส	ย่าเกรงพระเวสสันดร	ยิก	กำจัด
ง	ผู้หญิง	ยิงแคว	หญิงคนเคียว
ุกยานนิโครธิยอย	ควารากโทรที่ยอยลงมา	เยยะบิคเบ็ง	ท่าบิคเบือน, ชะเงอคู

ร

องรำไห้เรรน	ร่องไห้ครำครวญ	ระพี	ป่าคง
ะเม็ง	ละครรำ	ราชหัตถบาท	ตอพระเนตรพระ กรรม
รงงาย	ทุกคำเขา		

ด

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
ดงแลง	เวลาเย็น	ละลุคเค่า	ทิ้งดูกไว้
ดับดี	ตอนอยู่	ดูกหลวงหลาย	มีดูกมาก
ดูนหลัง	ทีหลัง	เลมขนาด	เคมใหญ่
เลี่ยนกัน	เสมอกัน	แล	ดู, แล
โลโก	ความโลภ		

ว

วสา	พรรษา	วั้งเข่าข่า	วั้งเข่าข่าเติม
วีถาร	พิศकार	เวไนยสัตว์	สัตว์ที่ควรรนำไปได้

ศ

ศรมณ์	สมณะ	ศรีเสลียว	ศิริบุญครอง
-------	------	-----------	-------------

ส

สงสาร	สังสารวัฏ	สคติ	ความระลึกใจ
สัมภักษา	คบหากัน	สมาธิ	การทำใจให้สงบ
สมานัติ	เข้าสู่ความสงบได้แก่ รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 รวมเป็นสมานัติ 8	สขุบ, สยบ	สลับ
สลอก	สลอก	สลักสวาค	แกงกล่า, วิเศษ
สองขา	ขาทั้งสอง	สองเขือ	สองคน
สองรา	สองคนเรา	ส่อมแซม	บนว่า
ส้อมคอกไม้	รอยคอกไม้	สะบันสั้นสาย	อกสั้นขวัญหาย

ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่น	ภาษาไทยกลาง
สะเพา	เรือสำเภา	สักเทื่อ	สักครั้ง
สังกับปะ	คำวิชอบ	สังขยา	การนับ
สัจจะ	ความจริง	สัตตโพชนงค์	องค์แห่งความรู้ 7 ประการ
สัตตโลก	สัตว์โลก	สิ้นสาย	จิ้งก
สัพพัญญู	รู้สิ่งทั้งปวง	สัมปยุตตทาน	ทานที่ประกอบด้วย ศรัทธา
สัมมกชญาณ	ปัญญาหยั่งถึงความสงบ	สัมมปัชาน	ความเพียรฐานแห่ง ความสงบ
สาขาทักตา	กิ่งแลใบ	สายใจ	ดวงใจ
สาวราม	สาวรุ่น	สิ่งประการ	หลายประการ
สีด่างาม	บันเอวสวย	สีลิมกำ	สีลิมลูมมะกะลา
สีบสาย	สีบตอ	ลูกลำ	ลูกแฉวรสอรอย
ลูกแหม	ลูกงอก	เสนีหา	เสนหา
เสนชนตัน	ชนลูก	เสียตัว	หย่าตัว
เสียมควงกม	เสียมมีคม	เสื่อเถื่อน	เสื่อป่า
แสนยาน	แสนยาน	ใส่ตง	ใส่รอก
ห			
หน่วยดี	ลูกที่ดี ๆ	หน่อไต้	หน่อพุทอังกูร
นังหัวถกสนัน	ชนหัวลูกชั้น	หนีขึ้นไซ"ตโมงเมง	หนีขึ้นต้นไม้ไทรอย่าง รีบด่วน
นียบแน่น	หนาแน่น	หมากคัมทอง	มะพลับ
มาดใหม่	หม่นใหม่	หย่อมหญ้า	กระจุกหญ้า

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
หลอตาย	เหลือตาย	หลับเค็ก	นอนแตกัก
หลัว	พื้น	หลากแห	ประหลาดจริง
หล่าหลังกู	สอคล้องหา	หลิ่งชวย	คลั่งลาคลงไป
หลุคชค	หลุคหลน	หวานไหว	วอนไหว, กราบไหว
หลอคหิว	หิวจัก	หอยตะตึงตะโตงเตง	หอยโตงเตง
หลอระหัย	หลอหัย	หัน	เห็น
หันมิ่ง	เห็นมิ่ง	หันแลไซ	บิดแลเบิด
หั่วหี	ครั้งแรก	ห้วยยืมยืมยวาย	ห้วยเราะรา
หือคหวย	ห้วยลิก เหวลิก	หือ	ให้
หือมิ่งซัง	ให้เจ้าซัง	หือรุ	ให้ทราย
หือเสียง	ให้หมค	หือเห	ลอบเห
แหลมกวาง	ลำใหญ่	เหลา	ป่า
แหล้อม เหลา	งูแหล้อมใหญ่	เหอยออย	เหงื่อไหล
เหาหอม	เหาคำ, เหาดง	เหาะหนองนาว	หวังเห็นวิวใจ
แหง เสวยสุข	หางไกลความสุข		

อ

อกจง	ทางลิกเข้าไป	อกเพิก	เอาอกคั่นออกไป
องคัมกัญญาน	องคแห่งความรู้	อคโทษ	ยกโทษ
อนตาย	อันตราย	อนัตตา	ความไม่ใช่ตัวตน
อนิจจัง	ความไม่เที่ยง	อนชับตาม	คอยตาม
อวายหนา	บีนหนา, หันหนา	อวายหนาออ	หันหน้าสู่
อตั้งชาวักญาน	ญาณไม่มีความ โลกปรุงแ	ออยอื่น	กู่แลรักษา

<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>	<u>ภาษาถิ่น</u>	<u>ภาษาไทยกลาง</u>
อะเคี้ย	หักหาย, วูวาม, จั้งเหลน	อะเคื้อ	ไม่มีที่ค
อั้งตักิกทาน	การบริจาคลังภายใน เช่น เลือกเนื้อชีวิต	อั้งรัจนา	อั้งตบแต่ง
อั้งหื้อ	ที่ให้	อ้ายสิง	ชื่อหมา
อั้งคู	สงสาร	อั้งอั้งใจ	อั้งอั้งใจ
อั้งบั้งผาคัย	อั้งบั้งยั้งสูงส่ง	อั้งอั้ง	อั้งอั้ง
			อั้ง = พี่สาว
			อั้ง = พี่ชาย
อั้งเฮียก	ร้องเรียก	อั้งแวน	นกกอั้งลม
อั้งชะ	อั้งน้ำคั้งอั้งเลส	อั้งอั้งคู	อั้งน้ำสงสาร
ฮ			
ฮอ้ง	ร้อง	ฮอนใบ	ริคฮอนใบ
ฮอนวะวู	รอนนูนวาว	ฮักบแล้ว	รักคูกคั้ง
ฮั้งคั้งคาค	เสาค้ายัน	ฮาวี	ราวี
เฮ็ดหลัว	ทำพื้น	เฮฮอน	เรฮอน
เฮา	เรา	เฮาพื้นอั้ง	เราพื้นอั้ง
เฮียงฮม	เรียงรมย์		

ประวัติย่อของผู้เขียน

ชาติภูมิ

วัน เดือน ปี เกิด : วันจันทร์ที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2473
 สถานที่เกิด : หมู่ที่ 1 ต.ซี้เหล็ก อ.แม่วัง จ.เชียงใหม่
 บิดามารดา : นายไชย และ นางตอม พยอมยงค์

การศึกษา

ปีการศึกษา 2486 สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านซี้เหล็กน้อย อ.แม่วัง
 ปีการศึกษา 2493 สำเร็จการศึกษานักธรรมชั้นเอกและเปรียญธรรม 3 ประโยค
 ปีการศึกษา 2500 สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม 6 ประโยค
 ปีการศึกษา 2503 สำเร็จการศึกษาชั้นเตรียมอุดมศึกษา โดยการสมัครสอบ
 ปีการศึกษา 2509 สำเร็จการศึกษาประโยคครูฝึกเกณฑ์นิยม (พ.ม.)
 ปีการศึกษา 2513 ได้ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 ปีการศึกษา 2519 ได้ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร)

การทำงาน

ปีการศึกษา 2493 - 2504 (สมัยเป็นพระภิกษุ) เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและกัถกรรม โรงเรียนปริยัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่
 ปีการศึกษา 2505 - 2507 ประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์คนเมือง จังหวัดเชียงใหม่
 ปีการศึกษา 2508 เป็นครูประจำโรงเรียนประชาบาลวัดควาตุการาม อ.แม่วัง
 ปีการศึกษา 2509 เป็นครูใหญ่ โรงเรียนประชาบาลวัดสุวรรณาวาส อ.แม่วัง

- ปีการศึกษา 2510 เป็นผู้ฝึกภาคปฏิบัติที่ ภาควิชาธรณีวิทยา คณะวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปีการศึกษา 2511 - 2514 เป็นครุฑตรีประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปีการศึกษา 2515 - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปีการศึกษา 2509 - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์พิเศษสอนภาษาและวรรณคดีล้านนาไทย
ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปีการศึกษา 2519 เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาอักษรจารีกล้านนาไทย นักศึกษาระดับ
ปริญญาโท คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร